

S WŁOCŁAWSKI
SŁOWNIK
BIOGRAFICZNY

RADA NAUKOWA

PROF. DR HAB. **MIECZYSLAW WOJCIECHOWSKI** (PRZEWODNICZĄCY), TORUŃ

KS. PROF. DR HAB. **WITOLD KUJAWSKI**, WŁOCŁAWEK

PROF. DR HAB. MARIAN PAWLAK, BYDGOSZCZ

PROF. DR HAB. **ANDRZEJ RADZIMIŃSKI**, TORUŃ

KOMITET REDAKCYJNY

STANISŁAW KUNIKOWSKI (PRZEWODNICZĄCY)

DOROTA SZKLARSKA (SEKRETARZ)

WŁADYSŁAW KUBIAK

KS. KAZIMIERZ RULKA

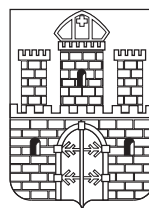
ADAM WRÓBEL

WŁOCŁAWSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

S WŁOCŁAWSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY

pod redakcją
Stanisława Kunikowskiego

TOM VII

Włocławek 2018

Wydawca
Włocławskie Towarzystwo Naukowe

Projekt okładki, strony tytułowej,
opracowanie typograficzne, łamanie
Regina Magier

Redakcja i korekta
Danuta Kuźnicka

© Copyright by Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek 2018

Wydano z pomocą finansową

Miejskiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. we Włocławku
Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej „Saniko” Sp. z o.o. we Włocławku

Województwo
Kujawsko-Pomorskie

Urząd Marszałkowski
Województwa
Kujawsko-Pomorskiego
w Toruniu

Dofinansowano z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

ISBN 978-83-88115-75-2 całość
ISBN 978-83-60150-74-0 tom 7

Włocławskie Towarzystwo Naukowe
87-800 Włocławek, pl. Wolności 20
tel. 54 232 28 08
www.wtn.pl, e-mail: wtn@wtn.pl

DO CZYTELNIKA

Po upływie siedmiu lat oddajemy do rąk Czytelnika siódmy tom *Włocławskiego Słownika Biograficznego* wydany nakładem Włocławskiego Towarzystwa Naukowego.

Zgromadzone z olbrzymim trudem środki finansowe na opublikowanie kolejnego tomu *Słownika* zawdzięczamy przede wszystkim Zarządowi Towarzystwa, z jego Prezesem doktorem Zdzisławem Zasadą na czele, ale także dyrektor Biura Towarzystwa mgr Dorocie Szklarskiej.

Przez wiele lat redakcją *Słownika* zajmował się społecznie śp. mgr Marek Zapędowski, który pozostawił trwały ślad w nadaniu kolejnym tomom właściwego kształtu edytorskiego i wysokiego poziomu merytorycznego poszczególnych biogramów osób zasłużonych dla Włocławka.

W obecnym siódmym tomie *Słownika* prezentujemy Czytelnikowi ponad 100 biogramów, w tym także sylwetki osób szczególnie zasłużonych dla Włocławka, które odeszły od nas w ostatnim czasie.

Wydanie drukiem publikacji nie byłoby możliwe bez społecznego zaangażowania autorów poszczególnych biogramów, w większości członków Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, a także osób prywatnych i instytucji, które udzielały pomocy i wsparcia w gromadzeniu i weryfikowaniu źródeł oraz uzyskanych informacji.

Pragnę nie mniej serdecznie podziękować członkom Rady Naukowej oraz Komitetowi Redakcyjnemu *Słownika* za życzliwe wsparcie i uwagi, które były niezwykle pomocne przy konstruowaniu ostatecznego kształtu publikacji.

Uwagę Czytelników kieruję do końcowej części *Słownika*, w której został zamieszczony wykaz haseł z obecnego, jak i poprzednich sześciu tomów, a także krótkie noty biograficzne autorów biogramów.

W imieniu Komitetu Redakcyjnego *Słownika* kieruję apel do Czytelników o zgłaszanie do Biura Włocławskiego Towarzystwa Naukowego nazwisk osób, które powinny znaleźć się w już przygotowywanym ósmym tomie, który zamierzamy wydać w 2019 roku, w 40-lecie utworzenia Włocławskiego Towarzystwa Naukowego.

Stanisław Kunikowski

Włocławek, w czerwcu 2018 r.

WSTĘP*

W dziejach każdej społeczności ważną rolę odgrywają nie tylko osoby piastujące zaszczytne i odpowiedzialne stanowiska, ale także te, którym biografistyka nie zawsze poświęcała należyłą uwagę. A przecież są wśród nich tacy, dzięki którym ich rodzinne miejscowości zyskiwały na znaczeniu i umacniały swoją pozycję polityczną, społeczną, kulturalną i gospodarczą. Dla oddania twórcom naszej historii należnego szacunku i przekazania potomnym wiedzy o ich dziełach i czynach powstało to wydawnictwo.

Pierwsze próby opracowania biografii osób szczególnie zasłużonych dla Włocławka podjęło Włocławskie Towarzystwo Naukowe w 1991 r., wydając z okazji 650-lecia lokacji Włocławka publikację *Zasłużeni dla Włocławka* pod redakcją Mieczysława Wojciechowskiego. Z kolei Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne opublikowało w 1997 r. książkę 425-lecie Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku, w której zaprezentowano biogramy i dorobek naukowy księży profesorów, dyrektorów ekonomicznych, ojców duchownych, bibliotekarzy ksiąźnicy seminaryjnej. Sylwetki poszczególnych postaci zasłużonych w dziedzinie kultury, oświaty, nauki, służby zdrowia itp. ukazywały się w wydawnictwach okazjonalnych. Wiele informacji biograficznych zawierają także wspomnienia pośmiertne, które były drukowane w poszczególnych tomach „Ziemi Kujawskiej”, „Rocznika Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej”, „Zapisek Kujawsko-Dobrzyńskich”, „Ateneum Kapłańskiego”.

Dzieje Włocławka związane są trwale z wielowiekową historią państwa polskiego, a dogodne położenie miasta nad brzegiem Wisły oraz na styku historycznych regionów: Kujaw, ziemi dobrzyńskiej i Mazowsza sprawiało, że odbywały się w nim znaczące dla Polski wydarzenia społeczno-polityczne, gospodarcze i kulturalne. Rosnące zainteresowanie dziejami Włocławka, a w szczególności życiem jego mieszkańców, świadczy o chęci utożsamienia się z lokalną społecznością. Potrzeba poznania własnej Małej Ojczyzny przez pogłębienie wiedzy o działalności i czynach ludzi, którzy odegrali znaczącą rolę w dziejach miasta, dowodzi potrzeby odnalezienia wspólnych korzeni dla motywowania osobistych działań i dążeń. To także wola okazania wdzięczności przodkom za ich codzienną walkę o godne życie dla siebie i lepszą przyszłość dla następnych pokoleń.

Włocławski Słownik Biograficzny przeznaczony jest dla szerokiego grona czytelników, dlatego wydawnictwo posiada cechy opracowania popularnego, połączonego z zasadami naukowej precyzji, obowiązującymi przy redagowaniu tego typu publikacji książkowych. Zamiarem wydawcy — Włocławskiego Towarzystwa Naukowego — było przedstawienie sylwetek ludzi już nieżyjących, a działających we Włocławku od czasów najdawniejszych aż po czasy współczesne oraz osób wywodzących się z Włocławka, których dokonania wykraczały poza granice regionu i Polski. Planuje się opublikowanie około tysiąca biogramów w siedmiu–ośmiu tomach. Częstotliwość ukazywania się poszczególnych tomów (corocznie jeden tom) uzależniona jest od pozyskania odpowiednich środków finansowych.

Redakcja Słownika, w porozumieniu z autorami biogramów, opracowała kryteria doboru haseł. Przede wszystkim kwalifikowano biogramy tych osób, które, działając we Włocławku, przyczyniły się do rozwoju miasta w danym okresie jego dziejów oraz tych, które urodziły się we Włocławku, opuściły miasto i wyróżniły się w pracy zawodowej, społecznej, twórczej w Polsce i za granicą.

* Wstęp do tomu pierwszego

W Słowniku dopuszczono możliwość zamieszczenia biogramów osób, które nie urodziły się we Włocławku, krótko w nim przebywały, ale po opuszczeniu miasta zapewniły sobie poczesne miejsce w życiu społecznym, gospodarczym, politycznym, naukowym bądź kulturalnym. Publikacja zawiera także biogramy osób różnych narodowości i wyznań, które piastowały ważne funkcje administracyjne i kościelne w mieście na przestrzeni wieków, osób związanych z walką o niepodległość w czasie pierwszej i drugiej wojny światowej, które brały w nich czynny udział, poległy, zginęły w obozach koncentracyjnych lub zostały stracone w innych okolicznościach, a także tych tworzących najnowszą historię III Rzeczypospolitej. W Słowniku zastosowano system „holenderski” — każdy tom zawierać będzie biogramy od litery A do Z, co pozwoli wyeliminować suplementy i zminimalizować ryzyko opuszczenia sylwetek osób zasługujących na omówienie; ich biogramy zostaną zamieszczone w kolejnym tomie.

Autorami poszczególnych biogramów jest kilkadziesiąt osób wywodzących się głównie z Włocławka, posiadających zróżnicowane doświadczenie badawcze i metodyczne. Jako redaktor Włocławskiego Słownika Biograficznego zdaję sobie sprawę z ogromu pracy włożonej przez poszczególnych autorów przy gromadzeniu i opracowywaniu haseł. Jestem pewien, że poniesiony trud zaowocuje w następnych tomach naszego Słownika.

Nad całością prac badawczych opiekę sprawuje Rada Naukowa pod przewodnictwem prof. dr. hab. Mieczysława Wojciechowskiego, składająca się z przedstawicieli nauki, znawców i propagatorów historii regionu. W imieniu zespołu redakcyjnego i wszystkich autorów składam podziękowania za cenne uwagi i sugestie prof. prof.: Stefanowi Cackowskiemu, ks. Witoldowi Kujawskiemu, Marianowi Pawlakowi, Andrzejowi Radziwińskiemu, Mieczysławowi Wojciechowskiemu.

Oddajemy Czytelnikom pierwszy tom Włocławskiego Słownika Biograficznego, który ukazuje się w 25-lecie utworzenia Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, licząc na wyrozumiałość i oczekując konstruktywnych uwag oraz propozycji. Jeżeli poszczególne tomy Włocławskiego Słownika Biograficznego wniosą nowe materiały do opublikowanych już w opracowaniach naukowych o Włocławku, uznamy nasze przedsięwzięcie za udane.

Stanisław Kunikowski

WYKAZ SKRÓTÓW

- AAN** — Archiwum Akt Nowych w Warszawie
AAW — Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie
AB — Akademia Bydgoska
abp — arcybiskup
ADW — Archiwum Diecezjalne we Włocławku
AK — Armia Krajowa
AKD — Archiwum Kurii Diecezjalnej
AKDW — Akta Kapituły Diecezji Włocławskiej
al. — aleja
AL — Armia Ludowa
AmW — Akta miasta Włocławka
APB — Archiwum Państwowe w Bydgoszczy
APŁ — Archiwum Państwowe w Łodzi
APPożn. — Archiwum Państwowe w Poznaniu
APS — Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu
APT — Archiwum Państwowe w Toruniu
APW — Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku
arch. — archiwum
art. — artykuł
ASP — Akademia Sztuk Pięknych
ATK — Akademia Teologii Katolickiej
AWF — Akademia Wychowania Fizycznego
AZKO Wł. — Archiwum Zakładowe Delegatury we Włocławku Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy
AŻIH — Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego im. E. Ringelbluma w Warszawie
- b.** — były
BBC — British Broadcasting Corporation (Brytyjska Korporacja Radiofoniczna)
BBWR — Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (1927–1935)
b.d. — brak daty
BIP — Biuro Informacji i Propagandy
bp — biskup
b.r. i m. — brak roku i miejsca (wydania)
BWA — Biuro Wystaw Artystycznych
BWSD — Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku im. Księży Chodzińskich
- CAW** — Centralne Archiwum Wojskowe
- ChZZ** — Chrześcijański Związek Zawodowy we Włocławku
ckm — ciężki karabin maszynowy
- d.** — (z) domu
dawn. — dawniej
dh. — druh, druhna
DKTK — Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne we Włocławku
dod. — dodatek
DP — Dywizja Piechoty
ds. — do spraw
dypł. — dyplom
Dz.Urz. — Dziennik Urzędowy
- gen.** — generał
gen. bryg. — generał brygady
GG — Generalne Gubernatorstwo
gm. — gmina
GSW — Galeria Sztuki Współczesnej
gub. — gubernia
GZK — Gimnazjum Ziemi Kujawskiej
- h.** — herb
hm. — harcmistrz
hr. — hrabia
- IHKM** — Instytut Historii Kultury Materialnej PAN
im. — imienia
inw. — inwentarz
itp. — i tym podobnie
- j.** — język
jid. — jidysz
- k.** — koło
kan. — kanonik
kard. — kardynał
KC PZPR — Komitet Centralny PZPR
KBN — Komitet Badań Naukowych
KDW — Kuria Diecezjalna Włocławska
KIK — Klub Inteligencji Katolickiej
KM PSP — Komenda Miejska Państwowej Straży Pożarnej

KM PZPR — Komitet Miejski PZPR
kom. — komisarz (wystawy)
KPP — Komunistyczna Partia Polski
kpt. — kapitan
kpt. obs. — kapitan obserwacyjny
KRN — Krajowa Rada Narodowa
ks. — ksiądz
kserogr. — kserograficzna
k.strzel. — kompania strzelecka
KUL — Katolicki Uniwersytet Lubelski

l. — lata
leg. — legitymacja
lek. — lekarz
LOK — Liga Obrony Kraju
LWP — Ludowe Wojsko Polskie
LZK — Liceum Ziemi Kujawskiej

m. — miasto, miejscowość
maszyn. — maszynopis
m.in. — między innymi
mjr — major
MKiS — Ministerstwo Kultury i Sztuki
mkp — marka polska
MRN — Miejska Rada Narodowa
m.st. — miasto stołeczne
MSZ — Ministerstwo Spraw Zagranicznych
MZKiD — Muzeum Ziemi Kujawskiej
i Dobrzyńskiej we Włocławku

n. — nad
NAC — Narodowe Archiwum Cyfrowe
NKWD — Narodny Komissariat Wnutriennych
Dieł (ros.) — Ludowy Komisariat Spraw
Wewnętrznych
nr — numer

ob. — obecnie
odb. — odbitka
OHP — Ochotniczy Hufiec Pracy
ok. — około
OMTUR — Organizacja Młodzieżowa
Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego
oo. — ojcowie (zakonnicy)
oprac. — opracowanie, opracował
osob. — osobowe
OSP — Ochotnicza Straż Pożarna

PAN — Polska Akademia Nauk
par. — parafia

X

PAU — Polska Akademia Umiejętności
PCK — Polski Czerwony Krzyż
pers. — personalne
PGSW — Państwowa Galeria Sztuki Współczesnej
phm. — podharcistrz
pl. — plac
płk — pułkownik
p.o. — pełniący obowiązki
poł. — połowa
popr. — poprawione
por. — porucznik
por. pil. — porucznik pilot
POW — Polska Organizacja Wojskowa
pow. — powiat
późn. — później, późniejszy
pp — pułk piechoty
ppłk — podpułkownik
ppłk dypl. — podpułkownik dyplomowany
ppłk w st. spocz. — podpułkownik w stanie
spoczynku
ppor. — podporucznik
PPR — Polska Partia Robotnicza
PPS — Polska Partia Socjalistyczna
PPS-Lewica — Polska Partia Socjalistyczna-Lewica
pr. magist. — praca magisterska
pr. zbior. — praca zbiorowa
PRL — Polska Rzeczpospolita Ludowa
PRN — Powiatowa Rada Narodowa
PRNiUP we Wł. — Powiatowa Rada Narodowa
i Urząd Powiatowy we Włocławku
proc. — procent
prof. — profesor
pseud. — pseudonim
PSL — Polskie Stronnictwo Ludowe
PSP — Pracownia Sztuk Plastycznych
pt. — pod tytułem
PTH — Polskie Towarzystwo Historyczne
PTK — Polskie Towarzystwo Krajoznawcze
PTTK — Polskie Towarzystwo Turystyczno-
-Krajoznawcze
PUBP — Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa
Publicznego
pw. — pod wezwaniem
PWSSP — Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk
Plastycznych
PZPR — Polska Zjednoczona Partia Robotnicza

r. — rok
R. — rocznik

rb — rubel
rbs — rubel srebrem
red. — (pod) redakcją
red. nauk. — redaktor naukowy
rel. — relacja
rez. — rezerwy
rkp. — rękopis
RKU — Rejonowa Komenda Uzuppełnień
rozszerz. — rozszerzone
RP — Rzeczpospolita Polska
rtm. — rotmistrz
RWE — Radio Wolna Europa

SBP — Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
scen. — scenariusz
SP — Szkoła Podstawowa
ss. — siostry

św. — święty

t. — tom
tłum. — tłumaczył
tm. — tego miesiąca
TOP — Tajna Organizacja Polska
t. osob. — teczka osobowa
TPPR — Towarzystwo Przyjaźni Polsko-
-Radzieckiej
tr. — tego roku
TUR — Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego
TWP — Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
tys. — tysiąc
tzw. — tak zwane, tak zwany

UAM — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu
UB — Urząd Bezpieczeństwa
UJ — Uniwersytet Jagielloński
UKW — Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy
ul. — ulica
UŁ — Uniwersytet Łódzki
UMK — Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu
UPA — Ukraińska Powstańcza Armia
ur. — urodzona, urodzony
UW — Uniwersytet Warszawski
uzup. — uzupełnione

v. — verso (łac.) — na odwrotnej stronie
vel — lub

w. — wiek
WBH CAW — Wojskowe Biuro Historyczne
Centralne Archiwum Wojskowe
WKP(b) — Rosyjska Komunistyczna Partia
(bolszewików)
woj. — województwo
wol. — wolumin
WP — Wojsko Polskie
WRN — Wojewódzka Rada Narodowa
WSD — Wyższe Seminarium Duchowne
WSH — Włocławska Szkoła Handlowa (ob. LZK)
WSHE — Wyższa Szkoła Humanistyczno-
-Ekonomiczna we Włocławku
WSP — Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Bydgoszczy
WTN — Włocławskie Towarzystwo Naukowe
wyd. — wydany, wydanie
wyd. popr. i rozsz. — wydanie poprawione
i rozszerzone

z. — zeszyt
zał. — założony
zb. — zbiorowy
zbior. — zbiorowe
ZBoWiD — Związek Bojowników o Wolność
i Demokrację
zg. — zgon
ZG — Zarząd Główny
ZHP — Związek Harcerstwa Polskiego
ZKiBWP RP — Związek Kombatantów
i Byłych Więźniów Politycznych
Rzeczpospolitej Polskiej
ZLP — Związek Literatów Polskich
złp. — złoty polski
ZMP — Związek Młodzieży Polskiej
ZMS — Związek Młodzieży Socjalistycznej
ZNP — Związek Nauczycielstwa Polskiego
ZPAP — Związek Polskich Artystów Plastyków
ZSMP — Związek Socjalistycznej Młodzieży
Polskiej
zw. — zwany
ZWZ — Związek Walki Zbrojnej

ŻOB — Żydowska Organizacja Bojowa

WYKAZ SKRÓTÓW STOSOWANYCH W BIBLIOGRAFII

I. OPRACOWANIA ZWARTE

- Archiwum Ringelbluma** — Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy, t. 1–34, Warszawa 1997–2017.
- Chodyński S., Biskupi sufragani** — Chodyński S., *Biskupi sufragani wrocławscy*, Wrocław 1906.
- Chodyński S., Katalog prałatów** — Chodyński S., Katalog prałatów i kanoników wrocławskich, Wrocław 1914 (odb. kserogr., rkp. w BWS D i ADW).
- Czaplewski P., Biskupi sufragani** — Czaplewski P., *Biskupi sufragani wrocławscy (z akt kapituły wrocławskiej)*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1908, t. 1.
- Czaplewski P., Tytułarny episkopat** — Czaplewski P., *Tytułarny episkopat w Polsce średniowiecznej*, Poznań 1915.
- 425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Dokumentacja** — 425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Dokumentacja jubileuszu, pod red. W. Hanca i K. Rulki, Wrocław 1995.
- 425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Profesorowie** — 425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku, pod red. W. Hanca i K. Rulki, Wrocław 1997.
- Diecezja chełmińska** — *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, oprac. zbior., Pelplin 1928.
- EK** — *Encyklopedia katolicka*, t. 1–20, Lublin 1995–2014.
- Frątczak W., Diecezja wrocławska** — Frątczak W., *Diecezja wrocławska w okresie II wojny światowej*, wyd. 2, Wrocław 2013.
- Hierarchia catholica** — *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, Ecclesiarum antistitum series*, t. 1: 1198–1431, coll. C. Eubel, Monasterii 1913; t. 2: 1431–1503, coll. C. Eubel, Monasterii 1911.
- Jacewicz W., Woś J., Martyrologium** — Jacewicz W., Woś J., *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, z. 1 i 2, Warszawa 1977, z. 4 i 5, Warszawa 1978.
- Jakubowska W., Solarczyk M., Organizacja** — Jakubowska W., Solarczyk M., *Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku. Informatorium historyczne*, Warszawa–Olsztyn 2011.
- KZSP** — *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. J.Z. Łoziński, B. Wolf-Łozińska, t. 11: *Dawne województwo bydgoskie*, pod red. T. Chrzanowskiego i M. Korneckiego, z. 18: *Wrocław i okolice*, oprac. W. Puget i M. Paździor oraz T. Chrzanowski i M. Kornecki, Warszawa 1988.
- Librowski S., Materiały** — Librowski S., *Materiały do dziejów diecezji wrocławskiej czasu wojny 1939–1945*, seria 1 — ogólna, „Arch. Bibl. Muz.” 1979, t. 38.
- Librowski S., Ofiary** — Librowski S., *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji wrocławskiej 1939–1945*, Wrocław 1947.
- Materiały** — *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce*, pod red. S. Kunikowskiego, t. 1: *Kujawy wschodnie*, cz. 1, Wrocław 2000, cz. 2, Wrocław 2001, cz. 3, Wrocław 2004; t. 2: *Ziemia dobrzyńska*, cz. 1, Wrocław 2002, cz. 2, Wrocław 2003, cz. 3, Wrocław 2006, cz. 4, Wrocław 2007.
- Morawski M., Monografia** — Morawski M., *Monografia Wrocławka (Wrocławia)*, Wrocław 1933.
- Niesiecki K., Herbarz** — Niesiecki K., *Herbarz polski*, t. 1–10, wyd. 2, Warszawa 1988 [przedr. fotooffs., oryg.: Lipsk 1839–1846].
- Nitecki P., Biskupi** — Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Prokop K.R., Biskupi pomocniczy** — Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej (2. poł. XIII–1. poł. XVI w.)*, Kraków 2002.
- Prokop K.R., Polscy biskupi dominikańscy** — Prokop K.R., *Polscy biskupi dominikańscy. Słownik biograficzny*, Kraków 2013.
- PSB** — *Polski słownik biograficzny*, t. 1–51, Kraków i in. 1935–2017.
- Schematyzmy... 1796–2013** — *Schematyzmy diecezji wrocławskiej 1796–2013*, Wrocław...
- SPTK** — *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 1–7, Warszawa 1981–1983; t. 9: *SPTK 1994–2003*, Warszawa 2006.
- Szeliga F., Przemysł** — Szeliga F., *Przemysł wrocławski*, Wrocław 1928.
- Szostkiewicz Z., Katalog biskupów** — Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, [w:] *Sacrum Poloniae Millennium. Rozprawy — Szkice — Materiały historyczne*, t. 1, Rzym 1954.

Wajer J., *Życie kulturalne* — Wajer J., *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939*, Bydgoszcz 1997.

Willi D., *Päpste, Kardinäle* — Willi D., *Päpste, Kardinäle und Bischöfe aus dem Cistercienser-Orden*, Bregenz 1912.

Włocławek — *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. 1: *Od początków do 1918 roku*, Włocławek 1999; t. 2: *Lata 1918–1998*, Włocławek 2001.

WSB — *Włocławski słownik biograficzny*, t. 1–6, pod red. S. Kunikowskiego, Włocławek 2004–2011.

II. CZASOPISMA

„Arch. Bibl. Muz.” — „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”

DzP MSW — Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych

„Gaz. Kuj.” — „Gazeta Kujawska”

„Gaz. Pom.” — „Gazeta Pomorska”

„Kron. Diec. Włocł.” — „Kronika Diecezji Włocławskiej”

„Kujawianin” — „Kujawianin. Informator Handlowo-Przemysłowy”

„Mies. Diec. Włocł. – Kron.” — „Miesięcznik Diecezji Włocławskiej – Kronika”

„Pol. Arch. Med. Wewn.” — „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej”

„Rocz. Elbl.” — „Rocznik Elbląski”

„Rocz. Muz.” — „Rocznik Muzealny”

„Rocz. Tor.” — „Rocznik Toruński”

„Słowo Pom.” — „Słowo Pomorskie”

„Studia Włocł.” — „Studia Włocławskie”

„Wiad. Archidiec. Lub.” — „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”

„Wiad. Diec. Lub.” — „Wiadomości Diecezji Lubelskiej”

„Wiad. Włocł.” — „Wiadomości Włocławskie”

„WTK” — „Włocławski Tygodnik Kulturalny”

„Zap. Hist.” — „Zapiski Historyczne”

„Zap. Kuj. Dobrz.” — „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”

„Ziemia Kuj.” — „Ziemia Kujawska”

„Życ. Włocł.” — „Życie Włocławka”

„Życ. Włocł. Okol.” — „Życie Włocławka i Okolicy”

ALTMAN TOSIA (TAUBE, TUSIA)

(1919–1943), harcerka szomrowa, działaczka żydowskiego ruchu oporu w okresie II wojny światowej, uczestniczka powstania w getcie warszawskim

Urodziła się jako Taube Altman 24 VIII 1919 r. we Włocławku. Była córką Anki (Mani) i Gustawa (Gutkinda) Altmanów. Jej rodzice ok. 1919 r. przenieśli się z Lipna do Włocławka. W Lipnie Gutkind prowadził handel, natomiast jego ojciec, Izrael, był zegarmistrzem i właścicielem sklepu jubilerskiego.

Gutkind Altman (ur. 1893) w okresie międzywojennym brał czynny udział w życiu społeczno-politycznym Włocławka; parokrotnie wspierał akcje wyborcze włocławskiego okręgu Organizacji Syjonistycznej. W 1931 r. był na liście kandydatów Zjednoczenia Rzemieślników Żydów w związku z wyborami do rady i zarządu gminy wyznaniowej. Wcześniej, w l. 1924–1928, pełnił funkcję zastępcy członka zarządu gminy. Altmanowie we Włocławku początkowo mieszkali przy ul. Brzeskiej 13, później przy 3-Maja 7 (ok. 1931) i przy 5-go Maja 21 (w l. 1932–1933). W l. 1928–1931 i w 1934 r. prowadzili działalność gospodarczą na 3-go Maja 31.

Rodzina Altmanów była całkowicie zasymilowana, w domu panował klimat ciepła, otwartości i tolerancji. Tosia już w wieku dziecięcym przejawiała duże zdolności do nauki języków. Bardzo szybko nauczyła się hebrajskiego i polskiego, natomiast słabo przyswoiła żydowski (jidysz). W okresie nauki w Prywatnym Koedukacyjnym Gimnazjum Gminy Żydowskiej we Włocławku była bardzo aktywna na polu społecznikowskim, czym zyskała sobie powszechny szacunek wśród uczniów i nauczycieli. W Gimnazjum, jako 11-latką, wstąpiła do syjonistycznej organizacji Ha-Szomer – ha-Cair, hebraistycznej grupy pionierów-osadników (chaluców), której oddział — z inicjatywy Lejba Fuksa, Dawida Erslera i Natana Perlberga — został w 1919 r. utworzony we Włocławku (zalegalizowano go w 1924 r.). W niedługim czasie zasługi Tosi w ruchu szomrowym

stały się tak znaczne, że została wybrana do władz lokalnych, a zarządzający włocławską organizacją delegowali ją do udziału w IV Światowym Zjeździe Ha-Szomer – ha-Cair (1935). Nie wyjechała jednak z kraju do tworzących się kibuców w Palestynie. Po 1938 r. była już w szeregach centralnych władz Ha-Szomer – ha-Cair w Warszawie. Zdecydowała o tym jej postawa i aktywność w trakcie kibucu szkoleniowego w Częstochowie (1938). W Warszawie pracowała jako instruktorka i odpowiadała za edukację młodzieży, redagowała też hebrajską gazetkę dla skautów „Hanawadim”.

Po wybuchu II wojny światowej, po zarządzeniu ewakuacji stolicy (7 IX 1939), centrala Ha-Szomer – ha-Cair wydała wytyczne dla jej członków, aby udali się na wschodnie tereny kraju. T. Altman wraz Adamem Randem przedostała się do Równego, a następnie do niezajętego jeszcze przez Rosjan Wilna. W tym mieście czekało na nią ważne zadanie. Kierownictwo centrali wytypowało ją do powrotu na teren GG i udzieliło stosownych instrukcji. Miała tam prowadzić działalność konspiracyjną, edukacyjną i społeczną. T. Altman posiadała aryjski wygląd, tzn. miała blond włosy, świetnie władała językiem polskim. Po dwóch nieudanych próbach i pobycie w niemieckim areszcie na granicy, pod koniec 1939 r. udało się jej przekroczyć granicę niemiecko-sowiecką i dotrzeć do Warszawy. T. Altman jeździła, najczęściej pociągami, do różnych miast GG, gdzie agitowała młodzież do szomrowej organizacji, zachęcała do konspiracji. Należała do wąskiej grupy „łączniczek gett” kolportujących nielegalną prasę. Przyjawszy w pełni odpowiedzialność za kondycję oddziałów macierzystej organizacji na terenach okupowanych, nawiązywała kontakty z pokrewnym ideologicznie światem — z przywództwem organizacji w Wiedniu, ruchem szomrowym w Palestynie oraz z emisariuszami w neutralnej Szwajcarii. Przemieszczając się z miejsca na miejsce celem odbudowy regionalnych oddziałów szomrowych (ok. 1940–1941), konspirowała na obszarze Śląska (Zagłębia) i Podlasia, potem w Galicji, miała częste kontakty z Częstochową. Po zorganizowaniu ruchu na terenie Galicji, zaczęła odwiedzać gniazda Ha-Szomer – ha-Cair w Białymstoku, Baranowiczach i Wilnie. Tam m.in. z Lońką Koziębrodzką, przyjaciółką i łączniczką, mówiła młodzieży w gettach o potrzebie buntu i powstania, organizowała też grupy samoobrony.

Kontakty kierownictwa Ha-Szomer – ha Cair w Wilnie z terenem GG, w tym z T. Altman, zanikły po 22 VI 1941 r., czyli po inwazji III Rzeszy na Związek Radziecki. Za cały ruch szomrowy odpowiadała ponownie Warszawa. Do organizacji zaczęły napływać informacje o masowych egzekucjach Żydów na wschodnich terenach zaanektowanego kraju. W wigilię Bożego Narodzenia 1941 r. T. Altman dotarła do getta w Wilnie, gdzie z Chają Grossman przedstawiła tamtejszym działaczom ruchu katastrofalną sytuację getta warszawskiego. W dn. 1 I 1942 r., na zorganizowanym w getcie wileńskim noworocznym spotkaniu działaczy ruchu młodzieżowego, była świadkiem wygłoszonego przez Abe Kownera wystąpienia, w którym nawoływał młodych Żydów do zastosowania w gettach samoobrony. Przed powrotem do Warszawy przeprowadziła misję w Grodnie oraz w innych miastach na wschodzie. W kwietniu 1942 r. T. Altman przebywała z misją w Hrubieszowie.

Często powracała do Warszawy, do getta. W polskiej części miasta mieszkała z nią Chawka Folman-Raban. Tosia była blisko wydarzeń, kiedy w getcie warszawskim przywódcy różnych partii oraz organizacji socjalistycznych i syjonistycznych powołała Żydowską Organizację Bojową (ŻOB). Decyzja o jej założeniu zapadła na spotkaniu 28 VII 1942 r., w którym wzięły czynny udział reprezentacje trzech ruchów młodzieżowych: Ha-Szomer – ha-Cair, Dror he'Chaluc i Akiby. T. Altman jako przedstawicielka centralnych władz Ha-Szomer – ha-Cair znalazła się wśród osób z kierowniczej kadry nowo powstałej grupy konspiracyjnej. Razem z Frumką Płotnicką, Leą Perlsztejn (Perelsztajn) i Arie „Jurkiem” Wilnerem weszła w skład delegacji, której zlecono działania po tzw. aryjskiej stronie Warszawy. Do niej należało m.in. nawiązywanie kontaktów z Armią Krajową i Armią Ludową. Zadania te koncentrowały się głównie na pozyskiwaniu broni na potrzeby planowanej akcji zbrojnej w getcie. Wtedy zaczęły ją łączyć więzi przyjaźni z Josefem Kapłanem, z którym jeszcze w 1940 r. odpowiadała za zakładanie konspiracyjnych komórek Ha-Szomer – ha-Cair na terenie GG. Pod koniec 1942 r. odbyła podróż do getta krakowskiego celem wsparcia organizacyjnego tamtejszych grup bojowych związanych w ŻOB — w przyszłości odpowiedzialnych za przebieg akcji zbrojnych na ulicach Krakowa. Po powrocie do War-

szawy T. Altman uaktywniała się po jej tzw. aryjskiej stronie miasta. Z przyjaciółką, L. Perlsztejn, udawała się do getta, aby każdorazowo zdawać relacje z odbytych podróży i przyjmować kolejne wytyczne.

Łączniczka Tosia Altman znalazła się przypadkiem w getcie, w czasie gdy trwały walki powstańcze (kwiecień–maj 1943). Wielokrotnie brała udział w akcjach ratunkowych, wydobywając z gruzów i włazów rannych bojowców. W dn. 19 kwietnia, i później, w szopie Brauera pełniła rolę telefonistki i informowała Franię Beatus, aktywistkę Droru, oraz członkinię ŻOB po tzw. aryjskiej stronie o przebiegu walk. Kiedy w trakcie toczących się walk Mordechaj Anielewicz, komendant ŻOB, i jego najbliżsi ludzie przenieśli się do bunkra na ul. Miłej 18, to zadaniem T. Altman było zapewnienie łączności między bunkrem z dowództwem a bunkrem z rannymi, wśród których znajdował się m.in. A. Wilner. W dn. 8 V 1943 r. wejście do bunkra na Miłej zostało zdemaskowane przez Niemców. Tosi (rannej w głowę i nogi) oraz niektórym bojowcom udało się dotrzeć do ukrytego przejścia, a następnie kanałami wydostać na tzw. aryjską stronę. Ukrywała się w lasku k. Łomianek, a następnie na Pradze — w budynku fabryki klisz celuloidowych (al. 11 Listopada). W dn. 24 V 1943 r. doszło w fabryce do nieszcześliwego wypadku. Tosia, lecząca ichtiolem rany głowy, niechcąc od zapalki zaproszyła ogień, w wyniku czego zapalił się worek celuloideu na strychu. Cała górna część fabryki stanęła w płomieniach. Poparzona, z wielkim trudem przedostała się z towarzyszymi na dach, tam straciła równowagę i runęła wraz z innymi w dół. Poparzoną i półprzytomną T. Altman i jej koleżankę Manię polscy policjanci przekazali Niemcom. Ci przewieźli je do szpitala, gdzie nie udzielono im żadnej pomocy. Tosia zmarła w wyniku oparzeń 24 V 1943 r., miała niespełna 24 lata.

Jesienią 2001 r. wszedł na ekrany kin na całym świecie film „Powstanie” (oryg. tytuł „Uprising”) w reżyserii Jona Avneta, fabularna opowieść o powstaniu w getcie warszawskim. Rolę Tosi Altman zagrała w nim Liliane Rudabet Gloria Elsveta (Le-elee) Sobieski, amerykańska aktorka polsko-francuskiego pochodzenia.

AŻIH, Akta Gminy Wyznaniowej Żydowskiej m. Włocławka, sygn. 113/5, k. 2, 38, 97, 152, 270, 308; sygn. 113/6, k. 2, 39, 75, 114, 151; sygn. 113/6, k. 83, 83a, 85,

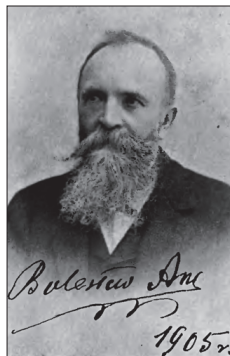
136, 137; — *Altman Tosia*, [w:] *Hurbn un oyfshtand fun di yidn in Varshe*, red. M. Noy (Neustadt), t. 2, Tel Aviv 1948, s. 343–345; Arens M., *Flagi nad gettem. Rzecz o powstaniu w getcie warszawskim*, przekł. M. Sobelman, J. Stocker-Sobelman, red. P. Paziński, K. Wałaszek, Kraków–Budapeszt 2011, s. 29, 32–33; Berent B., *Żydzi we Włocławku w Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Włocławek*, t. 2, s. 312–313; Beres W., Burnetko K., *Bohater z cienia. Losy Kazika Ratajzera*, Warszawa 2012, s. 63–71; Cukierman I., „Antek”, *Nadmiar pamięci (Siedem owych lat). Wspomnienia 1939–1946*, przekł. Z. Perelmuter, red. naukowa i przedmowa M. Turski, posłowie W. Bartoszewski, Warszawa 2000, s. 67, 187, 188, 255, 264, 280, 283; Folman-Raban Ch., *Nie rozstałam się z nimi...*, przekł. I. Wajsbrot, D. Sternberg, przygotowała do druku B. Engelking-Boni, wstępem opatrzył F. Tych, Warszawa 2000, s. 53–54; Grupińska A., *Odczytanie Listy. Opowieści o powstańcach żydowskich*, Kraków 2002, s. 29–30, 34, 44, 76, 168, 187; Grupińska A., *Odczytanie Listy. Opowieści o warszawskich powstańcach Żydowskiej Organizacji Bojowej*, wyd. 2 uzup., Wołowiec 2014, s. 24–25, 30, 40, 70, 109, 167, 179; Gutman I., *Żydzi warszawscy 1939–1943. Getto — podziemie — walka*, przekł. Z. Perelmuter, Warszawa 1993, przyp. 203, s. 184, 208, 245–246, 327, 555–559; Gutman I., *Walka bez cienia nadziei. Powstanie w getcie warszawskim*, przekł. M. Stopa, Warszawa 1998, s. 305, 315; Kawski T., *Gmina żydowska we Włocławku (powiat włocławski)*, [w:] *Gminy żydowskie pogranicza Wielkopolski, Mazowsza i Pomorza w latach 1918–1942*, oprac. T. Kawski, Toruń 2007, przyp. 96, s. 232, przyp. 165, s. 245; Lubetkin C., *Zagłada i powstanie*, przekł. M. Krych, Warszawa 1999, s. 50, 130, 144; Mark B., *Powstanie w getcie warszawskim na tle ruchu oporu w Polsce. Geneza i przebieg*, wyd. 2, rozszerz. i popr., Warszawa 1954, s. 316, 318; Mark B., *Walka i zagłada warszawskiego getta*, wyd. 2 Warszawa 1959, s. 388, 390, 395; Mark B., *Życie i walka młodzieży w gettach w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1944)*, Warszawa 1961, s. 36; Meed W., *Po obu stronach muru. Wspomnienia z warszawskiego getta*, przekł. K. Krenz, przedmowa E. Wiesel, Warszawa 2003, s. 117, 187; *Pierwszy zarys historii Żydowskiej Organizacji Bojowej* [Iechak Cukierman, *Powstanie i rozwój ŻOB*], oprac. D. Libionka, „Zagłada Żydów. Pismo Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN” 2013, nr 9, s. 321; Rotem S., „Kazik”, *Wspomnienia bojowca ŻOB*, oprac. I. Śledzińska-Katarasińska, Warszawa 1993, s. 62–72; Rufeisen-Schüpper H., *Pożegnanie Milej 18. Wspomnienia łączniczki Żydowskiej Organizacji Bojowej*, Kraków 1996, s. 43–54, 76–93, 116, 122; Shalev Z., *Tosia Altman: From the Leadership od Ha-Shomer ha-Za'ir to the Command of the ŻOB* [hebr.], Tel-Aviv 1992 (<http://feminimasoret.wordpress.com/2011/11/05/tosia-altman-zapomniana-bohaterka/>); *Wtedy było mnóstwo legend... Opowieść Szmuela*

Rona, [w:] A. Grupińska, *Po kole. Rozmowy z żydowskimi żołnierzami*, Warszawa 1991, s. 44; *Wtedy było mnóstwo legend... Opowieść Szmuela Rona*, [w:] A. Grupińska, *Ciągle po kole. Rozmowy z żołnierzami getta warszawskiego*, przedmowa P. Szapiro, Warszawa 2000, s. 45, wyd. 2, Wołowiec 2013, s. 33–34; *Z profesorem Israeliem Gutmanem rozmawia Barbara Engelking*, „Zagłada Żydów. Pismo Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN” 2013, nr 9, s. 213, 227, 234; — Fot. z internetu.

Przemysław Nowicki

ANC BOLESŁAW

(1841–1909), powstaniec styczniowy,
inżynier kolejowy

Urodził się 4 II 1841 r. w Jędrzejowie. Nie są znane imiona jego rodziców. Ojciec urodził się w 1815 r., a matka w 1819 r. Miał prawdopodobnie brata Dominika (1844–1918), który był znakomitym prawnikiem. Ojciec prawdopodobnie był kupcem. Nie wiadomo, kiedy i gdzie Bolesław rozpoczął naukę. W l. 1851–1854 uczył się w szkole realnej w Kielcach, w 1857 r. w Piotrkowie Trybunalskim ukończył gimnazjum gubernialne. W l. 1858–1862 studiował na Wydziale fizyczno-matematycznym Uniwersytetu w Petersburgu. Po ukończeniu studiów w stolicy Rosji w stopniu kandydata powrócił do Królestwa Polskiego i od 3 XII 1862 r. pracował jako nauczyciel matematyki w szkole powiatowej specjalnej we Włocławku.

Lata poprzedzające wybuch powstania styczniowego pełne były rewolucyjnego wrzenia na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego. Narastał bunt chłopski przeciwko jarzemu pańszczyzny, a w miastach coraz wyższy był ruch patriotyczny o wyzwolenie narodo- we — odbywały się masowe manifestacje ludności, urządzone zazwyczaj w związku z wielkimi rocznicami narodowymi. Anc, przebywając we Włocławku, włączył się w działalność rewolucyjną. Od połowy 1862 r. należał do stronnictwa „czerwonych”, które

skupiało w swoich szeregach działaczy i zwolenników bardzo zróżnicowanych pod względem społecznym — robotników, rzemieślników i chłopów, inteligencję, drobnomieszczaństwo, a także, i to w przeważającej mierze, drobną i średnią szlachtę. Jako stronnictwo postępowe w swoim programie łączyli oni hasło walki zbrojnej o wyzwolenie narodu z hasłem zniesienia pańszczyzny i uwłaszczenia chłopów.

Wybuch powstania styczniowego zaskoczył młodą organizację konspiracyjną we Włocławku. Tuż po wybuchu powstania Anc wstąpił do oddziału powstańczego, gdzie otrzymał zadanie przewożenia do obozów powstańczych wiadomości dostarczanych przez oficerów Polaków służących w garnizonie rosyjskim we Włocławku oraz depezy i rozkazy z Warszawy. W dn. 19 II 1863 r. zgłosił się do oddziału Kazimierza Mielęckiego, stacjonującego początkowo w okolicach Kowala, a następnie nieopodal Przedcza. Ze względu na brak broni strzeleckiej Anc został przydzielony do grupy kosynierów uzbrojonych jedynie w kosy osadzone na sztorc. Z powodu porzucenia pracy w szkole rządowej został zwolniony ze szkoły „dla dobra służby”. Kazimierz Mielęcki, 26-letni ziemianin, ówczesny naczelnik sił zbrojnych województwa mazowieckiego, dowodził oddziałem składającym się z inteligentów, mieszczan, ziemian i rzemieślników z terenów powiatów włocławskiego i konińskiego. W dn. 9 II 1863 r. powstańcy, wśród nich także Anc, pod rozkazami Mielęckiego zdobyli magazyn broni w Przedczu. Jako zakładników wzięli żołnierzy rosyjskich. Czyn ten spowodował natychmiastową reakcję Rosjan. W ramach odwetu z Włocławka w kierunku Przedcza wyruszył oddział 500 żołnierzy, którymi dowodził mjr Nelidow. Do starcia doszło w okolicy wsi Ciepliny. Bitwa rozpoczęła się rankiem 10 II. Ze strony powstańców piechotą dowodził mjr Witold Ulatowski, natomiast jazdą — Wojciech Odrowąż Pieniążek. W lasach i na polach między Cieplinkami, Stypinem a Lucynowem (wówczas: Łucynowem) rozgorzała krwawa, nierówna pod względem militarnym walka (wpierw nastąpiła wymiana ognia, po niej — atak kosynierów; skąpy w broń oddział Mielęckiego, jak pisał jego podwładny B. Anc, liczył ludzi „około 500, z tego co najmniej 50 dzieci poniżej lat 15”). Partia powstańcza, uzbrojona w ok. 60 strzelb, kosy i same drzewce do kos oraz 11 karabinów (u podoficerów), stoczyła

wyrównaną i do dziś uważaną za nierozstrzygniętą bitwę. Straty powstańcze wyniosły 18 zabitych i tyluż rannych. Następnego dnia zebrano z pola bitwy ciała i pochowano w bezimiennej mogile. Uciekając przed chłopami z okolicznych wsi, którzy dobijali rannych powstańców, Anc chciał popełnić samobójstwo, ale rana okazała się niegroźna. Anc ukrył się w dworze szlacheckim we wsi Katarzyna, gdzie się leczył. W tym czasie często zmieniał miejsce pobytu.

Po wyleczeniu przedostał się w rodzinne strony, gdzie objął funkcję komisarza żandarmerii narodowej w województwie krakowskim. Wraz z towarzyszącym mu niewielkim oddziałem żandarmów narodowych Bogusza Mazurkiewicza odbywał liczne przemarsze w okolicach Chrobrza, Wełcza i Grochowisk w celu zbierania informacji o ruchach wojsk rosyjskich. Podczas jednej z takich podróży wywiadowczych został schwytany w lasach świętokrzyskich i osadzony w więzieniu w Staszowie, a następnie przewieziony do więzienia w Kielcach. Dzięki interwencji rodziny został po kilku dniach wypuszczony na wolność. Na krótki czas wyjechał do Galicji, ale już 3 XII 1863 r. powrócił do Królestwa Polskiego. Nie zaprzestał działalności powstańczej i nadal brał udział w działalności konspiracyjnej jako komisarz żandarmerii narodowej w województwie krakowskim i zastępca komisarza województwa lubelskiego (Józefa Odrowąż-Wysockiego). Funkcję tę pełnił z ogromnym zaangażowaniem do 20 IV 1864 r. Wkrótce dostał się do niewoli i przebywał w więzieniu austriackim. Prawdopodobnie skazano go na karę śmierci, ale w ostatniej chwili został ułaskawiony.

Po krótkim pobycie w więzieniu udał się w 1864 r. na emigrację do Belgii, gdzie ukończył studia inżynierskie na Politechnice w Gandawie. Po ukończeniu studiów pracował początkowo jako inżynier przy budowie kolei we Francji, w Galicji, a następnie przez wiele lat na Bałkanach. Został zatrudniony w Rumunii, a później kierował budową linii kolejowej Belgrad–Stambuł na odcinku obejmującym tereny Serbii i Bułgarii. Przez kilkanaście lat był naczelnym inżynierem kolei bułgarskich. Mieszkając w Sofii, czynnie działał w środowisku polonijnym. W jego domu odbywały się liczne spotkania z udziałem Polaków z różnych stron świata. Z powodów zdrowotnych (zagrożenie utraty wzroku) odszedł na emeryturę i od 1898 r. mieszkał we Lwowie. Brał tam udział w przygotowaniu wydawnictwa — księgi pa-

miątkowej „W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego”. W 1907 r. opublikował w Brodach swoje wspomnienia *Z lat nadziei i walki 1861–1864*.

Bolesław Anc zawarł związek małżeński z Józefą Emilią Marią Zagórowską w maju 1880 r. w parafii św. Andrzeja we Lwowie.

Bolesław Anc zmarł we wrześniu 1909 r. we Lwowie (inne źródła podają, że 11 VIII 1909 r.).

„Bulletin Polonais” 1909, nr 254; „Czas” 1909, nr 181; Anc B. i J., *Z lat nadziei i walki*, Brody 1907; Z. Rutkowska, *Anc Bolesław (1841–1909)*, [w:] *PSB*, t. 1, s. 89; B. Orłowski, *Anc Bolesław (1841 Jędrzejów–11.VIII.1909 Lwów)*, inżynier kolejowy, [w:] *Słownik polskich pionierów techniki*, Katowice 1984, s. 15; — Fot. z internetu.

Władysław Kubiak

BANASIAK JAN

(1884–1955), działacz cechowy, mistrz rzeźnicki

Urodził się 4 XII 1884 r. w Bądkowie na Kujawach, w rodzinie chłopskiej Szymona Banasiaka i Anny z d. Przekwas. Naukę w zawodzie rzeźnika i wędliniarza odbywał we Włocławku, gdzie w 1904 r. został wyzwolony na czeladnika i rozpoczął pracę w zakładzie Pawła Grajnera. W 1912 r. złożył egzamin mistrzowski przed komisją Zgromadzenia Cechu Rzeźnicko-Wędliniarskiego, prowadząc od 1921 r. własny zakład sprzedaży mięsa na Kokoszcze przy ul. Kapitulnej 10. Siedem lat później, wraz z bratem Konstantym (1891–1944), otworzył nowy sklep i warsztat rzeźnicki, przenosząc się do kamienicy usytuowanej przy ul. Kapitulnej 19. Powyższa lokalizacja zakładu nie uległa już zmianie do samej śmierci Banasiaka, chociaż on sam z powodów zdrowotnych wycofał się z aktywności zawodowej pod koniec l. 40. XX w. Przed wybuchem II wojny światowej zatrudniał czterech pracowników, m.in. Teodora Kopczyńskiego i Kazimierza Karkosińskiego.

W czasie okupacji niemieckiej, 29 III 1940 r. został wysiedlony do GG. Zamieszkał i przebywał w pow. puławskim, skąd powrócił do Włocławka w marcu 1945 r. Jeszcze w sierpniu tr. Sąd Grodzki we Włocławku przywrócił mu tytuł posiadania własnej nieruchomości, gdzie razem z K. Karkosińskim założył

spółkę jawną handlową celem prowadzenia przedsiębiorstwa rzeźnicko-wędliniarskiego. Jednocześnie otworzyli sklep firmowy przy ul. 3 Maja 40. Spółkę zlikwidowano po blisko dwóch latach działalności, z dn. 1 X 1947 r.

Jan Banasiak był znanym obywatelem Włocławka, czynnie udzielając się w organizacjach samorządu rzemieślniczego. Na przełomie l. 20. i 30. XX w. pełnił funkcję skarbnika Cechu Rzeźnicko-Wędliniarskiego, od 1934 r. podstarszego oraz zastępcy starszego, a w l. 1935–1939 i 1945–1948 starszego Cechu. Z jego ramienia zasiadał także w Komitecie Opiniotwórczym Komunalnej Kasy Oszczędnościowej miasta Włocławka oraz w Komitecie Głównym i Komitecie Wykonawczym Budowy Domu Rzemieślniczego we Włocławku. W 1935 r. Cech Rzeźnicko-Wędliniarski przekazał na ten cel plac przy ul. Bronisława Pierrickiego (ob. Bojańczyka) 20, jednakże wkroczenie wojsk niemieckich we wrześniu 1939 r. oraz przejęcie zebranych funduszy przekreśliły poniesiony wysiłek. W działalność społeczną zaangażowana była również jego żona Irena Banasiak, wchodząca od 1934 r. w skład pierwszego zarządu Rodziny Rzemieślniczej.

Zmarł 8 IV 1955 r. we Włocławku i pochowany został na cmentarzu komunalnym przy al. Chopina.

APW, Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Bądkowo z lat 1717–1808, 1811–1914, sygn. 64; APW, Sąd Okręgowy we Włocławku i Sąd Okręgowy w Toruniu Wydział Zamiejscowy we Włocławku z lat 1917–1939 [1955], sygn. 644, 2258; APW, Starostwo Powiatowe Włocławskie we Włocławku z lat 1918–1939, sygn. 1284, 1290, 1290a; APW, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski we Włocławku z lat 1945–1950, sygn. 269, 270; APW, Sąd Grodzki we Włocławku z lat 1945–1950, sygn. 14/1, 15/79; APW, Powiatowy Związek Cechów we Włocławku z lat 1945–1948, sygn. 8; APB, Cech Rzeźnicko-Wędliniarski we Włocławku z lat 1922–1937, sygn. 1, 2; — *Księga adresowa Polski (wraz z w.m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*, Warszawa 1928, s. 2066; *Informator Branżowy Województwa Pomorskiego*, Toruń 1948, s. 189.

Tomasz Michalski, Ryszard Sobczak

BETTO MARIA DANUTA

(1932–2016), pielęgniarka, poetka

Urodziła się 18 VIII 1932 r. w kolonii Podrudawka gm. Janów k. Sokółki na Podlasiu, jako córka Edwarda i Marii z d. Kademcewicz. Ojciec prowadził własną wytwórnię cegieł i dachówek. Ufundował pokrycie dachu szkoły w Rudawce.

Podczas II wojny światowej w domu rodzinnym prowadzona była działalność konspiracyjna. Matka działała w Wojskowej Służbie Kobiet AK. Ojca wywieziono, już po wojnie, do obozu w Stalinogorsku i zginął w 1945 r. W obawie przed prześladowaniami matka wraz z dziećmi opuściła Podrudawkę i zamieszkała we Włocławku. Tu Maria Danuta Betto ukończyła szkołę powszechną, Liceum Ogólnokształcące, a następnie dwuletnią Państwową Szkołę Pielęgniarstwa Ogólnego w Jeleniej Górze; odbyła też roczne podyplomowe szkolenie z zakresu pielęgniarstwa środowiskowego.

Swoje pierwsze utwory poetyckie zamieściła w 1958 r. w łódzkich „Odgłosach”. Należała do grupy literackiej „Współcześni”, powołanej w 1958 r. przez Czesława Andrzejkowicza, redaktora „Gazety Kujawskiej”. W dn. 26 X 1968 r. wstąpiła do Klubu Literackiego Kujawy i tę datę uznawała za początek swojej drogi twórczej. Jej debiutancki tomik wierszy pt. *Dlaczego na miłość nie biją dzwony*, wyd. przez Wydawnictwo Łódzkie w 1984 r., otrzymał cztery nagrody. Wygrał konkurs na debiut roku Wydawnictwa Łódzkiego, konkurs na debiut ogłoszony przez Unię Polskich Pisarzy Medyków i został uhonorowany doroczną nagrodą Ministra Kultury i Sztuki oraz medalem Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego we Włocławku. W regionie i w Polsce stało się głośno o pielęgniarce z Włocławka, która naznaczyła wiersze swoją samotnością, ale trzeba było czekać kilka lat, aby dała też odczuć, że tkwią w niej, jak drzazga, ciężkie, wojenne doświadczenia rodzinne. Tomik pt. *Temat do obrazu*, wyd. w 1992 r. przez Instytut Wydawniczy „Świadectwo” w Bydgoszczy, Maria Danilewicz Zielińska jako członek jury nominowała do „Nagrody Kościelskich”, przyznawanej raz w roku w Szwajcarii. Stefan Pastusze-

wski, wierny towarzysz poezji M.D. Betto, napisał w posłowniu do *Wierszy wybranych* (Bydgoszcz 2003): „w odróżnieniu od znajdujących się w podobnej sytuacji życiowej poetek Danuty Kostewicz, Ewy Lipskiej i Julii Hartwig, autorka nie filozofuje, nie szuka przyczyn i uzasadnień określonych stanów, a nade wszystko wyższego sensu, bowiem sensem jest dla niej sam byt”. W tym względzie poezja M.D. Betto kojarzy się S. Pastuszewskiemu z twórczością Wisławy Szymborskiej: „to typowe kobiece życie i przeżywanie życia z nietypowym jednak widzeniem — filuternym i trzeźwym”. W 2004 r. Miejska Biblioteka Publiczna we Włocławku wydała tomik poezji M.D. Betto pt. *Przywołanie* w języku polskim i niemieckim. Tomik (30 wierszy) pt. *Widok z góry Horeb* poetki wziął udział w międzynarodowym Konkursie Polish American Poets Academy i uzyskał wyróżnienie pierwszego stopnia, jakie przyznała autorce Polsko-Amerykańska Akademia Poezji w New Jersey (USA) w 2005 r.; wiersze nagrano na płycie CD. Twórczość Marii Danuty Betto uhonorowano, wydając na VII Światowy Zjazd Poetów w Warszawie (pod patronatem Polskiego Komitetu UNESCO) poezję jej autorstwa zawartą w książce pt. *Wędrówki z likaonem* (2005), którego wydawcami były: Wydawnictwo Książkowe „Ibis” w Warszawie i Fundacja „Blżej Książki” we Włocławku. W dn. 10 X 2008 r. prezes Fundacji „Blżej Książki” Maria Jolanta Zielińska zorganizowała benefis M.D. Betto i promocję tomiku *Wędrówki z likaonem* w Starej Remizie we Włocławku, w ramach II Jesiennych Spotkań z Literaturą.

Maria Danuta Betto była członkiem Stowarzyszenia Pisarzy Polskich. Kilkadziesiąt publikacji prasowych i radiowych oraz TVP promowały jej twórczość na terenie kraju. Była współautorką ogólnopolskich almanachów poetyckich wydanych przez Krajową Agencję Wydawniczą, Unię Polskich Pisarzy Medyków, Miesięcznik Literacki „Akant” oraz almanachów regionalnych wydanych we Włocławku.

Marię Danutę Betto uhonorowano pięciokrotnie doroczną nagrodą Prezydenta Miasta Włocławek oraz tytułem „Zasłużony Obywatel Miasta Włocławek”. Otrzymała odznaki: Zasłużony Działacz Kultury, „Za zasługi dla Miasta Włocławka”, „Za zasługi dla Województwa Włocławskiego”. W 2010 r. otrzymała stypendium Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

W 2010 r. poetka wydała trzy tomiki poezji: *Wyprowadź mnie do miejsc przychywu* (wyd. przez Instytut Wydawniczy Świadek w Bydgoszczy), *Sezon na motyle* (wyd. Miejska Biblioteka Publiczna we Włocławku) i *Noc fakirów* (wyd. Fundacja „Bliżej Książki” we Włocławku). M.D. Betto była znaną i cenioną poetką, od lat związaną z Włocławkiem. Była niezwykle pracowitą artystką. Jej twórczość zaskakiwała i imponowała. W 2012 r. ukazał się tomik poezji *Strefa niepokoju* (wyd. przez Instytut Wydawniczy „Świadek” w Bydgoszczy), w 2013 r. — *Wilczyca, Sprzedawca wyobraźni* w 2014 r., *Rejon śpiących drzew* i *Apetyt na wilkolaka* — w 2015 r. Poetka wydała 26 tomików poezji. Otrzymała 40 nagród i wyróżnień w ogólnopolskich konkursach z dziedziny poezji. Poeta Krystian Medard Czerwiński zadedykował Marii Danucie Betto dwa wiersze: *...długi cień gnomonu* oraz *...zatrzymaj ten obraz, gdy dojdiesz*.

Zmarła 30 XII 2016 r. we Włocławku i została pochowana na miejscowym cmentarzu komunalnym. Maria Danuta miała brata bliźniaka Zbigniewa Stanisława oraz siostrę Teresę (po mężu Torbicka), mieszkającą we Włocławku.

Arch. prywatne rodziny Betto, Włocławek; — Kudel R., *Lufcik do nieba*, „Gaz. Kuj.” 2005, nr 85, s. 15; Czerwiński K., *Otworzyć bramy!*, „Akant” 2005, nr 4, s. 9; (st), *Konwój donikąd* (rec.), „Życ. Włocł.” 2005, nr 7, s. 17; Kudel R., *Ktoś wylapał piaki*, „Gaz. Kuj.” 2006, nr 196, s. 13; Puchalska U., *Nowa książka Marii Danuty Betto*, „Życ. Włocł.” 2006, nr 97, s. 16; Kudel R., *Gdy ucho psa łowi szelest traw, podróże w czasie i przestrzeni*, „Gaz. Kuj.” 2007, nr 14, s. 17; też, *Betto, znany bojownik*, „Gaz. Pom.” 2009, nr 114, s. 5; erka (Kudel R.), *Oczekiwani: wiersze pełne niepokoju*, tamże 2012, nr 163, s. 6; też, *Wiersze, szukają metafory*, tamże 2013, nr 262, s. 6; Kudel R., *Cztery pory roku wierszem pisane*, tamże 2014, nr 260, s. 7; też, *Jej poezja towarzyszy nam od ponad 30 lat*, „Nasze Miasto” 2015, z 24 VIII, s. 4; — Fot. z arch. prywatnego rodziny Betto.

Elżbieta Zaborowska

BISKUP MARIAN ADAM

(1922–2012), historyk, profesor Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, członek rzeczywisty PAN i czynny PAU

Urodził się 19 XII 1922 r. w Inowrocławiu, w rodzinie rzemieślniczej. Był najmłodszym z czworga synów (najstarsza siostra zmarła w niemowlęctwie) Mieczysława i Zofii z Sobeckich. Rodzice przenieśli się z Pałuk na Kujawy, do Inowrocławia, w 1913 r.

Ojciec otworzył tutaj własną piekarnię, która była

podstawą utrzymania całej rodziny. Środowisko domowe kształtowało pilnego i sumiennego młodzieńca. Solidne podstawy edukacji zdobył w prywatnej Szkole Przygotowawczej, a później w renomowanym inowrocławskim Gimnazjum im. Jana Kasprowicza, zwłaszcza w zakresie znajomości łaciny, języka niemieckiego i literatury ojczystej. Już wówczas planował poświęcić się studiowaniu historii. Edukację przerwał jednak wybuch II wojny światowej. Jako przedstawiciel polskiej narodowości nie mógł kontynuować nauki w szkole średniej, a ciążył na nim obowiązek pracy. Najął się więc w piekarni ojca, lecz już po jej przejściu w 1940 r. przez tzw. Treuhändera został zgłoszony do Urzędu Pracy. Zatrudnienie znalazł jako „pomocnik biurowy” w lokalnej spółdzielni rolniczo-handlowej „Ein- und Verkaufsgenossenschaft”, dzięki czemu uniknął przymusowej wywózki do Rzeszy. Pracował tam do końca okupacji. Potrzebę kształcenia mógł realizować jedynie poprzez samodzielną lekturę książek, które zdobył ze zlikwidowanego polskiego księgozbioru gimnazjalnego oraz pisanie referatów.

Po zakończeniu okupacji podjął naukę w reaktywowanym Liceum im. Jana Kasprowicza. Jednocześnie, zainspirowany twórczością reporterską Melchiora Wańkowicza, został współpracownikiem dwóch lokalnych pism: „Biuletynu Inowrocławskiego” i „Robotnika Kujawskiego”. Pisywał tam felietony, poruszając przede wszystkim problematykę kulturalną i historyczną. W ciągu niespełna roku opublikował ponad 50 tekstów. Po ukończeniu skróconej klasy pierwszej (od marca do lipca 1945 r.) kontynuował naukę w Państwowym Liceum i Gimnazjum dla Dorosłych w Inowrocławiu oraz jednocześnie jako tzw. wolny słuchacz na tworzącym się wówczas Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Przy-

B

spieszoną maturę zdał w lutym 1946 r. i już bez formalnych przeszkód kontynuował studia historyczne. Od początku związał się z seminarium prof. Karola Górskiego, pod którego kierownictwem przygotował i obronił w 1949 r. pracę magisterską.

W Toruniu osiadł na stałe, jednak ze względu na restrykcje polityczne wobec promotora nie mógł liczyć na asystenturę. Dlatego jeszcze na studiach podjął pracę w Państwowym Liceum Ogrodniczym, przemianowanym później na Wodno-Melioracyjne, gdzie spędził łącznie cztery lata. Jednocześnie intensywnie pracował naukowo i już w 1950 r. obronił pracę doktorską pt. *Stosunek Gdańska do Kazimierza Jagiellończyka w okresie wojny trzydziestoletniej 1454–1466*, opublikowaną drukiem dwa lata później. Z rekomendacji prof. Górskiego współpracował w tym okresie z toruńskim oddziałem Instytutu Zachodniego oraz Pracownią Edytorską Towarzystwa Naukowego w Toruniu, by wreszcie w 1953 r. znaleźć zatrudnienie w tworzoną właśnie Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk. Początkowo pracował w Zakładzie Atlasu Historycznego Polski, a później w toruńskiej pracowni Zakładu Historii Pomorza. W 1957 r., na fali październikowej odwilży, został także adiunktem, a później docentem na UMK w Toruniu. W 1961 r. weszły jednak w życie przepisy zabraniające pracy na dwóch etatach, pozostał więc w IH PAN, w którym pracował do przejścia na emeryturę w 1992 r. Na uniwersytecie prowadził jeszcze zajęcia zlecone do 1972 r. W 1957 r. uzyskał stopień naukowy kandydata nauk (w ówczesnej nomenklaturze odpowiadający habilitacji), w 1961 r. został profesorem nadzwyczajnym, a w 1971 r. otrzymał tytuł profesora zwyczajnego.

Imponujący jest dorobek naukowy Mariana Biskupa, który zawiera się w ponad 830 publikacjach. Jego badania koncentrowały się na dziejach zakonu krzyżackiego w Prusach oraz edytorstwie źródeł historycznych. Swoje prace opierał na wieloaspektowej analizie spuścizny aktowej przechowywanej w archiwach na terenie Austrii, Niemiec, Szwecji i Polski. Z licznych prac nad historią wojskowości wyróżnia się monumentalna monografia wojny trzynastoletniej (*Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*, Warszawa 1967), bitwy grunwaldzkiej (*Grunwaldzka bitwa: geneza, przebieg, znaczenie, tradycje*, Warszawa 1991) czy w końcu

synteza wojen polsko-krzyżackich (*Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim (1308–1521)*, Gdańsk 1993). Dużym osiągnięciem było przygotowanie obszernych rozdziałów *Historii Pomorza* (t. I i II) poświęconych państwu krzyżackiemu w l. 1310–1466 oraz Prusom Królewskim i Krzyżackim w l. 1466–1526. Później prace te posłużyły do wydania (wspólnie z Gerardem Labudą) całościowej syntezy dziejów państwa zakonnego (*Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach: gospodarka, społeczeństwo, państwo, ideologia*, Gdańsk 1986), wydanej również w języku niemieckim. Bardziej analityczne spojrzenie na dzieje państwa krzyżackiego w jego schyłkowym okresie zawarł w kolejnych monografiach ukazujących genezę sekularyzacji Prus Krzyżackich. Nakładem Włocławskiego Towarzystwa Naukowego ukazała się w 1981 r. publikacja pt. *Bitwa pod Płowcami*. Jego zainteresowania badawcze dotyczyły również polityki zagranicznej Polski, zwłaszcza w epoce jagiellońskiej. Wszedł w skład zespołu autorskiego przygotowującego *Historię dyplomacji polskiej* i pokierował pracami nad przygotowaniem pierwszego tomu tego dzieła. Dużo miejsca w swojej twórczości naukowej poświęcił postaci Mikołaja Kopernika, a zwłaszcza jego działalności publicznej i gospodarczej.

Prace edytorskie zajmują w dorobku naukowym Mariana Biskupa miejsce szczególne. Na przestrzeni blisko półwiecza zrealizował projekt wydania *Akt Stanów Prus Królewskich*, nakreślony w l. 40. XX w. jeszcze przez prof. Karola Górskiego. Początkowo realizował go wraz z promotorem, a po jego śmierci — ze swoją żoną, Ireną Janosz-Biskupową. Po zakończeniu tego dzieła podjął wspólnie z młodszymi kolegami edycję kolejnej serii wydawniczej: *Protokoły Sejmiku Generalnego Prus Królewskich* (był współredaktorem trzech tomów), która po jego śmierci jest kontynuowana. Razem z żoną uczestniczył też w pracach międzynarodowego zespołu przygotowującego edycję źródeł do dziejów zakonu krzyżackiego. Efektem tych prac były dwa tomy zawierające protokoły posiedzeń kapituły zakonnej w Rzeszy (1991) oraz protokoły wizytacji konwentów zakonnych (2002–2008). Kwerendy archiwalne poświęcone postaci Mikołaja Kopernika zaowocowały wydaniem m.in. dzieła pt. *Regesta Copernicana* rejestrującego wszelkie przekazy źródłowe dotyczące biografii i działalności wielkiego astronoma.

Profesor Marian Biskup znany był również w środowisku jako niestrudzony organizator, inicjator i redaktor licznych przedsięwzięć naukowych. W l. 1958–2003 kierował redakcją kwartalnika „Zapiski Historyczne”, który pod jego kierownictwem stał się jednym z najlepszych polskich czasopism naukowych, cenionym także na arenie międzynarodowej. Oprócz tego redagował inne czasopisma regionalne: „Rocznik Grudziądzki”, „Rocznik Elbląski”, „Prace Komisji Historycznej BTN”, ponadto był współautorem i zazwyczaj redaktorem naukowym licznych monografii miast kujawskich i pomorskich, m.in.: Bydgoszczy, Chełmna, Elbląga, Gdańska, Inowrocławia, Koronowa, Szubina, Torunia. Dużo uwagi poświęcał rodzinnym Kujawom. Oprócz wspomnianych monografii ogłosił szereg publikacji dotyczących pogranicza polsko-krzyżackiego (m.in. bitwom pod Płowcami i Koronowem), a przede wszystkim utworzył w 1963 r. periodyk historyczny „Ziemia Kujawska”. Programowo związał w nim dwie części regionu, które od średniowiecza dzielone były pomiędzy odrębne jednostki administracyjne, a podział pogłębił się po 1815 r., gdy znalazły się na terytorium dwóch odrębnych państw: Prus i Rosji. Był orędownikiem przełamania tej spuścizny zaborczej i integracji Kujaw. Dlatego zbliżył do siebie środowiska historyków z Inowrocławia i Włocławka oraz skłonił władze obydwu ośrodków do współfinansowania czasopisma. Nawet wówczas, kiedy z tą współpracą bywały problemy, podkreślał, że nie należy ograniczać się do tekstów poświęconych tylko jednej części regionu, a misja, jaką wypełnia czasopismo, jest ważniejsza i ponadczasowa.

Profesor Biskup był członkiem licznych towarzystw naukowych — krajowych i zagranicznych. W l. 1965–1983 był sekretarzem generalnym Towarzystwa Naukowego w Toruniu, a następnie aż do 2004 r. jego prezesem. O jego pozycji w środowisku świadczy dwukrotny wybór na prezesa Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego (1973–1978), a także wybór na członka korespondenta (1991), a później członka rzeczywistego PAN (1994). Został też powołany jako członek czynny PAU. W l. 1991–1999 sprawował obowiązki przewodniczącego Komitetu Nauk Historycznych PAN. Był współzałożycielem w 1985 r. Międzynarodowej Komisji Historycznej do Badań Zakonu Niemieckiego z siedzibą w Wiedniu, a także aż do śmierci jej

wieloletnim wiceprezydentem. Dwie uczelnie: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (1998) oraz Uniwersytet Gdański (2001) wyróżniły go tytułem doktora *honoris causa*, natomiast Stały Komitet Mediewistów Polskich uhonorował medalem *Lux et Laus* (2008). W 1992 r. otrzymał zaszczytną nagrodę Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, a w 1993 r. został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Trzy miasta obdarzyły Mariana Biskupa honorowym obywatelstwem: Inowrocław (1997), Toruń (2000) oraz Elbląg (2007). W 2017 r. imieniem Mariana Biskupa została nazwana jedna z nowo utworzonych ulic w jego rodzinnym Inowrocławiu.

Żonaty był od 1951 r. z doc. dr hab. Ireną Janosz-Biskupową (1925–2011), historykiem i archiwistą. Miał z nią troje dzieci: Zofię, Krzysztofa i Michała. Profesor Marian Biskup zmarł 16 IV 2012 r. w Toruniu. Pochowany został na tamtejszym cmentarzu św. Jerzego.

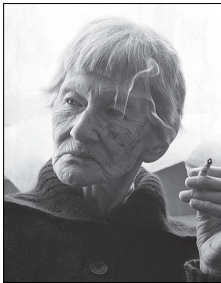
APT, Akta prof. M. Biskupa, sygn. 134; tamże, sygn. 136; — M. Biskup, *Inowrocławskie wspomnienia*, „Ziemia Kuj.” 2006, t. 19, s. 125–145; tenże, *Wspomnienia z lat inowrocławskich. Rozmowa z prof. dr. Marianem Biskupem o mieście dzieciństwa i młodości*, rozm. przepr. E. Mikołajczak, S. Roszak, „Ziemia Kuj.” 1997, t. 12, s. 3–27; tenże, *Nowe województwo kujawsko-pomorskie — tradycje pięciu regionów*, „Rocz. Tor.” 1999, t. 26, s. 33–40; tenże, *Toruńskie „Zapiski Historyczne” w latach 1958–2003: kierunki działań*, „Zap. Hist.” 2007, t. 72, z. 2/3, s. 15–43; tenże, *Ze wspomnień o powstaniu i początkach Rocznika Elbląskiego*, „Rocz. Elbl.” 2006, t. 20, s. 15–20; *Bibliografia publikacji Mariana Biskupa za lata 1949–2010*, zestawił I. Czarcziński, „Zap. Hist.” 2012, t. 77, z. 4, s. 7–51; *Juwenilia dziennikarskie Mariana Biskupa (Inowrocław 1945–1946)*, oprac. B. Kwiatkowska, „Ziemia Kuj.” 1997, t. 12, s. 35–38; — R. Czaja, *Marian Biskup*, [w:] *Odnowienie doktoratów Profesorów Mariana Biskupa i Andrzeja Tomczaka* (Homines et historia), Toruń 2000, s. 7–22; tenże, *Marian Biskup jako badacz zakonu krzyżackiego i jego państwa nad Bałtykiem*, „Zap. Hist.” 2012, t. 77, z. 4, s. 75–84; tenże, *Marian Biskup — przyczynek do biografii naukowej*, „Ziemia Kuj.” 2015, t. 24, s. 25–35; B. Dybaś, *Profesor Marian Biskup i polskie badania nad Infantami*, „Zap. Hist.” 2012, t. 77, z. 4, s. 87–100; J. Hackmann, *Marian Biskup und die deutsche Geschichtswissenschaft: Wahrnehmung und Wirkung*, „Zap. Hist.” 2012, t. 77, z. 4, s. 61–73; D. Heckmann, *Marian Biskup (1922–2012) als Bearbeiter und Herausgeber historischer Quellen*, „Zap. Hist.” 2012, t. 77, z. 4, s. 102–112; G. Labuda, *Naukowy i społeczno-obywatelski trud Mariana*

Biskupa, „Zap. Hist.” 2007, t. 72, z. 2–3, s. 59–70; T. Łaskiewicz, *Więzi profesora Mariana Biskupa ze środowiskiem inowrocławskich historyków*, „Ziemia Kuj.” 2015, t. 24, s. 37–46; H. Samsonowicz, *Marian Biskup (1922–2012)*, „Ziemia Kuj.” 2015, t. 24, s. 7–12; J. Tandecki, *Marian Biskup (1922–2012): historyk, edytor źródeł, organizator nauki*, „Zap. Hist.” 2012, t. 77, z. 4, s. 53–60; A. Tomczak, *Moje wspomnienia o Marianie Biskupie*, „Ziemia Kuj.” 2015, t. 24, s. 13–24; — Fot. ze zbiorów TNT.

Tomasz Łaskiewicz

BOJARSKA z d. SUŁOWSKA, TERESA JADWIGA pseud.: Dzi- dzia, Klamerka

(1923–2013), powieściopisarka, poetka, nauczycielka, animatorka kultury, działaczka podziemia niepodległościowego w czasie II wojny światowej, żołnierka Armii Krajowej, łączniczka w czasie powstania warszawskiego

Urodziła się 30 VII (w niektórych dokumentach podano 30 VIII) 1923 r. w Zalesiu k. Płocka, w majątku swego ojca. Była córką Stanisława Sułowskiego h. Strzemię (1887–1956) i Kazimiery z Rozwadowskich h. Trąby (1895–1981). Pochodziła z rodziny ziemiańskiej

i inteligenckiej (ojciec, inżynier mechanik, studiował w Heidelbergu). W domu pielęgnowano polską kulturę, już małym dzieciom czytano książki Sienkiewicza i Prusa, żywe były tradycje patriotyczne, w duchu patriotycznym i religijnym wychowywano potomstwo. W czasie okupacji niemieckiej wszystkie dzieci (pięcioro) państwa Sułowskich zaangażowały się w działalność konspiracyjną.

Rodzice Teresy przed wojną, w trudnych latach kryzysu ekonomicznego, często zmieniali majątki i miejsca pobytu. Rodzina mieszkała w Gabrysinie, w Zalesiu k. Płocka, w Głoskowie k. Warszawy, na Kujawach. Ostatecznie majątek został zlicytowany i rodzina, pod koniec I. 30. XX w., zamieszkała w Warszawie, choć nie zerwała kontaktów ze środo-

wiskiem ziemiańskim. Punktem oparcia, szczególnie dla Kazimiery Sułowskiej i jej młodszych dzieci, był należący do hrabiny Wandy Rozwadowskiej (matki Kazimiery) majątek Kobylniki niedaleko Wyszogrodu. Teresa Sułowska w dzieciństwie program szkoły początkowo realizowała w domu, szkołę powszechną ukończyła w Warszawie. W 1936 r. rozpoczęła naukę w warszawskim Prywatnym Żeńskim Gimnazjum i Liceum ss. Nazaretanek przy ul. Czerniakowskiej, w szkole, do której uczęszczały dziewczęta najczęściej z rodzin przemysłowców, ziemian, inteligencji, oficerów Wojska Polskiego. Edukację przerwał wybuch wojny.

Jako nastoletnia dziewczyna włączyła się do prac związanych z obroną stolicy — kopała rowy przeciwczołgowe i pomagała w zabezpieczaniu zbiorów Muzeum Narodowego. Na początku września 1939 r. wraz z ojcem (matka pozostała na wsi z młodszymi dziećmi, starszy brat został zmobilizowany, starsza siostra była w zakonie) opuściła stolicę — udali się aż za Bug, do majątku znajomych. Tu 17 września przeżyli wkroczenie wojsk radzieckich. Ze względu na przynależność do warstwy ziemiańsko-inteligenckiej znaleźli się w szczególnie niebezpiecznej sytuacji. Uniknęli śmierci lub zesłania dzięki pomocy jednego z mieszkańców wsi, który przechował ich w swojej stodole i umożliwił ucieczkę. Do Warszawy wróciła w połowie października 1939 r. Kontynuowała — już w warunkach okupacyjnych — naukę w swojej szkole (w czasie okupacji nazaretanki prowadziły oficjalnie krawiecką szkołę zawodową, konspiracyjnie — gimnazjum i liceum). W Liceum ss. Nazaretanek zdała w kwietniu 1943 r. maturę.

W czasie pobytu w tej szkole włączyła się do konspiracji, w marcu 1941 r. złożyła przysięgę. Została skierowana do I Oddziału (Organizacyjnego) Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej (następnie — Armii Krajowej). Odbyła różne kursy niezbędne do prowadzenia walki: łączności, sanitarny, obserwacji i umiejętności rozpoznawania wojsk niemieckich, posługiwania się bronią, obsługiwanie stacji nadawczo-odbiorczej, szyfrowania. W połowie 1943 r. została szyfrantką, otrzymała pseudonim Dździa (taki pseudonim miał dezinformować, bo sugerował, że chodzi o głupiutką dziewczynę). Szyfrowała i rozszyfrowywała meldunki i informacje, prowadziła obserwacje, uczestniczyła jako stenografka w spotkaniach dowództwa. Gdy wybuchło powstanie

warszawskie, wzięła w nim aktywny udział. Została przydzielona jako łączniczka do Wojskowej Służby Ochrony Powstania, w składzie Zgrupowania Pułku Baszta, w Obwodzie V Warszawskiego Okręgu AK — na Mokotowie; otrzymała pseudonim Klamerka [jej bezpośrednim przełożonym był porucznik „Pas” — Jan Tomasz Krzyżkiewicz (1896–1944)]. Przenosiła meldunki, ale też zdobywała i przewoziła żywność dla powstańców, przeprowadzała i opatrywała rannych. We wrześniu 1944 r. została ranna w nogę, w ramię i głowę. Po kapitulacji Mokotowa (27 IX) dostała się do niemieckiej niewoli i tylko dzięki szczęśliwemu zbiegowi okoliczności i pomocy niemieckiego żołnierza (prawdopodobnie Ślązaka), który mimo jej sprzeciwu przeniósł ją do grupy osób cywilnych, udało się jej uniknąć śmierci lub wywózki do obozu koncentracyjnego. Kilka tygodni leżała w szpitalu w Milanówku, tam przeszła, w bardzo prymitywnych warunkach, operację nogi.

W lutym 1945 r., po wycofaniu się Niemców, wróciła „o kulach” na krótko do Warszawy, by pracować przy ekshumacjach i pochówkach poległych powstańców, a przede wszystkim po to — jak zaznaczyła po latach — by pochować swojego poległego dowódcę, porucznika „Pasa”.

W 1945 r. Sułowscy spotkali się po wojennej „rozsypce” we wsi Rylsk Duży, niedaleko Rawy Mazowieckiej, w majątku należącym do ich krewnego. Tam przeżyli wkroczenie Armii Czerwonej (z jednej strony była radość, bo wyparto Niemców, z drugiej — lęk i niepewność w związku z brutalnym zachowaniem wyzwolicieli). W Rylsku, niedługo po wkroczeniu Rosjan, Teresa Sułowska założyła szkołę powszechną dla dzieci i dorosłych (wśród mieszkańców było bardzo dużo analfabetów), w której była jedyną nauczycielką.

Kolejnym przystankiem w jej życiu — jak się okazało na wiele lat — stała się Łódź. We wrześniu 1945 r. rozpoczęła studia polonistyczne na Uniwersytecie Łódzkim, po dwóch latach przeniósła się na pedagogikę. Studia przerwała w 1951 r. (miała zaliczone dwa lata filologii polskiej i trzy lata pedagogiki), by umożliwić studiowanie mężowi (w 1950 r. wyszła za męża za Zbigniewa Bojarskiego, wówczas studenta medycyny). Absolutorium otrzymała w 1952 r. Trudne warunki materialne zmuszały ją do podejmowania pracy w różnych miejscach. W mrocznych czasach stalinizmu było jej nietatwo, jako żołnierzowi AK

i córce obywatela ziemskiego, a więc „klasowego wroga”, znaleźć stałe zatrudnienie. W 1946 r. podjęła pracę jako nauczycielka języka polskiego w gimnazjum w Ozorkowie i — równocześnie — w gimnazjum dla dorosłych (w gimnazjum w Ozorkowie pracowała do 15 II 1949 r., w gimnazjum dla dorosłych — do stycznia 1948 r.). Pełniła też funkcję kierowniczkę świetlicy Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Łodzi (21 I–21 XI 1948) i kierowniczkę Biblioteki Rejonowej w Łodzi (1 II 1949–31 V 1953). Pracowała również jako bibliotekarka i instruktorka żywego słowa w Domu Harcerza w Łodzi (1 IX 1953–31 VIII 1954) i wychowawczyni w sanatorium w Łagiewnikach (15 II 1955–31 VIII 1955). W 1955 r. zaczęła pracować jako nauczycielka w łódzkich szkołach podstawowych, kolejno: w SP nr 52, SP nr 134 (1 IX 1957–31 VIII 1960) i SP nr 98 (1 IX 1960).

W 1963 r. Teresa Bojarska przeprowadziła się do Włocławka. Przeprowadzka miała związek z pracą jej męża, doktora Zbigniewa Bojarskiego, neurochirurga, który w nowo powstałym włocławskim Szpitalu Ziemi Kujawskiej otworzył oddział neurochirurgii i został jego ordynatorem. Bojarscy zamieszkali w przyszpitalnym bloku przy ul. Wienieckiej 43. Teresa Bojarska pracowała we Włocławku jako nauczycielka w SzP nr 6, w SzP nr 9, w szkole przy Szpitalu nr 2, w SzP nr 4. Pracę w szkole, mimo dużego zaangażowania, znacznie utrudniał jej zły stan zdrowia (miało to związek z ranami odniesionymi w powstaniu warszawskim), musiała korzystać ze zmniejszonego pensum, zwolnień lekarskich i urlopów. W 1968 r. została, na własną prośbę, przeniesiona przez władze oświatowe w „stan pozasłużbowy”; wkrótce przeszła na rentę jako inwalida wojenny. We Włocławku mieszkała do 1993 r., do czasu przejścia męża na emeryturę.

Choć z Włocławkiem czuła się bardzo związana, wraz z mężem po wielu latach powróciła do Warszawy, miasta swojej młodości, do którego zawsze chciała powrócić. Zamieszkała na warszawskim Grochowie (jej dom rodzinny, z którego poszła do powstania, znajdował się w Śródmieściu, przy ul. Pięknej), ale szczególnie bliski był jej zawsze Mokotów — tu były miejsca związane z powstańczymi wydarzeniami, w których brała udział.

Debiutowała w 1936 r. opublikowanym w „Wieczorze Warszawskim” opowiadaniem *Moja pierwsza miłość*, ale swą dojrzałą literacką twórczość rozpo-

częła stosunkowo późno, bo dopiero w l. 60. XX w., kiedy mieszkała we Włocławku (tu powstała większość jej utworów). W okresie włocławskim pisała i wydawała przede wszystkim książki o tematyce historycznej, nawiązujące do dziejów Pomorza i Kujaw, oraz wiersze; teksty związane z najnowszą historią Polski ujawniała — ze względu na ówczesną sytuację polityczną — jedynie we fragmentach. Po powrocie do Warszawy w swej twórczości sięgała głównie do czasów II wojny światowej, szczególnie powstania warszawskiego. Ważne miejsce w jej twórczości zajmują motywy chrześcijańskie i postaci wpisane w dzieje Kościoła w Polsce.

Wydała kilkanaście książek, głównie powieści: *Czerwone gryfy* — tryptyk powieściowy, na który składają się: *Czerwone gryfy* (1965), *Bogusław i Anna* (1966), *Czas samotności* (1967); *Cierniowa mitra* [opowieść biograficzna o zamordowanym w Dachau biskupie włocławskim Michale Kozalu] (1969), *Kontredans kujawski* [powieść o pułkowniku Stanisławie Bechim i powstaniu styczniowym na Kujawach] (1971), *Na jednym płótnie* [powieść] (1974), *Requiem dla ostatniego wikinga* [powieść] (1974), *Byłam królową* [powieść] (1977), *Wskreszenie Łazarza* [powieść] (1979), *W imię trzech krzyży. Opowieść o Julii Urszuli Ledóchowskiej i jej zgromadzeniu* (1981), *Ucho igielne. Ks. August Czartoryski, salezjanin 1858–1893* [opowieść biograficzna] (1983), *Twierdza przy Czarniakowskiej* [wspomnienia dotyczące szkoły sióstr nazaretanek w Warszawie, na podstawie zbiorów archiwalnych] (1994), *Świtanie, przemijanie* [powieść] (1996), *Świeradową przesieką: o pierwszym polskim lekarzu* [powieść napisana razem z Gerwazym Świdorskim] (2001), *Codzienność: sierpień–wrzesień 1944* [wspomnienia z powstania warszawskiego] (2008). Wiersze publikowała w wydaniach zbiorowych — *To było w maju* (1975), *Czas powierzony nam* (1980), *Życie z życia* (1987). Teresa Bojarska była też autorką słuchowisk radiowych opartych na własnych utworach, adaptacji teatralnych (interesowała się teatrem), biogramów, artykułów. Niektóre jej utwory ukazały się w formie nagrań dla niewidomych i zostały wydrukowane alfabetem Braille’a. Publikowała w takich czasopismach, jak „Stolica”, „Kultura”, „Fakty i Myśli”, „Poznaj swój kraj”, „Życie Warszawy”, „Ład Boży”, „Kujawy”, „Gazeta Pomorska”, „Głos Wybrzeża”. Była bohaterką wielu wywiadów (m.in. z cyklu „No-

tacje historyczne”), audycji radiowych. W 2012 r. zrealizowano poświęcony jej film dokumentalny pt. „Teresa Sułowska-Bojarska — wygrane życie łączniczeki” (reż. Marek Widarski).

Teresa Bojarska działała też aktywnie społecznie. Była prezesem Klubu Pisarzy „Inspiracje Kujawskie” (1977–1981), jurorką Ogólnopolskiego Konkursu Krasomówczego dla przewodników PTTK w Golubiu-Dobrzyniu i Konkursu Poetyckiego im. Edwarda Stachury. Należała do Związku Literatów Polskich (1971–1983), od 1990 r. do Stowarzyszenia Pisarzy Polskich, do Włocławskiego Towarzystwa Naukowego (od 1984); była też członkiem ZBoWiD (w l. 1975–1979 przewodnicząca Wojewódzkiej Wojskowej Komisji Historycznej), Związku Inwalidów Wojennych, Stowarzyszenia Żołnierzy Armii Krajowej. Została wybrana do Wojewódzkiej Rady Narodowej we Włocławku (radna w l. 1988–1989) w ówczesnym woj. włocławskim.

Odnaczona: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1982), Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Armii Krajowej (nadany w Londynie 1972), Krzyżem Partyzanckim (1970), Medalem za Warszawę, Warszawskim Krzyżem Powstańcym (1982), Medalem „Polska Swojemu Obrońcy” (nadany w Londynie, 1972), Medalem „Pro Patria” (2012), Srebrną (1977) i Złotą (1984) Odznaką „Za Zasługi dla Województwa Włocławskiego”, wyróżniona Dyplomem Honorowym Ministra Kultury i Sztuki (za osiągnięcia w upowszechnianiu kultury). Za twórczość literacką otrzymała m.in.: wyróżnienia w konkursie na opowiadanie (1936), II nagrodę Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego w konkursie poetyckim (1975), II nagrodę PAX w konkursie na powieść współczesną (1978), II nagrodę i wyróżnienie na opowiadanie o Warszawie (1981).

Zmarła w Warszawie 30 XI 2013 r. Pogrzeb odbył się 6 XII, została pochowana w grobie rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim (na Starych Powązkach).

W 1950 r. wyszła za mąż za Zbigniewa Leona Bojarskiego (1926–1999), który był żołnierzem AK, powstańcem warszawskim; po wojnie został lekarzem, doktorem medycyny, znanym i bardzo cenionym we Włocławku i w regionie neurochirurgiem. Z tego związku miała dwie córki: Joannę (1950–2015) — historyka sztuki, muzealnika, i Annę (ur. 1959) — aktorkę, teatrologa.

Miała czworo rodzeństwa. Starsza siostra, Zofia Stanisława (1918–2009), wstąpiła do zakonu urszulanek i przyjęła zakonne imię Teresa — jest postacią zasługującą na uwagę nie tylko ze względu na pełnione przez nią liczne funkcje zakonne, działalność wydawniczą i literacką (zbiór wierszy pt. *Odkrycia*), była związana z Włocławkiem, tu chodziła do szkoły prowadzonej przez siostry urszulanki, tu też poznała księdza Stefana Wyszyńskiego, późniejszego Prymasa Tysiąclecia, z którym współpracowała; w czasie powstania warszawskiego opiekowała się dziećmi w ośrodku dla ociemniałych w Laskach i opatrywała rannych. Młodsza siostra, Maria Kazimiera (1926–2010), po mężu Dmochowska, psycholog i pedagog, autorka podręczników, walczyła jako sanitariuszka w powstaniu warszawskim. Starszy brat, Jerzy Ludwik (1921–1943), w czasie okupacji żołnierz dywersji, zginął w Warszawie w akcji na ul. Ogrodowej. Młodszy brat, Tadeusz Andrzej (ur. 1929), w czasie okupacji był w konspiracyjnym harcerstwie, następnie (od 1943) w Armii Krajowej, po wojnie represjonowany przez władze komunistyczne, kilka lat siedział w więzieniu.

Arch. Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy, akta osobowe: Bojarska Teresa — nauczycielka, lata pracy 1945–1968 [w aktach m.in. napisany własnoręcznie życiorys]; Arch. Włocławskiego Towarzystwa Naukowego: Deklaracja członka WTN — Teresa Jadwiga Bojarska; — *Teresa Jadwiga Sułowska ze Skohyszyna h. Strzeżenie*, www.sejm-wielki.pl/b/sw61951; Kuncewicz P., *Agonia i nadzieja. Proza polska od 1956 r.*, t. V, Warszawa 1994, s. 133–134; Kuncewicz P., *Leksykon polskich pisarzy współczesnych*, t. I: *A–M*, Warszawa 1995, s. 79; *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury — słownik bibliograficzny*, oprac. zespół pod red. J. Czachowskiej i A. Szalagan, t. I: *A–B*, Warszawa 1994, s. 207–208; Bartelski L.M., *Polscy pisarze współcześni 1939–1991. Leksykon*, Warszawa 1995, s. 33; *Kto jest kim w Polsce. Informator bibliograficzny*, Warszawa 1989, s. 109; *Powstańcze biogramy — Teresa Sułowska*, www.1944.pl/powstancze-biogramy/teresa-sulowska [dostęp: 2 III 2017]; Archiwum Historii Mówionej — *Teresa Bojarska*, www.1944.pl/powstancze-biogramy/teresa-bojarska [dostęp: 2 III 2017]; *Lekkim krokiem łączniczki wbiegła w pożar*, „Życie Warszawy”, wydanie internetowe, www.zw.com.pl/arttykul/274487 [dostęp: 21 III 2017]; Rozmowa H.M. Gizy z Teresą Sułowską-Bojarską, Polskie Radio, 6 VIII 2009, [www.polskieradio.pl/239/4709/Artykul/1479395.Codziennosc;Notacje historyczne: Teresa Bojarska, *Mój Grunwald*](http://www.polskieradio.pl/239/4709/Artykul/1479395.Codziennosc;Notacje%20historyczne:Teresa%20Bojarska,%20Moj%20Grunwald), vod.tvp.pl/video/notacje-historycz-

ne-teresa-bojarska-moj-grunwald,926722; Relacja: Anna Bojarska-Urbańska (córka); — Fot. ze zbiorów rodziny Bojarskich.

Henryk Wasilewski

BRANICKA z d. MICHAŁOWSKA MARIA KAZIMIERA

(1936–2015), polonistka, dyrektor Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej we Włocławku

Urodziła się 24 IX 1936 r. w Lubieniu Kujawskim, w inteligenckiej rodzinie Feliksa i Sabiny z d. Szperling. Matka nie pracowała, natomiast ojciec był zatrudniony w Urzędzie Powiatowym we Włocławku. W 1949 r. ukończyła szkołę powszechną (przy pl. Staszica) we Włocławku,

a w 1953 r. Liceum Ogólnokształcące im. Marii Kopernickiej we Włocławku. Studiowała następnie na Uniwersytecie Łódzkim filologię polską na Wydziale Filologicznym. W 1958 r. otrzymała dyplom magistra filologii polskiej.

W dn. 1 VIII 1957 r. rozpoczęła swoją pierwszą pracę. Została kierownikiem Miejskiej Biblioteki Publicznej we Włocławku i w krótkim czasie uczyniła z niej wzorową placówkę. W 1972 r. Biblioteka została przeniesiona do nowo wybudowanego gmachu przy ul. Warszawskiej 11/13, co znacznie poprawiło warunki lokalowe, tym samym usprawniło pracę bibliotekarzy, a czytelnikom ułatwiło korzystanie z księgozbioru. Miejska Biblioteka Publiczna nie była, niestety, jedynym użytkownikiem budynku. Drugim lokatorem był Klub Międzynarodowej Prasy i Książki. Tymczasem Biblioteka rozrastała się, powiększał się księgozbiór, rosła liczba czytelników, co wpłynęło na pogorszenie się warunków pracy. Taki stan rzeczy trwał do chwili likwidacji Klubu (1993). Wówczas to Zarząd Miasta, który był prawnym właścicielem gmachu, przekazał Bibliotece większość pomieszczeń opuszczonych przez Klub.

W 1975 r. w związku z nowym podziałem administracyjnym kraju w sieci bibliotek publicznych

B

woj. wrocławskiego zaszyły zasadnicze zmiany. Likwidacji uległa Powiatowa Biblioteka Publiczna we Wrocławku, a jej księgozbiór połączono ze zbiorami Miejskiej Biblioteki Publicznej, tworząc w ten sposób księgozbiór — powołanej Zarządzeniem Nr 25/1975 Wojewody Wrocławskiego z dn. 31 VII 1975 r. — Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej we Wrocławku. W dn. 1 XI 1975 r. dyrektorem Biblioteki została Maria Branicka, która przez 18 lat kierowała Miejską Biblioteką Publiczną, a funkcję zastępcy dyrektora ds. merytorycznych (do 1987) sprawowała Kazimiera Kamińska. Po uzyskaniu statusu biblioteki wojewódzkiej objęto działaniem całym teren mieszczący się w nowych granicach administracyjnych. Powiększył się zakres zadań. Wojewódzka Biblioteka Publiczna została zobowiązana do szeroko rozumianej opieki nad placówkami województwa. Poznano podległe placówki i zacieśniono kontakty z lokalnymi władzami. Największą bolączką były złe warunki lokalowe i stary sprzęt w niektórych placówkach. Dyrektor M. Branicka czyniła starania, aby jak najszybciej modernizować lokale terenowych bibliotek, kilka z nich zostało wyremontowanych. Sama sieć biblioteczna była w zasadzie wystarczająca. Jednak na 129 bibliotek tylko 43 posiadały czytelnice, z czego 24 znajdowały się na wsi.

Maria Branicka była bardzo zaangażowana w pracę na rzecz Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich (SBP). W kierowanej przez nią Bibliotece utworzono Okręg SBP na woj. wrocławskie. W dn. 10 III 1976 r. na zjeździe sprawozdawczo-wyborczym została wybrana na przewodniczącą Zarządu Okręgu.

Dyrektor M. Branicka otrzymywała liczne nagrody i wyróżnienia za osiągnięcia na polu krzewienia i popularyzacji czytelnictwa. W dn. 7 XII 1976 r. odbyło się uroczyste sympozjum z okazji Roku Bibliotek i Czytelnictwa. Za przygotowanie i realizację programu obchodów otrzymała nagrodę pieniężną przyznaną przez Ministerstwo Kultury i Sztuki. Podczas Wojewódzkiej Inauguracji Roku Kulturalnego 1980/1981, za działalność w upowszechnianiu czytelnictwa 2 X 1980 r., wręczono jej dyplom Ministra Kultury i Sztuki. W 1981 r. (26 II) odbył się zjazd sprawozdawczo-wyborczy, podczas którego została ponownie wybrana na przewodniczącą Zarządu Okręgu SBP. W 1984 r. (24 X) uczestniczyła w II Sejmiku Działaczy Kultury, zorganizowanym przez Komisję Oświaty, Wychowania i Kultury MRN

i Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego, we Wrocławskim Centrum Kultury. W dn. 11 II 1985 r. wzięła czynny udział w posiedzeniu Komisji Wychowania, Oświaty i Kultury MRN we Wrocławku. Przedmiotem obrad Komisji była działalność Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej we współpracy z zakładami pracy. W 1985 r. (28 II) na Zjeździe Okręgowym SBP została przewodniczącą (po raz trzeci) Zarządu Okręgu. W tym samym roku odbył się Zjazd Krajowy SBP, wrocławski Okręg reprezentowały: Maria Branicka, Hanna Buchalska i Danuta Byczyńska.

W l. 1986–1988 zespół pracowników pod kierunkiem M. Branickiej uruchomił osiem kolejnych bibliotek. W 1987 r. pracowało we Wrocławskim 139 bibliotek i filii, w tym 40 w miastach i 99 na wsi. Niewątpliwie duży wpływ na wzrost czytelnictwa miała działalność oświatowa i popularyzatorska bibliotek. Obok stałych akcji, jak Dni Kultury, Oświaty, Książki i Prasy czy dekady Człowiek — Świat — Polityka, szczególnie mocno akcentowano obchody 70-lecia SBP.

W 1987 r. dyrektor M. Branicka obchodziła jubileusz 30 lat pracy. W 1989 r. (13 I) otrzymała nagrodę Funduszu Literaturoznawstwa za osiągnięcia w upowszechnianiu literatury. Uroczystość odbyła się w Warszawie, a organizatorem było Ministerstwo Kultury i Sztuki — Departament Książki i Bibliotek.

Od września 1989 r. kierowana przez nią Biblioteka wzbogaciła zakres swej działalności o sprzedaż książek sprowadzanych bezpośrednio z hurtowni warszawskich. W 1992 r., zgodnie z ogólnokrajową tendencją, Wojewódzka Biblioteka Publiczna we Wrocławku przystąpiła do komputeryzacji. Zakupiono również programy do prowadzenia sprzedaży książek oraz program SOWA do katalogowania zbiorów.

W 1992 r. we Wrocławku działało 18 bibliotek, w tym: Wojewódzka Biblioteka Publiczna, 16 filii (wśród nich trzy dla dzieci) oraz specjalistyczna — Filia Książki Mówionej. Dyrektor M. Branicka dbała o sieć bibliotek, otwierała nowe placówki, dużą wagę przywiązywała do pracy oświatowej i popularyzatorskiej. Biblioteki za jej dyrektorowania organizowały ciekawe wystawy książek, spotkania autorskie, prelekcje, turnieje językowe, lekcje biblioteczne, zgađuj-zgadule.

Po 36 latach pełnienia ważnej funkcji, obfitujących w liczne sukcesy, 1 VII 1993 r. Maria Branicka

ka przeszła na emeryturę. Za swoją pracę zawodową i społeczną otrzymała wiele medali i odznaczeń państwowych, m.in.: Złoty Krzyż Zasługi (1979), Srebrną Odznakę „Za Zasługi dla Rozwoju Województwa Włocławskiego” (1980), „Medal 40-lecia Polski Ludowej” (1985), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1987), Medal „Za Zasługi dla Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich” (1988), Odznakę „Za Zasługi dla Rozwoju Włocławka”, Odznakę „Zasłużony Działacz Kultury”.

Zmarła we Włocławku 3 VII 2015 r. i została pochowana na miejscowym cmentarzu komunalnym, żegnana między innymi przez współpracujących z nią bibliotekarzy.

W 1960 r. wyszła za mąż za inżyniera Andrzeja Branickiego, z którym miała syna Marka (ur. 2 XI 1961), lekarza weterynarii, mieszkającego w Aleksandrowie Kujawskim.

Arch. prywatne rodziny Branickich, Włocławek; Arch. WBP Zakładowe we Włocławku; Kroniki MBP i WBP; — Fot. z arch. prywatnego rodziny Branickich.

Elżbieta Zaborowska

CHYLIŃSKI JÓZEF

(1888–1958), działacz cechowy, mistrz tapicerski

Urodził się 8 I 1888 r. w Skórcznie, miejscowości położonej w ówczesnym czasie na terenie gminy Szpetal powiatu lipnowskiego. Pochodził z wielodzietnej rodziny chłopskiej, będąc drugim dzieckiem zagrodnika Antoniego Chylińskiego i Marcjanny z d. Klińskiej. Z powodu trudnej sytuacji materialnej, podobnie jak rzesze małomiasteczkowej i wiejskiej ludności, zmuszony był szukać zatrudnienia w pobliskim Włocławku. Około 1904 r. rozpoczął naukę w zawodzie tapicera i dekoratora (nieznane jest już dzisiaj miejsce terminowania i wyzwolenia na czeladnika). W powojennych arkuszach personalnych legitymował się wykształceniem średnim, musiał więc jednocześnie ukończyć szkołę rzemieślniczą w zakresie ponadelementarnym. W l. 1917–1923, po zawarciu związku małżeńskiego z Zofią Kotarską, mieszkał i pracował w Rypinie.

Od powrotu na Kujawy nieprzerwanie związany z Włocławkiem. W 1927 r. złożył egzamin mistrzow-

ski przed komisją Zgromadzenia Cechu Tapicerskiego, a od l. 30. prowadził samodzielny zakład tapicersko-dekoracyjny przy pl. Wolności 16 (warsztat) i 3 Maja 2 (skład). Po wybuchu II wojny światowej pozostał w mieście, pracując przez cały okres okupacji we własnym przedsiębiorstwie w charakterze zwykłego pracownika. W dn. 20 I 1945 r., z upoważnienia Tymczasowej Rady Robotniczej, objął w zarząd zakład tapicerski Niemca Kurta Stelmachera przy ul. 3 Maja 24, gdzie zatrudniał czterech pracowników (oficjalnie wprowadzony w posiadanie postanowieniem Sądu Okręgowego w Toruniu Wydział Zamiejscowy we Włocławku z dn. 21 I 1946 r.). Był aktywny zawodowo do samej śmierci, kierując od l. 50. zakładem tapicerskim przy ul. Zapiecek 2. W 1956 r. został odznaczony za długoletnią pracę w rzemiośle (52 lata).

Józef Chyliński był prężnym i cenionym działaczem cechowym. Nauczał zawodu, zasiadał w egzaminacyjnej komisji czeladniczej, a od 4 I 1946 r. pełnił funkcję członka II Zarządu Związku Cechów we Włocławku. Aktywność społeczną przejawiał również na gruncie obywatelskim. Brał czynny udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. jako podoficer Wojska Polskiego w stopniu plutonowego (wojska saperskie), w 1945 r. uratował przed zniszczeniem drewnianą podstawę ołtarza kościoła św. Stanisława, zdemontowaną i przeznaczoną przez K. Stelmachera na materiał produkcyjny, współorganizował ponadto Kujawski Klub Wioślarski, za co w 1947 r. został jednogłośnie mianowany honorowym członkiem Klubu (ojciec chrzestny sztandaru).

Zmarł 4 XII 1958 r. we Włocławku i pochowany został na miejscowym cmentarzu komunalnym przy al. Chopina.

Miał trzy córki i czterech synów: Sabinę (ur. 1917), Barbarę (ur. 1918), Anielę (ur. 1923) oraz Mieczysława (ur. 1920), Ryszarda (ur. 1923), Bogusława (ur. 1925) i Eugeniusza (ur. 1929), którzy kontynuowali rodzinne tradycje rzemieślnicze. Po śmierci pierwszej żony poślubił Franciszkę Umińską, matkę Romana Umińskiego, zamordowanego w czasie wojny działacza niepodległościowego.

APW, Akta Gminy Szpetal z siedzibą w Fabiankach z lat 1850–1944, sygn. 7; APW, Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Szpetal Górny z lat 1753–1915, sygn. 87, 93; APW, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski we

Włocławku z lat 1945–1950, sygn. 269, 270; APW, Okręgowy Urząd Likwidacyjny w Bydgoszczy Biuro Obwodowe we Włocławku z lat 1945–1950, sygn. 234; — *Deutsches Reichs-Adressbuch, Adressbuch der Ostgebiete*, Berlin 1941, s. 247; *Informator Branżowy Województwa Pomorskiego*, Toruń 1948, s. 195.

Tomasz Michalski, Ryszard Sobczak

CIEŚLAK BOLESŁAW

(1936–2014), ksiądz, wychowanek, a potem profesor Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, długoletni urzędnik kurii diecezjalnej, członek kapituły katedralnej, proboszcz parafii św. Jana Chrzciciela we Włocławku

Urodził się 21 I 1936 r. w Sosnowej Woli (gm. Lubraniec, pow. Włocławek). Jego rodzicami byli Mikołaj i Stanisława ze Stołowskich, Rodzina, którą uzupełniała jeszcze czwórka dzieci: Kazimierz, Józef, Emilia i Teresa, utrzymywała się z prowadzenia pięciohektarowego gospodarstwa rolnego.

Edukację wstępną zdobył w szkole podstawowej w Zgłowiączce. Natomiast edukację na etapie szkoły średniej odbył w Seminarium Duchownym stopnia humanistycznego we Włocławku w l. 1949–1953 (ponieważ władze komunistyczne nie respektowały świadectw tej szkoły, formalnie egzamin dojrzałości zdał jako eksternista w Kutnie dopiero 23 VI 1958 r.). W l. 1953–1958 odbył studia filozoficzno-teologiczne we włocławskim WSD.

W 1958 r. został skierowany na studia specjalistyczne na Katolicki Uniwersytet Lubelski i pogłębiał tam z woli władzy diecezjalnej swoją wiedzę w zakresie prawa kanonicznego (kościelnego), chociaż on sam wolałby studiować liturgikę. Jako student KUL-u 5 IV 1959 r. otrzymał święcenia kapłańskie z rąk biskupa włocławskiego Antoniego Pawłowskiego. Trzyletnie studia specjalistyczne uwieńczył zdobyciem 16 XII 1961 r. tytułu magistra prawa kanonicznego (praca pt.

„Obowiązek głoszenia kazań w ustawodawstwie Kościoła Zachodniego do Soboru Trydenckiego”), a pięć lat później, w dn. 13 V 1966 r., na tej samej uczelni obronił pracę doktorską pt. „Obowiązek głoszenia kazań w ustawodawstwie Kościoła Zachodniego. Studium historyczno-prawne”.

Jeszcze przed uzyskaniem magisterium rozpoczęła się stopniowa kariera ks. Cieślaka jako urzędnika w Kurii Diecezjalnej Włocławskiej u boku kolejnych biskupów: najpierw Antoniego Pawłowskiego, a potem Jana Zaręby. Biskup Pawłowski mianował go w 1961 r. swoim kapelanem (25 VIII), a wkrótce (1 IX) także notariuszem. Uznanie rządców diecezji dla ks. Cieślaka pogłębiała też zapewne jego dyspozycyjność, gdy zachodziła potrzeba podjęcia nagłych tymczasowych zastępstw w różnych parafiach. Ponadto przez pewien czas (22 X 1965–21 X 1967) pracował w Sądzie Kościelnym jako obrońca węzła małżeńskiego.

W 1967 r. (16 VIII) został mianowany referentem Wydziału Duszpasterskiego, w ramach którego zajmował się sprawami liturgicznymi. Niebawem (1 IX) powierzono mu stanowisko wicekanclerza. W 1968 r. (25 IX) został też mianowany korespondentem diecezjalnym (dzisiejszy rzecznik prasowy). W 1970 r. (24 I) awansował na kanclerza, a 9 VII 1977 r. został ponadto mianowany stałym zastępcą wikariusza generalnego. W l. 1973–1981 przewodniczył zespołowi redakcyjnemu „Kroniki Diecezji Włocławskiej”, organu urzędowego Kurii Diecezjalnej Włocławskiej. W dn. 11 VII 1981 r. otrzymał awans na wikariusza generalnego. Biskup Jan Zaręba nominację tę ponowił w 1984 r. na kolejne trzy lata. Jednak przedwczesna śmierć bp. Zaręby (22 XI 1986) doprowadziła do odejścia ks. Cieślaka z tego urzędu.

W tym czasie pracował w różnych komisjach kurialnych: liturgicznej (nominacja 19 IV 1973 na trzy lata), sztuki kościelnej (nominacje: 28 III 1976, 10 III 1988). Był też członkiem Rady Nadzorczej (nominacje: 19 III 1974, 19 III 1979) i Rady Kapłańskiej od 1971 do 1993 r. Jako przedstawiciel biskupa włocławskiego był kuratorem Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi (nominacje: 1 II 1974, 27 XI 1978). Ponadto wielokrotnie był delegowany do przeprowadzania egzaminów przed święceniami kapłańskimi w seminariach zakonnych znajdujących się na terenie diecezji włocławskiej: w Kazimierzu Biskupim — Misjonarze Świętej

Rodziny, w Łądzie — salezianie, w Zduńskiej Woli — orioniści. Należał również do Komisji Egzaminacyjnej Diecezji Włocławskiej.

W 1970 r. ks. Cieślak podjął wykłady z prawa kanonicznego w WSD we Włocławku, które prowadził przez 29 lat, do 1999 r. W tym czasie uczył także prawa kanonicznego na funkcjonujących przy Seminarium Duchownym instytucjach: Teologiczno-Pastoralnym (dla kapłanów, od 1975), Wyższej Kultury Religijnej (dla osób zakonnych i świeckich, od 1983). Jako szczególnie biegły w prawie kanonicznym ks. Cieślak był również włączony w przygotowanie i przeprowadzenie kolejnych synodów diecezjalnych (1967 i 1994).

Największą jednak radością ks. Cieślaka była włocławska parafia św. Jana Chrzciciela i jej kościół parafialny, który — jak mawiał — chciał uczynić włocławską „perelką”. Parafia ta, która przez lata powojenne przechodziła „różne koleje”, miała wybitnych proboszczów, którzy — z różnych przyczyn — byli tylko proboszczami tytularnymi, a faktycznie wspólnotą parafialną kierowali administratorzy. Kiedy więc do „św. Jana” przyszedł w 1975 r. ks. Cieślak — stający wtedy (miał niespełna 40 lat) u szczytu swojej włocławskiej kariery: był najważniejszym urzędnikiem w Kurii, profesorem w Seminarium Duchownym i proboszczem prestiżowej parafii — okazało się, że parafia weszła wreszcie na właściwe tory.

Choć trzeba przyznać, że jego nominacja do parafii natrafiła na opór ze strony władz państwowych. Najpierw więc bp Zaręba mianował go wikariuszem-ekonomem (15 VI 1975). Następnie podejmował próby mianowania go administratorem parafii, do czego jednak zastrzeżenia wnosił wojewódzki wydział do spraw wyznań. Opór ten został przełamany w dn. 15 I 1977 r., kiedy ks. Cieślak został mianowany administratorem parafii. Ostatecznie dopiero po ośmiu latach władze zgodziły się na nominację proboszczowską (29 XI 1983). W sumie kierował włocławską parafią św. Jana Chrzciciela 36 lat, do 1 II 2011 r., kiedy to przeszedł na emeryturę.

Ksiądz Cieślak jako pełny zapału nowy proboszcz, mający ponadto możliwość dobrania sobie odpowiednich wikariuszy, podjął w parafii systematyczne działania zarówno gospodarcze, jak i duszpasterskie. Najpierw wyremontował wnętrze świątyni, dostosowując ją do wymagań liturgicznych Soboru Watykańskiego

II. Wybudował, obok plebanii, budynek katechetyczno-kancelaryjny, który stał się zapleczem do prowadzenia działalności duszpasterskiej. Ostatnim jego wielkim dziełem materialnym była renowacja wieży kościoła i wymiana dachu na świątyni, który groził katastrofą budowlaną. Zorganizował biblioteczkę parafialną (1000 tomów) i próbował wydawać gazetkę parafialną pt. „Janowy Głos”, ale zapału wystarczyło tylko na dwa numery wydane w 2000 r.

W końcowych latach jego posługi duszpasterskiej widać było już zmęczenie wiekiem i pojawiły się problemy zdrowotne. A jego praca duszpasterska w parafii była różnie oceniana. Jedni dziękowali mu za zrozumienie ludzkich problemów, a inni, zwłaszcza koledzy proboszczowie, zarzucali mu naginanie w praktyce parafialnej prawa kościelnego. Ostatnie lata jego życia upłynęły na emeryturze. Mieszkając na plebanii parafii św. Jana, według sił i możliwości starał się pomagać nowemu proboszczowi w pracy duszpasterskiej.

Z racji wykształcenia brał czynny udział w działalności Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, a z racji zamiłowania do przyrody był członkiem Polskiego Związku Działkowców oraz Regionalnego Związku Pszczelarzy Ziemi Kujawsko-Dobrzyńskiej z siedzibą we Włocławku. Posiadał kwalifikacje mistrza pszczelarskiego, które potwierdził dokument nadania z 18 XII 2004 r.

Ma niewielki dorobek pisarski. Pisał teksty informacyjne do „Kroniki Diecezji Włocławskiej”, popularyzatorskie z zakresu prawa kościelnego do „Ładu Bożego”, pojedyncze, ale znaczące opracowania z historii Kościoła do: „Ateneum Kapłańskiego” (*Ku beatyfikacji* [bp. Michała Kozala], 1987, t. 109, z. 3 [472], s. 545–562), „Studiów Włocławskich” (o działalności bp. Antoniego Pawłowskiego) i pracy zbiorowej *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Moderatorzy i profesorowie XX wieku*, Włocławek 1997 (o wykładowcach prawa kanonicznego). Pod jego kierunkiem pisano też prace magisterskie z zakresu prawa kanonicznego i historii Kościoła. Zgromadził podstawowy księgozbiór z prawa kanonicznego, służący mu do pracy dydaktycznej i, w mniejszym zakresie, naukowej, który uległ rozproszoniu podczas kolejnych przeprowadzek.

Uznaniem jego zasług dla diecezji włocławskiej było obdarowanie go w 1975 r. godnością kanonika gremialnego włocławskiej kapituły katedralnej,

D

a potem ponadto godnością kapelana papieskiego (1982).

Zmarł 19 VIII 2014 r. we Włocławku i 21 VIII został pochowany na cmentarzu komunalnym we Włocławku przy al. Chopina, w kwaterze kapłańskiej. Wszystkie swoje posiadane dobra materialne zapisał w testamencie włocławskiej parafii św. Jan Chrzciciela.

We Włocławku upamiętnia go nagrobek na miejscowym cmentarzu oraz portret na plebanii parafii św. Jana.

ADW, AKDW, Akta personalne ks. B. Cieślaka, bez sygn., k. nłb.; Arch. Parafii św. Jana we Włocławku, Dokumenty pozostałe po ks. B. Cieślaku, b. sygn.; — *Schematyzmy... 1957–2011*; Hanc W., *Dorobek naukowy ostatniego ćwierćwiecza*, [w:] *Od wieków kształci pasterzy. Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku*, Włocławek 1994, s. 72; *Polscy kanoniści (XIX i XX wiek)*, cz. 1, Warszawa 1981, s. 83; Rulka K., *Losy księgozbiorów profesorskich seminarium duchownego we Włocławku w XX wieku*, [w:] tenże, *Wokół słowa drukowanego i pisanego*, Miłkowice 2016, s. 76; Witczak H., *Ks. Bolesław Cieślak — wspomnienia studenta o profesorze*, „Mies. Diec. Włocł. – Kron.” 2014, t. 97, nr s. 1223–1230; — Fot. z dokumentacji KDW.

Henryk Witczak

DĄMBSKI STANISŁAW KAZIMIERZ h. Godziemba

(ok. 1638–1700), hrabia, biskup chełmski, plocki, łucki, potem kujawsko-pomorski (włocławski); polityk

Urodził się ok. 1638 r. Jego ojcem był kasztelan słoński Adam Dąmbski, matką drugą jego żoną, Elżbieta Jemielińska. W młodym wieku wstąpił do stanu duchownego i niebawem został archidiaconem plockim. W 1667 r. został delegowany jako komisarz do Torunia w celu odebrania ewangelikom i przekazania zakonowi benedyktynek kościoła św. Jakuba.

W 1668 r. próbował, lecz bezskutecznie, uzyskać koadiutorię chełmską, a gdy na króla wybrano Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669), został królewskim sekretarzem. W 1670 r. jako poseł królewski był dwukrotnie w Grudziądzu na pruskim sejmiku generalnym, a w 1672 r. był deputatem duchownym na Trybunał Główny Koronny.

Wakujące po śmierci Krzysztofa Żegockiego biskupstwo chełmskie objął w 1673 r., lecz rządził nim krótko. Po śmierci króla Michała Korybuta, na sejmie elekcyjnym w 1674 r., wraz z Andrzejem Maksymilianem Fredrą i hetmanem Stanisławem Jabłonowskim, wysunął kandydaturę Jana Sobieskiego na króla Polski. Gdy wynik elekcji okazał się pomyślny dla Dąmbskiego, bardzo mocno związał się z dworem i domem Sobieskich i to przywiązanie zachował do końca swojego życia.

W 1676 r. objął biskupstwo łuckie i wyremontował kościół katedralny, po czym w 1680 r. przeniesiony został na biskupstwo plockie. Gdy król Jan III Sobieski śpieszył na odsiecz Wiednia w 1683 r., własnym sumptem wystawił chorągiew husarską, co w owym czasie było dużym wysiłkiem finansowym.

W l. 1668–1669 nie udało się zabiegi o otrzymanie pieczęci koronnej i objęcie stanowiska kanclerza wielkiego koronnego. W 1690 r. zawzięcie polemizował z biskupem kamienieckim Jerzym Denhofem o sukcesję krakowskiej stolicy biskupiej, mimo że biskup krakowski Jan Małachowski jeszcze żył i wypełniał swoją funkcję.

Biskupstwo kujawsko-pomorskie objął Dąmbski w 1691 r. Znał tę diecezję, bowiem pochodził ze starożytnego rodu kujawskiego i, co równie ważne, trzykrotnie nią administrował: w 1674 r. po Kazimierzu Florianie Czartoryskim, drugi raz po Janie Gębickim w 1675 r., trzeci — po Stanisławie Sarnowskim w 1680 r. Rządząc diecezją, faworyzował jezuitów. Z energią zabrał się do prac budowlanych przy toruńskim kolegium, dokończył i wyposażył kościół gdański po odebraniu go innowiercom. Wybudował wspinały pałac dla biskupów kujawsko-pomorskich w Toruniu, który ostatecznie ukończono w 1693 r.

Rządząc przez pięć lat diecezją kujawską, tj. od jej objęcia aż do śmierci króla Jana III Sobieskiego w czerwcu 1696 r., nie wykazywał Dąmbski większej aktywności politycznej. Słychać było tylko o ostrym starciu z hetmanem Jabłonowskim, któremu zarzu-

cał nadużywanie władzy hetmańskiej i nadmierne obciążanie ludności przy przemarszach wojsk, oraz o gwałtownym ataku na kupców gdańskich za to, że zmonopolizowali handel polski (sejmik szlachty kujawskiej w 1694 r.).

Ożywienie jego działalności politycznej nastąpiło po śmierci Jana III Sobieskiego, w okresie walki elekcyjnej o sukcesję tronu polskiego, na którym Dąbski widział Jakuba, syna Jana III. Na jego rzecz prowadził aktywną agitację, wzywając m.in. w imieniu biskupów na konwokacji w 1696 r. do jedności wszystkich stanów przy wyborze nowego króla. A nie była to sprawa łatwa, gdyż o tron polski ubiegali się także: kandydat obozu „francuskiego” — książe Ludwik de Conti oraz elektor saski August. Zorientowawszy się jednak, że Jakub nie ma żadnych szans na elekcję, opowiedział się za elektorem saskim. Popierając Sasa, postawił się tym samym w bardzo kłopotliwej sytuacji — przeciwstawił się prymasowi Michałowi Radziejowskiemu, zwolennikowi kandydatury Contiego. Próbował jednak zażegnać groźną sytuację, namawiając niemal do ostatniej chwili prymasa, aby odrzucił myśl o elekcji Francuza i poparł kandydaturę Sasa. Gdy zabiegi te nie dały żadnego rezultatu i Radziejowski dokonał nominacji na króla Polski księcia de Conti, ambitny Dąbski rozpoczął wręcz otwartą wojnę z prymasem intereksem, do której natychmiast przyłączyli się przeciwnicy polityczni Radziejowskiego. To oni w oparciu o jakieś precedensy historyczne przyznali bp. Dąbskiemu prawo nominacji elekta. Biskup Dąbski podchwycił tę myśl, skupił wokół siebie zwolenników Sasa i, pod nieobecność prymasa Radziejowskiego, w dn. 27 VI 1697 r. ogłosił Sasa królem. Doszło zatem do niezwyklej sytuacji: Polska miała dwóch monarchów elektów.

Gdy szlachta prowadziła utarczki na polu elekcyjnym, August zapewnił sobie polityczne poparcie Rosji; wcześniej użył „argumentów finansowych”, zdobywając zwolenników, i wkroczył z wojskiem saskim do Polski. Biskup Dąbski, mając wsparcie w saskich bagnietach, zwołał sejmiki i wyznaczył datę elekcji oraz koronacji — 15 IX 1697 r., wysyłając jednocześnie do Augusta delegację senatorów i szlachty. Koronacja odbyła się w podanym terminie w katedrze wawelskiej, a dokonał jej Dąbski.

Cała agresja przeciwników Augusta skierowana

została teraz na bp. Dąbskiego. Zarzucano mu rajfurzenie koroną polską, nadużywanie władzy biskupiej, o co oskarżony został nawet przed papieżem. August II stanął w obronie biskupa, który tak dużo dla niego zrobił, wysyłając w maju 1698 r. list do papieża, w którym oczyszczał go z zarzutów i zaświadczał o jego zasługach tak dla Polski, jak i Kościoła.

Z królewskiej woli mianowany został na biskupstwo krakowskie w 1699 r. Do ingresu jednak nie doszło, gdyż po przybyciu do Krakowa, 15 XII 1700 r. nieoczekiwanie zmarł. Pochowany został w jezuickim kościele św. Piotra w Krakowie.

Był właścicielem ogromnego majątku, ale miał serce dla potrzebujących, przeznaczał pieniądze na cele dobroczynne i dla biednych, w testamentie zapisał legat na stypendia dla ubogiej młodzieży. Łożył znaczne sumy na kościoły, fundował drogocenne naczynia liturgiczne, m.in. wspaniałą monstrancję dla katedry wawelskiej czy wyrafinowany w formie i zdobnictwie komplet liturgiczny złożony z kielicha, tacki i dwóch ampulek dla kościoła w Lubrańcu (ob. w Muzeum Diecezjalnym we Włocławku).

Miał siostrę Annę i dwóch braci: Ludwika — kasztelana konarskiego i Zygmunta — wojewodę brzesko-kujawskiego. Rodzeństwem przyrodnim były trzy siostry i brat Jędrzej, jezuita — dzieci z pierwszego małżeństwa Adama Dąbskiego ze Smuszewską.

Bazydło J., *Dąbski Stanisław Kazimierz*, [w:] *EK*, t. 3, kol. 1068; Dumanowski J., *Dąbski Stanisław Kazimierz*, [w:] *Toruński słownik biograficzny*, red. K. Mikulski, t. 1, Toruń 1998, s. 75–78; Niesiecki K., *Herbarz*, t. 3, s. 295–296; Pakulski J., *Kilka uwag o hrabiowskim tytule Dąbskich z Lubrańca w dawnej Rzeczypospolitej*, „*Rocz. Muz.*” 1989, t. 2, s. 69–113; Piwarski K., *Dąbski Stanisław Kazimierz*, [w:] *PSB*, t. 5, s. 36–38; Suchodolski S., *Obalenie mitów i stereotypów: od Jana III Sobieskiego do Tadeusza Kościuszki*, Warszawa 2008; *KZSP*, t. 11, z. 18, s. 49, 154; — Fot. z internetu: Album.Wielcy.pl.

Andrzej Szczepański

DZIĘCIELSKI JÓZEF MARCELI (MARCELIN)

(1768–1839), wychowanek Sseminarium Duchownego we Włocławku, członek kapituły katedralnej włocławskiej, biskup sufragan włocławski, biskup lubelski, senator Królestwa Polskiego

Urodził się 31 III (*ultimi martii*) 1768 r. (ochrzczony 2 IV tr.) w miejscowości Torzewo (par. Witowo) na Kujawach. Pochodził z rodu szlacheckiego; rodzicami jego byli Bartłomiej h. Dzieciół, dziedzic wsi Torzewo, podczaszy radziejowski, i Jadwiga z d. Głębocka. W 1787 r.

(17 I) wstąpił do Seminarium Duchownego we Włocławku, ale już w następnym roku — za pozwoleniem i rekomendacją biskupa kujawsko-pomorskiego (włocławskiego) Józefa Rybińskiego — udał się na dalsze studia do Rzymu. Został tam przyjęty do Collegium Germanicum i słuchał wykładów na Uniwersytecie Gregoriańskim. W 1792 r. (28 III) uzyskał dwa doktoraty: z filozofii i z teologii. W tym samym roku przyjął w bazylice na Lateranie święcenia kapłańskie z rąk arcybiskupa Larysy, Ksawerego Passaro.

Po powrocie z Włoch pełnił obowiązki duszpasterskie w diecezji kujawsko-pomorskiej (włocławskiej); notowany jest też jako proboszcz w różnych parafiach na Kujawach. Przed 1796 r. otrzymał probostwo w Służewie, ale w tymże roku zrezygnował z niego i otrzymał probostwo w Izbicy, prezentowany (wskazany) na to beneficjum przez dziedzica Kaspra hr. Skarbka, nie mogąc jednak dobrze zorganizować duszpasterstwa w tej parafii z powodu braku księży, zrezygnował z niej 30 III 1819 r. Jednocześnie miał też probostwo w Liszkowie (1799), a potem w Piotrkowie Kujawskim, z filią w Kaczewie (1811). W 1800 r. otrzymał kanonię w kapitule katedralnej włocławskiej, z nominacji królewskiej, a podpisał ją (20 I tr.) król pruski Fryderyk Wilhelm (od II rozbioru Polski w 1793 r., kiedy to Włocławek został zagarnięty przez Prusy, przywłaszczył on sobie to dawne uprawnienie królów polskich); instalacja w kapitule

(uroczysty obrzęd wprowadzenia nowego kanonika, szczególnie w obowiązki liturgiczne) odbyła się 3 IV tr. Następnie, w okresie Księstwa Warszawskiego, ks. Dziecielski otrzymał na podstawie decyzji z 16 VIII 1809 r., tym razem księcia warszawskiego Fryderyka Augusta Saskiego, godność prałata prepozyta (przewodniczącego) tejże kapituły, a instalowany został 28 IX tr. W kolejnych latach spełniał różne funkcje diecezjalne: był prowizorem seminarium włocławskiego (1809, 1816), mającym sprawować nadzór, w imieniu biskupa diecezjalnego, nad porządkiem, funduszami oraz poziomem moralnym i naukowym w seminarium; sędzią surogatem (zastępcą oficjała, czyli przewodniczącego sądu kościelnego), a następnie oficjałem w konsystorzu włocławskim (ówczesnym urzędzie diecezjalnym).

W przekształconej, w ramach reorganizacji struktur kościelnych na ziemiach objętych granicami Królestwa Polskiego, diecezji kujawsko-pomorskiej na kujawsko-kaliską ks. Dziecielski uzyskał 17 XII 1819 r. nominację, z woli cara Aleksandra I, na biskupa i sufragana tej diecezji i obdarzony został godnością biskupa tytularnego arateńskiego. Święceń biskupich udzielił mu biskup kujawsko-kaliski Andrzej Wołowicz w kościele kolegiackim w Kaliszu 5 III 1820 r. Po śmierci ordynariusza Wołowicza, ks. Dziecielski z wyboru kapituły katedralnej pełnił przez rok, od 12 III 1822 r., obowiązki administratora (zarządcy) diecezji. W tymże roku (13 III) został przedstawiony przez Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego namiestnikowi Królestwa Polskiego jako kandydat na wakujące biskupstwo kujawsko-kaliskie, ale jego kandydatura nie została zatwierdzona przez Stolicę Apostolską. Zamiast niego biskupem kujawsko-kaliskim został mianowany 10 III 1823 r. dotychczasowy sufragan lubelski bp. Józef Koźmian.

Po przejściu dotychczasowego biskupa lubelskiego Wojciecha Skarszewskiego na arcybiskupstwo warszawskie, lubelska kapituła katedralna 30 IX 1824 r. wybrała na administratora diecezji lubelskiej bp. Dziecielskiego. Przybył on do diecezji lubelskiej najprawdopodobniej na początku 1825 r. i zatrzymał się w wiejskiej rezydencji biskupów lubelskich w Kumowie. Prekonizację (uroczyste zatwierdzenie) papieża Leona XII na stanowisko nowego rządcy diecezji uzyskał 21 XII 1825 r. Odbył uroczysty ingres do katedry w Krasnymstawie i objął rządy w diecezji

20 V 1826 r. Ponieważ wyznaczony na nową katedrę lubelską kościół pojezuicki pw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty był zdewastowany, przeniósł z Krasnegostawu nabożeństwa katedralne i kapitułę do kościoła pokolegiackiego św. Michała Archanioła w Lublinie. W 1832 r. zakończył dzieło remontu kościoła pojezuickiego w Lublinie, który stał się odtąd na stałe katedrą biskupią. Konsekwował sześć świątyń w diecezji, w tym m.in. w Kumowie, gdzie miał swoją stałą rezydencję.

Jako biskup lubelski dbał szczególnie o karność duchowieństwa, odbywał wizytacje kanoniczne parafii, prowadził działalność filantropijną, wydał szereg listów pasterskich. W 1826 r. wydał rozporządzenia odnośnie do uroczystych obchodów ogłoszonego przez papieża Leona XII jubileuszu powszechnego. W 1827 r. wydał programowy list pasterski pt. „Rozporządzenia pasterskie na diecezję lubelską”, w których ogłosił „nowe przepisy postępowania” dla konsystorza w sprawie kongregacji (zebrań) dekanalnych, dziekanów, proboszczów itp. W 1830 r. rozesłał do proboszczów wykaz tematów („artykuły”), które miały być omawiane podczas generalnej wizytacji diecezji.

Po wybuchu powstania listopadowego włączył się czynnie we wspieranie go. Jako senator Królestwa Polskiego (Kongresowego), przebywając w tym czasie w Warszawie, brał udział we wszystkich posiedzeniach senatu, począwszy od 20 XII 1830 r. Poparł uchwałę sejmową z 18 XII 1830 r., uznającą powstanie za rewolucję narodową i podpisał akt detronizacji cara Mikołaja I jako króla polskiego. Przesyłał do swojej diecezji rozporządzenia odnoszące się do głoszenia kazań patriotycznych, publicznych modlitw, święcenia znaków wolności narodowej i zbierania ofiar na rzecz powstania. Sam zadeklarował, podobnie jak inni biskupi, przekazanie na ten cel połowy swojej pensji. Po upadku powstania odzegnał się od niego, a nawet potępił je w wiernopoddanym liście z 12 X 1833 r. do Iwana F. Paskiewicza, pogromcy powstania, a potem namiestnika Królestwa Polskiego; za jego wstawiennictwem uniknął grożącego mu zesłania i został przywrócony do łaski cara. Okupił to bolesną dla niego decyzją z 4 XI 1833 r., wydaną pod naciskiem Paskiewicza, o degradacji do stanu świeckiego dwóch kapłanów lubelskich, Michała Starzyńskiego i Wincentego Kroczeńskiego, zaangażowanych do końca w ruch wyzwolenczy. Odtąd

stał się całkowicie lojalny wobec władz zaborczych, a podległemu mu duchowieństwu zalecał dystansowanie się od spraw politycznych.

Był odznaczony przez władze Królestwa Kongresowego Orderem Świętego Stanisława I klasy z Gwiazdą (1829).

Zmarł w Kumowie, gdzie spędził ostatnie swoje lata, 14 II 1839 r. (w 71. roku życia) i został pochowany w krypcie podziemnej tamtejszego kościoła parafialnego.

ADW, Księga ochrzczonych parafii Witowo z lat 1751–1772, sygn. KM par. Witowo 2, s. 128, poz. 11; — *Schematyzmy... 1796–1825*; — B[artoszewicz] J., *Dzięcielski Józef Marcelin*, [w:] *Encyklopedia powszechna*, wyd. S. Orgelbrand, t. 7, Warszawa 1861, s. 934–935; [Boniewski K.] L.T., *Wspomnienie o życiu ś.p. Dzięcielskiego, biskupa diecezji lubelskiej*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1842, t. 3, s. 279–290; Chodyński S., *Biskupi sufragani*, s. 78–79; tenże, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, Włocławek 1914, k. 240–242 (odb. kserogr. rkp. w BWS i ADW); *Dzięcielski Józef Marcelin*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, wyd. M. Nowodworski, t. 4, Warszawa 1874, s. 490–491; Godlewski M., *Dzięcielski Józef Marcelin*, [w:] *PSB*, t. 6, s. 179; Grotnik K., *Józef Marcelin Dzięcielski (biskup lubelski 1825–1839)*, Hazleton 1988; Kimak P., *Człowiek ewangelicznej prostoty. Biskup Józef Marcelin Dzięcielski (1768–1839)*, [w:] *W duchu i prawdzie. Wybrane sylwetki Kościoła lubelskiego (1805–2005)*, red. H. Misztal, Lublin 2005, s. 97–100; Kujawski W., *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011, s. 207–208; Marczewski J.M., *Czas i miejsce urodzenia dwóch biskupów lubelskich: Józefa Marcelego Dzięcielskiego i Wincentego a Paulo Piekońskiego*, „Arch. Bibl. Muz.” 2007, t. 88, s. 66–68, 71–74; tenże, *Programowy list pasterski biskupa Józefa Marcelego Dzięcielskiego z 1827 roku*, „Wiad. Archidiec. Lub.” 2006, t. 80, s. 499–521; [Niedzielski J.] X.J.N., *Dzięcielski Józef Marcelin*, [w:] *Podręczna encyklopedia kościelna*, red. Z. Chełmicki, t. 9–10, Warszawa 1906, s. 288; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 90; Skarbek J., *Dzięcielski Józef Marcelin*, [w:] *EK*, t. 4, kol. 614; Starnawski Z., *Józef Marcelin Dzięcielski 1768–1839, biskup lubelski 1826–1839*, „Wiad. Diec. Lub.” 1985, t. 59, s. 117–119; — Fot. z internetu.

W niektórych biogramach podawane są błędnie: miejscowość i data urodzenia, a także herb rodziny (inne odmiany h. Dzięcioł).

Kazimierz Rulka

EICHENWALD ELŻBIETA

(1903–1939), współwłaścicielka fabryki Bohma we Włocławku, niedoszła żona Stanisława Ignacego Witkiewicza

Urodziła się 31 I 1903 r. w Bernie w Szwajcarii i była córką Teodora (1881–1904) i Anny Antoniny Augusty z d. Rabowskiej. Teodor Eichenwald był z zawodu geologiem i taternikiem, zmarł w bardzo młodym wieku, mając zaledwie 23 lata. Jego ojciec, Andrzej Eichenwald (1833–1890), z zawodu fotograf, poślubił w 1878 r. Henryettę Augustę Bohm (ur. 1881), jedną z córek Ferdynanda Bohma. Po śmierci Augusty, żony Ferdynanda Bohma, jej córki wraz z mężami założyły spółkę firmową pod nazwą Ferd. Bohm. et Co i w ten sposób Andrzej Eichenwald stał się współwłaścicielem należącej do tej rodziny fabryki cykorii we Włocławku. Po przyjeździe do Włocławka założył też zakład fotograficzny przy ul. Nowej. Małżonkowie Andrzej i Henryetta mieli dwóch synów — Teodora i Aleksandra. Ojciec Elżbiety, Teodor, zmarł w następnym roku po urodzeniu córki. Ich drugi syn, Aleksander (1879–1926), odziedziczył Zjednoczenie Fabryk Cykorii Ferd. Bohm i Gleba SA. We wrześniu 1912 r. w kościele ewangelickim wziął ślub ze swoją szwagierką, Anną Antoniną Augustą, wdową po bracie Teodorze. Jako jej mąż był też ojczymem dla Elżbiety, która wraz z matką przeniosła się do męża do Włocławka. Podkreślić należy, że Elżbieta nie była córką Aleksandra, tylko była przez niego wychowywana.

W I. 20. XX w. E. Eichenwald była współwłaścicielką fabryki Ferd. Bohm et Co, Fabryki Cykorii we Włocławku (ob. fabryka, po różnych zmianach właścicielskich, jest znana jako Delecta SA). W późniejszych latach pełniła też funkcję członka zarządu spółki, a w I. 30. była udziałowcem i członkiem Komisji Rewizyjnej spółki Zjednoczenie Fabryk Cykorii Ferd. Bohm i Gleba SA. Ten krok wpływał na znaczne poszerzenie asortymentu oferowanych wyrobów, m.in. o budyń, proszek do pieczenia i cukier wanilinowy. W rezultacie zmian własnościowych i dzięki swemu ojczymowi Elżbieta była wówczas współwłaścicielką jednej z największych fabryk cykorii we wschodniej Europie.

W 1922 r. E. Eichenwald była kandydatką na żonę Stanisława Ignacego Witkiewicza — „wariata z Krupówek”. Witkacy spędził we Włocławku święta Bo-

żego Narodzenia i zamierzał się oświadczyć „młodej Żydówce, dziewiętnastoletniej damie, strasznie inteligentnej i bardzo bogatej, córce »króla cykorii«”. Warto zacytować tu dokładniejszy opis zalotów Witkiewicza: „Artysta od pewnego czasu rozgląda się za panną będącą idealnym materiałem na żonę. Pierwszą kandydatką, ku ucieście matki Witkacego, jest dziewiętnastoletnia Elżbieta Eichenwaldówna, przez artystę nazwana Królową Cykorii. Atutem potencjalnej narzeczonej jest jej status majątkowy. Jako córka bogatego przemysłowca z Włocławka, poślubiając pisarza, poprawiłaby sytuację materialną rodziny Witkiewiczów. Na przeszkodzie oświadczynom staje jednak brak uczuć Elżbiety do wybujałego artysty. Witkiewicz, jak twierdzi w liście do Bronisława Malinowskiego, po raz pierwszy zakochał się bez wzajemności. Owa cykoriowa blondyneczka ulokowała swoje uczucia w młodszym od Witkacego rywalu. Wiesz, że kiedy muszę walczyć o dziewczynę, trafia mnie paraliż. Gdyby nie szło o małżeństwo, bez trudu załatwiłbym przekłętą drania swoją zakopiańską demonicznością — ot tak, dla sportu. Ale kiedy serio się angażuję, tracę całą demoniczność, staję się podstarzałym durniem i opuszczają mnie wszystkie siły — żali się przyjacielowi. Nie potrafiąc strawić konkurencji, nie tracąc czasu, kontynuuje poszukiwania. Jeszcze w tym samym liście donosi Malinowskiemu o pewnej inteligentnej Żydówce, prosząc o radę i wsparcie w jego determinacji. Ostateczny wybór pada jednak na tą trzecią, Jadwigę Urunżankę, pannę pochodzącą z ubogiej lecz arystokratycznej rodziny”.

Elżbieta Eichenwald odrzuciła zaloty Witkacego i wybrała innego kandydata. Na jego ślub z Jadwigą Urung, w dn. 30 IV 1923 r. w Zakopanem, przesała nowożeńcom wino w prezencie. E. Eichenwald nie była Żydówką, albowiem nikt z jej przodków nie był wyznania mojżeszowego. Jej dziadek Andrzej w chwili przybycia do Włocławka był wyznania prawosławnego, gdyż urodził się w Mitawie (ob. Łotwa) i tam przyjął prawosławie. Również Teodor, jej ojciec, był wyznania prawosławnego, natomiast jego brat Aleksander został ochrzczony w Londynie w 1879 r. przez pastora protestanckiego, a następnie w 1885 r. (mając 6 lat) w Trojanowie (ob. Aleksandrow Kujawski) przyjął wyznania prawosławne, podobnie jak wcześniej jego ojciec i brat.

Elżbieta Eichenwald w 1926 r. poślubiła Stefana Marescha (ur. 26 XII 1898–1980), s. Ferdynanda i Marcelli z d. Wereszczyńskiej, oficera Wojska Polskiego, z którym od 1927 r. zamieszkała w Warszawie. Ślub został zawarty 17 IV 1926 r. w Zborze Ewangelicko-Reformowanym w Warszawie przed urzędnikiem Stanu Cywilnego, pasterzem Zboru ks. Stefanem Skierskim (zm. 31 I 1948), który był superintendentem Kościoła. E. Eichenwaldówna w dniu zamążpójścia miała 23 lata, małżonek — 27 lat. S. Maresch pochodził z Brzeżan w woj. lwowskim, ukończył gimnazjum w rodzinnej miejscowości w 1919 r., wcześniej (od 1914) służył w Legionach Polskich, z dn. 1 V 1918 r. wcielony został do armii austriackiej, a 18 VI 1919 r. został żołnierzem WP w stopniu podporucznika (od 17 VII). Służył w 4 Dywizji Piechoty, a następnie w Ministerstwie Spraw Wojskowych i w stopniu kapitana w pułku artylerii nadbrzeżnej jako dowódca baterii. Po jego rozformowaniu został skierowany do 26. pułku artylerii polowej i następnie do Oddziału V Sztabu Generalnego. W późniejszych latach pozostawał w służbie Oddziału II Sztabu Generalnego WP. Jego dalsze losy, zarówno w okresie okupacji niemieckiej, jak po 1945 r. pozostają nieznanne.

Zmarła w 1939 r. w Warszawie. Nie są znane okoliczności jej śmierci i miejsce pochówku.

Wojskowe Biuro Historyczne, Ap. 1769/89/3302; — Dziki T., *Włocławianka miała zostać żoną Stanisława Ignacego Witkiewicza (Witkacego)*, „Tu i Teraz. Gazeta Włocławka i Powiatu Włocławskiego” 2015, nr 7(66), s. 3; Degler J., *„Piekło edytora”, czyli o listach Witkacego do żony*, „Przestrzenie teorii” 2010, nr 14, s. 13–32; S.I. Witkiewicz, *Dzieła zebrane*, t. 20; *Listy do żony 1928–1931*, oprac. J. Degler, Warszawa 2007, s. 574; — <http://kmciesielska.blogspot.com/2013/11/matrymonialne-plany-wariata-z-krupowek.html>.

Władysław Kubiak

FRĄCKIEWICZ KAZIMIERZ

(1917–1941), lotnik i strzelec pokładowy w 307 Dywizjonie Nocnych Myśliwców w Wielkiej Brytanii

Urodził się 17 I 1917 r. we Włocławku, w rodzinie Antoniego i Marianny z d. Drzewieckiej. Jego ojciec (ur. 17 I 1883 w Wilkowicach) mieszkał we Włocławku przy ul. Żytnej 24. Ojciec pracował od 13. roku życia — jako goniec na Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, następnie był robotnikiem

kolejowym, później awansował na torowego i starszego torowego. Po śmierci żony w 1918 r., rodzina zamieszkała w należącym do kolei domu (przy torach) w Szklanej Hucie k. Włocławka (prawdopodobnie ob. rejon ul. Hutniczej). Kazimierz miał starszą siostrę Czesławę (ur. 1912). Po kilku latach Antoni Frąckiewicz ożenił się ponownie, z Petronelą Maślanką, i cała rodzina zamieszkała w domu kolejowym w Pustkach Chocenińskich (ob. Czerniewice). Kolejnym miejscem zamieszkania było Grabkowo k. Kowala. K. Frąckiewicz uczęszczał do szkoły powszechnej w Grabkowie w l. 1924–1931. Następnym etapem jego nauki było gimnazjum im. ks. Jana Długosza we Włocławku, ale po roku nauki przeniósł się do szkoły mechanicznej przy Bulwarach i uczył się tam w zawodzie mechanika. W czasie praktyki odbywanej pod okiem swego ojca w Czerniewicach naprawiał jako mechanik urządzenia nastawnicze na stacji kolejowej. Po ukończeniu szkoły został powołany, prawdopodobnie pod koniec 1937 r., do czynnej służby wojskowej do Torunia. Podczas służby w 4. pułku lotniczym w Toruniu ukończył w 1938 r. (IV–VI) kurs podoficerski w specjalności strzelec pokładowy.

W sierpniu 1939 r. przeprowadzona została w 4. pułku lotniczym w Toruniu mobilizacja alarmowa. W jej wyniku istniejące eskadry lotnicze uzupełnione zostały do etatów wojennych, zorganizowane zostały pododdziały służb i baza lotnicza. W czasie wojny we wrześniu 1939 r. K. Frąckiewicz jako strzelec samolotowy w stopniu kaprala latał na samolocie PZL-23B „Karaś” należącym do 42 Eskadry Rozpoznawczej w ramach 4. pułku lotniczego. Eskadra, którą dowodził kpt. obs. Waław Waltera, składała się z samolotu RWD-8 i 10 samolotów PZL-23B „Karaś”. Czwarty pułk lotniczy wchodził w skład Armii „Pomorze”, która choć częściowo roz-

F

bita w Borach Tucholskich, później wspólnie z Armią „Poznań” uczestniczyła w bitwie nad Bzurą.

Od pierwszych dni wojny K. Frąckiewicz jako strzelec samolotowy uczestniczył w działaniach bojowych przeciwko Niemcom. Rankiem 3 XI 1939 r. brał udział w rozpoznaniu Wisły w rejonie Grudziądz i Chełmna. W czasie lotu wykryto przeprawę promową nieprzyjaciela przez Wisłę. Samolot był ostrzeliwany przez niemiecką artylerię przeciwlotniczą i tuż przed wylądowaniem omyłkowo przez artylerię polską — w rejonie Torunia. W wyniku ostrzału uszkodzono kabinę obserwatora, ale samolot bez dalszych uszkodzeń wylądował na lotnisku. Już następnego dnia rano wystartował ponownie w celu rozpoznania wojsk niemieckich w rejonie Nakła; tego samego dnia po południu załoga odbyła lot w celu zbombardowania zgrupowania wojsk niemieckich w Nowym Dworze. Wobec ogromnej przewagi niemieckiej w powietrzu cała eskadra przemieszczała się na przedmoście rumuńskie w celu zorganizowania tam oporu przeciwko Niemcom.

W trakcie tej dyslokacji K. Frąckiewicz na samolocie PZL-23B „Karaś”, pilotowanym przez swego dowódcę, wylądował na polu we Włocławku, w rejonie ul. Polnej, w celu pożegnania się z rodziną. Mimo że siostra namawiała go do pozostania w Polsce i przebrania się w cywilne ubrania, K. Frąckiewicz oznajmił, że udają się do Francji, aby dalej walczyć z Niemcami i w ten sposób wypełnić słowa żołnierskiej przysięgi.

W obliczu agresji ZSRR na Polskę i ogromnej przewagi Armii Czerwonej, zgodnie z dyrektywą marszałka Śmigłego-Rydza, w dn. 17–18 IX 1939 r., po uprzednim zniszczeniu sprzętu latającego, cały personel wojskowy 42 Eskadry Rozpoznawczej przekroczył granicę rumuńską. Po kilkunastu dniach K. Frąckiewicz przedostał się do Francji, gdzie został wcielony do tworzonych od podstaw polskich jednostek wojskowych. Po klęsce armii francuskiej wraz z innymi lotnikami został przewieziony do Wielkiej Brytanii. Tam we wrześniu 1940 r. został przydzielony do 307 Dywizjonu Nocnych Myśliwców „Lwowski” (powszechnie nazywanego „Lwowskie Puchaczę”), który stacjonował w Squires Gate [dzielnica Lancashire, w dystrykcie (*unitary authority*) Blackpool]. Podczas służby miał stopień sierżanta pilota i nr ewidencyjny w RAF: P-780039. Od 4 XII 1940 r. dywizjon otrzymał zadanie polegające na ochronie

konwojów transportujących żywność i sprzęt wojskowy z Ameryki do Anglii.

W dn. 17 II 1941 r. K. Frąckiewicz jako strzelec pokładowy wraz z K. Bocheńskim jako pilotem na samolocie Boulton-Paul „Defiant” (typ Mk. I nr N 3314-EW) odbywał lot ćwiczebny w pobliżu macierzystego lotniska i podczas akrobacji na małej wysokości samolot pionowo runął na ziemię w Westley. Obaj lotnicy zginęli na miejscu.

Kazimierz Frąckiewicz został pochowany na cmentarzu Leyton w Blackpool (Wielka Brytania), grób nr RC/BB 440.

Był dwukrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych oraz Odznaką Pilota Obserwatora Strzelca Samolotowego nr 338.

Był kawalerem. Rodzina, po pożegnaniu we wrześniu 1939 r., nie знаła jego losów. Wiedzieli tylko, że jest za granicą — we Francji lub w Anglii. Pod koniec wojny rodzina zaczęła dostawać z zagranicy małe paczki, w których były np. sardynki lub słoiki z miodem. Paczki były adresowane na dom kolejowy w Grabkowie. Rodzina domyślała się, że przesyłki mogą być od Kazimierza, ale nigdy nie było na nich nazwiska nadawcy. Po wojnie jego ojciec Antoni rozpoczął poszukiwania syna przez specjalną skrzynkę poszukiwawczą, ale bezskutecznie, później przez PCK i dopiero gdy napisał do ambasady angielskiej w Warszawie, to po pewnym czasie otrzymał pismo z informacją, że Kazimierz nie żyje. Do pisma dołączone były zdjęcia Kazimierza i jego zegarek. Przyślano też niewielkie oszczędności po nim.

Informacje uzyskane od: siostry Krystyny Przepiórskiej z Czerniewic, Waldemara Frąckiewicza i Krzysztofa Przepiórskiego z Włocławka; — Gretzyngier R., *307 Dywizjon Myśliwski Nocny „Lwowskich Puchaczy”*, Warszawa 2005, s. 12; Koliński I., *Regularne jednostki ludowego Wojska Polskiego (lotnictwo). Formowanie, działania bojowe, organizacja i uzbrojenie, metryki jednostek lotniczych. Krótki informator historyczny o Wojsku Polskim w latach II wojny światowej*, cz. 9, Warszawa 1978, s. 94; Pawlak J., *Polskie eskadry w Wojnie Obronnej 1939*, Warszawa 1982, s. 175–179; Cynk J.B., *Sily lotnicze Polski i Niemiec. Wrzesień 1939*, Warszawa 1989; Sławiński K., *Lotnisko toruńskie 1920–1945*, Warszawa 1983; — Fot. ze zbiorów rodzinnych Waldemara Frąckiewicza.

Władysław Kubiak

GERWARD Z OSTROWA

(?–1323), biskup kujawski (włocławski); polityk i dyplomata

Gerward, podobnie jak Władysław Łokietek, pochodził z Kujaw, z możnego rodu Leszczyńców, tej gałęzi rodu, która miała swoje gniazdo w Ostrowie n. Gopłem. Ojcem Gerwarda był sędzia brzeski Maciej z Ostrowa, współpracownik Łokietka, a matką nieznaną z imienia córka łowczego poznańskiego Bożęty z Wrześni h. Poraj. Dokładna

data urodzin Gerwarda nie jest znana.

Pierwsza poświadczona informacja o Gerwardzie jako kanoniku kruszwickim pochodzi dopiero z 1293 r. Później otrzymał godność prepozyta kapituły katedralnej włocławskiej, którą sprawował jeszcze 7 XII 1300 r. Istotna zmiana w życiu Gerwarda nastąpiła po śmierci 27 XI 1300 r. biskupa kujawskiego Wisława. Między 8 a 24 XII tr. został wybrany, za przyzwoleniem króla czeskiego, a jednocześnie polskiego — Wacława II, na biskupa włocławskiego. Sakrę biskupią otrzymał z rąk metropolity arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba Świnki.

Był z natury energiczny i konsekwentny i dlatego od razu przystąpił do rozwinięcia działalności gospodarczej, widząc w tym podniesienie rangi własnego urzędu, jak również rozwój terytorialny i materialny dóbr biskupstwa. Kupował lub zamieniał liczne obszary gruntów, lokował wsie na prawie niemieckim, wydał przywilej lokacyjny dla Wolborza, budował obronne zamki. Dysponując znacznymi środkami finansowymi, udzielał pod zastaw majątków licznych pożyteczek rycerstwu, klasztorom, a nawet Łokietkowi. Był opiekunem i dobrodziejem dla licznych krewnych z rodu Leszczyńców, którym ułatwiał i umożliwiał zdobycie godności kościelnych.

Najwięcej inicjatywy wykazał Gerward na polu polityki, kiedy z pełnym zaangażowaniem wspierał integracyjne działania Władysława Łokietka. Rozumiejąc, tak jak Łokietek, potrzebę wskrzeszenia dziedzictwa Piastów, bardzo szybko stał się jego bliskim doradcą i współpracownikiem. Uczestniczył we wstępnych rokowaniach z Czechami, które

odbyły się w 1306 r. w Brześciu Kujawskim; był przy boku Łokietka, gdy ten jesienią 1306 r. przybył na Pomorze, aby dokonać reorganizacji zarządu tej prowincji. Sytuacja na Pomorzu nie była jednak stabilna. Zasiedziały na Pomorzu zamożny ród Święców w 1307 r. poddał prowincję pod władzę margrabiów brandenburskich. Brandenburczycy napadli na Pomorze w 1308 r., ale pobili ich sprowadzeni na prośbę załogi Gdańska Krzyżacy, którzy rozprawili się z Brandenburczykami, ale i pobili zwolenników Łokietka.

Po bezprawnym zajęciu Pomorza przez Krzyżaków brał Gerward udział w rokowaniach z mistrzem krajowym Henrykiem von Plotzke, które prowadzono w 1308 r. we wsi Grabie na Kujawach. Rokowania te zakończyły się jednak fiaskiem, gdyż Łokietek odrzucił propozycję wykupienia od Krzyżaków Pomorza za 100 tys. grzywien, ani nie zgodził się na sprzedaż Krzyżakom praw do tej dzielnicy. Stanowisko Łokietka wsparte było zapewne wyraźną radą Gerwarda.

Utrata Pomorza przez Łokietka i rozpanoszenie się na nim Krzyżaków wywołać musiało konflikty ze zwierzchnikiem kościelnym tych terenów, tj. z bp. Gerwardem. Stąd też wszelkie działania biskupa kujawskiego przeciw zakonowi nabierały charakteru politycznego. Mimo niekorzystnej sytuacji, Gerward z sumiennością i uporem wykonywał swoje biskupie powinności na Pomorzu, ściągając dziesięciny, sprawując jurysdykcję kościelną, co nierzadko było przyczyną konfliktów z zakonem krzyżackim.

Szczególną i bardzo ważną misją obdarzony został Gerward w początkach 1318 r., gdy uchwałą ogólnopolskiego zjazdu możnych, który odbył się w Sulejowie nad Pilicą, wysłany został z poselstwem do Kurii papieskiej w Awinionie. Zręcznemu dyplomacie, za jakiego uważano Gerwarda, zlecono zadanie uzyskania od papieża korony królewskiej dla Łokietka oraz omówienie w Kurii sprawy Pomorza.

Ponadroczyzny pobyt Gerwarda w Awinionie i rozwój wydarzeń politycznych spowodowały pomyślne zakończenie misji. Papież Jan XXII wyraził — chociaż w dość niejasnych słowach — zgodę na koronację Łokietka. W kwestii pomorskiej uzyskał Gerward papieskie przyzwolenie na zwołanie sądu mającego rozpatrzyć skargę Łokietka na Krzyżaków. Proces kanoniczny przeciw Krzyżakom rozpoczął się w kwietniu 1320 r. w Inowrocławiu, a zakończył

w lutym 1321 r. w Brześciu Kujawskim. Jednym z 25 świadków strony polskiej był Gerward.

Jednoznaczny wyrok sądu skazywał zakon na zwrot Pomorza i odszkodowanie w wysokości 30 tys. grzywien. Dla Gerwarda, współpracownika Łokietka, jak również zwierzchnika diecezji obejmującej Pomorze Gdańskie, wyrok był osobistym sukcesem, on to bowiem jako świadek najbardziej obciążał zakon.

Oprócz płaszczyzny politycznej miał jeszcze Gerward poważne zatargi z Krzyżakami na tle ściągania świętopietrza. Razem z arcybiskupem gnieźnieńskim Janisławem został Gerward mianowany przez papieża 20 V 1318 r. na kolektora świętopietrza w Polsce i powinno tę wykonywał nader skrupulatnie. Ściągania „denara św. Piotra” dokonywał osobiście lub za pośrednictwem pełnomocników, szczególnie bezwzględnie na terenach opanowanych przez Krzyżaków, tj. w ziemi chełmińskiej i na Pomorzu Gdańskim, co wywoływało liczne protesty kierowane do Kurii papieskiej.

Problemem Gerwarda były także rozliczne spory z hordami napastników, które grabiły dobra biskupie. Systematycznie napadali na dobra diecezji kujawsko-pomorskiej joannici z Lubiszewa, a także zbrojne hufce książąt kujawskich Przemysła i Kazimierza. Książęta ci posunęli się nawet do uwięzienia Gerwarda, za co biskup rzucił ekskomunię na sprawców, a kraj obłożył interdyktem. Całą sprawę zażegnano w 1311 r., a bp Gerward odstąpił od zemsty za doznane upokorzenia.

Wyrok sądu inowrocławskiego niekorzystny dla zakonu oraz zdecydowana kontrakcja Krzyżaków w Kurii papieskiej były przyczyną kolejnego wyjazdu Gerwarda do Awinionu. Jednak wkrótce po przybyciu, 1 XI 1323 r., zmarł i pochowany został w kościele dominikanów pw. św. Jana Ewangelisty.

Był wybitną postacią swojego czasu. Przyjacieli Łokietka, niezwykle zasłużony dla sprawy zjednoczenia ziem polskich, zapisał się w źródłach jako „obronca i opiekun korony narodu polskiego”.

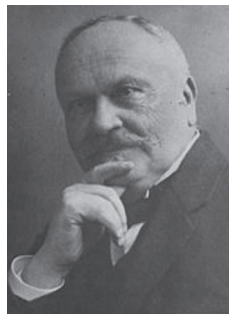
Miał sześcioro rodzeństwa — trzech braci i trzy siostry. Brat Stanisław był prepozytem włocławskim, Jan i Przechrzew byli kolejno z ramienia księcia Władysława kasztelanami kruszwickimi. Z sióstr znane jest tylko imię jednej — Małgorzaty, żony kasztelana nakielskiego Sławnika z Gołańczy.

Abraham W., *Stanowisko Kurii papieskiej wobec koronacji Łokietka*, [w:] *Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego ku uczczeniu 500. rocznicy fundacji jagiellońskiej Uniwersytetu Krakowskiego*, Lwów 1900, s. 1–34, passim; Bieniak J., *Gerward z Ostrowa*, [w:] *Zasłużeni*, s. 56–58; tenże, *Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne*, Gdańsk 1981, s. 47–53; Deptuła C., *Gerward*, [w:] *EK*, t. 5, kol. 1027–1028; Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, passim; Fijałek J., *Ustalenie chronologii biskupów włocławskich*, Kraków 1894, s. 18–19; Karwasińska J., *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, Warszawa 1927, passim; Librowski S., *Wizyty diecezji włocławskiej*, „Arch. Bibl. Muz.” 1965, t. 10, s. 142–147; Maciejewski J., *Działalność kościelna Gerwarda z Ostrowa, biskupa włocławskiego w latach 1300–1323*, Bydgoszcz 1996; Niesiecki K., *Herbarz*, t. 6, s. 52–53; Ptaśnik J., *Denar świętego Piotra obrońcą jedności politycznej i kościelnej w Polsce*, Kraków 1908, passim; Stachowska K., *Gerward*, [w:] *PSB*, t. 7, s. 408–409; Tymieniecki K., *Studia nad XIV wiekiem. Proces polsko-krzyżacki z lat 1320–1321*, „Przegląd Historyczny” 1917–1918, t. 21, s. 77–148, passim; — Pieczęć bp. Gerwarda z Ostrowa, fot. z internetu.

Andrzej Szczepański

GLUZIŃSKI WŁADYSŁAW ANTONI

(1856–1935), lekarz internista, patolog, klinicysta i nauczyciel

Urodził się 18 V 1856 r. we Włocławku, w rodzinie Franciszka Macieja Wiercimaka (zmiana nazwiska nastąpiła w latach późniejszych) i Walerii Szarle (Charlais). Pochodził z rodziny o dużych tradycjach lekarskich. Jego ojciec był znanym i szanowanym lekarzem w Sompolnie, do kąd przeprowadził się z zaboru austriackiego. Brał udział w walkach o niepodległość Polski i Węgier w l. 1846–1848, według rodzinnej tradycji pozostał przez jakiś czas więźniem twierdzy w Schlüssel-

burgu. W l. 1850–1854 studiował medycynę w Krakowie. Dyplom lekarza uzyskany na Uniwersytecie Jagiellońskim potwierdził przed Radą Lekarską w Warszawie. Po studiach szkolił się w Wiedniu, a następnie przeniósł się na ziemie polskie pozostające pod zaborem rosyjskim. W 1863 r. z ramienia Rządu Narodowego pełnił obowiązki komisarza powiatowego kolskiego. W swoim mieszkaniu prowadził szpital powstańczy, ponadto urządzał pogrzeby poległych, pobierał wyznaczony podatek narodowy. W maju 1863 r. asystował dr. Władysławowi Stankiewiczowi przy operacjach, przeprowadzanych w polowych warunkach, rannych w bitwie pod Lubstowem. W l. 90. XIX w. przeniósł się do syna, Władysława Antoniego, do Krakowa; ostatnie lata życia, po objęciu przez syna katedry chorób wewnętrznych we Lwowie, spędził w tymże mieście. Zmarł we Lwowie 22 V 1899 r., pochowany został na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Jego matka była córką francuskiego lekarza, który po wojnach napoleońskich pozostał w Polsce, później był chirurgiem wojskowym w armii austriackiej.

Władysław A. Gluziński rozpoczął naukę w rodzinnym mieście, ale później zaczął uczęszczać do szkół w Koninie i Krakowie, gdzie uczył się w renomowanym Gimnazjum św. Anny (1869–1874).

Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości rozpoczął w 1874 r. studia medyczne na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego, które ukończył w 1880 r., otrzymując stopień doktora wszech nauk lekarskich. Po studiach doksztalał się w Dorpacie (ob. Tartu, Estonia) i Wiedniu. Uzyskał również nostryfikację dyplomu na terenie Rosji. Po powrocie do Krakowa został asystentem w Katedrze Fizjologii, kierowanej przez Gustawa Piotrowskiego (1823–1884). Podobnie jak większość wybitnych internistów łączył zainteresowanie naukami podstawowymi z pracą w klinice. Był wolontariuszem w Katedrze i Klinice Chorób Wewnętrznych, kierowanej przez Edwarda Sasa-Korczyńskiego (1844–1905). W l. 1882–1885 był asystentem w tej Klinice. Odbył szkolenia specjalistyczne w Lipsku (u Carla Fredricha Ludwiga), Berlinie (u Roberta Kocha) i Paryżu (u Jeana Martina Charcota). W 1885 r. na podstawie pracy „O wpływie wysokości na czynność żołądka fizjologicznego i patologicznie zmienionego” habilitował się w zakresie patologii i terapii szczegółowej. W 1890 r. został mianowany profesorem,

a w l. 1893–1897 kierował Katedrą Patologii Ogólnej i Doświadczalnej UJ. Podczas pobytu w Krakowie zajmował się głównie diagnostyką i leczeniem chorób żołądka. Ze względu na szereg publikacji, w których opisywał sposoby badań żołądka, uważany jest za współtwórcę gastrologii polskiej. W opublikowanym w 1884 r. artykule pt. *Nowy przyczynek do sposobów badania żołądka* opisał metodę otrzymywania treści żołądkowej, stosując jako bodziec śniadanie białkowe. Z kolei w pracy *De l'hypersecretion et de l'hyperaciditedusugastrique* (1887) określił prawidłowe wartości kwasoty żołądkowej i dowiódł, że właściwy fizjologiczny proces trawienia odbywa się w jelitach cienkich.

W 1897 r. przyjął propozycję pracy we Lwowie, gdzie lekarze, profesorowie i inteligencja doprowadzili do otwarcia, po długiej przerwie, wydziału lekarskiego na tamtejszym uniwersytecie. Tam W. Gluziński zorganizował, niemal od podstaw, Klinikę Chorób Wewnętrznych i kierował nią w l. 1897–1918. W tym czasie pełnił funkcję dziekana Wydziału Lekarskiego (1898–1899), godność rektora (1905–1906) i prorektora Uniwersytetu Lwowskiego (1906–1908). Był także posłem-wirylistą do Sejmu Krajowego Galicji, czyli był posłem zasiadającym w Sejmie w okresie sprawowania urzędów dających prawa poselskie. W okresie walk polsko-ukraińskich w maju 1918 r. był przez pewien czas więziony przez Ukraińców.

Mimo pełnionych funkcji kontynuował badania naukowe, koncentrując się na chorobach żołądka. W 1902 r. opublikował najważniejszą pracę — *O wczesnym rozpoznawaniu raka żołądka*, w której opisał metody wykrywania tej choroby, określanej później w literaturze pod nazwą próby Gluzińskiego. Polegała na badaniu treści żołądkowej i służyła do wykrywania raka.

Opublikowane wyniki badań nad chorobami żołądka rozślawiły go w Europie, a opracowana przez niego próba była stosowana w medycynie przez następnych kilkadziesiąt lat. W 1897 r. w pracy pt. *Nowa próba na barwniki żółciowe*. W. Gluziński opisał oryginalną próbę formalinową na wykrywanie tychże barwników. Polegała ona na dodawaniu formaldehydu do badanego materiału, ogrzewaniu przez kilka minut w temperaturze 100°C, a następnie chłodzeniu i dodawaniu kilku kropel kwasu solnego. Pojawienie się barwy ametystowo-fioletowej świadczyło o obec-

ności barwników żółciowych w badanym materiale. Oprócz tych opisywanych, których wyniki opublikował, W. Gluziński w czasie pracy na Uniwersytecie Lwowskim prowadził szereg innych badań naukowych i klinicznych. Mimo odejścia prof. W. Gluzińskiego, lwowska Klinika nadal działała prężnie i już w 1924 r. wprowadzono insulinę do leczenia cukrzycy, zaledwie w dwa lata po odkryciu tej metody na świecie, co było nowatorskim rozwiązaniem w Polsce. Kierownictwo Kliniki objął jego uczeń Roman Rencki (1867–1941).

W 1919 r. po reaktywowaniu Uniwersytetu Warszawskiego W. Gluziński objął kierownictwo II Katedry i Kliniki Chorób Wewnętrznych w Warszawie. Mimo toczącej się wówczas wojny polsko-rosyjskiej zorganizował silny ośrodek naukowy i szkoleniowy oraz kliniczny. W l. 1920–1921 pełnił funkcję dziekana Wydziału Lekarskiego UW. Po ukończeniu 70. roku życia przeszedł, wraz z końcem roku akademickiego 1926/1927, na emeryturę. Mieszkając w Warszawie, w dalszym ciągu prowadził intensywne badania naukowe i kliniczne.

Najciekawsze jego prace z okresu pracy w Warszawie dotyczyły diagnostyki i leczenia narządów wewnętrznych u chorych zakażonych chorobami wenerycznymi, szczególnie kiłą. W tym zakresie ogłosił kilka prac, m.in. *Marskość wątroby a kiła* (1933) oraz *Żółtaczka i ostry żółty zanik wątroby na tle kiły* (1933).

Władysław Antoni Gluziński jest jednym z pionierów polskiej gastroenterologii i współautorem (razem z M. Reichensteinem) pierwszego w świecie, opublikowanego w 1907 r., opisu klinicznego białaczki plazmocytovej, który jeszcze i obecnie jest cytowany w pracach naukowych.

W 1896 r. opublikował monografię *Zarys ogólnej patologii i terapii gorączki*, w której jako pierwszy w Polsce i jeden z pierwszych na świecie przedstawił, w ujęciu monograficznym, problem gorączki w medycynie. Wymienić należy także prace z zakresu kardiologii, m.in. rozdział o chorobach serca w pierwszym polskim podręczniku chorób wewnętrznych.

W swoich badaniach zajmował się problemem kiły wątroby; opisał pierwszy w Galicji przypadek zakażenia tęgorycjem dwunastnicy; publikował prace opisujące wyniki swoich badań dotyczących zapalenia płuc i gruźlicy płuc; prowadził badania doświadczalne nad wpływem tyreoidektomii na metabolizm białka.

Był założycielem i pierwszym redaktorem „Polskiego Archiwum Medycyny Wewnętrznej”, a także inicjatorem i prezesem „Wszechsłowińskich Zjazdów Lekarzy”.

Bezpośrednio po ukończeniu studiów W. Gluziński włączył się w działalność towarzystw naukowych zajmujących się zagadnieniami z zakresu medycyny. W 1891 r. został wybrany na prezesa Towarzystwa Lekarzy Krakowskich. Był współorganizatorem (razem z Tomaszem Janiszewskim) Towarzystwa Budowy Sanatoriów Ludowych dla chorych na gruźlicę.

Jako organizator został wybrany przewodniczącym Komitetu Przygotowawczego Sesji Chorób Wewnętrznych X Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, który odbył się w dn. 22–25 VII 1907 r. we Lwowie. Powołanie tego Komitetu w 1906 r. uznawane jest za powstanie Towarzystwa Internistów Ziemi Polskich, którego był jednym z założycieli, a następnie przez 18 lat (1907–1925) stał na czele jego zarządu. W dn. 8–11 VII 1923 r. odbył się w Wilnie V Zjazd Towarzystwa, na którym zmieniono nazwę na Towarzystwo Internistów Polskich, przyjęto nowy statut, a W. Gluzińskiego wybrano na prezesa na kolejną dwuletnią kadencję.

Był także założycielem Towarzystwa Walki z Gruźlicą oraz inicjatorem i organizatorem w 1908 r. pierwszej na ziemiach polskich przychodni przeciwgruźliczej.

Władysław Gluziński był członkiem prestiżowych stowarzyszeń naukowych, m.in. Polskiej Akademii Umiejętności. W uznaniu za badania naukowe i liczne prace o fizjologii, patologii i diagnostyce przewodu pokarmowego został uhonorowany wysokimi odznaczeniami krajowymi i zagranicznymi, m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (29 XII 1921). W 1929 r. otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.

W 1964 r. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy nadało Szpitalowi Ziemi Kujawskiej we Włocławku imię wybitnego lekarza internisty, prof. Władysława Antoniego Gluzińskiego. Szpital ten, wybudowany łącznym nakładem ponad 91 mln zł, rozpoczął swoją działalność w 1963 r., mając 421 łóżek przeznaczonych dla pacjentów. W 2013 r. Szpital Wojewódzki został połączony ze Stacją Pogotowia Ratunkowego i stał się Wojewódzkim Szpitalem Specjalistycznym, któremu Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego 22 IV 2013 r.

nadał patrona błogosławionego ks. Jerzego Popiełuszki.

Od 2004 r. Towarzystwo Internistów Polskich organizuje regularnie wykłady poświęcone pamięci Władysława Antoniego Gluzińskiego, a jego podobizna znajduje się na Medalu Stulecia Towarzystwa, wybitym w 2006 r. W tym też roku ukazał się wydany przez Poczta Polską znaczek pocztowy z jego podobizną.

Miał troje rodzeństwa, braci: Lesława (1858–1932), który był laryngologiem, balneologiem, także koncertującym pianistą i szachistą, Tadeusza (1863–1930), który był adwokatem, oraz siostrę Zofię, żonę lekarza Władysława Węgrzynowskiego.

Ilustrowana Encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego (1924–1927); Szumowski W., Franciszek Maciej Jan Gluziński, [w:] PSB, t. 8, s. 86; Szarejko P., Słownik lekarzy polskich XIX wieku, t. 1, Warszawa 1991, s. 207; Kucharz E.J., Władysław Antoni Gluziński (1856–1935). Zarys biografii, Katowice 2006, s. 12; tenże, Professor Anthony Gluzinski: Life and achievement of the founder of the Polish Society of Internal Medicine, „Acta Medico-Historica Rigensia” 2000, 5, s. 93–101; tenże, Profesor Antoni Gluziński: życie i działalność założyciela Polskiego Archiwum Medycyny Wewnętrznej, „Pol. Arch. Med. Wewn.” 1993, t. 90, s. 375–379; tenże, Władysław Antoni Gluziński — wybitny internista polski, założyciel Towarzystwa Internistów Polskich, „Pol. Arch. Med. Wewn.” 2007, 117(5–6), s. 270–273; Winiarski A., 50-lecie Wojewódzkiego Szpitala Specjalistycznego im. błogosławionego księdza Jerzego Popiełuszki we Włocławku 1963–2013, Włocławek 2013; — Fot. z internetu.

Władysław Kubiak

GOLDBERG SZYMON

(1909–1993), polski i amerykański skrzypek, dyrygent, pedagog muzyczny pochodzenia polsko-żydowskiego

Urodził się 1 VI 1909 r. we Włocławku, który wówczas należał do Królestwa Polskiego wchodzącego w skład Cesarstwa Rosyjskiego. Brak jest informacji zarówno o jego rodzicach, jak i edukacji szkolnej. Wiadomo, że był uzdolnionym muzycznie dzieckiem i już w domu uczył się gry na skrzypcach. Jego

pierwszym nauczycielem był Henryk Czapliński, uczeń wielkiego czeskiego skrzypka Otakara Ševčíka, drugim nauczycielem był Mieczysław Michałowicz, uczeń Leopolda Auera.

W wieku dziecięcym występował z koncertami w Warszawie. W 1917 r., mając osiem lat, przeniósł

się do Berlina, aby kontynuować bezpłatne studia muzyczne na skrzypcach u legendarnego pedagoga Carla Flescha. Był także uczniem Josefa Wolfsthala.

W wieku 15 lat wystąpił w Berlinie z koncertem skrzypcowym Niccolò Paganiniego. Mając zaledwie 16 lat, został wyznaczony na koncertmistrza Filharmonii Drezdeńskiej i był nim do 1929 r., a następnie, na osobiste zaproszenie Wilhelma Furtwänglera, był kapelmistrzem w Filharmonii Berlińskiej. W Berlinie występował jako solista oraz grał w trio wspólnie z Paulem Hindemithem (altówka) i Emanuelem Feuermannem (wiolonczela) jako zamiennik dla Josepha Wolfsthala, który zmarł nagle w wieku 31 lat na skutek powikłań grypy. Prowadził także kwartet smyczkowy członków Filharmonii Berlińskiej.

Już po objęciu władzy w Niemczech przez zwolenników Hitlera, Szymona Goldberg został w 1934 r. ze względu na pochodzenie objęty zakazem występów w III Rzeszy i wyemigrował do Anglii. Następnie odbył wielkie tournée z pianistką Lili Kraus, koncertując w Japonii, Chinach, Indiach Holenderskich i w kilku krajach Europy.

W następnych latach przeniósł się do Ameryki i tam w 1938 r. po raz pierwszy wystąpił z koncertem w Carnegie Hall w Nowym Jorku. Na początku l. 40. występował w krajach Azji, gdzie został wraz z rodziną uwięziony przez Japończyków i w l. 1942–1945 był internowany na Jawie. W 1946 r. przez trzy miesiące koncertował w różnych miastach Australii i Ameryki Południowej.

Po uwolnieniu i powrocie do USA otrzymał w 1953 r. obywatelstwo amerykańskie. W l. 1951–1965 nauczał gry na skrzypcach w Aspen Music School, ale nadal koncertował, występował też w roli dyrygenta. Najczęściej występował publicznie z pianistą Victorem Babinem, altowiolistą Williamem Primrosem i wiolonczelistą Mikołajem Graudanem,

G

wspólnie koncertowali i wspólnie dokonali wielu znakomych nagrań.

W 1955 r. założył w Amsterdamie Holenderską Orkiestrę Kameralną (Nederlands Kamerorkest) i kierował nią do 1977 r. W l. 1977–1979 związał się z orkiestrą kameralną w Manchesterze (Manchester Camerata) i był jej dyrygentem. Z tą orkiestrą osiągnął międzynarodowy sukces jako solista-dyrygent koncertów skrzypcowych i concerto grosso, które obejmowały nie tylko symfonie Haydna i Mozarta, ale również orkiestrowe utwory kompozytorów współczesnych, szczególnie Bartoka i Hindemitha.

W późniejszych latach występował też gościnnie jako dyrygent z BBC Symphony Orchestra, London Symphony Orchestra i orkiestrami z Bostonu, Chicago i Cleveland.

Szymon Goldberg był też czynny jako pedagog, w l. 1978–1982 był wykładowcą muzyki na Yale University, od 1978 r. na Juilliard School of Music, od 1981 r. w Curtis Institute of Music i na Manhattan School of Music. Od 1990 r. do końca życia był dyrygentem Nowej Filharmonii Japońskiej w Tokio.

Jego uczniem był m.in. Charles Treger (ur. 13 V 1935 w Iowa City), amerykański skrzypek i pedagog, który był laureatem pierwszej nagrody na Międzynarodowym Konkursie Skrzypcowym im. Henryka Wieniawskiego w Poznaniu w 1962 r.

Szymon Goldberg dokonał wielu nagrań, które zachowały się do dziś. Szczególnym mistrzostwem cechuje się cykl sonat Mozarta i Beethovena, wykonanych z Lili Kraus i nagranych przed II wojną światową, oraz utwory Mozarta i Schuberta wykonane z Radu Lupu (z którym występował jako duet w koncercie) nagrane w 1970 r.

Borys Schwarz, znakomity skrzypek i krytyk muzyczny, pisał: „Goldberg jest mistrzowskim skrzypkiem, którego jedynym problemem jest interpretacja świetnej muzyki, z wyłączeniem wszystkich wirtuozowskich niuansów. Jego technika jest bezbłędna, ciepły i czysty ton jego głosu, jego wyczucie stylu i jego gust muzyczny znakomite. Jego styl performance podkreśla wyrafinowanie, intymność i intensywność szlachetną równie oczywiste w repertuarze klasycznym i współczesnych dzieł”.

Podczas koncertów Sz. Goldberg grał na skrzypcach stworzonych przez znakomitego skrzypka Giuseppe Guarneri del Gesù z Cremony (1698–1744); na jego skrzypcach grał praktycznie każdy wirtuoz

Nicolo Paganiniego — od Jaschy Heifetza do Fritza Kreislera. Około 1730 r. Guarneri del Gesù wykonał dwie pary skrzypiec z tego samego drewna. Jedne to „Guarneri Kreisler”, przejęte przez Fritza Kreislera w 1926 r., który przekazał je do Biblioteki Kongresowej USA w 1952 r. Drugim instrumentem były skrzypce „Baron Vitta”, nazwane imieniem pierwszego znanego właściciela i przejęte przez Sz. Goldberga w 1958 r. Skrzypce „Baron Vitta” zostały przekazane do Biblioteki Kongresowej USA przez żonę Sz. Goldberga, Miyoko Yamane Goldberg, w maju 2006 r. Z kolei Biblioteka pożyczyła te skrzypce Nicholom Kitchen, byłemu studentowi Goldberga i wybitnemu soliście, założycielowi kwartetu smyczkowego Borromeo.

Pierwsza żona Sz. Goldberga zmarła w 1980 r. po długiej i ciężkiej chorobie. W 1988 r. ożenił się powtórnie, z japońską pianistką Miyoko Yamane (1938–2006), była studentką Rudolfa Serkina i Rudolfa Kolischa; małżonkowie zamieszkiwali głównie w Filadelfii do 1992 r., kiedy to przenieśli się na stałe do Toyamy, niedaleko Tokio, w Japonii.

Zmarł 19 VII 1993 r. w Toyamie, w wieku 84 lat.

Gavoty B., *Szymon Goldberg*, Geneva 1961; Campell M., *Zmarł Szymon Goldberg*, „The Independent” 1993, z 16 VIII; Strad „Berlin Philharmonic hold Były koncertmistrz Szymon Goldberg”, 21 I 2014; „O Szymon Goldberg i Miyoko Yamane Goldberg”, „Performing Arts encyclopedia, Library of Congress; Joe Kitchen”, Nicholas Kuchnia i Goldberg Baron Vitta Guarneri del Gesù Violin” Classical Voice of North Carolina; — Fot. z internetu.

Władysław Kubiak

GOMBIŃSKI STANISŁAW pseud. Jan Mawult

(1906–1983), prawnik, policjant w getcie warszawskim, członek Kierownictwa Służby Porządkowej, autor wspomnień o getcie warszawskim

Urodził się 17 X 1906 r. we Włocławku. Jego ojcem był Bernard (syn Józefa, ur. 5 IX 1872 r. we Włocławku), kupiec, matką — Szajndla Dwojra (Dorota) z Warszawskich (ur. 20 XI 1874 w Ostrowach, pow.

kutnowski). Stanisław miał starszego brata, Józefa (ur. 23 V 1904 we Włocławku). W 1908 r. Bernard Gombiński figurował jako członek założyciel Włocławskiego Towarzystwa Wspomagania Biednych Żydów. Posiadał wówczas status kupca „2-iej gildji”, tj. organizacji kupieckiej zrzeszającej kupców tej samej specjalności. W 1919 r. mieszkali przy ul. Nowej 25 (ob. 3 Maja), natomiast ok. 1923 r. przy tej ulicy posiadał dużą nieruchomością frontową, z czterema przybudówkami zamieszkałymi przez lokatorów. W 1922, 1931, 1932, 1933 i 1936 r. Bernard Gombiński był członkiem rady oraz zarządu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej we Włocławku; sympatyzował z Grupą Narodową Żydowską (Bezpartyjnym Blokiem Żydowskim). W 1923 r. opłacał na rzecz gminy żydowskiej stawkę roczną podatku w wysokości 500 lub 600 tys. mkp, a rok później — 132 mkp. Natomiast w 1928 i 1929 r. jego zobowiązanie wobec wspólnoty żydowskiej wynosiło 800 zł, w 1930 r. — 900 zł, w 1931 i 1932 r. — 800 zł, a w 1933 i 1934 r. — 700 zł. Bernard posiadał status obywatela miasta. W domu Gombińskich mieszkała Anna Gombińska, niewykluczone, że była to siostra Bernarda, określana w dokumentach jako „kapitalistka” (np. w 1928 i 1929 r. jej składka na rzecz gminy wynosiła 10 zł).

Stanisław Gombiński zdał maturę w Gimnazjum Państwowym Ziemi Kujawskiej. Następnie rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Po upływie dwóch lat wyjechał z Warszawy, aby kontynuować naukę w Montpellier we Francji. Tam na uniwersytecie uzyskał w 1928 r. tytuł magistra prawa, a ponadto zdobył stopień licencjata w Wyższej Szkole Nauk Handlowych. We Francji dał się poznać jako dobry organizator życia społecznego studenckiej braci z Polski. W Montpellier prowadził dwie organizacje: Koło Studentów Polaków oraz Koło France-Pologne. Po powrocie do kraju, w 1930 r. złożył na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie egzamin nostryfikacyjny, uzyskując tytuł doktora praw. Od listopada 1932 r. do maja 1935 r. odbywał aplikację przy Warszawskim Sądzie Aplikacyjnym. Egzamin zdał w czerwcu 1938 r. Nie został jednak

wpisany na listę adwokatów i aplikantów adwokackich w związku z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości (tzw. lex Grabowski) o zamknięciu tychże list. Wówczas to podjął pracę jako prawnik referent w Towarzystwie Osiedli Robotniczych w Warszawie. Pisywał do „Palestry. Pisma Adwokatury Polskiej”. Przed wojną ożenił się ze Stanisławą Solnicką, która urodziła mu dwójkę dzieci.

We wrześniu 1939 r. walczył w bitwie pod Garwolinem, gdzie został ranny. Do 1940 r. udzielał korepetycji, pracował w sklepie optycznym, prowadził poradnię prawną w jednej z warszawskich spółdzielni mieszkaniowych. Po 15 XI 1940 r. przeniósł się z rodziną (a na pewno z matką, Dorotą) do warszawskiej żydowskiej dzielnicy zamkniętej. Mieszkał przy ul. Elektoralnej 32. Prawdopodobnie jego żona i dzieci ukrywali się poza granicami getta. Ich losy nie są znane. Z początku w getcie pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego Komitetu Domowego, następnie został członkiem policji żydowskiej (Służby Porządkowej), był pracownikiem Wydziału Administracyjno-Organizacyjnego. Na wiosnę 1941 r. awansował na zastępcę szefa Sekretariatu Służby Porządkowej. Po śmierci swojego przełożonego pełnił obowiązek szefa Sekretariatu. Pracował też w Sądzie Dyscyplinarnym Rady, odpowiedzialnym za wykroczenia policjantów getta. Wszystkie jego funkcje w XVII Wydziale Rady Żydowskiej koncentrowały się wokół pracy biurowej. Oprócz tych oficjalnych zadań udzielał się konspiracyjnie — kolportował do różnych obszarów getta „Trybunę Wolności”, podziemną gazetę Polskiej Partii Robotniczej. Okres mundurowy włocławskiego prawnika w getcie zachował się w relacji adwokata Zygmunta Milleta (wspomnienie z 1941 r.), która przetrwała w zbiorach Archiwum Getta Warszawy (tzw. Archiwum Ringelbluma). W styczniu 1943 r. S. Gombiński wystąpił z policji i pracował jako robotnik poza gettem, na Pradze. Istnieją powojenne zeznania, głównie z procesów: weryfikacyjnego i rehabilitacyjnego byłego adwokata-policjanta, z których wynika, że Gombiński z narażeniem własnego życia uratował z getta wielu przyjaciół oraz nieznanymi. W lutym 1943 r. był już poza dzielnicą zamkniętą, po tzw. aryjskiej stronie miasta, gdzie używał nazwiska Stanisław Grabiński. Ukrywał się wraz z Ludwikiem Hirsbergiem, działaczem ziomkostwa włocławskiego w Warszawie i przedwojennym członkiem Rady Żydowskiej we Włocław-

ku (ok. lutego 1944 r. pomógł Hirszbergowi przy opracowaniu wspomnień). Wtedy też S. Gombiński rozpoczął pisanie swojego pamiętnika, które zakończył w kwietniu 1944 r. Rękopis składał się z dwóch części: pierwsza nosiła tytuł „Ale głajch (ulice getta)”, druga — „Czyściciel (władze getta)”. Na część pierwszą składała się historia getta warszawskiego, natomiast część druga pamiętnika to opisy instytucji i urzędników getta — Judenratu, Służby Porządkowej, Urzędu do Walki z Lichwą i Spekulacją. Do dzisiejszych czasów przetrwała wersja pamiętnika w maszynopisie, który sporządzono w archiwum Centralnej Żydowskiej Komisji Historycznej. Stanisław Gombiński użył tam pseudonimu Jan Mawult. Prawdopodobnie wersja w rękopisie posiadała kilka kopii. Wskazuje na to choćby fragment wspomnień Basi Temkin-Bermanowej, która ok. 1944 r. zbierała i archiwizowała wspomnienia i pamiętniki z getta.

Po powstaniu warszawskim (1944) S. Gombiński trafił do obozów w Ozarowie i Pruszkowie. Po wojnie wykonywał zawód adwokata i był radcą w urzędach i instytucjach rządowych (w Ministerstwie Skarbu, Głównym Urzędzie Tymczasowym Zarządu Państwowego, Głównym Urzędzie Likwidacyjnym). W l. 1947–1948 brał udział w polskich procesach sądowych w związku z przynależnością do Służby Porządkowej getta warszawskiego. Toczyły się przeciwko niemu dwa procesy weryfikacyjne: przed Sądem Społecznym (Obywatelskim) przy Centralnym Komitecie Żydów w Polsce i adwokacką Komisją Weryfikacyjną. W październiku 1948 r. został oczyszczony z zarzutów, a postępowanie umorzono z powodu braku dowodów winy. W tym samym roku przywrócono go do zawodu adwokackiego. Około 1949 r. mieszkał w Łodzi przy ul. Legionów 25. Nie kontynuował i nie rozwijał w Polsce wyedukowanej przed wojną profesji. Na emigrację do Francji udał się z rodziną jeszcze w 1949 r. Do śmierci był czynnym prawnikiem, członkiem Towarzystwa Prawa Porównawczego.

Zmarł w 1983 r. w Paryżu. Stanisław Gombiński po śmierci L. Hirszberga, przyjaciela z Włocławka, związał się z jego żoną. Adoptował i wychował ich dzieci (m.in. syna Adama).

AŻIH, sygn. 302/38; tamże, Akta Gminy Wyznaniowej Żydowskiej m. Włocławka, sygn. 113/1, k. 16, 19, 23–24; sygn. 113/2, k. 138, 182; sygn. 113/5, k. 10, 80, 108, 163,

277, 316, 355; sygn. 113/6, k. 10, 47, 84, 122, 158, sygn. 113/7, k. 3, 27, 44, 68, 105–106; sygn. 113/8, k. 11, 12, 49, 56, 57; Arch. Kibucu Bojowników Gett (Ghetto Fighters' House), Kolekcja Adolfa Bermanna, sygn. 5947, Ludwik Hirszberg, *Moje wspomnienia*, k. 1–43; APW, Akta miasta Włocławka, Zarząd Miejski we Włocławku, dopływ spis 1/285; Informacja pisemna Marty Janczewskiej z Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma w Warszawie (z czerwca 2017 r.); — Gombiński S. (Mawult J.), *Wspomnienia policjanta z warszawskiego getta*, red. nauk. i wprowadzenie M. Janczewska, Warszawa 2010, s. 29–274; Mawult J., *Wszyscy równi*, oprac. T. Berenstein, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce” 1967, nr 62, s. 101–111; *Archiwum Ringelbluma*, t. 5: *Getto warszawskie. Życie codzienne*, oprac. K. Person, Warszawa 2011, s. 492, 493, 497; *Pamiętniki z getta warszawskiego. Fragmenty i rejestry*, oprac. M. Grynberg, Warszawa 1988, s. 10, 50–54, 56–64, 104–113, 160–162, 166–172, 342–343, 391; wyd. 2, popr. i poszerz., Warszawa 1993, s. 12, 52–56, 59–66, 107–116, 163–164, 168–174, 348, 395; *Inwentarz zbioru pamiętników. (Memoirs Collection Catalogue)*, oprac. M. Czajka, Warszawa 2007, s. 36–37; Engelking B., „Czas przestał dla mnie istnieć...”. *Analiza doświadczenia czasu w sytuacji ostatecznej*, Warszawa 1996, s. 114, 127, 128, 154–156, 158, 159, 162, 164–166, 172, 180; Grosse T., *Przeżyć! Obrona życia jako wartość podstawowa społeczności getta warszawskiego*, Warszawa 1998, s. 19, 23, 24, 34, 44; Janczewska M., *Urzędnik i policjant w getcie. O wspomnieniach Stanisława Gombińskiego*, [w:] S. Gombiński (J. Mawult), *Wspomnienia policjanta z warszawskiego getta*, red. nauk. i wprowadzenie M. Janczewska, Warszawa 2010, s. 9–27; Kawski T., *Gmina żydowska we Włocławku (powiat włocławski)*, [w:] *Gminy żydowskie pogranicza Wielkopolski, Mazowsza i Pomorza w latach 1918–1942*, oprac. T. Kawski, Toruń 2007, s. 243–244, przyp. 165, s. 245, przyp. 168, s. 246, 249; Leociak J., *Tekst wobec Zagłady (O relacjach z getta warszawskiego)*, Wrocław 1997, s. 18, 47, 62, 108, 199, 218, 221, 266; Olejniczak A., *Ustawa Włocławskiego Towarzystwa Wspomagania Biednych Żydów (1908 r.)*, „Zap. Kuj. Dobrz.” 2006, t. 21, s. 129–137; Podolska A., *Służba Porządkowa w getcie warszawskim w latach 1940–1943*, Warszawa 1996, s. 7, 22, 23, 26, 27, 30, 42, 49, 66–68, 91; Temkin-Bermanowa B., *Dziennik z podziemia*, wstęp, oprac., przyp. A. Grupińska, P. Szapiro, Warszawa 2000, s. 118; Żbikowski A., *Sąd Społeczny przy CKŻP. Wojenne rozliczenia społeczności żydowskiej w Polsce*, Warszawa 2014, s. 37, 38, 44, 57, 63–65, 178, 239, 240; — Fot. ze zbiorów ŻIH.

Przemysław Nowicki

GOŚCIŃSKI FRANCISZEK

(1914–1990), ksiądz, orionista, proboszcz parafii Najświętszego Serca Jezusowego we Włocławku; pracownik Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski

Urodził się 14 XI 1914 r. w Strzygach (gm. Chodecz). Był synem rolników, Wojciecha i Michaliny z Kaczmarków. W 1921 r. rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Strzyżkach, gdzie ukończył pięć klas. Dalszą naukę podjął w 7-klasowej szkole powszechnej

w Chodczu. Jej absolwentem został w 1928 r. Dwa lata później wstąpił do Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Nieszawie. W 1932 r. przerwał tam naukę i przeniósł się do Niższego Seminarium Duchownego w Zduńskiej Woli, gdzie w 1934 r. wstąpił do nowicjatu Małego Dzieła Opatrzności Bożej (orionistów) w Zduńskiej Woli. W 1935 r. (8 IX) złożył śluby zakonne i kontynuował naukę (z zakresu liceum oraz z zagadnień filozoficznych), którą przerwał wybuch II wojny światowej. Początkowo udał się do rodzinnych Strzyg, skąd dostał się do Izbicy Kujawskiej, a następnie do Warszawy. W 1940 r. rozpoczął naukę w tamtejszym Metropolitalnym Seminarium Duchownym. Rok później ukończył filozofię, zaś w 1944 r. teologię. Święcenia kapłańskie w Zgromadzeniu Księży Orionistów otrzymał 17 X 1943 r. w kościele parafialnym na Koszykach od bp. Antoniego Szlagowskiego. Po święceniach udał się do Łumazy, dokąd Niemcy wywieźli jego rodziców. W 1944 r. został wychowawcą sierocińca w Łązniewie, gdzie pracował do marca 1945 r.

Do Włocławka przybył 4 III 1945 r., aby z polecenia ks. Błażeja Marabotto objąć administrację parafii Najświętszego Serca Jezusowego. Ponadto został dyrektorem domu zakonnego. Proboszczem tejże parafii był do 1961 r., zaś dyrektorem do 1958 r. Jako proboszcz przeprowadził remont kościoła. Na jego wniosek biskup włocławski Karol Radoński włączył do parafii wieś Modzerowo. Otworzył także kaplicę w Warząchewce. W tym czasie był również kierownikiem Referatu Duszpasterstwa Dobroczyńności w Kurii Diecezjalnej Włocławskiej (od 27 V

1959). Ze stanowiska proboszcza został usunięty na żądanie Wydziału Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy, na wniosek Służby Bezpieczeństwa we Włocławku.

W 1961 r. został zastępcą przełożonego wspólnoty zakonnej i prefektem kleryków w Zduńskiej Woli. Tam w seminarium duchownym w roku akademickim 1961/1962 prowadził zajęcia z homiletyki. Wkrótce, 2 II 1962 r., podjął pracę w Warszawie w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski. Został powołany na dyrektora Biura Prawnego. Następnie był zastępcą sekretarza Episkopatu Polski. Nominacje na te stanowiska otrzymał od prymasa Stefana Wyszyńskiego. Obydwie funkcje pełnił do 31 XII 1988 r. W 1975 r. mianowano go członkiem Komisji do spraw Budowy Kościołów, której był przewodniczącym, i Komisji Prawnej Episkopatu, gdzie był zastępcą przewodniczącego.

Pomimo licznych zajęć w Konferencji Episkopatu Polski, pracował także jako kapelan w Zakładzie Specjalnym dla Chronicznie Chorych w Warszawie. W 1966 r. został kuratorem Zgromadzenia Sióstr Córek Najczystszej Serca Maryi. Był autorem artykułu *Parafia Najświętszego Serca Jezusowego we Włocławku*, opublikowanego w *Księdze Pamiątkowej. 40-lecie Ks. Ks. Orionistów w Polsce i Teka Wspomnień*, pod red. B. Majdaka, wyd. 2, Warszawa 1990, s. 82–84.

Za gorliwą służbę i pracę został odznaczony przez Jana Pawła II Orderem „Pro Ecclesia et Pontifice”.

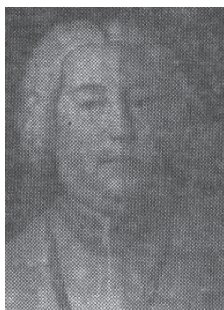
Zmarł 20 VIII 1990 r. w Warszawie. Został pochowany na cmentarzu w Łązniewie k. Błonia.

Dąbrowski B., *Zmarł ks. Franciszek Gościński*, „Pismo Okólne. Biuro Prasowe Episkopatu Polski” 1990, R. 23, nr 35, s. 12; Grzesiak K., *Relacje państwo — Kościół katolicki na terenie diecezji włocławskiej w latach 1945–1989*, Toruń 2009, s. 163–164; Kubiak W., Majdak B., *Dom misyjny*, [w:] *Odnówić wszystko w Chrystusie. 75-lecie orionistów w Polsce*, pod red. B. Majdaka, Warszawa 1999, s. 29, 35; Majdak B., *Ksiądz Franciszek Gościński*, Zduńska Wola 2004; Placek P., *Dzieje ośrodka duszpasterskiego i parafii księży orionistów we Włocławku*, [w:] *Odnówić wszystko w Chrystusie. 75-lecie orionistów w Polsce*, pod red. B. Majdaka, Warszawa 1999, s. 172–173, 189, 192; Wysocki J., *Seminarium Duchowne św. Jana Chrzyciela w Warszawie 1939–1945*, [w:] *Kościół katolicki na ziemiach Polski w czasie II wojny światowej. Materiały i studia*, red. F. Stopniak, t. 7, z. 3, Warszawa 1978, s. 21; — Pismo Biura Ekonomów Konferencji Episkopatu Polski do autora; — Fot. ze zbiorów Elżbiety Szadkowskiej ze Strzyg.

Michał Raczkowski

GRABOWSKI ADAM STANISŁAW h. Zbiświcz

(1698–1766), biskup chełmiński, kujawsko-pomorski (włocławski) i warmiński; polityk i dyplomata

Urodził się 3 IX 1698 r. w Grabowie (pow. człuchowski), w rodzinie Andrzeja Teodora, sędziego ziemi człuchowskiej, późniejszego kasztelana chełmińskiego, i Barbary Zofii Kleistówny, luteranki.

Uczył się w kolegium jezuitów w Chojnicach i Toruniu. Posługiwał się kil-

koma językami, bowiem z domu rodzinnego wyniósł znajomość polskiego i niemieckiego, a później nauczył się francuskiego. Ojciec widział go w roli prawnika, na jego też życzenie Adam udał się na studia prawnicze do Rzymu, z których powrócił ok. 1720 r. Występował jako pisarz grodzki pomorski, m.in. w Kościerzynie i Skarszewach. Po zmianie wojewody pomorskiego przestał pełnić ten urząd i wrócił do domu.

Około 1725 r. zdecydował się na przyjęcie niższych święceń, a następnie udał się do Warszawy na dwór ówczesnego podkanclerza koronnego J.A. Lipskiego (późniejszy biskup i kardynał). Wkrótce król August II docenił jego zdolności i systematyczność w pracy kancelaryjnej (połączoną ze znajomością języka niemieckiego) do tego stopnia, że stał się bliskim współpracownikiem króla, a nawet faworytem.

Postępując na drodze powołania kapłańskiego, 26 XI 1730 r. przyjął święcenia kapłańskie. Dzięki protekcji króla i kanclerza Lipskiego, w l. 1730–1732 uzyskał intratne beneficja: kanonie lwowską i włocławską, dziekanie chełmińską oraz probostwa w Jaworowie, Skarszewach i Tujce.

Na sufragana poznańskiego przedstawił go król August II w 1732 r., co potwierdził papież Klemens XII, mianując go 17 IV 1733 r. biskupem tytularnym Nikopolis i sufraganem poznańskim. Święcenia biskupie przyjął 18 VII 1733 r. w Warszawie. W tym samym roku biskup poznański mianował go oficja-

lem i kanonikiem poznańskim, a prymas T. Potocki kanonikiem gnieźnieńskim.

Po śmierci króla Augusta II, wraz z biskupami Lipskim i Hozjuszem, poparł wybór Augusta III, a w 1734 r. wziął udział w jego koronacji w Krakowie, za co otrzymał prezentację królewską na biskupstwa chełmińskie i pomezzańskie. W tym też czasie udał się do Prus, podejmując misję pozyskania szlachty pruskiej dla nowego władcy.

Z polecenia Augusta III został skierowany z misją dyplomatyczną do Rzymu. Jej celem było złożenie uszanowania papieżowi Klemensowi XII, a następnie uzyskanie aprobaty papieskiej dla Wettyna jako prawowitego króla Polski. Trudność tej misji polegała na tym, że równocześnie Stanisław Leszczyński wysłał swojego przedstawiciela, w osobie J.A. Załuskiego, w celu zanegowania elekcji i uzyskania pomyślnych decyzji papieskich dla swojej osoby. Ostatecznie jednak to misja Grabowskiego przyniosła sukces. Przy okazji pobytu w Wiecznym Mieście uzyskał dla siebie zatwierdzenie papieskie na biskupstwo chełmińskie (27 IX 1736).

W Rzymie przebywał jeszcze rok, bo dopiero w 1737 r. udał się w drogę powrotną do Polski. W tym czasie kapituła chełmińska przyjęła bullę papieską i przeprowadziła jego elekcję. Dopełnieniem objęcia diecezji był ingres do katedry, który odbył osobiście w 1738 r. Jednak obowiązki państwowe nie pozwalały mu na rezydowanie na terenie diecezji, niewiele też zajmował się sprawami tej diecezji.

Na biskupstwo kujawsko-pomorskie został przedstawiony przez Augusta III, w ramach przesunięć biskupów po śmierci prymasa Potockiego w grudniu 1738 r. Potwierdzenie papieskie nastąpiło 22 IV 1739 r., a wybór przez kapitułę włocławską 6 VIII 1739 r. Rządy w diecezji objął przez swojego pełnomocnika 22 X 1739 r. Zajęty sprawami politycznymi w Warszawie, nie odbył ingresu do katedry we Włocławku i w nim nie przebywał. Diecezją kierował przez swoich sufraganów, najpierw: A. Działyńskiego, pełniącego również urząd oficjała generalnego, a po jego śmierci w 1739 r., przez F. Kanigowskiego, posiadającego tę samą władzę. Pierwszy raz przybył do Włocławka 29 III 1741 r., już jako nominat warmiński, a drugi, gdy zdawał rządy diecezją kapitulie włocławskiej 18 XI 1741 r. Przy tej okazji obdarzył katedrę licznymi i bogatymi aparatami liturgicznymi, a kapitułę swoim portretem.

Jak z powyższego widać, bp Grabowski nie wpłynął w sposób zasadniczy ani na funkcjonowanie diecezji kujawsko-pomorskiej, ani nie doprowadził do powstania jakiś monumentalnych budowli. Niemniej jego zasługą dla Włocławka i diecezji było to, że czynnie działając w życiu społeczno-politycznym, rozstawił swoje biskupstwo i jego stolicę.

W 1740 r., po śmierci biskupa warmińskiego i sambijskiego, zaczął się ubiegać o to biskupstwo. W kwietniu 1741 r. August III przedstawił go kapitułom warmińskiej jako kandydata, która wybrała go na biskupa warmińskiego 14 IV tr., został potwierdzony przez papieża Benedykta XIV, a w dn. 18 IX tr. objął rządy w diecezji przez pełnomocnika. Nadal jednak rezydował w Warszawie. Ingres do katedry we Fromborku odbył 8 X tr. (wybito z tej okazji medal pamiątkowy).

Podobnie jak wcześniej we Włocławku, tak i na Warmii umiejętnie dobierał sobie współpracowników, którzy wyręczałi go w zarządzie diecezją. Kierował nią przez swoich sufraganów, mających tytuł oficjała generalnego. Najpierw był to R. Łaszewski, a następnie, od 1748 r., S. Biegański (jego siostrzeniec), który zmarł w 1763 r.

W diecezji warmińskiej najwięcej uwagi poświęcał katedrze we Fromborku i kolegiacie w Dobrym Mieście, ufundował też kościoły we Franknowie i Buczku Wielkim. Odnowił pałac biskupi w Lidzbarku i wystawił nowy w Smolanach.

Jako władca księstwa warmińskiego odbywał sprawnie sądy. W 1748 r. na zjeździe delegatów miast księstwa w Dobrym Mieście obniżył podatki, a ustawą z 4 VII 1766 r. zreformował prawa dominium warmińskiego. Starał się naprawić stan gospodarczy Warmii, zniszczonej przez przemarsz wojsk w czasie wojny siedmioletniej (1756–1763). Sprawował mecenat nad artystami, którzy pracowali na terenie diecezji. Na jego polecenie J.F. Endersch sporządził w 1755 r. mapę diecezji warmińskiej.

Sam wykształcony, chętnie obcował z uczonymi, wiele czytał, prowadził ożywioną korespondencję i łożył na edukację, zwłaszcza młodzież zakonną wysyłał licznie na studia. W rezydencjach biskupich oraz w wielu kościołach na Warmii zostawił po sobie dary.

Niezależnie od pełnionych funkcji kościelnych był ciągle politykiem, oddanym dynastii saskiej. Jednak zaraz po wyborze Stanisława Augusta, w czasie elek-

cji po śmierci Augusta III, ogłosił list pasterski do duchowieństwa i zarządził dziękiczynne nabożeństwo. Dzień koronacji obchodził uroczystie w Lidzbarku, a hołd królowi złożył w Warszawie 7 II 1765 r.

Z urzędem ordynariusza diecezji związana była godność senatorska. Poczynając od 1738 r., uczestniczył jako senator w licznych sejmach i naradach senatu. Jako biskup warmiński był prezesem senatu pruskiego i brał udział w tamtejszych sejmikach. W 1740 r. przewodniczył obradom sejmu pod nieobecność prymasa. Pozyskany przez dwór pruski, w dn. 8 X 1744 r. przemawiał w sejmie przeciw zwiększeniu wojska, wskazując, że Polskę może ratować jedynie odnowienie dobrych relacji z sąsiadami.

Wydrukował kilka mów sejmowych, ingresowych i listów pasterskich. W 1752 r. ogłosił drukiem dzieło pt. *Explication historique d'un Tableau en relief*, w którym opracował starożytną płaskorzeźbę świętych Jana i Marka.

W 1740 r. otrzymał od Augusta III Order Orła Białego.

Schorowanemu już bp. Grabowskiemu, na życzenie króla, kapituła warmińska 15 X 1766 r. wybrała koadiutora w osobie Ignacego Krasickiego.

Umarł w pałacu biskupim w Lidzbarku 15 XII 1766 r. Pogrzeb odbył się w katedrze we Fromborku 12 XI 1767 r. Serce jego przewieziono do grobów rodzinnych w klasztorze bernardynów w Zamartem. We Włocławku upamiętnia go portret olejny w siedzibie biskupiej.

Pozostawił po sobie archiwum obejmujące jednak tylko czasy jego rządów w diecezji warmińskiej, korespondencję zatrzymała przeważnie rodzina. Swoją bibliotekę przekazał w testamencie kanonikowi T. Szczepańskiemu, który później sprzedał ją biskupowi płockiemu M. Poniatowskiemu, a ten jako prezes Komisji Edukacji Narodowej podarował ją Akademii Krakowskiej.

Bazydło J., *Grabowski Adam Stanisław*, [w:] *EK*, t. 6, kol. 12–13; Chodyński S., *Katalog prałatów i kanoników włocławskich, Włocławek 1914* (odb. kserogr. rkp. w BWS i ADW); Dygdała J., *Adam Stanisław Grabowski (1698–1766)*, Olsztyn 1994; tenże, *Grabowski Adam Stanisław*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, pod red. S. Gierszewskiego, t. 2, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1994, s. 94–95; *Encyklopedia kościelna*, wyd. przez M. Nowodworskiego, t. 6, Warszawa 1875, s. 343–345; Kordek K.,

„Explication historique d'un tableau en relief” biskupa Grabowskiego, [w:] *Mysł o sztuce*, Warszawa 1976, s. 135–142; tenże, *Mecenat artystyczny biskupa Adama Stanisława Grabowskiego*, „Rocznik Olsztyński” 1975, t. 11, s. 119–178; Korytkowski J., *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, t. 2, Gniezno 1883, s. 110–122; Kuczyński S.K., *Trójstronna pieczęć herbowa Adama Stanisława Grabowskiego, biskupa warmińskiego*, „Biuletyn Numizmatyczny” 1973, R. 9, s. 141–145; Librowski S., *Grabowski Adam Stanisław*, [w:] *PSB*, t. 8, s. 478–480; Murawiec W., *Grabowski Adam Stanisław*, [w:] *SPTK*, t. 1, s. 575–577; Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*, Warszawa 2000, s. 130–131; Nowacki J., *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, Poznań 1959, s. 176, 189, 220; Obląk J., *Stosunek do nauki i sztuki biskupa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego*, „Studia Warmińskie” 1964, t. 1, s. 7–56; Oracki T., *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 r.*, Warszawa 1963, s. 97; *PSB*, t. 8, s. 478–480; Słomski Z., *Pamięci godni. Chojnicki słownik biograficzny*, Bydgoszcz 1986, s. 25; Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, [w:] *Sacrum Poloniae Millenium. Rozprawy — Szkice — Materiały historyczne*, t. 1, Rzym 1954, s. 460; — W niektórych pozycjach leksykograficznych podawane są inne, nieudokumentowane, dane biograficzne; — Fot. ze zbiorów ks. Kazimierza Rulki.

Henryk Witczak

GRZEŚKOWIAK JAN ZDZISŁAW

(1934–1999), archeolog, członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, pracownik Muzeum Kujawskiego (ob. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej)

Ogólnokształcącym w Strzelnie, gdzie ukończył

ósmą klasę. Następnie przeniósł się do Państwowe-go Liceum Ogólnokształcącego w Trzemesznie. Tam 25 VI 1953 r. zdał egzamin dojrzałości, po czym 1 IX wstąpił na studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM). W dn. 18 XII 1957 r. na podstawie pracy magisterskiej pt. „Najdawniejsze dzieje powiatu kępińskiego”, której promotorem był prof. Józef Kostrzewski (1885–1969), uzyskał tytuł zawo-dowy magistra historii kultury materialnej. Ponadto w l. 1953–1955, również na UAM, studiował język rosyjski i niemiecki.

Od 1 XI 1957 r. podjął pracę na stanowisku młodszego asystenta w Muzeum Ziemi Kujawskiej (ob. MZKiD) we Włocławku. Był tam zatrudniony do 31 III 1959 r. W tym samym roku (1 IV) został pracownikiem Katedry Archeologii (późn. Katedra Archeologii Polski i Powszechnej) UMK, gdzie pracował do 31 III 1982 r. Był tam zatrudniony jako asystent (1 IV 1959–30 IX 1961), starszy asystent (1 X 1961–28 II 1968) i adiunkt (1 III 1968–31 III 1982). Awans J. Grześkowiaka na stanowisko adiunkta był możliwy, gdyż decyzją Rady Wydziału Humanistycznego UMK z 18 XII 1967 r. uzyskał on stopień naukowy doktora nauk humanistycznych. Podstawą do nadania stopnia było przygotowanie dysertacji doktorskiej pt. *Wczesnofeudalny ośrodek we Włocławku w świetle źródeł archeologicznych*, której opiekunem naukowym był prof. Kazimierz Żurowski (1909–1987). Dodatkowo, od 1 IX do 30 XII 1959 r., był zatrudniony w Stacji Archeologicznej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, w ramach pomocy i współpracy w badaniach, w Gnieźnie. Na UMK prowadził zajęcia dla studentów archeologii i historii, przez których był ceniony i lubiany ze względu na swą wiedzę oraz talent dydaktyczny, jaki posiadał.

Z dn. 1 IV 1982 r. został zatrudniony jako kierownik Pracowni Archeologicznej w Przedsiębiorstwie Państwowym Pracownie Konserwacji Zabytków Oddział w Toruniu, z którym był związany do 1991 r. Od 1 VIII 1991 r. do 31 III 1993 r. był wojewódzkim inspektorem ds. archeologii w Państwowej Służbie Ochrony Zabytków Oddział Wojewódzki w Toruniu (ob. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków). Po zakończeniu pracy w Państwowej Służbie Ochrony Zabytków przeszedł na emeryturę. Będąc na emeryturze, w 1995 r. wziął udział w pracach archeologiczno-ekshumacyjnych polskich oficerów w Lesie

Katyńskim k. Smoleńska. Z dn. 1 IV 1996 r. ponownie podjął pracę w Państwowej Służbie Ochronie Zabytków Oddział Wojewódzki w Toruniu jako wojewódzki inspektor ds. ochrony dóbr kultury na wypadek szczególnych zagrożeń. Pracował tam do czasu swej tragicznej śmierci.

Będąc jeszcze studentem, J. Grześkowiak brał udział w badaniach archeologicznych m.in. w Biskupinie stanowisko 2a i 15a (VIII–IX 1954), Tumie (V–VI 1956).

Brał czynny udział w badaniach na terenie Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Prowadził badania m.in. we Włocławku, Włocławku-Szpetału Dolnym, w Dobrzyniu, Falborzu, Kościelnej Wsi oraz Starorypinie. Ponadto przeprowadził badania ratownicze na terenie pow. włocławskiego: w Kątach, Krukowie, Kruszynie, Lubieniu Kujawskim, Michelinie, Skórznie, Wieńcu oraz w Gnojnie (pow. lipnowski). Wyniki tych prac publikował m.in. w „Ziemi Kujawskiej” [*Wczesnośredniowieczny Włocławek w świetle badań archeologicznych z lat 1957–1961* (1963, t. 1, s. 7–25)], „Zeszytach Naukowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu” [*Wczesnośredniowieczna przystań rzeczna w Wieńcu, pow. Włocławek* (Nauki Humanistyczno-Społeczne: z. 26, Archeologia: 1968, z. I, s. 193–204)] czy w „Wiadomościach Archeologicznych” [*Wyniki prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 1957 i 1958 roku we Włocławku na stan. 1* (1959–1960, t. 26, z. 3–4, s. 394–396); *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w 1958 roku na stanowisku 2 we Włocławku* (tamże, s. 396–397)]. Jest autorem broszury *Włocławek przed tysiącem lat* (Włocławek 1960, ss. 16).

Aktywną działalność J. Grześkowiak przejawiał w organizacjach i towarzystwach naukowych. Był członkiem Wojewódzkiej Rady Ochrony Dóbr Kultury w Toruniu, Rady Konserwatorskiej we Włocławku. Należał do Polskiego Towarzystwa Archeologiczno-Numizmatycznego, gdzie pełnił funkcję prezesa Oddziału w Toruniu, Towarzystwa Naukowego w Toruniu (1961), był członkiem założycielem Włocławskiego Towarzystwa Naukowego (1979). Ponadto wraz z prof. Kazimierzem Żurowskim współredagował serię archeologiczną „Acta Universitatis Nicolai Copernici” (z. 1–6).

Został odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1979).

Zginął w wypadku samochodowym 13 X 1999 r.

Został pochowany na cmentarzu parafialnym w rodzinnym Szczepanowie (sektor I, rząd I, miejsce 4).

Był dwukrotnie żonaty. W dn. 26 II 1963 r. w Gdyni poślubił Elżbietę N. Jego drugą żoną była Mirosława Orszt, ich ślub odbył się 10 V 1997 r. w Toruniu.

Arch. UAM, akta osobowe Jana Grześkowiaka, sygn. AUAM 160/556; Arch. UMK, akta osobowe dr. Jana Grześkowiaka, sygn. K-33N/9; tamże, sygn. WH-84/5; MZKiD we Włocławku, Dział Kadr, akta osobowe Jana Grześkowiaka, sygn. IV-6; Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu, Dział Kadr, akta osobowe Jana Grześkowiaka; — O[lczak] J., *Dr Jan Grześkowiak (27 XII 1934–13 X 1999)*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Nauki Humanistyczno-Społeczne, 1999, z. 349, Archeologia, z. XXVIII, s. 200–201; *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do bibliografii*, oprac. H. Duczkowska-Moraczewska, M. Gołębowski, R. Karpiesiuk, pod red. S. Kalembki, Toruń 1995, s. 250; — Fot. z Arch. UMK, akta osobowe dr. Jana Grześkowiaka, sygn. WH-84/5.

Michał Raczkowski

GUTTMEJER EUGENIUSZ

(1898–1926), porucznik pilot (pośmiertnie kapitan pilot) Wojska Polskiego, kawaler Orderu Virtuti Militari

Urodził się 4 I 1898 r. we Włocławku. Był synem kupca Piotra Romana (ur. 22 II 1865, zm. 29 I 1909 w Warszawie) i Idy Berty z d. Pyper (ur. 12 III 1868 we Włocławku, zm. 11 VII 1958 w Warszawie). Jego dziadek Ludwik Guttmejer oraz ojciec chrzestny Szymon Bielawski byli urzędnikami Drogi Żelaznej w Warszawie, zaś ojciec jego matki, Rudolf Pyper, był włocławskim piekarzem. Eugeniusz Guttmejer miał dwie siostry, także urodzone we Włocławku: Zofię (ur. 8 III 1893) i Jadwigę (ur. 10 VI 1902). W l. 1907–1909 uczęszczał do szkoły realnej im. Konopczyńskiego w Warszawie. Po śmierci ojca wyjechał do Francji, gdzie kontynuował naukę w liceum La Flèche w Paryżu

(ukończył siedem klas). W 1914 r. powrócił do kraju i rozpoczął studia w Szkole Mechaniczno-Technicznej Hipolita Wawelberga i Stanisława Rotwanda w Warszawie, na kierunku budowa maszyn (ukończył dwa semestry).

Po wybuchu I wojny światowej, podczas odbywania praktyki technicznej, został internowany i wywieziony na roboty przymusowe w głąb Niemiec. W 1916 r. udało mu się zbiec przez Holandię i Anglię do Francji, gdzie z dn. 1 V 1917 r. wstąpił w szeregi „Błękitnej Armii” gen. Hallera. Początkowo trafił do Kadry Strzelców Polskich, stacjonujących w obozie w Sillé-le-Guillaume (w departamencie Sarthe), skąd, po ukończeniu kursu rekrutów, w dn. 8 VII 1918 r., został odkomenderowany do wojskowej teoretycznej szkoły awiacyjnej w Dijon. Następnie 20 VIII tr. rozpoczął naukę w niższej szkole pilotażu w Vineuil, gdzie 3 XII uzyskał dyplom pilota wojskowego i cywilnego Nr 17 261. W dn. 18 I 1919 r. ukończył szkolenie w szkole pilotażu w Miramas, następnie szkołę strzelniczą w Biscarrosse; 30 III został mianowany kapralem; 7 IV ukończył szkolenie w wyższej szkole akrobacji w Pau (École D'aviation Militaire de Pau), następnie odbył szkolenie na wszystkich aparatach jedno- i dwusiedzeniowych w szkole ogólnego treningu w Avord (ukończył je 8 V). Z rozkazu Naczelnego Wodza Armii Polskiej we Francji (L. 158/Aer) w dn. 15 IV 1919 r. został awansowany do stopnia sierżanta, a 8 V wysłany na front do rezerwy lotniczej odcinka frontu wschodniego i odkomenderowany do 582 Eskadry Wywiadowczej (Salmsonów), z którą 15 VI przybył do Polski. W okresie od 5 VIII do 5 X 1919 r. wraz z 582 Eskadą walczył na Froncie Litewsko-Białoruskim w Grupie gen. Rydza-Śmigłego, przeprowadzając m.in. skuteczne bombardowania pozycji bolszewickich w okolicach Dźwińska (za co został przedstawiony w sierpniu 1919 r. przez dowódcę 582 Eskadry do odznaczenia Krzyżem „Croix de Guerre”) i uczestnicząc z rozkazu MSZ w dostarczeniu tajnych dokumentów dyplomatycznych na trasie Wilno–Ryga, zadanie to wykonał wraz z inż. Aleksandrem Lutze-Birkiem. Z dn. 5 X 1919 r. odkomenderowany został do 1 Eskadry Wywiadowczej, w której szeregach kontynuował (do 25 V 1920) walkę z bolszewikami na Froncie Litewsko-Białoruskim. W dn. 20 X 1919 r. z rozkazu Dowództwa 1 Dywizji Piechoty Legionów (L. 142) otrzymał nominację na podchorążego oraz tytuł i od-

znakę pilota Nr 185. W dn. 25 V 1920 r. został przydzielony do 19 Eskadry Myśliwskiej i wraz z nią do 10 VII tr. przebywał na Froncie Litewsko-Białoruskim. W trakcie służby frontowej wyróżnił się jako znakomity pilot myśliwski — odbył łącznie 25 brawurowych lotów bojowych na odcinku od Dźwińska do Borysowa, atakując wrogie pozycje (m.in. w Dźwińsku, most na Berezynie, pociąg pancerny na Krupkach), jednocześnie wykonywał lotniczą dokumentację fotograficzną, zdobywając tym samym cenne informacje na temat ruchów wojsk nieprzyjacielskich. Ponadto, w dn. 28 V nad Borysowem odniósł zwycięstwo w walce powietrznej z myśliwcem rosyjskim. Wraz z 19 Eskadą Myśliwską odznaczył się następnie w czasie bitwy warszawskiej i polskiej kontrofensywy. W tym czasie miał dwa wypadki lotnicze skutkujące poważnymi kontuzjami. Pierwszy wydarzył się 6 VIII, gdy podczas lotów nad Ostrowiem samolot ppor. Guttmejera został ostrzelany przez oddziały bolszewickie. Pilot zdołał wylądować płonącym samolotem na własnym terytorium, doznał jednak dotkliwych poparzeń. Ponownie został ranny 25 IX pod Izabelinem, gdy wykonując wzlot bojowy w celu nawiązania łączności między Sztabem IV Armii a 18 Pułkiem Ułanów, samolot został trafiony z ziemi i zestrzelony.

Za brawurowe loty bojowe (41 wlotów o łącznym czasie 82 godz. i 20 min.), waleczność i odwagę wykazaną w czasie służby został wyróżniony pochwałami wyższych dowódców, awansowany z dn. 26 VIII 1920 r. przez dowódcę Frontu Północno-Wschodniego na stopień podporucznika (szarża zatwierdzona przez Naczelnego Wodza w dn. 25 XI 1920 r. z jednoczesnym zaliczeniem do rezerwy armii z powołaniem do czynnej służby) i przedstawiony do odznaczenia najwyższym polskim odznaczeniem wojennym — Orderem Virtuti Militari, który został mu przyznany Dekretem L. 2833 z dn. 8 IV 1921 r.

Po zakończeniu wojny i wyleczeniu kontuzji w Szpitalu Mokotowskim w Warszawie, ukończył kurs oficerski w Szkole Podchorążych Piechoty w Warszawie (marzec–czerwiec 1921). Jako wybitny pilot i członek Związku Lotników Polskich został 24 VII 1921 r. wyznaczony na stanowisko instruktora i kierownika pilotażu w Wyższej Szkole Lotników w Poznaniu, a następnie od lipca 1924 r. w Grudziądzu. W maju 1922 r. wszedł w skład utworzonego w 1921 r. 3 Pułku Lotniczego, we wrześniu tr. mia-

nowany porucznikiem (objęty listą starszeństwa oficerów zawodowych od 1 VI 1919 r., z lokatą 90.). Po sformowaniu w 1924 r. 4 Pułku Lotniczego w Toruniu został na własną prośbę do niego przeniesiony (z dn. 28 VI 1924). We wrześniu 1924 r. ukończył kurs instruktorski dla rekrutów, następnie pozostał w dyonie rekruckim w charakterze adiutanta dowódcy.

Był uczestnikiem I Krajowego Lotu Okrężnego — pierwszych zawodów lotniczych w Polsce, rozpoczętych w dn. 16 IX 1922 r., a których na skutek awarii samolotu Bristol nie ukończył. W 1925 r. był uczestnikiem lotu grupowego przez Pireneje i Alpy do Polski, podczas którego drogą powietrzną sprowadzono do Polski samoloty zakupione we Francji dla Wojska Polskiego. Brał też udział w locie okrężnym płatowców wojskowych typu Potez 152A zorganizowanym przez Pomorską Ligę Ochrony Powietrznej Polski w dn. 19 IX 1925 r. na trasie Toruń–Bydgoszcz–Tuchola–Chojnice–Starogard–Grudziądz–Brodnica–Toruń, zajmując czwarte miejsce.

W czerwcu 1925 r. z uwagi na posiadane nieprzeciętne kwalifikacje lotnicze powierzono mu zadanie sformowania w 4 Pułku Lotniczym eskadry myśliwskiej, nad którą miał objąć dowództwo (rozkaz dzienny 4 PL Nr 125/25). Por. Guttmejer osobiście obsługiwał samoloty, które przydzielano do tworzonej 123 Eskadry Myśliwskiej (późn. 115 Eskadra Myśliwska i 141 Eskadra Myśliwska). Formacja ta powstała na podstawie rozkazu Departamentu Żeglugi Powietrznej Ministerstwa Spraw Wojskowych z dn. 18 III 1926 r., jednakże por. Guttmejer nie zdążył objąć powierzonego mu stanowiska — zginął 17 III 1926 r. podczas demonstracyjnego lotu na testowanym samolocie Bleriot Spad 61C1. „Słowo Pomorskie” w następujący sposób przedstawiało okoliczności jego śmierci: „Dziś w środę 17 marca o godz. 9.30 wyleciał z lotniska — 4. p. lotn. w Toruniu por. pil. Eugenjusz Guttmejer na francuskim aparacie 450-konnym »Spadex«. Po 10-ciu minutach krążenia nad lotniskiem, jedno skrzydło nagle obłamało się. Aparat spadł z wysokości ok. 600 metrów, w pobliżu wojskowego stadionu sportowego. Z aparatu pozostała jedynie kupa gruzów, ciało pilota zostało zdruzgotane na miazgę. Na miejsce katastrofy przybyły władze wojskowe, które wszczęły dochodzenia celem ustalenia przyczyn katastrofy. Aparat, z którym śp. por. Guttmejer spadł odbywał swój pierwszy lot w 4 p. lotniczym”.

Nabożeństwo żałobne i eksportacja zwłok z toruńskiego kościoła garnizonowego pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej odbyły się w dn. 20 III 1926 r., rozpoczęły się o godz. 10. Uroczystości pogrzebowe zgromadziły ogromną rzeszę obywateli, a kościół garnizonowy podczas nabożeństwa żałobnego wypełniony był po brzegi. Na metalowej trumnie położono kask lotniczy z nałożonymi goglami i poduszkę z odznaczeniami, wśród których były m.in. Krzyż Srebrny Orderu Virtuti Militari, Krzyż Żołnierzy Polskich z Ameryki oraz Odnaka Pilotów i odznaka Francuskiej Szkoły Pilotów. Po zakończeniu mszy żałobnej celebrowanej przez proboszcza parafii wojskowej, ks. ppłk. Kazimierza Suchcickiego, żołnierze ustawili trumnę na lawecie z kadłuba samolotu Nieuport, zaprzężoną w trzy pary karych koni z jeźdźcami, które do pogrzebów lotniczych w Toruniu wystawiał stacjonujący w Toruniu 8 Pułk Artylerii Ciężkiej. Z kościoła kondukt pogrzebowy przy dźwiękach marsza żałobnego wyruszył w kierunku cmentarza. Pochód otwierała półkompania 4 Pułku Lotniczego, następnie szła orkiestra 63 Toruńskiego Pułku Piechoty i 16 delegacji z wieńcami. Kondukt pogrzebowy prowadził dziekan duszpasterstwa Okręgu Korpusu VIII w Toruniu i rektor kościoła garnizonowego, ks. prałat płk Jerzy Sienkiewicz, w asyście ks. Suchcickiego i ks. Kroszka. Za karawanem szła rodzina por. Guttmejera, dalej generalicja na czele z inspektorem Armii nr III w Toruniu — gen. Leonardem Skierskim i dowódcą Okręgu Korpusu VIII w Toruniu — gen. bryg. Janem Hubischtą oraz jego zastępcą gen. Henrykiem Zemankiem. Następnie w kondukcje kroczył korpus oficerski, misja francuska, przedstawiciele władz cywilnych oraz mieszkańcy Torunia. Trasa konduktu żałobnego prowadziła tradycyjną marszrutą konduktów wojskowych zmierzających od kościoła garnizonowego, ulicą św. Katarzyny, do Rynku Nowomiejskiego, ul. Prosta i 3 Maja (ob. Uniwersytecką), do kaplicy na cmentarzu garnizonowym przy ul. Grudziądzkiej. Na cmentarzu trumnę złożono w kaplicy, skąd w niedzielę 21 III kondukt pogrzebowy w asyście kompanii honorowej odprowadził doczesne szczątki por. Guttmejera na dworzec kolejowy Toruń Miasto, skąd zostały przewiezione do Warszawy, gdzie spoczęły w grobie rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim.

Eugeniusz Guttmejer osierocił żonę Bożennę z d. Safft i trzyletnią córkę Magdalenę (ur. 14 X 1923).

Wdowa po nim w l. 30. wyszła ponownie za mąż, za płk. dypl. Artemiego Andziurów, szefa sztabu 17 Dywizji Piechoty i bohatera bitwy n. Bzurą (pochowana wraz z nim na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach).

Por. pil. Eugeniusz Guttmejer został pośmiertnie awansowany na stopień kapitana (w dn. 3 V 1926 ze starszeństwem od 1 VII 1925 i 39. lokatą w korpusie oficerów zawodowych aeronautycznych). Był kawalerem francuskich medali: „Interallié” i „des Volontaires”, Krzyża Żołnierzy Polskich z Ameryki, posiadał również Miecze Hallerowskie — pamiątkową odznakę przyznaną żołnierzom Armii Polskiej we Francji. Za wybitne czyny bojowe na froncie wojny z bolszewikami odznaczony został Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (nr 2499), Krzyżem Walecznych oraz Polową Odznaką Pilota.

WBH CAW, Kolekcja Akt Personalnych, sygn. AP 4498, s. 1–22; WBH CAW, Kolekcja Orderu Wojennego *Virtuti Militari*, sygn. I.482.18–1103, k. 1–13; APW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Włocławek, sygn. 175, 186; APW, Akta miasta Włocławka, Zarząd Miejski we Włocławku 1918–1939, sygn. 2244; DZPMSW, Nr 49 z 22 XII 1920 r., poz. 1150, s. 1385; DZPMSW, Nr 14 z dn. 9 V 1921 r., s. 655; DPMSW, Nr 18 z dn. 3 V 1926 r., s. 132; DPMSW, Nr 19 z dn. 6 V 1926 r., s. 147; DPMSW, Nr 15 z dn. 11 XI 1928 r., s. 435; — *Rocznik Oficerski 1923*, Ministerstwo Spraw Wojskowych — Oddział V Sztab Generalny, Warszawa 1923, s. 1528; *Księga pamiątkowa 3-go Pułku Lotniczego 1918–1928*, Poznań 1928, s. 55; *Ku czci poległych lotników. Księga pamiątkowa*, red. M. Romeyko, Warszawa 1933, s. 140, 202–203, 341; Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863–1864, 1914–1945*, Koszalin 1997, s. 161; — Łydźba Ł., *Majowe boje 19. Eskadry*, „Lotnictwo z szachownicą” 2005, nr 14, s. 23, 25; Mordawski H., *Polskie lotnictwo wojskowe 1918–1920. Narodziny i walka*, Wrocław 2009, s. 243–244; Pawlak J., *Polskie eskadry w latach 1918–1939*, Warszawa 1989 s. 73; Ruciński T., *Lotnisko w Grudziądzu część I*, „Lotnictwo z szachownicą” 2010, nr 37, s. 24; Sławiński K., *Lotnisko toruńskie 1920–1945*, Warszawa 1983, s. 39; Tarkowski K.A., *Lotnictwo polskie w wojnie z Rosją Sowiecką 1919–1920*, Warszawa 1991, s. 70, 96; Uziembło B., *Toruńskie lotnictwo wojskowe II Rzeczypospolitej w fotografii ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu*, Toruń 2013, s. 64, 66–70; Zieliński J., Wójcik W., *Lotnicy — kawalerowie Orderu Wojennego Virtuti Militari*, t. I: *Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920 r.*, Warszawa–Toruń 2005, s. 61–62; „Słowo Pom.” 1926 R. 6, nr 63–15/26, z 18 III,

s. 2; „Słowo Pom.” 1926 R. 6, nr 64–16/26, z 19 III, s. 10; „Słowo Pom.” 1926 z 23 III, R.6, nr 67–19/26 s.7; „Lot: czasopismo poświęcone zagadnieniom lotnictwa i żeglugi powietrznej” 1923, nr 1, s. 1–2; „Lot Polski: czasopismo Ligi Obrony Powietrznej Państwa — miesięcznik poświęcony sprawom żeglugi powietrznej” 1926, R. 4, nr 4, s. 11; „Lot Polski” 1925, R. 3, nr 23 (współwydany: Biuletyn Ligi Obrony Powietrznej Państwa, nr 8), s. 16; „Lotnik: organ Związku Lotników Polskich” 1925, R. 2, nr 17 (34), s. 10; „Lotnik: organ Związku Lotników Polskich” 1926, R. 3, nr 12 (51) z 20 III, s. 183–184; — Fot. z NAC, sygn. 1-W-138.

Roksana Nowosad

HALICKI LESZEK LEOPOLD

(1947–2007), lekarz onkolog, społecznik, dyrektor Wojewódzkiego Szpitala Specjalistycznego we Włocławku, ordynator Oddziału Onkologicznego Szpitala ZOZ w Lipnie, kierownik Wojewódzkiej Przychodni Onkologicznej, kierownik Centrum Diagnostyczno-Leczniczego we Włocławku przy Centrum Onkologii w Bydgoszczy

Urodził się 20 I 1947 r. w miejscowości Witkowo (pow. gnieźnieński, woj. poznański, ob. wielkopolskie), w rodzinie inteligentnej jako najstarszy syn nauczyciela Leopolda i Heleny z d. Zydorowicz. Miał dwoje rodzeństwa: siostrę Bożenę (mgr prawa) i brata Przemysława (przedsiębiorca).

Szkołę Podstawową przy Liceum Pedagogicznym nr 5 we Włocławku ukończył w 1961 r. i rozpoczął naukę w Liceum Ogólnokształcącym nr 1 im. Ziemi Kujawskiej we Włocławku. Poza obowiązkowym programem uczył się dodatkowo języka angielskiego. Liceum ukończył w 1965 r., uzyskując świadectwo dojrzałości. Studia lekarskie rozpoczął w Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie. Po dwóch latach przeniósł się na Akademię Medyczną w Poznaniu, gdzie otrzymał 27 IV 1971 r. dyplom odbycia studiów na Wydziale Lekarskim i tytuł lekarza medycyny.

Pracę w zawodzie lekarza rozpoczął 15 V 1971 r. stażem podyplomowym, a następnie jako asystent oddziału chirurgicznego w Szpitalu Miejskim w Inowrocławiu, gdzie pracował do 1976 r. W okresie pracy w Szpitalu Miejskim w Inowrocławiu w 1972 r. został powołany do dwuletniej służby wojskowej, którą ukończył w stopniu porucznika rezerwy. W 1975 r. uzyskał I stopień specjalizacji w zakresie chirurgii po zdanim egzaminie w Szpitalu Wojewódzkim w Bydgoszczy. Pracując w Szpitalu Miejskim w Inowrocławiu, był organizatorem „białych niedziel” w Kruśliwcu, Dziarnowie, Cieślinie, Gnojnie, Rąbinku i Będzitowie.

W 1976 r. przeniósł się do Włocławka i w kwietniu tr. rozpoczął pracę w Szpitalu Wojewódzkim w charakterze starszego asystenta Oddziału Chirurgii Ogólnej. Pod kierownictwem ordynatora dr. Henryka Reissa odbył staż specjalistyczny i 6 XII 1978 r. uzyskał II stopień specjalizacji z chirurgii ogólnej. Następnie rozpoczął specjalizację z chirurgii onkologicznej — odbył odpowiednie staże w Regionalnym Ośrodku Onkologicznym w Łodzi, pod kierunkiem prof. J. Berner, i w Centrum Onkologii w Warszawie, pod kierunkiem prof. Andrzeja Kułakowskiego, uzyskując 20 X 1980 r. tytuł specjalisty II stopnia chirurgii onkologicznej. We współpracy z Łódzkim Ośrodkiem Onkologicznym, był inicjatorem utworzenia, a następnie organizatorem Wojewódzkiej Przychodni Onkologicznej we Włocławku, którą kierował od kwietnia 1976 r. do stycznia 1984 r.

Dzięki jego inicjatywie władze województwa zdecydowały się utworzyć w Zespole Opieki Zdrowotnej w Lipnie Oddział Chirurgii Onkologicznej dla potrzeb byłego województwa włocławskiego. Od stycznia 1984 r. zajął, w wyniku konkursu, stanowisko ordynatora tego Oddziału. Oddział Chirurgii Onkologicznej w Lipnie znacznie poprawił możliwości leczenia chirurgicznego chorych na nowotwory złośliwe. W 1985 r. utworzył w Lipnie Poradnię Chirurgii Onkologicznej. Liczba chorych leczonych, liczba zabiegów operacyjnych, poziom diagnostyki nowotworowej zbliżone były do wymogów współczesnej onkologii — mimo braków kadrowych, np. w 1989 r. hospitalizowano na Oddziale 679 chorych, operowano 314. Doktor Halicki wykonywał biopsję aspiracyjną cienkoigłową dla potrzeb całego województwa. Ordynatorem Oddziału Chirurgii Onkologicznej w Lipnie był przez sześć lat, do 31 X 1990 r.

W okresie od stycznia 1987 r. do kwietnia 1990 r. pełnił stanowisko specjalisty wojewódzkiego w dziedzinie onkologii dla byłego województwa włocławskiego. Następnie powrócił do Włocławka i od listopada 1990 r. kierował Wojewódzką Przychodnią Onkologiczną, a od lutego 1996 r. do października 1999 r. był w Wojewódzkim Szpitalu Specjalistycznym na stanowisku dyrektora naczelnego, następnie zastępcy dyrektora ds. lecznictwa. Po zakończeniu pracy w Wojewódzkim Szpitalu powrócił, w listopadzie 1999 r., do Przychodni Onkologicznej na stanowisko kierownika.

Z jego inicjatywy i w wyniku wieloletnich starań powstała we Włocławku przy ul. Królewieckiej 2A filia Regionalnego Centrum Onkologii w Bydgoszczy — Centrum Diagnostyczno-Lecznicze, którym kierował od czerwca 2002 r. do końca życia. Wspólnie z dyrekcją w Bydgoszczy rozpoczął rozbudowę Centrum Diagnostycznego, doglądał codziennie postępu robót budowlanych, jednak nie doczekał ich zakończenia.

Doktor Halicki był prekursorem w inicjowaniu i organizacji struktur lecznictwa onkologicznego we Włocławku i regionie. Ścisłe współpracował w tym zakresie z Akademią Medyczną w Łodzi, z Instytutem Onkologicznym w Łodzi i jego dyrektorem dr. Tadeuszem Nagórskim, z dyrektorem Centrum Onkologii w Bydgoszczy dr. Zbigniewem Pawłowiczem oraz z zespołem specjalistów krajowych ds. onkologii. Potrafił skupić wokół siebie sojuszników do wdrożenia swoich pomysłów i inicjatyw.

Założył i wspierał, wspólnie z Łucją Andrzejczyk, dyrektorem biura PCK, włocławski klub kobiet po mastektomii „Amazonki”. Uczestniczył aktywnie w zabezpieczeniu medycznym wizyty Jana Pawła II we Włocławku w 1991 r., za co uzyskał liczne podziękowania.

Był założycielem Wojewódzkiego Społecznego Komitetu Walki z Rakiem we Włocławku (oddział Regionalnego Stowarzyszenia w Łodzi), gdzie pełnił funkcję wiceprzewodniczącego. Razem z jego przewodniczącym Jerzym Lewandowskim podjął się znalezienia sponsorów na zakup osprzętu, głównie sond do USG firmy Siemens подарowanego przez papieża Jana Pawła II dla Wojewódzkiego Szpitala Specjalistycznego we Włocławku. Specyfikację techniczną niezbędną do zakupu przygotował kierownik Medycyny Nuklearnej Włodzimierz Antkowski. Dzięki

przychylności Rady Pracowniczej i hojności dyrekcji Zakładów Azotowych we Włocławku zakupiono sondy do ultrasonografu za 64 tys. marek zachodnioniemieckich i w dn. 24 V 1988 r. za pośrednictwem Społecznego Komitetu Wali z Rakiem urządzenia przekazano do Szpitala Wojewódzkiego.

W ramach Społecznego Komitetu Walki z Rakiem organizował Dni Walki z Rakiem przy współudziale PCK. Przeprowadził (razem z lek. Józefą Szewczyk) w 1986 i 1987 r. (w ramach tej akcji) m.in. kobiecą załogę ówczesnych Włocławskich Zakładów Ceramiki Stołowej; w 1987 r. przeprowadził podobne badania profilaktyczne wśród kobiet ze Spółdzielni Pracy „Sawena” we Włocławku. Dużo uwagi poświęcał działalności profilaktycznej poprzez liczne spotkania środowiskowe, dostarczanie broszur i książek traktujących o zapobieganiu chorobom nowotworowym. Z jego inicjatywy Społeczny Komitet Walki z Rakiem, przy współpracy Wydziału Oświaty MRN, przeprowadził w szkołach we Włocławku lekcje z podstaw wiedzy o nowotworach złośliwych.

Niezależnie od pełnionych stanowisk wkładał wielki wysiłek na rzecz pozyskiwania przedsiębiorców oraz lokalnej społeczności do zakupu nowej aparatury i urządzeń służących doskonaleniu diagnostyki w leczeniu chorób onkologicznych. Przykładowo w 1987 r. pozyskał dla Oddziału Onkologicznego w Lipnie wiele urządzeń, np. komputer wraz z programem rejestru nowotworów — zakupiony przez załogę „Korchemu”, w 2004 r. dla Filii Regionalnego Centrum Onkologii we Włocławku pozyskał elektrokardiograf ufundowany przez włocławski „Budizol” i bydgoski „Pramont”.

Do pracy zawodowej podchodził z wielką pasją, nieustannie podnosił swoje kwalifikacje zawodowe. Uczestniczył w konferencjach naukowych poświęconych onkologii, w licznych kursach i sympozjach. Najbardziej twórczy okres pracy zawodowej i społecznej poświęcił Włocławkowi i regionowi.

Od 1971 r. był członkiem Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, od 1975 r. członkiem Towarzystwa Chirurgów Polskich i jego sekcji onkologicznej, a do 2002 r. członkiem Polskiego Towarzystwa Chirurgii Onkologicznej. Był też biegłym Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych we Włocławku oraz biegłym z dziedziny medycyny w zakresie chirurgii onkologicznej przy Sądzie Okręgowym w Toruniu. Awansowany przez Ministra Obrony Narodowej Rozka-

zem Personalnym nr 123 na stopień kapitana z dn. 12 X 1989 r.

Leszek Halicki za pracę zawodową i społeczną był wielokrotnie nagradzany i odznaczany. Posiadał Srebrny Krzyż Zasługi (1987), Brązowy Medal za zasługi dla obronności kraju (1987), Złotą odznakę za zasługi dla województwa włocławskiego (1988), Odznakę Honorową „Za wzorową pracę w służbie zdrowia” (1989).

Jego pasją było żeglarstwo (patent sternika jachtowego w 1976 r.), miał też zamiłowanie do rysunku.

Leszek Halicki zmarł w pełni sił twórczych 26 IV 2007 r., mając 60 lat. Pochowany został w rodzinnym grobowcu na cmentarzu parafialnym św. Wawrzyńca w Gnieźnie.

W trakcie studiów w Poznaniu poznał Wandę Janzkowską (ur. 22 VIII 1947), studentkę Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, z którą zawarł związek małżeński 2 VI 1970 r. Żona z wykształcenia była historykiem. Z tego związku urodziły się dwie córki — Magdalena (ur. 3 XI 1974), ekonomistka, i Agata (ur. 10 II 1977), również ekonomistka.

Arch. Samodzielnego Publicznego Zespołu Przychodni Specjalistycznych we Włocławku, akta osob. lek. med. Leszka Halickiego nr 434; Arch. Wojewódzkiego Szpitala Specjalistycznego we Włocławku, akta osob. lek. med. Leszka Halickiego; Arch. rodzinne Wandy Halickiej, świadectwa i dyplomy szkół i uczelni, certyfikaty i dokumenty udziału w konferencjach i seminariach, wspomnienia; Arch. Oddziału Rejonowego PCK we Włocławku, dokumenty Społecznego Komitetu Walki z Rakiem z lat 1985–1995; Arch. prywatne autora, Akt przekazania przez Zakłady Azotowe we Włocławku urządzeń do USG firmy Siemens dla Społecznego Komitetu Walki z Rakiem; — Twaróg M., *Niedziela w kolorze bieli*, „Fakty 76. Tygodniowy Magazyn Kulturalny” 1976, nr 8(174), z 1 V, s. 3 i 4; *W walce z rakiem*, „Gaz. Kuj”, z 1 X 1986 r., s. 6; *Przyczynki do walki z nowotworami*, „Gaz. Kuj”, z 19 XII 1986 r., s. 9; Matuszkiewicz I., *Chwytnie nadziei*, „Kujawy” nr 7, z 12–18 II 1987 r.; Szmajter J., *Dar Korchemu dla służby zdrowia*, „Gaz. Kuj”, z 25 II 1987 r., s. 6; *Nowy sprzęt*, „Gaz. Kuj”, z 14 II 2004 r., s. 11; Winiarski A., *50-lecie Wojewódzkiego Szpitala Specjalistycznego im. błogosławionego księdza Jerzego Popiełuszki we Włocławku 1963–2013*, Włocławek 2013, s. 230; — Fot. ze zbiorów Wandy Halickiej.

Jerzy L. Lewandowski

HALTRECHT DAWID ALEKSANDER

(1880–1938), malarz

Urodził się w 1880 r. w rodzinie rabinackiej we Włocławku. Nie są znane imiona jego rodziców, ani też jego sytuacja rodzinna. W archiwum we Włocławku zachowała się informacja, że w Nieszawie w l. 1871–1872 był rabin Dawid Haltrecht, ale nie ma pewności, że był on później ojcem przyszłego artysty. Wiadomo, że Dawid bardzo wcześnie stracił ojca. Brak informacji, gdzie rozpoczął naukę. Znany jest fakt, że w młodym wieku mieszkał w Łodzi i tam pracował jako tkacz w fabryce włókienniczej, aby zarobić na swoje utrzymanie. W trybie eksternistycznym zdał egzamin maturalny i uzyskał świadectwo dojrzałości. Mając zamiłowanie do sztuk pięknych, dzięki zarobionym przez siebie pieniądzom od 1903 r. studiował malarstwo w Szkole Sztuk Pięknych w Odessie, potem w Monachium, Paryżu i Rzymie. Po powrocie na ziemię polskie uczestniczył w swoich pierwszych wystawach malarstwa. W l. 1908–1912 prezentował obrazy najpierw w Łodzi, a następnie w Warszawie.

Zafascynowany Wschodem, w 1914 r. wyruszył w podróż artystyczną do Persji, Buchary, Turkestanu. Podczas I wojny światowej był internowany w Scheiberhau (ob. Szklarska Poręba), potem na kilka lat wyjechał do Berlina, gdzie w 1918 r. uczestniczył w wystawie artystów żydowskich z Niemiec. Po powrocie do Polski prezentował swoje prace na wystawach żydowskich w Łodzi i Warszawie (1921–1922, 1930). Pozostawał pod wielkim urokiem krajów azjatyckich — kolejną podróż do Chin i Mongolii odbył w l. 1925–1930. Do Polski powrócił na krótko (1930–1931) przed wyjazdem do Związku Radzieckiego (1931). Później ponownie wyruszył do Chin, Mongolii i Japonii. Z podróży na Bliski i Daleki Wschód przywiózł liczne szkice malarskie i tematy do swoich obrazów.

W 1930 r. Instytut Wschodni w Warszawie zorganizował wystawę prac malarskich wykonanych w czasie podróży do Chin i Mongolii, na której autor zaprezentował 102 obrazy. Ich tytuły („Mongol z Urgi”, „Zbieraczka argału”, „Mongolka z Urgi”, „Lama z Urgi”, „Pielgrzym z Tybetu”, „Brama Świątyni w Majmaczynie”, „Park japoński w Tien-tsinie”,

„Podwórze klasztoru chińskiego”, „Kulis z łopata”) potwierdzały jego zainteresowanie tematyką orientalną i społeczną. W kolejnych latach uczestniczył w wystawach zbiorowych w Paryżu i Moskwie.

Był aktywnym członkiem Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy. Z niewiadomych powodów wyjechał w 1931 r. do ZSRR i mieszkał w Moskwie, gdzie nadal malował i prezentował na wystawach swoje obrazy.

Zmarł w 1938 r. w Moskwie i tam został pochowany. Nie są znane okoliczności jego zgonu. Można jedynie przypuszczać, że śmierć w 1938 r., gdy stanowił on apogeum stalinowskich czystek również w odniesieniu do działaczy partii rewolucyjnych z innych krajów, nie była przypadkowa.

Po śmierci artysty jego prace wystawiono na Salonie Żydowskiego Towarzystwa Krzewienia Sztuk Pięknych w Warszawie, które w l. 1923–1939 urządziło ok. 40 wystaw zbiorowych i ok. 25 indywidualnych artystów żydowskich.

Dawid Aleksander Haltrecht w malarstwie reprezentował kierunek realistyczny. Korzystał także z dorobku malarstwa impresjonistycznego i postimpresjonistycznego, szczególnie pasjonował się tematyką orientalną i społeczną. Był autorem scen rodzajowych, pejzaży i portretów malowanych w konwencji realistycznej i postimpresjonistycznej. Obrazy wykonane podczas podróży na Daleki Wschód charakteryzuje silna nuta społeczna. Temat jego prac malarskich stanowią najczęściej sceny rodzajowe (Żyd handlujący starzyzną), kompozycje, martwe natury, krajobrazy, portrety.

W polskich zbiorach najwięcej jego obrazów (16) i kilkadziesiąt rysunków znajduje się w Muzeum Narodowym w Warszawie.

W Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej znajduje się tylko jeden obraz Dawida Haltrechta — „Haftująca kobieta”, który został zakupiony, po dwóch latach negocjacji, w 2013 r. Jest obecnie częścią kolekcji polskich portretów — najważniejszej pozaregionalnej kolekcji włocławskiego Muzeum. Dzieło przedstawia ciemnowłosą, siedzącą we wnętrzu kobietę, okrytą jaskrawym, czerwonym szalem, haftującą złotą tkaninę. Ukazana z boku kompozycji niewiasta, wykonując haft, nie koncentruje się na tym zajęciu, patrzy na wprost, na widza. Obraz wcześniej był wystawiany w 1910 r. na „Stałej wystawie

I

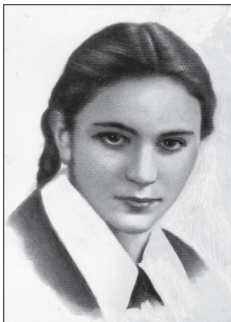
sztuk pięknych” w Łodzi. Ponownie zaprezentowano go publicznie dopiero w 2009 r. na ekspozycji „Zostały po nich tylko obrazy. Malarstwo Żydów Polskich przed 1939 r.” w Muzeum Polskim w Rapperswilu. Ostatnio można było go oglądać w Space Gallery w Krakowie na wystawie pokazującej sztukę polskich Żydów, która towarzyszyła 21. Festiwalowi Kultury Żydowskiej w 2011 r.

Sandel J., *Haltrecht Dawid Aleksander*, [w:] *PSB*, t. 9, s. 257; *Wstęp*, [w:] *Katalog wystawy studiów i szkiców z Chin i Mongolji D. Haltrechta w lokalu Instytutu Wschodniego w Warszawie*, Warszawa 1930; Maksim J., *Ludność żydowska w XIX wieku w Nieszawie*, http://www.kirkuty.xip.pl/nieszawa_zydzi.pdf.

Władysław Kubiak

IZBICKA MIRA

(1921–1943), pionierka Ha-Szomer – ha-Cair, żołnierka Żydowskiej Organizacji Bojowej i uczestniczka powstania w getcie warszawskim

Urodziła się w 1921 r. we Włocławku. Jej rodzicami byli Elimelech i Rachel z d. Praszker. Mira w wieku 11 lat wstąpiła do Ha-Szomer – ha-Cair, żydowskiej organizacji skautowej, jej włocławskiego oddziału powstałego w 1919 r., a zalegalizowanego w 1924 r. Na podstawie zachowanej przedwojennej fotografii

można domniemywać, że była w bliskich stosunkach przyjacielskich z inną zasłużoną na polu szomrowym włocławianką — Tosią Altman. Starsza siostra Miry jeszcze przed wojną wyjechała do kibucu w Palestynie. Również Mira zamierzała wyjechać do Erec Israel celem podjęcia tam pracy na roli.

Po wybuchu II wojny światowej w 1939 r., Mira z matką i młodszą siostrą przedostała się do Warszawy. Niemal od razu przystąpiła do żydowskiego ruchu oporu. W powstaniu kwietniowym (1943) walczyła w szeregach oddziału bojowego Żydowskiej Organizacji Bojowej, utworzonego przez kolegów i koleżanki z Ha-Szomer – ha-Cair. Ściśle współ-

pracowała z Mordechajem Anielewiczem, jednym z przywódców ŻOB.

Brak szczegółowych informacji o jej bohaterskiej śmierci — prawdopodobnie wraz ze współtowarzyszami zginęła w dn. 8 V 1943 r. na warszawskim Muranowie, w bunkrze przy Miłej 18, kryjówce Anielewicza i dowództwa ŻOB.

Arch. Yad Vashem (The Holocaust Martyrs'and Heroes' Remembrance Authority), The Central Database of Shoah Victims' Name, sygn. 101745; — *Oral history interview with Zdzisław Szparkowski — USHMM Collections Search* (<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn507772>); Grupińska A., *Odczytanie Listy. Opowieści o warszawskich powstańcach żydowskich*, Kraków 2003, s. 81, 169, 186; też, *Odczytanie Listy. Opowieści o warszawskich powstańcach Żydowskiej Organizacji Bojowej*, wyd. 2 uzup., Wołowiec 2014, s. 73–74, 168, 178; Izbicka Mira, [w:] *Hurbn un oyfshand fun di yidn in Varshe*, red. M. Noy (Neustadt), t. 2, Tel Aviv 1948, s. 339–340; — Fot. z Ghetto Fighters' House Museum (Archiwum Kibucu Wojowników Gett).

Przemysław Nowicki

JAN

(zm. po 1349), biskup tytularny skadreński, sufragan włocławski

O losach Jana przed powołaniem na urząd pasterski brak wiadomości — poza tym tylko, że był członkiem Zakonu Kaznodziejskiego (dominikanów). Prowizję na biskupstwo tytularne *Scodriensis* (nie do końca zresztą jest jasne, o jaką stolicę biskupią chodziło w tym przypadku) otrzymał 3 VII 1345 r. od papieża Klemensa VI i został konsekrowany w Awinionie. W dn. 2 XI 1347 r., w podkrakowskiej Mogile, *episcopus Scodrinensis* Jan poświęcił należący do konwentu cystersów kościół św. Bartłomieja, tudzież nadał związany z tym odpust. W stosownym dokumencie, czynność tę poświęcającym, wystąpił jako *Dei et Apostolice Sedis gratia episcopus Scodrinensis ac vicarius in pontificalibus per Cracoviensem dioecesim constitutus*. Z kolei pod datą 31 I 1348 r. *Rocznik Miechowski* zachował informację, że ołtarze w tamtejszej świątyni bożogrobców (miechowitów) zostały poświęcone *per quendam episcopum de Ordine Praedicatorum*. Ponieważ w odniesieniu do tego okresu jedynym poświadczonym źródłowo biskupem dominikańskim na ziemiach Królestwa

Polskiego był właśnie Jan, niemal z pewnością z nim należy wiązać tamto wydarzenie.

W tymże jeszcze roku 1348 lub w następnym Jan przeniósł się z ziem biskupstwa krakowskiego do diecezji wrocławskiej. Tu poświadczony jest tylko raz, 20 X 1349 r. w Komorsku, wszakże czynność, jakiej wówczas dokonał (inwestytura duchownego na probostwo w Luzinie), jak i tytuł, z którym wystąpił (*Divina et Apostolice Sedis gratia episcopus Scodriensis nec non coadiutor in spiritualibus [...] domini Mathiae, episcopi Vladislaviensis*), wskazują, że przy miejscowym ordynariuszu Macieju z Gołańczy był nie tylko sufraganem, ale także wikariuszem *in spiritualibus*. W przypadku diecezji wrocławskiej jest to możliwe, bowiem i w następnych dziesięcioleciach sufraganów czynnych na obszarze Pomorza Gdańskiego ordynariusze wrocławscy z reguły wyposażali w uprawnienia wikariuszy generalnych, podczas gdy Jan działał właśnie w pomorskiej części tego biskupstwa.

Zmarł pomiędzy rokiem 1349 a 1351 (przed 26 XII 1351), przy czym zarówno okoliczności jego śmierci, jak też miejsce pochowania pozostają nieznanne.

Abraham W., *Pastorał z wieku XV w Muzeum XX. Czaratoryskich*, [w:] *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce*, t. 8, Kraków 1912, kol. CCLXXXVIII; Czaplewski P., *Biskupi sufragani*, s. 56; tenże, *Tytularny episkopat*, s. 21, 74–75, 107–108; *Diecezja chełmińska*, s. 465; *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 403, 439, t. 2, s. XXXVII; Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja*, s. 102; Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999, s. 96; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 166 (również s. 14*, 37*); Piekosiński F., *Pieczęcie polskie wieków średnich*, [w:] *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce*, t. 6, Kraków 1900, s. 310; Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy*, wg indeksu (zwl. s. 228–229); tenże, *Polscy biskupi dominikańscy*, s. 68–69; tenże, *Związki krakowskich biskupów pomocniczych z katedrą na Wawelu w średniowieczu i u progu epoki nowożytnej (do połowy XVI wieku)*, „Rocznik Krakowski” 2006, t. 72, s. 25–26; Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów*, s. 473; Szymborski W., *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków 2011, s. 336.

Krzysztof Rafał Prokop

JAN

(zm. 1468/1469), biskup tytularny natureński, sufragan wrocławski

O działalności Jana przed wyniesieniem na biskupstwo brak wiadomości, natomiast bezsporny jest fakt

jego przynależenia do Zakonu Braci Mniejszych, czyli franciszkanów (nadto w akcie prowizji papieskiej określony został mianem bakałarza teologii). Na tytularną stolicę natureńską, wakującą po śmierci sufragana gnieźnieńskiego Erazma Willicha, powołany został przez papieża Eugeniusza IV w dn. 30 XI 1434 r. Rzekomo już uprzednio, 19 XI tr., uzyskać miał indult na sprawowanie funkcji pontyfikalnych w diecezjach gnieźnieńskiej i poznańskiej (a więc na objęcie stanowiska sufragana naraz w dwóch diecezjach, gdyż raczej nie alternatywnie).

O działalności Jana natureńskiego w diecezji poznańskiej (czynny był tam w tym czasie inny tego imienia biskup franciszkański — Jan Erler, tytulariusz Gardaru) nie posiadamy prawie żadnych informacji (poza jednym wyjątkiem), natomiast w ciągu trzech dziesięcioleci dobrze poświadczona jest jego posługa w archidiecezji gnieźnieńskiej, gdzie — wedle rozpoznanego materiału źródłowego — po raz pierwszy poświadczony został 19 VII 1436 r. w Trzemesznie (wystąpił tam jako świadek w wystawionym wówczas dla miejscowych kanoników regularnych przywileju metropolity Wojciecha Jastrzębca). Z kolei 3 IX 1437 r. Jan wziął udział w archikatedrze w Gnieźnie w konsekracji nowego arcybiskupa, Wincentego Kota z Dębna, gdy znów w maju 1441 r. uczestniczył w synodzie prowincjalnym w Łęczycy, co poświadczają wystawione tam przywileje odpustowe. W 1443 r. tytulariusz natureński jedyny raz w znanych źródłach występuje jako sufragan poznański (mianowicie w dn. 6 VI tr. w Warszawie *Ioannes, episcopus Naturiensis et suffraganeus domini Andreae, episcopi Poznaniensis*, udzielił odpustu tamtejszemu szpitalowi Ducha Świętego).

W 1444 r. (20 IX) Jan poświadczony jest w Gdańsku, a więc już na terenie diecezji wrocławskiej, gdzie wystawił przywilej odpustowy dla miejscowego kościoła świętych Piotra i Pawła, tytułując się sufraganem ordynariusza wrocławskiego Władysława z Oporowa (*episcopus Naturiensis nec non reverendi [...] domini Vladislai, Dei gratia episcopi Vladislaviensis, suffraganeus*). Nie dowodzi to bynajmniej, że w tym okresie ustąpił z gnieźnieńskiej sufraganii (żaden zresztą inny biskup pomocniczy nie jest tam wówczas wzmiankowany), lecz najprawdopodobniej wymienione funkcje łączył.

W 1447 r. (22 X) Jan obecny był tym razem we Wrocławiu — w charakterze delegata metropolity

Gniezna dla odebrania przysięgi od nowego ordynariusza wrocławskiego, Piotra Nowaka, i udzielenia mu święceń biskupich, co w owym właśnie dniu nastąpiło.

Nie znajdujemy tego sufragana w gronie uczestników synodu archidiecezjalnego, jaki odbył się 12–14 IV 1456 r. pod przewodnictwem prymasa Jana ze Sprowy (Sprowskiego), być może więc przebywał wówczas gdzie indziej. Pięć lat później, 31 V 1461 r., Jan był współkonsekratorem — w kaplicy na zamku w małopolskim Pińczowie — elekta na biskupstwo krakowskie, Jakuba z Sienna (Sienieńskiego), późniejszego (w l. 1464–1473) biskupa wrocławskiego. Ponieważ akt ten odbył się wbrew woli króla Kazimierza IV Jagiellończyka, główny konsekrator, biskup tytularny laodycejski Jerzy, sufragan z Krakowa, został skazany na banicję i musiał opuścić diecezję swej dotychczasowej posługi. O niczym podobnym nie słyhać w odniesieniu do Jana natureńskiego — przeciwnie, 20 II 1462 r. poświadczony jest on w aktach konsystorza gnieźnieńskiego jako urzędujący aktualnie miejscowy biskup pomocniczy. Również w aktach kapitulnych z lat 1462 i 1464 wspominany jest tytulariusz natureński w różnych sprawach dotyczących jego uposażenia, natomiast 9 V 1467 r. w Piotrkowie, podczas odbywającego się tamże zjazdu generalnego, sufragana gnieźnieńskiego Jan wystąpił (razem z m.in. metropolitą Janem z Gruszczyca i ordynariuszem wrocławskim Jakubem z Sienna) jako współwystawca przywileju odpustowego dla kaplicy św. Walentego i św. Andrzeja w cysterskiej Obrze, przy czym jest to ostatni znany ślad działalności tego biskupa.

W dn. 21 VI 1469 r. prowizję na tytularną stolicę natureńską otrzymał kolejny duchowny powołany na gnieźnieńską sufraganię, franciszkanin Antoni, stąd słusznie domyśla się P. Czaplewski, że śmierć Jana musiała nastąpić nie później jak na przełomie lat 1468 i 1469. Miejsce jego spoczynku nie jest znane, zapewne jednak pochowany został we franciszkańskim kościele Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Gnieźnie.

Czaplewski P., *Biskupi sufragani*, s. 56; tenże, *Tytularny episkopat*, s. 59–62, 126; Gąsiorowski A., *Święcenia w diecezji kujawskiej na przełomie XV i XVI wieku*, „Roczniki Historyczne” 2001, R. 67, s. 103–104 (nr 6); Hain S., *Wincenty Kot — prymas Polski 1436–1448*, Poznań 1948, s. 66; *Hierarchia catholica*, t. 2, s. 199; Jakubowski W., Solar-

czyk M., *Organizacja*, s. 68, 208; Kantak K., *Franciszkanie polscy*, t. 1: 1237–1517, Kraków 1937, s. 231; Karczewski D., *Franciszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu. Powstanie — rozwój — organizacja wewnętrzna*, Kraków 2012, wg indeksu; Korytkowski J., *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, t. 2, Gniezno 1883, s. 183; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 168, s. 7*; Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy*, wg indeksu (zwl. s. 243–246); tenże, *Franciszkanie w gronie średniowiecznych biskupów tytularnych na ziemiach polskich*, „Studia Franciszkańskie” 2002, t. 12, s. 458–459; tenże, *Polscy biskupi franciszkańscy. Słownik biograficzny*, Kraków 2003, s. 68–70; tenże, *Stolice tytularne biskupów Kościoła katolickiego wpisanych w dzieje ziem polskich (XIII w.–2014 r.)*, Kraków 2014, s. 52, 241–242; Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów*, s. 472–473.

Krzysztof Rafał Prokop

JANKOWSKI JÓZEF

(1911–1993), rzemieślnik, żołnierz Września '39, więzień systemu komunistycznego

Urodził się 14 IX 1911 r. w Leopoldowie (ob. teren Włocławka w pobliżu „Anwilu” — okolice ul. Skromnej), a ochrzczony w kościele parafialnym w Wiencu. Jego ojcem był Jan (1880–1954), mistrz murarski (karta rzemieślnicza IV. PH 6/2190 wydana 14 V 1930 r.), właściciel zakładu budowlanego, stolarz, muzykant wiejski (grał na skrzypcach i klawernie), syn Szymona i Jadwigi z d. Kurdubskiej, matką była Stefania z Ćwiklińskich, córka Walentego i Anastazji z Grzelaków, arendarzy karczmy Kolbówka w lasach wienieckich. Miał ośmioro rodzeństwa.

W 1923 r. ukończył (w ciągu dwóch lat) cztero-klasową Szkołę Powszechną w Krzywej Górze, pow. włocławski. W 1927 r. podjął praktykę w zawodzie murarza w zakładzie swego ojca (tam też przysposabiani do zawodu byli: jego brat Stanisław oraz szwagrowie — Kazimierz Grabowski i Stanisław Krajewski).

Od 5 IV 1933 r. pełnił czynną służbę wojskową w 14. pp 2. k. strzel. ckm. we Włocławku. W dn. 1 X 1933 r. skierowany został do Szkoły Podoficerskiej

we Włocławku przy ul. Toruńskiej, którą ukończył 15 III 1934 r., otrzymując stopień kaprała. Z dn. 29 III 1934 r. powrócił do cywila, pracując m.in. przy remoncie włocławskiego klasztoru oo. reformatów oraz przy budowie kościoła w Rózinowie. W 1937 r. (2 XI) zdał egzamin czeladniczy w zawodzie murarza przed komisją Izby Rzemieślniczej we Włocławku i otrzymał książkę czeladniczą nr 10697. W 1938 r. został powołany na czterotygodniowe ćwiczenia rezerwy do włocławskiego pułku, jako karabinowy w 3. k. strzel. rez. ckm. Teren ćwiczeń obejmował miejscowość Lipiny w gm. Ostrowy.

W dn. 24 VIII 1939 r. został zmobilizowany i stał się do macierzystego pułku, w którym otrzymał przydział do 2. k. strzel. ckm. Jako starszy obserwator brał udział w wojnie obronnej na szlaku: Jabłonowo–Mełno–Radzyn–Wąbrzeźno–Kowalewo–Toruń–Pikutkowo–Kutno–Sochaczew. W dn. 18 IX 1939 r., ranny pod Sochaczewem, dostał się do niewoli niemieckiej i przebywał w polowym szpitalu (usytuowanym w szkole przy ul. Piłsudskiego). Niespełna miesiąc później, 13 X, na skutek zbiegu okoliczności został zwolniony i powrócił do rodziny. W czasie okupacji pracował jako murarz w Witoldowie i okolicznych majątkach ziemskich przejętych przez Niemców.

W dn. 2 II 1945 r. stanął się przed wojskową komisją lekarską, a 20 IV tr. został zmobilizowany do 6. pp zapasowego w Toruniu. Sześć tygodni później pułk przeniesiono do Chełmna, gdzie po dwóch tygodniach podzielono go na trzy grupy — jedną wysłano do pracy w gospodarstwach rolnych, drugą pozostawiono w Chełmnie, trzecią, w której był Jankowski, 17 VI tr. przemieszczono do 2. pp im. Tadeusza Kościuszki w Siedlcach k. Warszawy. Zadaniem tego pułku była walka z patriotycznym podziemiem. Po drodze — w bardzo ciężkich warunkach, z ograniczonym prowiantem — trwała osiem dni. Po przybyciu na miejsce na tydzień trafił do szpitala wojskowego. Lekarz jednostki, bez wstępnych badań, oświadczył, że Jankowski symuluje dolegliwości, by uchylić się od wykonywania zadań, jakie spoczywają na pułku, tzn. walki z reakcyjnym podziemiem, i będzie potraktowany jako wróg Polski Ludowej. Wobec pogarszającego się zdrowia oraz zagrożenia życia 7 IX 1945 r. Jankowski zdecydował się na samowolne opuszczenie jednostki, lecząc się przez trzy miesiące, w domowych warunkach, pod opieką znajomego

lekarza wojskowego. Po wyzdrowieniu zgłosił się do Rejonowej Komendy Uzupełnień we Włocławku — tu pozostawił szpitalną kartę informacyjną, otrzymał wojskową kartę rejestracyjną oraz informację, aby po książeczkę wojskową zgłosić się za dwa–trzy lata.

Od wiosny 1946 r. pracował na budowach, w zawodach stolarza i murarza.

Niespełna trzy lata później, 29 VI 1948 r., został aresztowany i przewieziony do prokuratury wojskowej Warszawa–Legionowo. Po kilkukrotnych przesłuchaniach, 2 VII tr. został osadzony w więzieniu przy ul. Danielewicza na warszawskiej Pradze. Wyrokiem Okręgowego Sądu Wojskowego z dn. 31 VIII 1948 r. (nr akt sprawy II 1772/ 48), z art. 11541 kodeksu karnego Wojska Polskiego, skazany został na karę 18 miesięcy więzienia i zdegradowany do stopnia szeregowca. Po sześciu tygodniach od wyroku przeniesiono go do tzw. ośrodka pracy przy ul. Podchorążych w Warszawie, gdzie pracował jako murarz przy odbudowie stolicy.

Po kilkukrotnych pisemnych prośbach żony, Anny, która, będąc z dwojgiem dzieci bez środków do życia, pisała m.in. do Kancelarii Prezydenta Bieruta oraz Wojskowego Sądu Okręgowego I w Warszawie, 21 IX 1949 r. został zwolniony warunkowo (o 38 dni wcześniej) i powrócił do domu w Krzywej Górze (dom ten, pod nr. 12, znajdował się na terenie dawnego przysiółka Sowa). Jeszcze w tym samym miesiącu podjął pracę w Pomocniczej Spółdzielni Członków Branży Budowlanej we Włocławku, mieszczącej się przy ul. 20 Stycznia 20 (ob. Kaliska), gdzie pracował do 15 VII 1950 r. jako cieśla. W tym czasie (w kwietniu) z powodu przeszłości więziennej otrzymał wyświadczenie, które po odwołaniu zostało cofnięte.

Od końca lipca 1950 r. do grudnia 1951 r. pracował w zawodzie murarza w Społecznym Przedsiębiorstwie Budowlanym w Kortowie (ob. dzielnica Olsztyna), przy budowie Szkoły Rolniczej. W styczniu 1952 r. rozpoczął pracę jako stolarz w Bydgoskim Przemysłowym Zjednoczeniu Budowlanym Oddział Produkcji Pomocniczej Stolarnia Mechaniczna przy ul. Rokossowskiego 18 (ul. Wojska Polskiego) we Włocławku, gdzie pracował do sierpnia 1954 r. W tym samym miesiącu rozpoczął pracę w zawodzie stolarza w Przedsiębiorstwie Budownictwa Rolniczego przy ul. Piaski 6 we Włocławku — tu pracował do 29 V 1955 r. Zatrudnił się też jako murarz-czeladnik w okolicznych wioskach.

J

Egzamin na mistrza w zawodzie murarza zdał 29 VII 1961 r., a od 16 VI 1962 r. prowadził własny zakład budowlany, jednocześnie szkoląc uczniów w tym kierunku. Budując obiekty, wykonywał kompleksowo prace geodezyjne, murarskie, ciesielskie, dekarские, stolarskie, tynkarskie, zduńskie oraz lustrykarskie i kamieniarskie, w okresie zimowym wykonywał meble z tzw. okleiną, na wysoki połysk.

Po zakończeniu działalności rzemieślniczej, 3 VI 1969 r. podjął pracę w Przedsiębiorstwie Budowlanym Zakładów Chemicznych „Chemobudowa Włocławek” w Brzeziu k. Włocławka z siedzibą w Krzywej Górze, a w 1971 r. zatrudnił się w Zakładach Azotowych Włocławek, gdzie pracował jako murarz kotłów i pieców przemysłowych, skąd 13 X 1976 r. przeszedł na emeryturę. W 1973 r., po wywłaszczeniu przez Zakłady Azotowe Włocławek, zamieszkał z rodziną w Toruniu.

Dążąc do uzyskania statusu kombatantha, zwrócił się do Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z prośbą o przywrócenie stopnia podoficera, podkreślając swój udział w wojnie obronnej, pobyt w niewoli niemieckiej i okres nienagannej pracy w PRL. Sąd, pismem z sygnaturą akt IISA 210/86, dn. 25 VI 1986 r. wydał decyzję odmowną, uzasadniając, że osoba, która w 1945 r. odmówiła udziału w walkach z reakcyjnym podziemiem, pomimo udziału w wojnie obronnej, nie może być uważana za godną szacunku i uznania. Dopiero w 1990 r. uzyskał legitymację i odznakę „Semper Fidelis” Związku Solidarności Polskich Kombatanatów.

Zmarł 24 I 1993 r. w Toruniu. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Rózinowie (ob. teren Włocławka), gdzie ponad 19 lat później spoczęła jego żona.

Związek małżeński zawarł 2 X 1938 r. w kościele parafialnym w Lubaniu — z Anną Balcerowską (1921–2012), pochodzącą z Włoszycy, która była najmłodszym, 13. dzieckiem Franciszka i Franciszki z d. Skoniecznej. Mieli troje dzieci: Jędrzeja (1939–1944), Zbigniewa Kazimierza (ur. 1943) — specjalistę aparatury medycznej, plastyka, regionalistę oraz córkę Elżbietę Ewę (ur. 1946) — nauczycielkę.

Arch. rodzinne Zbigniewa Jankowskiego: dokumenty wojskowe, świadectwa, życiorys, fotografia itp.

Zbigniew Jankowski

JAŻWIERSKI JÓZEF

(1903–1940), pedagog, polonista, działacz Związku Nauczycielstwa Polskiego, współpracownik czasopisma „Ognisko Nauczycielskie” w latach 1934–1937; podporucznik piechoty, zginął w Katyniu w 1940 r.

Urodził się 1 XI 1903 r. w Łówkowicach k. Aleksandrowa Kujawskiego, w rodzinie Franciszka i Katarzyny ze Spychalskich. Jako jedyny z czterech braci podjął naukę w Gimnazjum Męskim we Włocławku. W dn. 16 VIII 1920 r., po ukończeniu szóstej klasy, przerwał naukę i jako 17-letni chłopiec zaciągnął się na ochotnika do Wojska

Polskiego, gdzie ze względu na młody wiek służył na tyłach. W dn. 4 X 1920 r., został zwolniony ze służby z powodu złego stanu zdrowia i powrócił do Państwowego Gimnazjum Ziemi Kujawskiej we Włocławku, aby kontynuować naukę. W 1925 r. ukończył Gimnazjum Ziemi Kujawskiej, uzyskując świadectwo maturalne. Następnie studiował polonistykę i pedagogikę, uzyskując stopień magistra w zakresie filologii polskiej na Uniwersytecie Warszawskim w 1930 r. oraz w zakresie pedagogiki na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1933 r.

Pierwszą pracę zawodową podjął w roku szkolnym 1928/1929 — uczył języka polskiego w Państwowym Gimnazjum im. ks. Adama Jerzego Czartoryskiego w Puławach, niespełna rok później w Państwowym Gimnazjum Męskim im. Józefa Ignacego Kraszewskiego. W 1933 r. przeniósł się do Zamościa, gdzie w Seminarium Nauczycielskim Żeńskim pełnił funkcję kierownika placówki. Z dn. 1 VII 1934 r. rozpoczął pracę w Państwowym Pedagogium im. Ewarysta Estkowskiego w Lublinie.

Aktywnie działał w Związku Nauczycielstwa Polskiego, w 1934 r. został przewodniczącym Komisji Pedagogicznej Zarządu Okręgu Lubelskiego ZNP.

W tym też czasie współpracował z redakcją lubelskiego czasopisma „Ognisko Nauczycielskie”, na łamach którego od 1934 do 1937 r. opublikował pięć artykułów z dziedziny pedagogiki: *O wartości czło-*

wieka (1934, nr 7), *Pogląd na świat a osobowość* (1934, nr 9), *Kształcenie poglądu na świat* (1934, nr 10), *W sprawie kształcenia nauczycieli szkół powszechnych* (1937, nr 5, 6), *Zagadnienia ocen szkolnych* (1937, nr 9).

W dn. 1 IV 1937 r. został mianowany (na trzy lata) członkiem Państwowej Komisji Egzaminacyjnej IV Rejonu oceniającej zdających egzamin praktyczny nauczycieli publicznych szkół powszechnych.

Jako podporucznik rezerwy kilkakrotnie uczestniczył w szkoleniach wojskowych, był wówczas dowódcą plutonu strzeleckiego 7 Pułku Piechoty Legionów stacjonujących w Chełmie.

W 1939 r. podczas kampanii wrześniowej dostał się w Łucku do niewoli sowieckiej. Więziony w obozie jenieckim w Kozielsku, zginął w Katyniu w 1940 r.

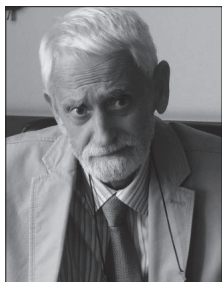
Jego żoną była Helena, z którą miał córkę Marię i syna Jerzego.

Arch. rodzinne i wspomnienia Barbary Buczkowskiej — córki Józefa Jaźwierskiego; — Kielb Z., *Przerwane życiorysy. O wartości człowieka*, oprac. Jadwiga Jaźwierska. — Wspomnienia mojego ojca, Jana Jaźwierskiego; — Fot. z arch. rodzinnej autorki.

Katarzyna Buczkowska

KAJZER LESZEK (LECH) JERZY STEFAN

(1944–2016), archeolog, profesor nauk humanistycznych, członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, badacz stanowisk archeologicznych na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej

Urodził się 11 VIII 1944 r. w Milanówku, pow. grodziski. Pochodził z rodziny inteligentkiej Stefana Zenona i Marii Małgorzaty Henryki z d. Hoser (zm. 2005). W 1950 r. wraz z rodziną zamieszkał w Łodzi.

W l. 1151–1958 był uczniem Szkoły Podstawowej nr 68 w Łodzi. Naukę kontynuował w XIX Liceum Ogólnokształcącym im. Adama Mickiewicza,

gdzie w 1962 r. otrzymał świadectwo dojrzałości. W tym samym roku podjął studia archeologiczne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Uwieńczył je w 1967 r., kiedy to 21 IX na podstawie pracy „Współczesny stan badań nad zagadnieniami ciągłości osadnictwa” i złożonych egzaminów uzyskał stopień zawodowy magistra archeologii Polski i powszechnej. Promotorem pracy był wybitny archeolog prof. Konrad Jażdżewski (ur. 23 XI 1908 w Kluczborku, zm. 21 IV 1985 w Łodzi).

Po ukończeniu studiów, 1 XI 1967 r. został zatrudniony na stanowisku asystenta w Pracowni Historii Dawnego Uzbrojenia Zakładu Archeologii Polski Środkowej Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk (ob. Instytut Archeologii i Etnologii PAN), Oddział w Łodzi. W dn. 1 XI 1969 r. został awansowany na starszego asystenta. W Zakładzie tym współpracował z prof. Andrzejem Nadolskim, pod którego kierunkiem przygotował dysertację doktorską pt. *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych* (wyd. we Wrocławiu w 1976 r., ss. 191). Obrona pracy miała miejsce 15 VI 1973 r., zaś trzy dni później decyzją Rady Naukowej IHKM PAN otrzymał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie archeologii. Recenzentami pracy byli doc. dr hab. Andrzej Abramowicz oraz doc. dr hab. Zdzisław Żygulski junior. Po uzyskaniu stopnia doktora, 1 IV 1974 r. awansował na stanowisko adiunkta. Z Zakładem Archeologii Polski Środkowej IHKM PAN był związany do 31 V 1978 r. W dn. 1 VI tr. został zatrudniony w Katedrze Archeologii (ob. Instytut Archeologii) Uniwersytetu Łódzkiego.

Profesor Kajzer był związany z Uniwersytetem Łódzkim do swej śmierci. Początkowo został zatrudniony jako adiunkt (1 VI 1978–30 IV 1981). Z dn. 1 V 1981 r. awansował na stanowisko docenta, na którym pracował do 27 XI 1990 r. Od 28 XI tr. został zatrudniony jako profesor nadzwyczajny UŁ. Stanowisko profesora zwyczajnego objął 1 V 1993 r. i piastował je do swej śmierci. Przez cały czas związany był z Katedrą Archeologii UŁ, której od 1 I 1992 r. był kierownikiem. Po jej przekształceniu 1 VI 1996 r. w Instytut Archeologii UŁ, prof. L. Kajzer został jego dyrektorem. Funkcję tę sprawował do 30 IX 2008 r. Ponadto od 1 VI 1996 r. do 30 VI 2014 r. był kierownikiem Katedry Archeologii Historycznej.

Oprócz działalności administracyjnej na UŁ prof. L. Kajzer był cenionym przez studentów i współpracowników dydaktykiem. Wypromował 32 licencjatów, 190 magistrów, 16 doktorów. Był również recenzentem rozpraw doktorskich (21 razy), habilitacyjnych (12 razy) oraz pięciokrotnie we wnioskach profesorskich.

Profesor Kajzer łączył pracę dydaktyczną z naukową. Na podstawie ogólnego dorobku naukowego oraz przedstawionej pracy *Studia nad świeckim budownictwem obronnym województwa łęczyckiego w XIII–XVII wieku*, której recenzentami byli: prof. archeologii Józef Kaźmierczyk, prof. historii Stanisław Marian Zajączkowski i prof. architektury Jerzy Rozpędowski, 29 V 1980 r. Rada Wydziału Filozoficzno-Historycznego UŁ nadała mu stopień naukowy doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii średniowiecznej. Decyzja Rady została potwierdzona 27 X 1980 r. przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną ds. Kadr Naukowych przy Prezesie Rady Ministrów. Rozprawa habilitacyjna została wydana jako tom I serii „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Archaeologica” (Łódź 1980, ss. 414). Dn. 29 VII 1991 r. prezydent RP Lech Wałęsa nadał mu tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych.

W kręgu zainteresowań prof. Kajzera oprócz archeologii znajdowały się historia, historia sztuki, architektura historyczna oraz bronioznawstwo. Zajmował się badaniami archeologicznymi i archeologiczno-architektonicznymi, które można podzielić na trzy główne nurty: badania obiektów obronnych, rezydencjonalnych oraz sakralnych. Badania prowadził na terytorium całej Polski, począwszy od Małopolski, skończywszy na Pomorzu Gdańskim. Ponadto badał stanowiska archeologiczne na terenie Europy, m.in. w Danii, Hiszpanii czy w Wielkiej Brytanii. Ponadto był jednym z twórców archeologii historycznej, którą wprowadził do nauczania archeologii.

Badania, jakie prof. L. Kajzer przeprowadził na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej, umożliwiły lepsze poznanie dziejów tych terenów. Wśród przebadanych obiektów znajdowały się m.in. zamki w Brześciu Kujawskim, Kowalu, Raciążku, Radziejowie, Sadłowie; rezydencje w Ciechocinie n. Drwęcą, Lubieniu Kujawskim, Lubrańcu oraz klasztor dominikanów w Brześciu Kujawskim, a także grodziska stożkowa-

te w Głuszynku i Kościelnej Wsi. Ponadto brał udział w badaniach weryfikacyjnych grodzisk i kopców podworskich. Przykładowo, w l. 1990–1996 udało się przeprowadzić weryfikację 22 obiektów na Kujawach oraz 23 w ziemi dobrzyńskiej. Często prof. L. Kajzer był wyłącznie współuczestnikiem badań, służąc swą wiedzą i doświadczeniem, np. w 1986 r. w Choceniu.

Profesor Kajzer był autorem ponad 600 prac naukowych, w tym kilkudziesięciu książek autorskich, współautorskich oraz redaktorskich. Część z tych prac została opublikowana poza granicami Polski, np. w Austrii, Francji, Niemczech, Szwecji, Wielkiej Brytanii czy USA. Do najważniejszych publikacji, oprócz pracy doktorskiej i habilitacyjnej, należą: *Wstęp do badań archeologiczno-architektonicznych* (Łódź 1984, ss. 195), *Zamki i społeczeństwo. Przemiany architektury i budownictwa obronnego w Polsce w X–XVIII wieku* (Łódź 1993, ss. 265), *Wstęp do archeologii historycznej w Polsce* (Łódź 1996, ss. 265), *Zamki i dwory obronne w Polsce centralnej* (Warszawa 2004, ss. 268), *Dwory w Polsce od średniowiecza do współczesności* (Warszawa 2010, ss. 368) czy monumentalne dzieło, którego był pomysłodawcą i redaktorem — *Leksykon zamków polskich* (Warszawa 2001, ss. 591). Artykuły, recenzje i sprawozdania publikował na łamach m.in. „Informatora Archeologicznego”, „Kwartalnika Historii Kultury Materialnej”, „Spotkań z Zabytkami”, „Zapisek Kujawsko-Dobrzyńskich” czy „Ziemi Kujawskiej”.

Część dorobku pisarskiego prof. L. Kajzera stanowią książki autorskie, współautorskie, redaktorskie, artykuły oraz komunikaty poświęcone Kujawom i ziemi dobrzyńskiej. Wśród nich poczesne miejsce zajmują m.in. *Zamek w Raciążku* (Łódź 1990, ss. 280), *Siedziby obronno-rezydencjonalne w powiecie kowalskim na Kujawach w XIII–XVIII wieku* (współautor, Łódź 1991, ss. 214), *Kościelna Wieś na Kujawach. Studium osadnicze* (redaktor i współautor, Łódź 1994, ss. 189), *Budownictwo obronne Ziemi Dobrzyńskiej. Wstęp do badań* (wspólnie z A. Horonziakiem, Włocławek 1995, ss. 233), *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej* (współredaktor i współautor, Włocławek 1995, ss. 296), *Zamek w Sadłowie na ziemi dobrzyńskiej* (redaktor i współautor, Łódź 2004, ss. 300) czy *Zamek w Radzikach Dużych na Ziemi Dobrzyńskiej* (redaktor i współautor, Rypin

2009, ss. 186). Publikacje te ukazały się w serii „Budownictwo obronno-rezydencjonalne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej”, której to prof. Kajzer był pomysłodawcą i redaktorem.

Leszek Kajzer był członkiem komitetów redakcyjnych czasopism: „Archaeologia Historica Polona” (2007–2016, t. 16–24), „Kwartalnika Historii Kultury Materialnej” (od 2002, R. 50, nr 1), „Sieradzkiego Rocznika Muzealnego” (1988–2013, t. 4–14). Pełnił również funkcję redaktora „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica” (1994–2009).

Profesor Kajzer był cenionym archeologiem okresu średniowiecza i nowożytności. Łączył ze sobą znajomość badanych obiektów ze znajomością źródeł historycznych, głównie archiwalnych. Sprawiało to, że był niezwykle cenionym i poszukiwanym współpracownikiem. Od stycznia 2015 r. do października 2016 r. przewodniczył Radzie Naukowej Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. Od 1995 r. zasiadał w Komitecie Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN, w ramach którego był wiceprzewodniczącym Komisji Archeologii Średniowiecza i Nowożytności. Był członkiem Rady Programowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa (2007–2016); rad naukowych Muzeum-Zamek w Oporowie, Muzeum Archeologicznego w Gdańsku (od 1994); Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego (od 1998); Rady Naukowej Uniwersyteckiego Centrum Archeologii Średniowiecznej i Nowożytnej przy UMK (od 26 III 1991), której był wiceprzewodniczącym. Należał również do Comite Permanent „Castrum Bene” (od 1992); Komitetu European Symposium for Teacher of Medieval Archaeology; Komitetu International Council on Monuments and Sites (ICOMOS); Korporacji Naukowej „Castella Maris Baltici” (od 1997); Stowarzyszenia Historyków Sztuki (od 1976), Stowarzyszenia Miłośników Dawnej Broni i Barwy oraz towarzystw naukowych w Łodzi (Wydział II Nauk Historycznych i Społecznych, od 28 IV 1987), Sandomierzu (I VIII 1994–2014) oraz we Włocławku (od VI 1979). Ponadto pełnił funkcje wiceprzewodniczącego Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków przy Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Łodzi, eksperta Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej w zakresie archeologii, rzeczoznawcy ministra kultury ds. archeologii. Współpracował także z Centre d'Archaeologie Médiévale w Caen (Francja).

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2016, nadany pośmiertnie), Złotym Krzyżem Zasługi (4 VI 2004, legitymacja nr 70–2004–45), Srebrnym Krzyżem Zasługi (10 V 1997), Brązowym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” (4 X 2005), Złotą Odznaką UŁ (29 V 1998), Odznaką za Zasługi dla Województwa Włocławskiego (1980).

Leszek Kajzer zmarł 25 IX 2016 r. w Łodzi. Został pochowany na cmentarzu przy ul. Ogrodowej.

Leszek Kajzer dwukrotnie wstępował w związek małżeński. Pierwszy raz ożenił się 24 I 1970 r. w Łodzi z Elżbietą z Turskich 1° v. Dinter (ur. 19 IX 1940 w Brześciu n. Bugiem). Małżeństwo miało syna Tomasza (ur. 1971). Ponownie ożenił się z Anną Heleną Marciniak (ur. 27 IV 1961), dr hab. nauk humanistycznych w zakresie archeologii średniowiecza i czasów nowożytnych. Jest prof. nadzw. UŁ, pełni funkcję prodziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego UŁ oraz kierownika Katedry Archeologii Historycznej i Bronioznawstwa Instytutu Archeologii UŁ. Ich córka Zuzanna (ur. 17 I 1995) jest studentką Politechniki Łódzkiej.

Arch. Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie, akta osobowe Leszka Kajzera, sygn. 810; tamże, Akta przewodów, sygn. 127/dr; Uniwersytet Łódzki, Dział Spraw Pracowniczych, akta osobowe prof. Leszka Kajzera; Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu, Delegatura we Włocławku, Choceń, gm. loco, st. I, dokumentacja wykopaliskowa; Monitor Polski, z 1997 r., Nr 62, poz. 607; — Andrzejewski A., *Profesor Leszek (Lech) Kajzer (11 VIII 1944–25 IX 2016)*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. LXV, s. 235–239; „Archaeologia Historica Polona” 1995, t. 1, s. 7; Horbacz T., Marciniak-Kajzer A., *Wykaz publikacji naukowych prof. dr. hab. Leszka Kajzera*, „Archaeologia Historica Polona” 2005, t. 15/1, s. 21–50; Kołodziejki S., *Profesor Leszek Kajzer*, tamże, s. 11–19; Marciniak-Kajzer A., *Wykaz prac magisterskich i rozpraw doktorskich napisanych pod kierunkiem prof. dr. hab. Leszka Kajzera*, tamże, s. 51–58; *Sylwetki Łódzkich Uczonych*, z. 116: *Profesor Leszek Kajzer*, red. zeszytu M.M. Blombergowa, Łódź 2014; *Who is who w Polsce. Leksykon biograficzny...*, [cz.1: A-Ma], założone przez Ralpa Hübrera, wyd. 3 uzup., Zug 2004, s. 1602; *Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny*, t. II: H–L, red. nauk. J. Kapuścik, red. tomu M. Halawa, Warszawa 1999, s. 242; — Fot. ze zbiorów prof. Anny Marciniak-Kajzer z Łodzi.

Michał Raczkowski

KALDEBORN (KALDENBORN) JAN

(zm. 1416), biskup tytularny tauryski, sufragan wrocławski

Zarówno w odniesieniu do czasu nominacji biskupiej, jak też tożsamości owego będącego dominikaninem hierarchy zachodzą wątpliwości, przy czym dopiero ostatnio zwrócono w historiografii uwagę na osobę ustanowionego w 1378 r. w polskiej prowincji Zakonu Kaznodziejskiego lektorem teologii (*lector sententiarum*) — z przeznaczeniem do prowadzenia wykładu *Sentencji* w zakonnej szkole w Toruniu (zlokalizowanym przy granicy diecezji chełmińskiej z wrocławską, na ziemiach państwa krzyżackiego) — Jana Kaldeborna, najpewniej tożsamego z późniejszym biskupem. Wyłącznie hipotezą pozostaje natomiast domysł sformułowany przez P. Czaplewskiego, że duchowny ten miał pochodzić z miejscowości Caldeborn, zwanej później Kaltwasser, na Śląsku Opolskim (ob. Zimna Wódka k. Ujazdu). Z kolei nie podlegają wątpliwości bliskie związki dominikana Jana Kaldeborna z Piastem opolskim, biskupem Janem Kropidłą, w ślad za którym przeniósł się on z posługą z diecezji chełmińskiej do wrocławskiej.

W diecezji chełmińskiej J. Kaldeborn poświadczony jest po raz pierwszy w akcie z datacją: Wąbrzeźno, 21 VIII 1399 r. Z kolei w źródłach Kurii Rzymskiej, odpowiednio pod datami 27 IX i 1 XII 1400 r., wzmiankowany jest *Iohannes, episcopus Thaurisensis, officialis[?]* *Culmensis*, i *Iohannes, episcopus Taurisensis, Iohannis, episcopi Culmensis, vicarius generalis* (raz jeszcze, ale już bez wskazania na związek z diecezją chełmińską, wspomniany 5 VII 1403 r.). W dn. 17 II 1402 r. *Iohannes Caldenborn, antistes Thaurisensis*, asystował w katedrze w Chełmży biskupowi pomezzańskiemu Janowi Mnichowi w konsekracji nowego pasterza diecezji chełmińskiej, Arnolda Stapila, natomiast u schyłku listopada 1402 r. znajdujemy go jako uczestnika synodu prowincjalnego w Łęczycy (29 XI tr. wystąpił tam w charakterze jednego z wystawców przywileju odpustowego dla szpitala Trójcy Świętej w Płocku, związanego z konwentem jego macierzystego zakonu dominikanów).

Na synod łęczycki przybył najpewniej u boku Jana Kropidły, wówczas już ordynariusza wrocław-

skiego, jako sufragana tego (gdyby nadal pozostawał biskupem pomocniczym chełmińskim, obecność na synodzie metropolii gnieźnieńskiej byłaby trudna do wytłumaczenia). Dopiero wszakże w odniesieniu do 1404 r. poświadczony jest J. Kaldeborn — i to zarówno w źródłach miejscowych, jak też w aktach Kurii Rzymskiej — jako wikariusz *in spiritualibus* (rzekomo również oficjał) pasterza diecezji wrocławskiej. Jego posługą objęty został — poniekąd zwyczajowo, gdy chodzi o miejscowych sufraganów — obszar Pomorza Gdańskiego, gdzie stale przebywał, zaś jego rezydencją była prawdopodobnie kuria biskupia w Subkowach (k. Tczewa). W dn. 20 V 1406 r. J. Kaldeborn uczestniczył w kolejnym synodzie prowincjalnym w Kaliszu, co poświadcza przywilej odpustowy z tej daty dla świątyni Mariackiej w Gdańsku. Z Pomorza Gdańskiego J. Kaldeborn odwołany został przez bp. Jana Kropidłę w listopadzie 1411 r., gdzie wszakże działał w l. 1412–1414, tego nie wiadomo (P. Czaplewski przypuszcza, że jednak nadal w diecezji wrocławskiej). Natomiast w odniesieniu do roku 1415 poświadczony jest na Warmii, dokąd miała go sprowadzić tamtejsza kapituła katedralna w okresie wakansu po śmierci ordynariusza Henryka Vogelsanga. Nie udzielał się tam długo, gdyż w roku następnym kres jego życia położyła szeregą się zaraza (1416).

Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon, hrsg. von E. Gatz, Berlin 2001, s. 300, 309, 396, 571, 700; Bucichowski W., *Lista lektorów dominikańskich prowincji polskiej od erygowania prowincji do roku 1525*, „Przegląd Tomistyczny” 1997, t. 6–7, s. 131 (nr 428); Chodyński S., *Biskupi sufragani*, s. 30; Czaplewski P., *Tytularny episkopat*, s. 114–118, 158–160; Gałuszka T., *Szkolnictwo konwentualne i partykularne w strukturach polskiej prowincji dominikanów XIV stulecia. Nowe ujęcie w świetle nowych źródeł*, „Roczniki Historyczne” 2012, R. 78, s. 201; *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 475, t. 2, s. XXXIX; Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja*, s. 140, 196, 208; Kaczmarek K., *Szkoły i studia polskich dominikanów w okresie średniowiecza*, Poznań 2005, s. 411; Kielar P., *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu*, [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce*, t. 1, pod red. J. Kłoczowskiego, Warszawa 1975, s. 317; Koch F.A., *Die Erfurter Weihbischöfe. Ein Beitrag zur thüringischen Kirchengeschichte*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthumskunde” 1865, Bd 6, s. 76–77; Librowski S., *Z dziejów katedry, a następnie kolegiaty św. Wita w Krusz-*

wicy, „Arch. Bibl. Muz.” 1967, t. 15, s. 266–267; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 191 (również s. 3*, 33*, 37*); Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy*, wg indeksu (zwl. s. 235–238); tenże, *Polscy biskupi dominikańscy*, s. 76–79; tenże, *Stolice tytularne biskupów Kościoła katolickiego wpisanych w dzieje ziem polskich (XIII w.–2014 r.)*, Kraków 2014, s. 87, 243; Subera I., *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa 1981, s. 68–69; Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów*, s. 482; Szymborski W., *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków 2011, s. 366 (nr 534); Traeger J., *Die Bischöfe des mittelalterlichen Bistums Schwerin*, Leipzig 1984, s. 195–197; Zygmunt L., *Działalność synodalna arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego*, „Roczniki Historyczne” 2012, R. 78, s. 115, 117, 123.

Krzysztof Rafał Prokop

KANIEWSKI WŁADYSŁAW

(1899–1926), kapitan Wojska Polskiego, halerczyk

Urodził się 19 III 1899 r. we Włocławku. Był synem Józefa i Anieli z d. Antonowicz. Szkołę powszechną ukończył we Włocławku. Około 1912 r. rodzina wyemigrowała do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej i zamieszkała w Simpson-Pa. Jego ojciec był robotnikiem. Osiemnastoletni W. Kaniewski 19 III

1917 r. wstąpił do szkoły podchorążych w Cambridge Springs i jako jej uczeń zgłosił się do formującej się armii polskiej, jednocześnie kontynuując naukę. Zaledwie po kilku miesiącach pobytu w szkole podchorążych został skierowany, 29 V 1917 r., do Kanadyjskiej Oficerskiej Szkoły Piechoty (Co Training School of Infantry).

Do Francji przybył w początkach formowania się na jej terenie Armii Polskiej pod dowództwem gen. Józefa Hallera. Struktury organizacyjne Armii zawiązały się na początku lipca 1917 r. w obozie Sille le Guillaume, które zasilili m.in. pierwsi ochotnicy przybyli z Kanady i Stanów Zjednoczonych. Tam

też przydzielony został do 3 Pułku Strzelców Polskich. W dn. 21 XI 1917 r. otrzymał nominację na podporucznika. Przez dwa miesiące szkolił się na kursie kartaczownic w Poitiers. Od I VII 1918 r. pełnił służbę w kompanii kartaczownic jako szef sekcji w 2. batalionie, gdzie został przeniesiony z I batalionu z racji ukończenia tego kursu. W dn. 24 VII tr. przeniesiony został znowu do I batalionu z powodu zmiany kadry oficerskiej. Dwa miesiące później (28 IX) ukończył drugi, 15-dniowy kurs kartaczownic w St. Pomig. Od 17 X do 6 XI 1918 r. walczył na froncie w Wogezach, gdzie 3. pułk w składzie 1 Dywizji Strzelców Polskich brał udział w walkach przeciw Niemcom. W dn. 19 I 1919 r. został awansowany na stopień porucznika i w ostatnim dniu lutego przeniesiony z I. do 2. batalionu.

Od 10 do 29 V 1919 r. W. Kaniewski brał udział w ofensywie na Kresach Wschodnich. W okresie od 10 VII do 3 VIII 1919 r. uczestniczył w ofensywie w Galicji na froncie w Małopolsce Wschodniej, a od 26 IV do 6 VI 1920 r. w ofensywie na Kijów. Brał udział w bitwie pod Starą Sieniawą, następnie w zaciętej bitwie 31 V tr. pod Napadówką. W dn. 7 VI 1920 r. nastąpił odwrót ofensywy kijowskiej, w której brał udział do 23 VI. Tam też został ciężko ranny pod Misiorówką i ewakuowany do szpitala.

Jego pułk prowadził działania bojowe do momentu zawieszenia broni, które nastąpiło w Równem 19 XI 1920 r. W. Kaniewski 19 XII 1920 r. został tymczasowo zwolniony z wojska na podstawie Dekretu Naczelnika Państwa (Nr 6481/ MOB z dn. 30 VI 1919) dotyczącego ochotników powołanych z terytorium Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, w wyniku którego nastąpiło także zdemobilizowanie z armii gen. Hallera.

Porucznik Kaniewski po długiej rekonwalescencji, ostatecznie zakończonej w szpitalu wojskowym L5 w Poznaniu, został przydzielony do 45 Pułku Strzelców Kresowych — do 3 Kompanii Ciężkich Karabinów Maszynowych w Równem, gdzie formacja zakończyła definitywnie działania bojowe. Była ona kontynuacją 3 Pułku Strzelców Polskich, z którego się wywodził. Pułk podlegał Dowództwu Okręgu Korpusu II w Lublinie.

Po zdaniu egzaminu 18 XII 1923 r. otrzymał dokument poświadczający dobrą znajomość języka polskiego, historii politycznej Polski i nauki o Polsce

K

współczesnej. W dwa lata później ukończył Kurs Doskonalenia Młodszych Oficerów Piechoty w Chełmnie (15 IX–22 XII 1925). Oprócz języka ojczystego, biegle w mowie i piśmie posługiwał się językiem angielskim i rosyjskim. Do końca życia w stopniu kapitana służbę pełnił w Równem (k. Wołyńia na Ukrainie).

Za swoje dokonania podczas frontowych walk W. Kaniewski 15 III 1921 r. otrzymał nadany przez Dowództwo 6. Armii Oddział V Krzyż Walecznych. Ponadto był udekorowany Medalem Wołyńskim, francuskim Medalem Zwycięstwa, Krzyżem Polsko-Amerykańskim, Krzyżem Algierskim oraz przyznany 10 I 1921 r. przez J. Piłsudskiego Krzyżem Żołnierzy Polskich z Ameryki.

Władysław Kaniewski zginął tragicznie 29 VI 1926 r. w Powursku pod Kowlem (zachodnia Ukraina), w wyniku podłożenia materiałów wybuchowych przez nacjonalistów ukraińskich, gdy Polacy wracali z poligonu. Pochowany został 2 VII, wraz z innymi poległymi w zamachu, na cmentarzu wojskowym w Równem. Jesienią 2016 r. został ekshumowany i pochowany z pełnym ceremoniałem wojskowym na cmentarzu parafialnym w Kowalu.

W dn. 7 VII 1923 r. ożenił się ze Stefanią z d. Koryńską, pochodzącą z Kowala. Małżonkowie w Kowalu posiadali dom, jednakże w związku z pełnioną przez W. Kaniewskiego służbą rodzina zamieszkała w Równem. Z tego związku mieli syna Ryszarda (ur. 1924), ucznia Korpusu Kadetów w Rawiczu, członka TOP, „Miecza i Pług” i AK. Zginął w niemieckim obozie koncentracyjnym Gross-Rosen (Rogoźnica, na Dolnym Śląsku).

CAW, Akta osobowe Kaniewski Władysław: lista personalna demobilizacji Dowództwa Armii gen. Hallera, przebieg służby w Armii Polskiej, tymczasowa karta zwolnienia z Armii Polskiej, kserokopie (w zbiorach autorki); APW, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej we Włocławku, sygn. 188; Dokumenty w archiwum rodzinnym autorki: metryka, leg. Krzyża Walecznych, dypl. Krzyża Żołnierzy Polskich z Ameryki, zaświadczenia z kursów; — Caban M., *Błękitna Armia gen. Hallera*, Kutno 1991; Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia polityczna Polski*, Gdańsk 1990, t. 2, cz. I, s. 98, 123–125, 134, 166, 236–239, 249–253, 334–336; Siedlik T.A., *Historia Polski 1900–1939*, Warszawa 1993, s. 173–179; Wielecki H., Sieradzki R., *Wojско Polskie 1921–1939. Odnaki pamiątkowe piechoty*, Warszawa 1991, s. 84; Ziółkowska B., *Kaniewski*

Władysław, [w:] *Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic*, pod red. Z.J. Zasady i B. Ziółkowskiego, Włocławek–Kowal 2006, s. 99–100; — Fot. z arch. rodziny Kościańskich.

Barbara Ziółkowska

KAROLAK STANISŁAW

(1898–1972), żołnierz Legionów Polskich, członek Polskiej Organizacji Wojskowej, starosta włocławski

Urodził się 24 I 1898 r. we wsi Bilno, gm. Kłóbkka, w rodzinie Józefa i Antoniny z d. Kujawskiej. Jego ojciec był fornałem w majątku hrabiów Radońskich, matka zajmowała się wychowywaniem dzieci i prowadzeniem domu. Jako małe dziecko uczęszczał do ochronki prowadzonej w majątku, później

był uczniem miejscowej szkoły początkowej, w której ukończył cztery oddziały. Nie mogąc z powodu braku środków finansowych kontynuować nauki, pozostawał przy rodzicach. Wstąpił wówczas do organizacji Młodzieży Ludowej i działał na terenie wsi Śmiłowice, Grabkowo i Szczutkowo.

W 1916 r., mając 18 lat, zgłosił się jako ochotnik do Legionów Polskich dowodzonych przez Józefa Piłsudskiego. Gdy w lipcu 1917 r. doszło do kryzysu przysięgowego i gdy żołnierze I i III Brygady odmówili złożenia przysięgi na wierność monarchii Austro-Węgier, część żołnierzy i podoficerów, w tym również S. Karolaka, internowano w obozie w Szczypiornie k. Kalisza, zaś resztę legionistów skierowano do Polskiego Korpusu Posiłkowego. S. Karolak powrócił na Kujawy i wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej działającej na terenie pow. włocławskiego. Działał czynnie w jej strukturach konspiracyjnych na terenie obwodu Brześć Kujawski i w gm. Śmiłowice. W listopadzie 1918 r. wspólnie z innymi członkami POW brał udział w akcji rozbrajania niemieckich żołnierzy w Chodczu i Czerniewicach. Na czele sformowanej kompanii POW podą-

zył do Aleksandrowa, gdzie wspomagał miejscową ludność w oswojeniu miasta. Na początku stycznia 1919 r. brał udział w powstaniu wielkopolskim i walczył z Niemcami o wyzwolenie Inowrocławia. W dn. 6 I 1919 r. został ranny i kilka dni przebywał na kuracji w szpitalu w Inowrocławiu.

Niewyleczony z ran, w dn. 24 I 1919 r. wraz z pośilkami z Wielkopolski wyjechał do Lwowa i brał tam udział w walkach z Ukraińcami, którzy w listopadzie 1918 r. zajęli większość miasta i proklamowali utworzenie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Przeciwko Ukraińcom wystąpiły polskie organizacje konspiracyjne oraz polscy mieszkańcy Lwowa, w tym młodzież (nazwana później Orłętami Lwowskimi); działania te w późniejszym okresie wsparło powstające Wojsko Polskie. W dn. 22 V 1919 r. wojska ukraińskie zakończyły oblężenie Lwowa i wycofały się wobec ofensywy Wojska Polskiego. S. Karolak jako żołnierz 31. pp w stopniu starszego sierżanta brał udział także w wojnie polsko-rosyjskiej w l. 1919–1920.

Zdemobilizowany w 1921 r. powrócił na Kujawy i rozpoczął pracę jako robotnik w Fabryce Celulozy. Jednocześnie podjął dalszą naukę w szkole dokształcającej przy ul. Łęskiej 3. Pracując w Celulozie, należał do Związku Zawodowego, a później uczestniczył w działalności Rady Kasy Chorych i w radach spółdzielczych. W 1926 r. zorganizował wśród robotników Celulozy Koło PPS-Lewica, które aktywnie walczyło o poprawę warunków pracy i płacy. Za swoją działalność został usunięty z fabryki. Był kilkakrotnie aresztowany, w więzieniu przebywał 20 miesięcy. Po wyjściu z więzienia nadal aktywnie działał jako członek Komitetu Okręgowego PPS-Lewica i współredaktor pisma „Fornal”. Po wielu staraniach pracę znalazł w ruchu spółdzielczym i został zatrudniony jako kierownik Spółdzielni Spożywców „Społem” w Lubaniu, Brześciu Kujawskim i Osięcicach. Pracował tam do wybuchu II wojny światowej.

W dn. 25 VIII 1939 r. został zmobilizowany w stopniu starszego sierżanta do WP i skierowany jako zastępca komendanta na dworzec kolejowy Łódź Kaliska. Wycofując się wraz z innymi oddziałami WP na wschód, brał udział w walkach z Niemcami. W okolicach Lwowa dostał się do niewoli radzieckiej, ale po kilkunastu dniach został zwolniony z obozu i powrócił do domu. We Włocławku został

aresztowany przez Niemców i uwięziony w obozie jenieckim, ale ze względu na zły stan zdrowia został zwolniony i powrócił do rodziny. W 1940 r. wysiedlono go z Włocławka do Tarnowa, bez możliwości zabrania rodziny. Po pewnym czasie powrócił potajemnie w rodzinne strony i prowadził tu działalność konspiracyjną przeciwko okupantowi. Był trzykrotnie poszukiwany przez gestapo i wobec zagrożenia życia wyjechał do Warszawy, gdzie nadal działał w strukturach PPR. W działalności konspiracyjnej używał pseudonimów: Paskasz, Stary i Radon. Był odpowiedzialny za organizowanie konspiracyjnych rad narodowych w pow. rawskim, skierniewickim i łowickim, wspierał także tworzenie i działalność oddziałów partyzanckich AL.

Po wyzwoleniu Skierniewic został mianowany starostą pow. skierniewickiego. W lutym 1945 r. ze względu na bardzo dobrą znajomość terenu Kujaw i stosunków społecznych S. Karolak został wyznaczony starostą włocławskim. Zaangażował się w trud odbudowy tych ziem ze zniszczeń wojennych, wdrażał reformę rolną i upowszechnianie oświaty wśród dzieci i młodzieży. W celach służbowych wyjeżdżał do różnych miejscowości autem z umieszczonym na drzwiach herbem powiatu włocławskiego. Podczas jednej z takich podróży został zatrzymany na drodze z Izbicy do Lubrańca przez grupę zbrojnego podziemia dowodzoną przez Jerzego Gadzinowskiego pseud. Szary, ale po kilku godzinach zwolniono go.

W 1946 r. został przeniesiony na stanowisko starosty do Tucholi, a następnie, w 1947 r., do Lidzbarka Warmińskiego. W 1948 r. podjął pracę w Ministerstwie Ziem Odzyskanych, które zostało później przekształcone w Ministerstwo Administracji Publicznej, gdzie piastował stanowisko kierownika kursów dla urzędników z terenów Ziem Zachodnich szkolonych dla podniesienia ich kwalifikacji. Kursy te były prowadzone w Józefowie k. Otwocka. W l. 1950–1952 pracował w Biurze Historii Partii powołanym przy KC PZPR. W latach następnych powrócił do Włocławka i był zatrudniony w Elektrowni Włocławek na stanowisku kierownika personalnego. Przed przejściem na emeryturę był dyrektorem Włocławskich Zakładów Piekarniczych.

Za udział i męstwo wykazane na polach bitew w Legionach Polskich, w powstaniu wielkopolskim, obronie Lwowa i wojnie polsko-rosyjskiej w 1920 r. Stanisław Karolak był odznaczony Krzyżem Virtuti

K

Militari oraz Medalem Niepodległości. Za działalność w ruchu oporu w l. 1940–1945 został odznaczony Krzyżem Walecznych (Rozkaz Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego nr 1364 z 28 XII 1945), Krzyżem Partyzanckim, Medalem Zwycięstwa nad Faszyzmem (nadany przez KRN) i Krzyżem Grunwaldu nadanym przez MON. Uzyskał również awans na stopień porucznika WP. W uznaniu zasług w pracy zawodowej i działalności społecznej po 1945 r. otrzymał Medal 10-lecia Polski Ludowej (1955) i Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (26 IV 1957).

Stanisław Karolak zawarł w 1920 r. związek małżeński z Bronisławą Zdunek (ur. 26 VII 1902), pochodzącą ze wsi Szczutkowo. Małżonkowie mieli trójce dzieci: córki Eleonorę (ur. 1922, zm. po ośmiu miesiącach) i Irenę (ur. 1928) oraz syna Czesława (1924–1970).

Stanisław Karolak wzmiankowany jest w powieści Igora Newerlego *Pamiętka z Celulozy*.

Zmarł 5 XII 1972 r. w Warszawie i został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach (kwatery B 33 rząd 5 grób 7).

Informacje uzyskane od córki Ireny Malik z Bydgoszczy i wnuczki Liliany Babickiej z Bydgoszczy; — AAN, KC PZPR, sygn. 237/XXIII-627; AAN, Zbiór akt osobowych działaczy ruchu robotniczego, sygn. 2733; Arch. Kanc. Prezyd. RP, Wnioski na odznaczenia; — „Wiad. Włocł.”, nr 27 z 27 II 1945 r., nr 29 z 1 III 1945 r.; — Fot. z arch. rodzinnego Liliany Babickiej z Bydgoszczy.

Władysław Kubiak

KAROLEWSKI LEONARD STEFAN

(1922–1990), ksiądz, wychowanek Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, urzędnik w Kurii Diecezjalnej Włocławskiej, proboszcz włocławskiej parafii św. Stanisława BM

Urodził się 27 VII 1922 r. w Łodzi, w kupieckiej rodzinie, Stefana i Franciszki z d. Szczech. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Zbiersku. Dalszą naukę w salejańskim Niższym Seminarium Duchownym

w Łodzi n. Wartą przerwał wybuch II wojny światowej. W 1940 r. został aresztowany przez Niemców i wywieziony do Rzeszy na roboty przymusowe. Po zakończeniu wojny trafił do Rzymu i tam w październiku 1945 r. podjął naukę w Liceum przy II Korpusie Wojska Polskiego. Po zdobyciu włoskiego świadectwa

dojrzałości, we wrześniu 1946 r. powrócił do Polski. We wrześniu 1947 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku i odbył tu pięcioletnie studia filozoficzno-teologiczne, a po ich ukończeniu otrzymał święcenia kapłańskie 15 VI 1952 r. w katedrze włocławskiej.

Po trzech latach pracy duszpasterskiej na stanowisku wikariusza w parafii Ciecchocinek został wysłany przez władzę diecezjalną na studia specjalistyczne z katechetyki. Odbył je w l. 1955–1957 na Akademii Teologii Katolickiej, ale ponieważ w czasie studiów odwoływany był dwukrotnie na zastępstwa w pracy duszpasterskiej w diecezji, przedłużyło się opracowanie podjętego przezeń tematu pracy magisterskiej „Problem reedukacji rodziców” i magisterium uzyskał dopiero w grudniu 1960 r.

Przez niespełna sześć lat był administratorem podwłocławskiej parafii Michelin (1 XII 1959–17 VIII 1965). Wraz z pracą duszpasterską łączył wówczas funkcje urzędnicze w Kurii Diecezjalnej Włocławskiej: najpierw referenta w Wydziale Gospodarczo-Finansowym (25 IV–1 IX 1960), następnie w Referacie Nauki Katolickiej (od 1 IX 1960), a także stałego zastępcy diecezjalnego wizytatora katechetycznego (od 16 I 1962).

Z kolei przez ponad cztery lata zarządzał parafią Gosławice k. Konina (17 VIII 1965–20 XII 1969), najpierw jako administrator, a potem (od 8 XI 1967) jako proboszcz. Oprócz tego w dalszym ciągu powierzano mu różne funkcje związane z jego wykształceniem specjalistycznym; w 1969 r. (25 III) został mianowany wizytatorem nauki religii.

W końcu 1969 r. (20 XII) został przeniesiony do Włocławka, gdzie powierzono mu parafię św. Stanisława, którą kierował przez przeszło 20 lat. Oprócz

solidnie prowadzonego duszpasterstwa ogólnego troszczył się przede wszystkim o zapewnienie w parafii dobrych warunków dla pracy katechetycznej. Między innymi przygotował tu najpierw dobrze wyposażone salki katechetyczne w bocznej nawie kościoła, a potem, w l. 80., wybudował specjalny dom katechetyczny. Zreorganizował prezbiterium świątyni i jego wystrój, a dla wygody wiernych założył w całym kościele centralne ogrzewanie i nowe nagłośnienie. Postarał się o pokrycie blachą miedzianą kopuły kościoła. Prace te były prowadzone systematycznie, mimo że w tym czasie parafia św. Stanisława została kilkakrotnie uszczuplona na rzecz innych, nowo powstałych parafii wrocławskich. Ksiądz Karolewski pełnił też funkcję dziekana dekanatu wrocławskiego II (1971–1989). Był jednocześnie zatrudniony w Kurii Diecezjalnej Wrocławskiej: był dyrektorem Wydziału Katechetycznego (21 VI 1980–21 IV 1988), a po śmierci biskupa wrocławskiego Jana Zareby został upoważniony (27 XI 1986) przez administratora apostolskiego bp. Romana Andrzejewskiego do zastępowania w określonych sprawach wikariusza generalnego. Był też członkiem Komisji ds. wychowawczych Seminarium Duchownego, Komisji ds. katechizacji, delegatem biskupa w sprawach wizytacji parafialnych, członkiem Rady Kapłańskiej. Przez jeden rok akademicki (1972/1973) wykladał zastępczo katechetykę we wrocławskim Wyższym Seminarium Duchownym.

Za zasługi dla diecezji wrocławskiej został odznaczony najpierw godnością kanonika honorowego kapituły katedralnej we Wrocławku (1975), a potem jej kanonika gremialnego (1989). Uehonorowany był także godnością kapelana papieskiego (1986).

Zgromadził podstawowy księgozbiór przydatny mu do pracy naukowo-popularyzacyjnej, dydaktycznej i duszpasterskiej, który po jego śmierci w części (ok. 300 wol.) został przekazany do biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku.

Zmarł w szpitalu wrocławskim 2 VII 1990 r. Pochowany został na cmentarzu w Zbiersku k. Kalisza.

ADW, AKDW, Akta personalne ks. L. Karolewskiego, b. sygn., k. nlb.; Akta parafii św. Stanisława we Wrocławku, 1969–1990; — *Schematyzmy... 1949–1989*; — Frączzak W., *Ks. Leonard Stefan Karolewski*, „Kron. Diec. Włocł.” 1992, t. 75, s. 109–110; Rulka K., *Bibliografia podmiotowa i przedmiotowa*, [w:] *425 lat Wyższego Seminarium Du-*

chownego we Wrocławku. Profesorowie, s. 216–217; tenże, *Dary książkowe dla biblioteki seminarium duchownego we Wrocławku*, „Kron. Diec. Włocł.” 1993, t. 76, s. 278; tenże, *Losy księgozbiórów profesorskich seminarium duchownego we Wrocławku w XX wieku*, [w:] tenże, *Wokół słowa drukowanego i pisanego*, Miłkowice 2016, s. 68; — Fot. z dokumentacji KDW.

Kazimierz Rulka

KARPIŃSKI IGNACY

(1815–1895), nauczyciel, pisarz

Urodził się w 1815 r. (1817?) w woj. warszawskim, był synem Gabriela i Marcjanny z d. Wieczorkiewicz, wyznania rzymskokatolickiego. Pochodził z rodziny szlacheckiej h. Korab, był bratankiem Franciszka Karpińskiego (1741–1825) — poety epoki oświecenia.

Ukończył Gimnazjum Gubernialne w Warszawie (ok. 1837) oraz Kursy Dodatkowe Pedagogiczne, oddział filologiczny, jako wolny słuchacz (1837–1838). Zdał egzamin przed Komitetem Egzaminacyjnym w 1838 r. i przez 30 lat pracował jako nauczyciel w męskich rządowych szkołach średnich. W Gimnazjum w Piotrkowie uczył języka łacińskiego, języka polskiego oraz historii powszechnej i geografii. Pracował kolejno jako nauczyciel: w Szkole Obwodowej (Powiatowej od 1841 r.) w Kaliszu (1838–1844), Gimnazjum w Piotrkowie (1844–1851), w Szkole Powiatowej w Wieluniu (1851–1852), Gimnazjum w Radomiu (1852–1860), w Gimnazjum w Płocku (1860–1862) — jako inspektor (X 1861–VII 1862) oraz jako inspektor w Szkole Powiatowej Specjalnej we Wrocławku, a po reformie w 1866 r. w Gimnazjum Realnym we Wrocławku (1862–1868), pełniąc funkcję rektora (1862–1866) i pomocnika inspektora (1866–1868).

Jednocześnie z podjęciem pracy zawodowej jako nauczyciel zajął się ogrodnictwem. W Piotrkowie posiadał ogród i pasiekę. Pracując we Wrocławku, za pośrednictwem pełnomocnika Stefana Kotkowskiego, właściciela dóbr Kamień Mściowski k. Sandomierza, zakupił 28 VII 1866 r. w Sandomierzu dworek, wzniesiony na przełomie XVIII i XIX w., wraz z gruntem (u podnóża wschodniej skarpy miejskiej)

K

na przedmieściu Rybitwy, pod numerem 11. Za posiadłość Konstantemu Konarskiemu, dziedzicowi dóbr Wilczyce k. Sandomierza, zapłacił 3085 rbs i 20 kop.; sprzedaż sfinalizowano przed 10 VII 1867 r.

Dziś z braku dokumentów trudno jest ustalić bliższe związki I. Karpińskiego z rodziną Kotkowskich (rodzina matki pisarza Witolda Gombrowicza). Są przesłanki, że jego żona przez dłuższy okres mieszkała u Kotkowskich. I. Karpiński wydaną własnym nakładem, już jako rektor emeryt, obywatel m. Sandomierza, pierwszą książkę o ogrodnictwie dedykował „Wielmożnemu Sewerynowi dziś Nestorowi w zacnej rodzinie Kotkowskich, zwolennikowi jednych ze mną pojęć i przekonań w dowód przyjaźni i głębokiego poważania, Autor niniejszą pracę ośmiela się ofiarować”.

Po 30 latach pracy jako emerytowany nauczyciel, z uposażeniem 900 rb rocznie, w 1868 r. zamieszkał wraz z żoną w Sandomierzu. Z zadbanego ogrodu uzyskiwał dodatkowy dochód wynoszący ok. 445 rb rocznie. Ks. Melchior Buliński w swej monografii miasta zanotował: „Rzeczony ogród ma znaczną obfitość drzew owocowych wszelkiego gatunku, który wraz z ogrodem Adolfa Bussego [graniczył od południa z posesją I. Karpińskiego i był zapewne przez niego dzierżawiony], za same owoce przynosi do półtora tysiąca rubli rocznie”.

Z poradnika autorstwa I. Karpińskiego, dotyczącego ogrodnictwa, wynika, że posiadał dużą wiedzę praktyczną. Zachęcał do zakładania sadów, motywując to przede wszystkim względami ekonomicznymi. Wnioski swoje opierał na ścisłej kontroli dochodów za ostatnie dziesięć lat z własnego, dwumorgowego ogrodu w Sandomierzu, założonego w końcu l. 30. XIX w. Dowodził, że dochód z morgi sadu owocowego jest znacznie większy niż z upraw innych roślin, jednak na efekty należy czekać przynajmniej kilkanaście lat od chwili jego założenia. Był przeciwny dzierżawieniu sadów „na pniu” Żydom — co spowodowało dużą chybą niechęć żydowskich arendarzy skierowaną przeciwko niemu. Pragnął, by w Sandomierzu zakładano nie tylko sady owocowe, lecz także owocarnie (składy owoców), zwiększające dochody właścicieli ogrodów. Był zwolennikiem wytwarzania mebli i sprzętów użytkowych z wikliny, co propagował S. Kotkowski.

Ignacego Karpińskiego należy zaliczyć do dość sporej grupy pedagogów zatrudnionych w rządowych szkołach Królestwa Polskiego zajmujących się oprócz działalności dydaktycznej również pisaniem i wydawaniem książek popularyzujących wiedzę. Po osiedleniu się w Sandomierzu zajął się działalnością pisarską. Według sprawozdania kuratora WON z 1855 r. był autorem rozprawy pt. *O polskom prostrnarodnom nareczii (O polskim ludowym bezokolnicniku)*. Był również autorem książki *Nowe ogrodnictwo polskie z nowymi poglądami na przemysł i handel produktami naszych ogrodów i na inne ekonomiczne potrzeby dzisiejszej naszej społeczności* (Warszawa 1877, ss. VII, [4], 216) [Karol Estreicher w swojej bibliografii przypuszczał, że było jeszcze jedno wydanie, zapewne pierwsze, tej książki]. Ponadto wydał: *Krótki rys ustroju dawnej Polski i poglądy na przeszłość. Wiązarek przyrzeczony niegdyś Uczniom moim, dziś poważnym Ojcom rodzin dla synów ich i wnuków* (t. 1, Warszawa 1887, ss. 432; t. 2, Warszawa 1887, ss. 512); zapowiadany t. 3: „Krótki rys ustroju dawnej Polski” nie ukazał się. W wymienionych książkach znajdują się cenne informacje, zwłaszcza dotyczące miejscowości i ich okolic, w których pracował jako nauczyciel.

W jego twórczości pisarskiej widoczne są wpływy pozytywizmu. Autor pragnął odciągnąć młodzież od egzaltacji i utopii, chciał wyrobić w niej trzeźwe, realne poglądy odnoszące się do przeszłości i skierować do przynoszącej efekty dla kraju pracy ekonomicznej i intelektualnej. Uważał, że marzenia pochłonięły już zbyt wiele ofiar ludzkich, doprowadzając ojczyznę do ruiny.

Dziś publikacje jego autorstwa są zapomniane i nie znalazły głośnego odzewu wśród współczesnych mu osób. O tym, jak była traktowana jego twórczość, niech zaświadczy recenzja jego dzieła, nieznanego z tytułu, autorstwa Witolda Kamockiego: „Jedna z nich, dwutomowa, o tasiemcowym, niełatwym do zapamiętania tytule, zawierała opis najbliższej okolicy. Autor ujawnił w tem dziele nielada fantazję, wzbogacając sandomierską topografię o nowe, nikomu nieznanne obiekty. Tak np. w rejestrze rzek figuruje nazwa Sucha Woda, powstała stąd, że kiedy w czasie roztopów autor zobaczył w pewnej wsi kałużę i zapytał przygodnego chłopca o jej nazwę, chłop

odpowiedział z humorem: — Sucha Woda, jako że w lecie wysycha”.

Drugą jego żoną była Marcjanna z Enochów. Adam Massalski w jego życiorysie podał, że była nią Marta (Maria?) Enoch (1820–1899), córka lekarza. Małżonkowie mieli dziecko, choć w Sandomierzu byli uważani za bezdzietne małżeństwo. Jednakże z drzewa genealogicznego sporządzonego przez spadkobierców wynika, że ich syn Kazimierz zginął w powstaniu styczniowym w 1863 r.

Zmarł 12 X 1895 r. w Sandomierzu i został pochowany na Cmentarzu Katedralnym w grobowcu, który zachował się do dnia dzisiejszego przy głównej alei. Spoczęła w nim również jego żona i potomkowie spadkobierców po jego bracie Mateuszu.

Ignacy Karpiński zapisał się w pamięci sandomierzan jako szanowany nauczyciel i zamożny ogrodnik. Jego dworek po dziś nazywany jest Dworkiem Karpińskich.

APS, sygn. 100, nr aktu zg. 85; sygn. 104, nr aktu zg. 50; Arch. rodziny Sobolewskich z Sandomierza: Hipoteka Rejenta Kazimierza Stępkowskiego w Sandomierzu nr 123, Odpis aktu notarialnego kupna nieruchomości przez Ignacego Karpińskiego od Konstantego Konarskiego w dn. 1/13 IX 1866 r., Odpis rejentalny kupna nieruchomości przez Konstantego Konarskiego od Konstancji z Trzczańskich Krajeńskiej w dn. 16/28 IV 1891 r., Odpis rejentalny udzielenia plenipotencji Stanisławowi Kotkowskiemu przez Ignacego Karpińskiego w dn. 28 VII/10 VIII 1866 r.; Plan sytuacyjny „a vol d’oiseau” ogrodu i domu Ignacego Karpińskiego w Sandomierzu z 1875 r., Genealogia rodu Karpińskich h. Korab z 1921 r.; — *Cirkular po Warszawskomu Uczebnomu Okrugu*, Warszawa 1868, s. 376, *Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego*, Warszawa 1864, s. 201; *Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego*, Warszawa 1866, s. 322; — Buliński M., *Monografia miasta Sandomierza*, Warszawa 1879, s. 429; *Gmina Bodzechów. Wczoraj i dziś*, red. W.R. Brociek, Ostrowiec Św. 2012, s. 371–374; Kamocki W., *Moi profesorowie*, [w:] *Pamiętnik Kola Sandomierzan 1925–1935*, Warszawa–Sandomierz 1936, s. 96–97; *KZSP*, t. 3: *Województwo kieleckie*, red. J.Z. Łoziński, B. Wolff, z. 11: (*powiat sandomierski*), inwentaryzację przeprowadzili J.Z. Łoziński, T. Przykowski, Warszawa 1962, s. 100–101; Kula E., *Naukowa, literacka i artystyczna twórczość nauczycieli rządowych męskich szkół średnich Królestwa Polskiego w latach 1833–1862*, Kielce 2006, s. 126; Massalski A., *Słownik biograficzny. Nauczyciele szkół średnich rządowych męskich w Królestwie Polskim 1833–1862*, Kielce–Warszawa 2007, s. 192; tenże, *Zwierzchnicy rządo-*

wych męskich szkół średnich w Królestwie Polskim w latach 1833–1862, Kielce 2004, s. 83, 160, 213; Pawlakowa W., *Dworki sandomierskie*, „Ziemia” 1981, s. 315–317; taż, *Ostatnie dworki sandomierskie*, [w:] *Notatnik sandomierski*, Sandomierz 1980, s. 33–34; Sławiński P., *Ignacy Karpiński jako nauczyciel i popularyzator wiedzy*, „Kwartalnik Opolski” 2012, z. 2/3, s. 163–176; *Szlakiem sandomierskich dworków*, Sandomierz 2004; *Walka caratu ze szkołą polską w Królestwie Polskim w latach 1831–1870. Materiały źródłowe*, wybór, wstęp i oprac. K. Poznański, Warszawa 1993, s. 327, 399, 449, 464, 481.

Piotr Sławiński

KIEŁCZEWSKA z d. PRZEDPEŁSKA MARIA (MARIANNA) ROZALIA h. Jastrzębiec (Ślepowron–Boleście)

(1876–1945), działaczka społeczna we Włocławku

Urodziła się 17 VIII 1876 r. w Leśmierzu (ówczesna gm. wiejska w pow. łęczyckim, gub. płocka) w par. Góra św. Małgorzaty, w rodzinie ziemiańskiej Walentego i Marianny (Marii) Anastazji Przedpełskich (jej rodzice zawarli związek małżeński 3 V 1859 w par. Szczawin). Ojciec Marii Rozalii (ur. 1835 w Lubstowie) był współwłaścicielem dóbr Smardzewo (Smarczewo), które w posagu wniosła mu żona, oraz rządcą dóbr dłurowskich — prawdopodobnie administrował tymi dobrami w imieniu ich właściciela (od 1850) Aleksandra Kamockiego h. Jelita (1810–1886) z Węgorzewic. Matka Marii Rozalii (ur. 1839 we wsi Szczawinie) była córką Józefa i Rozalii (z d. Goszczyńskiej) Jaxa-Dębickich h. Gryf, dziedziców wsi Smardzewo. Przed zamążpójściem Maria Rozalia mieszkała z rodzicami w tejże wsi.

Dzieciństwo i młodość spędziła w Leśmierzu i być może tam pobierała nauki (na poziomie podstawowym) w szkole funkcjonującej (od 2. poł. XIX w.) przy miejscowej cukrowni. Przed 1895 r. zamieszkała razem z rodzicami i najmłodszą siostrą Stanisławą we Włocławku lub w jego okolicach, gdzie jej ro-

dzice spędzili resztę życia (po ślubie Marii Rozalii mieszkali oni z córką Stanisławą prawdopodobnie w domu przy ul. Brzeskiej 16). Ojciec Marii Rozalii zmarł 6 III 1908 r., matka zmarła 12 XI 1910 r., oboje zostali pochowani na cmentarzu katolickim (ob. komunalnym przy al. Chopina) we Włocławku.

Maria Rozalia po zawarciu związku małżeńskiego z Marianem Kielczewskim w 1895 r. prowadziła dom i wychowywała synów (aż do ukończenia przez nich szkoły średniej i opuszczenia Włocławka w l. 1914–1920). Przynajmniej od 1903 r. rodzina Kielczewskich mieszkała w dużej piętrowej kamienicy przy ul. Brzeskiej 16 we Włocławku (budynek, zachowany do obecnych czasów, powstał pod koniec XIX w.), będącej własnością M. Kielczewskiego. Po śmierci męża (17 VI 1920) i odziedziczeniu po nim kamienicy, M.R. Kielczewska część domu przeznaczyła na stancje dla uczniów Państwowego Gimnazjum Ziemi Kujawskiej we Włocławku (absolwentami tej szkoły średniej byli jej synowie, uczęszczali do niej w l. 1907–1920 — nosiła ona wówczas nazwę Włocławska Szkoła Handlowa, z początkiem roku szkolnego 1916/1917 przekształcono ją w 8-klasową Szkołę Realną, (zw. Gimnazjum Realnym). W l. 20. XX w. na stacji tej mieszkali m.in. Józef Antoni Grałkowski (ur. 1910 w Wieńcu, kuzyn Kielczewskich) i jego kolega z klasy (wydział matematyczno-przyrodniczy) Jerzy Meyer (Mayer?) — maturzyści z 1928 r., hr. Jerzy Wilski h. Półkozic (ur. 14 III 1910 w Warszawie, zm. 2009 w Nowej Zelandii), maturzysta z 1929 r. (wydział matematyczno-przyrodniczy) — syn hr. Stanisława Wilskiego i Ireny z Olszakowskich. (S. Wilski w okresie II RP był jednym z największych właścicieli ziemskich w ziemi dobrzyńskiej).

W l. 1920–1935 M.R. Kielczewska kontynuowała, rozpoczęte ok. 1918 r. przez jej męża, wynajmowanie osobom wykonującym różne (głównie wolne) zawody mieszkań i pomieszczeń (lokali) na terenie posesji przy ul. Brzeskiej 16. Wprawdzie nie pracowała zawodowo, ale w zachowanym jej dowodzie osobistym z okresu II RP w rubryce zawód wpisano: właścicielka kamienicy. Jako właścicielka posesji przy ul. Brzeskiej 16 najprawdopodobniej należała w l. 1920–1935 do Stowarzyszenia (późn. Zrzeszenia) Właścicieli Nieruchomości we Włocławku (z siedzibą przy ul. Szpitalnej 21, a następnie przy ul. Królewieckiej 14).

Maria R. Kielczewska przez wiele lat (przynajmniej od l. 20. aż do czasu wyjazdu z Włocławka w 1935 r.) zaangażowana była w działalność społeczną i dobroczynną na terenie miasta. Należała do Włocławskiego Towarzystwa Wspomagania Biednych (WTWB, zwanego też Włocławskim Towarzystwem Dobroczyńców), założonego w 1900 r. przez ks. prałata Jana Śliwińskiego (1832–1916; zob. *WSB*, t. 2, s. 184), długoletniego proboszcza parafii św. Jana we Włocławku i długoleniego prezesa WTWB. Była też członkinią Oddziału Włocławskiego Centralnego Warszawskiego Towarzystwa Ochrony Kobiet (CW TOK, nazwa ta występuje w źródłach włocławskich, w literaturze przedmiotu jest to Warszawskie Chrześcijańskie Towarzystwo Ochrony Kobiet, WCh TOK), wspierające materialnie i moralnie ubogie kobiety pracujące i przygotowujące się do pracy zawodowej. W 1911 r. we Włocławku powstała filia tej organizacji. Należała również do włocławskiego oddziału Polskiego Katolickiego Towarzystwa Opieki nad Dziewczętami (PKTOD, utworzonego w Warszawie w 1928 i od tr. funkcjonującego we Włocławku) przy ul. Kościuszki 5. Była też członkinią oddziału włocławskiego Narodowej Organizacji Kobiet (NOK, powstałej w 1918) związanej z obozem narodowym. Prezesem zarządu NOK Oddział we Włocławku była Feliksa Dowmont (zob. *WSB*, t. 2, s. 49–50), a jego siedziba znajdowała się przy ul. Orlej 3. W zarządzie Oddziału Włocławskiego CW TOK (siedziba przy ul. Kościuszki 5) M.R. Kielczewska zasiadała co najmniej od 1920 r. Podstawowym zadaniem tej organizacji była ochrona kobiet przed — jak to wówczas określano — upadkiem oraz pomaganie w powrocie do społeczeństwa i życia zgodnego z zasadami chrześcijańskimi. Ponadto M.R. Kielczewska od 1931 r. (lub wcześniej) wchodziła w skład zarządu WTWB (siedziba przy ul. Królewieckiej 24). Celem WTWB było niesienie pomocy ubogim i ich wspieranie moralne oraz pomoc w wychowywaniu i wykształceniu sierot.

Niosąc pomoc ubogim i potrzebującym, M.R. Kielczewska współpracowała z osobami stanowiącymi ówczesną elitę Włocławka. Byli to m.in.: ks. kanonik Bolesław Kunka (*WSB*, t. 1, s. 87–89), prof. i wicedyrektor WSD, wikariusz parafii św. Jana we Włocławku; ks. prałat Franciszek Mikulski, proboszcz włocławskiej parafii św. Jana; inż. Antoni Franciszek Olszakowski (*WSB*, t. 1, s. 127–129),

architekt, społecznik i krajoznawca; włocławska działaczka społeczna Feliksa Dowmon (*WSB*, t. 2, s. 49–50); adwokat Józef Gąsior; Felicja Zuchmantowicz, członkini Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży przy GZK (zał. w 1918), żona Aleksandra Zuchmantowicza, sędziego Sądu Okręgowego we Włocławku; Hipolit Szokalski (1868–1936), starszy powiatowy lekarz weterynarii, uczestnik wojny rosyjsko-japońskiej 1905–1907.

Ofiarna praca M.R. Kielczewskiej na niwie społeczno-narodowej została doceniona, o czym świadczą pisemne podziękowania zarządów oddziałów włocławskich NOK (z dn. 31 VIII 1935) i PKTOD (z dn. 21 XII 1935). Razem z mężem należała do Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK) we Włocławku (zał. 28 III 1908). Z inicjatywy tegoż Oddziału w 1909 r. powstało we Włocławku muzeum, któremu małżonkowie Kielczewscy przekazali w depozyt skrzynię z kolekcją zabytkowych monet.

Przed wyjazdem do Poznania M.R. Kielczewska przekazała (albo sprzedała) Zgromadzeniu Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi część ogrodu (położonego na tyłach kamienicy przy ul. Brzeskiej 16) przylegającego do posesji Zgromadzenia przy ul. Orlej 3.

W 1935 r. ze względu na pogarszający się stan zdrowia M.R. Kielczewska sprzedała kamienicę we Włocławku. Przeprowadziła się do Poznania i zamieszkała przy ul. Saperskiej, w nowo wybudowanym domu jej syna, Tadeusza Antoniego, który jako inżynier pracował w Oddziale III poznańskich zakładów Hipolit Cegielski S.A. i zajmował się konstruowaniem parowozów.

Wybuch II wojny światowej zastał M.R. Kielczewską, jej syna Tadeusza i jego niedawno poślubioną (31 VIII 1939) żonę Stefanę (z d. Majewską) w Poznaniu. W nocy 6 XII 1939 r. rodzina Kielczewskich została przez Niemców wypędzona ze swojego domu i przewieziona samochodem ciężarowym do niemieckiego przejściowego obozu przesiedleńczego Lager Głowna znajdującego się w dzielnicy Głowna (ob. Nowe Miasto) w Poznaniu, przy ul. Bałtyckiej. Stamtąd wywieziono ich transportem kolejowym na teren Generalnego Gubernatorstwa, do Częstochowy. M.R. Kielczewska znalazła tam schronienie w mieszkaniu pozostawionym przez kpt. Mariana Stefana Kielczewskiego, jej najmłodszego syna, któ-

ry przed mobilizacją w marcu 1939 r. służył w 27. pp stacjonującym w tym mieście.

Maria Rozalia Kielczewska zmarła w Częstochowie 13 I 1945 r. i została pochowana na jednym z miejscowych cmentarzy. Tadeusz M. Kielczewski, który po zakończeniu II wojny światowej wrócił z żoną do Poznania, w 1962 lub 1963 r. przeniósł szczątki matki do rodzinnego grobowca (wybudowanego przez ojca matki, Walentego Przedpełskiego) na cmentarzu komunalnym we Włocławku przy al. Chopina (sektor 61, rząd 6, nr grobu 167), gdzie wcześniej pochowano jej rodziców, męża i najmłodszą siostrę Stanisławę (nie założyła rodziny).

W dn. 15 I 1895 r. Maria Rozalia z Przedpełskich poślubiła Mariana Kielczewskiego (zob.) h. Pomian. Uroczystość odbyła się w bazylice katedralnej Wniebowzięcia NMP we Włocławku. Małżeństwo Kielczewskich miało czterech synów urodzonych we Włocławku: Janusza Wiktora (23 XII 1895–26 IX 1915), Witolda Kazimierza (15 X 1897–10 II 1984), Tadeusza Antoniego (14 II 1901–1 VII 1983) i Mariana Stefana (11 VIII 1903–1940).

Maria Rozalia miała dziewięcioro rodzeństwa: Aleksandra Franciszka (ur. 30 IV 1860 w Smardzewie, zm. 19 X 1871 w Łęczycy), Walentynę Marianę (ur. 16 I 1862 w Kałach, zm. 19 II 1863 w Kałach), Stefana Franciszka (ur. 2 IX 1865 w Nowej Wsi, zm. 25 VIII 1930 w Łodzi) — inż. technologa, wynalazcę w przemyśle tekstylnym, zasłużonego dla rozwoju Łodzi (zob. *iPSB*), Franciszka (ur. w 1868 w Wojsławicach), Marianę (ur. w 1868, zm. 7 IX 1869 w Tymienicy), Jana Mariana (ur. 10 VII 1870 w Tymienicy) — zasłużonego dla miasta Włocławka (zob. biogram), Antoniego Dionizego (ur. 8 IV 1873 w Leśmierzu), Zofię Anielę (ur. 30 VII 1879 w Leśmierzu, zm. 8 VI 1880 w Leśmierzu), Stanisławę (ur. 15 IV 1881 w Leśmierzu, zm. 16 XI 1929 we Włocławku).

APŁ, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Szczawinie z lat 1808–1913, sygn. 39; — Arch. rodzinne Liliany Leitgeber z d. Kielczewskiej (córką Tadeusza Antoniego Kielczewskiego, wnuczki M.R. Kielczewskiej): fot. Marii Rozalii Kielczewskiej z d. Przedpełskiej, list Zarządu Narodowej Organizacji Kobiet Oddział we Włocławku do Marii Kielczewskiej, z dn. 31 VIII 1935 r., list Zarządu Włocławskiego Oddziału Towarzystwa Opieki nad Dziewczętami do Marii Kielczewskiej, z dn. 21 XII 1935 r.; — *Spra-*

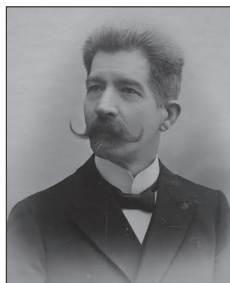
wozdanie z działalności Warszawskiego Chrześcijańskiego Towarzystwa Ochrony Kobiet z roku 1911, Warszawa 1912; *Statut Włocławskiego Towarzystwa Wspierania Biednych we Włocławku*, Włocławek 1926; *Ustawa Włocławskiego Towarzystwa Wspierania Biednych*, Włocławek 1900; — *Sytuacja społeczno-polityczna i gospodarcza obszaru Okręgu Korpusu nr VII w Toruniu w latach 1933–1937. Wybór źródeł*, wyd. P. Stawecki, W. Rezmer, Toruń 1992, s. 161; — Boidyrew A., *Spoleczne inicjatywy na rzecz walki z patologiami w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w.*, „Studia Gdańskie” 2012, t. 31, s. 251; Frątczak W., *Działalność charytatywna Kościoła katolickiego we Włocławku w latach 1914–1939*, „Zap. Kuj. Dobrz.” 2000, t. 14, s. 156, 158–159; Kujawski W., *Jan Śliwiński*, [w:] *WSB*, t. 2, s. 184; Kostrzewska E., *Ruch organizacyjny ziemianek w Królestwie Polskim na początku XX wieku. Zarys dziejów w świetle prasy*, Łódź 2007, s. 189; *Księga pamiątkowa Kola Wychowawców GZK*, pod red. R. Ściślaka, Włocławek 1931, s. 40, 41, 52; Morawski M., *Monografia*, s. 347–348; Koszytkowski J., *Znani ludzie — hrabia Jerzy Wilski ostatni dziedzic Wielgiego*, Piaseczno–Wielgie 2013 (bez paginacji); Niesiecki K., *Herbarz*, t. 7, s. 536; *Przewodnik ilustrowany po Włocławku*, pod red. St. Jankowskiego, [Włocławek] 1922, s. 13; Pytalski S., *Wkład polskich łodźian pochodzenia ziemiańskiego w rozwój Łodzi wielkoprzemysłowej czasu zaborów (1820–1914)*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku” 2010, t. 8, s. 99; Rejmanowski T., *Majczyńska Julia Romualda*, [w:] *WSB*, t. 1, s. 103; tenże, *Mazurek Józef*, [w:] tamże, s. 109; Rutowska M., *Lager Główna. Niemiecki obóz przesiedleńczy na Główniej w Poznaniu; dla ludności polskiej (1939–1940)*, seria Documenta Occupations, t. XVI, Poznań 2008, s. 269; Stefański K., *Ludzie, którzy zbudowali Łódź. Leksykon architektów i budowniczych miasta (do 1939 roku)*, Łódź 2009, s. 143 (hasło: *Przedpełski Stefan*); Ziółkowski B., *Majczyński Stanisław Andrzej*, [w:] *WSB*, t. 2, s. 116; — „Kujawianin” 1921, R. VII, Włocławek 1920, s. 35, 46; tamże, 1928, R. VIII, Włocławek [b.d.w.], s. 40, 43; — Brzozowski S.M., *Stefan Franciszek Przedpełski*, [w:] *Internetowy Polski Słownik Biograficzny* — <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stefan-franciszek-przedpełski>; — Korespondencja D. Jarębskiego z Lilianą Leitgeber, z l. 2012–2014; Ustne informacje Liliany Leitgeber z l. 2012–2017; — Netografia [dostęp: 20 VI 2017].

Dariusz Jarębski

KIELCZEWSKI MARIAN

h. Pomian

(1855–1920), kupiec warszawski, prokurent we Włocławskiej Fabryce Tektury Smolowej i Asfaltu Wilhelma Steinicke, pracownik Włocławskiego Towarzystwa Wzajemnego Kredytu

Urodził się 15 IX 1855 r. we wsi Parzeń (ówczesna gub. płocka), położonej nad rzeką Skrwą. Jego rodzicami byli Anzelm Kielczewski (ur. 20 IV 1822 we wsi Samplawa w ówczesnym Królestwie Pruskim, zm. 9 XI 1893 w Warszawie), ziemianin,

dzierżawca wieczysty majątku Parzeń (Mazowsze płockie), dziedzic majątku Nowosiółki (w okolicach Knyszyna na Podlasiu), i Anna z Płaskowskich (ur. 14 III 1824, zm. 16 IV 1896 w Warszawie) h. Oksza (Topór) — córka Kajetana Cypriana Płaskowskiego (1781–1872), właściciela wsi Czarne i Baldowo (ziemia dobrzyńska — pow. lipnowski), ppłk. w st. spocz. (uczestnika wojen napoleońskich w 2. pułku ułanów Księstwa Warszawskiego, kawalera Legii Honorowej i Orderu Wojskowego Księstwa Warszawskiego).

Ród Kielczewskich h. Pomian miał swoje gniazdo rodzinne we wsi Kielczew (ob. Kielczew Górny i Smużny, pow. kolski, gm. Koło) w Wielkopolsce. W *Herbarzu polskim* (t. V) Kaspra Niesieckiego czytamy: „Kielczewski herbu Pomian, w Wielkiej-Polszcze dom starodawny i ojczyźnie dobrze zasłużony”. Związki rodu z Kujawami i ziemią dobrzyńską sięgają XVI i XVII w. (urzędnicy, ziemianie, duchowni katoliccy, wojskowi).

Anzelm i Anna Kielczewscy zostali pochowani na Cmentarzu Stare Powązki w Warszawie, w grobowcu rodziny Kielczewskich, Sobockich i Walewskich (kwatery 63, rząd I, miejsce 9, 10).

W Warszawie M. Kielczewski wszedł w dorosłe życie i zajął się kupiectwem. W 1889 r. przeprowadził się do Włocławka (przybył z Bobrownik, ówczesnej siedziby gminy w gub. płockiej), ale nadal, do ok. 1893–1894 r., prowadził działalność handlo-

wą w Warszawie. Przez ok. dziesięć lat (lub dłużej) — co najmniej do 1903 r. włącznie — zarządzał Włocławską Fabryką Tektury Smołowej i Asfaltu Wilhelma Steinicke, będącą pierwszą we Włocławku wytwórnią wyrobów smołowcowych, działającą od wiosny 1885 r. na ówczesnym przedmieściu Włocławka — Zazamczu (ob. ul. Wieniecka). Zakład ten od 1 VII 1893 r. przeszedł na własność Antoniny (Anny) Emilii Laury Steinicke, wdowy po Wilhelmie Ludwiku Teodorze Steinicke, kupcu i fabrykancie włocławskim. Antonina Steinicke wyznaczyła swoim prokurentem M. Kielczewskiego, który kierował wytwórnią wyrobów smołowcowych w imieniu jej i pozostałych spadkobierców. (W zawiadomieniach dotyczących tej sprawy, które ukazały się kilka razy na łamach „Kurieru Warszawskiego” w l. 1894–1898, podkreślano, że ww. fabryka nie ma nic wspólnego z firmą W. Steinicke oraz dementowano fałszywe pogłoski, że M. Kielczewski nie prowadzi już tej fabryki). Faktycznie pełnił funkcję dyrektora tego małego zakładu zatrudniającego kilku robotników oraz fachowców z zagranicy, produkującego asfalt i tekturę asfaltową, którą kryto dachy budynków (A. Steinicke główną i wyłączną sprzedaz wyrobów fabryki na terenie Włocławka powierzyła firmie J.F. Braun).

W późniejszych latach (aż do śmierci) M. Kielczewski pracował we Włocławskim Towarzystwie Wzajemnego Kredytu (WTWK; prowadziło ono różne operacje bankowe, w tym udzielało kredytu swoim członkom zajmującym się handlem, rolnictwem i rzemiosłem, ubezpieczało pożyczki premiiowe, przyjmowało na przechowanie towary we własnych składach i udzielało na nie pożyczki oraz wynajmowało kasetki w swoim skarbcu). Siedziba WTWK znajdowała się przy ul. Żabiej 2. Według przekazów rodzinnych był skarbnikiem, z dostępnych materiałów źródłowych wynika, że w l. 1918–1920 pracował jako kasjer WTWK.

Marian Kielczewski należał do zamożnych obywateli Włocławka. Od 1903 r. (lub wcześniej) mieszkał z żoną i czterema synami w dużej piętrowej kamienicy (z oficynami) przy ul. Brzeskiej 16 (zachowała się do czasów nam współczesnych i jest ujęta w gminnej ewidencji zabytków m. Włocławka jako budynek powstały pod koniec XIX w.). Poprzednim właścicielem tej nieruchomości był W. Steinicke (mieszkał

tam z żoną i dziećmi). Najprawdopodobniej M. Kielczewski kupił nieruchomość przy ul. Brzeskiej 16 (nr hip. 336a) od A. Steinicke, spadkobierczyni po W. Steinicke. Ponadto (wg wykazu domów z 1917 r.) M. Kielczewski był właścicielem nieruchomości przy ulicach: Biskupiej 5 (nr hip. 387) i Gęskiej 16 (nr hip. 387, ob. ul. Wojska Polskiego). Ta ostatnia to prawdopodobnie ogród położony na tyłach kamienicy przy ul. Brzeskiej 16, rozciągający się aż do ul. Gęskiej. Przypuszczalnie M. Kielczewski należał do Towarzystwa (od 1919 — Stowarzyszenia) Właścicieli Nieruchomości we Włocławku, założonego w 1918 r. (jego siedziba znajdowała się wówczas przy ul. Kaliskiej 1).

Marian Kielczewski razem z żoną i synami brał udział w życiu społecznym i politycznym Włocławka. Przynajmniej od 1913 r. był członkiem Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku (utworzonego w 1908 r.), do którego należała także jego małżonka. Najprawdopodobniej z całą rodziną uczestniczył 3 V 1913 r. w wieczornym nabożeństwie majowym w bazylice katedralnej Wniebowzięcia NMP, które pod koniec przeistoczyło się w krótką demonstrację uczuć patriotycznych. Polegała ona na trzykrotnym odśpiewaniu przez część wiernych pieśni „Boże, coś Polskę” (od 1862 r. zakazanej w zaborze rosyjskim), by w ten sposób uczcić 121. rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja. Za udział w manifestacji polskości władze rosyjskie represjonowały tych spośród uczniów Włocławskiej 7-klasowej Szkoły Handlowej Męskiej, których podejrzewały o działalność antypaństwową (antyrosyjską), wśród nich był najstarszy syn M. Kielczewskiego — Janusz Wiktor.

W dn. 12 XI 1916 r. M. Kielczewski brał udział w uroczystościach i w wiecu polityczno-niepodległościowym (pod hasłem: „Niech żyje Polska Niepodległa”) w hotelu „Polonia” — będących reakcją włocławskiej społeczności na akt 5 XI 1916 r. (tzw. manifest dwóch cesarzy: Austro-Węgier, Franciszka Józefa, i Niemiec, Wilhelma II, zawierający deklarację utworzenia — z ziem zaboru rosyjskiego zajętych przez ich armie — „samodzielnego”, a faktycznie satelickiego Królestwa Polskiego z dziedziczną monarchią, ustrojem konstytucyjnym i własną armią, ale bez określenia jego granic).

Marian Kielczewski zmarł 17 VI 1920 r. we Wło-

clawku i został pochowany na miejscowym cmentarzu katolickim (ob. cmentarz komunalny przy al. Chopina), w grobowcu rodzinnym Kielczewskich i Przedpełskich (sektor 61, rząd 6, nr grobu 167).

W dn. 15 I 1895 r. w bazylice katedralnej Wniebowzięcia NMP we Włocławku Marian Kielczewski zawarł związek małżeński z Marią Rozalią z Przedpełskich h. Jastrzębiec Słepowron — Boleścić [zob.]. Małżeństwo miało czterech synów, którzy urodzili się we Włocławku: Janusza Wiktora (23 XII 1895–26 IX 1915), Witolda Kazimierza (15 X 1897–10 II 1984), Tadeusza Antoniego (14 II 1901–1 VII 1983) i Mariana Stefana (11 VIII 1903–1940). W l. 1907–1920, w czasie nauki w 8-klasowej Szkole Realnej, byli związani z patriotycznym środowiskiem młodzieży narodowo-niepodległościowej i należeli do tajnej Pierwszej Drużyny Skautowej im. Kazimierza Pułaskiego. Po ukończeniu szkoły jako ochotnicy uczestniczyli w l. 1914–1920 w walkach o niepodległość Polski. Janusz Wiktor Kielczewski, ułan 6. szwadronu kawalerii (ułanów) z III dywizjonu kawalerii Legionów Polskich, 26 IX 1915 r. poległ w czasie potyczki z oddziałem kozackim pod chutorem Konsoje (Koškoje lub Kunskoje k. wsi Maniewiczze) na Polesiu Wołyńskim. Pozostali bracia Kielczewscy w czasie wojny Polski z Rosją Sowiecką walczyli w szeregach Wojska Polskiego: Witold Kazimierz — w 2. pułku szwoleżerów rokitniańskich, Tadeusz Antoni był kanonierem w 4. pułku artylerii polowej, a Marian Stefan — żołnierzem 14. pułku piechoty (prawdopodobnie w batalionie zapasowym tegoż pułku brał udział w obronie przedmościa włocławskiego i Włocławka 14–19 VIII 1920 r.). Po zakończeniu działań wojennych dwóch z nich — Witold i Marian — zostało oficerami zawodowymi. Uczestniczyli oni w działaniach wojennych we wrześniu 1939 r. Rtm. Witold Kazimierz Kielczewski, służący w 2. pułku szwoleżerów (wchodzącym w skład Pomorskiej Brygady Kawalerii), walczył na Pomorzu, gdzie został ranny i 4 IX dostał się do niewoli niemieckiej. Wojnę spędził w obozach jenieckich. Kpt. Marian Stefan Kielczewski, dowódca 4. kompanii piechoty wchodzącej w skład II batalionu piechoty 79. pułku piechoty Strzelców Słonimskich im. hetmana Lwa Sapiehy (z 20 Baranowickiej Dywizji Piechoty — w składzie Armii „Modlin”), brał udział w bitwie pod Mławą 1–4 IX 1939 r. W dn. 4 IX został ciężko ranny. W bliżej nieustalonych okolicz-

nościach trafił do niewoli sowieckiej. Był więziony w obozie jenieckim NKWD w Starobielsku na Ukrainie. Wiosną 1940 r. został zamordowany w siedzibie Zarządu Obwodu NKWD w Charkowie.

AAW, Księgi metrykalne Parafii Rzymskokatolickiej Wszystkich Świętych w Warszawie z lat 1866–1936, Księga zgonów 1896 r.; APW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Czarne z lat 1808–1903, sygn. 39; tamże, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Włocławek z lat 1808–1912, sygn. 180; tamże, AmW, Magistrat Miasta Włocławka z lat 1787–1918, sygn. 8304, nr 5, sygn. 8318, nr domu 5; — Archiwum rodzinne Liliany Leitgeber z d. Kielczewskiej (córki Tadeusza Antoniego Kielczewskiego) z Poznania: bilet wejścia na wiec polityczny w hotelu „Polonia”, 12 XI 1916 r., zaproszenie wystawione dla Mariana Kielczewskiego, wyk. Drukarnia braci Piotrowskich we Włocławku, fot. Mariana Kielczewskiego, nekrolog Mariana Kielczewskiego z 1920 r.; — Boniecki A., *Herbarz polski, cz. I: Wiadomości historyczne o rodach szlacheckich*, t. X, Warszawa 1907, s. 31; Cieślak M., *Obchody rocznic patriotycznych we Włocławku w latach I wojny światowej*, [w:] M. Cieślak, T. Waśik, *Na progu niepodległości. Włocławek w latach 1914–1921. Katalog wystawy*, Włocławek 2004, s. 23–29; *Członkowie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w dniu 31 grudnia 1913 r. Oddział Kujawski (we Włocławku)*, „Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy” 1914, R. V, nr 15, s. 18, szp. 3; Dziki T., *Steinike Wilhelm Ludwik Teodor*, [w:] *WSB*, t. 1, s. 167–168; Gałkowski P., *Genealogia ziemiaństwa ziemi dobrzyńskiej XIX–XX wieku (do 1939 roku)*, Rypin 1997, s. 142, 267, tabl. XXXIX; Niesiecki K., *Herbarz*, t. 5, s. 77, 78; tamże, t. 7, s. 319; Szeliga F., *Przemysł włocławski*, Włocławek 1928, s. 60; Uruski S., Kosiński A.A., Włodarski A., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. VI, Warszawa 1909 (reprint Poznań 1996), s. 310, 311; tamże, t. XIV, Warszawa 1917 (reprint Poznań 1999), s. 70–73; Żychliński T., *Złota księga szlachty polskiej*, R. I, Poznań 1879, s. 87, 88; tamże, R. XXVII, Poznań 1905, s. 79–84; — „Kurier Warszawski”, nr 306 z 24 X (5 XI) 1894 r., s. 10 (zawiadomienie); tamże, nr 175 z 15 (27) VI 1898 r., s. 8 (zawiadomienie); Poraj, *Korespondencja Gazety Warszawskiej. Włocławek d. 15 lutego 1885 r.*, „Gazeta Warszawska”, nr 42 z 11(23) II 1885 r., s. 3; *Rocznik Adresowy Królestwa Polskiego na rok 1901*, pod red. J. Rolbieckirgo, R. 2, Warszawa 1900, s. 431; toż, 1903, R. 4, Warszawa 1903, s. 431; *Wykaz ulic i domów m. Włocławka*, „Kujawianin” 1917, R. III, Włocławek 1917, s. 85, 90; tamże, 1919, R. V, Włocławek 1918, s. 56; tamże, 1920, R. VI, Włocławek 1919, s. 43; Portal rodziny Szpejankowskich i Szpejenkowskich, Dobrzyńscy u boku Napoleona [Kajetan Płaskowski]; Wykaz obiektów zabytkowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków

— stan na 9 sierpnia 2007 r., s. 1 (poz. 37 — Włocławek, ul. Brzeska 16) http://www.archiwum.bip.um.wlocl.pl/pliki/studium/studium_tekst_polf; — Korespondencja D. Jarębskiego z Lilianą Leitgeber, z l. 2012–2013; Ustne informacje Liliany Leitgeber z lat 2012–2015; — Netografia [dostęp: 20 VI 2017].

Dariusz Jarębski

KNAPIŃSKI TADEUSZ WŁADYSŁAW

(1904–1971), długoletni nauczyciel Zespołu Szkół Technicznych we Włocławku

Urodził się 6 VI 1904 r. w Muszynie (daw. woj. krakowskie). Jego ojcem był Jan (1869–1957), urzędnik podatkowy, matką Maria z d. Maziarska (1883–1949), córka leśniczego z Muszyny. W związku z przeprowadzką rodziny do Kolbuszowej k. Tarnowa T. Knapiński do szkoły powszechnej, w l. 1910–1914, uczęszczał

w tej miejscowości. Po jej ukończeniu, wraz ze starszym o dwa lata bratem Zdzisławem zamieszkał w Nowym Sączu (u siostry matki), gdzie obydwaj uczęszczał do 8-letniego Gimnazjum Państwowe im. Kazimierza Wielkiego w Bochni. W dn. 21 IX 1922 r. T. Knapiński zdał egzamin dojrzałości. W tym też czasie do Bochni przeprowadził się jego ojciec, a brat podjął studia w zakresie chemii. Obydwaj na wykłady i ćwiczenia dojeżdżali do Krakowa (ok. 40 km). W l. 1922–1927 należał do tzw. „Życia” krakowskiego i był uczestnikiem walk między robotnikami a policją i wojskiem (tzw. wypadki krakowskie, zamieszki krakowskie) w dn. 6–7 XI 1923 r. Wcześniej przez miasto przetoczyła się gwałtowna fala strajków spowodowana nieudolnością działania władz oraz spekulacjami cen artykułów żywnościowych.

W roku szkolnym 1927/1928 był zatrudniony jako nauczyciel w Gimnazjum Żeńskim Towarzystwa Opieki w Ostrowcu n. Kamienną. Obowiązkową służbę wojskową, od lipca 1928 r. do października 1929 r., odbył w Szkole Podchorążych Rezerwy Pie-

choty nr 5 i w 53. pp w Stryju, uzyskując stopień kaprała. (Jako podchorąży rezerwy piechoty został przeniesiony do rezerwy 6 XII 1931 r.; książeczka wojskowa nr 7946). W l. 1930–1933 był zatrudniony w Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim w Starym Sączu, najpierw jako nauczyciel kontraktowy, od 1 IX 1931 r. jako nauczyciel mianowany, a od 28 X 1932 r. jako pełnoprawny nauczyciel szkoły. W dn. 31 VIII 1933 r. został zwolniony z pracy ze względu na brak pełnych kwalifikacji do nauczania w tej placówce. W 1935 r. podjął studia na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego, na kierunku matematyczno-fizycznym. Absolutorium uzyskał w połowie 1939 r.

Do wybuchu II wojny światowej pozostawał bezrobotnym, przebywając we wsi Góra Puławska. Tam też, po niemieckim bombardowaniu, rodzina utraciła znaczną część majątku ruchomego. Od września 1939 r. T. Knapiński pracował jako robotnik rolny w majątku Sadłowice należącym do Państwowego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Od końca września 1941 r. do 1943 r. pracował jako rachmistrz w Kasie Powszechnej Kasy Finansowej w Puławach. W 1943 r. wraz z rodziną i wszystkimi mieszkańcami wsi został przesiedlony przez wojsko niemieckie, udając się do gospodarstwa siostry żony we wsi Cerekiew k. Radomia.

Od 1 IX 1944 r. do 30 III 1945 r. był kierownikiem Delegatury Polskiego Komitetu Opiekuńczego w Cerekwi. Z chwilą zakończenia działań wojennych w tej części Polski podjął, od 1 II 1945 r., nauczanie w Szkole Powszechnej w Cerekwi, które prowadził do 30 IV 1945 r. W dn. 1 V 1945 r. przeprowadził się do Włocławka i zamieszkał przy ul. Słowackiego 2a. Podjął pracę w charakterze nauczyciela matematyki i fizyki w Technikum Przemysłowo-Pedagogicznym Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego we Włocławku (była to jedna z czterech tego typu szkół w Polsce). W tym też czasie wstąpił do Związku Nauczycielstwa Polskiego.

W okresie od 1 IX 1948 r. do 31 VIII 1949 r. był nauczycielem kontraktowym uczącym matematyki i fizyki w Liceum Mechanicznym Państwowych Kujawskich Zakładów Techniczno-Naukowych we Włocławku, przy ul. Rolińskiego 2 (ob. Ogniowa 2). W dn. 3–20 VII 1950 r. odbył w Krakowie stacjonarny kurs z zakresu maszynoznawstwa dla nauczycieli szkół przemysłowych II stopnia. Po jego ukończe-

K

niu, na podstawie przepisów Prezydenta RP z 1932 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych do nauczania w szkołach i na kursach zawodowych, T. Knapiński otrzymał dyplom nauczyciela uprawniający do nauczania matematyki i fizyki w szkołach zawodowych. Podobnej procedurze został poddany 28 X 1954 r., kiedy to otrzymał dyplom nauczyciela szkół średnich ogólnokształcących i zakładów kształcenia nauczycieli w zakresie nauczania matematyki.

W Zespole Szkół Technicznych, istniejącym od 1920 r. jako Państwowa Niższa Szkoła Techniczna we Włocławku, T. Knapiński w roku szkolnym 1957/1958 pełnił funkcję dyrektora, a w 1960 r. powierzono mu stanowisko dyrektora ds. pedagogicznych. W skład ówczesnej szkoły wchodziły: Technikum Przemysłowo-Pedagogiczne, Technikum Mechaniczne, Technikum Mechaniczne dla Pracujących, Zasadnicza Szkoła Zawodowa oraz Szkoła Rzemiosł Budowlanych. Grono pedagogiczne liczyło 60 osób, a liczba uczniów wynosiła ponad 700.

Decyzją Komisji Lekarskiej ds. Inwalidztwa i Zatrudnienia, ze względu na stan zdrowia, dyrekcja Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego we Włocławku z dn. 31 VIII 1971 r. rozwiązała umowę o pracę z T. Knapińskim, który z tym dniem nabył prawa do zaopatrzenia emerytalnego. Od 1 IX 1971 r. pracował w wymiarze pięciu godzin tygodniowo w tej szkole.

Tadeusz Knapiński w swojej ponaddwudziestoletniej pracy we Włocławku był nie tylko bardzo wymagającym, ale i wyrozumiałym nauczycielem. W praktyce szkolnej wykorzystywał podręczniki do matematyki napisane w języku francuskim i łacińskim. Mimo że nie miał dyplomu uniwersytetu, w zakresie matematyki posiadał wiedzę na poziomie politechnicznym. W swoim mieszkaniu przyjmował bezinteresownie uczniów, pomagając im w zdobywaniu i poszerzaniu matematycznej wiedzy. Konstruował oraz własnoręcznie wykonywał przestrzenne modele brył geometrycznych, które służyły jako pomoce naukowe na zajęciach lekcyjnych. Bardzo liczna grupa absolwentów szkoły zawdzięcza mu pozytywnie zdaną maturę, z prawem do nauczania lub kształcenia się na uczelniach wyższych.

Miał troje rodzeństwa, braci: Zdzisława (1902–1924), który zmarł, będąc studentem, Henryka (1919–1998), który był lekarzem w Częstochowie,

oraz siostrę Irenę (1915–1986) — nauczycielkę w Muszynie.

W lutym 1929 r. wziął ślub z Ireną z d. Kozłowską, nauczycielką w Szkole Powszechnej w Cerekwi k. Radomia. Z tego związku urodzili się: syn Marek (ur. 13 IX 1930), z zawodu inżynier mechanik, i córka Jadwiga (ur. 27 III 1938), po mężu Wrześniakowska, z zawodu nauczycielka.

Tadeusz Knapiński zmarł 25 XI 1971 r. i został pochowany 27 XI na włocławskim cmentarzu komunalnym. Razem z nim spoczywa jego żona Irena Ludwika Seweryna.

Arch. Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wszystkich Świętych we Włocławku; Arch. Zespołu Szkół Technicznych we Włocławku,teczka akt Tadeusz Knapiński, sygn. 10; Arch. prywatne Andrzeja Knapińskiego z Lublina — wnuka T. Knapińskiego, i Jadwigi Wrześniakowskiej z Włocławka — córki T. Knapińskiego; — D. Marszałek, *Opisowa historia Szkoły Technicznej nad Wisłą*, Włocławek 2010; — Absolwenci I LO w Bochni, <http://www.1lo.bochnia.pl/index.php/tradycja/absolwenci/2191-1922>; — Fot. z Arch. ZST we Włocławku,teczka akt T. Knapiński.

Zdzisław Jan Zasada

KONOPKA WAĆLAW

(1881–1938), rzeźbiarz

Urodził się 5 V 1881 r. we Włocławku. Był synem Wincentego i Kazimiery z Tarczyńskich. Rodzinna tradycja wspomina o udziale jego ojca w powstaniu styczniowym, czego skutkiem była utrata majątków ziemskich w Kaliskiem i przenosiny do Płocka. Historia rodziny Konopków wiedzie dalej do Włocławka, a następnie do Łodzi. Nie jest znane jego rodzeństwo, ani też w jakich szkołach pobierał naukę.

Nie wiadomo, kiedy i z jakich powodów przeniósł się do Łodzi i tam zamieszkał na stałe. W wieku 16 lat podjął naukę i pracę w łódzkiej pracowni rzeźbiarskiej Ludomira Wąsowskiego. Następnie współpracował z rzeźbiarzem Władysławem Czaplńskim, który prowadził własną pracownię. Kolejnym okresem, w którym rozwinął się jego talent rzeźbiarski, była praca w Zakładzie Kamieniarskim Antoniego Urbanowskiego.

W l. 1905–1909 studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, w pracowni prof. Konstantego Laszczki, który w l. 1900–1935 był kierownikiem katedry rzeźby, a od 1905 r. profesorem zwyczajnym Akademii Sztuk Pięknych. W 1911 r. mianowano go rektorem ASP w Krakowie. W pracowni tego cenionego polskiego artysty epoki modernizmu W. Konopka zdobywał wiedzę i doskonalił swój warsztat rzeźbiarski. W okresie studiów wystawiał prace rzeźbiarskie w warszawskim Towarzystwie Zachęty Sztuk Pięknych.

Wacław Konopka po studiach przeniósł się do Łodzi, z którą związał całe swoje artystyczne życie. W twórczości skłaniał się ku stylistyce modernistycznej, umiejętnie korzystając z dorobku secesji czy symbolizmu. Rzeźbił głównie nagrobki, ale przyjmował też zlecenia dotyczące innej tematyki proponowanej przez zamawiających. Brał czynny udział w życiu artystycznym miasta, uczestnicząc w wystawach i konkursach, sam będąc także członkiem komisji konkursowych. Oprócz rzeźby sepulkralnej projektował tablice pamiątkowe i pomniki. Największa liczba jego realizacji znajduje się na starym cmentarzu przy ul. Ogrodowej. Tworzył też pomniki na cmentarzu żydowskim w Łodzi.

Przez współczesnych W. Konopka jest porównywany do warszawskiego artysty rzeźbiarza Bolesława Syrewicza, który był cenionym i poszukiwanym twórcą, wykonywał pomniki nagrobne dla artystów i intelektualnej elity Warszawy.

Początkowo współpracował z łódzkimi rzeźbiarzami i pracowniami rzeźbiarskimi. W l. 1897–1900 praktykował w pracowni rzeźbiarskiej Ludomira Wąsowskiego, następnie współpracował, w l. 1900–1905, z Władysławem Czaplńskim i z Zakładem Kamieniarskim rodziny Urbanowskich. Z Urbanowskimi współpracowali także inni rzeźbiarze, wśród nich oprócz Czaplńskiego także rozpoczynający swoją ciekawą karierę artystyczną Anastazy Lepla. Najbardziej owocna była współpraca z firmą kamieniarską Antoniego Urbanowskiego (1853–1908) [założona w 1874 r., początkowo mieściła się przy ul. Konstantynowskiej 27, od 1880 r. przy Cmentarnej 8]. Po śmierci założyciela zakład został przejęty, zachowując nazwę, przez syna, Józefa Urbanowskiego (1875–1952), który studiował rzeźbę w Dreźnie, Monachium i Rzymie. W 1918 r. W. Konopka założył własną pracownię kamieniarską w Łodzi.

Wacław Konopka stopniowo zdobywał uznanie w kręgach artystycznych, ugruntowując swoją pozycję w Łodzi. Sprzyjało temu jego zaangażowanie w życie artystyczne miasta. Uczestniczył w dyskusjach na temat nowych łódzkich projektów architektonicznych; wyrazem uznania dla jego zaangażowania był kilkakrotny wybór na członka komisji konkursowych. Będąc artystą, sam brał udział w wystawach i konkursach. Był autorem m.in. pamiątkowych tablic dla kościoła pw. św. Stanisława Kostki (ob. archikatedra łódzka), poświęconych bohaterom narodowym: Henrykowi Sienkiewiczowi, Tadeuszowi Kościuszce i Janowi Kilińskiemu. Wziął również udział w dwóch prestiżowych konkursach na pomnik Tadeusza Kościuszki, który miał być usytuowany na Rynku Nowego Miasta (ob. pl. Wolności). Komitet Budowy Pomnika w pierwszej edycji konkursu wyróżnił artystę drugą nagrodą. Znane są również jego realizacje poza Łodzią — w Płocku, Aleksandrowie Łódzkim, Konstancynie Łódzkiej, Kazimierzu k. Lutomierska oraz w Łęczycy i Łowiczu.

Twórczość W. Konopki jest interesująca nie tylko dla historyka sztuki, może być inspirująca także dla współczesnego artysty. W dziedzinie sztuki sepulkralnej osiągnął prawdziwe mistrzostwo, część historyków sztuki uważa, że stworzył własny charakterystyczny styl. W jego dorobku artystycznym znajdują się m.in.: popiersie T. Kościuszki w łódzkiej katedrze, popiersie T. Kościuszki przed kościołem w Konstancynie Łódzkiej, tablica pamiątkowa poświęcona J. Kilińskiemu w łódzkiej katedrze, rzeźba Najświętszej Maryi Panny w parafii w Kazimierzu k. Łodzi, pomnik na grobie Stefana Pogonowskiego (z sylwetką rycerza w zbroi husarskiej) oraz ponad 80 nagrobków (lub ich elementów) na Starym Cmentarzu (w części katolickiej) w Łodzi. Za pozyskane w społecznej kweście w 2015 r. fundusze udało się odnowić trzy jego dzieła, m.in. pomnik zasłużonego lekarza Kazimierza Brzozowskiego i jego żony Antoniny, działaczki PCK.

Jedną z najbardziej znanych rzeźb jest fontanna ogrodowa z postacią młodej kobiety, której autorem jest najprawdopodobniej W. Konopka. Rzeźba, datowana przez J. Dominikowskiego na l. 1903–1910, została zrealizowana w jednym z najstarszych w Łodzi (w 1913 r. także największym i najbardziej nowoczesnym w całym Królestwie Polskim) zakładzie budowlano-kamieniarskim A. Urbanowskiego.

K

Przez kilkadziesiąt lat fontanna była ozdobą ogrodu willi rodziny Urbanowskich (przy ul. Cmentarnej) w Łodzi. W 1997 r. (lub 1998) fontanna została przeniesiona, jako dziesięcioletni depozyt, do ogrodu spadkobiercy byłej rezydencji fabrykanta Ignacego Rassalskiego (ul. Wigury 4). W 2007 r. Wojewódzki Zespół Opieki Zdrowotnej — Centrum Leczenia Chorób Płuc i Rehabilitacji w Łodzi, właściciel fontanny, przekazał ją, w formie daru, Muzeum Historii Miasta Łodzi (ob. Muzeum Miasta Łodzi), gdzie przeszła gruntowną konserwację i została wystawiona na widok publiczny.

Według współczesnych opinii, W. Konopka miał talent do twórczego kopiowania znanych dzieł sztuki nagrobnej. Jako przykład można podać posąg żalobnicy, z twarzą zasłoniętą woalem, składającą kwiat na grobie Stanisławy Szeferowej (zm. 1930), znajdujący się na Cmentarzu Starym w Łodzi — w odniesieniu do podobnego wykonanego przez Bolesława Syrewicza w grobowcu rodziny Juliusza Hermana (1880) na Starych Powązkach w Warszawie.

Wacław Konopka uczestniczył także w akcjach upamiętniania zasłużonych osób, których groby wraz z pomnikami fundowało społeczeństwo. Organizowano zbiórki i kwesty, dzięki którym pamięć o znanej i zasłużonej osobie zostawała utrwalona w pomniku zamawianym u artystów rzeźbiarzy. W taki sposób łodzianie uczcili m.in. Leopolda Zonera (zm. 1919), twórcę miejskiej straży ogniowej, któremu nagrobek w 1926 r. wykonał W. Konopka. W tym samym roku wykonał nagrobek dla upamiętnienia ks. Franciszka Pruskiego, zamordowanego w 1915 r. przez okupanta niemieckiego. Nagrobek ten został zniszczony w czasie II wojny światowej przez Niemców.

Zmarł 25 XII 1938 r. w Łodzi i został pochowany w rodzinnym grobie na katolickiej części Starego Cmentarza w Łodzi, w pobliżu pomników nagrobnych, które są świadectwem jego talentu i najistotniejszą częścią bogatego dorobku twórczego.

Wacław Konopka w dn. 28 XI 1911 r. poślubił Aleksandrę z d. Mathis (1886–1965). Małżonkowie mieli córki: Marię Kazimierę (1920–1940) i Alicję (ur. w l. 20. XX w.) oraz syna Feliksa (1924–1981), uzdolnionego artystę rzeźbiarza, pracującego po wojnie przy odbudowie warszawskiego Starego Miasta, który zostawił rodzinę i wyjechał do Stanów Zjednoczonych. Obie córki zmarły na gruźlicę.

Początkowo W. Konopka mieszkał w Łodzi przy ul. Nowo-Cegielnianej 27 (ob. Więckowskiego), a po zawarciu związku małżeńskiego nabył nieruchomości przy ul. Srebrzyńskiej 19/21 — parterowy dom mieszkalny wraz z małym ogrodem.

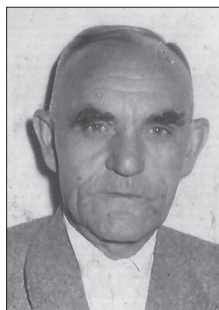
Wacław Konopka należy do panteonu ludzi wybitnych miasta Łodzi.

Muzeum Miasta Łodzi, Materiały dotyczące wystawy „Wacław Konopka — artysta indywidualności Łodzi”; — Strzałkowski J., *Wacław Konopka*, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, Wrocław–Kraków–Warszawa–Gdańsk 1986, t. IV, s. 93–94; Dominikowski J., *Nekropolia Łodzi wielkoprzemysłowej — Cmentarz Stary przy ulicy Ogrodowej. Dzieje i sztuka 1854–1945*, Łódź 2004, s. 97–124, 129, 202–203, 212–220, 309–339, 372; Stefański K., *Architektura sakralna Łodzi w okresie przemysłowego rozwoju miasta 1821–1914*, Łódź 1996, s. 95; Bonislawski R., Podolska J., *Cmentarz Stary przy ulicy Ogrodowej*, *Gazeta.pl*, 27 X 2007, s. 6, seria: Spacerownik; Ładnowska J., *Żydowska kultura plastyczna w Łodzi*, [w:] *Żydzi w Łodzi*, Łódź 1990, s. 34; Piąstka Z., *W cieniu alei cmentarnych. Przewodnik biograficzny po cmentarzach chrześcijańskich przy ul. Ogrodowej i Srebrzyńskiej w Łodzi*, Łódź 1990, s. 52; Bielawski K., *Wacław Konopka — rzeźbiarz z Łodzi*, <http://www.sztetl.org.pl/pl/cms/aktualnosci/5429,waclaw-konopka-rzezbiarz-z-lodzi/>.

Władysław Kubiak

KUBSKI KAZIMIERZ

(1898–1961), powstaniec wielkopolski, działacz robotniczy i związkowy w Inowrocławiu, starosta włocławski

Urodził się 4 III 1898 r. w Krzyżaninie (pow. Mogilno) w rodzinie robotniczej. Był synem Franciszka i Franciszki z d. Cyłka. Jego ojciec był robotnikiem rolnym, matka zaś córką chłopca, który prowadził siedmiomorgowe gospodarstwo rolne. Miał czterech braci: Michała, Andrzeja, Szczepana i Antoniego oraz siostrę. W 1905 r. zaczął

uczęszczać do pruskiej szkoły początkowej w Inowrocławiu, gdzie urzędowym językiem był niemiecki. Mimo że wykazywał duże zdolności do nauki, nie mógł — ze względu na sytuację materialną rodziny — kontynuować nauki w gimnazjum. Po ukończeniu sześciu klas szkoły powszechnej zaczął pracować u chłopa w gospodarstwie rolnym w Jacewie k. Inowrocławia.

W 1916 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej i po krótkim przeszkoleniu został przydzielony do 2. pułku artylerii ciężkiej w Świnoujściu, z którym w 1917 r. został wysłany na front niemiecko-francuski. Odbýwał tam służbę w 27. pułku artylerii ciężkiej, w szeregach którego brał udział w ciężkich walkach pod Verdun, Ypres i nad Marną.

W lutym 1918 r. poważnie zachorował i przebywał początkowo w szpitalu polowym dla ciężko rannych, następnie został przetransportowany do szpitala we Frankfurcie n. Odrą, gdzie przebywał sześć tygodni na leczeniu. Po wypisaniu ze szpitalu został skierowany do macierzystego pułku w Świnoujściu, skąd otrzymał krótkotrwały urlop w celu odwiedzenia rodziny. Po powrocie z urlopu miał ponownie zostać wysłany na front zachodni i chcąc tego uniknąć, podjął decyzję o samookaleczeniu. Przebywał przez pewien czas w szpitalu w Świnoujściu i odnawiał sobie ranę, ale po pewnym czasie mistyfikacja została wykryta i został postawiony przed sądem wojskowym, który skazał go na karę 18 miesięcy twierdzy i zaliczenie do żołnierzy II klasy, co w armii niemieckiej było najgorszą degradacją. W więzieniu wojskowym przebywał w Świnoujściu do września 1918 r. i został ponownie wysłany na front zachodni, ale do Francji nie zdążył już dojechać, gdyż wojska niemieckie rozpoczęły odwrót. Jego transport dojechał do miasta Flerou k. Lutich i tam przebywał do listopada 1918 r., w tym też miesiącu powrócił do rodziny w Jacewie k. Inowrocławia.

Tuż po wybuchu powstania wielkopolskiego K. Kubski wstąpił jako ochotnik w szeregi oddziałów powstańczych. W styczniu 1919 r. brał udział w wyzwaniu Inowrocławia i w walkach z Grentzschutzem pod Zbąszyniem. Po zaprzestaniu walk powstańczych, w marcu 1919 r. wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego i został przydzielony do 2. pułku artylerii lekkiej. Z Poznania został przeniesiony do Biedruska i tam wcielony w stopniu działono-

wego do formującego się 17. pułku artylerii lekkiej, który następnie brał udział w oswoabadzaniu Leszna i okolicznych miejscowości. Na początku 1920 r. wraz z pułkiem został wysłany do Cieniewic k. Wilejki na Litwie, następnie brał udział w walkach na froncie litewsko-białoruskim. W tym samym roku został przeniesiony do garnizonu w Suwałkach, gdzie otrzymał awans na stopień kaprala. Pod koniec 1920 r. został wraz z pułkiem przeniesiony do Długiej Gośliny, później do Rogoźna, a następnie do Dąbrowki k. Mogilna, gdzie dotychczasowy pułk został przeformowany w 25. pułk artylerii lekkiej i dyslokowany do Kalisza.

W lutym 1922 r. K. Kubski został zdemobilizowany z wojska w stopniu kaprala i powrócił do rodziców, którzy mieszkali w Giebni k. Janikowa i tam latem tr. zaczął pracować jako robotnik przy wydobywaniu torfu. Po zawarciu małżeństwa w styczniu 1923 r. wyjechał do Starogardu, gdzie przebywał do 1926 r. i pracował w tartaku w firmie Winkelhawren, a następnie na budowach jako robotnik, lecz z powodu redukcji zatrudnienia został zwolniony i przez dłuższy czas pozostawał bez pracy. W 1926 r. powrócił do Inowrocławia i przez dłuższy czas pozostawał bezrobotnym, dopiero w 1927 r. został zatrudniony jako robotnik w składzie drewna „Wisła” w Inowrocławiu. Już wtedy zaangażował się w działalność związków klasowych. W 1930 r. wobec kryzysu znów został zwolniony z pracy, później pracował w firmie Świtajskiego, która zajmowała się wymianą mąki, gdzie pracował do 1932 r. W marcu 1932 r. został zatrudniony w Państwowej Żupie Solnej w Inowrocławiu — tu pracował też w okresie niemieckiej okupacji, do stycznia 1945 r. Przez cały ten czas nie zaniechał działalności związkowej i politycznej, mimo że groziło to zwolnieniem z pracy.

W 1936 r. brał udział w organizacji strajku w Hucie Szkła „Irena” w Inowrocławiu i jej okupacji przez załogę w związku z domaganiem się poprawy warunków pracy i płacy. W tym samym roku uczestniczył w marszu bezrobotnych pod ówczesny Zarząd Miejski w Inowrocławiu i jego oblężeniu przez kilka dni. W kilka tygodni później zorganizował strajk okupacyjny w Zakładach Wapienniczych w Piechcinie. Z jego inicjatywy powstał w Zakładach Sodowych „Solvay” w Mątwach Związek Klasowy Chemików i Związek Zawodowy Spożywców w Żupie Solnej.

W swoim zakładzie pracy wybrany został przez robotników na przewodniczącego Wydziału Robotniczego, w skład którego wchodziłi przedstawiciele wszystkich związków zawodowych działających na jego terenie.

W 1928 r. K. Kubski wstąpił do Komunistycznej Partii Polski i stał się od samego początku aktywnym działaczem w Inowrocławiu i na terenie pobliskich powiatów. Pełnił w niej, w warunkach konspiracyjnych, szereg funkcji z wyboru, mając całkowite zaufanie wśród członków KPP. Od 1932 r. był skarbnikiem odpowiedzialnym za gospodarowanie funduszami partii, a następnie pełnił funkcję sekretarza Komitetu Dzielnicowego na miasto Inowrocław i powiaty inowrocławski i mogileński. Szczególnym zadaniem było kierowanie, także po rozwiązaniu KPP w 1938 r., na terenie Żupy Solnej trzema trójkami partyjnymi, które przetrwały okres okupacji i po wyzwoleniu w 1945 r. stały się podstawą do utworzenia PPR w Żupie Solnej oraz Komitetu Powiatowego tej partii w Inowrocławiu. Podczas zebrania założycielskiego PPR, które odbyło się 27 I 1945 r., zgłoszono kandydaturę K. Kubskiego do objęcia funkcji I sekretarza, ale jej nie przyjął, gdyż chciał dalej działać w ruchu związkowym.

W dn. 7 II 1945 r. został wyznaczony na stanowisko starosty inowrocławskiego. Przyjmując tę funkcję, miał świadomość ogromnej odpowiedzialności wobec konieczności odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych i budowy nowego ustroju demokratycznego w Polsce. Mimo licznych trudności zjednał sobie pracowników Starostwa Powiatowego i wspólnie podjęli trud zapewnienia aprowizacji dla wszystkich mieszkańców miasta i powiatu. We współdziałaniu z radzieckimi komendantami wojennymi zapewnił również staranną opiekę medyczną dla wszystkich potrzebujących oraz doprowadził do uruchomienia szkół na podległym mu terenie. Dzięki ogromnemu zaangażowaniu zwalczał wszelkie przejawy marnotrawstwa i łamania praworządności, czym zyskał zaufanie miejscowej ludności, a powiat inowrocławski za dobrą organizację został wyróżniony przez Komitet Wojewódzki PPR i Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy.

Z dn. 1 I 1946 r. K. Kubski został powołany na stanowisko starosty włocławskiego, na którym zastąpił Stanisława Karolaka, przeniesionego na analogiczne stanowisko do Lidzbarka Warmińskiego. Funkcję

starosty włocławskiego pełnił do maja 1947 r. i wówczas objął stanowisko prezesa Powiatowego Związku „Samopomoc Chłopska” we Włocławku, które piastował do 4 VI 1950 r. W czerwcu 1950 r. został aresztowany pod zarzutem narażenia na straty Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Łęgu, ale zarzuty nie potwierdziły się i został w październiku 1950 r. zwolniony z aresztu. Od 1 VII 1951 r. powierzono mu funkcję kierownika działu kadr w Powiatowym Przedsiębiorstwie Budowlanym. Na tym stanowisku pracował do końca swego życia.

Kazimierz Kubski zmarł 28 X 1961 r. w Bydgoszczy, wskutek długotrwałej choroby wyniszczającej jego organizm. Został pochowany na cmentarzu komunalnym we Włocławku.

W 1946 r. został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Kazimierz Kubski był dwukrotnie żonaty. Jego pierwszą żoną była Józefa z d. Woźniak (zm. 4 VII 1941), z którą zawarł związek małżeński w 1923 r. w Janikowie. Małżonkowie mieli pięciu synów — Henryka (ur. 25 II 1924), Czesława (ur. 1 VII 1927), Jana (ur. 13 II 1930), Klemensa (ur. 27 XII 1931) i Jerzego (ur. 4 IX 1934). Drugi związek małżeński zawarł 11 IV 1942 r. z Bronisławą z d. Lińską, wdową po zmarłym podoficerze zawodowym WP, która wychowywała swoje dwie córki z pierwszego małżeństwa: Eugenię (ur. 10 IX 1924) i Krystynę (ur. 7 XII 1929). Z tego małżeństwa przyszły na świat dwie córki — Zdzisława (ur. 24 IV 1942) i Janina (ur. 14 V 1945).

Życiorys Kazimierza Kubskiego, z 30 X 1950 r., otrzymany od jego córki, Janiny Bąkowskiej z Włocławka, w posiadaniu autora; — Grabek B., *Kazimierz Kubski (1898–1961)*, „Ziemia Kuj.” 1978, t. 5, s. 293–295; — Fot. z arch. Janiny Bąkowskiej.

Władysław Kubiak

KULESZA BOHDAN

(1920–2012), kombatant, nauczyciel w Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku

Urodził się 12 II 1920 r. w folwarku Moczulno k. Kozuchowców, w pow. i woj. nowogrodzkim, w rodzinie Antoniego i Marii z d. Rachonieckiej. Mając sześć lat, rozpoczął naukę pod opieką specjalnie

zaangażowanej nauczycielki, która zamieszkała w rodzinnym majątku. W ciągu trzech lat opanował program trzech pierwszych klas szkoły podstawowej. Wtedy rodzice zdecydowali, że dalszą naukę będzie odbywał w normalnej szkole, wspólnie z rówieśnikami. Wybór

padł na prywatną szkołę siostr nazaretanek w Nowogródku, która powstała wprawdzie niedawno, ale szybko zyskała opinię szkoły o wysokim poziomie nauczania. Ukończył ją w pełnym zakresie w 1933 r. Naukę kontynuował w Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącym im. T. Rejtana w Baranowiczach. Podczas nauki w tym mieście mieszkał na stacji u swej ciotki. Uczył się dobrze, jego pasją był sport (zwłaszcza pchnięcie kulą — był posiadaczem rekordu szkoły, uzyskując wynik ok. 11 m, co zapewniło mu autorytet wśród rówieśników). W czerwcu 1939 r. ukończył cztery klasy gimnazjum i uzyskał tzw. małą maturę.

Wybuch II wojny światowej zastał go w rodzinnej wsi. Kontynuował naukę i w 1940 r. zdał egzamin maturalny typu humanistycznego, otrzymując świadectwo dojrzałości. Jego marzeniem było zostać oficerem Wojska Polskiego. Jednak plany te rozwiął wybuch wojny. Jeszcze w sierpniu jego ojciec Antoni jako oficer rezerwy został powołany do Wojska Polskiego i wraz ze swoją jednostką wyruszył na front. Od tego momentu żona i synowie nie mieli od niego żadnych wiadomości.

W 1940 r. wraz z matką i bratem został wywieziony w ramach deportacji zorganizowanych przez NKWD do obłasti (województwa) Aczyńsk w Kraśnojarskim Kraju. Po przybyciu na miejsce otrzymali wiadomość, że wyrokiem tamtejszego sądu spędzą tutaj łącznie 32 lata przymusowych robót. Warunki życia były straszne. Ciężkie roboty, do których został każdy z Polaków przypisany, wykonywano niezależnie od pogody, tak by zrealizować wyznaczoną dzienną normę. Za wykonaną pracę robotnik otrzymywał dzienną rację żywności — pół litra lurowatej zupy i pół kilograma czarnego chleba. B. Kulesza początkowo został przydzielony do brygady, która zajmowała się wycinaniem drzew, po kilku tygodniach skierowano go do garbowania skór w miejscowej garbarni. Jego brat woził beczkowitzem wodę

do zakładu, a bardzo schorowana matka pozostawała w zajmowanym przez rodzinę Kuleszów domu.

W maju 1943 r. B. Kulesza został wezwany do wojenkomatu w Aczyńsku i otrzymał skierowanie do 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki, która formowała się w obozie w Sielcach n. Oką, niedaleko Moskwy. Po przeszkoleniu i złożeniu przysięgi w dn. 15 VII 1943 r., wraz z całą dywizją w dn. 1 IX tr. wyruszył na front. W dn. 12–13 X brał udział w bitwie pod Lenino na Białorusi. W drugim dniu bitwy kapral B. Kulesza, dowódca drużyny w dywizjonie artylerii 3. pp, został ciężko ranny. Było to podczas kolejnego już nalotu niemieckiego lotnictwa. Kilku żołnierzy skryło się przed bombami i kulami do jednego okopu. W pewnym momencie B. Kulesza został ugodzony pociskiem z lotniczego karabinu maszynowego. Kula ugodziła go przez lewe ramię w mięsień serca. Uratował go kolega z plutonu, kapral Stanisław Kalupa, który wyciągnął rannego z okopu i założył prowizoryczny opatrunek. Sanitariusze zabrali go na tyły. Po wyleczeniu powrócił do swojej jednostki i kontynuował walkę z Niemcami. Przeszedł cały szlak bojowy od Lenino, przez Kiwerce–Turię–Warszawę–Wał Pomorski, do szturm na Berlin. W uznaniu męstwa na polu walki został odznaczony Krzyżem Walecznych, Zasłużony na Polu Chwały i radzieckimi medalami bojowymi.

W trakcie walk był sześciokrotnie ranny, ale zawsze wracał do macierzystej jednostki. W 1946 r. orzeczeniem komisji lekarskiej przy Ministerstwie Obrony Narodowej został zwolniony z dalszej służby wojskowej i jako inwalida wojenny III grupy o utracie 65 proc. zdrowia przeniesiony w stopniu podporucznika do rezerwy.

Wraz z całą rodziną przeniósł się na Kujawy, gdzie w pobliżu Ciechocinka rodzice otrzymali ponemieckie gospodarstwo rolne, jako rekompensatę za pozostawiony majątek w ziemi nowogródzkiej. Od 1946 r. pracował w Liceum Ogólnokształcącym w Ciechocinku jako nauczyciel przysposobienia obronnego, a następnie w szkołach w Aleksandrowie Kujawskim i Toruniu. W 1955 r. został przeniesiony do Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku, w którym pracował do przejścia na emeryturę. W ciągu 35 lat pracy w LZK zaskarbił sobie sympatię i szacunek uczniów, z którymi utrzymywał serdeczne więzi, ale jednocześnie był bardzo wymagającym nauczycielem. Był bardzo energiczny, z wojskową dyscypliną

L

organizował szereg uroczystości i zajęć szkolnych. Opiekując się szkolnymi kołami strzeleckimi i PCK, uzyskiwał z wychowankami znaczące sukcesy w zawodach regionalnych i ogólnopolskich. Drużyny sanitarno-medyczne przygotowane pod kierunkiem B. Kuleszy zaliczane były do najlepszych we Włocławku i województwie. W l. 60. XX w. organizował kursy prawa jazdy w szkole dla uczniów, obozy szkoleniowe przysposobienia obronnego i wiele wakacyjnych wyjazdów w ramach OHP. Jego uczniowie, dobrze przygotowani, podejmowali studia na wielu wojskowych uczelniach, wybierając zawód oficerów WP.

Bohdan Kulesza pasjonował się filatelistyką, był opiekunem szkolnego koła filatelistycznego. Był nieustrudzonym społecznikiem, należał do wielu organizacji społecznych we Włocławku, m.in. do Związku Nauczycielstwa Polskiego, Ligi Obrony Kraju, Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, Związku Inwalidów Wojennych. Wielokrotnie nagradzany za zasługi dla Włocławka, województwa i organizacji społecznych. Za wybitne osiągnięcia w pracy dydaktycznej i wychowawczej Minister Oświaty i Wychowania przyznał Bohdanowi Kuleszy w 1984 r. Medal Edukacji Narodowej, a w 1973 r. Nagrodę II stopnia. Będąc w rezerwie został awansowany do stopnia majora WP i odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Bohdan Kulesza zawarł związek małżeński 18 VI 1949 r. w Aleksandrowie Kujawskim z Cecylią z d. Kulpa (zm. 6 I 2005). Małżonkowie mieli dwoje dzieci: Janusza Bogdana (ur. 23 IX 1950 w Aleksandrowie Kujawskim) i Krystynę Elżbietę (ur. 12 IV 1952), po mężu Cichewicz, zamieszkałą w Bydgoszczy.

Zmarł 5 XII 2012 r. we Włocławku i został pochowany na miejscowym cmentarzu komunalnym. Na miejsce wiecznego spoczynku odprowadzili go licznie mieszkańcy Włocławka, kombatanci i przede wszystkim absolwenci LZK, dyrekcja, byli i obecni nauczyciele oraz pracownicy szkoły, przede wszystkim zaś młodzież ucząca się, dla której był wzorem nauczyciela i wychowawcy.

USC w Aleksandrowie Kujawskim, Akt urodzenia nr 206/1957/1; Urząd do spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych w Warszawie, akta osobowe Bohdana Kuleszy; Arch. LZK we Włocławku, akta osobowe Bohdana Kule-

szy; — Kubiak W., *Spod Lenino do Włocławka*, Włocławek 2013, s. 9, 91–98, 131, 161–168; Podlucka I., *Bohdan Kulesza (1920–2012)*, „Rocznik Szkolny LZK 2012–2013”, (Włocławek) 2014, s. 176–177; — Fot. z arch. rodzinnego Janusza Kuleszy.

Władysław Kubiak

LANDAU SAMUEL

(1882–1942), polski aktor żydowskiego pochodzenia

Urodził się 9 VIII 1882 r. we Włocławku, w rodzinie żydowskiej. Nie jest znana jego sytuacja rodzinna, nie wiadomo, kim byli jego rodzice i czy miał rodzeństwo. Nie udało się też ustalić, do jakich szkół uczęszczał. Już od najmłodszych lat interesował się sztuką aktorską, występując często w przedstawieniach teatralnych w szkole i w gronie rodzinnym. Na początku XX w. przeniósł się do Warszawy i tutaj występował w sztukach teatralnych w języku jidysz. Grał też w żydowskich filmach fabularnych, posługując się również jidysz. Jego dorobek artystyczny obejmuje kilkanaście filmów, w których grał główne i drugoplanowe role, poczynając od 1913 r. W pierwszym piętnastolecu XX w. wystąpił w sześciu niemych filmach, a także w obu wersjach „Ślubowania”, „W lasach polskich”, „Judel gra na skrzypcach” i w „Błaźnie purymowym”.

W 1937 r. S. Landau wystąpił w roli swata Zalmana w filmie „Dybuk”, w reżyserii Wyszyńskiego, który cieszył się ogromną popularnością wśród polskiej i żydowskiej publiczności, także za sprawą prestiżu szeroko znanego pierwowzoru i ze względu na odmiennosc od wcześniejszych dźwiękowych produkcji w jidysz.

Jego filmografia obejmuje następujące filmy i role: 1938 r.: „List do matki” — jako Hersz Leib, właściciel sklepu bławatnego; 1937 r.: „Ślubowanie” — jako Szmul Weber, „Dybuk” — jako Zalman (Zalmen), „Błaźnie purymowy” (Der Purymspieler) — jako Mekele Zaidman (bogacz Seidmann); 1936 r.: „Judel gra na skrzypcach” — jako Saul Gold (Helman Gold); 1929 r.: „W lasach polskich” — jako Józef Strahl; 1924 r.: „Ślubowanie” — spekulant świętoszek; 1916 r.: „Małżeństwo na rozdwoju” — jako Józef Gutman (kochanek Rozy); 1914 r.: „Machocha”, „Ubój”; 1913 r.: „Kara Boża” — jako rabbi

Gindman, „Fatalna klątwa”, „Córka kantora” — jako kantor Nuchem Ostorlin.

Samuel Landau zmarł latem 1942 r. w getcie warszawskim, mając 59 lat, prawdopodobnie wskutek wyczerpania organizmu z głodu i chorób.

Mazur D., *Dybuk*, Poznań 2007, s. 45, 91; Hendrykowska M., *Kronika Kinematografii Polskiej 1895–1997*, Poznań 1999, s. 166; — Samuel Landau w bazie filmweb.pl.

Władysław Kubiak

LASOCKI MIKOŁAJ h. Dołęga

(ok. 1380–1450), biskup nominat kujawsko-pomorski (włocławski); dyplomata, wybitny mówca, prekursor humanizmu w Polsce

Urodził się u schyłku XIV w. jako syn Michała i Grzymisławy, w średniozamożnej rodzinie szlacheckiej osiadłej w Lasotkach nad rzeką Skrwą w ziemi dobrzyńskiej. Lasoccy spokrewnieni byli z Pawłem Włodkowicem z Brudzenia, który być może wywarł znaczący wpływ na młodego Mikołaja, przyczyniając się do ukształtowania jego antykrzyżackiej orientacji, zwrócił też uwagę na jego uzdolnienia. Faktem jest, że należał Lasocki do ludzi wykształconych, chociaż miejsce pobierania nauk nie jest udokumentowane ani w Akademii Krakowskiej, ani na uczelniach włoskich; nie wiadomo też, kiedy został duchownym. Dokumenty wspominają jedynie, że w l. 1422 i 1423 był klerykiem, a w 1435 r. nazwany jest już „doktorem prawa”. Kariera duchowna Lasockiego była raczej skromna. Początkowo był proboszczem skalbmierskim i krakowskim, a w 1429 r. objął kustodię w Gnieźnie. Mianowany w 1438 r. dziekanem krakowskim, pozostał nim niemal do końca życia.

Największe pole do działania znalazł jednak Lasocki w dyplomacji i polityce. Zwiąawszy się bardzo wcześnie ze środowiskiem kancelaryjnym Krakowa, już przed 1422 r. został notariuszem publicznym i w takiej roli występował na procesie polsko-krzyżackim w Poznaniu w 1422 r. W następnym roku jako sekretarz królewski pracował w kancelarii bp. Stanisława Ciołka.

Ze względu na jego talent negocjatorski i oratorski król Władysław Jagiełło wykorzystywał go do

różnych misji zagranicznych. Począwszy od 1424 r., Lasocki znaczną część swojego życia spędził poza granicami kraju, wypełniając różne misje zlecone przez króla, reprezentując Polskę w wielu stolicach Europy.

Szczególnie absorbowały Lasockiego misje do Stolicy Apostolskiej, które wypełniał kilkakrotnie. Na początku 1424 r. wraz z innymi dostojnikami Królestwa przedłożył papieżowi Marcinowi V skargę w imieniu króla Władysława Jagiełły na Zygmunta Luksemburczyka; w 1426 r. starał się wyjednać u papieża przyzwolenie na objęcie probostwa gnieźnieńskiego przez kandydata Jagiełły — Przedwoja z Grąd; czynił też kroki zmierzające do rozwiązania kwestii obsady diecezji płockiej. Wiosną 1427 r., po krótkim pobycie w kraju, znów wyruszył do Rzymu, gdzie uzyskał zgodę papieża na objęcie biskupstwa poznańskiego przez S. Ciołka. Wtedy też uzyskał papieskie *breve* na przyłączenie do diecezji chełmskiej ziemi lubelskiej, która dotąd należała do biskupstwa krakowskiego. Gdy zdecydowany opór Zbigniewa Oleśnickiego uniemożliwił realizację tego zamiaru, papież cofnął swoje *breve*.

Przebywając w Rzymie w 1431 r., wygłosił Lasocki mowę obediencjalną przed nowo wybranym papieżem Eugeniuszem IV, publicznie deklarując posłuszeństwo papieżowi. W niedługim czasie zmienił swoje stanowisko i znalazł się w opozycji do tegoż papieża, opowiadając się po stronie koncyliarystów głoszących doktrynę o wyższości soboru nad papieżem. Stał się jednym z czołowych przedstawicieli koncyliaryzmu w Polsce.

Dużą aktywność dyplomatyczną wykazał Lasocki w czasie obrad soboru w Bazylei (1431–1439), na który przybył w końcu lipca 1434 r. wraz z S. Ciołkiem i Janem Lutkiem z Brzezia. Pod nieobecność Z. Oleśnickiego, który po śmierci Władysława Jagiełły pozostał w kraju, Lasocki wykazał na soborze całą swoją dojrzałość polityczną i dyplomatyczną. W czasie sesji soborowych występował w imieniu króla przeciwko roszczeniom i intrygom Krzyżaków, broniąc praw polskich.

Gdy w pierwszej połowie 1437 r. na soborze bazylikańskim doszło do rozłamu i złożono papieża Eugeniusza IV z urzędu, a wybrano Amadeusza z Sabaudii, który przyjął imię Feliks V, wszystko wskazuje na to, że koncyliarysta Lasocki przyłożył swoją rękę do obioru antypapieża Feliksa, gdyż po powrocie do

L

kraju w połowie 1437 r., gdy mniejsza część kapituły poznańskiej po śmierci S. Ciołka wybrała Lasockiego na biskupa, papież Eugeniusz IV kandydaturę tę zdecydowanie odrzucił.

Obdarzony jedynie godnością dziekana krakowskiego włączył się Lasocki w nurt życia politycznego kraju, działając w obozie oligarchii, któremu przewodził Z. Oleśnicki. Wraz z Oleśnickim i innymi panami polskimi uczestniczył w zjeździe z możnymi węgierskimi w Lubowli (25 V 1439). Zjazd ten miał załagodzić ostry konflikt polityczny, który zaistniał między Albrechtem Habsburgiem, sukcesorem zmarłego króla Węgier i Czech Zygmunta Luksemburczyka, a młodą królową polską Władysławą, który reprezentował swojego brata, małoletniego Kazimierza, wybranego przez sejm szlachty czeskiej na tron Czech.

Śmierć Albrechta jesienią 1439 r. zmieniła sytuację i w kwietniu 1440 r. król Władysław III wyruszył na Węgry, a w jego orszaku oprócz Z. Oleśnickiego znalazł się również Lasocki. Zajęty sprawami publicznymi zaniechał nawet sprawę pilnowania na soborze swojej apelacji w sprawie objęcia biskupstwa poznańskiego.

Towarzysząc królowi Władysławowi, wypełniał Lasocki wiele odpowiedzialnych funkcji zleczanych mu przez monarchę. Był m.in. jednym z namiestników na ziemiach opanowanych przez wojska królewskie, zarządzał finansami króla i, jak się wydaje, przyczynił się do zawarcia traktatu między królem a królową Elżbietą, przy której był królewskim rezydentem. Jako wytrawny dyplomata posłował dwukrotnie (maj 1443, 1444) w trudnych misjach do Wiednia, by uzyskać od Fryderyka III posiłki do walki z niewiernymi, lecz misje te nie dały zadowalających rezultatów. Na sejmie, który obradował w kwietniu 1444 r. w Budzie, stał się Lasocki, obok legata papieskiego Juliusza Cesariniego i kilku magnatów węgierskich, jednym z przywódców stronnictwa żądającego wojny z Turkami. Zauroczony osobowością Cesariniego, dzięki któremu porzucił ideę koncyliarizmu, i przeświadczony o słuszności walki z Turkami, nie dostrzegał jednocześnie realiów politycznych i gospodarczych ówczesnych Węgier.

Wyczerpane gospodarczo Węgry, zdobywające się na kolejne wyprawy przeciw Turcji, zdołały mimo to w sierpniu 1444 r. zawrzeć korzystny dla siebie pokój w Szegedynie. Ale pokój ten rychło zerwał

młody król Władysław i wszczął działania wojenne zakończone pogromem wojsk królewskich pod Warną 11 XI 1444 r. i śmiercią samego monarchy. Lasocki uszedł z życiem, lecz w Polsce całe odium porażki warneńskiej przypisano jemu i legatowi Cesarinemu. Niechętna opinia publiczna w Polsce oraz zaznaczający się coraz bardziej konflikt z Oleśnickim, szczególnie po klęsce warneńskiej, spowodowały, że Lasocki pozostał na Węgrzech. Współpracując z Janem Hunyadym, wówczas hetmanem, był nadal zwolennikiem zbrojnych działań antytureckich. Nawet wtedy, gdy 7 X 1448 r. Hunyady uległ siłom tureckim w bitwie na Kosowym Polu, niezmordowany Lasocki udał się do Rzymu i działając jako wysłannik pokonanego hetmana wygłosił przed papieżem Mikołajem V mowę, w której wołał o poparcie dla nowych wypraw antytureckich.

Pobyt w Rzymie wykorzystał Lasocki również do załatwienia spraw osobistych, gdyż korzystny zbieg wydarzeń stworzył szansę załagodzenia konfliktu z Oleśnickim. Tę szansę stworzył pobyt w Rzymie Jana Długosza, który jako poseł zabiegał u papieża o kapelusze kardynalski dla Oleśnickiego. Zapewne wtedy Lasocki czynnie wsparł Długosza, przez co przyczynił się do pomyślnego zakończenia całej misji. To zaowocowało poprawą stosunków z wielkim biskupem i otwierało drogę do dalszej kariery już w kraju. Pochłonięty tym Lasocki zrezygnował nawet z objęcia arcybiskupstwa na Węgrzech, które zaproponował mu Hunyady. Podjęcie tej decyzji było tym łatwiejsze, że papież Mikołaj V prekonizował go na biskupstwo kujawskie 17 VI 1449 r. Ale stało się to wbrew woli Kazimierza Jagiellończyka, który po przeniesieniu biskupa Oporowskiego na arcybiskupstwo gnieźnieńskie mianował biskupem kujawskim, wówczas kustosa krakowskiego, kanonika gnieźnieńskiego i poznańskiego — Jana Gruszczyńskiego, którego kapituła włocławska, powolna woli królewskiej, wybrała 6 I 1449 r.

Papież nie chciał jednak zatwierdzić tej kandydatury, uważając wybór za nieważny, dokonany pod naciskiem króla. W przesłanym do króla liście, pisany 22 VI 1449 r. w Spoleto, przedłożył papież swoje racje, wysławiając Lasockiego jako zasłużonego dla Kościoła i swojej ojczyzny dyplomata i najgodniejszego kandydata na biskupstwo kujawskie. To jednak nie spowodowało zmiany stanowiska królewskiego, a nawet pogorszyło sprawę, gdyż w końcu

grudnia tegoż roku król wziął w sekwestr posiadłości biskupstwa kujawskiego. Opór Jagiellończyka wobec kandydata papieskiego wynikał m.in. z faktu, że dotychczasową działalność dyplomatyczną Lasockiego uznano za szkodliwą dla polskiej racji stanu. Także wzburzenie królewskie skierowane przeciw wszechpotężnemu Oleśnickiemu, którego potęgę chciał złamać Jagiellończyk, siłą rzeczy obróciło się również przeciw Lasockiemu — dawnemu współpracownikowi, a teraz ponownie popieranym przez tego purpurata.

Na początku 1450 r. wysłał Jagiellończyk kolejne poselstwo do Rzymu w osobach Krzesława z Kurozwęk, kasztelana lubelskiego, i Tomasza Strzemińskiego, kanonika, profesora teologii Uniwersytetu Krakowskiego, celem rozwiązania wynikłego sporu o biskupstwo kujawskie. Wydaje się jednak, że zabiegi te spełzyły na niczym, tak zresztą jak i próby Jana Długosza, który namawiał Lasockiego do rezygnacji z nominacji.

Mając za sobą papieża i wsparcie w Oleśnickim, chciał jednak ambitny Lasocki uwieńczyć pracowite życie objęciem rządów w ważnej przeciw diecezji kujawskiej. Toteż jako nominat papieski latem 1450 r. wyruszył w drogę do Polski.

Nie było jednak dane choremu już człowiekowi wrócić do ojczyzny, bowiem 9 VI 1450 r. w Terni pod Camerino, dokąd dotarł, uciekając z Rzymu przed szerzącą się zarazą morową, zmarł. Pochowany został w katedrze w Camerino (Włochy, region Marche).

Być może jego braćmi lub dalszymi krewnymi byli: Michał — starosta łęczycki (1447), podkomorzy dobrzyński i łęczycki, wreszcie marszałek nadworny królewski (1464–1471), Jan — wojski dobrzyński (1441) i Jerzy — chorąży dobrzyński (1435).

Bieniak J., *Lasocki Mikołaj h. Dolega*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3, Gdańsk 1997, s. 32–35; Czapski A., *Mikołaj Lasocki — humanista, dyplomata, mecenas*, „Notatki Płockie” 1981, t. 26, nr 1(106), s. 10–14; Fijałek J., *Ustalenie chronologii biskupów włocławskich*, Kraków 1894, s. 56–62; Korytkowski J., *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, t. 2, Gniezno 1883, s. 412–419; Łętowski L., *Katalog biskupów, pralatów i kanoników krakowskich*, t. 3, Kraków 1852, s. 232–234; Niesiecki K., *Herbarz*, t. 6, s. 20–21; Witeczak T., *Lasocki Mikołaj*, [w:] *PSB*, t. 16, s. 542;

Andrzej Szczepański

LEJELES ARON

(właściwie: GLANTZ ARON)

(1889–1966), żydowski poeta i dramaturg tworzący w języku jidysz

Urodził się w 1889 r. we Włocławku. Brak jest jakichkolwiek informacji o jego rodzicach i rodzeństwie. Nie wiadomo też, do jakich szkół uczęszczał. W 1909 r. w poszukiwaniu lepszych warunków do życia wraz z całą rodziną wyemigrował do USA i tam zamieszkał na stałe. Już od najmłodszych lat interesował się literaturą piękną i wykazywał niezwykle talent poetycki.

W 1919 r. wspólnie z Jankewem Glatsztejnem opublikował deklarację o poezji introspektywnej w zbiorze wierszy introspektywnych *In zich: a zamlung introspektiwe lider (W sobie: zbiór wierszy introspektywnych)*, Majzl, New York 1920 (tom zbiorowy — autorzy: Jankew Glatsztejn, Nochem Minkoff, Aron Glanc-Lejeles). W tym samym roku utworzył też w Nowym Jorku grupę poetycką *In zich* (introspektywiści). Założył też elitarnie czasopismo o tej samej nazwie, którego został redaktorem naczelnym. W 1935 r. nawiązał kontakt listowny z początkującym poetą Abrahamem Suckewerem.

Aron Lejeles był wybitnym przedstawicielem modernistycznej poezji w jidysz. Był także krytykiem literackim i myślicielem piszącym w jidysz; uważany jest za jednego z najwybitniejszych twórców piszących w tym języku w USA. Przed 1938 r. opublikował trzy dramaty: *Oszer Lemben (Poryw mesjański)*, *Szlomo Molcho (Pseudomesjanizm)* i *Zygereum harygte* na tle życia i walki Lwa Trockiego. Pozytywna recenzja tych utworów ukazała się na łamach „Naszego Przeglądu” w Polsce w 1938 r.

W późniejszych latach A. Lejeles zwrócił się ku formom klasycznym i zaczął uprawiać lirykę refleksyjną o wątkach autobiograficznych (*Fabius Lind*, 1937). W tym nurcie plasują się też kolejne utwory, będące reakcją na wojenną zagładę [*A jid oifn jam (Żyd na morzu)*, 1947]. Po II wojnie światowej opublikował m.in. w znanym izraelskim kwartalniku „Di Goldene Kejt”. Lejeles pisał też dramaty historyczno-filozoficzne podejmujące współczesne problemy egzystencjalne; reprezentatywny dla tego nurtu jest wybór utworów *Opklajb: lider, poemes, drames*, (*Wybór: wiersze, poematy, dramaty*, 1967) i tekstów krytycznych *Welt un wort (Świat i słowo)*, 1958).

L

W języku polskim znane są przekłady utworów A. Lejelesa w antologiach poezji żydowskiej (1980, 1983). Łącznie w jego dorobku literackim znajdują się 104 utwory w 204 publikacjach wydanych w trzech językach. Jego utwór liryczny pt. *Izajasz i Homer* został uwzględniony w antologii literatury jidysz XVI–XXI w. przygotowanej przez Centrum Kultury Jidysz w ramach Fundacji Shalom w Polsce.

Aron Lejeles zmarł w 1966 r. w Nowym Jorku.

Kac D., *Wilno Jeruzolimą było. Rzecz o Abrahamie Sutkewerze*, Sejny 2003; *Encyklopedia PWN*, Warszawa 2001, t. 3, s. 699; Głatsztejn J., Lejeles A., Minkow N., *Introspektywizm*, przeł. K. Szymaniak, „Cwiszn” 2013, nr 4, s. 101–108; Finkielstein L., *Piętnaście lat literatury żydowskiej*, „Nasz Przegląd” 1938, R. XVI, nr 270(8600), s. 25–26; Harshav B., Harshav B., *Sing, stranger: a century of American Yiddish poetry: a historical anthology*, Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2006. https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Aron_Lejeles&oldid=47229535;

Władysław Kubiak

LEWENTAL FRANCISZEK SALEZY (SALOMON)

(1841–1902), wydawca i księgarz warszawski, działacz społeczny

Urodził się, według własnej noty biograficznej, 22 VII 1841 r. (wg innych źródeł w 1839 r.) we Włocławku (wg innych źródeł w Warszawie), w żydowskiej rodzinie. Jego ojciec Dawid był mozaistą, z zawodu nauczycielem języka hebrajskiego i literatury, był również filozofem, pisarzem i tłumaczem, posiadał zdolności

literackie, opublikował zbiór poezji w hebrajskim i dokonał tłumaczenia *Talmudu* na francuski oraz *Bajek* Ignacego Krasickiego na hebrajski. Nie wiadomo, kiedy rodzina przeniosła się do Warszawy.

W stolicy S. Lewental uczęszczał do Szkoły Rabinów, którą ukończył w 1856 r., po czym prawdopodobnie pracował (krótko) w kantorze Janasza i w tym też roku rozpoczął pracę w znanym już wówczas i cieszącym się wielkim uznaniem wydawnictwie Jana Glücksberga. Pracował tam kilka lat i dał się poznać jako energiczny i błyskotliwy człowiek.

W 1860 r., mając 19 lat, poślubił córkę swego pracodawcy, Ernestynę (1831–1877). Po ślubie objął przedsiębiorstwo zmarłego rok wcześniej teścia (1859), zmienił nazwę firmy na Księgarnia Nakładowa S. Lewentala i rozpoczął działalność wydawniczą. W tym samym czasie założył księgarnię naukową. Stale rozwijał przedsiębiorstwo, od 1863 r. już pod własną nazwą (istniało do 1914 r.), przenosząc je do coraz to większych pomieszczeń.

W 1862 r. założył i regularnie publikował tani „Kalendarz Ludowy”, którego nakład liczył 15 tys. egzemplarzy i rozchodził się wśród czytelników błyskawicznie. Trzy lata później rozpoczął wydawanie tygodnika „Kłosa. Czasopismo Ilustrowane Tygodniowe” (ukazywał się pod jego firmą do 1890 r.), który był kuźnią polskich talentów drzeworytniczych tej epoki. Tygodnik specjalizował się w tematyce społeczno-kulturalnej i popularnonaukowej, publikował recenzje książek i drobne utwory literackie czołowych pisarzy polskich tych czasów. Periodyk, którego wieloletnim redaktorem był Antoni Pietkiewicz, zarówno pod względem edytorskim, jak i rangi autorów należał do czołowych pism kulturalnych Polski drugiej połowy XIX w. Jako redaktor „Kłosa” S. Lewental miał nieznany bliżej zatarg sądowy (1866) z redakcją „Gazety Polskiej” J. Sikorskiego.

W l. 1869–1900 F. Lewental wydawał magazyn beletrystyczny „Tygodnik Romansów i Powieści”, w którym formalnie występował również jako jego redaktor, choć w rzeczywistości funkcję tę pełnił Kazimierz Kaszewski. Tygodnik adresowany był do szerokiego grona odbiorców, zamieszczano w nim głównie przekłady powieści obyczajowych, sensacyjnych i romansów (wśród autorów pojawiały się nazwiska takich twórców, jak: Bjørnstjerne Martinius Bjørnson, Arthur Conan-Doyle, Jules Lemaitre, George Sand).

W 1872 r. zaczął wydawać przy „Kłosach” książki pisarzy polskich i zagranicznych. Z jego inicjatywy zostały wydane niemal wszystkie dzieła Józefa

Korzeniowskiego, Aleksandra Fredry, Władysława Syrokomli, Henryka Rzewuskiego, Teodora Tomaszka Jeża, Michała Bałuckiego, a także wybór dzieł Józefa Ignacego Kraszewskiego (10 tomów), Elizy Orzeszkowej (47 tomów) i wielu innych pisarzy. Większość tych wydawnictw stała się częścią Biblioteki Najcelniejszych Utworów Literatury Europejskiej, w ramach której redaktorami byli Piotr Chmielowski i Fryderyk Henryk Lewestam.

W l. 1884–1887 nakładem F. Lewentala ukazywało się ilustrowane czasopismo skierowane do kobiet — „Świt”, którego redaktorką była Maria Konopnicka, następnie Waleria Marrené. Należy zaznaczyć, że pismo to w odróżnieniu od „Kłosów” miało charakter o wiele bardziej liberalno-demokratyczny, publikowano tu artykuły propagujące idee emancypacji kobiet — autorstwa Elizy Orzeszkowej, Pauliny Reinschmidt i Adolfa Dygasińskiego. Na łamach „Świtu” poruszano również problematykę życia kobiet pochodzących ze środowisk robotniczych i chłopskich. Redakcja drukowała liczne felietony, studia społeczne, rozprawy popularyzatorskie, krajowe i zagraniczne korespondencje, przeglądy literacko-artystyczne, prowadziła ponadto dział literacki, w którym publikowano utwory pisarzy współczesnych. Równoległe do czasopisma ukazywała się seria „Biblioteka Świtu”, w ramach której wychodziły książki poświęcone pracy kobiet. Prezentowane w piśmie śmiałe poglądy na temat równouprawnienia kobiet oburzały środowisko konserwatystów, prowokując je do licznych ataków. W 1887 r., po trzech latach, pismo ostatecznie upadło z powodów finansowych.

Jednym z ciekawszych i pionierskich wydawnictw Lewentala był *Album Jana Matejki* (Warszawa 1873), z tekstami K.W. Wójcickiego, zawierający doskonałe na ówczesne możliwości poligraficzne reprodukcje drzeworytnicze Matejki. Lewental wydawał także inne dzieła ilustrowane przez E.M. Andriollego. Na łamach „Kłosów”, a następnie w osobnej odblacie (Warszawa 1881) wydał ceną pracę E. Minkowickiego *Wykaz pseudonimów używanych przez autorów polskich*.

Okres prosperity trwał do 1887 r. Nakłady książek zaczęły szybko się zmniejszać, wobec czego F. Lewentala ograniczał ich zakres, w końcu wydawnictwa przynosiły straty finansowe. W 1890 r., nie chcąc nie zadłużać rodziny, musiał stopniowo zamykać

swoje wydawnictwa. W chwili śmierci był już tylko właścicielem połowy (odkupionej w 1887 r. od firmy Gebethner i Wolff) „Kuriera Warszawskiego”.

Franciszek Lewental cieszył się uznaniem i szacunkiem współczesnych, szczególnie Józefa Ignacego Kraszewskiego. W 1884 r. Lewental ofiarował kaucję niezbędną do uwolnienia z więzienia pruskiego J.I. Kraszewskiego, skazanego na trzy i pół roku więzienia w twierdzy w Magdeburgu pod zarzutem działalności wywiadowczej na rzecz Francji.

Franciszek Lewental zajmował się także działalnością charytatywną i społeczną, szczególnie wśród społeczności gminy żydowskiej w Warszawie. Był jednym z trzech opiekunów Ochronki dla Dzieci, w l. 1870–1886 był członkiem zarządu Gminy Starozakonnych w Warszawie, członkiem komitetu synagogi na Tłómaczkim, której był inicjatorem (wprowadził do niej język polski) i współfundatorem (1870–1878), długoletnim kuratorem szpitala żydowskiego (1877–1900). Z jego inicjatywy „Kurier Warszawski” ogłosił zbiórki pieniędzy na odbudowę spalonej wieży klasztoru jasnogórskiego oraz na pomnik Adama Mickiewicza.

Zarówno własne zalety, takie jak zdolności i wyteżona praca, jak i poparcie teścia dla jego przedsięwzięć zawodowych sprawiły, że F. Lewental stał się szybko jednym z czołowych wydawców swoich czasów, cieszącym się także uznaniem kół literackich. Dzięki różnym ciekawym inicjatywom jego drugiej żony dom Lewentalów stał się w drugiej połowie XIX w. jednym z ważniejszych salonów warszawskich.

W 1860 r. F. Lewental ożenił się z Ernestyną (1831–1877), córką Jana Glücksberga. Po śmierci pierwszej żony ożenił się powtórnie — 7 XI 1878 r. poślubił Hortensję Bersohn (1856–1923), córkę Mathiasa Bersohna (Bersona), bardzo wpływowego finansisty warszawskiego, znanego historyka sztuki i kolekcjonera. Jej siostrą była Aleksandrowa Krausharowa. W 1902 r. S. Lewental wraz z żoną przyjął w Rzymie chrzest i imiona Franciszek Salezy.

Hortensja była wychowanką szkoły K. Kuliczkowskiej, zamiłowaną w historii, literaturze i sztuce polskiej, organizatorką tajnego nauczania w latach apuchtinowskich, założycielką domu przeciwgruźliczego dla dzieci w Rudce i ochrony w Warszawie. W nekrologu Hortensji Lewentalowej zwraca uwagę

informacja, że towarzyszyła swemu mężowi podczas dwuletniego zesłania administracyjnego do Odessy (w bliżej nieokreślonym czasie i nie wiadomo, za co mąż był skazany). Po śmierci męża prowadziła sprawy wydawnicze „Kuriera Warszawskiego” jako jego współwłaścicielka. Jej pamięć utrwalona została nazwą ulicy w Warszawie.

Franciszek S. Lewental miał z drugiego małżeństwa syna i cztery córki, z których Zofia poślubiła Ferdynanda Hoesicka, Helena — Bronisława Gubrynowicza, dwie pozostałe — obywateli ziemskich.

Franciszek Salezy Lewental zmarł 24 IX 1902 r. na atak serca w Wiesbaden (Hesja), znanym uzdrowisku w środkowych Niemczech, gdzie przebywał na kuracji zdrowotnej. Jego pogrzeb odbył się 29 września, a ciało złożono do grobu na Cmentarzu Powązkowskim.

Szenic S., *Cmentarz Powązkowski 1891–1918. Zmarli i ich rodziny*, Warszawa 1983; Landau I., *Salomon Lewental 1839 lub 1841–1902-09-24 księgarz — wydawca*, [w:] *PSB*, t. 17, s. 220–221; *Katalogi wydawnictw S. Lewentala*, Warszawa 1890; Czapczyński T., „Świt” pod redakcją Marii Konopnickiej: materiały do twórczości, „Prace Polonistyczne” 1952, seria 10, s. 272–283; Mieses M., *Polacy-chrześcijanie pochodzenia żydowskiego*, Warszawa 1938, t. I, s. 27, 137; Szybowska M., *Konopnicka jakiej nie znamy*, Warszawa 1963; *Z dziejów Gminy Starozakonnych w Warszawie w XIX stuleciu*, Warszawa 1907, t. I; Hoesick F., *Powieść mojego życia. Pamiętniki*, Warszawa 1959, t. I–II; Krzywicki L., *Wspomnienia*, Warszawa 1957, t. I–III; Limanowski B., *Pamiętniki*, t. 1: 1835–1870, t. 2: 1870–1907, Warszawa 1957–1958; Orzeszkowa E., *Listy zebrane*, Warszawa 1954–1967, t. I (s. 134 fot.), t. IV, t. VI; Radgowski A., *Skarga do IX warszawskiego Departamentu Rządzącego Senatu ze strony redakcji „Gazety Polskiej”... przeciwko S. Lewentalowi...*, Warszawa 1866; „Biblioteka Warszawska” 1902, t. 4, s. 195–196; „Gazeta Warszawska” 1902, nr 253; *Kalendarz Warszawski J. Ungra na r. 1903*, Warszawa 1903, s. XVI (portret); „Kurier Warszawski” 1902, nr.: z 24, 27, 29 IX (portret), 1923, nr.: 254 (zyciorys), 255, 258, 259 (wyd. wieczorne, przemówienia K. Cichowicza i J. Kotarbińskiego), 260; „Rocznik Warszawski” 1960, t. 1; „Słowo” 1902, nr 219; „Tygodnik Ilustrowany” 1902, nr 40 (fot.), 1923, nr 39 (fot.); — Fot. z internetu.

Władysław Kubiak

ŁABĘCKI CZESŁAW pseud.: Kaktus, Szubienica

(1907–1979), oficer 14. pułku piechoty, kapitan Wojska Polskiego, uczestnik ruchu oporu, współzałożyciel Radiofonii Przewodowej przy RUT Włocławek

Urodził się 26 X 1907 r. w Ostrowie Lubelskim, pow. włodawski, w rodzinie mieszczańskiej. Jego ojciec Jan, syn Mikołaja, był weterynarzem wojskowym w armii carskiej, brał udział w bitwie pod Mukdenem w Mandżurii w czasie wojny rosyjsko-japońskiej. Matką była

Feliksa z d. Korol. Był najstarszym z sześciorga rodzeństwa.

Dzieciństwo spędził w domu swojego dziadka, Mikołaja, w Ostrowie Lubelskim, gdyż w 1913 r. ojciec, w poszukiwaniu pracy i zarobku, wyemigrował do Detroit (USA), skąd wkrótce przysłał rodzinie pieniądze na podróż do Stanów. Matka wraz z dziećmi na przełomie 1914 i 1915 r. miała płynąć statkiem z Rostocku, ale zgubiła bilety, tym samym musiała pozostać w Niemczech. Tu, w bawarskiej miejscowości Turkenberg, Czesław rozpoczął edukację. Ojciec powrócił do Polski w 1919 r., wraz z Armią gen. Hallera.

Rodzina odnalazła się pod koniec 1920 r. w rodzinnym Ostrowie Lubelskim. Czesław uczył się w Gimnazjum im. Staszica w Lublinie, skąd w roku następnym przeniósł się do Korpusu Kadetów nr 2 w Modlinie. W 1922 r. zdał egzamin do III klasy Gimnazjum Sejmikowego w Radzynie. Klasę IV ukończył w Kobryniu, tutaj też zdał maturę w 1924 r.; w tym czasie utrzymywał się z korepetycji i pracy u właściciela stacji, na której mieszkał.

W 1928 r. zdał egzamin na kurs unitarny w Ostrowi Mazowieckiej przy Szkole Podchorążych Piechoty, który ukończył 15 VIII 1931 r., otrzymując patent oficerski nr 4441, wraz ze stopniem podporucznika, podpisany przez Józefa Piłsudskiego. Wychowawcą na tym kursie był kpt. Henryk Sucharski. Jako uczeń podchorążówki odbywał praktyki w pułkach piechoty: 1928 r. — w 15. pp w Dęblinie, 1929 r. — w 81.

pp w Grodnie, 1930 r. — w 14. pp we Włocławku, 1931 r. — w 26. pp we Lwowie. Od 16 VIII 1931 r. odbywał służbę zawodową w 14. pp we Włocławku, gdzie był dowódcą 1. plutonu Szkoły Podoficerskiej stacjonującego przy ul. Toruńskiej.

Na pisemną prośbę, przedłożoną dowódcy lotnictwa płk. pil. Ludomirowi Rajskiemu, skierowany został na kurs prowadzony przez Centralne Wyzkolenie Oficerów Lotnictwa. Kurs ukończył 15 VIII 1934 r., otrzymując stopień porucznika i odznakę pilota obserwatora, po czym skierowany został do 6. pułku lotniczego we Lwowie, na lotnisko Sknitow. Latał tam w 61. eskadrze liniowej, następnie w 63. eskadrze obserwacyjnej, na samolotach Breguet, Potez i Lublin R-XIII.

W październiku 1936 r. skierowany został na kurs ciężkiego bombardowania do 1. pułku lotniczego na lotnisku Warszawa-Okęcie, skąd otrzymał przydział do II dyonu bombowego na stanowisko zastępcy oficera taktycznego. Od września 1937 r. do stycznia 1938 r. pełnił obowiązki dowódcy 213. eskadry bombardowania nocnego. Latał tylko w nocy, na bombowcach „Fokker” i rodzimych „Łosiach”.

Z powodu nabawienia się choroby płuc (co było wynikiem latania bez aparatury tlenowej), pod koniec 1938 r. przeniesiony został na stanowisko zastępcy komendanta w Szkole Technicznej Podchorążych na Polu Mokotowskim. W dn. 1 I 1939 r. otrzymał stopień kapitana i na własną prośbę powrócił do 1. pułku lotniczego na Okęciu, obejmując eskadrę szkolną.

Pod koniec września 1939 r. dotarł do Parczewa, gdzie mieszkała jego rodzina. Tam ukrywał się przed okupantem w zagrodzie znajomego młynarza i w okolicznych lasach. Na skutek nawrotu choroby płuc, dzięki pomocy przyjaciół z ruchu oporu przewieziony został na oddział zakaźny Szpitala Ujazdowskiego w Warszawie. Po operacji płuc powrócił do Parczewa, gdzie dotarła też jego żona z córką, która opuściła Warszawę po zbombardowaniu lotniska na Okęciu. W domu rodzinnym odbywały się potajemne spotkania z ludźmi z konspiracji.

Dzień wyzwolenie Warszawy, 17 I 1945 r., zastał Łabęckiego z rodziną w Mogielnicy k. Grójca, a w lutym tr. Rejonowa Komenda Uzupełnień powołała go do służby wojskowej. Nie zwlekając, ruszył do Dębłina na piechotę. Był jednym z pierwszych oficerów uruchamiających lotnisko dla samolotów

lejących na Berlin. Większość dowódców stanowili oficerowie radzieccy przebrani w mundury polskie. W Zamościu organizował Wojskową Szkołę Lotniczą, a w Dęblinie Oficerską Szkołę Lotniczą, gdzie szkolono pierwsze kadry lotnictwa polskiego: oficerów, pilotów i nawigatorów. W Dęblinie pracował na stanowisku zastępcy dowódcy 3. eskadry szkolnej; jej dowódcą był oficer radziecki.

Zdemobilizowany został 11 IV 1946 r., z powodów zdrowotnych, a już 15 IV podjął pracę w Cywilnej Szkole Pilotów i Mechaników Ministerstwa Komunikacji w Ligotce Dolnej k. Gogolina (woj. opolskie), pełniąc funkcję zastępcy komendanta do 1 I 1948 r.

W początkach stycznia 1948 r. przyjechał do Włocławka, rodzinnego miasta żony, która wraz z córką mieszkała tu od 1946 r. Początkowo miał problemy ze znalezieniem pracy — dopiero 1 III 1948 r. zatrudniony został w Polskim Radiu—Radiofonii Przewodowa, w charakterze technika dyżurnego. W urzędzie tym, przekształconym w Oddział Radiofonii Przewodowej w Rejonowym Urzędzie Telekomunikacji we Włocławku, przez szereg lat pełnił funkcję zastępcy kierownika Oddziału, do przejścia na emeryturę 1 III 1973 r.

W 1957 r. wspólnie z innymi działaczami Włocławka i powiatu włocławskiego założył Aeroklub Włocławski. Wykorzystując dawne kontakty, uzyskał daleko idącą pomoc od ówczesnego prezesa Zarządu Głównego Aeroklubu PRL w Warszawie, płk. Marcina Monisa. Był współtwórcą lotniska na terenie wsi Krzywa Góra — później w Kruszynie, Klubu Lotnika oraz modelarni przy ul. Bohaterów Strajku 1936 r. (ob. Żabia) we Włocławku.

Odnznaczony m.in., przed 1939 r.: Srebrnym Krzyżem Zasługi Szkoły Podchorążych, Odznaką II kl. Pilota Obserwatora (b.d.), Pierścieniem Honorowym 14. pp nr 55; po 1945 r.: Odznaką Grunwaldzką (1945), odznaką honorową XX Oficerskiej Szkoły Lotniczej w Dęblinie (1966), odznaką Zasłużony Działacz Lotnictwa (1966), medalem 50-lecia Polskiego Lotnictwa (1970), Złotą Odznaką Honorową Związku Zawodowego Pracowników Łączności (1974), Krzyżem Walecznych „Na polu Chwały” (1974), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (18 IV 1979).

W 1978 r., w 60. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości, wspólnie z kpt. Dyonizym Pulińskim

ufundował w katedrze wrocławskiej tablicę pamiątkową poświęconą pamięci żołnierzy 14. pp we Włocławku poległym w l. 1939–1945.

Brał udział w organizowaniu spotkań z lotnikami Polonii, które odbywały się w Aeroklubie Warszawskim na Krakowskim Przedmieściu. Zmarł w drodze na takie spotkanie 17 XII 1979 r., w wieku 82 lat. Spoczywa na cmentarzu komunalnym we Włocławku, w grobie rodzinnym żony (kwatery 21).

W 1936 r. zawarł we Włocławku związek małżeński z Karoliną Racinowską, którą poznał w czasie służby w 14. pp we Włocławku w 1931 r. Łabęccy mieli córkę Wandę (ur. 1937), po mężu Zawadzka.

Wiesław Łabęcki, Historia rodu Łabęckich, maszyn., oraz inne dokumenty z rodzinnego archiwum, w posiadaniu Wandy Zawadzkiej; Rękopis (o obj. 10 stron) pióra Wandy Zawadzkiej oraz fotografia Cz. Łabęckiego w posiadaniu autora.

Zbigniew Jankowski

ŁUKASZEWICZ (LUCASSE-WITZ) KAZIMIERZ (CASIMIRUS)

(ok. 1750–po 1794), malarz

Urodził się we Włocławku jako syn mieszczańska Macieja i Honoraty Zofii z d. Sikorskiej. Nie jest znana dokładna data urodzin. Nie wiadomo, czym się zajmowali jego rodzice, oraz czy miał rodzeństwo. Brak też informacji, do jakich szkół uczęszczał. Prawdopodobnie od Wielkanocy 1768 r. był uczniem malarza cechowego Jana Jerzego Petriego w Toruniu, z którym kontrakt podpisany został 16 I 1769 r., lecz nauki nie ukończył, być może z powodu śmierci mistrza. Inna wersja głosi, że jego osoba była szkalowana przez malarzy pozacechowych Moritza i Küttera, którzy nie chcieli, żeby dalej kształcił się u mistrza Petriego. Nie wiadomo, jak długo przebywał w tej pracowni, prawdopodobnie do 1772 r. Brak jest informacji o dalszych jego losach w kolejnych latach. Nie wiadomo też, gdzie i kiedy zdobył uprawnienia zawodowe.

W 1788 r. namalował obraz błog. Pacyfika w kościele reformatów w Pułtusku. W l. ok. 1788–1791 malował w klasztorze reformatów w Podgórzu (ob.

dzielnica Torunia) stacje Drogi Krzyżowej i inne obrazy, w tym ołtarzowe Niepokalane Poczęcie według Carlo Maratty, zaś dalsze restaurował.

W 1791 r. mieszkał i pracował prawdopodobnie we Włocławku, gdyż w tym roku namalował portret młodego mężczyzny z rodu Wodzickich, w czerwonym stroju pazia, z ostrzyżonymi włosami, na którym znajdowała się sygnatura: „Kazimierz Łukasiewicz w Włocławku 2/4 1791”. Obraz ten (zaginiony) był wysoko oceniony przez Edwarda Rastawieckiego, historyka sztuki z XIX w.

W tym samym roku rozpoczął współpracę z kościołem reformatów w Podgórzu k. Torunia, ufundowanym w 1644 r. przez Stanisława Sokołowskiego, starostę dybowskiego i kasztelana bydgoskiego, na terenie wsi Małe Piaski. Po wybudowaniu kościoła sprowadził do niego zakon reformatów.

Na zlecenie księży reformatów K. Łukasiewicz namalował zespół malowideł zdobiących do dziś reformacki kościół św.św. Piotra i Pawła, składający się z 14 wielkich formatem stacji Drogi Krzyżowej. Na jednej z nich w okresie międzywojennym ks. Bolesław Makowski (członek Mieszanej Komisji dla Spraw Sztuki Kościelnej w Pelplinie, w l. 1928–1930 członek Towarzystwa Naukowego w Toruniu) odnalazł, obecnie nieczytelną, datę 1791 r. Z kolei Jacek Tylicki, na innej stacji, w 1989 r. odnalazł napis: „Malował Kazimierz Łukasiewicz A.D:1788. Ad.MDG.”.

W tym samym kościele K. Łukasiewicz wykonał jeszcze dwa inne obrazy o tematyce maryjnej. Jeden z nich — Niepokalane Poczęcie NMP został umieszczony w ołtarzu kaplicy pod tym wezwaniem. Według J. Tylickiego jest to obraz ołtarzowy Matki Boskiej Apokaliptycznej. Drugi obraz przedstawia Adorację Matki Boskiej i będąc wielką kompozycją, został zawieszony na północnej ścianie nawy, nad wejściem do wspomnianej kaplicy. Zdaniem J. Tylickiego jest to obraz ołtarzowy Niepokalanego Poczęcia NMP. Należy zaznaczyć, że na obrazie Madonny z Dzieciątkiem, który przed 1939 r. znajdował się w zbiorach M. Mazurkiewicza w Poznaniu, Kazimierz Ulatowski odnalazł sygnaturę: „Malował Kazimierz Łukasiewicz u W OO. Reformatów na Podgórzu R.P. 1794”. Czas powstawania tych obrazów wskazuje, że K. Łukasiewicz przebywał w Podgórzu przez dłuższy czas, z przerwami na pracę we Włocławku.

Późniejsze koleje życia malarza nie są znane. Nie jest też znana ani data jego śmierci, ani miejsce pochówku.

Krytycy malarstwa K. Łukaszewicza — B. Makowski i Gwido Chmarzyński (w l. 1929–1931 okręgowy konserwator zabytków na Pomorzu), wskazywali w swoich opiniach na błędy kompozycyjne stacji pasyjnych, ale jednocześnie podkreślali ich ekspresję. Według G. Chmarzyńskiego szczególną wartość posiadają obrazy maryjne, których styl określał jako eklektyczny, ukształtowany pod wpływem dzieł szkoły francuskiej i włoskiej. Z kolei J. Tylicki styl malarstwa K. Łukaszewicza w kościele poreformackim w Podgórzu określa jako późny (względnie zapóźniony) manieryzm — rokoko. Na podstawie wykonanych i zachowanych dzieł malarskich można stwierdzić, że K. Łukaszewicz był niezwykle zdolnym eklektykiem. Nieobcy był mu pełen ekspresji patos, widoczny w scenach pasyjnych, jak też liryzm, wdzięk i delikatność w scenach maryjnych. Należy podkreślić, że K. Łukaszewicz był pierwszym polskim artystą w XVIII-wiecznym Toruniu i swoje prace malarskie zawsze sygnował w języku polskim.

Poklewski J., *Kazimierz Łukaszewicz (?–po 1794). Malarz*, [w:] *Artyści w dawnym Toruniu*, pod red. J. Poklewskiego, Warszawa 1985; Dybaś B., *Łukaszewicz (Lucassewicz) Kazimierz Casimirus (ok. 1750–zm. po 1794 r.) — polski malarz*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, pod red. S. Gierszewskiego, t. III, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 165; J. Poklewski, *Łukaszewicz (Lucassewicz) Kazimierz (Casimirus) (ok. 1750–zm. po 1794 r.) — polski malarz*, [w:] *Toruński słownik biograficzny*, pod red. K. Mikulskiego, t. 1, Toruń 1998, s. 117; Domasłowski J., *Kościół świętych Piotra i Pawła i klasztor franciszkanów (dawniej reformatów) na Podgórzu w Toruniu*, Toruń 2007; Tylicki J., *Malarz Kazimierz Łukaszewicz i jego stacje Drogi Krzyżowej w kościele w Podgórzu*, [w:] *Dzieje i skarby kościołów Torunia Podgórza. Materiały z konferencji przygotowanej przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki przy współpracy Domu Muz w Toruniu (Toruń, 18 listopada 2006 roku)*, red. nauk. K. Kluczajd, Toruń 2007, s. 147–161; Chmarzyński G., *Sztuka w Toruniu*, [w:] *Dzieje Torunia*, Toruń 1933, s. 542–543; Krzysztoforski W., Poklewski J., *Jan Jerzy Petri — prace malarskie*, „Teki Komisji Historii Sztuki” 1972, V, s. 100–101; Makowski B., *Sztuka na Pomorzu*, Toruń 1932, s. 213–214; Rastawiecki E., *Słownik malarzy polskich tudzień obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 3, Warszawa 1857, s. 316; Ulatowski K., *Dwa nieznanne obrazy Kazimierza Łukaszewicza, malarza 18-go wieku w Podgórzu pod Toruniem*, „Dzień Pomorski”, nr 35 z 12 II 1933 r., s. 9.

Władysław Kubiak

MAKARUK MARIA

(1917–1992), nauczycielka, uczestniczka tajnego nauczania, działaczka społeczna

Urodziła się 28 XII 1917 r. we Włocławku w rodzinie Walentego Czajki i Stanisławy z d. Danielak. Ojciec był robotnikiem we Włocławskiej Fabryce Celulozy. Publiczną siedmioklasową szkołę powszechną ukończyła w 1930 r., po czym podjęła naukę w Prywatnym Seminarium Nauczycielskim Żeńskim Towarzystwa „Oświata i Wychowanie” (ss. urszulanek) we Włocławku. W dn. 3 VI 1936 r. ukończyła czwarty kurs Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego im. Zofii Bukowieckiej w Płocku i otrzymała dyplom uprawniający do nauczania w szkołach powszechnych.

Pracę zawodową rozpoczęła, pracując jako prywatna nauczycielka trzech dziewczynek w majątku Szczepkowo-Zalesie (pow. Mława). Dwa lata później, we wrześniu, za zgodą bp. M.K. Radońskiego, została zatrudniona jako nauczycielka kontraktowa religii w szkołach powszechnych w Bilnie i Kanibrodzie w pow. włocławskim.

Druga wojna światowa zastała ją u rodziców we Włocławku, gdzie zaangażowała się w tajne nauczanie w zakresie szkoły powszechnej. Uczyla cztery córki Aleksandry Jankowskiej takich przedmiotów, jak język polski, historia, matematyka i geografia; program nauki obejmował klasy II, III, V i VII. Lekcje odbywały się w bloku przy ul. św. Antoniego, w którym mieszkała. W sprawach edukacji nawiązała współpracę z nauczycielkami tajnego nauczania, m.in. z Zofią Rojewską i Heleną Stanny. Działania te kontynuowała do końca okupacji. W marcu 1941 r. podjęła pracę w fabryce cukierków „Eris” we Włocławku, a nauczanie prowadziła w godzinach wieczornych. W lipcu 1941 r. została aresztowana przez gestapo na podstawie przechwyconego przez policję listu, który wysłała do Marii Żabieckiej z Piotrkowa Trybunalskiego — koleżanki szkolnej z czasów nauki w Seminarium włocławskim. Powodem zatrzymania było sfałszowanie danych o swoim stanie cywilnym w Urzędzie Pracy (Arbeitsamt) we Włocławku. Za-

grożona wysłaniem na roboty przymusowe do Rzeszy podała, że jest mężatką. Pomocy udzielił proboszcz z Białotarska (ob. gm. Gostynin) — Ignacy Broniszewski, który wystawił fikcyjny akt ślubu. Dokument ten gwarantował jej zatrudnienie we Włocławku, co chroniło przed, dość rzadkimi w tym czasie, wysyłkami mężatek do pracy w Niemczech. W aktach procesowych Marii Czajki znajdują się dokumenty, w których M. Makaruk podaje, dlaczego zmieniła nazwisko i dopuściła się spreparowania aktu ślubu. Materiały obrazują także i inne formy „walki cywilnej” z okupantem, w których uczestniczyła, oraz jej głębokie przekonanie o wyniku walki, wyrażone przez nią w słowach: „My i tak przetrwamy, bo przetrwać musimy”. Za tę działalność Sąd Obwodowy we Włocławku skazał ją na pięć miesięcy pozbawienia wolności, którą odbyła w więzieniu we Wronkach (ob. woj. wielkopolskie). Zakończenie kary i powrót do Włocławka miało miejsce 10 III 1942 r. W czerwcu tr. przez Urząd Pracy we Włocławku została skierowana, w charakterze robotnicy rolnej, do pracy w majątku Zakrzewo w gm. Baruchowo. Stopniowo, przy pomocy pracujących tu Polaków, zorganizowała grupę 14 dzieci z majątku i wsi, które uczyła do końca okupacji w zakresie klas II, IV i V tych samych przedmiotów oraz biologii jak we Włocławku. Kilkoro spośród uczniów Maria Makaruk uczyła już wcześniej. W Zakrzewie pozostała do stycznia 1945 r.

W lutym 1945 r. została zatrudniona jako etatowa nauczycielka w szkole powszechnej w Baruchowie. Z dn. 1 VIII 1946 r. otrzymała roczny urlop płatny na naukę w Państwowym Wyższym Kursie Nauczycielskim w Toruniu. Po jego ukończeniu została zatrudniona od 1 IX 1947 r. w Szkole Podstawowej nr 7 we Włocławku, skąd przeszła w 1950 r. do Szkoły Ćwiczeń przy Liceum Pedagogicznym, gdzie pracowała do 31 VIII 1961 r. Po krótkim okresie pracy w Szkole Podstawowej nr 16 (1961–1963), do przejścia na emeryturę 31 VIII 1972 r., pracowała w Szkole Podstawowej nr 9. Nie zrezygnowała jednak z pracy zawodowej i przez następne 12 lat uczyła we włocławskich szkołach podstawowych, jako nauczycielka kontraktowa, w niepełnym wymiarze godzin.

Aktywnie działała społecznie w ZNP, którego członkiem była od 1945 r., i w ZBoWiD. Szczególnie jednak wyróżniła się w pracach Koła Nauczycieli Tajnego Nauczania przy Oddziale ZNP we Włocławku.

Za działalność zawodową, społeczną i w tajnym nauczaniu została odznaczona m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1973), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1984) i Odznaką ZNP za Tajne Nauczanie (1985).

Maria Makaruk zmarła 20 XI 1992 r. we Włocławku i została pochowana na miejscowym cmentarzu komunalnym.

W lutym 1947 r. zawarła związek małżeński z nauczycielem Adolfem Makarukiem (ur. 20 IX 1916, zm. 27 IX 2000), nauczycielem, żołnierzem kampanii wrześniowej i konspiracji w szeregach AK, w l. 1942–1945 organizatorem i prowadzącym tajne nauczanie w zakresie szkoły średniej, w ramach TON w gm. Swory, pow. Biała Podlaska. W 1947 r. zamieszkał we Włocławku i pracował jako nauczyciel polonista we włocławskich szkołach średnich i podstawowych. Karierę zawodową zakończył jako dyrektor Szkoły Podstawowej nr 1. Był aktywnym działaczem politycznym i społecznym. Mieli syna Andrzeja Jana (ur. 4 XII 1947).

APW, Amtsgericht Leslau w l. 1940–1944, sygn. 3199, k. 2–20; tamże, APW, Prezydium PRNiUP we Włocławku, z l. 1950–1975, sygn. 945, k. 19; tamże, Prokuratura przy Sądzie Krajowym we Włocławku z lat 1940–1944, sygn. 248; tamże, SPW z l. 1945–1950, sygn. 176, nr ewid. 1843 (Czajka M.); AZKO we Włocławku, Akta osobowe nauczycieli, sygn. 1351 (Makaruk M.); Arch. Zarządu Oddziału ZNP we Włocławku, Kronika Koła NTN, s. 15–16; ZKRPiPWP we Włocławku, nr ewid. 9606 (Makaruk M.); — Małkowski Z., Słomski M., *Tajne nauczanie we Włocławku i rejonie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Włocławek 2004, s. 17–18; Ziolkowski B., *Makaruk Maria*, [w:] *Piotr Tylicki oraz niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium*, pod red. Z.J. Zasady, B. Ziolkowskiego, Włocławek–Kowal 2008, s. 297–298; Ziolkowski B., *Kowal i obwód kowalski w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, [w:] *Kowal poprzez wieki*, s. 211; tenże, *Tajne nauczanie i konspiracyjna działalność kulturalna na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej (powiat lipnowski) w latach 1939–1945*, Włocławek 2006, ss. 179; tenże, *Tajne nauczanie w Kowalu i w obwodzie kowalskim w latach 1939–1945*, „Ziemia Kuj.” 2006, t. 19, s. 87–88; — Załącznik do uchwały nr XXV/123/2016 Rady Miasta Włocławek z dn. 24 października 2016 r. w sprawie nadania nazw ulicom, placom publicznym i innym obiektom; — Fot. ze zbiorów autora.

Bogdan Ziolkowski

MARUSIK MACIEJ pseud. Mietek

(1900–1944), działacz ruchu robotniczego we Włocławku, dowódca oddziału partyzanckiego w okresie II wojny światowej

Urodził się 24 II 1900 r. we wsi Łaznów (w *PSB* podana jest wieś Janików), w pow. brzezińskim, woj. łódzkie, w rodzinie Ludwika i Małgorzaty z Rebdów. Nie są znane jego losy w okresie dziecięcym i młodzieńczym. Nie wiadomo też, z jakich powodów cała rodzina przeniosła się do Włocławka. M. Marusik w l. 20. XX w. był robotnikiem w Fabryce Celulozy i Papieru we Włocławku. Mieszkał przy ul. Płockiej 52, ale nie był tam zameldowany.

W 1926 r. wstąpił do Komunistycznej Partii Polski (KPP) we Włocławku i był jej aktywnym działaczem, pełniąc szereg funkcji w Komitecie Dzielnicowym i Okręgowym. Na polecenie władz KPP wstąpił do działającej legalnie PPS-Lewicy we Włocławku, należąc do jej czołowych działaczy. Z rekomendacji partii robotniczych był członkiem rad nadzorczych we włocławskiej Kasie Chorych i Spółdzielni Spożywców we Włocławku. Szczególną aktywność polityczną przejawiał w kampanii wyborów do Sejmu i Senatu RP w 1928 r., agitując na rzecz listy 13. „Jedność Robotniczo-Chłopska”, która zdobyła ponad 217 tys. głosów i uzyskała siedem mandatów. Był m.in. organizatorem wiecu chłopskiego w 1928 r. i wiecu pierwszomajowego w 1930 r. we Włocławku. W tym samym roku został wybrany do komitetu fabrycznego w Celulozie podczas strajku robotniczego. W lutym 1931 r. był uczestnikiem II kongresu PPS-Lewicy i został wspólnie z pozostałymi uczestnikami aresztowany przez policję, a partia została rozwiązana. Za działalność polityczną wśród robotników był szykanowany zwolnieniem z pracy, a także wielokrotnie aresztowany i więziony za działalność komunistyczną we Włocławku.

Maciej Marusik, razem z J. Perlikowskim, F. Maciejewskim, S. Topolskim i H. Skierskim, należał do Komitetu Bezrobotnych we Włocławku, który organizował pomoc dla bezrobotnych, demonstracje, strajki i pochody pierwszomajowe, pragnąc wywalczyć zmiany w sytuacji materialnej robotników. Szczególnym przejawem takiej działalności był pochód 1 V 1936 r. w którym wzięło udział 4 tys. osób manifestujących pod hasłem jednolitego frontu ludowego. W strajkach robotniczych, podczas

których domagano się zwiększenia płacy i poprawy warunków pracy, brała udział większość zakładów pracy we Włocławku. W czerwcu 1936 r. odbyły się w mieście 64 strajki, z czego osiem miało charakter okupacyjny.

Od 1933 r. działał także w Warszawie jako członek Komitetu Okręgowego Warszawa–Lewa Podmiejska. Z polecenia partii przeniósł się później do Rzeszowa i tam kontynuował działalność polityczną.

Po napaści III Rzeszy na Polskę we wrześniu 1939 r. przedostał się na tereny wschodnie II RP i tam przebywał, po ich włączeniu w listopadzie 1939 r. do ZSRR. Był m.in. deputowanym do Rady Miejskiej w Białymstoku. Po agresji Niemiec na ZSRR w czerwcu 1941 r. został aresztowany przez Niemców i osadzony w obozie w Drozdach, skąd uciekł i w marcu 1942 r. wstąpił do oddziałów partyzantki radzieckiej, walcząc w oddziałach „Mstiteľ” i „Narodnyje Mstiteli” w okręgu mińskim. Jako partyzant brał udział w wielu akcjach bojowych skierowanych przeciwko niemieckim transportom kolejowym i drogowym na Białorusi oraz w walkach z niemieckimi oddziałami karnymi. W tym okresie wstąpił do WKP(b). Od 1943 r., używając pseudonimu Mietek, należał do radzieckiego oddziału partyzanckiego im. Lenińskiego Komsomołu, następnie do brygady o tej samej nazwie. Ze względu na szczególne męstwo okazywane podczas walk z Niemcami został, w stopniu majora, mianowany dowódcą oddziału specjalnego, który był wyznaczony do likwidacji niemieckich konfidentów i dygnitarzy. Zgłosił swój akces do Związku Patriotów Polskich, który był głównym organizatorem 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki, a następnie 1 Armii WP w ZSRR.

Maciej Marusik zginął w kwietniu 1944 r. (niektóre źródła podają datę 3 lub 6 VI 1944 r. we wsi Szynkowie w okręgu baranowickim na Białorusi), przypadkowo zastrzelony prawdopodobnie przez patrol VII batalionu 77. pp AK.

Był odznaczony radzieckim Medalem Partyzanckim oraz (pośmiertnie) Orderem Czerwonej Gwiazdy.

Maciej Marusik żonaty był z Władysławą (ur. 12 VI 1912), córką Jakuba i Marii z Twardowskich. Związek małżeński zawarli 24 IX 1921 r. we Włocławku. Małżonkowie mieli trzy córki.

W październiku 1948 r. Władysława Marusik złożyła wniosek do Sądu Grodzkiego we Włocławku

o uznanie jej męża Macieja Marusika za zmarłego w myśl Dekretu PKWN z 29 VIII 1944 r., załączając jako dowód uwierzytelnione notarialnie zeznania członków oddziału partyzanckiego M. Marusika oraz informacje od Stanisława Franciszka Karolaka, starosty włocławskiego w 1945 r. Wnioskodawczyni przedłożyła zaświadczenie do wniosku o przyznanie prawa ubogich w postępowaniu sądowym z Zarządu Miejskiego we Włocławku. W tym czasie zajmowała się wychowywaniem córek i uczęszczała na kurs wyrabiania sztucznych kwiatów zorganizowany przez Społeczną Obywatelską Ligę Kobiet we Włocławku. Postanowieniem z 4 X 1949 r. Sąd Grodzki we Włocławku uznał Macieja Marusika za zmarłego i przyjął jako najbardziej prawdopodobną chwilę jego śmierci ostatnie dni kwietnia 1944 r.

Igor Newerly upamiętnił go w książce *Pamiętki z Celulozy* (1952). We Włocławku jedna z ulic na osiedlu Kazimierza Wielkiego nosiła imię Macieja Marusika. W 1989 r. uchwałą Miejskiej Rady Narodowej dokonano zmiany i odtąd ulica ta nosi nazwę Armii Krajowej.

Arch. IPN Delegatura w Bydgoszczy, Akta z wniosku Władysławy Marusik o uznanie za zmarłego Macieja Marusika, sygn. Zg 4/49 z 04.10.1949; — Kozłowska H., *Marusik Maciej, pseud. Mietek (1900–1944), działacz komunistyczny, uczestnik ruchu partyzanckiego na Białorusi*, [w:] *PSB*, t. 20, s. 93; Boradyn Z., *Niemen rzeka niezgody*, Warszawa 1999, s. 334; *W jednym szeregu*, (aut. E. Jazykowicz i in.), Warszawa 1969, s. 474; Juchniewicz M., *Polacy w radzieckim ruchu podziemnym i partyzanckim 1941–1944*, Warszawa 1973, s. 476; *Monografia Szkół Handlowych (obecnie Ekonomicznych) we Włocławku*, red. Cz. Andrzejkowicz, Włocławek 1969, s. 19.

Władysław Kubiak

MIETZ ANDRZEJ WITOLD

(1947–2014), historyk, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, pracownik naukowo-dydaktyczny Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku

Urodził się 1 XI 1947 r. w Bydgoszczy. Był synem Ignacego, pracownika Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego, i Heleny z Lewickich,

modystki Naukę rozpoczął w Szkole Podstawowej nr 1, a następnie przeszedł do Szkoły Podstawowej nr 2 w Bydgoszczy, którą ukończył w 1961 r. Naukę kontynuował w Liceum Ogólnokształcącym nr VI im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich, gdzie 10 VI 1965 r. otrzymał świadectwo dojrzałości.

W tym samym roku rozpoczął studia historyczne (specjalność archiwistyczna) na UMK. Tytuł magistra z zakresu historii ze specjalizacją archiwistyczną uzyskał 17 VI 1970 r. na podstawie pracy magisterskiej „Opracowywanie materiałów kartograficznych w teorii i praktyce archiwalnej”, jej promotorem był prof. Andrzej Tomczak (1922–2017). W 1986 r. ukończył studia podyplomowe z zakresu ekonomii, które odbył w Akademii Nauk Społecznych w Moskwie. W dn. 12 X 1993 r. decyzją Rady Naukowej Wydziału Humanistycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy (ob. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego), na podstawie dysertacji *Kościół i parafia św. Dominika w Chodczu. Studium organizacji kościelnej i życia religijnego w małym miasteczku diecezji kujawsko-pomorskiej w dobie staropolskiej*, uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. Praca została przygotowana pod opieką prof. Mariana Pawlaka (1935–2016). Opublikowano ją w 1992 r. w Chodczu. Na podstawie rozprawy habilitacyjnej *Archidiakoniat kamiński archidiecezji gnieźnieńskiej. Struktura terytorialna i stan kościołów w czasach staropolskich 1512–1772*, decyzją Rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy z 29 IX 2005 r. otrzymał stopień doktora habilitowanego w zakresie historii ze specjalnością historia nowożytna Polski i historia powszechna. Rozprawa została wydana we Włocławku w 2005 r.

Od 1 IX 1970 r. do 24 VI 1971 r. był zatrudniony jako pracownik naukowo-badawczy w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Bydgoszczy. Następnie od 24 VI do 15 XII 1971 r. pracował na stanowisku archiwisty w Spółdzielni Inwalidów „Odrodzenie” w Toruniu. W 1972 r. był kierownikiem Działu Informacji Naukowo-Technicznej Naczelnej Organizacji Technicznej w Bydgoszczy. Od 1 IX 1972 r. do

31 VIII 1973 r. uczył w Szkole Podstawowej w Gronowie. Z dn. 1 IX 1973 r. został pracownikiem Oddziału Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk Delegatura Bydgoszcz w Toruniu (od 1975 r. Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Toruniu), gdzie pracował do 1990 r. Początkowo był zatrudniony na stanowisku radcy, następnie specjalisty, a od 1983 r. pełnił funkcję kierownika. Jednocześnie od lutego 1989 r. do 1990 r. był wicedyrektorem ds. wydawniczych w Przedsiębiorstwie Wydawniczo-Handlowym „Edytor” w Toruniu. Ze względu na stan zdrowia w 1991 r. przeszedł na rentę. Od 1 IV 1996 r. zaczął pracę w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy. Początkowo był zatrudniony na etacie adiunkta. W dn. 1 X 2006 r. został mianowany na stanowisko prof. nadzw. UKW, które zajmował do śmierci. Od 10 III 2009 r. do 28 II 2013 r. był kierownikiem Zakładu Historii Nowożytnej Polski i Powszechnej w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych UKW.

W l. 1999–2007 był zatrudniony w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku (ob. Kujawska Szkoła Wyższa). Od 1 X 1999 r. do 31 III 2006 r. pracował na stanowisku adiunkta, zaś od 1 IV 2006 r. do 30 IX 2007 r. na stanowisku prof. nadzw. Również na WSHE pełnił funkcje kierownicze, był kierownikiem Zakładu Dziejów Religii (1 X 2003–1 I 2006) i Zakładu Historii Kujaw, Mazowsza i Ziemi Dobrzyńskiej (1 I 2006–30 IX 2007). Ponadto w l. 1999–2002 był członkiem Rady Wydawniczej WSHE.

Prowadził zajęcia m.in. z historii nowożytnej Polski i powszechnej, geografii historycznej, historii regionalnej, edukacji regionalnej, nauk pomocniczych historii oraz seminaria dyplomowe. Był promotorem 41 magistrantów i około 80 licencjatów oraz recenzentem pracy doktorskiej.

Należy wspomnieć, że będąc pracownikiem administracji państwowej w Toruniu, od 2 I 1978 r. do 8 II 1983 r. Andrzej Mietz był konsultantem operacyjnym Milicji Obywatelskiej o pseudonimie Andrzej.

Andrzej Mietz zajmował się badaniami nad inskrypcjami [z tego zakresu zrealizował grant KBN „Zabytki staropolskie w kręgu słowa, znaku i obrazu (RP III–26)”, historią Kościoła, historią regionalną Kujaw, Krajny, Wielkopolski i ziemi dobrzyńskiej. Był autorem ponad 120 publikacji. Do najważniejszych

należy zaliczyć: *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. IV: *Województwo włocławskie*, z. 1: *Kujawy brzeskie*, Włocławek–Toruń 1985, z. 2: *ziemia dobrzyńska*, Włocławek–Toruń 1987 (obydwie publikacje wspólnie z J. Pakulskim); *Kościół i parafia św. Dominika w Chodczu. Studium organizacji kościelnej i życia religijnego w małym miasteczku diecezji kujawsko-pomorskiej w dobie staropolskiej* (Chodecz 1992); *Archidiakoniat kamiński archidiecezji gnieźnieńskiej. Struktura terytorialna i stan kościołów w czasach staropolskich 1512–1772* (Włocławek 2005). Jego znajomość źródeł z czasów staropolskich przyczyniła się do tego, że był współautorem monografii następujących miast: Chodecz, Górzno, Łobżenica, Nieszawa, Osiek Rypiński, Rypin, Sępólno Krajeńskie. Był również autorem recenzji przedwydawniczych, m.in. *Materiałów do dziejów rezydencji w Polsce*, t. 1: *Kujawy wschodnie*, cz. 3 (Włocławek 2004), cz. 5 (Włocławek 2011), t. 2: *Ziemia dobrzyńska*, cz. 1 (Włocławek 2002).

Oprócz pracy naukowo-dydaktycznej A. Mietz dał się poznać jako wybitny organizator towarzystw naukowych i regionalnych. Wspólnie z prof. Janem Pakulskim był pomysłodawcą i autorem pierwszego memoriału (Memoriał w sprawie utworzenia Włocławskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauki) wraz ze statutem powołania do życia towarzystwa naukowego we Włocławku. Razem z prof. Marianem Kallasem i prof. Janem Pakulskim założył czasopismo „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, których był zastępcą redaktora (1978, seria A; 1979, seria B). W 1990 r. był jednym z założycieli Chodeckiego Towarzystwa Regionalnego im. Eugeniusza Ostaszewskiego. Był także autorem programu badawczego „Pogranicze kujawsko-wielkopolskie na przestrzeni wieków”. Współredagował *Studia z dziejów pogranicza kujawsko-wielkopolskiego* (t. 1, 2011; t. 2, 2012; t. 3, 2012; t. 4, 2013; t. 5, 2014).

Był członkiem partii politycznych i towarzystw naukowych. W 1962 r., jeszcze jako uczeń liceum, zapisał się do LOK, TPPR, Związku Młodzieży Socjalistycznej. W czasie studiów należał do Związku Studentów Polskich oraz wstąpił w szeregi PZPR. Ponadto był członkiem Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej w Toruniu. Należał także do Pomorskiego Towarzystwa Naukowego, Włocławskiego Towarzystwa Naukowego (od 1982), Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego, Dobrzyńsko-Kujawskie-

go Towarzystwa Kulturalnego we Włocławku, Dobrzyńskiego Towarzystwa Naukowego (od 2007), a od 1988 r. do Stowarzyszenia Autorów Polskich.

Został odznaczony m.in. Brązowym Krzyżem Zasługi (1981), Złotym Krzyżem Zasługi (1987), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (2012), Odznaką Zasłużony Działacz Kultury (1979), Odznaką „Za Zasługi dla Województwa Włocławskiego” (1987).

Andrzej Mietz zmarł 7 V 2014 r. w Toruniu. Został pochowany na cmentarzu św. Jerzego.

Był dwukrotnie żonaty. W dn. 12 IV 1969 r. w Bydgoszczy zawarł związek małżeński z Aliną Krawczyk, z którą miał córkę Izabelę (ur. 1970). W dn. 29 VI 1972 r. w Bydgoszczy ożenił się z Jadwigą Kazimierą z Prokopiaków 1° v. Kosińską. Z tego małżeństwa miał córkę Elizę Patrycję (ur. 1972).

AIPNBy, IPN By 001/545, t. 1–2; tamże, IPN By 082/160; tamże, IPN By 00103/694; Arch. UMK w Toruniu, Akta osobowe Andrzeja Mietza, sygn. 17228/H; Arch. Zakładowe Działu Kadr i Szkolenia Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, t. osob. A. Mietza, sygn. 2802; Arch. Zakładowe Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, t. osob. A. Mietza (teczka 31-2009); Arch. Zakładowe Dobrzyńskiego Towarzystwa Naukowego, deklaracja członkowska A. Mietza; — Biegański Z., *Andrzej Mietz (I XI 1947–7 V 2014) — życie i działalność naukowa*, [w:] *Studia z dziejów pogranicza kujawsko-wielkopolskiego*, t. 6, pod red. P. Szczepankiewicza, J. Kołtuniaka, Bydgoszcz–Wierzbinek 2015, s. 7–22, gdzie wykaz publikacji A. Mietza; *Członkowie Włocławskiego Towarzystwa Naukowego 1979–1999*, zestawiała E. Migdalska, [w:] *Włocławskie Towarzystwo Naukowe 1979–1999. W dwudziestolecie utworzenia*, Włocławek 1999, s. 175; Jastrzębski W., *Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych*, [w:] *Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. 40 lat Uczelni 1969–2009: WSN–WSP–AB–UKW*, praca zbior., Bydgoszcz 2010, s. 103, 105; Kallas M., *Od redakcji*, „Zap. Kuj. Dobrz.” 1985, seria E, s. 11, 14; Krajewski M., *Nowy słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej*, t. II: *M–Ż*, Rypin 2014, s. 56; Kwaśniewska K., Woźny J., *Słownik biograficzny naukowców bydgoskich*, Bydgoszcz 2009, s. 154–155; Zieliński M.G., *Andrzej Mietz (1974–2014)*, „Tabularium Historiae” 2017, t. 1, s. 146–158; — Fot. ze zbiorów Jadwigi Mietz z Torunia.

Michał Raczkowski

MUSIAŁ BARBARA ELŻBIETA

(1946–2012), pedagog, zastępca komendanta Hufca Włocławek-Powiat i Włocławskiej Chorągwi Związku Harcerstwa Polskiego

Urodziła się 22 I 1946 r. we Włocławku. Jej ojciec Hieronim (5 IV 1922–20 XII 1945) zmarł na miesiąc przed jej urodzeniem. Matka Wanda (22 I 1916–14 VIII 2005) wychowywała ją i starszego brata Ewarysta (1935–2010). Do Szkoły Podstawowej nr 6 we Włocławku uczęszczała w l. 1952–1959, następnie

uczyła się w Liceum Pedagogicznym we Włocławku, które ukończyła w sierpniu 1965 r. Z nakazu pracy 16 VIII 1965 r. została skierowana jako nauczycielka do pracy w Szkole Podstawowej w Luto-borzu (gm. Choceń). Tam też do 30 IV 1967 r. uczyła przedmiotów humanistycznych. Po czym na wniosek Komendy Chorągwi ZHP w Bydgoszczy została urlopowana do harcerskiej służby w Komendzie Hufca ZHP Włocławek-Powiat. Podejmując pracę w dn. 1 V 1967 r., powierzono jej kierowanie referatem młodszoharcerskim, po czym została wybrana na zastępcę komendanta Hufca, którą pełniła do 30 VI 1975 r. Szczególną rolę w działalności Hufca odegrała współpraca z dowództwem 3 Warszawskiego Pułku Pontonowego stacjonującego od zakończenia II wojny światowej we Włocławku, który udzielał daleko idącej pomocy w zakresie przygotowywania i udostępniania bazy kwatermistrzowskiej dla harcerzy oraz instruktorów uczestniczących w letnich i zimowych akcjach wypoczynkowych.

Kolejnym harcerskim miejscem jej służby było stanowisko zastępcy komendanta Włocławskiej Chorągwi ZHP, które objęła w wyniku utworzenia jednostki wojewódzkiej, w czasie I Chorągwanego Zjazdu Delegatów ZHP Województwa Włocławskiego, który odbył się 1 VII 1975 r. W ramach obowiązków inspirowała członków harcerstwa oraz nadzorowała działalność hufców i chorągwi w zakresie programowym. Początki jej pracy związane były z konsolidacją włocławskiego i dobrzyńskiego harcerstwa wokół nowej, wojewódzkiej struktury

— wysuwanie propozycji związanych z działalnością merytoryczną, pracą w środowisku szkolnym, współpracą z władzami oświatowymi i dyrektorami szkół oraz nawiązanie kontaktów z innymi organizacjami młodzieżowymi.

W dn. 1 VII 1980 r., na mocy porozumienia między pracodawcami, została powołana na stanowisko starszego inspektora pracy w Komitecie Wojewódzkim PZPR we Włocławku (członkini PZPR od 17 III 1976). Jej nowe miejsce pracy wymagało kwalifikacji pedagogicznych. Jednak nie chcąc stracić kontaktu z oświatą, pracowała jako nauczycielka, na część etatu, w Szkole Podstawowej nr 21 we Włocławku (ul. Kaliska 108). W związku z redukcją stanowisk pracy w KW PZPR jej stosunek służbowy został rozwiązany z dn. 11 II 1990 r. Do pełnoetatowego nauczania powróciła 12 II 1990 r., w Szkole Podstawowej nr 1 we Włocławku (ul. Żeromskiego 28). Tam też krótko uczyła przedmiotów humanistycznych. W dn. 1 IX 1990 r. podjęła pracę jako wychowawczyni w internacie Zespołu Szkół Technicznych we Włocławku (ul. Ogniowa 8/10), którą zakończyła 31 VIII 2006 r., przechodząc na emeryturę 1 IX tr.

W trakcie pracy w ZHP podjęła studia na Wydziale Humanistycznym UMK w Toruniu. Dyplom magistra historii ze specjalnością nauczycielską otrzymała 23 X 1981 r.

Za działalność w ZHP i pracę w oświacie B. Musiał była wielokrotnie wyróżniana i nagradzana, m.in.: Złotym Krzyżem Zasługi dla ZHP (22 VII 1988), Srebrnym Krzyżem Zasługi (20 VI 1984), Brązowym Krzyżem Zasługi (19 II 1975), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (20 VI 1998), Medalem 40-lecia PRL (22 VII 1984), Brązowym Medalem „Za Zasługi dla Obronności Kraju” (16 V 1985), Brązowym Odznaczeniem im. Janka Krasickiego (24 VIII 1976), Odznaką Honorową Związku Niewidomych (7 X 1985), Odznaką Zasłużonego Działacza Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (6 VI 1983), Honorową Odznaką Ligi Kobiet (1980), Brązową Odznaką „Za Zasługi dla Województwa Włocławskiego” (1977), Złotą Odznaką Koła Młodzieży Wojskowej (1973), Srebrną Odznaką „Za Zasługi dla Województwa Włocławskiego” (2 VII 1987), Odznaką Zasłużony Instruktor Włocławskiej Chorągwi ZHP (15 XI 1984), Dyplomem Komendy Włocławskiej Chorągwi ZHP z okazji jubileuszu 70-lecia ZHP na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej (1981).

Barbara Musiał z harcerstwem zetknęła się już jako uczennica szkoły podstawowej, tam też złożyła harcerskie przyrzeczenie. Prowadziła drużyny harcerskie w Lutoborzu i zuchowe przy Szkole Podstawowej nr 11 we Włocławku (ul. Papieżka 89). Zobowiązanie instruktorskie złożyła w dn. 24 XI 1962 r., co wiązało się z jednoczesnym przyjęciem do grona instruktorów Hufca Włocławek-Powiat. Stopień przewodnika zdobyła 31 XII 1963 r., podharcmistra — 1 V 1965 r., harcmistrza — 1 V 1968 r. i nieistniejącej już stopień harcmistrza PL — 22 VII 1978 r. Podczas wieloletniej harcerskiej służby ukończyła szereg kursów, m.in.: drużynowych starszoharcerskich (1961), drużynowych zuchów (1963), dla absolwentów Liceów Pedagogicznych (1965), namiestników ZHP (1967), kadry etatowej ZHP (1968) i kilka innych zorganizowanych w kraju i poza jego granicami.

Barbara Musiał zmarła 17 VIII 2012 r. i została pochowana na włocławskim cmentarzu komunalnym (sektor 81, rząd 9, nr grobu 178). W rodzinnym grobie spoczywają także: Wanda Musiał (1946–2005), Franciszek Palmowski (1899–1918), Józefa Stawicka (1882–1972). W ceremonii pogrzebowej liczny udział wzięli instruktorzy, harcerze i poczty sztandarowe ZHP z terenu byłego woj. włocławskiego.

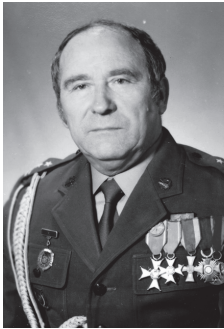
Arch. Zespołu Szkół Technicznych we Włocławku, Akta osobowe, teczka 70; APW, Kronika Włocławskiej Chorągwi ZHP, syg. 3; Arch. rodzinne Leokadii i Jana Bienkowskich z Włocławka; Wspomnienia Jadwigi Śniegowskiej — komendantki Włocławskiej Chorągwi ZHP; — <http://www.grobonet.mzucid.pl/grobonet/start.php>; — Fot. ze zbiorów Jana Bienkowskiego.

Zdzisław Jan Zasada

NADARA EDWARD

(1921–2011), pułkownik, kombatan, uczestnik bitwy pod Lenino, prezes Zarządu Wojewódzkiego Związek Kombatanów i Byłych Więźniów Politycznych RP we Włocławku

Urodził się 4 XII 1921 r. we wsi Wykowo, woj. białostockie, w rodzinie Stanisława i Stanisławy Eleonory z d. Szczech. Jego rodzice w poszukiwaniu lepszych warunków do życia wyjechali do Stanów Zjednoczo-

nych. Ojciec Stanisław pracował w kamieniołomach, w kopalni marmurów kolorowych, a później przy ich obróbce w fabryce. W następnych latach, dzięki zarobionym pieniądзом, został współwłaścicielem zakładu szlifowania marmuru, zakładania ścian i schodów w mieszkaniach bogatych ludzi. Już po urodzeniu syna

Wacława powrócili do Polski i dzięki przywiezionym dolarom kupili gospodarstwo (12 ha), dom i zabudowania gospodarcze, leżące na pograniczu dwóch wsi — Bialiki i Wykowo. Edward urodził się już w tym gospodarstwie i miał siedmioro rodzeństwa: sześciu braci i siostrę Jadwigę. W czasie panującej epidemii tyfusu zmarło dwoje rodzeństwa — brat Paweł i siostra Jadwiga.

Edward uczył się w szkole w rodzinnej wsi, ale ze względu na trudne warunki materialne rodziny ukończył tylko cztery klasy. W dalszej nauce przeszkodził także wybuch II wojny światowej. We wrześniu 1939 r. Edward był członkiem oddziału sformowanego przez Związek Strzelecki w Wykowie, który został przydzielony i podporządkowany Komendzie Straży Granicznej w Brzozowie. Oddział strzelecki, liczący ok. 30 strzelców, w dn. 3–10 IX 1939 r. brał udział w obronie granicy na odcinku kilku kilometrów między miejscowościami Wincenta i Brzuski. Ochrona w dzień polegała na ciągłej obserwacji granicy z punktów obserwacyjnych za pomocą lornetek, w nocy zaś były to ruchome patrole wzdłuż granicy oraz ubezpieczenie oddziału zwiadu wojskowego przekraczającego granicę w kierunku Wincenty, Jeży i dalej w kierunku PISZU.

W dn. 5 IX 1939 r. Komenda Straży Granicznej otrzymała rozkaz wycofania się do Łomży, gdyż niemiecka kolumna pancerna z Prus, przez Wincentę i Kolno, szosą podążała w kierunku Łomży. Oddział, do którego należał E. Nadara, w drodze do Białegostoku był ostrzeliwany przez niemieckich dywersantów i przez niemieckie samoloty. Wobec wycofania się polskich wojsk oddział został rozwiązany, broń zakopano w Puszczy Białowieskiej, a młodzi strzelec powrócili do swoich domów. Po zakończe-

niu walk wojska niemieckie wycofały się z terenów Białostocczyzny, a opuszczone tereny zajęły wojska radzieckie, pod osłoną których władza okupacyjna organizowała nową administrację. Nastąpiły masowe aresztowania ludzi podejrzanych i ich wywóz na Syberię, przeważnie urzędników państwowych, nauczycieli, wojskowych, policjantów, naukowców.

W 1940 r. Edward wraz z bratem Antonim wstąpił do organizacji konspiracyjnej ZWZ. Pracował w tym czasie w pobliskim tartaku i zbierał informacje o wojskach okupacyjnych. W nocy 20 VI 1941 r., w przeddzień napaści Niemiec hitlerowskich na Związek Radziecki, NKWD otoczyło dom rodziny Nadarów i ogłosiło, że podlegają oni natychmiastowemu wysiedleniu. Po prawie miesięcznej podróży transport kolejowy dotarł do stacji kolejowej Topczycha na Syberii, a następnie do wsi Parfionowo, gdzie rodzina Nadarów zamieszkała w ziemiance i była zmuszona do ciężkiej pracy w sąsiednim kołchozie.

Wiosną 1942 r. E. Nadara otrzymał wezwanie do armii gen. Andersa, ale ze względu na znaczną odległość nigdy do niej nie dotarł, gdyż dowiedział się o jej wyjściu z ZSRR do Iranu. W następnym roku, w maju 1943 r., otrzymał wezwanie do stawienia się w obozie w Sielcach, gdzie powstawała na terenie ZSRR 1 Dywizja Piechoty im. Tadeusza Kościuszki. Po dotarciu na miejsce E. Nadara został przydzielony do 2. kompanii fizylierów w 2. pp. Po odbytych przeszkoleniu i złożeniu przysięgi wojskowej DP wyruszyła na front i w dn. 12 X 1943 r. wzięła udział w bitwie pod Lenino. Podczas bitwy E. Nadara został ranny w nogę i biodro. Za męstwo wykazane podczas walki z Niemcami został odznaczony Krzyżem Zasługi Na Polu Chwały.

W lipcu 1944 r. E. Nadara jako żołnierz 1 Armii WP przekroczył Bug i wkroczył do wyzwolonego Lublina, w następnych miesiącach brał udział w próbie sforsowania Wisły pod Puławami, a we wrześniu 1944 r. uczestniczył w wyzwolaniu prawobrzeżnej Warszawy. Po zakończeniu walk otrzymał skierowanie do 2 Frontowej Oficerskiej Szkoły Piechoty w Lublinie, po ukończeniu której w styczniu 1945 r. dostał przydział do 13. pp w 5 Dywizji Piechoty 2 Armii WP, na stanowisko dowódcy plutonu moździerzy. Pułk początkowo stacjonował w Łodzi, później został przeniesiony do Poznania i Wrocławia, gdzie

żołnierze brali udział w zdobywaniu tych miast. W kwietniu 1945 r. E. Nadara wraz z pułkiem został rozlokowany nad Nysą Łużycką, 16 IV tr. jako oficer 5 DP brał udział w sforsowaniu Nysy Łużyckiej, a następnie, po rozgromieniu obrony niemieckiej, w bitwie pod Budziszynem i w pościgu w kierunku Drezna. Wobec kontruderzenia grupy Schörnera Polacy musieli przejść do obrony. Podczas ciężkich walk w czasie desantu czołgowego został ponownie ranny i przewieziono go do przyfrontowego szpitala, gdzie leczył się z odniesionych ran. Po kilku dniach został przetransportowany samolotem do szpitala w Poznaniu, gdzie przebywał do czerwca 1945 r.

Po wyjściu ze szpitala otrzymał przydział do 52. pp w 17 DP stacjonującej w Krakowie. W okresie wrzesień 1945–styczeń 1946 r. brał udział, w ramach specjalnej grupy operacyjnej składającej się z trzech szkół podoficerskich 17 DP, w walkach z oddziałami UPA w rejonie Przemyśl–Bircza–Sanok.

W 1946 r. ukończył roczny kurs dowódców kompanii w Wyższej Szkole Piechoty w Rembertowie i otrzymał skierowanie na stanowisko dowódcy kompanii w 60. pp 16 DP w Gdańsku. Trzy lata później został przeniesiony do 34. pp w 8 DP stacjonującej w Koszalinie, a po odbyciu kolejnego rocznego kursu oficerów sztabu i dowódców pułku w Rembertowie został wyznaczony w 1952 r. na stanowisko szefa sztabu 34. pp w Słupsku z jednoczesnym awansem na stopień majora. W 1956 r. pełnił obowiązki szefa obrony przeciwlotniczej w sztabie 16 DP w Elblągu, następnie, w l. 1961–1965, był dowódcą batalionu w szkolnym pułku samochodowym w Chełmnie n. Wisłą i tutaj został awansowany na stopień podpułkownika. W 1965 r., po odbyciu rocznego kursu doskonalenia oficerów w Akademii Sztabu Generalnego w Rembertowie, objął stanowisko szefa Powiatowego Sztabu Wojskowego w Aleksandrowie Kujawskim, skąd w 1972 r. ze względu na stan zdrowia został przeniesiony do rezerwy.

Z chwilą powstania woj. włocławskiego został zatrudniony na stanowisku kierownika biura w Zarządzie Wojewódzkim Związku Bojowników o Wolność i Demokrację we Włocławku, będąc jednocześnie wiceprezesem Zarządu, a w l. 1984–2000 był prezesem Zarządu Wojewódzkiego ZBoWiD we Włocławku. W tym okresie organizacja zmieniła nazwę na Związek Kombatantów i Byłych Więźniów Poli-

tycznych RP. We wrześniu 1983 r. otrzymał awans na stopień pułkownika WP. Do ostatnich chwil swojego życia utrzymywał ścisłe związki ze środowiskiem kombatantów.

E. Nadara był także członkiem Związku Inwalidów Wojennych we Włocławku. Posiadał cywilne średnie wykształcenie ogólnokształcące.

Za męstwo wykazane podczas działań wojennych otrzymał wiele wyróżnień i odznaczeń bojowych, m.in. Krzyż Walecznych, Zasłużony na Polu Chwały, Złoty, Srebrny i Brązowy Medal „Sił Ojczyzny”, Medale: za Warszawę, Berlin, Odrę, Nysę, Bałtyk, Zwycięstwa, Srebrny i Brązowy Medal „Za Obronność” oraz cztery medale radzieckie. Posiadał także odznaczenia państwowe, m.in. Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Srebrny Krzyż Zasługi, Srebrny Medal Zasługi, Krzyż Bitwy pod Lenino, Krzyż Zesłańców Sybiru. Ponadto został wyróżniony m.in. Odznaką „Za Zasługi dla Województwa Włocławskiego”, Odznaką „Za Zasługi dla ZBoWiD”, Odznaką Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej, Medalem 10-lecia Polski Ludowej, Honorową Odznaką Ruchu Przyjaciół Harcerstwa i Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego.

Żonaty był z Krystyną z d. Fijałkowską (ur. 13 V 1920 w Dębicach k. Włocławka). Małżonkowie zawarli związek małżeński 26 II 1949 r. w Gdańsku, gdzie wówczas oboje mieszkali i pracowali. Przeżyli razem 62 lata, odznaczeni w 50. rocznicę ślubu Medalem za Długoletnie Pożycie Małżeńskie. Do 2010 r. samodzielnie mieszkali w swoim mieszkaniu w Aleksandrowie Kujawskim. Doczekali się siedmiorga wnucząt i czworo prawnuków.

Małżonkowie mieli czworo dzieci, trzy córki: Elżbietę (ur. 23 XII 1950 w Koszalinie), która wyszła za mąż za Lucjana Knapika, Danutę (ur. 16 III 1952 w Słupsku), Mariolę (ur. 24 V 1953 w Słupsku) i syna Marka (ur. 4 X 1953 w Słupsku).

Edward Nadara zmarł w Cieclocinku 21 III 2011 r. i został pochowany na cmentarzu komunalnym w Aleksandrowie Kujawskim. Krystyna Nadara zmarła 28 III 2014 r. w szpitalu w Aleksandrowie Kujawskim i została pochowana obok męża.

Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych w Warszawie, akta osobowe E. Nadary; Nadara E., Opo-

wieść na podstawie własnych ważniejszych przeżyć, które utrwaliły się w mojej pamięci, Aleksandrów Kujawski 2006 (maszyn.). Informacje otrzymane od Elżbiety Knapik z Ciechocinka; — Kubiak W., *Spod Lenino do Włocławka*, Włocławek 2013, s. 9–10, 97–128, 132; — Fot. ze zbiorów rodzinnych Elżbiety Knapik.

Władysław Kubiak

NODZYŃSKI ANDRZEJ

(1888–1939), ksiądz, profesor Wyższego Seminarium Duchownego i dyrygent chóru katedralnego we Włocławku; ofiara terroru niemieckiego z okresu II wojny światowej

Urodził się 17 XI 1888 r. w Mstowie (pow. częstochowski). Po ukończeniu czteroklasowego gimnazjum w Zawierciu wstąpił we wrześniu 1905 r. do Seminarium Duchownego w Kielcach, które ukończył w październiku 1910 r. Jeszcze jako alumn przez trzy lata pełnił obowiązki dyrygenta chóru klerykańskiego i katedralnego.

Święcenia kapłańskie otrzymał w maju 1911 r. z rąk biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego.

We wrześniu 1911 r. został wysłany na studia muzyki kościelnej do Rzymu. Został przyjęty do Scuola Pontifica Superiore di Musica Sacra, gdzie po roku studiów uzyskał licencjat ze śpiewu gregoriańskiego. Z Rzymu w 1912 r. udał się na dalsze studia muzyki kościelnej do Ratyzbony. Tam w 1913 r. ukończył całkowity kurs *Kirchenmusikschule* i uzyskał odpowiednie świadectwo. Po powrocie do kraju w 1913 r. objął stanowisko wikariusza i dyrygenta chóru przy katedrze oraz profesora muzyki i ceremoniarza w Seminarium Duchownym w Kielcach. W 1919 r. otrzymał nominację na proboszcza parafii Niegowonice k. Będzina. W tym samym czasie pracował także w Szkole Organistowskiej (założona w 1922 r.), gdzie prowadził zajęcia z teorii muzyki, ćwiczenia praktyczne oraz nauczał przedmiotów ogólnokształcących.

W 1924 r. przeszedł do diecezji włocławskiej i 17 VI tr. otrzymał nominację na dyrektora chórow katedralnych oraz profesora śpiewu w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku (funkcje te pełnił do 1931 r.). Został tutaj ostrzy konflikt między chórem katedralnym a kapitułą katedralną, która nie chciała zatwierdzić statutu Towarzystwa Chórow Katedralnych, ale próbowała narzucić mu własny regulamin, bez możliwości wykonywania przez chór pieśni świeckich. Wtedy większa część chóru katedralnego odeszła z katedry i utworzyła Towarzystwo byłych Chórow Katedralnych „Lutnia” (później przemianowane na Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia”, które występowało odtąd jako chór rzemieślniczy). Wobec tego ks. Nodzyński odtworzył na nowo chór katedralny z pozostałych i nowych członków i kontynuował z nim pracę. W maju 1925 r. chór katedralny był już w pełni zorganizowany i występował podczas uroczystości kościelnych w katedrze. W Seminarium Duchownym podniósł na wyższy poziom istniejące tu już poprzednio kółko śpiewacze pn. „Harfa”. Wprowadził także nauczanie gry na instrumentach muzycznych (skrzypcach i klawikordzie).

Ponadto uczył śpiewu i był kierownikiem chóru w Liceum im. Piusa X oraz chóru Gimnazjum im. Długosza we Włocławku (1924–1925). Był także kierownikiem zespołu śpiewaczego (chóru gimnazjalnego) uczennic Gimnazjum Żeńskiego Władysławy Aspisy we Włocławku, który w 1926 r. uzyskał nagrodę na konkursie śpiewaczym miejscowych chórow szkolnych, przede wszystkim za wykonanie pieśni ludowych w aranżacji ks. Nodzyńskiego. Kiedy w grudniu 1929 r. zawiązało się we Włocławku Towarzystwo Miłośników Muzyki, stawiające sobie za cel krzewienie kultury muzycznej w szerszych warstwach społeczeństwa, ks. Nodzyński wszedł także do zarządu tej instytucji.

W czerwcu 1931 r. został przeniesiony do pracy w duszpasterstwie i objął stanowisko proboszcza w Zbrachlinie, a następnie w Raciążku (V 1932), gdzie m.in. założył chór parafialny.

Po przejściu do pracy duszpasterskiej nie zaprzestał działalności muzycznej, szczególnie kompozytorskiej. Zostawił po sobie znaczny dorobek muzyczny, w tym 30 kompozycji drukowanych. Najważniejsze jego utwory to kompozycje do tekstów kościelnych: *Invitatorium na Jutrznę Bożego*

Narodzenia na chór mieszany... (Tarnów 1928); *Ecce sacerdos magnus* na trzy i cztery głosy — cztery różne kompozycje, wydane w różnych czasopismach; opracowania kołęd na trzy i cztery głosy, wydane w różnych czasopismach; *Hymny na uroczystość Bożego Ciała* na chór męski i mieszany; *Veni Creator* na kwartet mieszany (Włocławek, przed 1939); *10 kołęd na cztery głosy mieszane* (1933); *Łatwa metoda do wspólnego śpiewu niezmiennych części mszy świętej z akompaniamentem organu* (1935). Ponadto ma w swoim dorobku kompozycje do utworów świeckich, a mianowicie: *Polski hymn narodowy na chór męski i mieszany* (1920); pięć wydań różnych kompozycji melodii do pieśni żołnierskich i poświęconych żołnierzowi polskiemu, wszystkie do słów K. Sławoszewskiej (wydane w l. 1920–1939); *Marsz Pomorski. Pieśń na chór mieszany a cappella* (1939). Inne kompozycje ks. Nodzyńskiego można znaleźć w dodatkach muzycznych miesięczników: „Hosanna” (wydawanego w Tarnowie) i „Muzyka i Śpiew” (wychodzącego w Krakowie). Natomiast resztę spuścizny twórczej pozostawił w rękopisach (przechowywane w BWS D we Włocławku). Są to przeważnie pieśni religijne i świeckie na chóry męskie i mieszane, motety i utwory organowe.

Po wybuchu II wojny światowej został aresztowany przez Niemców 21 X 1939 r. i osadzony w więzieniu w Aleksandrowie Kujawskim. Stamtąd został wywieziony do obozu w Forcie VII w Toruniu. Został rozstrzelany 18 XI 1939 r. w Górnej Grupie. Ciało jego spoczywa na cmentarzu ofiar terroru niemieckiego z okresu II wojny światowej w pobliżu Mniszek (gm. Dragacz, woj. kujawsko-pomorskie). Tablica upamiętniająca jego śmierć umieszczona jest także na cmentarzu parafialnym w Ciechocinku na grobie rodzinnym.

ADW, AKDW, Akta personalne ks. A. Nodzyńskiego, sygn. 222, k. 53; — *Schematyzyzm diec. kieleckiej: 1906–1925; Schematyzyzm... 1925–1939*; — Dudek W., *Teologiczno-naukowy dorobek włocławskiego seminarium duchownego*, „Aten. Kapł.” 1969, t. 72, s. 298; Jacewicz W., Woś J., *Martyrologium*, s. 484; *Jednodniówka dla upamiętnienia 40-letniego jubileuszu Tow. b. Chórów Katedralnych „Lutnia”*, Włocławek 1928, s. 28–29; Librowski S., *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji włocławskiej 1939–1945*, Włocławek 1947, s. 108–109; Łozicki A., *Racjążek wczoraj i dziś*, Racjążek 2013, s. 268–271; Nowak

J., *100-lecie chórów katedralnych we Włocławku*, „Ład Boży” (Włocławek) 1988, nr 24; „Rocznik Gimnazjum Humanistycznego im. Długosza we Włocławku”, Rok szkolny 1924–25, R. [3], s. 15–16; Szygenda Z., *Wykładowcy muzyki i śpiewu*, [w:] *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie*, s. 128–129; *Z seminarium włocławskiego*, „Przedświt” (Włocławek) 1925, R. 7, z. 1, s. 30; „Życie Włocławka i Okolicy” 1927, R. 2, nr 2, s. 17, nr 10–11–12, s. 38, 1929, R. 4, nr 10, s. 11; — Fot. z dokumentacji KDW.

Józef Nowak

NOWACKI KAZIMIERZ

(1907–1973), działacz cechowy, starszy Cechu Rzemiosł Różnych we Włocławku

Urodził się 8 III 1907 r. we Włocławku w rodzinie o tradycjach rzemieślniczych. Jego ojciec Leonard Nowacki był mistrzem branży cholewkarskiej, przekazując synowi w rodzimym warsztacie pierwsze nauki rzemiosła. Od października 1945 r. prowadził samodzielny zakład cholewkarski we Włocławku przy ul. Waryńskiego 16 (ob. Brzeska), gdzie zatrudniał trzech pracowników.

W 1951 r. został powołany na stanowisko prezesa Okręgowego Związku Cechów we Włocławku, a po reorganizacji biura Cechu, zarządzeniem Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy z dn. 23 XII 1953 r. — na stanowisko starszego Cechu Rzemiosł Różnych. W 1956 r. na Walnym Zgromadzeniu Delegatów ponownie wybrano go do Zarządu Cechu, jednakże już w sierpniu 1957 r. zrezygnował z zajmowanej funkcji i przeszedł na emeryturę w wieku 50 lat.

Kazimierz Nowacki oceniany był przez współpracowników jako dobry organizator. Swym podejściem zjednywał rzemieślników, przez co cieszył się szacunkiem w środowisku. W latach aktywności zawodowej udzielał się społecznie i politycznie. Był członkiem PZPR, TPPR i Ligi Polskiej Żołnierzy. Należał do Pomocniczej Spółdzielni Skórzanej oraz do sekcji motorowej Klubu „Spójnia”. Brał czynny udział w zebraniach rzemieślniczych, od sierpnia 1945 r. zasiadał także w komisji czeladniczej, a od lutego 1950 r. w zarządzie komisarycznym włocławskiego Cechu Rzemiosł Skórzanych. Czas wolny po-

święcał na prowadzenie wykładów dla adeptów zawodu cholewkarza, wyszkolił ogółem 14 uczniów.

Za pracę społeczną został odznaczony w 1956 r. Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Zmarł 2 II 1973 r. w Toruniu. Był dwukrotnie żonaty. 27 XII 1969 r. zawarł w Lipnie związek małżeński z Anielą Madajczyk, z którą zamieszkał przy pl. Dekerta.

APW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej Włocławek z lat 1808–1914, sygn. 210; APW, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski we Włocławku z lat 1945–1950, sygn. 269; APW, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku z lat [1947] 1950–1973 [1974], sygn. 1308, 1310; — Pomorski Dziennik Wojewódzki 1950, nr 5, poz. 120; Dz.Urz. WRN w Bydgoszczy, 1955, nr 9, poz. 36–37.

Ryszard Sobczak, Tomasz Michalski

NOWAKOWSKI TADEUSZ

pseud.: Tadeusz Olsztyński, T. Now., Taddy, Wuj Teofil

(1917–1996), pisarz, publicysta, konspirator, reportażysta, działacz polski na uchodźstwie

Urodził się 8 XI 1917 r. w Olsztynie. Był synem Stanisława (1889–1942), dziennikarza, działacza narodowego i społecznego w zaborze pruskim, oraz Emilii z d. Gerke, która pochodziła z Kujaw (jej rodzina mieszkała w Brześciu Kujawskim). Ojciec pisarza urodził się w Śremie, dzieciństwo i młodość spędził w Wielkopolsce, póź-

niej wyjechał do USA, a po powrocie, jeszcze przed I wojną światową, mieszkał w Bydgoszczy, następnie przeniósł się do Olsztyna. Tam pracował jako zecer w „Pruskim Przyjacielu Ludu”, potem jako redaktor „Gazety Olsztyńskiej”. Znany był w środowisku jako działacz narodowy silnie angażujący się w działalność plebiscytową na Warmii i Mazurach. W sierp-

niu 1920 r. Nowakowski z dziećmi, tj. Tadeuszem i jego bliźniaczą siostrą Wandą, opuścili Olsztyn, gdyż w wyniku plebiscytu z 11 VII tr. tereny te przyznane zostały Niemcom.

Przenieśli się do Bydgoszczy i pozostali w niej do wybuchu II wojny światowej. Tu w 1927 r. urodził się młodszy brat Tadeusza — Jerzy, który był także publicystą. Ojciec Stanisław pracował jako dziennikarz i współpracownik wielu lokalnych gazet. Najdłużej związał się z „Dziennikiem Bydgoskim”, gdzie był redaktorem odpowiedzialnym, a później naczelnym. Na jego łamach komentował działalność społeczną, polityczną i kulturalną w mieście oraz regionie. Pisał też artykuły dotyczące historii Bydgoszczy. Był znanym działaczem społecznym, aktywnie pracował w Związku Obrony Kresów Zachodnich, Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” czy Syndykacie Dziennikarzy Pomorskich. Kiedy wybuchła II wojna światowa, wyjechał najpierw do Warszawy, później do Łodzi, gdzie w styczniu 1940 r. został aresztowany i przewieziony do Bydgoszczy. Stąd przetransportowano go do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen, a następnie do Dachau, gdzie został zamordowany 24 VI 1942 r.

Tadeusz Nowakowski w Bydgoszczy spędził dzieciństwo i młodość. Tu ukończył szkołę powszechną i Państwowe Gimnazjum im. Marszałka E. Śmigłego-Rydza, w którym złożył egzamin maturalny w 1936 r. Już wtedy ujawniły się jego nieprzeciętne uzdolnienia literackie. Pisywał wiersze i felietony do czasopisma międzyszkolnego „Ogniwa”. Tam właśnie zadebiutował opowiadaniem pt. „Czwórka w Rumunii” i wierszem „Białe szaleństwo”. Później drukował także w „Dzienniku Bydgoskim”. W roku szkolnym 1937/1938 otrzymał I nagrodę na Konkursie Polonistycznym zorganizowanym pod patronatem Polskiej Akademii Literatury przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego. Ten sukces zauważył i ocenił wysoko znany krytyk Karol Irzykowski, który komplementował młodego autora na łamach „Gazety Polskiej”. Przed wojną Nowakowski współpracował również z otwartym w Bydgoszczy Studium Rozgłośni Pomorskiej, działał także w miejscowym harcerstwie.

W 1938 r. zaczął studiować filologię polską na Uniwersytecie Warszawskim. Współpracował z redakcją „Narodu i Państwa”, publikował także wiersze w czasopiśmie młodzieży szkolnej „Czerwone

Tarcze”, które wydawane było przez grupę poetycką związaną ideowo z Polską Partią Socjalistyczną.

Wybuch II wojny światowej przerwał jego studia. Wrzesień 1939 r. zastał go w Bydgoszczy. T. Nowakowski postanowił czynnie włączyć się w obronę ojczyzny, dlatego ochotniczo zgłosił się do wojska i skierowano go do wrocławskiego 14. pp, który walczył z Niemcami, wycofywał się z miejsca koncentracji wyznaczonego w okolicach Wąbrzeźna. W okolicy Józefowa pod Włocławkiem 8 IX pułk został zasilony grupą ok. 150 ochotników, wśród których był zapewne i T. Nowakowski. Przeszedł on z nim szlak bojowy do oblężonej Warszawy. Ostatecznie pułk uległ rozproszeniu, a jego niedobitki przedostały się do stolicy, a wraz z nimi T. Nowakowski, który włączył się do obrony miasta w oddziałach ochotniczych PPS. Po kapitulacji stolicy szczęśliwie uniknął niewoli, po czym powrócił do matki, która z dziećmi przeniosła się w tym czasie z Bydgoszczy do Włocławka.

Tutaj młody T. Nowakowski pilnie przyglądał się tworzeniu okupacyjnych władz miejskich i nowym porządkom zaprowadzonym przez Niemców na terenach przyłączonych do III Rzeszy. Swoje przepojone ironią refleksje na ten temat zamieścił później w opublikowanym po wojnie w londyńskich „Wiadomościach” opowiadaniu, które nosi tytuł *Diariusz wrocławski* (1948, nr 23). Natomiast w opowiadaniu *Cztery mile od Chocenia* („Wiadomości” 1948, nr 16), odwołując się do atmosfery rodem z twórczości E.A. Poego i S. Grabińskiego, nakreślił mroczny incydent dziejący się w czasie okupacji na kujawskiej prowincji.

We Włocławku włączył się również w struktury niepodległościowych organizacji, takich jak Kujawski Związek Polityczno-Literacki, a później Kujawskie Stowarzyszenie Społeczno-Literackie. Brał udział w redagowaniu gazetki pn. „Polska Żyje”, jej kolportażu, a także innych pisemek, takich jak „Ogniwo” i „Piorun”. W dn. 28 II 1941 r. został aresztowany przez wrocławskie gestapo pod zarzutem przynależności do tajnej organizacji i redagowania podziemnej prasy. W 1942 r. doraźny „Sąd Ludowy” w Dreźnie skazał go i jego współtowarzyszy za „chęć oderwania Wielkopolski od III Rzeszy” na karę śmierci, jednak wyrok ten zamieniono mu na 30 lat obozu. Stało się tak dzięki interwencji samego T. Nowakowskiego. Doskonale posługując

się językiem niemieckim, wniósł skargę formalną, zarzucając swym obrońcom z urzędu, którymi byli miejscowi volksdeutsche, że oni znają niemiecki jedynie biernie, co w sposób oczywisty uniemożliwia im właściwe wykonywanie swych obowiązków. Sąd to zażalenie uznał, a skazaniec ocalał życie.

Zasadzoną karę T. Nowakowski odsiadywał w obozach w Inowrocławiu, Bautzen, Zwickau, Elsing-Vogelsang, wreszcie w Salzwedel. Tam wiosną 1945 r. został uwolniony przez aliantów i znalazł się w brytyjskiej strefie okupacyjnej. Trafił do obozu dla wysiedleńców, tzw. dipisów (ang. *displaced person*) i przebywał w Haaren an der Ems na granicy niemiecko-holenderskiej, nazywanym przez Polaków Maczkowem (od nazwiska polskiego generała Stanisława Maczka). Był tam nauczycielem w liceum. Do tych doświadczeń wielokrotnie odwoływał się w swej twórczości. W 1946 r. przedostał się do Londynu, gdzie nawiązał współpracę z polską prasą, m.in. z „Wiadomościami”, a także z paryską „Kulturą”. Przebywając w stolicy Anglii, współpracował z Sekcją Polską BBC. Udzielał się w Związku Polaków Zagranicą. Publikował w wydawnictwach „Światpolu” (Światowego Związku Polaków z Zagranicy) i Kongresu Polonii Amerykańskiej.

Z chwilą powołania do życia Radia Wolna Europa w 1952 r. przeniósł się do Republiki Federalnej Niemiec i osiadł w Monachium, gdzie podjął pracę w tej rozgłośni. Zajmował się literaturą oraz problematyką polityczną i kulturalną, przeprowadzał wywiady (np. z J. Czapskim, W. Gombrowiczem). Pod pseudonimem Tadeusz Olsztyński prowadził m.in. „Panoramę dnia” i cotygodniowe gawędy „Przy kawiarnianym stoliku”. Dla RWE T. Nowakowski relacjonował procesy zbrodniarzy wojennych, m.in. załogi Auschwitz-Birkenau we Frankfurcie w l. 1963–1965. Prawdziwe mistrzostwo osiągnął T. Nowakowski w reportażach, szczególnie dotyczących papieża Jana Pawła II. Jako wysłannik RWE towarzyszył bowiem biskupowi Rzymu niemal w 30 pielgrzymkach po świecie. Nie uczestniczył w podróżach Ojca Świętego do Polski, gdyż odmawiano mu wizy. Ich owocem były także relacje zamieszczane w prasie niemieckiej, a także cały cykl książek wydanych w Londynie przez Fundację Kultury Polskiej: *Reporter Papieża* (1970), *W bagażniku Jego Świątobliwości* (1981), *Volo papale* (1982), *Na skrzydłach nadziei* (1984), *Boeing Św. Piotra* (1986) czy *Kwiaty dla Pielgrzyma*

(1987). Część z nich wydano nielegalnie w Polsce w tzw. drugim obiegu.

Jako pisarz T. Nowakowski debiutował tomem opowiadań wojennych *Szopa za jaśminami* (Londyn 1948), w których przewijały się przeżycia więzienne autora i wątki wspomnieniowe z Bydgoszczy. Książka ta przyniosła Nowakowskiemu nagrodę Katolickiego Ośrodka Wydawniczego „Veritis” i doczekała się przekładów na holenderski, niemiecki i włoski.

W l. 1948–1957 wypracował sobie mocną pozycję ogłoszonymi w londyńskich „Wiadomościach” i paryskiej „Kulturze” opowiadaniem, wyprzedzającym ukazanie się najpopularniejszej jego książki — *Obóz Wszystkich Świętych*. Powieść ta została wysoko oceniona przez krytyków. „New York Times” uznał ją za wydarzenie. Bohater powieści, przebywający w obozie dla dipisów w pobliżu granicy niemiecko-holenderskiej, ucieka myślami do rodzinnej, międzywojennej Bydgoszczy. „Miasto rodzinne Bydgoszcz, wyszła z opresji powieściowych bez szwanku — napisała Maria Danilewicz Zielińska, emigracyjny krytyk literacki i pisarka związana z Aleksandrowem Kujawskim — gdyż osadzone w niej partie powieści są tak bydgoskie, jak »Lalka« jest warszawska”.

Dowodem niepospolitego talentu pisarskiego T. Nowakowskiego jest mikropowieść pt. *Syn zadżumionych*, w której pisarz ukazał proces odrodzenia moralnego Niemców i chęć niemieckiej młodzieży rozliczenia win ojców. Później T. Nowakowski napisał kolejne powieści: *Happy end* i *Byle do wiosny*. Ta ostatnia jest reportażem z rzymskich uroczystości beatyfikacji o. Maksymiliana Kolbego. T. Nowakowski tworzył także jako poeta. Zbiór jego utworów pt. *Za kurtyną snu* ukazał się w 2003 r. w wydawnictwie „To My”.

Doskonała znajomość języka niemieckiego ułatwiła Nowakowskiemu nawiązanie szerokich kontaktów ze światem pisarskim i artystycznym Niemiec. Był współpracownikiem niemieckich gazet i Bawarskiej Rozgłośni Radiowej. Jego *Polonez Radziwiłłowski* ukazał się tylko po niemiecku.

Tadeusz Nowakowski nie stronił od czynnego udziału w życiu społecznym Polonii i kraju. Był członkiem Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie, Światowego Związku Polaków, „Akademii Grydzewskiego”, „Grupy 47”, Bawarskiej Akademii Sztuk Pięknych i innych. W 1979 r. wszedł w skład Oddziału Rady Narodowej RP w Republice Federal-

nej Niemiec. Przez szereg lat był delegatem Rządu RP w Londynie na obszar Niemiec, przewodniczył Stowarzyszeniu na Rzecz Porozumienia Niemiecko-Polskiego w Monachium oraz udzielał się w Polskim Ruchu Wolnościowym „Niepodległość i Demokracja” (1945–1992).

W 1987 r. T. Nowakowski przeszedł na emeryturę z RWE, lecz do końca jej istnienia (1994) przygotowywał cotygodniowe felietony pt. „Przy kawiarnianym stoliku”. Po powrocie z emigracji w 1990 r. był inicjatorem powstania Światowego Związku Bydgoszczan i jego pierwszym prezesem. Wiosną 1995 r. przybył do kraju z myślą osiedlenia się na stałe.

Ciężko chory na cukrzycę zmarł w Bydgoszczy 11 III 1996 r. Pochowany został na cmentarzu ewangelickim w Bydgoszczy przy ul. Zaświat, obok prochów swojej matki.

Tadeusz Nowakowski był dwukrotnie żonaty. Jego pierwszą żoną była Teresa Kiersnowska (ślub w 1945), z którą miał syna Krzysztofa (ur. 12 XII 1946 w Londynie), drugą — Danuta Anczakowska (ślub w 1958 w Monachium), z tego związku urodził się (2 XII 1961) syn Marek Rafael, dziennikarz.

Rząd RP na uchodźstwie odznaczył Tadeusza Nowakowskiego Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W 1993 r. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej nadał mu Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski. Otrzymał też wiele nagród, m.in. literacką nagrodę Künstlergilde Esslingen (1959), Literary Atlantic Award Princeton University (1963), Tukan-Kreiss (1966), Międzynarodową Nagrodę Literacką im. Karla Wolfskehla, przyznaną przez Bawarską Akademię Sztuk Pięknych (1992). Ponadto godność Honorowego Obywatela przyznały mu dwa miasta: Olsztyn (1991) oraz Bydgoszcz (1993). Warto pamiętać o tym, że przez pewien okres związany był również z Włocławkiem.

Arch. Uniwersytetu Warszawskiego, ACUW/RP-106, nr albumu 56056; — Bartelski L.M., *Polscy pisarze współcześni. Informator 1939–1991*, Warszawa 1995, s. 292; Bojarska A., *Proza Tadeusza Nowakowskiego czyli najpiękniejsze przekleństwo świata*, „Kultura” 1986, nr 11(470), s. 84; Ciechalski A., *Tadeusz Nowakowski i jego włocławski ślad*, „Tu i teraz” (Gazeta Włocławka i Powiatu Włocławskiego), nr 66, z VII 2015 r., s. 14–15; Danilewicz Zielińska M., *Szkice o literaturze emigracyjnej*, Wrocław 1992, s. 184–187, 377–378, 388, 391, 411; Grzędzicka B., *Stani-*

staw Nowakowski (1889–1942) jako redaktor, działacz społeczny i historyk regionu, [w:] *W służbie książki*, pod red. Z. Kropidłowskiego, Bydgoszcz 2002, s. 137–151; Jasiński J., *Stanisław Nowakowski*, [w:] *PSB*, t. 23, s. 296; Kot W., *Wymiana zębów. Rozmowa z Tadeuszem Nowakowskim*, „Wprost” 1991, nr 15(438), s. 55; Kraiński I., Pekrół J., *14 Pułk Piechoty. Zarys historii wojennej pułków polskich w kampanii wrześniowej*, z. 14, Warszawa 1992, s. 127–134; Kunczewicz P., *Leksykon polskich pisarzy współczesnych*, Warszawa 1995, t. II, s. 39–41; Kurdybelski J., *Tadeusz Nowakowski (1917–1996)*, „Akcent” 1999, nr 3/4(77/78), s. 277; Kutta J., *Nowakowski Tadeusz (1917–1996)*, [w:] Błażejowski S., Kutta J., Romaniuk M., *Bydgoski Słownik Biograficzny*, t. V, Bydgoszcz 1998, s. 83–86; Lewandowski W., *Tadeusz Nowakowski. Portret literacki w 10. rocznicę śmierci*, „Kwartalnik Artystyczny” 2006, nr 1(49), s. 88–98; Moczko R., *Tadeusza Nowakowskiego „kilka westchnień nad literaturą”*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici” 2006, Filologia Polska LXIII, z. 382, s. 111–134; Nowakowski J., *Szczęśliwe lata, gorzki czas czyli urodzony w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1997, s. 57–59, 141–145, 183, 185; Nowakowski T., *Pamięci lat dawnych*, [w:] *Tadeusz Nowakowski — Obóz Wszystkich Pamiętających*, „Bydgoski Informator Kulturalny”, listopad 2007, nr specjalny, s. 8; *Nowakowski Tadeusz*, [w:] *Encyklopedia szkolna. Literatura i nauka o języku*, Warszawa 1999, s. 537; Rydlewska E., *Nowakowski Tadeusz*, [w:] *Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 2000, s. 468; Szadkowska E., *Nowakowski Tadeusz*, [w:] *Słownik badaczy literatury polskiej*, red. J. Starnawski, t. VIII, Łódź 2006, s. 184–189; też, *Przeciw dziennikarskiej „pańszczyźnie”*. *Proza Tadeusza Nowakowskiego*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Litteraria Polonica 13, 2010, s. 305–325; Tatarowski K.W., *Pan Tadeusz przy mikrofonie*, „Tygiel Kultury” 1996, nr 4, s. 69; Terlecki T., *Archiwum literatury emigracyjnej*, „Pamiętnik Literacki” [Londyn] 1980, t. III, s. 12; Wójcik R., *Tulacz ukrojony*, „Przegląd Tygodniowy” 1996, nr 13 (682), s. 7; Zbyszewski W.A., *O portretach Tadeusza Nowakowskiego*, „Wiadomości” 1969, nr 13/14 (1200/1201), s. 4; Ziółkowski B., *Kujawski Związek Polityczno-Literacki i Kujawskie Stowarzyszenie Społeczno-Polityczne na Kujawach wschodnich w latach okupacji niemieckiej 1939–1945*, Toruń 2006, s. 99, 162–163, 218–219, 226; — Relacje dr. Rolfa Meyera z Wustrow (Niemcy) przekazane autorowi przez Adama Malińskiego z Obornik; — Fot. z portalu www.volnaeuropa.pl.

Arcadiusz Ciechalski

NOWIERSKI JANUSZ pseud. Nowier (1953–2017), artysta plastyk, grafik użytkowy, malarz, projektant wystaw

Urodził się 1 IV 1953 r. we Włocławku. Był synem Bogusława, urzędnika pochodzącego z Aleksandra Kujawskiego, i Barbary z d. Gapińskiej (ur. we Włocławku), pracującej jako sprzedawczyni. Miał starszego brata Wojciecha (ur. 1951). W l. 1960–1968 był uczniem Szkoły Podstawowej nr 6 we Włocławku, w l. 1968–1969 uczył się w Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika we Włocławku. Od 1970 r. uczęszczał do Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, które ukończył w 1975 r., otrzymując dyplom technika sztuk plastycznych.

W 1976 r. pracował we Włocławskich Fabrykach Mebli na stanowisku plastyka. W l. 1975–1977 pracował w Oddziale Rejonowym RSW Prasa Książka „Ruch” we Włocławku, na stanowisku starszego dekoratora w Klubie Międzynarodowej Prasy i Książki (KMPiK) we Włocławku. W l. 1976–1989 współpracował z Oddziałem Toruńskim Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Sztuk Plastycznych (PSP), a w l. 1984–1989 z Przedsiębiorstwem Sztuka Polska. Dla ich potrzeb projektował wydawnictwa i scenografie wraz z realizacją wystaw plenerowych: „Dni Otwartych Drzwi WOPR — Zarzeczewo” (1986, 1987, 1988), „Dożynki Województwa Włocławskiego” (1978, 1986, 1987, 1988). W pierwszych latach pracy zawodowej zajmował się przede wszystkim projektowaniem i aranżowaniem wystaw. W 1979 r. rozpoczął współpracę z Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku (MZKiD). Pierwszą znaczącą realizacją była wystawa „Rzeźba i ceramika artystyczna Waclawa Bębnowskiego” (scen. E. Liszka), następną w 1980 r., „Wizerunek kobiety w medalierstwie” (scen. B. Piertóń i B. Żolobińska).

Od 1 VI 1980 r. do 30 IV 1984 r. był (z przerwami) zatrudniony w MZKiD na umowę ryczałtową na stanowisku starszego plastyka. W tym czasie wykonał aranżacje wystaw, m.in. „Secesja” (1980, scen.

E. Liszka), „Lampy naftowe” (1981, scen. E. Liszka), „Współczesna sztuka Kujaw i ziemi dobrzyńskiej” i „Diabeł polski” (1982, scen. I. Święch), „VI Biennale Fajansu włocławskiego” (1983, scen. J. Dąbrowska), „Leon Wyczółkowski” (1983, ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Bydgoszczy), „Ołtarze. Rzeźby Stanisława Zagajewskiego” (1983, scen. E. Liszka), „Ceramicy włocławscy” (1984, scen. K. Kotuła), „Współczesna sztuka Kujaw i ziemi dobrzyńskiej” (1984, scen. J. Święch).

W 1984 r. na podstawie weryfikacji dorobku artystycznego Komisja Departamentu Plastyki Ministerstwa Kultury i Sztuki (MKiS) przyznała mu status artysty plastyka w dziedzinie grafiki użytkowej (MKiS G-42/84). Od 1985 do 2015 r. współpracował z MZKiD we Włocławku, wykonując projekty druków, plakatów, skład wydawnictw, aranżacje wnętrz. Był autorem opraw plastycznych wystaw stałych: w gmachu głównym (ul. Słowackiego) — „Włocławski fajans zabytkowy — techniki zdobnicze” (scen. J. Dąbrowska), 1990 — „Miary w Polsce” (scen. S. Kunikowski); w gmachu Zbiorów Sztuki (ul. Zamcza) — „Rzeźba ceramiczna Stanisława Zagajewskiego” (1989, scen. K. Kotuła), „Życie i twórczość Waclawa Bębnowskiego (1865–1945)” (1989, scen. K. Kotuła), aneks biograficzny do wystawy stałej „Stanisław Zagajewski 1927–2008” (2008, scen. K. Kotuła).

W l. 1985–1995 był autorem opraw plastycznych wystaw czasowych: 1985 — VII „Biennale fajansu włocławskiego”, scen. J. Dąbrowska, wystawy pokonkursowej „Prowincja I”, scen. K. Kotuła, „Rzeźby Stanisława Zagajewskiego” (w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie), scen. E. Liszka, „Henryka Królikowska 1901–1983, malarstwo i rysunek”, scen. K. Kotuła; 1986 — „Otwartych oczu sen. Malarstwo Zbigniewa Steca”, scen. K. Kotuła, „Zabytki Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w malarstwie, grafice i rysunku”, scen. E. Liszka, „Współczesna plastyka obwodu mohylewskiego ZSRR”, kom. K. Kotuła; 1987 — „Prowincja II”, scen. K. Kotuła, „Grafika obwodu mohylewskiego ZSRR”, kom. K. Kotuła, „Malarstwo Franciszka Kwiatkowskiego”, scen. K. Kotuła; 1988 — „Alchemiczny krąg Teofila Ociepki”, scen. S. Wisłocki, I. Święch; 1989 — „Portret polski ze zbiorów MZKiD”, scen. K. Kotuła, P. Nowakowski, „Prowincja III”, scen. K. Ko-

tula, „Edward Stachura” (wypożyczenie z Muzeum Literatury w Warszawie), kom. K. Kotuła; 1990 — „Rok 1920 we Włocławku”, scen. A. Kowalewska, „Malarstwo Feliksa Pęczarskiego”, scen. P. Nowakowski; 1991 — „Skepe — Cudowna Skępska Marya Nasza”, scen. K. Pawłowska; 1991 — „Kufle szklane i ceramiczne. Browary w Polsce”, scen. S. Kunikowski, „Skarby Diecezji Włocławskiej”, scen. K. Kotuła, P. Nowakowski, „Szaty liturgiczne XVI–XX w.”, scen. K. Kotuła, P. Nowakowski, „Zło dobrem zwyciężaj. Pamięci ks. J. Popiełuszki”, kom. J. Stolorz; 1992 — „Zastawa stołowa. Obyczajowość i kultura na co dzień”, scen. P. Nowakowski; 1995 — „Portret szlachty Kujaw i ziemi dobrzyńskiej XVII–VIII w.”, scen. A. Kowalewska, J. Dziubkowska, G. Budnik.

W l. 1995–2015 wykonywał dla MZKiD projekty wydawnictw, m.in. albumu *Stanisław Zagajewski* (1997), oraz licznych druków i plakatów. Ostatnimi realizacjami były zaproszenie i plakat na otwarcie dworu w Kłóbce (2015). W 2012 r. zaprojektował wystrój wnętrza holu w gmachu Zbiorów Sztuki, w 2015 r. wnętrza szatni i salki w piwnicy we dworze w Kłóbce. Był autorem wystaw w muzeach poza Włocławkiem, m.in.: 1993 — „Bóg diabeł i demony”, Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie (PME); 1996 — „Mściciel słowiańskich bogów”, PME, Muzeum Śląskie w Katowicach. W aranżacji wystaw współpracował ze swoją żoną Teresą, która wykonywała prace liternicze — teksty na planszach, podpisy. Od 2012 r. nawiązał współpracę z Włocławskim Muzeum Diecezjalnym, dla którego projektował druki, plakaty, realizował ekspozycje czasowe i stałe, m.in. Salę Misyjną, salę poświęconą pamięci bł. bp. Michała Kozala, salę Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Od 1984 r. był członkiem Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, dla którego projektował wydawnictwa ciągłe, liczne książki, druki ulotne, oprawy plastyczne konferencji naukowych.

W 1994 r. nawiązał współpracę z wydawnictwem i drukarnią „EXPOL” P. Rybiński, J. Dąbek Spółka Jawna we Włocławku. Dla ich potrzeb projektował kalendarze, książki i publikacje albumowe. Wśród nich najważniejsze to: *Z różnych okien: Kujawy i ziemia dobrzyńska*, red. wyd. J. Dąbek, tekst R. Kudeł, Włocławek 1997; *Włocławek miasto na trakcie*, red. wyd. J. Dąbek, J. Nowierski, P. Rybiński, zdj. P. Ry-

biński, Włocławek 2002; K. Kaliszewski, T. Rojewski, A. Winiarski, *Ukłony z Włocławka: karty pocztowe 1898–1945*, Włocławek 2005; *Bazylika Katedralna we Włocławku*, (folder), fot. Z. Dobrosielski, proj. J. Nowierski, Włocławek 2008; *Drzwi katedry włocławskiej: nawa północna*, tekst P. Bokota, red. wydania ks. S. Waszczyński, P. Bokota, J. Nowierski, Włocławek 2010; *Epitafia i płyty nagrobne Katedry Włocławskiej*, red. ks. S. Waszczyński, S. Czyżniak, J. Nowierski, Włocławek 2012; J. Nowierski, A. Szczepański, *Impresje z dawnego Włocławka*, Włocławek 2014.

Od 2002 r. współpracował z Instytutem Genealogii i Heraldyki, dla którego projektował herby i insygnia władz samorządowych, m.in. gmin: Wieniawa, Pniewy, Kąkolewnica, Przechlewo; ponadto opracowywał graficznie publikacje książkowe, m.in.: A.Z. Rola-Stężycki, *Świątynie...: kościoły i kaplice w grójeckiem* (Grójec 2008), *Rezydencje...: ziemiańskie siedziby w grójeckiem* (Grójec 2010); *Po tamtej stronie marzeń*. Mirosław Wiśniewski, il. J. Nowierski (Grójec 2010); *Różanna. Wieś w gminie Odrzywół* (Różanna 2013); *Szlachta gniazdowa w grójeckiem*, t. 1 (Różanna 2014), *Łegonice Małe: Wenecja Zapilca* (Różanna 2015).

Janusz Nowierski założył w 1993 r. jednoosobowe Przedsiębiorstwo Handlowo-Usługowo-Produkcyjne Now Art, w którym wykonywał opracowania graficzne i typograficzne wydawnictw, np. ilustrował swoimi obrazami i rysunkami tomik poezji J. Wojciechowskiego, *Tak płakać. Poezje* [Włocławek, (b.d.)]

Działalność J. Nowierskiego w zakresie grafiki użytkowej to zaprojektowanie kilkuset znaków firmowych i okolicznościowych, herbów, plakatów, katalogów, książek, folderów i druków ulotnych. Do najważniejszych znaków graficznych należą: Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej, Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Zalew Włocławski, Klub „Zenit”, Biblioteka Publiczna we Włocławku, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa (PWSZ) we Włocławku, Włocławska Strefa Rozwoju Gospodarczego — Park Przemysłowo-Technologiczny, Fundacja „Samotna Mama”. Zaprojektował sztandary NSZZ Solidarność Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej, PWSZ we Włocławku, Szkoły Samochodowej we Włocławku. Jest autorem tablicy ks. Leszka Tokarskiego w kościele pw. Narodzenia NMP i św. Jana

Apostoła i Ewangelisty we Włocławku. Wykonał projekty latarni na Starym Rynku, przy pałacu biskupim, przy Pomniku Obrońców Wisły 1920 r. we Włocławku, także kraty spichrza przy Bulwarach (ob. magazyn MZKiD), kraty w Teatrze Impresaryjnym, Dobrzyńsko-Kujawskim Towarzystwie Kulturalnym, ponadto projekt ogrodzenia na rogu ulicy Słowackiego i Wojska Polskiego.

Jako malarz tworzył obrazy w technice olejnej i akrylowej na płótnie, kartonie. W l. 80. XX w. w tematyce obrazów znajdowały się pejzaże, sceny o wymowie symbolicznej. W latach późniejszych dominowały prace o tematyce religijnej, najczęściej nawiązujące do Ukrzyżowania Chrystusa. J. Nowierski wykonywał też widoki Włocławka — panoramy, zabytkowe budowle w oparciu o XIX-wieczne sztychy i obrazy, m.in. A. Kozarskiego czy A. Matuszkiewicza. Jako rysownik-projektant znaków posługiwał się oszczędną, lekką kreską i plamą bez półtonów, zdecydowaną i jednocześnie swobodną. Jako malarz kładł kolory ekspresyjnie, używając palety dość ciemnej, z przewagą czerwieni, czasem soczystych zieleni. W widokach zabytkowych fragmentów Włocławka dominowały różne odcienie brązów z przewagą sepii.

Janusz Nowierski miał wystawy indywidualne: 1977 — „Janusz Nowierski i Józef Stolorz — malarstwo i grafika użytkowa”, Włocławek KMPiK; 1978 — „Janusz Nowierski — malarstwo”, Włocławek, Klub „Krokus”; 1979 — „Janusz Nowierski i Józef Stolorz — malarstwo”, Włocławek Galeria Sztuki Współczesnej (GSW), Pracownia Sztuk Plastycznych (PSP); 1980 — „Oblicz sztuki — pejzaż kujawski — wystawa malarstwa”, Bydgoszcz, Galeria Prasowa; 1981 — „Janusz Nowierski — grafika użytkowa”, Włocławek, GSW PSP; 1988 — „Janusz Nowierski — grafika użytkowa”, Włocławek, GSW PSP; 1999 — „Istota rzeczy — wystawa malarstwa i grafiki Janusza Nowierskiego”, Włocławek, DKTK; 2001 — „Grafiki i rysunki Janusza Nowierskiego”, Aleksandrów Kujawski, Klub „Fado”; 2002 — „Janusz Nowierski — pejzaże”, Włocławek, „Teatr Nasz”; 2003 — „Nowier — kalendarze”, Aleksandrów Kujawski, Klub „Fado”; 2006 — „Włocławskie ratusze — ekspozycja stała obrazów Janusza Nowierskiego”, Włocławek, Urząd Miejski; 2008 — „Grafika książki

— Janusz Nowierski”, Włocławek, Miejska Biblioteka Publiczna im. Z. Arentowicza; 2009 — „Impresje z dawnego Włocławka” — ekspozycja stała obrazów Janusza Nowierskiego, Siedziba Fundacji „Samotna Mama”, Włocławek, Pałac Bursztynowy; 2010 — „A`propos sacrum — wystawa malarstwa i rysunku”, Włocławek, Muzeum Diecezjalne; 2011 — „Nowier — plakaty”, Włocławek, Miejska Biblioteka Publiczna; 2015 — „Janusz Nowierski — projektant książek”, Włocławek, Miejska Biblioteka Publiczna, Filia nr 11.

Brał udział w wystawach: 1976 — „V Sympozjum Środowisk Twórczych”, Warszawa, GSW; 1978 — „VIII Ogólnopolski Przegląd Plakatu Muzealnego i Ochrony Zabytków”, Przemyśl, Muzeum Regionalne; 1979 — „Druki użytkowe”, Włocławek, KMPiK, „IX Ogólnopolski Przegląd Plakatu Muzealnego i Ochrony Zabytków”, Przemyśl, Muzeum Regionalne; 1981 — X, 1984 — XII Ogólnopolski Przegląd Plakatu Muzealnego i Ochrony Zabytków, Przemyśl, Muzeum Regionalne; 1985 — „X lat plastyki włocławskiej”, Włocławek, Galeria DKTK; 1986 — „Zabytki Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej w malarstwie, grafice i rysunku”, Włocławek, MZKiD; 1987 — „Prowincja”, wystawa pokonkursowa, Włocławek, MZKiD, „XII Biennale Plakatu Polskiego”, Katowice, BWA; 1989 — „XIII Biennale plakatu polskiego”, Katowice, BWA; 1990 — „Prezentacje”, Ciechocinek, Galeria MDK, Pijalnia wód, „Plastyka Województwa Włocławskiego”, Włocławek, BWA; 1991 — „Zło dobrem zwyciężaj — ogólnopolska wystawa malarstwa i grafiki poświęcona pamięci ks. Jerzego Popiełuszki”, Włocławek, Galeria DKTK i MZKiD, Zbiory Sztuki; 1993 — „Narody i stereotypy `93”, międzynarodowa wystawa plakatu, Kraków, Fundacja Międzynarodowego Centrum Kultury; 1994 — „Narody i stereotypy `94”, Kraków, Fundacja MCK, „Triennale Plastyki Włocławskiej”, Włocławek 1994, Państwowa Galeria Sztuki Współczesnej (PGSW); 1995 — „Plastyki włocławscy w zbiorach Państwowej Galerii Sztuki Współczesnej”, Włocławek, Państwowa Galeria Sztuki Współczesnej (PGSW), „50 lat Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych w Bydgoszczy”, wystawa absolwentów, Bydgoszcz, BWA; 1996 — „Retrospekcja — wystawa z okazji 20 lat istnienia Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego we Włocławku”, Włocławek, DKTK; 1998 — „Logo Zalewu Wło-

cławskiego — wystawa pokonkursowa”, Włocławek, Urząd Wojewódzki (UW), „Pejzaż Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej — wystawa pokonkursowa”, Włocławek, GSW; 1999 — „Włocławskie impresje `99”, Włocławek, DKTK; 2000 — „Włocławskie impresje `2000”, Włocławek, DKTK; 2003 — „Włocławskie impresje `2003”, Włocławek, DKTK; 2004 — „Włocławskie impresje `2004”, Włocławek, DKTK; 2008 — „Włocławskie impresje `2008”, Włocławek, DKTK; 2009 — „Nowa Grupa Kujawska — wystawa malarstwa”, Randers (Dania), Easternway Galleri; 2010 — „Nowa Grupa Kujawska — wystawa malarstwa”, Nieszawa, Muzeum Stanisława Noakowskiego.

Za działalność artystyczną J. Nowierski otrzymał nagrody: 1984 — w konkursie „Wydarzenie muzealne roku 1983”: nagroda I stopnia przyznana przez MKiS za oprawę plastyczną wystawy „Ołtarze — rzeźby Stanisława Zagajewskiego”; w XII Ogólnopolskim Przeglądzie Plakatu Muzealnego i Ochrony Zabytków w Przemyślu: I nagroda przyznana przez Ministra Kultury i Sztuki za plakat „Ołtarze — rzeźby Stanisława Zagajewskiego”; III nagroda przyznana przez Generalnego Konserwatora Zabytków za plakat „6 Biennale Fajansu Włocławskiego”; Nagroda specjalna przyznana przez MKiS za zestaw plakatów zaprojektowanych przez Janusza Nowierskiego, a wydanych drukiem w 1983 r. przez MZKiD we Włocławku; 1985 — I nagroda w konkursie na znak graficzny Zespołu Folklorystycznego „Kujawy”; 1986 — w konkursie „Zabytki Kujaw i ziemi dobrzyńskiej” II nagroda w dziale malarstwa za obraz „Kościół w Orlu”, Włocławek, MZKiD; I nagroda przyznana przez Prezydenta Miasta Włocławek za zestaw druków reklamowo-informacyjnych, Włocławek, Urząd Miasta (UM); 1998 — I nagroda i wyróżnienie przyznane przez Wojewodę Włocławskiego w konkursie na logo reklamujące Zalew Włocławski; wyróżnienie w konkursie „Pejzaż Kujaw i ziemi dobrzyńskiej” za obraz „Taki pejzaż”, Włocławek, GSW; 1999 — III nagroda w konkursie „Włocławskie Impresje `99” za obraz „Obywatel”, Włocławek, DKTK; 2000 — wyróżnienie w konkursie „Włocławskie Impresje” za obraz „12 Apostołów”, Włocławek, DKTK; 2003 — nagroda specjalna w konkursie „Włocławskie Impresje” za obraz „Prezbiterium”, Włocławek, DKTK; 2010 — nagroda główna Prezydenta Miasta Włocławek

w konkursie na projekt logo Włocławskiej Strefy Rozwoju Gospodarczego — Park Przemysłowo-Technologiczny.

Prace malarskie i rysunkowe J. Nowierskiego znajdują się we Włocławku, w zbiorach: MZKiD, GSW, Muzeum Diecezjalnego, Urzędu Miasta, Fundacja „Samotna Mama” w Pałacu Bursztynowym, Solmedice, Expołu, w Muzeum Regionalnym w Przemyślu, Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie, Muzeum Etnograficznym w Warszawie, Muzeum Etnograficznym w Toruniu, Muzeum Plakatu w Wilanowie, BWA w Katowicach, Easternway Galleri w Randers (Dania), w zbiorach prywatnych w kraju i za granicą.

Janusz Nowierski był członkiem i pomysłodawcą stowarzyszeń pozarządowych. W 1984 r. założył Stowarzyszenie Artystów Plastyków Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej, był jego prezesem do rozwiązania w 2000 r. W 2000 r. powołał wraz z Andrzejem Winiarskim Stowarzyszenie Kolekcjonerów Dziedzictwa Kulturowego Ziemi Kujawsko-Dobrzyńskiej, którym kierował przez dwie kadencje (później był prezesem honorowym). W ramach tego Stowarzyszenia powołał kwartalnik „Kolekcjoner Kujawski”, którego był redaktorem naczelnym. Dla działającej przy Stowarzyszeniu Oficyny Wydawniczej Lars-Antyki we Włocławku, w której był redaktorem, projektował szatę graficzną wydawnictw, m.in.: S. Dubiel, *Listy nie wysłane*, il. i oprac. typogr. J. Nowierski, Włocławek 2001; *Historia miasta Kowala*, oprac. A. Jędrzejewski, red. J. Nowierski, Włocławek 2001; A. Winiarski, *Historia kościoła pw. św. Witalisa we Włocławku*, Włocławek 2003; J. Erwiński, T. Krzemiński, J. Trescher, *Dawny Aleksandrów*, red. A. Winiarski, oprac. graf. J. Nowierski, Aleksandrów Kujawski 2004.

Od 1988 r. działał w Obywatelskim Komitecie Odbudowy Pomnika Poległych Obrońców Wisły 1920 r. we Włocławku (zarejestrowany w 2004 r.). Dwukrotnie kandydował na radnego w wyborach samorządowych do Rady Miasta Włocławek — w 2006 r. z komitetu wyborczego Forum Samorządowe „Dla Włocławka” (lista 16., miejsce 10.), hasłem wyborczym: „Pewność i sumienność. Pracowitość i obowiązkowość”. W 2010 r. kandydował z listy Włocławskiej Wspólnoty Samorządowej (okręg I., miejsce 9.). W latach 2009–2010 należał do Stowarzyszenia Nowa Grupa Kujawska. W 2015 r. zaangażował się w obronę

siedziby Galerii Sztuki Współczesnej przy ul. Miedzianej, m.in. pisząc tekst *Upadająca kultura. List otwarty Janusza Nowierskiego* zamieszczony na portalu internetowym „Kujawy — media. pl”.

W 2015 r. poważnie zachorował, przez kilka miesięcy był w śpiączce. Ostatnie miesiące życia spędził samotnie w mieszkaniu przy ul. św. Antoniego 29. W tym czasie udzielał się na internetowych portalach społecznościowych, wrócił do projektowania. Ostatnią realizacją z wykorzystaniem jego projektów była wystawa „Źródła kultury duchowej i materialnej Włocławka” w Muzeum Diecezjalnym, otwarta 24 X 2016 r.

Zmarł 5 III 2017 r. we Włocławku, 11 III został pochowany na cmentarzu komunalnym we Włocławku przy al. Chopina (sektor 89, rząd 5, nr grobu 103).

Janusz Nowierski był żonaty od 15 IX 1975 r. z Teresą z d. Sztolpert (ur. 3 IX 1948 w Rusinowie, zm. 24 IX 2014 r. we Włocławku), absolwentką Liceum Plastycznego w Bydgoszczy, wykonującą zawód plastyka-liternika. Miał dzieci — syna Jakuba, który jest plastykiem i wydawcą, i córkę Annę, z wykształcenia historyka.

Bock B.R., *À propos Sacrum. Wystawa malarstwa i rysunku Janusza Nowierskiego*, Włocławek 2010; *Dwa oblicza czasu. Maria Danuta Betto*, rys. J. Nowierski, Włocławek 1999; *Istota rzeczy. Janusz Nowierski, grafika i malarstwo*, [kat. wyst.], Włocławek 2010; Górniak J., *Włocławscy twórcy i ich dobrodzieje*, Włocławek 2006, s. 31–34; Liszka E., *Janusz Nowierski. Wystawa grafiki użytkowej*, Włocławek 1981; Winiarski A., *Włocławskie ratusze*, Włocławek 2006; Zapora A., *Powstanie i działalność Stowarzyszenia Nowa Grupa Kujawska*, „Rocz. Muz.” 2012, t. 14, s. 339–243; *Z żałobnej karty. Janusz Nowierski 1953–2017*, „Tu i teraz”, czerwiec 2017, nr 86, s. 3; *Z żałobnej karty: Janusz Nowierski 1953–2017*, „Gaz. Pom.” z 7 III 2017 r., nr 55, s. 11; — Fot. z archiwum rodzinnego Nowierskich.

Krystyna Kotula

ODROWĄŻ PIENIĄZEK JANUSZ

(1931–2015), historyk literatury, pisarz, muzealnik

Urodził się 2 VII 1931 r. w Opatowicach jako syn Ludwika i Heleny z Korybut Daszkiewiczów, ziemian zamieszkałych w Opatowicach k. Radziejowa Kujawskiego. W wieku dziesięciu lat stracił ojca — zamordowali go Niemcy, podczas okupacji w obozie Mauthausen Gusen. Oboje z matką Heleną od grudnia 1939 r. przez

całą II wojnę światową przebywali w Warszawie, gdzie matka w l. 1942–1944 prowadziła kawiarnię „Czarna kawa” przy ul. Marszałkowskiej 82.

W 1947 r. wrócili do majątku Opatowice, który nie podlegał reformie rolnej. Matka Janusza własnymi siłami uruchomiła dawne gospodarstwo, kupując krowy i konia. Dwa lata później osierociła syna. Gospodarstwem zajął się wuj Henryk Święcicki, dojeżdżający z Zawad, on również opiekował się chłopcem.

Janusz Odrowąż Pieniązek w l. 1945–1949 był uczniem Gimnazjum im. ks. J. Długosza we Włocławku. W dn. 3 V 1946 r. uczniowie tej szkoły brali udział w manifestacji z okazji uchwalenia Konstytucji 3 maja. Po latach, gdy przemawiał w reaktywowanym Gimnazjum im. ks. J. Długosza we Włocławku, wyraził opinię, że uczniowie tej szkoły zostali ukształtowani według ideałów Polski niepodległej przez wybitnych nauczycieli wywodzących się z okresu międzywojennego. Wśród ważnych wydażeń w szkole, które pamiętał, były wizyty prymasa Polski Augusta Hlonda i prymasa Anglii Bernarda Griffina, a także uczestniczenie w niedzielnych mszach w katedrze włocławskiej, gdzie wygłaszał kazania ks. Stefan Wyszyński. W Liceum im. ks. J. Długosza znalazł się wśród 16 maturzystów, którzy ukończyli szkołę przed jej likwidacją przez ówczesną władzę.

W 1951 r. na dobre opuścił Opatowice. Gospodarstwo rodziców bez odszkodowania w 1965 r. przejął Skarb Państwa, wyceniając jego wartość na 40 dolarów, a w 1989 r. Urząd Miasta i Gminy Radziejów

bezprawnie włączył, razem z innymi gospodarstwami chłopskimi, do Spółdzielni Produkcyjnej 1 Maja.

W 1952 r. zdobył dyplom zawodowy polonistyki, specjalność bibliotekarstwo, a w 1960 r. dyplom magisterski z filologii polskiej za pracę o Gustawie Zielińskim, napisaną pod kierunkiem profesora Juliana Krzyżanowskiego. W tym czasie przez rok studiował rusycystykę. W l. 1952–1954 studiował polonistykę na KUL. Pracę zawodową rozpoczął zgodnie z wykształceniem. Od 1954 r. był sekretarzem Komitetu redakcyjnego Wydania Jubileuszowego dzieł Adama Mickiewicza. W l. 1956–1972 pracował naukowo w Pracowni Edytorstwa i Dokumentacji Naukowej Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie. W l. 1957–1959 badał we Francji twórczość Adama Mickiewicza i literatów Wielkiej Emigracji. W 1964 r. pracował nad rejestrem listów skierowanych do Adama Mickiewicza. W 1965 r. odbył podróż na Syberię, do Alma Aty, szlakiem Gustawa Zielińskiego i Adolfa Januszkiewicza — literatów-zesłańców po powstaniu listopadowym. W 1968 r. przebywał w Kanadzie jako stypendysta Wydziału Literatury i Języka Nowożytnego na uniwersytecie w Montrealu, wygłaszał odczyty w USA i Meksyku. W drodze powrotnej z Ameryki, 1 II 1969 r. zatrzymał się w Paryżu, by pracować nad archiwum Adolfa Januszkiewicza. W 1972 r. objął stanowisko dyrektora Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie, którym kierował do emerytury.

Jest przez wszystkich zapamiętany jako wyjątkowy muzealnik poświęcający się bez reszty tej pracy. Znany również jako poeta, prozaik i historyk literatury. Publikował pod swoim nazwiskiem, pod pseudonimami i kryptonimami, m.in.: J.O.P, J.O.-P., Jacek Orpieński, O.P., O. Porycki, Ol.por., olpor., Olgierd Porycki. Jego wydane książki to m.in. *Opowiadania paryskie* (Warszawa 1963, 1978, 1988, Kraków 1971, 1972), *Teoria fal* (proza poetycka, Kraków 1964), *Ucieczka z ciepłych krajów* (opowiadania, 1968), *Małżeństwo z Lyndą Winters, albo Pamiętka po Glorii Swanson* (powieść, Warszawa 1971, 1972, 1980, 1984), *Party na Calle Gwatemala* (opowiadania, Kraków 1984), *Wielki Romans w Bucharze* (wybór opowiadań, Kraków 1984), *Mit Marii Chapdelaine* (powieść, Warszawa 1985), *Polonika zbierane po świecie* (Warszawa 1992), *Mickiewicziana zbierane po świecie* (szkice, Warszawa 1992), *Głos z szuflady* (proza poetycka, Warszawa 2002), *Błagam tylko nie profesor* (Warszawa 2015).

Piastował też wielorakie funkcje w licznych towarzystwach i stowarzyszeniach, m.in. od 1952 r. członek Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza (członek zarządu od 1982, od 2002 członek honorowy); od 1958 r. członek Towarzystwa Przyjaciół Książki, od 1962 r. — członek ZAiKS; od 1964 r. — działał w ZLP, do jego rozwiązania w 1983 r.; w l. 1967–1991 — sekretarz Komitetu Redakcyjnego *Dzieł wszystkich Adama Mickiewicza*; od 1969 r. — członek sekcji polskiej Pen Clubu; od 1972 r. — redaktor naczelny wydawnictwa periodycznego „Blok — Notes — Muzeum Literatury”; od 1972 r. — członek Polskiego Komitetu Narodowego ICOM; od 1973 r. — członek Rady Programowej Muzealnictwa przy Ministrze Kultury i Sztuki w Warszawie; w l. 1973–1975 — prezes Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki, w l. 1975–1980 — członek Zarządu Głównego ZLP; od 1975 r. — członek SEC; w l. 1975–1987 — w składzie Rady Naukowej Instytutu Literatury Polskiej UW; w l. 1997–1983 — członek prezydium Międzynarodowego Komitetu Muzeów Literackich ICLM-ICOM; od 1979 r. — członek założyciel Włocławskiego Towarzystwa Naukowego; od 1981 r. — redaktor naczelny czasopisma „Muzealnictwo”; w l. 1983–1989 członek Narodowej Rady Kultury; od 1984 r. — członek Stowarzyszenia Autorów Dzieł Naukowych; od 1986 r. — członek zarządu SEC; od 1989 r. — członek założyciel Fundacji Kultury Polskiej; w l. 1989–1995 — członek prezydium Międzynarodowego Komitetu Muzeów Literackich ICLM-ICOM; od 1990 r. — członek Stowarzyszenia Pisarzy Polskich w Warszawie; od 1990 r. — członek Polskiego Towarzystwa Ziemiańskiego; od 1991 r. — członek Polskiego Towarzystwa Heraldycznego i Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Francuskiej (wiceprezes Zarządu Głównego w l. 1992–1995, od 1995 r. prezes Oddziału Warszawskiego); od 1993 r. — przewodniczący Sekcji Autorów Dzieł Literackich i członek Prezydium ZAiKS; od 1995 r. — prezydent ICLM, ICOM; w l. 1999–2002 — prezes Stowarzyszenia Pisarzy Polskich; od 2002 r. — wiceprezes Polskiego Komitetu Narodowego ICOM; w l. 2003–2008 członek Kapituły Orderu Odrodzenia Polski przy Prezydencie RP.

Otrzymał nagrody i odznaczenia za twórczość literacką i działalność muzealną, m.in. Złoty Krzyż Zasługi (1974), Zasłużony Działacz Kultury (1975),

Złotą odznaką „Za Zasługi dla Warszawy” (1977), Dyplom Zasługi Academie International des Sciences de l’Homme du Canada (Montreal) przyznany przez Instytut des Civilisation Compare`es de Montreal (1982), Nagrodę Miasta St. Warszawy [za działalność muzealną] (1983), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1988), Medal Pięćdziesięciolecia (1996), Nagrodę Edytorską Polskiego PEN-Clubu [za sztukę edytorską] (1998), Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1999), Honorową odznakę Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek (2000), Doroczną Nagrodę Ministra Kultury i Sztuki za Działalność na polu dziedzictwa kultury (2003), Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski z Gwiazdą (2012).

Nie zapominał o swoich rodzinnych stronach: we Włocławku dla DKTK recenzował książki, m.in. K. Sarnowskiej — legendy: *Na księżęcym dworze* (1990), *Książkę Włodzisław i księżniczka Rosana*, opowiadanie *Borsucza rodzinka*, napisał wstęp do tomiku poezji *Twarz* K. Sarnowskiej, wydanego przez Włocławskie Towarzystwo Naukowe. Doceniony na kujawskiej ziemi doczekał się poświęconej swojej osobie monografii *Rodem z Kujaw*, wydanej przez Bibliotekę Publiczną im. Z. Arentowicza we Włocławku w 2003 r., opracowanej przez K. Sarnowską, z którą utrzymywał kontakt od 1992 r. do śmierci. W Radziejowie, w Bibliotece Publicznej im. F. Becińskiego, uczestniczył (z wraz K. Sarnowską) jako bohater książki *Rodem z Kujaw*. Również w tej roli znaleźli się oboje w kościele pw. św. Brata Alberta i św. Andrzeja Apostoła w Warszawie, zaproszeni przez Duszpasterstwo Środowisk Twórczych. W dn. 29 V 1997 r. uczestniczył w obchodach jubileuszu 90. urodzin Marii Danilewicz Zielińskiej w Feijó, w Portugalii, o czym powiadomił K. Sarnowską w liście i przekazał informację o radości autorki z powodu wydanych jej książek przez Włocławskie Towarzystwo Naukowe.

Janusz Odrowąż Pieniążek zmarł 8 XII 2015 r. w Warszawie. W dn. 29 XII 2015 r. o godz. 13 odbyła się uroczystość pogrzebowa w kościele pw. Karola Boromeusza na Powązkach w Warszawie, gdzie został pochowany w rodzinnym grobie.

Muzeum Literatury w Warszawie zorganizowało wieczór wspomnieniowy, połączony z prezentacją 15. numeru „Blok-Notesu”, który odbył się 16 XII 2016 r. Fragmenty ostatniego wywiadu z J. Odrowąż

Pieniążkiem oraz fragmenty książki *Rodem z Kujaw* czytał Krzysztof Gosztyła.

W 1965 r. ożenił się z polonistką Izabellą Romanowską, uprzednio rozwiedziona, mającą córkę z pierwszego związku. Małżonkowie mieli syna Jacka.

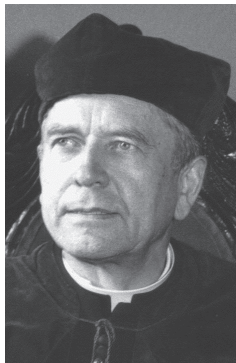
Janusz Odrowąż Pieniążek potrafił zaskarbić sobie przyjaźń wielu osobistości.

Sarnowska K., *Rodem z Kujaw*, Włocławek 2003; K. Sarnowska, Wspomnienia własne; — Fot. z internetu.

Krystyna Sarnowska

OLEJNIK STANISŁAW STEFAN

(1920–2014), ksiądz, profesor Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, duszpasterz i wychowawca młodzieży; wybitny teolog moralista, wykładowca polskich uczelni katolickich, członek Międzynarodowej Komisji Teologicznej

Urodził się w 28 IV 1920 r. w kaliskiej dzielnicy (ówcześnie było to przedmieście) Tyniec, w rodzinie rolniczej Stefana i Józefy z d. Bryl. W Kaliszu też przeszedł pierwsze stopnie edukacji, łącznie z maturą zdobytą w 1938 r. w Gimnazjum im. Adama Asnyka. Jesienią tego roku podjął studia w Wyższym Seminarium Duchownym

we Włocławku, przygotowującym do służby kapłańskiej w diecezji włocławskiej, do której jeszcze wówczas i Kalisz należał.

Wybuch II wojny światowej, a w konsekwencji zamknięcie przez Niemców Seminarium włocławskiego zastały go w domu rodzinnym. W drugiej połowie 1940 r. przedostał się do Warszawy, leżącej w tzw. Generalnym Gubernatorstwie, i tam kontynuował studia seminaryjne, które ostatecznie ukończył w Częstochowie i 23 XII 1944 r. w klasztorze jasno-górskim otrzymał święcenia kapłańskie.

Po powrocie do Kalisza podjął obowiązki wikariusza parafii św. Gotarda (II–VI 1945), a następnie

wikariusza przy katedrze we Włocławku i kierownika internatu przy Liceum im. ks. Jana Długosza (VI 1945 – X 1946). Powierzono mu też zadanie przywiezienia z Poznania do Włocławka ocalałej części ze zrabowanych przez Niemców zbiorów włocławskiej biblioteki seminaryjnej. Przez jeden kwartał (III–VI 1946) był prefektem we włocławskim Gimnazjum Handlowym. Jesienią 1945 r. rozpoczął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Po uzyskaniu magisterium (1947) został skierowany na dalsze studia do Rzymu, jednak władze komunistyczne odmówiły zgody na ten wyjazd. Wobec tego studia doktoranckie kontynuował na Wydziale Teologicznym UW i 5 VII 1948 r. uzyskał doktorat teologii na podstawie rozprawy „Pełna i zmniejszona odpowiedzialność moralna”.

Mimo że otwierała się przed nim możliwość kontynuowania pracy naukowej i przygotowania habilitacji, został skierowany do pracy duszpasterskiej w rodzimej diecezji włocławskiej, odczuwającej wojenną stratę ponad połowy kapłanów. Po miesięcznym wikariacie w parafii katedralnej we Włocławku (VIII 1948) podjął obowiązki prefekta w Gimnazjum dla Dorosłych (IX 1948–VIII 1950), a równoległe zlecono mu funkcje notariusza w Sądzie Kościelnym (VIII 1948–VIII 1949) i kapelana siostr urszulanek. Od początku sierpnia 1949 r. został wikariuszem parafii św. Jana Chrzciciela we Włocławku i obrońcą węzła małżeńskiego w Sądzie Kościelnym.

Zwolniony z funkcji pełnionych w diecezji, 1 IX 1950 r. podjął pracę w charakterze adiunkta na Wydziale Teologicznym UW, a także wykłady w Seminarium Metropolitalnym. Od października 1953 r. podjął także wykłady z teologii moralnej w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku (prowadził je nieprzerwanie 49 lat, do 2002 r.). W roku akademickim 1953/1954 przedstawił pracę „Eudajmonizm. Studium nad podstawami etyki”, która stała się podstawą kolokwium habilitacyjnego i nadania mu 15 VI 1954 r. przez Radę Wydziału tytułu doktora habilitowanego. Na początku roku akademickiego 1954/1955 stał się *ipso facto* pracownikiem utworzonej pod egidą państwową — po likwidacji wydziałów teologicznych na Uniwersytecie Jagiellońskim i UW — Akademii Teologii Katolickiej (ATK) w Warszawie.

Jako moralista ks. Olejnik podejmował pionierskie wtedy tematy oceny moralnej eksperymentów

lekarskich, nowych dróg teologii moralnej czy znamion humanistycznych etyki katolickiej. W tym też czasie zainicjował, trwającą przez kilka następnych lat, praktykę letnich obozów dla alumnów, łączących w sobie walory turystyczne, styl harcerstwa i formację religijną. Doświadczenia będące po części owocem prac nieformalnej tzw. sekcji moralno-duszpasterskiej przy Kurii Diecezjalnej Włocławskiej, a po części efektem własnych poszukiwań przekładania wartości moralnych na praktykę duszpasterską stały się podstawą do wygłoszenia serii odczytów w diecezjach Polski na temat młodzieżowego duszpasterstwa turystycznego.

W pewnym zakresie wrócił do pracy we Włocławku; w październiku 1956 r. został mianowany sędzią do niektórych spraw Sądu Kościelnego, a w l. 1957–1959 pełnił funkcję wicerektora alumnów dwóch pierwszych lat Wyższego Seminarium Duchownego, którzy mieszkali na ul. Łęgskiej (gmach Liceum im. Długosza). W l. 1957–1960 należał do zespołu redakcyjnego „Ateneum Kapłańskiego”. W l. 1958–1964 był diecezjalnym duszpasterzem służby zdrowia.

W czerwcu 1958 r. złożył rezygnację z pracy na ATK. Nadal mieszkając we Włocławku, podjął od roku akademickiego 1958/1959 pracę na Wydziale Filozoficznym KUL, ale prowadził wykłady także na Wydziale Teologii i Wydziale Humanistycznym. Na skutek starań rektora ATK władze państwowe obiecały nadać mu tytuł docenta, jeżeli wróci na uczelnię warszawską. Wrócił i 9 XI 1959 r. nadano mu tytuł docenta, 16 XII tr. został powołany na docenta etatowego przy Katedrze Teologii Moralnej Szczegółowej, a w rok później na jej kierownika. Nadal jednak, aż do 1968 r., dojeżdżał z wykładami na KUL. W l. 1960–1966 był prodziekanem Wydziału Teologii ATK, a w l. 1966–1969 jego dziekanem.

Szczególnym momentem w życiorysie naukowym ks. Olejnika stała się ogłoszona 1 V 1969 r. nominacja na członka — jedyne go zza tzw. żelaznej kurtyny, czyli krajów Europy Środkowej pozostającej pod rządami komunistycznymi — Międzynarodowej Komisji Teologicznej, powołanej przez papieża Pawła VI przy Kongregacji Nauki Wiary jako gremium pomocne w studiowaniu ważniejszych problemów doktrynalnych. Ale i tym razem, podobnie jak w 1964 r., kiedy to kard. Stefan Wyszyński chciał zabrać ks. Olejnika na sesję Soboru Watykańskiego II jako swego doradcę teologicznego, władze komunistyczne

odmówiły mu wydania paszportu na inauguracyjne posiedzenie Komisji. Dopiero po interwencji Stolicy Apostolskiej mógł udać się na kolejne posiedzenie. Od tego czasu odbył kilka podróży zagranicznych, wykorzystując je także w celach naukowych.

W l. 1964–1975 był przewodniczącym Sekcji Polskich Teologów Moralistów. W tym czasie, pod jego redakcją powstał *Słownik łacińsko-polski terminów teologicznomoralnych*. W l. 1967–1975 był członkiem Komisji ds. Nauki Katolickiej przy Episkopacie Polski, a w l. 1974–1987 członkiem Rady Naukowej Episkopatu Polski. W 1973 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w siedem lat później profesora zwyczajnego. Doprowadził do powstania na ATK Katedry Teologii Duchowości (1978) i był jej pierwszym kierownikiem. W 1979 r. zainicjował we Włocławku klub naukowo-dyskusyjny „Krag”, przekształcony w 1984 r. w Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego.

W ciągu ponad czterdziestu lat pracy dydaktycznej na polskich uczelniach katolickich przez jego seminarium naukowe przeszło około 120 magistrów i 22 doktorantów. Jego uczniowie zasilili w znacznej części kadrę naukową seminariów duchownych w Polsce. Własne jego zainteresowania badawcze skupiały się na tematyce najbardziej istotnej dla polskiej rzeczywistości katolickiej. Polska myśl teologiczna, odcięta po wojnie z powodów ideologicznych od kontaktów z ośrodkami naukowymi Zachodu, w większości sama musiała wypracowywać swoje oblicze. I ten nurt — odczytania *novum* teologii moralnej i etyki katolickiej — w rzeczywistości powojennej stale był aktualny w jego twórczości. Był bodaj pierwszym w Polsce, który niemal równoległe z doniesieniami o próbach przeszczepów organów ludzkich podjął tę problematykę od strony moralnej zarówno w swoich wykładach, jak i w publikacjach. Dodatkową specyfiką były próby ukazywania prawdziwej treści doktryny katolickiej, fałszowanej przez piśmiennictwo marksistowskie.

Ma znaczny publikowany dorobek naukowy. Pełna bibliografia jego publikacji liczy ok. 180 pozycji: 25 książek i ok. 150 artykułów. Największym jego osiągnięciem, *opus vitae*, jest podręcznik teologii moralnej, nad którym pracował od l. 50., wielokrotnie go przerabiając i udoskonalając; ostatecznie został on wydany w trzech wersjach: jednotomowej — *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys*

teologii moralnej (Warszawa 1979), siedmiotomowej — *Dar. Wezwanie. Odpowiedź. Teologia moralna* (Warszawa 1988–1994) i trzytomowej (Wrocław 1998–2000). Ponadto opublikował swoje wspomnienia pt. *Takie to były czasy, tacy to byli ludzie. Karty z dziennika* (Wrocław 2009), w których odkrył m.in. więzy wieloletniej przyjaźni z Karolem Wojtyłą — papieżem Janem Pawłem II i zaprezentował korespondencję między nimi.

U honorowany został dedykowanymi mu publikacjami: przez Wydział Teologiczny ATK pracą zbiorową pt. *Przemoc i terror* (2001), z racji 50-lecia pracy naukowej, a przez Seminarium wrocławskie księgą jubileuszową *W służbie Kościołowi i nauce* (1994) oraz trzecim tomem „Studiów Wrocławskich” wydanym w 2000 r. (tam też znajduje się bibliografia jego publikacji doprowadzona do 1999 r.). W 2007 r. (14 XI) został wyróżniony tytułem doktora *honoris causa* Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

Doceniony został nadaniem mu godności papieskich: kapelana papieskiego (1971), prałata honorowego (1983), protonotariusza apostolskiego (1994). Z „Pro memoria” kard. Stefana Wyszyńskiego wiadomo, że w 1962 r. biskup wrocławski Antoni Pawłowski umieścił go w trójce kandydatów na biskupa pomocniczego we Wrocławku. W 1988 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Zawsze pielęgnował więzy łączące go z bliskimi mu społecznościami lokalnymi. Nosił w sercu sentyment do rodzinnego miasta Kalisza: należał do Stowarzyszenia Byłych Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. A. Asnyka, Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Kaliszu przekazał swój księgozbiór i spuściznę pisarską. Podkreślał zawsze swoją tożsamość z diecezją wrocławską. O wiele więcej niż formalne więzy łączyły go z uczelnią warszawską. Od 1966 r., przez niemal pół wieku, mieszkał w podwarszawskim Izabelinie, gdzie był współzałożycielem Klubu Miłośników Izabelina i Puszczy Kampinoskiej (1990) i otrzymał odznaczenie „Izabelińczyk roku 2004”.

Ostatnie trzy lata życia spędził w domu księży emerytów we Wrocławku-Michelinie. Zmarł we Wrocławku 16 IV 2014 r. Pochowany został na Cmentarzu Tynieckim w Kaliszu.

ADW, AKDW, Akta personalne ks. S. Olejnika; — *Schematy... 1938–2011*; Olejnik S., *Takie to były czasy, tacy to byli ludzie. Karty dziennika*, Wrocław 2009; — Dędziuk A., *Ks. Stanisław Olejnik jako świadek historii teologii moralnej*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2015, R. 53, nr 2, s. 15–31; Góralczyk P., *Misja uczonego — ksiądz profesor Stanisław Olejnik*, [w:] *W służbie Kościołowi i nauce. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Olejnikowi...*, Wrocław 1994, s. 20–27; tenże, *W służbie prawdzie i miłości. Ksiądz Profesor Stanisław Olejnik — teolog moralista*, [w:] *Przemoc i terror. Książka dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Olejnikowi...*, Warszawa 2001, s. 17–29; Graczyk M., *Ks. profesor Stanisław Olejnik jako teolog. Z refleksji nad życiem i dziełem*, „Studia Włocł.” 2000, t. 3, s. 7–19; Greniuk F., *Dzieje Sekcji Teologii Moralnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w latach 1918–1968*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1968, t. 15, z. 3, s. 9–10, 25–26; Kowalski J., *Opus vitae ks. prof. Stanisława Olejnika — jego podręczniki*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2007, R. 15, nr 2, s. 77–85; *Ks. abp prof. Alfons Nossol, ks. prof. Stanisław Olejnik — doktorzy honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu*, Wrocław 2007, s. 29–50; Lewandowski C., *Ks. doc. dr Stanisław Olejnik członkiem Międzynarodowej Komisji Teologów*, „Kron. Diec. Włocł.” 1969, t. 52, s. 206–210; Małyńska A., *Dzieje Sekcji Moralistów Polskich w latach 1958–2000*, Lublin 2001, s. 21–22, 26, 32, 34–35, 56–57, 59, 60, 63–64; Pater J., *Laudacja podczas nadania doktoratu honoris causa ks. prof. zw. dr. hab. Stanisławowi Olejnikowi*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2007, R. 15, nr 2, s. 229–238; Pawlak Z., *Działalność klubu naukowodyskusyjnego „Krag” we Wrocławku*, „Studia Włocł.” 2009, t. 12, s. 224–237; Reroń T., *Drogi chrześcijańskiej moralności. Wkład ks. prof. Stanisława Olejnika w odnowę teologii moralnej*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2007, R. 15, nr 2, s. 87–100; Rulka K., *Kaplan, profesor, wychowawca*, „Mies. Diec. Włocł. — Kronika” 2014, t. 97, s. 777–788; Sereda J., *Teologia życia w publikacjach ks. Stanisława Olejnika*, Lublin 2009 (maszyn. w Arch. KUL.); Skobel S., *Nowy kształt nauczania moralnego papieża Franciszka a intuicje zawarte w teologii ks. prof. Stanisława Olejnika*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2015, R. 53, nr 2, s. 55–67; Skowroński B., *Ks. prof. Stanisława Olejnika rozwój koncepcji podręcznika teologii moralnej*, „Studia Włocł.” 2000, t. 3, s. 20–26; Szafulski A., *Ksiądz Profesor Stanisław Olejnik. Apologeta chrześcijańskich wartości etycznych*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 2007, R. 15, nr 2, s. 101–112; Wanat Z., *Problematyka sumienia w wybranych publikacjach ks. prof. Stanisława Olejnika*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2015, R. 53, nr 2, s. 33–53; Werbiński I., *Misja kapłana, wychowawcy i duszpasterza*, [w:] *W służbie kościołowi i nauce. Księga*

jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Olejnikowi..., Włocławek 1994, s. 15–19; — Fot. z dokumentacji KDW.

Antoni Poniński

ORZECHOWSKI KAROL

(1896–1952), felczer, organizator Rejonowej Przychodni Lekarskiej we Włocławku

Urodził się 5 IX 1896 r. w Kolonii Leśnej, miejscowości położonej w dawnym pow. ostrogskim na Wołyniu. Był synem Michała Orzechowskiego i Marii z d. Lange, rodziny właścicieli ziemskich. Posiadał dwoje rodzeństwa — brata, który został zamordowany przez bolszewików, oraz siostrę, nauczycielkę w Równym.

W czasie II wojny światowej siostra wraz z mężem i synem służyli w armii generała Andersa, biorąc udział m.in. w bitwie o Monte Cassino, a po wojnie osiedlili się w Anglii.

Karol Orzechowski ukończył szkołę felczerską w Kursku w 1916 r. Przed wybuchem rewolucji październikowej wraz ze znajomym księdzem uciekł na tereny Polski. W l. 1919–1927 służył w 8 Pułku Strzelców Konnych we Włocławku przy ul. Długiej, następnie przy ul. Żytniej. W okresie od 1 IV 1927 r. do 1 X 1929 r. pracował w Brześciu Kujawskim na stanowisku felczera w przychodni podlegającej Kasie Chorych, natomiast 2 X 1929 r. objął posadę w Przychodni Kolejowej we Włocławku, mieszczącej się przy dworcu kolejowym, gdzie mieszkał z rodziną i pracował aż do września 1939 r. W omawianym okresie zatrudniony był jednocześnie na stanowisku lekarza więziennego we Włocławku. Był też przysięgłym ekspertem sądowym; sekcje zwłok wykonywał w Szpitalu św. Antoniego przy ul. Toruńskiej.

W czasie okupacji niemieckiej początkowo pełnił obowiązki lekarza więziennego (do 28 II 1940), upoważniony był również do leczenia polskich pracowników kolejowych, którymi opiekował się jeszcze przez pierwsze miesiące 1940 r. Zajmowane stano-

wisko dało mu możliwość niesienia pomocy innym ludziom. Dzięki jego wstawiennictwu do Szpitala św. Antoniego z powodu choroby został przeniesiony na pewien czas ks. Henryk Kaczorowski, wywieziony do Dachau przez Niemców w 1941 r. wraz z biskupem Michałem Kozalem i innymi kapłanami.

Zaangażowanie w pomoc rodakom i odmowa podpisania volkslisty doprowadziły do jego aresztowania przez gestapo 4 V 1940 r. Przez 11 miesięcy przebywał w obozach koncentracyjnych w Dachau i Mauthausen-Gusen, gdzie będąc zdrowym i silnym mężczyzną, został poddany eksperymentom medycznym. Z obozów powrócił w stanie tak skrajnego wyniszczenia, że nie został rozpoznany przez najbliższych. W tym czasie rodzina, wyrzucona z mieszkania służbowego, kilkanaście razy zmieniała miejsce zamieszkania, tracąc cały swój dobytek.

Po powrocie, 10 X 1941 r. został skierowany do pracy w cukrowni „Brześć Kujawski” na stanowisko felczera fabrycznego, a od 7 VIII 1944 r. do chwili ucieczki Niemców pełnił obowiązki lekarza odcinkowego przy okopach w Warzachewce. Pomimo traumatycznych przeżyć związanych z pobytami w obozach koncentracyjnych podjął się pracy w konspiracji, rozprowadzając podziemne gazetki i broszury, które przywoziła z Warszawy znajoma Niemka — Irena Starke. Po wyzwoleniu Włocławka, 20 I 1945 r. powrócił na stanowiska w Przychodni Kolejowej i we włocławskim więzieniu, a od 1 III 1945 r. do 31 III 1947 r. pełnił jednocześnie obowiązki lekarza Obozu Pracy w Mielęcinie.

Felczer K. Orzechowski był pierwszym organizatorem Rejonowej Przychodni Lekarskiej we Włocławku, która podlegała służbowo od początku czasów powojennych pod Dyrekcję Okręgowych Kolei Państwowych w Łodzi. W 1946 r. kierownikiem przychodni został mjr lekarz Zygmunt Pukianiec, a trzecim pracownikiem był woźny Tadeusz Gawrysiak, do obowiązków którego należało także zaopatrzenie w leki przywożone z Łodzi. Dopiero w 1951 r. do pracy w przychodni została przyjęta pielęgniarka Honorata Kalinowska.

Karol Orzechowski był znanym i szanowanym obywatelem Włocławka. Zawsze podkreślał, że jest Polakiem. Chociaż ze strony matki miał pochodzenie niemieckie i znał biegle język niemiecki, namawiany przez okupantów nie zgodził się na zmianę obywatelstwa i nie uniknął wywozu do obozu koncentracyj-

P

nego. Prywatnie był zapalonym myśliwym. Należał do koła łowieckiego we Włocławku, organizował zbiorowe polowania — w jednym z takich polowań wziął udział przewodniczący Rady Państwa Aleksander Zawadzki. Po wojnie nadal angażował się w pomoc potrzebującym, będąc np. jednym z ofiarodawców tzw. Funduszu rodziny Filipiaków, który miał na celu sprowadzenie do Włocławka felczera W. Filipiaka z rodziną.

W 1923 r. poślubił Zofię z d. Gogolin, z którą miał trzy córki: Irenę, Władysławę (ur. 1925) i Jadwigę (ur. 1931).

Zmarł 20 XI 1952 r. we Włocławku i pochowany został na cmentarzu komunalnym przy al. Chopina (kwatera 83/01/006).

APW, Akta dr med. Tadeusza Rejmanowskiego z Włocławka z lat 1919–2007, sygn. 15; — Zbiory prywatne autorki: życiorys K. Orzechowskiego z dn. 28 XI 1949 r., listy z obozów koncentracyjnych Dachau i Mauthausen-Gusen, legitymacja członkowska Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, Wojskowa Karta Identyczności, kronika Przychodni Kolejowej, relacje córek K. Orzechowskiego: Władysławy Nowakowskiej i Jadwigi Zwolińskiej oraz pielęgniarki Honoraty Kalinowskiej; — *Spis abonentów sieci telefonicznych Dyrekcji Okręgu Poczty i Telegrafów w Bydgoszczy i Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej w mieście Bydgoszcz na 1939 r.*, Warszawa 1939, s. 140; „Ład Boży. Tygodnik dla Rodzin Katolickich” 1947, R. 3, nr 49(120), s. 3; — Fot. z arch. rodzinnego Marii Nowakowskiej.

Maria Nowakowska

PACEWICZ ROMAN

(1834–1868), nauczyciel, autor podręczników

Urodził się 28 II 1834 r. w Sandomierzu w woj. sandomierskim. Był drugim dzieckiem Kajetana Pacewicza i Pauliny z Łązniewskich. Podobnie jak jego rodzeństwo: starsza siostra Honorata Marianna (18 I 1831–po 1871) i młodszy brat Idzi (1–2 IX 1835) z powodu słabego zdrowia został ochrzczony w domu „z wody” zaraz po urodzeniu się, bez obecności księdza. Jego ojciec urodził się ok. 1791 r. we wsi Bogucice w Galicji austriackiej, w cyrkule bocheńskim w par. Mikłuszowice (ob. woj. małopolskie).

Zmarł przed 1868 r. Matka urodziła się 6 II 1803 r. we wsi Wólka Modrzejowa w woj. sandomierskim (ob. woj. mazowieckie, pow. lipski), zmarła w Sandomierzu 2 XII 1881 r.

Roman Pacewicz nauki pobierał w Szkole Powiatowej w Sandomierzu (ok. 1846–1850), następnie kontynuował edukację w gimnazjum w Radomiu, gdzie zdał maturę. Jak wynika z ksiąg meldunkowych z lat 40. i 50. XIX w., utrzymywał się, pracując jako podaptekarz w aptece swojego chrzestnego ojca, Antoniego Haennela (ok. 1790–1861). W 1864 r. ukończył studia i otrzymał stopień prowizora farmacji na wydziale lekarskim Szkoły Głównej Warszawskiej.

Wkrótce po studiach objął posadę nauczyciela przedmiotów fizyczno-matematycznych w Szkole Powiatowej Specjalnej we Włocławku (1864–1865). Następnie powrócił do rodzinnego miasta i zamieszkał w kamienicy będącej wcześniej własnością jego dziadków Łązniewskich, znajdującej się w rynku pod nr. 16. Fakt odnotowania w księgach meldunkowych jako miejsca zamieszkania rodziny prezydenta miasta Sandomierza Józefa Słomczyńskiego i Pacewiczów w tej samej kamienicy sugeruje, że jej część była wynajmowana przez właścicieli. Było to zapewne znaczącym wpływem w dochodach rodziny Pacewiczów. Po wczesnej śmierci Romana Pacewicza kamienicę odziedziczyła jego siostra Honorata zamężna z Janem Wolskim.

Roman Pacewicz zapewne jeszcze podczas studiowania w Warszawie, pracy we Włocławku i przebywania w Sandomierzu napisał, a następnie wydał cztery podręczniki do szkół średnich, które ukazały się w serii „Zarys Przyrody”: *Zoologija treściwie zebrana dla użytku kształcącej się młodzieży płci obojej. I. z drzeworytami w tekście* (cz. 1, Warszawa 1865, ss. 233); *Botanika treściwie zebrana dla użytku kształcącej się młodzieży płci obojej z wielu drzeworytami w tekście* (cz. 2, Warszawa 1865, ss. 272); *Mineralogija treściwie zebrana dla użytku kształcącej się młodzieży płci obojga III* (cz. 3, Warszawa 1865, ss. II i 105, wyd. 2 popr. i pomn., cz. 3, Warszawa 1867, ss. 255); *Kosmografia, zarys świata słonecznego z wielu drzewor. w tekście* (t. 4).

Zadna z książek wydanych w 1865 r. w ww. serii nie jest podpisana nazwiskiem autora (jedynie drugie wydanie podręcznika *Mineralogija...*). Natomiast poszczególne części są sygnowane inicjałami Romana Pacewicza, i tak: podręcznik *Mineralogija...*

tylko literą „P... Warszawa dnia 20 Lipca 1864 r.”, *Zoologija...* inicjałami „R.P./ Włocławek 20 Lipca 1864 r.”, a *Botanika...* inicjałami „R.P./ Sandomierz d. 6 Sierpnia 1865 r.”.

Roman Pacewicz przetłumaczył również książkę Jamesa Finlaya Weira Johnstona *Catechism of Agricultural Chemistry* (wyd. w 1844). Publikacja ta w Anglii doczekała się 33 wydań i była przetłumaczona na większość języków europejskich. Książka została dopuszczona do druku przez cenzurę 10 I 1865 r., czyli podczas pracy R. Pacewicza we Włocławku i ukazała się pod tytułem: *Katechizm Chemii i Geognozyi rolniczej Profesora F. W. Johnstona, przepolszczył Roman Pacewicz, Nauczyciel szkół. Dla użytku włościan i gospodarzy rolnych* (Warszawa 1865, ss. IV, 76). R. Pacewicz w przedmowie tłumacza, datowanym na 5 I 1865 r., zadeklarował, że jeśli wydane dzieło okazałoby się praktyczne, to zamierzał przetłumaczyć obszerniejszy kurs chemii i technologii rolniczej. Niestety, nie udało się potwierdzić tego faktu.

Roman Pacewicz zmarł 1 XI 1868 r. w Sandomierzu. Jak odnotował w akcie zgonu ks. Jan Ziółkowski, był byłym nauczycielem zamieszkałym w mieście Sandomierzu, gdzie się urodził. Pochowany został w grobowcu rodzinnym obok matki i jej rodziców na Cmentarzu Katedralnym. O tym, że pochodził z zamężniejszej sandomierskiej rodziny, świadczy fakt opisanego przez ks. Melchiora Bulińskiego w wydanej w 1879 r. monografii miasta nagrobka: „Pomnik czworokątny piramidalny Piotra Pawła Łaźniewskiego, podsędka sądu pokoju powiatu sandomierskiego, zmarłego w roku 1837, oraz Brygidy z Kamienieckich Łaźniewskiej, zmarłej w roku 1831. W tym grobie pochowany także Roman Pacewicz, profesor nauk przyrodniczych”.

APS, Księga meldunkowa ok. 1845 r., sygn 170, s. 69–70; Akta stanu cywilnego parafii katedralnej w Sandomierzu, sygn. 33, akt zg. nr 68, s. 75, sygn. 35, akt mał. nr 4, s. 48, sygn. 36, nr aktu zg. 202, s. 117, sygn. 37, akt ur. nr 33, s. 11, sygn. 40, nr aktu ur. 10, s. 6; nr aktu ur. 61, s. 21; nr aktu zg. 198, s. 100, sygn. 73, nr aktu zg. 142, s. 147, sygn. 86, nr aktu zg. 206, s. 153; — „Biblioteka Warszawska” 1864, t. 2, s. 461, 1865, t. 4, s. 625; *Pacewicz Roman*, [w:] Estreicher K., *Bibliografia polska XIX. stolecia...*, t. 3: (Ł-Q), Kraków 1876, s. 339; „Kalendarzyk Polityczny” 1834, s. 127, 1836, s. 162, 1837, s. 175, 1838, s. 203, 1839, s. 272, 1840, s. 274, 1841, s. 283, 1842, s. 272; *Spis*

wykładów w Szkole Głównej Warszawskiej w letnim półroczu roku naukowego 1863/4 się odbywających, Warszawa 1864, s. 41; „Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego” 1864, s. 201, 1865, s. 305; Buliński M., *Monografia miasta Sandomierza*, Sandomierz 1879, s. 437; Kucharzewski F., *O astronomii w Polsce. Materiały do dziejów tej nauki w naszym kraju*, [Paryż] 1872, s. 224; Sławiński P., *Niedokończona inskrypcja...*, „SKOCK. Pismo Społecznego Komitetu Odnowy Cmentarza Katedralnego w Sandomierzu” 2013, s. 3–4; Sławiński P., *Zapomniane podręczniki szkolne z serii „Zarys Przyrody” (1865–1867) autorstwa Romana Pacewicza*, [w:] *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XIX i początkach XX wieku*, pod red. I. Michalskiej i G. Michalskiego, Łódź 2014, s. 259–268; *Zarys przyrody*, „Gazeta Warszawska” 1867, nr 208, s. 2; Zub J., *Rynek sandomierski w początkach XIX wieku*, „Zeszyty Sandomierskie” 2002, nr 16, s. 27.

Piotr Sławiński

PAL (PAHL) FERDYNAND ADOLF

(1887–1935), pionier przemysłu chemicznego w Polsce

Urodził się we Włocławku prawdopodobnie w 1887 r., w rodzinie Adolfa i Matyldy z Dieznerów. Polska linia Palów (Pahlów) prawdopodobnie wywodzi się z północnych Niemiec. Około 1800 r. rodzina osiadła w Kole, w Wielkopolsce, następnie przeprowadziła się do Włocławka.

Miał dwóch młodszych braci — Oskara (1889–1951) i Gustawa (1894–1990). Brak jest informacji, do jakich szkół Ferdynand uczęszczał. Wiadomo, że był wcześniej osierocony przez ojca i od młodzieńczych lat zmuszony był pracować na swoje utrzymanie. Prawdopodobnie w 1907 r. Ferdynand wraz z rodziną przeniósł się do Warszawy i tam osiadł na stałe. W 1908 r., mając niespełna 20 lat, dzięki zarobionym wcześniej i pożyczonym pieniądzą, odkupił w Warszawie, na Pradze przy ul. Wałowej 34, niewielką fabrykę pasty do obuwia. Duże zapotrzebowanie na jej produkty sprawiło, że zakład się

P

rozwijał. W niespełna dwa lata później Ferdynand Pal zaproponował udziały w przedsiębiorstwie swoim braciom, Oskarowi i Gustawowi. Sześć lat później wytwórnia przyjęła nazwę Fabryka Przetworów Chemicznych „Dobrolin”. Systematyczny rozwój firmy pozwolił na przeniesienie jej do wynajętych od browaru „Haberbusch i Schiele” pomieszczeń przy ul. Grzybowskięj 10 na Woli.

Po wybuchu I wojny światowej w 1914 r., zakład przestał funkcjonować, co było rezultatem konfiskaty surowców przez Niemców. Fabryka została ponownie uruchomiona dopiero po zakończeniu działań wojennych, już w niepodległej Polsce. Znaczne nakłady finansowe w 1919 r. wpłynęły na unowocześnienie i zmechanizowanie procesu produkcji.

Firma F.A.iG. Pal „Dobrolin” zatrudniała 80 urzędników i 500 robotników. Dzięki dobrej koniunkturze na wyroby chemiczne, F. Pal znacząco rozszerzył zakres wytwarzanych wyrobów, produkując oprócz pasty do obuwia także politory do obuwia, proszek „Pumitol” do płóciennego obuwia, воск szewski, pasty i zaprawy do podłóg, proszek do szorowania drewnianych podłóg „Tempo”, proszek do szorowania „Fors”, płyny do czyszczenia srebra, złota, mosiądzu i miedzi.

W 1921 r. firma została przekształcona w spółkę akcyjną, w skład której weszli bracia: Ferdynand Pal (z 60-procentowym udziałem w akcjach), Gustaw Pal (30 proc.) i Oskar Pal (10 proc. akcji).

Na Międzynarodowej Wystawie Przemysłowej w Paryżu w 1927 r. fabryka otrzymała Grand Prix za wyroby chemiczne. W 1928 r. przeniesiono fabrykę do specjalnie dla niej wzniesionych budynków przy ul. Wolskiej 157/159/161/163. W kolejnych latach stała się jedną z najnowocześniejszych wytwórni chemicznych w kraju i Europie. Uzyskała też następne prestiżowe odznaczenia za wyroby, m.in. na wystawach w Poznaniu, Lwowie i zagranicą. Medale i odznaczenia przełożyły się na zwiększone zamówienia, te zaś na rozszerzenie produkcji. W tym samym okresie F. Pal wyeliminował z produkcji surowce pochodzenia zagranicznego, zastępując je polską terpentyną. Dzięki takim posunięciom poprawiły się warunki egzystencji wielu rodzin z Kresów Wschodnich, trudniących się wytwarzaniem tego produktu.

Z inicjatywy Ferdynanda Pala powstał Związek Fabryk Techniczno-Chemicznych w Polsce, w skład którego weszły fabryki z tej branży, on sam został

jego prezesem. Był też znanym sponsorem wielu akcji filantropijnych.

Zmarł 21 VIII 1935 r. w Wiedniu, gdzie przebywał w sprawach finansowych. Był uznawany za pioniera przemysłu chemicznego w Polsce i propagatora idei samowystarczalności gospodarki kraju. Po jego śmierci ster firmy przejęli Gustaw i Oskar Palowie, którzy kontynuowali linię wytyczoną przez brata i opierali produkcję wyłącznie na rodzimych surowcach.

Żonaty był z Heleną Elżbietą z Welderów (ur. 17 VII 1889 we Włocławku, zm. 9 I 1957 w Warszawie), która podobnie jak mąż wspierała finansowo instytucje parafialne. Dzięki jej wsparciu finansowemu podczas okupacji, w l. 1942–1944, dokonano inwentaryzacji najcenniejszych artystyczno-historycznych zabytków cmentarza ewangelicko-augsburskiego w Warszawie. W pierwszym etapie pracy, już w lipcu 1942 r., powstał plan inwentaryzacyjny całego cmentarza, wykonany w skali 1 : 300, następnie zostało zinwentaryzowanych ok. 35 pomników i ogrodzeń żeliwnych. Jednocześnie fachową dokumentację fotograficzną zabytków cmentarnych wykonał nieodpłatnie fotografik Czesław Olszewski, a koszty związane z zakupem materiałów fotograficznych oraz prac laboratoryjnych pokryła Helena Palowa. Niestety, większość materiałów uległa zniszczeniu podczas powstania warszawskiego.

Małżonkowie mieli kilku synów, jednym z nich był Ryszard Witold (ur. 9 I 1924), który podczas okupacji należał do oddziału bojowo-osłownego kwaterymistrzostwa dywersyjnego pułku „Deska 81” (jego późniejszy kryptonim: „Broda 53”) Komendy Głównej AK. Ryszard Witold pseud. Ponury brał m.in. udział w udanej akcji uprowadzenia niemieckiego wozu pancernego w Warszawie w dn. 8 II 1944 r. Zmarł 11 IV 1948 r. Rodzice i syn pochowani zostali w alei 25 nr 1/3 na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie.

Po II wojnie światowej zakłady zostały ponownie uruchomione. Rodzina Palów łożyła też wysokie sumy na odbudowę stolicy, przekazywała dotacje dla szkół, sierocińców i domów opieki. W 1949 r. fabryka została przejęta przez państwo, które zdecydowało o zaprzestaniu dotychczasowej produkcji.

Szule E., *Cmentarz ewangelicko-augsburski w Warszawie. Zmarli i ich rodziny*, Warszawa 1989, s. 423–424; „Świat”

1928, nr 45, 1935, nr 36; „Życie Warszawy” 1957, nr 11; Jurkowlaniec Z., Borchers R., *Polacy z wyboru: Rodziny pochodzenia niemieckiego w Warszawie w XIX i XX wieku Polen aus freier Wahl: Deutschstämmige Familien in Warschau im 19. und 20. Jahrhundert*, siehe LitVerz; — Fot. z internetu — www.polacyzwyboru.pl.

Władysław Kubiak

PAWLAK MARIAN ZDZISŁAW

(1935–2016), historyk, profesor nauk humanistycznych, członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, autor opracowań na temat szkolnictwa Kujaw i Włocławka

Urodził się 10 VII 1935 r. Nowinach (pow. włocławski, gm. Chodecz). Był synem rolników, Konstantego i Anny z Raczkowskich. W l. 1939–1942 wraz z rodziną mieszkał w domu rodzinnym w Nowinach. W 1942 r. gospodarstwo rodziny Pawlaków zostało przyłączone do majątku

Borzymie, a oni sami zamieszkali w Kolonii Borzynie, do 1944 r. W ostatnim roku okupacji mieszkali w jednym z czworaków w folwarku Borzynie. Do Nowin powrócili w styczniu 1945 r.

Pod koniec stycznia 1945 r. M. Pawlak rozpoczął naukę w Szkole Podstawowej w Nowinach. Ukończył ją w 1950 r. Świadectwo dojrzałości otrzymał w 1955 r. w Liceum im. Ziemi Kujawskiej we Włocławku. W tym samym roku, po zdaniu egzaminów wstępnych, rozpoczął studia historyczne na UMK. Stopień magistra uzyskał 28 VI 1960 r. na podstawie pracy pt. „Jan Henryk Dąbrowski, szkic biograficzny 1795–1818”, którą napisał pod kierunkiem prof. Jadwigi Lechickiej. Następnie rozpoczął studia doktoranckie na tej uczelni. W dn. 24 VI 1969 r. decyzją Rady Wydziału Humanistycznego UMK na podstawie dysertacji *Dzieje Gimnazjum Elbląskiego w latach 1535–1772* uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. Do 1965 r. praca była przygotowywana pod opieką prof. J. Lechickiej, po jej śmierci (20 IV 1965) obowiązki promotora prze-

jął prof. Jerzy Wojtowicz. Pracę doktorską opublikowano w Olsztynie w 1972 r. (ss. 225).

Zainteresowania M. Pawlaka historią oświaty skupiły się głównie na studiach akademickich wychowanków gimnazjów z terenu Pomorza Nadwiślańskiego w okresie staropolskim. Stał się cenionym specjalistą w tej dziedzinie. Również decyzją Rady Wydziału Humanistycznego z dn. 6 VI 1988 r. na podstawie ogólnego dorobku naukowego i przedłożonej rozprawy habilitacyjnej — *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich w XVI–XVIII wieku* otrzymał stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii w specjalności historia nowożytna Polski, oświaty i wychowania (kolegium habilitacyjne zostało zatwierdzone przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną do Spraw Kadr Naukowych przy Prezesie Rady Ministrów 30 I 1989). Praca ta została wydana drukiem w Toruniu w 1988 r. (ss. 218). Na wniosek Rady Naukowej Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego, 22 VIII 1995 r. otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. Nominację profesorską wręczył mu prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Lech Wałęsa.

W okresie od 25 III do 30 VI 1960 r. pracował jako bibliotekarz w Książnicy Miejskiej w Toruniu. Następnie od 16 VIII 1960 r. do 31 VIII 1961 r. był zatrudniony na stanowisku nauczyciela w Zasadniczej Szkole Zawodowej w Lipnie, gdzie jednym z jego uczniów był Lech Wałęsa. W 1961 r. swoje życie zawodowe związał z Instytutem Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu, gdzie pracował do 1989 r., przechodząc przez kolejne szczeble: od 1 III został zatrudniony na stanowisku asystenta, od 1 V 1963 r. na stanowisku starszego asystenta, z dn. 1 XII 1969 r. zaczął pracę jako adiunkt i na tym etacie pozostał już do końca swej pracy w Instytucie. Od początku był związany z Zakładem Historii Powszechnej i Polski XVI–XVIII w. Ponadto w roku akademickim 1989/1990 pracował na pół etatu w Zakładzie Historii Oświaty i Wychowania Instytutu Pedagogiki i Psychologii UMK, gdzie zajmował stanowisko asystenta i adiunkta.

W dn. 1 VII 1989 r. został zatrudniony na pół etatu w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy (późn. Akademia Bydgoska, ob. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego), gdzie od 1 IX tr. został zatrudniony na pierwszym etacie. Pracował tam do przejścia na emeryturę, 30 IX 2005 r. Pomimo przejścia

na emeryturę, w roku akademickim 2005/2006 był zatrudniony w UKW na jednej trzeciej etatu.

W WSP w Bydgoszczy przechodził przez kolejne etapy kariery zawodowej. Od 1 VII do 30 IX 1989 r. był zatrudniony na stanowisku adiunkta. Następnie od 1 X 1989 r. pracował na etacie docenta. W dn. 1 XI 1990 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym WSP, zaś od 1 V 1999 r. pracował na stanowisku profesora zwyczajnego.

Po przejściu na emeryturę, od 1 X 2005 r. do 31 V 2013 r. pracował w Kujawsko-Pomorskiej Szkole Wyższej (KPSW) w Bydgoszczy, gdzie zatrudniony był na stanowisku profesora zwyczajnego.

W trakcie swej pracy M. Pawlak pełnił wiele kierowniczych funkcji. W l. 1975–1981 był przewodniczącym Rady Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego na Wydziale Humanistycznym UMK. Na tej uczelni był kierownikiem Podyplomowego Studium Historii (1 X 1984–30 VI 1989). Od momentu zatrudnienia w Instytucie Historii WSP był kierownikiem Zakładu Historii Nowożytnej. Był prodziekanem ds. studiów zaocznych i nauki Wydziału Humanistycznego tej uczelni. Stanowisko to pełnił w l. 1990–1993, 1993–1996 oraz od 1 IX 1999 do 31 VIII 2002 r. Natomiast od 1 XI 2006 do 30 IX 2011 r. pełnił funkcję kierownika Zakładu Podstaw Edukacji Wydziału Pedagogicznego KPSW, gdzie od 1 XII 2011 r. do 9 I 2012 r. był p.o. dziekanem, zaś od 10 I do 31 VIII 2012 r. pełnił funkcję dziekana.

W 1990 r. był jednym ze współtwórców kierunku historycznego na UKW, który organizował na podstawie swoich doświadczeń wyniesionych z toruńskiej Alma Mater. Przyczynił się do uzyskania prawa do nadania stopnia doktora w zakresie historii i literaturoznawstwa oraz doktora habilitowanego z zakresu historii. Brał udział w powoływaniu nowych kierunków na Wydziale Humanistycznym UKW, a mianowicie administracji, anglistyki, germanistyki i politologii. Był pomysłodawcą nadania Uniwersytetowi w Bydgoszczy im. Kazimierza Wielkiego. Ponadto kierował przygotowaniem wniosku do Komitetu Badań Naukowych o przyznanie Wydziałowi Humanistycznemu III kategorii naukowej.

Marian Pawlak prowadził zajęcia na kierunkach: filologia polska, historia, pedagogika (historia oświaty i wychowania, historia wychowania i myśli pedagogicznej, historia opieki), informacja naukowa i bibliotekoznawstwo (historia nauki).

Wypromował ponad 200 magistrów, sześciu doktorów. Był recenzentem rozpraw doktorskich (13) i habilitacyjnych (sześć). Był również recenzentem projektów Komitetu Badań Naukowych oraz w postępowaniach o nadanie tytułu profesora.

Specjalizował się w zakresie historii Polski XVI–XVIII w., historii oświaty i wychowania oraz historii oświaty na Kujawach i Pomorzu w epoce staropolskiej. W kręgu jego zainteresowań znajdowała się historia regionalna. Był autorem ponad 200 publikacji, w tym dziewięciu książek autorskich: *Dzieje Gimnazjum Elbląskiego w latach 1535–1772* (Olsztyn 1972), *Z dziejów świetności Gimnazjum Elbląskiego w epoce Odrodzenia i Baroku* (Gdańsk 1985), *Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Królewskich XVI–XVIII w.* (Toruń 1988), *Reformacja i kontrreformacja w Elblągu w XVI–XVIII w.* (Bydgoszcz 1994), *Dawne włocławskie gimnazja: (w latach 1876–1939)* (Bydgoszcz 1998), *Dzieje administracji w Polsce (materiały pomocnicze do nauczania historii administracji w Polsce)* (Bydgoszcz 2005), *Szkoły parafialne na Kujawach w epoce staropolskiej* (Bydgoszcz 2005), *Zarys dziejów oświaty. Skrypt* (Bydgoszcz 2007) oraz *Dzieje Szkoły Podstawowej w Nowinach w latach 1927–2010* (Bydgoszcz 2011), której był uczniem w latach 1945–1950. Jest współautorem oraz redaktorem ośmiu książek, do których należy m.in. wielokrotnie wznawiany podręcznik *Podstawy badań historycznych. Skrypt dla I roku historii* (wspólnie z prof. Jerzym Serczykiem). Z zagadnień historii regionalnej poświęconej miastom należy wymienić książkę *Wpisani w dzieje Chodcza* (wspólnie z A. Mietzem i J. Pakulskim, Chodecz–Włocławek 1989), rozdziały w monografiach Elbląga i Włocławka. Był wybitnym znawcą dziejów oświaty, którym poświęcił swoje badania. Był ceniony zarówno przez historyków, jak i studentów.

Od 1985 r. należał do Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Był członkiem Kolegium redakcyjnego „Zapisek Kujawsko-Dobrzyńskich” (serie A–E, t. 10–22), Rady naukowej *Włocławskiego słownika biograficznego*, w którym opublikował kilkanaście biogramów, Komitetu redakcyjnego opracowania *Zasłużeni dla Włocławka (XIII–XX wiek)*, do którego napisał osiem biogramów.

Marian Pawlak był członkiem kolegiów redakcyjnych „Przeglądu Regionalnego”, „Universitas Gedana-

nensis” oraz wydawnictw WSP, AB i UKW w Bydgoszczy.

Oprócz pracy dydaktycznej i naukowej M. Pawlak był członkiem wielu towarzystw i organizacji. Od 1962 r. należał do Polskiego Towarzystwa Historycznego, od 1989 r. do Stowarzyszenia Autorów Polskich, zaś w l. 1995–2015 do Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym. Był członkiem towarzystw naukowych w Bydgoszczy, Gdańsku (Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych, od 22 IV 1998), Olsztynie (1969), Toruniu (1964). Brał czynny udział w pracach Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu. W l. 1984–1988 kierował sekcją samokształceniową KIK; był drugim wiceprezesem (1984–1985) oraz sekretarzem (1986–1989) tej organizacji. Był także członkiem Regionalnej Rady Ochrony Środowiska Kulturowego Pomorza Nadwiślańskiego, gdzie w l. 1992–1998 pełnił funkcję przewodniczącego. Był także przewodniczącym wojewódzkiej komisji kwalifikacyjnej do spraw stopni specjalizacji zawodowej.

Marian Pawlak został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2000), Złotym Krzyżem Zasługi (1981), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1997) oraz Nagrodą III stopnia Ministra Edukacji Narodowej (1989). W 2011 r. otrzymał Medal Pamiątkowy Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Marian Zdzisław Pawlak zmarł 26 XII 2016 r. w Bydgoszczy. Został pochowany w Toruniu na cmentarzu parafii pw. św. Antoniego przy ul. Owsianej 57.

W dn. 7 X 1967 r. ożenił się z Różą Łukasiewicz (ur. 30 III 1938), córką Mieczysława i Weroniki. Ich syn Przemysław (ur. 2 X 1968 w Toruniu) ukończył studia na UMK w Toruniu, jego żoną jest Ewa Peplińska (ur. 25 VI 1971).

Arch. Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, t. osob. Mariana Pawłaka, sygn. KAD/121/253; Arch. UMK, akta studenckie Mariana Pawłaka, sygn. 9083/H; tamże, akta kadrowe Mariana Pawłaka, sygn. K-53N/46; Arch. Zakładowe Działu Kadr i Szkolenia Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, akta osobowe Mariana Pawłaka, sygn. 2231; Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 czerwca 2000 r. o nadaniu orderów („Monitor Polski” z 2000 r., Nr 29, poz. 596); — Białkowski M., *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957–2007)*, Toruń 2008, s. 174, 186, 189; *Członkowie Włocławskiego Towarzystwa Naukowego*

1979–1999, zestawila E. Migdalska, [w:] *Włocławskie Towarzystwo Naukowe 1979–1999. W dwudziestolecie utworzenia*, Włocławek 1999, s. 176; Dumanowski J., Kucharski A., *Historia nowożytna*, [w:] *Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (1945–2011). Dzieje zakładów i główne kierunki badań*, red. J. Kłaczek, Toruń 2011, s. 134–135; „Głos Uczelni. Biuletyn Uniwersytetu Mikołaja Kopernika Toruń” 1990, nr 1, s. 56; Grochowina S., *Obsada stanowisk kierowniczych w Instytucie Historii i Archiwistyki w latach 1957–2005*, [w:] *Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (1945–2005). Wybrane problemy*, Toruń 2006, s. 272; Jastrzębski W., *Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych*, [w:] *Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. 40 lat Uczelni 1969–2009: WSN-WSP-AB-UKW*, praca zbior., Bydgoszcz 2010, s. 101–105, 107; Kawski T., *Wydział Humanistyczny*, [w:] tamże, s. 69, 71; Krajewski M., *Nowy słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej*, t. II: *M–Ż*, Rypin 2014, s. 142–144; *Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy (2000–2010)*, red. T. Górniewicz, Bydgoszcz 2010, s. 51, 54, 61, 114; Pawlak M., *Wspomnienie o Profesorze Jerzym Wojtowiczu*, [w:] *Jerzy Wojtowicz — historyk gospodarki, społeczeństwa i kultury doby nowożytnej. Indywidualny przypadek z historiografii PRL*, red. K. Maliszewski, W. Basek, Toruń 2015, s. 292–312; Kwadzińska K., Woźny J., *Słownik biograficzny naukowców bydgoskich*, Bydgoszcz 2009, s. 177; *Pracownicy nauki i dydaktyki Mikołaja Kopernika 1945–2004. Materiały do biografii*, oprac. H. Duczkowska-Moraczewska i in., koncepcja i red. S. Kalemka, Toruń 2006, s. 530; Raczkowski M., *Profesor Marian Pawlak — biogram, bibliografia prac*, [w:] *Szkice z historii rodziny Pawlaków i Raczkowskich. Studia ofiarowane prof. Marianowi Pawlakowi*, pod red. A. Izyckiej, M. Raczkowskiego, wyd. 1, Szczytno–Bydgoszcz–Rypin 2013, s. 9–32; wyd. 2 uzup. i popraw., Szczytno–Bydgoszcz–Brodnica 2015, s. 9–32; Raczkowski M., Dygdała J., *Marian Zdzisław Pawlak (1935–2016)*, „Zap. Hist.” 2017, t. 82, z. 1, s. 147–151; *Who is Who w Polsce. Leksykon biograficzny z ok. 12.000 biogramami znanych polskich osobistości, częściowo ze zdjęciami*, cz. 2: *Łab–Z*, założone przez Ralphi Hübnera, wyd. 1, Warszawa 2002, s. 1495–1496; *Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny*, t. 3: *M–R*, red. nauk. J. Kapuściak, red. tomu M. Halawa, Warszawa 2000, s. 446; *Wykaz członków Towarzystwa Naukowego w Toruniu w latach 1875–1975*, oprac. J. Pakulski, [w:] *Dzieje Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875–1975*, t. 2, pod red. M. Biskupa, Toruń 1978, s. 181; Zieliński M.G., *Marian Pawlak (1935–2016)*, „Kronika Bydgoska” 2017, t. 38, s. 545–548.

Michał Raczkowski

PAWŁOWSKI PIOTR KAROL

(1956–2016), historyk mediewista (samouk), kolekcjoner, bibliofil; odkrywca i popularyzator zapomnianych zabytków wrocławskich; członek Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, członek założyciel wrocławskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego

Urodził się 10 VII 1956 r. w Więcborku na Krajnie. Był synem Floriana (1914–1994) i Adeli Doroty z d. Koselke (1928–1990), pochodzącej z rodziny niemieckich katolików spod Złotowa. Ojciec był rzemieślnikiem, matka zajmowała się domem. Miał trójkę rodzeństwa. W Więcborku w 1971 r. ukończył

szkołę podstawową. W tymże roku rozpoczął naukę w Zespole Szkół Zawodowych nr 1 w Bydgoszczy (w 1973 r. ukończył Zasadniczą Szkołę Zawodową w zawodzie murarza, a następnie kontynuował naukę w Technikum Budowlanym). W 1976 r. przerwał naukę i podjął pracę zawodową. Do 1978 r. pracował w firmach budowlanych w Bydgoszczy (Bydgoskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego „Pomorze”) oraz w Sepólnie z siedzibą w Więcborku (Przedsiębiorstwo Budownictwa Rolnego).

W 1978 r. przeniósł się do Wrocławka i pozostał tu do końca życia. W 1979 r. zatrudnił się w Kombinacie Budowlanym, pracując w nim kolejno jako robotnik budowlany, instruktor praktycznej nauki zawodu, kreślarz, bibliotekarz, archiwista, majster na ślusarni i stolarni, plastyk zakładowy. W l. 1980–1982 odbył zasadniczą służbę wojskową w Wojskach Obrony Powietrznej Kraju; służył w Unieściu, Bydgoszczy i Słupsku, wykonując m.in. prace planszecisty i plastyka — organizował izbę tradycji pułku. Po powrocie z wojska, pracując nadal w Kombinacie Budowlanym, w 1985 r. ukończył Technikum Budowlane dla pracujących. Po likwidacji firmy w 1990 r. był na bezrobociu do 1991 r. W l. 1991–2016 związany był zawodowo ze Spółdzielnią Mieszkaniową „Południe” we Wrocławku, pracując na stanowiskach: inkasenta, inspektora ds. rozliczeń mediów, p.o.

kierownika Działu Mediów i ostatnio koordynatora Sekcji Rozliczeń Mediów.

W l. 1989–1995 działał społecznie w odnowieniu idei ruchu spółdzielczego. Był współzałożycielem Komitetu Samoobrony Lokatorów we Wrocławku, z którego ramienia, jako społeczny konsultant i obserwator w tzw. sprawie odsetkowej, brał udział w manifestacjach ogólnopolskich i w komisjach sejmowych. W l. 1990–1994 był członkiem Rady Nadzorczej Spółdzielni Mieszkaniowej „Południe”.

Przez samokształcenie zdobył szeroką wiedzę w zakresie humanistyki, od antropologii fizycznej po filozofię i religioznawstwo (gnoza i patrologia). Z nauk historycznych interesował się głównie mediewistyką (źródłoznawstwo) oraz kulturą XVI i XVII w. Przez cały czas pogłębiał swoją wiedzę o starych drukach, dochodząc w tej dziedzinie do znacznej biegłości, interesowała go zwłaszcza inkunabulistyka.

Był odkrywcą zapomnianych zabytków kultury materialnej. Niektóre z nich posiadają wielką wartość dla historii sztuki i kultury polskiej. Przyczynił się do uratowania przed zniszczeniem gotyckiej płyty nagrobnej biskupa kujawskiego Zbyluta z Gołańczy (zm. 1383), która po odnalezieniu, poddana konserwacji, umieszczona została w prezbiterium bazyliki katedralnej we Wrocławku. Drugim ocalonym zabytkiem gotyckim jest odnaleziona plakieta nagrobna kanonika wrocławskiego Jana Sokołowskiego (1504), umieszczona obecnie w tejże katedrze. Odnalazł i przypomniał najstarszy druk wrocławski, z 1577 r., z tzw. drukarni latającej Walentego Łapki, a także portret Stefana Damalewicza z 1643 r., historyka diecezji wrocławskiej, oraz najstarszy widok Wrocławka — na obrazie Jakuba Charzyńskiego, z ok. 1627 r., znajdującym się obecnie w niezawskiej farze. Pomógł w rozpoznaniu atlasu świata *Spectrum orbis terrae*, autorstwa Corneliusa de Jode, z 1593 r., wyjątkowego zabytku sztuki kartograficznej, znajdującemu się w zbiorach Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Wrocławku.

W swoim dorobku naukowym i popularyzatorskim zgromadził (w l. 2004–2016) blisko 240 pozycji bibliograficznych, w tym dwie samoistne. W książce *Wrocławskie pomniki dziejowe. Od Galla do Damalewicza* (Wrocław 2004) w krótkich esejach przypomniał zabytki i wydarzenia związane z przeszłością Wrocławka. Po raz pierwszy opubli-

kował w niej odnaleziony wizerunek ks. Stefana Damalewicza i przywołał zapomniane jego zasługi jako historyka diecezji wrocławskiej, któremu w świetle najnowszych badań przypisuje się opis obrony Częstochowy w czasie potopu szwedzkiego. W obszernej publikacji *Ks. Jan Chyliczkowski. Bóg — Rodzina — Ojczyzna* (Brześć Kujawski 2014), w sposób wielopłaszczyznowy opisującej wydarzenia i postaci związane z okresem narodowego zrywu 1863 r., przywrócił pamięć o wybitnej postaci ks. Jana Chyliczkowskiego — proboszcza parafii brzeskiej, który 22 lata spędził na wygnaniu na Syberii za wspieranie powstania styczniowego. Planował opracowanie i opublikowanie katalogu źródeł do dziejów diecezji wrocławskiej.

Współpracował z naukowymi wydawnictwami periodycznymi, gdzie publikował artykuły naukowe (ok. 20) i biograficzne. Jest autorem 21 biogramów we *Wrocławskim słowniku biograficznym* pod red. S. Kunikowskiego. W l. 2004–2015 opublikował 11 znaczących artykułów w „Studiach Wrocławskich” — roczniku wydawanym przez Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku — w których omówił m.in. działalność wybitnych postaci z wrocławskiego środowiska kościelnego: Stefana Damalewicza, Ludwika Krzysztofa Millera, Macieja Sisiniusa, Macieja Hiacynta Wronowicza, a także zabytki w katedrze wrocławskiej. Publikował w „Zeszytach Naukowych WTN” [*Gdzie jest czwarty kanonik? Czyli o poszukiwaniach nie tylko proveniencyjnych do klocka post-inkunabułowego „Fizyki” Arystotelesa* (2005), nr 2, s. 149–180], „Zapiskach Kujawsko-Dobrzyńskich”, w czasopiśmie „Fides — Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, w „Iluminacjach” (2013, nr 3–4, 2016, nr 2) — kwartalniku o iluminowanych manuskryptach.

Ponadto ma wiele publikacji popularnonaukowych i popularnych. Publikował eseje historyczne i biograficzne w „Miejscach Świętych” oraz w „Kalendarzu Rolników” i „Kalendarzu” (wersja dla miast), wydawanych przez Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników we Wrocławku. Przez wiele lat współpracował z miesięcznikiem „Siew Brzeski”, gdzie teksty publikował w dwóch odrębnych cyklach: *Historie brzeskie* i *Święci* oraz okazjonalnie teksty świąteczne (ok. 80), z „Ex Cathedra” — miesięcznikiem wrocławskiej parafii katedralnej, gdzie publikował cykl *Z historii Katedry* (m.in. o nagrob-

kach gotyckich w katedrze), *Historyczne katalogi biskupów wrocławskich, Od Junga do Morawskiego. Bibliofilskie wrocławiana i cathedralia z pierwszej połowy XX w.* oraz inne, w sumie ponad 70 tekstów, a także z „Ładem Bożym” (dodatkiem kolejno do tygodników katolickich: „Niedziela”, „Przewodnik Katolicki”, „Idziemy”), gdzie krótkie eseje publikował w cyklu *Ślady pamięci* (36). Okazjonalnie publikował w „Biuletynie Przewodnickim” Oddziału Kujawskiego PTTK we Wrocławku.

Zgromadził prywatną bibliotekę o profilu naukowo-humanistycznym, służącą mu jako warsztat pracy naukowej. Zbierał także grafiki (głównie wrocławiana) oraz plakety i medale z warszawskiej Pracowni Artystyczno-Czytelerskiej Andrzeja Tyblewskiego (1882–1945), opracowując katalog zgromadzonej kolekcji. Wraz z żoną Krystyną, etnografem MZKiD we Wrocławku, od 1998 r. kierownikiem Muzeum Etnograficznego, zbierał i opracowywał materiały do ikonografii kultury ludowej Kujaw. W ostatnich latach zajmował się gromadzeniem kolekcji mającej służyć jako warsztat do badań nad życiem i twórczością literacką Alfreda Szklarskiego oraz tzw. legalnymi wydawnictwami polskimi okresu okupacji niemieckiej (1939–1945). Nagła śmierć przerwała prace nad gromadzoną od lat kolekcją ilustrowanych książek dla dzieci i młodzieży z okresu „złotego” ćwierćwiecza ilustracji polskiej (1950–1975). Opracowywał obszerny katalog tych wydawnictw.

Z zamiłowania był bibliofilem, plastykiem amatorem, filatelistą, koneserem filmu polskiego. Dla osobistej satysfakcji, na początku l. 90., malował kopie portretów mistrzów renesansu włoskiego i północnoeuropejskiego (Niemcy, Holandia).

Otrzymał odznaczenia w związku z jubileuszami pracy zawodowej.

Zmarł 23 XII 2016 r. w szpitalu we Wrocławku, po krótkiej chorobie. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Poddębicach.

Zawarł związek małżeński z Krystyną z d. Siwińską 2 IX 1978 r. w Poddębicach, z którego urodziło się dwoje dzieci: Katarzyna (ur. 1979) — absolwentka etnologii na Uniwersytecie Łódzkim i Krzysztof (ur. 1983) — absolwent stosunków międzynarodowych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Dziadkowie ze strony ojca, Sylwester Pawłowski (1888–1958) i Cecylia z d. Hagedorn (1886–1975), pochodzenia niemieckiego, przed odzyskaniem przez

P

Polskę niepodległości prowadzili księgarń polską w Berlinie, a po powrocie do wolnej Polski osiedli w Więcborku. Babcia Cecylia rozbudzała w Piotrze od dzieciństwa zamiłowanie do książek.

Arch. prywatne Krystyny Pawłowskiej z Włocławka, Dokumenty osobiste P. Pawłowskiego; — Filipski W., *Człowiek, który rozmawiał z książkami*, „Zwiastun” (Włocławek) 2017, nr 1(32), s. 18–19; Juszczyński I., *Pożegnaliśmy śp. Piotra Pawłowskiego, współredaktora Siewu Brzeskiego*, „Siew Brzeski” 2017, nr 1(175), s. 3; Krygier M., *Pamięci Pana Piotra Pawłowskiego*, „Ex Cathedra” (Włocławek), 2017, nr 1(167), s. 12–13; Redakcja, *Ostatnie pożegnanie*, „Ład Boży” (dodatek do tygodnika „Idziemy”) 2017, nr 2(8 I), s. VII. — Fot. z arch. prywatnego K. Pawłowskiej.

Ireneusz Juszczyński, Krystyna Pawłowska

PERSON-ZASADZIŃSKA KRYSTYNA

(1949–2013), działaczka podziemia i opozycji w strukturach „Solidarności” Regionu Mazowsze, działaczka społeczna

Urodziła się 13 III 1949 r. we Włocławku przy ul. Łęgskiej 36 m. 3, nieopodal III Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Konopnickiej (LMK). Tam też spędziła dzieciństwo, lata szkolne i wczesną młodość. Była uczennicą Szkoły Podstawowej nr 5 i Liceum im. M. Konopnickiej. W tamtych latach obydwie szkoły mieściły się w tym samym budynku dzisiejszego LMK.

Rodzina Personów osiadła we Włocławku na początku XIX w. za sprawą oficera szwedzkiego armii Napoleona wracającej spod Moskwy. Szwedzki żołnierz był ranny i na powrót w stronę Francji nie miał już sił. Osiadł we Włocławku, ożenił się i w 1815 r. ochrzcił dziecko w kościele św. Jana, o czym świadczą zapisy w księgach parafialnych w kościele farnym. Personowie zajmowali się przemysłem i handlem, byli przedsiębiorcami i działali społecznie.

Na drzewcu sztandaru Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego widnieje tabliczka z nazwiskiem Person. W 1920 r. jak wielu włocławian bronili dostępu Rosjan na lewą stronę Wisły.

W czasach szkolnych Krystyna należała do najlepszych uczennic zarówno w podstawówce, jak i w liceum. Często z powodzeniem startowała w olimpiadach tematycznych. W liceum była starostą żeńskiej klasy. LMK, które w 2018 r. obchodzi 100-lecie istnienia, jest spadkobiercą znanej i szanowanej pensji Zofii Degen-Ślósarskiej.

Bardzo wczesnie ujawniła talent społecznika, angażując się w wiele przedsięwzięć i niosąc pomoc słabszym. Już w szkole podstawowej działała w Polskim Czerwonym Krzyżu. Taką postawą charakteryzowała ją przez całe życie. Wzór wyniosła z domu — ojciec działał w organizacjach i stowarzyszeniach społecznych, m.in. przez wiele lat przewodniczył Komitetowi Rodzicielskiemu w LMK zarówno w okresie, kiedy uczyła się tam Krystyna, jak i jej młodszy brat Andrzej (w l. 2005–2015 senator RP z Włocławka i Kujaw).

Krystyna po maturze rozpoczęła naukę w Pomaturalnym Studium Stenotypii i Języków Obcych w Warszawie. Tam też brała udział w demonstracjach studenckich 1968 r., podczas pamiętnych wydarzeń marcowych.

Po powrocie do Włocławka podjęła pracę w powstających właśnie Zakładach Azotowych. Tam poznała przyszłego męża, Jerzego Zasadzińskiego, włocławianina, który wrócił do rodzinnego miasta po studiach na Politechnice we Wrocławiu. Był tam aresztowany podczas strajków studenckich w 1968 r. i dwukrotnie osadzony w więzieniu. Ślub wzięli 27 VI 1970 r. Polityka, a przede wszystkim walka o wolną Polskę, połączyła ich na prawie pół wieku...

Na jej wizję przyszłej Polski i dążenie do innego życia miał na pewno wpływ wyjazd na kilka miesięcy do Wielkiej Brytanii w 1979 r. Spotkała tam swoich kuzynów, którzy wywodzili się z Włocławka. Najstarszy, Ludomir Laskowski, który również spędził dzieciństwo przy Łęgskiej 36, był bohaterem bitwy pod Monte Cassino. Wraz z matką i rodzeństwem odbył straszliwą tułaczkę na Syberii. Po wojnie przez ponad pół wieku mieszkał w Anglii, by wrócić na ostatni etap życia do wolnej już Polski.

Inny świat poznany na zachodzie Europy i wspomnienia wybitnych Polaków mieszkających na

Uchodźstwie miały wielki wpływ na patriotyczną postawę Krystyny Person-Zasadińskiej. Wraz z powstaniem „Solidarności” bardzo aktywnie włączyła się do walki o wolną Polskę. Krystyna i Jerzy mieszkali już wtedy w Warszawie, gdzie pracowali w przedsiębiorstwie Energomontaż, razem podróżując na kolejne budowy energetyczne w kraju i zagranicą.

Krystyna pracowała w dziale organizacyjno-prawnym Energomontażu, bardzo zaangażowana w rozwój firmy i w projekty, które realizowali. A były to największe tzw. budowy socjalizmu: huta Katowice, elektrownia Bełchatów, wcześniej pierwsza w Polsce elektrownia szczytowo-pompowa w Żydowie. Także wielkie przedsięwzięcia energetyczne za granicą, m.in. w Indiach, Czechosłowacji.

Prawdziwą próbą dzielności był dla Krystyny ogłoszony 13 XII 1981 r. stan wojenny. Natychmiast zaangażowała się w działalność podziemia i opozycji demokratycznej w podziemnych strukturach „Solidarności” Regionu Mazowsze. Pełniła funkcje kolportera i kuriera niezależnych wydawnictw podziemnej „Solidarności” na obszarze Warszawy, Włocławka i Śląska. Współpracowała z podziemnym radiem „Solidarność” oraz Prymasowskim Komitetem Pomocy Internowanym (tzw. Komitetem na Piwnej).

Wtedy właśnie w mieszkaniu na ul. Łęskiej we Włocławku, ale także w Warszawie przechowywała wielu ukrywających się działaczy podziemia, wśród nich Zbigniewa Bujaka, Wiktora Kulerskiego i Tadeusza Jedynaka. Ten ostatni w mieszkaniu przy Łęskiej 36 m. 3 przebywał jako rzekomy „kuzyn ze Śląska”, chociaż faktycznie jako szef największego w kraju Regionu „Solidarności” na Górnym Śląsku był dzień i noc poszukiwany przez Służbę Bezpieczeństwa.

W wolnej Polsce Krystyna natychmiast zaangażowała się w działalność społeczną. Była aktywną działaczką Konwentu Seniorów przy Instytucie Lecha Wałęsy oraz Fundacji Kocham OB-CIACH.

Czuła na niesprawiedliwość społeczną i ludzką biedę, docierała do wielu osób, zwłaszcza starszych, którzy mieli problemy z dostosowaniem się do nowej rzeczywistości.

Po ciężkiej i długiej chorobie zmarła 8 X 2013 r. Pochowana z honorami wojskowymi na cmentarzu komunalnym we Włocławku.

W uznaniu „za wybitne zasługi w działalności na rzecz przemian demokratycznych w Polsce, za osiągnięcia w podejmowanej z pożytkiem dla kraju pracy zawodowej i działalności społecznej” postanowieniem z dn. 11 X 2013 r. została uhonorowana przez prezydenta RP Bronisława Komorowskiego Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Relacje i pamiątki rodzinne Personów i Zasadińskich; — Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, 9 VI 2014 r., poz. 436. Rej. 495/2013; — Fot. z arch. rodzinnego Personów i Zasadińskich.

Andrzej Person

PETRYKOWSKI STEFAN

(1892–1940), ksiądz, wychowanek włocławskiego seminarium duchownego, działacz społeczny i polityczny, pierwszy patron Chrześcijańskich Związków Zawodowych we Włocławku; więzień i ofiara niemieckich obozów koncentracyjnych

Urodził się we wsi Lipianka (w woj. białostockim) 2 IX 1892 r. Jesienią 1911 r. wstąpił do seminarium duchownego we Włocławku i po odbyciu studiów filozoficzno-teologicznych otrzymał święcenia kapłańskie 9 VI 1918 r. w katedrze włocławskiej. Najpierw przez rok pracował jako wikariusz w Rakowie

k. Częstochowy, gdzie zyskał pewne doświadczenie w pracy społecznej wśród tamtejszych robotników.

W 1919 r. został przez władzę diecezjalną powołany do Włocławka i pracował tutaj dziewięć lat (1919–1928). Upamiętnił się przede wszystkim poprzez prowadzoną na szeroką skalę działalność związkową, polityczną oraz spółdzielczą.

Najpierw po przybyciu do Włocławka został mianowany sekretarzem (notariuszem) kurii biskupiej (14 VIII 1919) i było to, formalnie biorąc, podstawowe jego zajęcie do końca pobytu we Włocławku.

P

Oprócz codziennej pracy kurialnej w l. 1920–1927 opracowywał katalogi (schematyzmy) kościołów i duchowieństwa diecezji kujawsko-kaliskiej. Gdy we wrześniu 1920 r. we Włocławku powstał Główny Komitet Pomocy Biskupowi Włocławskiemu, którego celem było zaradzenie spustoszeniom, jakie miesiąc wcześniej spowodowały ataki Armii Czerwonej, wszedł do niego jako zastępca sekretarza i skarbnika, którym był ks. Stanisław Gruchalski.

Ponadto w l. 1923–1928 był wikariuszem parafii św. Jana Chrzciciela we Włocławku. Sporo czasu zajmowało mu również pełnienie obowiązków kapelana szpitala św. Antoniego oraz tamtejszego domu sióstr miłosierdzia (1 IX 1919–1928): odprowadzał tam codziennie nabożeństwa, głosił kazania, spowiadał chorych i udzielał im sakramentów, uczestniczył w pogrzebach zmarłych. Jakby uzupełnieniem tej posługi było włączenie się (od 1920) w działalność Czerwonego Krzyża. Oprócz tego pełnił obowiązki kapelana miejskiej straży ogniowej (15 IV 1926–1928), wchodząc jednocześnie w skład jej zarządu. Był też prezesem Sodalicji Królowej Korony Polskiej (1923), stowarzyszenia powstałego w 1917 r., a zrzeszającego świecą inteligencję katolicką.

Najwięcej czasu i wysiłku wymagała od ks. Petrykowskiego działalność, formalnie rzecz biorąc dodatkowa, wśród robotników chrześcijańskich. W październiku 1919 r. na prośbę biskupa włocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego objął funkcję patrona Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich, założonego we Włocławku w 1905 r. przez ks. Józefa Mańkiewicza. Były one wówczas w stanie recesji, bowiem rozporządzenie z 1919 r. przyznające prawo występowania wobec pracodawców w imieniu robotników jedynie związkom zawodowym podcięło egzystencję Stowarzyszenia. Na początku 1919 r. liczyły one zaledwie 70 członków. Wkrótce dzięki działalności ks. Petrykowskiego liczba ich zwiększyła się do 300. By dać Stowarzyszeniu stałą bazę materialną, założył on w 1920 r. piekarnię, która dobrze rozwijała się przez kilka lat, ale potem podupadła.

Dalszy rozwój działalności Stowarzyszenia został zapewne nieświadomie utrudniony także przez decyzje władzy diecezjalnej, która dążąc do ujęcia działalności społecznej w diecezji w struktury formalne, w październiku 1919 r. powołała generalnego sekretarza ds. Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich w diecezji kujawsko-kaliskiej w osobie

ks. Józefa Patrzyka, a w 1922 r. (25 II) powierzyła formalnie funkcję patrona Stowarzyszenia we Włocławku ks. Antoniemu Radomskiemu (już i tak bardzo obciążonemu obowiązkami sekretarza generalnego ds. stowarzyszeń młodzieży w diecezji kujawsko-kaliskiej); ks. Petrykowski, teraz jako wicepatron, miał pomagać patronowi, a faktycznie nadal kierować działalnością Stowarzyszenia. W wyniku tych decyzji powstało jednak w tej sprawie zamieszanie, bo w wielu przypadkach nie było wiadomo, kto za co jest odpowiedzialny.

Z kolei ks. Petrykowski zajął się organizowaniem, za pośrednictwem dotychczasowych członków Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich, chrześcijańskich związków zawodowych. Na początku grudnia 1919 r. powstał Chrześcijański Związek Robotników Niefachowych, ze statutem zatwierdzonym przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, ale mający trudności z zarejestrowaniem go w miejscowym inspektoracie pracy. Dopiero groźba użycia argumentu siłowego skłoniła do zarejestrowania Związku na początku 1920 r. Od tej chwili Związek miał prawo do występowania w imieniu robotników przy zawieraniu umów zbiorowych o pracę. Zapoczątkowało to powstanie następnych siedmiu chrześcijańskich związków zawodowych: Przemysłu Papierniczego, Przemysłu Fajansowego, Przemysłu Drzewno-Budowlanego, Przemysłu Metalowego, Przemysłu Spożywczego, Przemysłu Garbarskiego i pokrewnych zawodów, Dozorców Domowych. Łącznie w 1928 r. liczyły one 1050 członków. Ks. Petrykowski postarał się o to, aby podjęto uchwałę, że do Rady Okręgowej Związków będzie wchodził każdorazowy patron wyznaczony przez biskupa diecezji. W 1921 r. związki te weszły w skład Chrześcijańskiego Zjednoczenia Zawodowego Rzeczypospolitej Polskiej, z siedzibą w Warszawie. Jako nowość założono przy chrześcijańskich związkach zawodowych Kasę Pogrzebową, udzielającą zapomóg potrzebującym.

Jednocześnie z pracą związkową przyczynił się do rozwoju od 1920 r. na szerszą skalę — zapoczątkowanej już wcześniej przez Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich — chrześcijańskiej spółdzielczości. W marcu 1920 r. zawiązał pierwszą w mieście kooperatywę towarową (Spółdzielnia Robotników Chrześcijańskich), która z czasem rozrosła się w trzy sklepy i drugą piekarnię, obsługując głównie robotników.

W zakresie działalności kulturalnej zainspirował przekształcenie istniejącej przy Stowarzyszeniu Robotników Chrześcijańskich (przetrwowało ono przez cały okres międzywojenny mimo zmienionej formuły działania) sekcji dramatycznej w specjalną organizację pod nazwą Towarzystwo Miłośników Sceny, dla której opracował statut. Towarzystwo wystawiało w sali chrześcijańskich związków zawodowych sztuki polskie (*Trylogia* oraz *Krzyżacy* Henryka Sienkiewicza, *Zaczarowane koło* Lucjana Rydla, jasełka itp.), umacniające ducha patriotyzmu i przywiązania do chrześcijaństwa. W 1924 r. w imieniu zarządu ChZZ otworzył kino „Polonia”, które miało mieć charakter oświatowo-popularny; jednak po rocznej działalności, z powodu dużego deficytu, musiano je wydzierżawić.

Zainicjował także działalność oświatową wśród robotników, organizując dla nich kursy społeczne, które z czasem — przy dużym zaangażowaniu Franciszka Zielińskiego, dyrektora Gimnazjum im. Jana Długosza — zostały w 1926 r. przekształcone w Chrześcijański Uniwersytet Robotniczy.

W 1921 r. założył koło Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji we Włocławku, jako odpowiednik polityczny chrześcijańskich organizacji kulturalno-oświatowych i zawodowych, i objął w nim stanowisko sekretarza. Udało mu się wciągnąć do tej partii niektórych przedstawicieli włocławskiej inteligencji.

Tak intensywna działalność ks. Petrykowskiego prowadziła do szybkiego wyczerpywania się sił. Dlatego w 1928 r. zrezygnował on z wszystkich funkcji pełnionych we Włocławku. Zgodnie z jego sugestią, biskup włocławski w następnych latach powierzał pracę społeczną wśród robotników jednemu z wikariuszy (miało to rzekomo ułatwiać pracę): najpierw (1928–1931) ks. Stanisławowi Wojsie, wikariuszowi przy katedrze włocławskiej, a następnie kolejnym wikariuszom w parafii św. Jana — ks. Józefowi Gołębiowskiemu (1931–1932), ks. Michałowi Szwabińskiemu (1932–1934) i ks. Aleksandrowi Kwiatkowskiemu (1934–1935). Dopiero kolejny patron chrześcijańskich związków zawodowych, ks. Stanisław Tywonek, był przydzielony bezpośrednio do tej pracy.

Ksiądz Petrykowski 28 IX 1928 r. objął obowiązki proboszcza w Rossoszycy. Tam odnowił kościół i wymalował jego wnętrze, sprawił dzwony, założył

chór kościelny, kółko rolnicze, stowarzyszenie młodzieży, zorganizował kursy oświatowo-gospodarcze dla gospodyń. Po trzech latach (28 IX 1931) przeszedł na równorzędną placówkę do Krzywosądz, gdzie pracował bardzo ofiarnie i był lubiany przez parafian. W 1936 r. wybrany tu został na przewodniczącego Komitetu Bibliotecznego w gminie Sędzin. Od 1930 r. był członkiem wspierającym Bratniej Pomocy Wychowawców Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

Aresztowany przez Niemców 26 VIII 1940 r. i osadzony w obozie przejściowym w Szczyglinie, a następnie 29 VIII tr. przywieziony do Sachsenhausen i przydzielony do pierwszej izby 18. baraku. Zmarł z wycieńczenia, na zapalenie płuc, zapewne w październiku 1940 r. (data śmierci podana przez władze obozowe: 22 IX 1940) w szpitalu obozowym. Ciało spalono w krematorium. Urna z prochami pochowana została na cmentarzu w Krzywosądz i miejsce to oznaczono nagrobkiem. W tamtejszym kościele parafialnym upamiętnia go tablica i umieszczony obok portret fotograficzny z 1921 r. Nazwisko jego znajduje się na pomniku w Sachsenhausen poświęconym zmarłym tam kapłanom.

ADW, Akta personalne ks. S. Petrykowskiego, sygn.: pers. 252 (33 k.); — *Schematyzmy... 1913–1939*; — Frątczak W., *Diecezja włocławska*, s. 359; tenże, *Kościół rzymskokatolicki we Włocławku w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Włocławek*, t. 2, s. 242, 243; Jacewicz W., Woś J., *Martyrologium*, z. 4, s. 489; Librowski S., *Ofiary*, s. 120–121; tenże, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiore podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, cz. 1, z. 4, „Arch. Bibl. Muz.” 1973, t. 26, s. 174; Petrykowski S., *Ruch chrześcijańsko-społeczny we Włocławku od 1919–1928 roku*, [w:] *1903–1933. Jednodniówka ku upamiętnieniu trzydziestolecia ruchu chrześcijańsko-społecznego we Włocławku*, Włocławek 1933, s. 7–9; *Priester im KZ Sachsenhausen. Der Gedenkstein für die inhaftierten katholischen Geistlichen*, Berlin 2007, s. 113; Wajer J., *Życie kulturalne*, s. 227, 238 (błędne imię: Stanisław); *Włocławek*, t. 2, s. 32, 39, 40, 54, 242, 243, 340; Waszkiewicz Z., *Życie polityczne Włocławka w latach 1918–1939*, [w:] *Włocławek*, t. 2, s. 32, 39, 40, 54; — Fot. z arch. kościoła w parafii Krzywosądz.

Kazimierz Rulka

PIECYK STANISŁAW

(1921–1984) nauczyciel muzyki, dyrygent orkiestr, ppor. Ludowego Wojska Polskiego, absolwent Oficerskiej Szkoły Kapelmistrzów, harcmistrz, więzień obozu koncentracyjnego Sachsenhausen-Oranienburg, członek Związku Bojowników o Wolność i Demokrację

Urodził się 14 VIII 1921 r. we Włocławku w rodzinie Władysława, robotnika, strażaka OSP Włocławek, i Marianny z d. Błaszczyk. Był najstarszym spośród czworga rodzeństwa. Miał dwie siostry — Marię i Genowefę oraz brata Józefa.

Uczęszczał do Szkoły Powszechnej nr 1 przy ul.

Żeromskiego, którą ukończył w 1934 r. Równocześnie uczył się języka francuskiego. Lekcje udzielała mu jego matka chrzestna, nauczycielka. W tym samym roku podjął naukę w wieczorowej szkole zawodowej, w której ukończył trzy klasy. W tym czasie uczył się muzyki w OSP przy ul. Żabiej, u jej dyrygenta Tomasza Makucha. Z powodu trudnej sytuacji materialnej rodziny, chcąc ulżyć ojcu, zarabiał jako pomocnik malarski i dekarSKI przy różnego rodzaju pracach budowlanych. W okresie zimowym, kiedy nie było pracy, bezrobotni potwierdzali swój status poprzez uzyskanie odpowiedniego wpisu w swej książeczce w urzędzie pracy. Podczas tych wizyt zetknął się z młodzieżą z Organizacji Młodzieżowego Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego. Zachęcony przez kolegów, wiosną 1936 r. wstąpił do tej organizacji.

We wrześniu 1937 r. zgłosił się na ochotnika do wojska, gdyż jego marzeniem była gra w orkiestrze wojskowej. Został przyjęty do 1 Pułku Lotniczego w Warszawie. Tam grał w orkiestrze i jednocześnie jako elew, po uprzednim zdaniu egzaminu, uczęszczał do państwowego Konserwatorium Muzycznego, gdzie ukończył trzeci rok studiów. Wojna uniemożliwiła mu kontynuowanie nauki.

Brał czynny udział w wojnie obronnej 1939 r. Podczas działań wojennych był dowódcą patroli (drużynowym). Jego oddział 15 IX tr. stoczył ostatnią walkę (na bagnety) z okupantem we wsi Kopcice k. Gar-

wolina. Po przegranej bitwie został wraz z innymi jej uczestnikami aresztowany i osadzony w punkcie zbiornym Siedlce–Węgrów. Więziony był od 16 IX tr. w Siedlcach i Łukowie. Udało mu się stamtąd zbiec i przez Warszawę powrócił do Włocławka, gdzie musiał się ukrywać. W tym czasie uczył się eksternistycznie języka francuskiego, z myślą o wyjeździe do Francji i wstąpieniu do wojska. Wyjechał z Włocławka na początku lutego 1940 r. Podczas podróży na terenie Niemiec został aresztowany i uwięziony w Hamburgu, potem w Gustrowie. Po serii ciężkich przesłuchań 14 VII 1940 r. został wysłany do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen-Oranienburg jako więzień polityczny o numerze 32869 za rzekomy kolportaż prasy. W więzieniach i obozie koncentracyjnym przebywał od 14 II 1940 r. do 2 V 1945 r. W obozie pracował jako stolarz, a w dniu wolnym od pracy, jakim była niedziela, prowadził zajęcia z orkiestrą obozową. Wielu kolegów nauczył grać na instrumentach muzycznych.

W dn. 19 IV–2 V 1945 r. wraz ze współwięźniami z obozu szedł w marszu śmierci pod eskortą SS. W Schwerinie marsz zakończył się oswobodzeniem. Bardzo słaby i schorowany trafił do szpitala. Do Włocławka wrócił 8 VIII 1945 r. i zaraz podjął pracę w Zakładach Celulozowo-Papierniczych jako robotnik, wstąpił także do orkiestry. Pracował tam do 8 VII 1946 r. Z racji założenia rodziny i braku perspektyw na mieszkanie wyjechał do pracy do Gdańska. Tam zarabiał, grając w etatowej orkiestrze PKP. Podczas jednego z koncertów w Gdańsku rozpoznał obozowego kapo. Kiedy zgłosił to do władz państwowych, poradzono mu, żeby opuścił Gdańsk w ciągu jednej nocy. Wrócił do Włocławka. Po złożeniu dokumentów o przyjęcie do wojska został zatrudniony w charakterze podoficera zawodowego w Rejonowej Komendzie Uzupelnień. Powołanie otrzymał 15 IX 1946 r. do 1 Pułku Pontonowego we Włocławku jako orkiestrant-solista w stopniu kaprala zawodowego. W trakcie służby ukończył kurs sanitarny i telegrafistów. W maju 1948 r. skierowany został do Szkoły Oficerskiej Kapelmistrzów w Łodzi, a później w Rembertowie, którą ukończył w 1950 r. Był kapelmistrzem, posiadał także uprawnienia instruktora artystycznego.

Ze względu na częste zmiany zamieszkania napisał raport o zwolnienie ze służby wojskowej, pozytywnie rozpatrzony. W wojsku zawodowym służył

do 1955 r. Po odejściu z wojska prowadził zespoły artystyczne.

Od 11 XII 1955 r. do 1 VI 1956 r. był kierownikiem Domu Kultury w Sieradzu. Od 1 VII 1956 r. do 1 II 1958 r. był kierownikiem Domu Kultury i kapelmistrzem w Głownie. W okresie od 15 III 1958 r. do 1 VII 1960 r. był kierownikiem magazynu we Włocławskich Zakładach Celulozowo-Papierniczych. Od 1 IX 1960 do 31 VIII 1962 r. był nauczycielem muzyki w Szkole Podstawowej nr 6 we Włocławku, a od nowego roku szkolnego 1962/1963 do 31 VIII 1979 r. był nauczycielem w Państwowej Szkole Muzycznej we Włocławku. Uczyl także muzyki w szkołach w Wieńcu-Zdroju i Lubrańcu. Prowadził zespoły muzyczne w Chełmicy, Świętosławiu i Brześciu Kujawskim.

Był instruktorem ZHP, harcmistrzem, prowadził orkiestrę harcerek w Komendzie Hufca ZHP oraz przyzakładową orkiestrę dętą zakładu „Drumet”. Orkiestry zakładowe grały na uroczystościach państwowych, kościelnych i rozrywkowych. Wykształcenie wojskowe nie uprawniało do podjęcia pracy w cywilu, dlatego też uzupełnił średnie wykształcenie ogólnokształcące. Maturę uzyskał w Liceum Ogólnokształcącym dla Pracujących we Włocławku w 1962 r., a w 1968 r. ukończył Liceum Pedagogiczne w Grudziądzu, aby uzyskać uprawnienia pedagogiczne.

Uczestniczył w corocznych zjazdach dyrygentów orkiestr dętych organizowanych cyklicznie w różnych miastach Polski. Rozpisywał sam nuty na różne instrumenty dęte dla orkiestr, współpracował także z dyrygentem orkiestry seminaryjnej we Włocławku.

Opublikował w czasopiśmie „Na Straży Wolności” artykuł pt. *Wielki kompozytor narodu polskiego (w 79 rocznicę śmierci Stanisława Moniuszki)*. W rękopisie pozostawił „Historię muzyki miasta Włocławka i okolic 1340–1939”, „Historię muzyki rozrywkowej miasta Włocławka” i „Orkiestra daleka i z bliska” oraz „Notatki dotyczące historii muzyki miasta Włocławka 1953–1970”, a także „Moje wspomnienia obozowe”.

Udzielał się społecznie w różnych organizacjach. Należał do Związku Byłych Więźniów Politycznych we Włocławku, ZMP w Oficerskiej Szkole Kapelmistrzów Wojskowych w Rembertowie. Był prezesem Związku Zawodowego Muzyków we Włocławku

i członkiem ZBOWiD oraz biegłym w swoim zawodzie przy Sądzie Powiatowym we Włocławku. Prowadził pogadanki na temat obozów koncentracyjnych. W obozie koncentracyjnym Sachsenhausen, który zwiedzał wraz ze swoim kolegą obozowym — Niemcem Erichem Pretschnerem w 1967 r., wygłosił pogadankę ilustrującą film o tym obozie dla zwiedzających go w tym czasie około 200 Niemców.

Zmarł 26 V 1984 r. we Włocławku, pochowany został na cmentarzu komunalnym.

Posiadał następujące odznaczenia państwowe i resortowe: Odznakę Grunwaldu (27 X 1946, nr 116067), Medal „Zwycięstwa i Wolności” (23 X 1972, nr 90271-237), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (3 I 1981), Medal „Za udział w wojnie obronnej 1939” (1982), Odznakę „Zasłużony działacz kultury” (13 V 1979, nr 2168-79/5), List pochwalny za całokształt pracy kulturalno-oświatowej nadany przez Urząd Wojewódzki we Włocławku. Upamiętniony został na tablicy, wmurowanej w kościele garnizonowym we Włocławku, poświęconej zasłużonym dla Włocławka.

Związek małżeński zawarł 19 V 1946 r. z Krystyną z d. Wojtasiak. Mieli troje dzieci: Grażynę (ur. 16 IX 1947), wiolonczelistkę, Jadwigę (ur. 20 IX 1948), gastronomą, oraz syna Marka (ur. 17 VI 1956–5 XII 2013), nauczyciela muzyki.

APW, Akta Stanisława Piecyka (1921–1984) — muzyka z Włocławka i więźnia KL Sachsenhausen — lata 1936–1984 zawierające: zyciorys z 1980 r., wycinki prasowe dotyczące Stanisława Piecyka 1952–1981 r., Korespondencja w sprawie zwolnienia z wojska i przeniesienia do rezerwy, Korespondencja z Główną Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce 1968–1982 r., zaświadczenia i odpisy dokumentów urzędowych 1946–1960, Świadczenia ukończenia Szkoły Oficerskiej Kapelmistrzów Wojskowych w Rembertowie 1949–1950, Legitymacja wojskowa oficera rezerwy 1953–1955 r., Karta rejestracyjna muzyka rozrywkowego Piecyk Stanisław 1963–1969 r., Legitymacja instruktora amatorskich zespołów artystycznych Piecyk Stanisław 1969 r., Legitymacja kombatanta ZBOWiD Piecyk Stanisław 1984 r., Legitymacja Odznaki Grunwaldzkiej Piecyk Stanisław 1946 r., Legitymacja medalu „Zwycięstwa i Wolności” Piecyk Stanisław, Legitymacja odznaki „Zasłużony działacz kultury” Piecyk Stanisław 1979 r., Legitymacja Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski Piecyk Stanisław 1980 r., Legitymacja medalu „Za udział w wojnie obronnej 1939” Piecyk Stanisław 1982 r., korespondencja osobista z

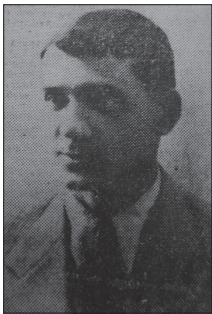
P

KL Sachsenhausen z roku 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, dokumenty dotyczące pobytu w KL Sachsenhausen z roku 1945, List Stanisława Piecyka do Polskiego Radia dotyczący „kapo” z KL Sachsenhausen 1970 r., materiały dotyczące KL Sachsenhausen 1967–1975 r.; — Fot. z arch. rodzinnego Jadwigi Majewskiej.

Jadwiga Majewska

PIENIAŻEK JAN

(1904–1945), budowniczy we Włocławku, zamordowany przez Niemców w styczniu 1945 r.

Urodził się 7 III 1904 r. w Myszkowie, par. Żarki, woj. kieleckie, w rodzinie Franciszka i Józefy z d. Wielimbork (c. Józefa i Marcjanny z d. Woydyło). Jego ojciec był robotnikiem kolejowym, matka zajmowała się prowadzeniem domu. Nie wiadomo, czy Jan był jedynym ich dzieckiem. Nie

są znane jego dalsze losy związane z nauką oraz z powodem zamieszkania we Włocławku, zapewne musiał jednak posiadać ukończone szkoły, gdyż zajmował się budownictwem. Cała rodzina mieszkała we Włocławku przy ul. Chłodnej 5, grób matki znajduje się na miejscowym cmentarzu komunalnym.

Jan Pieniążek był dyplomowanym budowniczym miejskim, ale nie wiadomo, czy był właścicielem firmy budowlanej, czy też pracownikiem samorządu Włocławka.

Przez wiele lat był prawdopodobnie związany z PPS we Włocławku. W jego domu odbywały się zebrania partyjne.

Jan Pieniążek znany był we Włocławku ze swojej działalności społecznej. Zaangażował się w działalność Związku Zawodowego Pracowników Miejskich i Komunalnych, aktywny był też w Towarzystwie Uniwersytetu Robotniczego, które zajmowało się samokształceniem, organizacją akcji odczytowych, działalnością wydawniczą oraz animacją ruchu artystycznego wśród robotników. Należał też do antyfaszystowskiej Ligi Obrony Praw Człowieka i Obywa-

tela założonej w 1921 r., a której celem była obrona swobód demokratycznych. Pieniążek działał w niej przeciw prześladowaniom politycznym, a także nietolerancji, występował m.in. w obronie więźniów politycznych i domagał się likwidacji obozu w Berezie Kartuskiej.

W czasie okupacji niemieckiej J. Pieniążek związał się z komórką PPR we Włocławku od chwili jej powstania w 1942 r. Zebrania członków odbywały się często w jego domu przy ul. Chłodnej, podczas których rozprawdzano „cegiełki partyjne” i obligacje na cele walki z okupantem, dyskutowano też o sytuacji na frontach, o której uzyskiwano informacje z nasłuchów radiowych i z gazetek partyjnych przywożonych do Włocławka z Łodzi.

Został aresztowany przez gestapo latem 1944 r. za działalność konspiracyjną w komórce PPR we Włocławku przeciw Niemcom. Od tego czasu aż do stycznia przebywał w więzieniu gestapo przy ob. ul. Kościuszki we Włocławku, gdzie torturami chciano wymusić zeznania o innych członkach PPR w mieście. W dn. 18 I 1945 r., na dwa dni przed wkroczeniem Armii Czerwonej do Włocławka, Niemcy wywieźli ostatnich dziesięciu więźniów politycznych do lasu w rejonie Wieńca, gdzie nad wcześniej przygotowanym dołem dokonali egzekucji strzałami w głowę. Zginęli tam wszyscy przywiezieni, wśród nich małżeństwo Józef i Stanisława Migdalscy z synem Zygmuntem z Telążnej Leśnej, K. Radawski, B. Kamiński, P. Tajewski i dwie osoby o nieustalonych nazwiskach. Wśród zamordowanych był Jan Pieniążek, który tak jak wszyscy zmarł w wyniku rany postrzałowej w głowę. Jeszcze podczas jazdy z samochodu wyskoczyła żona B. Kamińskiego, która nawoływała pozostałych do ucieczki, ale nikt nie poszedł w jej ślady prawdopodobnie z powodu ran odniesionych podczas tortur. Jako jedynej udało jej się przeżyć. Po dokonanym morderstwie Niemcy zasypali i zamaskowali miejsce kaźni. Odkryte zostało zupełnie przypadkowo w dn. 15 V 1945 r. przez dzieci zbierające konwalie; 17 V została przeprowadzona ekshumacja z udziałem m.in. Anieli Pieniążek, która rozpoznała zwłoki męża. W dwa dni później odbył się zbiorowy pogrzeb ofiar tej zbrodni, który — poprzedzony mszą żałobną — przerodził się w manifestację antywojenną z udziałem kilku tysięcy mieszkańców Włocławka.

Jan Pieniążek zawarł związek małżeński z Anielą z d. Stalińską w dn. 24 IV 1938 r. w parafii św. Stanisława we Włocławku. Aniela w chwili zawarcia małżeństwa miała 29 lat (ur. 30 V 1908 w Józefowie) i była z zawodu higienistką, wraz z rodziną mieszkała we Włocławku przy ul. Reymonta 5. Po wojnie pracowała w Przychodni Zakładowej Zakładów Celulozowo-Papierniczych we Włocławku. Zmarła w dn. 24 IX 1996 r. we Włocławku i została pochowana na miejscowym cmentarzu komunalnym.

Parafia św. Stanisława we Włocławku, Akt ślubu nr 44/1938; — „Wiadomości Włocławskie”, nr 119 z 22 VI 1945 r., s. 4; „Gazeta Kujawska”, nr 290 z 6 XII 1967 r., s. 4; — Fot.: z „Gazeta Kujawska”, nr 290 z 6 XII 1967 r., s. 4.

Władysław Kubiak

PIERNIKOWSKI SŁAWOMIR RYSZARD

(1958–2014), harcmistrz Włocławskiej Chorągwi Związku Harcerstwa Polskiego, wójt gminy Lubanie

Urodził się 5 X 1958 r. we Włocławku. Jego rodzice mieszkali w Lubaniu, ojciec, Ryszard Stanisław (24 X 1934–11 XII 2005), z zawodu był inspektorem BHP, matka, Krystyna z d. Kaźmierczak (ur. 21 X 1935), była nauczycielką języka polskiego. Brat Marek (ur. 7 V 1961)

— tancerz Państwowego Zespołu Pieśni i Tańca „Mazowsze”.

Sławomir Piernikowski Szkołę Podstawową w Lubaniu ukończył 7 VI 1973 r., po czym w l. 1973–1978 uczęszczał do Technikum Mechanicznego im. Franciszka Zubrzyckiego we Włocławku, które ukończył złożeniem egzaminu maturalnego. Dalszą edukację odbywał w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku (ob. Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku), gdzie studiował na kierunku administracja publiczna, uzyskując 24 IV 2003 r. tytuł licencjata, a 9 VI 2006 r. obronił, w tej samej

uczelni, pracę dyplomową, otrzymując tytuł zawodowy magistra pedagogiki.

Jego rodzice byli znanymi z aktywności działaczami Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Związku Harcerstwa Polskiego. Matka Krystyna od chwili utworzenia gminnych związków drużyn ZHP do 15 VIII 1976 r. była komendantką Hufca ZHP Włocławek-Gmina. W związku z tym młody Sławomir wyrastał w środowisku aktywnym społecznie, związanym z oświatą, harcerstwem i kujawskimi tradycjami ludowymi. Rodzice zadbali, by od najmłodszych lat pobierał lekcje w zakresie gry na instrumentach, co w późniejszej działalności harcerskiej było bardzo przydatną umiejętnością.

Z formą zorganizowanego harcerstwa zetknął się w szkole średniej, gdzie zdobył wiedzę i umiejętności pozwalające na złożenie zobowiązania instruktorskiego (1976) oraz uzyskanie stopnia przewodnika. W harcerskiej służbie uzyskał stopień harcmistrza.

Jako przygotowany do działalności instruktor został zatrudniony na stanowisku kierownika Wydziału Kultury i Propagandy we Włocławskiej Komendzie Chorągwi ZHP (KCh ZHP). Funkcję tę pełnił od 1 X 1978 r. do 31 X 1984 r. W tym czasie odbył zasadniczą służbę wojskową: w Mińsku Mazowieckim (23 X 1979–20 II 1980) i w Budowie k. Złocieńca (5 I 1982–29 IV 1983), po czym decyzją Wojskowej Komendy Uzupełnień we Włocławku został przeniesiony do rezerwy.

Po powrocie z wojska S. Piernikowski był współorganizatorem licznych harcerskich festiwali kultury, zlotu z okazji 70-lecia ZHP, turniejów drużyn sztandarowych, turniejów wiedzy obywatelskiej, rajdów pieszych oraz rowerowych po Kujawach i ziemi dobrzyńskiej, kampanii związanych z dziedzictwem przodków województwa włocławskiego i wielu innych przedsięwzięć. Jego osobistym największym osiągnięciem, w tym okresie, była kampania programowa „Myśmy godnymi synami”, której ukoronowaniem był zlot włocławskich harcerzy oraz odsłonięcie obelisku „Tym co walczyli na śmierć — za wolność 1830–1863” na Falbance (osiedle Południe we Włocławku), poświęconego Pamięci Potyczki Powstańczej 1863 r. Od tego czasu, w styczniowe rocznice, harcerze i uczniowie pobliskich szkół oraz od dwóch dekad władze samorządowe Włocławka składają wiązanki kwiatów pod obeliskiem.

Służbę w harcerskim mundurze S. Piernikowski łączył z działalnością kulturalną, jaka prowadzona była przez Dom Kultury w Lubaniu. Jako muzyk amator oraz aktor amator brał udział w licznych przedsięwzięciach związanych z propagowaniem kujawskiego folkloru. W tym czasie, ale i w późniejszych okresach, lubańskie środowisko znane było z tej działalności w wielu miejscowościach województwa i Polski.

W dn. 4 V 1978 r. wstąpił do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej działającej przy organizacjach młodzieżowych we Włocławku. Działalność partyjną od 1999 r. kontynuował w Sojuszu Lewicy Demokratycznej, będąc także wiceprzewodniczącym Rady Powiatowej we Włocławku. Startując z Koalicyjnego Komitetu Wyborczego Sojusz Lewicy Demokratycznej — Unia Pracy, woj. kujawsko-pomorskie, wygrał wybory do Rady Powiatu Włocławskiego w 2002 r. W 2003 r. zrezygnował z wszelkiej aktywności partyjnej.

W dn. 1 XI 1984 r. na zasadzie porozumienia między KCh ZHP i Gminną Spółdzielnią „Samopomoc Chłopska” w Lubaniu S. Piernikowski przeszedł od 1 XI 1984 r. do pracy w tej jednostce. Tam do 31 V 1990 r. pełnił funkcję prezesa. Następnie, od 1 VI 1990 do 31 I 1999 r., kierował włocławskim oddziałem Gdańskich Zakładów Elektronicznych „UNIMOR”, potem podjął pracę w Samodzielnym Publicznym Zespole Przychodni Specjalistycznych we Włocławku, gdzie był kierownikiem Działu Organizacji i Zarządzania (1 IX 2000–17 XI 2002).

Po przeprowadzonej kampanii pod hasłem „Ponad podziałami” wygrał wybory na wójta gminy Lubanie i stanowisko to objął 18 XI 2002 r., które pełnił aż do śmierci.

Za jego kadencji, wspólnie z kolejnymi radami gminy Lubanie, zrealizowano kilkadziesiąt ważnych dla miejscowej społeczności zadań. Do najważniejszych zaliczyć należy m.in.: budowę szkoły podstawowej w Lubaniu, kapitalny remont szkół podstawowych w Ustroniu i Przywieczerynie, remont Gminnego Ośrodka Kultury, przebudowę lokalnych dróg i budowę chodników, rozbudowę sieci wodociągowych i kanalizacyjnych, budowę studni głębinowych, modernizację oczyszczalni ścieków, zakup dwóch wozów strażackich dla istniejących na terenie gminy jednostek OSP, budowę boisk sportowych, unowocześnienie infrastruktury sportowej i rekre-

acyjnej, budowę świetlic wiejskich, dbałość o środowisko i bezpieczeństwo publiczne oraz obiekty służące działalności kulturalno-rozrywkowej, wspieranie licznych inicjatyw Gminnego Ośrodka Kultury w Lubaniu (zespoły folklorystyczne, orkiestra dęta itp.).

Sławomir Piernikowski znany był jako działacz spółdzielczy w Kujawsko-Dobrzyńskim Banku Spółdzielczym oraz w Spółdzielni Handlowo-Usługowej „Samopomoc Chłopska” w Lubaniu, jako radny powiatu włocławskiego (1999–2002) i jako przewodniczący jej Rady (2001–2002). Był także aktywnym członkiem władz gminnych i powiatowych Związku OSP we Włocławku, członkiem OSP w Lubaniu (od 1 I 2006).

Za swoją działalność społeczną był wielokrotnie wyróżniany i nagradzany, otrzymał m.in.: Krzyż „Za Zasługi dla ZHP” (8 V 1984), Odznakę „Przyjaciół Dziecka” (30 IX 1986), Brązową Odznakę „Za Zasługi dla Województwa Włocławskiego” (3 V 1986), Brązowy Krzyż Zasługi (7 VI 1989), Złoty Medal „Za Zasługi dla Pożarnictwa” (dwukrotnie: 4 IV 2002, 4 V 2005), Złotą Odznakę Honorową Polskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów (dwukrotnie: 2 XI 2004, 1 III 2011), Brązowy Medal „Za Zasługi dla Obronności Kraju” (4 XI 2004), Medal „Za Zasługi dla Harcerstwa Kujawsko-Pomorskiego” (22 II 2005), Srebrną Odznakę Honorową Polskiego Związku Koszykówki (4 V 2005), Złotą Honorową Odznakę „Przyjaciół Harcerstwa” (29 V 2006), Odznakę Honorową „Zasłużony dla Rolnictwa” (29 X 2007), Odznakę „Zasłużony Działacz Ruchu Spółdzielczego” (6 XI 2007), Złotą Odznakę Honorową Kujawsko-Pomorskiego Związku Piłki Nożnej (3 II 2009), Odznakę „Za Zasługi dla Kółek Rolniczych” (22 VI 2010), Medal „Za Zasługi dla Łowiectwa Kujawsko-Pomorskiego” (5 VIII 2013), Złoty Znak Związku OSP RP (20 IV 2012).

Sławomir Piernikowski zmarł 30 IX 2014 r. i 4 X został pochowany na cmentarzu parafialnym w Lubaniu. W ceremonii pogrzebowej, poprzedzonej żałobnym nabożeństwem w kościele pw. św. Mikołaja w Lubaniu, udział wzięły m.in. delegacje pracowników samorządowych z powiatu włocławskiego, przedstawiciele OSP i organizacji społecznych oraz harcerze i instruktorzy byłej Włocławskiej Chorągwi ZHP.

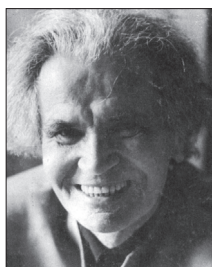
Sławomir Piernikowski zawarł związek małżeński 27 VI 1981 r. z Haliną Janiną Zapiec (ur. 26 VI 1959), c. Bogumiła i Genowefy Krysińskiej. Z tego związku urodzili się: synowie Maciej (13 XII 1981) — ojciec Igi i Ryszarda, Cezary (27 II 1983) i córka Agata (30 V 1988).

APW, Kronika Włocławskiej Chorągwi ZHP, syg. 3; Arch. USC we Włocławku; Arch. domowe H. Piernikowskiej z Lubania; — www.promocjewloclawskie [dostęp: 30 IX 2014]; www.kujawy.info [dostęp: 30 IX 2014]; <http://wybory2002.pkw.gov.pl/prada/gw1/w04/p0418/index.html>; Relacja Jadwigi Śniegowskiej — komendantki Włocławskiej Chorągwi ZHP; — Fot. ze zbiorów Haliny Piernikowskiej.

Zdzisław Jan Zasada

PIETRKIEWICZ (PETERKIEWICZ) JERZY MICHAŁ

(1916–2007), poeta, powieściopisarz, tłumacz, historyk literatury, profesor Uniwersytetu Londyńskiego

Urodził się 29 IX 1916 r. w Fabiankach (pow. włocławski) w rodzinie chłopskiej jako syn Jana Pietrkiewicza (1870–1931) i Antoniny z Politowskich (1874–1930).

Dzieciństwo spędził w domu rodzinnym. Do szkoły podstawowej uczęszczał w gminnych Fabiankach, a po jej ukończeniu

i zdaniu odpowiedniego egzaminu wstępnego rozpoczął naukę w Gimnazjum im. ks. Jana Długosza we Włocławku. Jego rodzice wcześniej zmarli, a on zamieszkał w internacie Gimnazjum. W 1934 r. ukończył szkołę, która dała mu znakomite przygotowanie intelektualne, i rozpoczął pięcioletnie studia w Warszawie. Studiował w Wyższej Szkole Dziennikarskiej, a w roku akademickim 1938/1939 uczęszczał także na zajęcia z zakresu historii na Uniwersytecie Warszawskim. Mieszkając w Warszawie, włączył się w nurt autentyzmu.

Po wybuchu II wojny światowej przestał pracować jako wydawca literacki w dzienniku, emigracja

rozpoczęła się dla niego wraz z rozkazem ewakuacji przez granicę rumuńską. Przez Rumunię, Włochy i Francję przedostał się do Wielkiej Brytanii, gdzie dotarł 22 VI 1940 r. Zbyt wątły, po przebytych niedawno operacjach żołądka, nie walczył w szeregach wojska, należał bowiem do tych nielicznych w jego pokoleniu Polaków, którzy wojnę wykorzystali dla nauki i dla literatury. Dzięki pomocy British Council w l. 1941–1944 studiował język angielski i angielską literaturę na najstarszym szkockim uniwersytecie — w St. Andrews (University of St. Andrews), gdzie zakończył naukę tytułem M.A., czyli magisterium z angielskiej literatury średniowiecznej. Studiował także łacinę, literaturę niemiecką i filozofię, a w l. 1944–1947 studiował w King's College w Londynie (King's College London), gdzie uzyskał stopień Ph.D (doktorat) na podstawie naukowej pracy komparatystycznej z zakresu angielskiej i polskiej liryki. Jego praca doktorska nosiła tytuł *Porównawcze badanie angielskiej poezji lirycznej z polskiego punktu widzenia, ilustrowane angielską antologią z polskimi tłumaczeniami i krytycznym komentarzem*. Ta praca stworzyła podstawy dla kolejnej publikacji w języku polskim — *Antologii liryki angielskiej 1300–1956*, wydanej w 1958 r. Był pierwszym Polakiem w historii tejże uczelni, który zdobył doktorat. Opanował doskonale język angielski. Osiedlił się na stałe w Londynie i zaczął nauczać w School of Slavonic and East European Studies, London University. W 1950 r. zatrudniono go jako wykładowcę języka polskiego i literatury. W 1972 r. otrzymał tytuł profesora, a w l. 1972–1977 był dziekanem Wydziału Języków i Literaturoznawstwa Słowiańskich na tejże uczelni londyńskiej. W 1980 r. przeszedł na emeryturę. Z pracy na uczelni zrezygnował w proteście przeciw obniżaniu poziomu nauczania języka polskiego. W tymże roku otrzymał nagrodę Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie, a w 1994 r. nagrodę im. Włodzimierza Pietrzaka, przyznaną przez Stowarzyszenie „PAX”.

Jerzy Pietrkiewicz uzyskał wyjątkową w Anglii rangę uniwersytecką — otrzymał katedrę, którą się określa jako *personal chair*. Jest to niejako osobista katedra, która ulega likwidacji dopiero po śmierci profesora.

Poeta otrzymał od papieża Jana Pawła II specjalny immunitet, na mocy którego jedynie jego przekłady (na jęz. angielski) poezji Karola Wojtyły i papieża

Jana Pawła II są traktowane jako pełnoprawne na całym świecie.

Jerzy Pietrkiewicz dzielił swój czas między domem w Alpujarras w południowej Hiszpanii, gdzie wiele pisał, i apartamentem w Hampstead położonym na północy Londynu.

Jerzy Pietrkiewicz od 1939 r. mieszkał poza krajem i wszedł do literatury angielskiej, jednak nigdy nie zapomniał o swojej ojczyźnie. Z ogromnym sentymentem i serdeczną wdzięcznością wspominał lata spędzone we wrocławskim Gimnazjum (m.in. w anglojęzycznej autobiografii). Jak podkreśla bp Roman Andrzejewski, „wśród osób apelujących o wskrzeszenie »Długosza« właśnie był Jerzy Pietrkiewicz, najstarszy Długosza”. Na prośbę bp. Andrzejewskiego napisał hymn dla nowego „Długosza”, dając mu renesansowy tytuł „Vita nuova”. Postarał się również, by znakomity kompozytor Marian Sawa ułożył melodię z motywami kujawiaka i mazurka. Uczestniczył także w uroczystej inauguracji roku szkolnego 2003/2004. Jerzy Pietrkiewicz jest wybitnym pisarzem, który swój rodzinny region wprowadził do kultury europejskiej. Potrafił doskonale zintegrować wewnętrznie trzy kręgi tożsamości — krąg tożsamości lokalnej, narodowej i europejskiej.

Jego różnorodna twórczość obejmuje polskojęzyczną poezję, anglojęzyczne powieści, szkice krytyczne, sztukę teatralną. Opublikował wiele tomów poezji w języku polskim, wiele zbiorów wierszy wybranych, dziewięć bardzo cenionych powieści w języku angielskim oraz anglojęzyczną autobiografię, cztery obszernie zbiory przekładów poezji i książki krytycznoliterackie. Stał się też uznanym tłumaczem poezji polskiej na język angielski. Przełożył wszystkie publikowane wiersze Karola Wojtyły, ukazały się one w dużych nakładach w Wielkiej Brytanii i w Stanach Zjednoczonych, również w Polsce ukazały się *Poezje* Karola Wojtyły w polsko-angielskiej wersji. Opublikował dwujęzyczną wersję *Antologii liryki angielskiej 1300–1950*. Jego angielskie i polskie przekłady prozy i poezji uznawane są za kanoniczne. Pierwsze wydanie krajowe ww. *Antologii...* (Instytut Wydawniczy PAX, 1987) otrzymało nagrodę Ministra Kultury i Sztuki. W jego utworach, także tych pisanych po angielsku, często przewija się mit Fabianek i ziemi dobrzyńskiej.

Debiutował w 1934 r. wierszem pt. *Święto* opublikowanym w czasopiśmie „Kuznia Młodych”. Był

związany z grupą pisarzy ze wsi, tzw. autentystów, skupionych wokół „Okolicy Poetów”. O twórczości Jerzego Pietrkiewicza napisano setki opracowań w języku polskim i angielskim. Już w okresie międzywojennym opublikował trzy tomiki poetyckie, a na łamach czasopism publikował od czasu debiutu. W 1935 r. wydał *Wiersze o dzieciństwie*, a poemat *Prowincja*, drukowany najpierw na łamach „Prosto z mostu”, w wydaniu książkowym ukazał się w 1936 r. W 1938 r. ukazały się w wydaniu książkowym *Wiersze i poematy*. Jego wiersze ukazywały się na łamach „Okolicy Poetów”, był też stałym współpracownikiem tygodnika „Prosto z mostu” i działu literackiego dziennika „Polska Zbrojna”. Drukował w „Kamienie”, „Czasie”, „Kronice Polski i Świata”, „Myśli Narodowej”, „Tęczy”, „Warszawskim Dzienniku Narodowym”, „Kurierze Literacko-Narodowym” i wielu innych. Właściwym debiutem powieściowym tego wybitnego pisarza angielskiego jest jednak polska powieść pt. *Po chłopsku* (London 1941), będąca udaną próbą epepei chłopskiej dotyczącej pierwszej połowy okresu lat międzywojennych. Także w języku polskim napisał cykl opowiadań wojennych *Umarli nie są bezbronni* (Glasgow 1943).

Od 1980 r. książki Pietrkiewicza zaczęły się ukazywać w Polsce, przedtem był systematycznie przemilczany. Brytyjskie *Who's Who*, sprawdzian życiowego sukcesu, odnotowuje 30 jego publikacji. Wydał tomy poezji: *Znaki na niebie* (London 1940), *Pokarm cierpki* (London 1943), *Pogrzeb Europy* (London 1946), *Piąty poemat* (Paris 1950), *Poematy londyńskie i wiersze przedwojenne* (Paris 1965), *Kula magiczna* (Warszawa 1980), *Poezje wybrane* (Warszawa 1986), *Modlitwy intelektu* (Warszawa 1988), *Wiersze dobrzyńskie* (Warszawa 1994), *Metropolitan Idyll* (London 1997), *Słowa są bez poręczy* (Warszawa 1997), *Z Fabianek do Londynu. Poprzez przestrzeń poezji* (Lipno 2003, wyd. 2 Lipno 2005), *O Sójce, która chciała zobaczyć różowe zorze* (Lipno 2003, wyd. 2 Lipno 2005), *Nieznane poematy (Jana Nepomucena Rzeckiego)* (Toruń 2013). W 1949 r. napisał sztukę teatralną *Sami swoi. Zdarzyło się podczas żniw*, która została opublikowana w Toruniu w 2003 r.

W 1953 r. polski poeta stał się angielskim powieściopisarzem. Poetą pozostał do końca wyłącznie polskim. Prozaikiem jest angielskim. Ale jego pierwsza

anglojęzyczna powieść — *The Knotted Cord* (*Sznur z węzłami*) może być uznana za polską powieść, tyle że napisaną po angielsku. Jest ona akcją, tematem i wszystkimi realiami całkowicie związana z Polską. Wszystkie jego powieści pisane były w języku angielskim, który świetnie opanował, i tłumaczone (na Zachodzie) na polski. Pierwszą powieścią jest *The Knotted Cord* (London 1953, New York 1954), przekł. *Sznur z węzłami* (Warszawa 2005); *Loot and Loyalty* (London 1955), przekł. *Grabież i wierność; Future to Let* (London 1958, Philadelphia 1959), przekł. *Zrezygnować z przyszłości* (Toruń–Londyn 2016); *Isolation: A Novel in Five Acts* (London 1959, New York 1960), przekł. *Odosobnienie. Powieść w pięciu aktach* (Warszawa 1990); *The Quick and the Dead* (London 1961), przekł. *Gdy odpadają luski ciała* (Warszawa 1986); *That Angel Burning at My Left Side* (London 1963), przekł. *Anioł ognisty, mój anioł lewy* (Warszawa 1993); *The Inner Circle* (London 1966), przekł. *Wewnętrzne koło* (Warszawa 1988); *Green Flows the Bile* (London 1969); *The Third Adam* (London 1975). Na specjalną uwagę zasługuje autobiografia *In the Scales of Fate. An Autobiography* (London 1993), przekł. *Na szali Losu. Autobiografia* (Warszawa 2016).

Przez cały czas drukował opracowania z historii literatury polskiej i angielskiej, wydał m.in.: *The Other Side of Silence. The Poet at the Limits of Language* (London and New York 1970, *Literatura polska w perspektywie europejskiej* (Warszawa 1986), *Messianic Prophecy. A Case for Reappraisal* (London 1991), *Małe ojczyzny na mapie czasu* (Warszawa 2001), *Druga strona milczenia. Poeta u krańców mowy* (Warszawa 2002), *Dla pokrzepienia mózgow. Szkice literackie z lat 1940–1948. Nowoczesność w tradycji. Essay o poezji. Trust the trees* (Toruń 2002), *Polish Literature from the European Perspective. Studies and Treaties* (Łódź 2006), *Polish Prose and Verse* (London 1956), *Antologia liryki angielskiej 1300–1950* (London 1958), *Antologia liryki angielskiej 1300–1950. Wydanie dwujęzyczne* (Warszawa 1987, Warszawa 1997), *Five Centuries of Polish Poetry 1450–1950* (London 1960, Philadelphia 1962), *Five Centuries of Polish Poetry 1450–1970* (London and New York 1970).

Tłumaczenia poezji Karola Wojtyły oraz Jana Pawła II: *Easter Vigil and Other Poems*, by Karol Wojtyła (London and New York 1979), *Collected Poems*,

by Karol Wojtyła (London and New York 1982), *The Place Within: The Poetry of Pope John Paul II* (New York 1994), *Poezje. Poems*, by Karol Wojtyła (Warszawa 1998), Jan Paweł II, *Tryptyk Rzymski. Medytacje, Roman Triptych. Meditations* (Kraków 2003), John Paul II, *Roman Triptych* (London 2003).

Odnaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1995), uhonorowany Nagrodą im. ks. Czesława Lissowskiego przyznaną przez Ośrodek Kultury Dobrzyńskiej Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w Rypinie (1994), Honorowe Obywatelstwo Miasta Rypina (1995), laureat prestiżowej Nagrody im. Adama Adamandego Kochańskiego przyznawanej przez Klub Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej i Burmistrza Miasta i Gminy Dobrzyń nad Wisłą. Towarzystwo Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie uhonorowało Jerzego Pietrkiewicza wydaniem zbioru wierszy, w którego tytule nie mogło zabraknąć oczywiście Fabianek (i Londynu) — *Z Fabianek do Londynu. Poprzez przestrzeń poezji* (Lipno 2003 i 2005) oraz wydaniem pięknie ilustrowanego utworu dla dzieci *O Sójce, która chciała zobaczyć różowe zorze* (Lipno 2003 i 2005), napisanego specjalnie „Dla dzieci z fabiańskiej gminy / Na ich życzenie / A każdej Sójce na imieniny”. Z okazji jego 90. urodzin opublikowano opracowanie Adama Wróbla: *Więzi niebывале. Jerzy Pietrkiewicz*. W dn. 21 VI 2006 r. otrzymał tytuł doktora honoris causa University of St. Andrews, przyznany za wybitne osiągnięcia w dziedzinie literatury.

Z okazji setnej rocznicy urodzin Jerzego Pietrkiewicza, przypadającej w 2016 r., Adam Wróbel wygłosił cykl wykładów połączonych z prezentacjami multimedialnymi: „O życiu, działalności naukowo-dydaktycznej oraz twórczości literackiej Jerzego Pietrkiewicza”, m.in. w Klubie Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Dobrzyniu n. Wisłą, na Kujawsko-Dobrzyńskim Uniwersytecie Trzeciego Wieku we Włocławku, w Urzędzie Miasta i Gminy w Skępem podczas II Dobrzyńskiej Konferencji Bibliotekarzy zorganizowanej przez Stowarzyszenie Gmin Ziemi Dobrzyńskiej oraz Miasto i Gminę Skępe, w Bibliotece Głównej Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku w ramach VII Festiwalu Nauki, Kultury i Przedsiębiorczości, w Miejskiej Bibliotece Publicznej we Włocławku, w Szkole Podstawowej im. Jerzego Pietrkiewicza w Fabiankach.

P

Zmarł 26 X 2007 r. w Londynie. W dn. 17 XI tr. odbyły się uroczystości pogrzebowe w Szpitalu Górnym i w Skępem. Uroczystości te składały się z dwóch części; wolą Jerzego Pietrkiewicza było, aby jego prochy zostały złożone zarówno w rodzinnym grobie (gdzie spoczywają jego rodzice), jak i w Sanktuarium Maryjnym w Skępem. Urna z prochami w Sanktuarium Maryjnym złożona została w niszy obok tablicy z wierszem poety (napisanym w 1953 r.) pt. *Modlitwa do Matki Boskiej Skępskiej na dzień 8 września* i przysłonięta tablicą, na której wyryto słowa: „Wróciłem do Ciebie, Królowo Skępska”. Po jego śmierci ukazały się wyjątkowo obszerne nekrologi w prasie angielskiej, m.in. w „The Guardian” i „The Times”.

Jego imię noszą Szkoła Podstawowa w rodzinnych Fabiankach (1998) oraz Ośrodek Kultury Dobrzyńskiej Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w Rypinie (2000). Na ścianie domu rodzinnego znajduje się tablica pamiątkowa, a 6 X 2016 r. podczas uroczystych obchodów setnej rocznicy urodzin Jerzego Pietrkiewicza odsłonięto tablicę pamiątkową we wrocławskim Zespole Szkół Katolickich im. ks. Jana Długosza.

W 1948 r. ożenił się z Christine Brooke-Rose, późniejszą pisarką; byli małżeństwem bezdzietnym.

Największym marzeniem Jerzego Pietrkiewicza było pozostawienie swojej spuścizny tym, którzy tak jak on we wczesnych latach nie mieli wystarczających środków, aby pisać lub studiować zgodnie z własną wolą. W związku z tym powołano fundację jego imienia: Jerzy Peterkiewicz Educational Foundation, zgodnie z warunkami opisanymi w jego teście: „aby przyznawać stypendia pozwalające na poszerzanie wiedzy, docenienie i zrozumienie literatury polskiej i innego pisarstwa o wartościach artystycznych, historycznych, estetycznych i kulturowych wśród studentów i pisarzy pochodzenia polskiego”. Rada Powiernicza ma pieczęć nad funduszami przyznawanymi jako roczne stypendia na te cele i na finansowanie nowych tłumaczeń i wydań własnych prac Jerzego Pietrkiewicza.

Bp R. Andrzejewski, *Witając w progach odrodzonego Długosza*, Włocławek 2001; [E. Głębińska] E.G., *Pietrkiewicz Jerzy*, [w:] *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury — słownik bibliograficzny*, oprac. zespół pod red. J. Czachowskiej i A. Szałagan, t. 6: *N–P*, Warszawa 1999,

s. 348–352; *Jerzy Pietrkiewicz. Inna wersja emigracji. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej 11–12 maja 2000 roku w Toruniu*, pod red. B. Czarneckiej i J. Kryszaka, Toruń 2000; A.H. Moskalowa, *Obituaries. Jerzy Peterkiewicz. Academic and novelist who translated Pope John Paul's Poetry*, „The Guardian”, Wednesday, December 12 2007; *Professor Jerzy Peterkiewicz. Novelist who won acclaim for his free, experimental work and for his translations of the poems of Pope John Paul II*, „The Times”, Wednesday, October 31 2007; B. Stark, *Jerzy Pietrkiewicz — Gość TMZD*, „Gazeta Lipnowska. Pismo Społeczno-Kulturalne Towarzystwa Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej” 2001, R. XIII, nr 43, s. 16; K. Świągocki, *Zapomniany epos chłopski Jerzego Pietrkiewicza*, [w:] K. Świągocki, *Od romantyzmu do postmodernizmu. Wybrane szkice literackie z lat 1970–2003*, Warszawa 2006, s. 183–200; A. Wróbel, *Więzi niebывale. Jerzy Pietrkiewicz*, Lipno 2006; tenże, *O motywach dobrzyńskich w twórczości Jerzego Pietrkiewicza*, „Zeszyty Naukowe WTN” 2007, t. IV, seria A, z. 1, s. 37–42; *Działalność naukowo-dydaktyczna oraz twórczość literacka prof. Jerzego Pietrkiewicza jako walory godnej postawy gorącego patrioty i Europejczyka silnie zakorzenionego w polskości zarazem*, „Zeszyty Naukowe WSHE” 2010, t. XXX, z. 9, s. 135–159; tenże, *Literackie postacie dziecka oraz ludowo-baśniowe przywoływanie utraczonego dzieciństwa w polsko- i anglojęzycznej twórczości Jerzego Pietrkiewicza*, [w:] *Dziecko i literatura we współczesnym świecie*, pod red. B. Moraczewskiej, E. Oberlana, Włocławek 2012, s. 103–116; tenże, *Z badań nad losami emigrantów wojennych. O regionalizmie dobrzyńskim w wymiarze europejskim przez wielkiego humanistę prof. Jerzego Pietrkiewicza po polsku i po angielsku nad Tamizą uprawianym*, [w:] *Miasta, regiony i ludzie. Studia i szkice z historii powszechnej i Polski w XX wieku*, red. naukowa R. Kozłowski, Z. Girzyński, M. Golon, Toruń 2016, s. 235–262; — Fot. z internetu.

Adam Wróbel

PIETRUSZKA-JABŁONOWSKI STEFAN

(1898–1973), ksiądz, wychowanek Wyższego Seminarium Duchownego, opiekun stowarzyszeń młodzieżowych we Włocławku; kapelan żołnierzy polskich w Palestynie, duszpasterz polski w Jerozolimie

Urodził się 22 III 1898 r. w Łodzi, w rodzinie ogrodnika miejskiego Marcina i Julii z d. Ziomek. Po

ukończeniu w 1915 r. nauki w polskim progimnazjum filologicznym w Łodzi, wstąpił do Seminarium Duchownego we Włocławku. Studiował tu, przygotowując się do kapłaństwa, w l. 1915–1922. Święcenia kapłańskie otrzymał 18 VI 1922 r. w katedrze włocławskiej.

Od początku posługi kapłańskiej objawiły się jego talenty organizacyjne i pedagogiczne w pracy z dziećmi i młodzieżą. Najpierw gdy pracował jako prefekt szkół włocławskich (IX 1922–VI 1924), następnie jako wikariusz i prefekt szkół elementarnych w parafii Praszka k. Częstochowy (VI 1924–VI 1925), wreszcie jako prefekt w parafii Zagórów (VI 1925–VIII 1926). Władza diecezjalna, widząc jego predyspozycje do pracy z młodzieżą, skierowała go na specjalny miesięczny (26 I–25 II 1926) kurs prowadzony przez Wyższą Szkołę Katolickiej Nauki Społecznej w Poznaniu. Konsekwentnie, dla pogłębienia zdobytej teorii, został z kolei wikariuszem w parafii Lisków (20 VIII 1926–IV 1927), gdzie proboszczem był wybitny działacz społeczny ks. Wacław Bliźniński. Następnie zlecono mu pracę z młodzieżą, ustanawiając go prefektem w parafii Sieradz (IV 1927–VIII 1928) i tzw. patronem Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej w Sieradzu (11 VII 1927–24 VIII 1928). Widocznie dobrze w tej działalności się sprawdził, skoro po roku został sekretarzem ogólnym do spraw społecznych Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej na diecezję włocławską (24 VIII 1928–1937). Był to czas dynamicznego rozwoju tych stowarzyszeń, inspirowanych wskazaniem papieża Piusa XI co do głównego celu działalności Akcji Katolickiej, jakim było odnowienie społeczeństwa przez chrystianizację wszystkich dziedzin życia. Z czasem, po reorganizacji struktur Akcji Katolickiej zainicjowanej przez Episkopat Polski, od 17 IX 1934 r. został asystentem kościelnym Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej diecezji włocławskiej, a od 1937 r. prezesem Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Męskiej diecezji włocławskiej. Przyczynił się do powstania w 1937 r. we Włocławku „Domu Młodzieży” przy ul. Seminaryjskiej (ob. Prymasa Stanisława Karnkowskiego) 7, służącego działalno-

ści stowarzyszeń (ob. prowadzi w nim działalność „Caritas” diecezji włocławskiej). Stowarzyszenia skupiały młodzież parafialną w wieku od 14 do 30 lat, miały charakter apolityczny i — jak określał to ich statut — miały na celu „wyrabianie członków na światłych i czynnych członków Kościoła katolickiego, przygotowanie ich do indywidualnego i zbiorowego apostołstwa Chrystusowego oraz szerzenie zasad katolickich przez wszystkie dziedziny życia i kultury”. W skali ogólnopolskiej, w 1937 r. obydwie Stowarzyszenia Młodzieży skupiały ponad 330 tys. osób. Równoległe ze swoimi głównymi obowiązkami epizodycznie (IX 1928–VIII 1929) pełnił obowiązki redaktora „Kroniki Diecezji Włocławskiej”.

We wrześniu 1939 r., jako sekretarz biskupa włocławskiego Karola Radońskiego, opuścił wraz z nim Polskę. Na Węgrzech pomagał w organizowaniu pracy duszpasterskiej wśród uchodźców i żołnierzy polskich, utworzył w Budapeszcie Katolicki Uniwersytet Powszechny, ale też pomagał w organizowaniu żołnierzom ucieczek.

Zagrożony aresztowaniem, we wrześniu 1940 r. wraz z bp. K. Radońskim — przez Jugosławię, Turcję i Syrię — przybył do Palestyny i tam podjął pracę duszpasterską wśród rodaków. W pewnym okresie w Palestynie było ich około 45 tys., m.in. znajdowała się tam przybyła z Syrii Brygada Strzelców Karpackich, złożona z polskich żołnierzy i oficerów, związana z armią brytyjską. Później dużą część przebywających w Palestynie Polaków stanowili rodacy przybyli z ZSRR. W 1941 r. został kapelanem Legii Oficerskiej i w tym charakterze brał udział w działaniach wojennych o Tobruk. Biskup Radoński, opuszczając Palestynę, polecił mu pozostać tam w charakterze swojego zastępcy dla kontynuowania tej działalności i powiadomił o tym Stolicę Apostolską pismem z 25 II 1942 r. Od 7 IV 1942 r., po nominacji od patriarchy łańcińskiego Jerozolimy Alojzego Barlassini, ks. Pietruszka kontynuował pracę duszpasterską w charakterze wikariusza patriarchy. Zorganizował 14 ośrodków duszpasterskich dla polskich uchodźców.

Po zakończeniu wojny pozostał w Jerozolimie. Potwierdzony w tym charakterze został w 1946 r. przez kolejnego patriarchę — Alberta Gori. Był redaktorem „Tygodnika Katolickiego”. Mieszkał w tzw. Starej Jerozolimie, czyli do 1967 r. na terenie podległym Jordanii, i przechodził do Izraela dla pełnienia

P

funkcji duszpasterskich w Nowej Jerozolimie, Nazarecie, Jaffie. Pod koniec l. 40. uzyskał od patriarchatu ormiańsko-katolickiego w Jerozolimie zgodę na dzierżawienie dwóch kaplic — trzeciej i czwartej stacji Drogi Krzyżowej w Jerozolimie. Odnowił je w l. 1949–1957. Przy trzeciej stacji w 1955 r. utworzył Polskie Muzeum Biblijno-Archeologiczne. Dzięki niemu też w Bazylice Narodów w Getsemani powstał ołtarz z mozaiką „Ego sum...”, a także ołtarz Matki Boskiej Częstochowskiej w bazylice Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Nazarecie. Prowadził rekolekcje w polskich ośrodkach emigracyjnych w Palestynie, opiekował się jako duszpasterz rodzinami powstałymi z małżeństw mieszanych, pomagał polskim pielgrzymom w Jerozolimie. Jednocześnie był kapłanem dwóch jerozolimskich domów zakonnych siostr elżbietanek. Wspierał rodzimą bibliotekę Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku wydawnictwami zagranicznymi — co w latach powojennych w Polsce było ewenementem — i polonikami wyszukiwanymi w antykwariatach.

Już w początkowym okresie pobytu w Jerozolimie dołączył do swego nazwiska drugi człon — Jabłonowski, co w rzeczywistości było powrotem do pierwotnego nazwiska rodowego, zmienionego przez jego dziadka, powstańca z 1863 r., który uczynił to dla uniknięcia represji.

Został uhonorowany godnościami kościelnymi: najpierw kanonika honorowego (1935), a później gremialnego (1937) kapituły kolegiaty kaliskiej; w 1963 r. została mu przyznana godność szambelana papieskiego, a w 1965 r. papieskiego prałata domowego. Odnaczony był Komandorią Orderu Odrodzenia Polonia Restituta przez Rząd Emigracyjny w Londynie oraz orderami brytyjskimi i arabskimi.

Od września 1939 r. nie był w Polsce. Zmarł 21 XI 1973 r. w Jerozolimie i tam na cmentarzu na górze Sion został pochowany.

ADW, AKDW, Akta personalne ks. S. Pietruszki-Jabłonowskiego, b. sygn., k. nlb.; *Schematyzmy... 1916–1972*; — Dębiński J., *Biskup włocławski Karol Mieczysław Radoński (1883–1951). Życie i działalność*, Toruń 2001, wg indeksu; tenże, *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918–1939*, Toruń 2010, wg indeksu; *Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza, Warszawa 1938, s. 570–571, fot.; G[rajnert] J.P., *Ks. Stefan Pietruszka*,

„Kron. Diec. Włocł.” 1975, t. 58, s. 67–68; Górska W., *Pełnoprzebieg ks. kan. Pietruszki z Włocławka do Ziemi Świętej* [wywiad], „WTK” 1960, nr 38, s. 3, 11; Judycki Z.A., *Polscy duchowni w świecie. Słownik biograficzny*, Kielce 2008, s. 313; Kryśka-Karski T., *Duchowieństwo wojskowe II Rzeczypospolitej*, London 2000, s. 35, 36; Lewandowski B., *Dwudziestopięciolecie pracy ks. Pietruszki*, „Kron. Diec. Włocł.” 1965, t. 48, s. 237–238; Librowski S., *Materiały do dziejów diecezji włocławskiej czasu wojny 1939–1945*, „Arch. Bibl. Muz.” 1979, t. 38, s. 245–246; Odziemkowski J., Frątczak S., *Polskie duszpasterstwo wojskowe*, Warszawa 1996, s. 159; Ostoja-Mitkiewicz M., *Wojna jest grzechem. Przykłady braterstwa polsko-węgierskiego w okresie II wojny światowej*, Warszawa 2001, s. 71; Patek A., *Polacy w Ziemi Świętej pod koniec 1949 roku*, „Prace Historyczne” [Zeszyty Naukowe UJ] 2013, [t.] 140 z. 4, s. 382, 384; Podlewski S., *Wierni Bogu i Ojczyźnie. Duchowieństwo katolickie w walce o niepodległość Polski w II wojnie światowej*, Warszawa 1982, s. 218–219; tenże, *1939–1944. Działalność duchowieństwa polskiego na Węgrzech*, „WTK” 1971, nr 7, s. 6; *Śp. ks. prałat Stefan Pietruszka-Jabłonowski*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 1974, R. 25, nr 2, s. 215; Puszcza A., *Pietruszka-Jabłonowski, Stefan*, [w:] *EK*, t. 15, kol. 548–549 (data ur.: 26 III); Szejnke A., *Pietruszka-Jabłonowski Stefan*, [w:] *PSB*, t. 26, s. 185–186; Walczak-Niewiadomska A., *Pietruszka-Jabłonowski Stefan*, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej*, Kalisz 2007, t. 3, s. 324–325; Waszkiewicz Z., *Duszpasterstwo w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Toruń 2000, s. 278; Wieliczko M., *Praca i publicystyka duszpasterzy wychodźstwa polskiego na Węgrzech w latach 1939–1944*, [w:] *Historia i archiwistyka. Księga dedykowana ks. doktorowi Romanowi Nirowi*, Gorzów Wlkp 2004, s. 268, 269; Wojna R., *Szkice arabskie*, Warszawa 1964, s. 77; *Wybrane epizody z pobytu o. Piusa Przeździeckiego w klasztorze skalnym w Budapeszcie od 1 września 1939 do 7 czerwca 1940*, „Studia Claromontana” 2012, t. 30, s. 345, 358, 366, 367; — Fot. z dokumentacji KDW.

Antoni Poniński

PIOTROWSKI ZYGMUNT KAZIMIERZ

(1891–1940), działacz polityczny i społeczny, poseł na Sejm z Włocławka, historyk ruchu socjalistycznego oraz Polonii w USA, jeden z głównych organizatorów Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, ofiara zbrodni katyńskiej

Urodził się 6 II 1891 r. w Tuchowie, pow. Tarnów, w biednej rodzinie jako syn Józefa i Bronisławy z d. Stańczykiewicz. Jego ojciec był kolejarzem, matka zajmowała się wychowywaniem licznego potomstwa.

Zygmun po ukończeniu miejscowej szkoły, od 1902 r. uczył się w I Gimnazjum w Tarnowie, a po dwóch latach przeniósł się do Gimnazjum Wyższego w Nowym Sączu. Rodziców nie było stać na całkowite utrzymanie syna na studiach, więc od trzeciej klasy zarabiał korepetycjami wśród swoich znajomych. W 1906 r. wstąpił do socjalistyczno-niepodległościowej organizacji młodzieży szkół średnich „Promień” w Nowym Sączu, będącej pod patronatem PPS. Po zdaniu z wyróżnieniem matury w I Gimnazjum im. Jana Długosza w Nowym Sączu, w 1910 r. wstąpił na Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Podczas studiów nadal utrzymywał się dzięki udzielanym korepetycjom. Był jednym z założycieli Uniwersytetu Ludowego w Nowym Sączu.

W październiku 1912 r., po dwóch latach nauki, przerwał studia na UJ i wyjechał do Stanów Zjednoczonych. Zamieszkał w Chicago, gdzie początkowo pracował jako robotnik niewykwalifikowany w fabryce mebli. Był bardzo zdolny i wytrwały w dążeniu do celu. Po opanowaniu języka angielskiego rozpoczął studia prawnicze na uniwersytecie Valparaiso w stanie Indiana. W marcu 1915 r. rozpoczął pracę w redakcji socjalistycznego „Dziennika Ludowego”, działając w Związku Socjalistów Polskich (ZSP) w Stanach Zjednoczonych i w Polskim Uniwersytecie Ludowym w Chicago.

Zygmun Piotrowski był świetnym prelegentem, co widać było szczególnie na wiecach i spotkaniach

z robotnikami, w których uczestniczył. Przez dwa lata redagował socjalistyczny tygodnik „Robotnik Polski” w Chicago. Z ramienia ZSP uczestniczył w pracach Komitetu Obrony Narodowej, organizując pomoc dla Legionów Polskich, a jako przedstawiciel Komitetu odwiedził główne ośrodki polonijne w zachodnich i środkowych Stanach. W okresie I wojny światowej był delegatem do Centralnego Komitetu Obrony Narodowej z ramienia Uniwersytetu Ludowego. W niezwykle aktywny sposób włączył się w pracę Komitetu, organizując kursy oficerskie i werbując słuchaczy spośród Polonii. Rozkazem gen. Józefa Hallera z 11 I 1919 r. został mianowany porucznikiem Wojska Polskiego.

W październiku 1921 r. Z. Piotrowski powrócił do Polski. Wstąpił natychmiast do PPS i został przez władze partyjne skierowany do pracy politycznej jako prelegent PPS na Górnym Śląsku, potem w Poznaniu i na Pomorzu. W czerwcu 1922 r. został przewodniczącym Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS w Poznaniu, a dwa miesiące później we Włocławku. Był bardzo aktywny i szybko zdobył dużą popularność, szczególnie w środowiskach robotniczych, co uwidoczniło się podczas wyborów parlamentarnych w 1922 r. Z. Piotrowski kandydował z ramienia PPS i został wybrany posłem z listy nr 2 PPS w okręgu nr X obejmującym miasto i powiat Włocławek, powiaty nieszawski i lipnowski. Łącznie lista PPS uzyskała 20 626 głosów, co w porównaniu z wyborami z 1919 r. oznaczało prawie trzykrotny wzrost (7301 głosów). W Sejmie RP był członkiem Komisji Oświatowej i referentem z ramienia PPS ds. emigracyjnych oraz kulturowo-oświatowych. Pełnił odpowiedzialną funkcję sekretarza Klubu Związku Parlamentarnego Polskich Socjalistów (ZPPS). Na forum Sejmu domagał się demokratyzacji szkolnictwa i niezależności nauczycieli, powszechnego, bezpłatnego i obowiązkowego nauczania dzieci w zakresie siedmioklasowej szkoły powszechnej oraz rozwoju szkolnictwa zawodowego i oświaty pozaszkolnej.

Zygmun Piotrowski w l. 1926–1931 i 1934–1939 był członkiem Rady Naczelnej PPS i od 1931 r. członkiem Centralnego Sądu Partyjnego.

W marcu 1928 r. Z. Piotrowski został ponownie wybrany na posła z listy nr 2 PPS w okręgu nr X Włocławek. W Sejmie drugiej kadencji był również członkiem Komisji Oświatowej i sekretarzem Komii-

sji Emigracyjnej. W wystąpieniach sejmowych brał w obronę chłopów, wystąpił m.in. przeciw niesprawiedliwym podatkom nałożonym na chłopów.

W kwietniu 1930 r. wyjechał ponownie do Stanów Zjednoczonych, jako wysłannik PPS do ośrodków polonijnych, aby je zaznajomić z metodami walki, jaką prowadziła ta organizacja w obronie demokracji i praw w Polsce.

Po kilku miesiącach wrócił do kraju i wobec rozwiązania Sejmu i ogłoszenia nowych wyborów parlamentarnych stanął w szranki przedwyborcze do Sejmu trzeciej kadencji. Po raz trzeci został wybrany na posła z ramienia PPS. W l. 30. dał się poznać jako obrońca polskiego wybrzeża Morza Bałtyckiego. Wielokrotnie z mównicy sejmowej występował w obronie dostępu do morza i protestował przeciwko naruszaniu przez III Rzeszę i Senat uprawnień Rzeczypospolitej w Gdańsku. W dn. 17 VII 1936 r. przemawiał na rynku Starego Miasta w Warszawie podczas manifestacji w sprawie Gdańska, mówiąc: „Sprawa Gdańska to sprawa pokoju [...], to podstawa niepodległości”. W swym przemówieniu przypomniał, że Międzynarodowy Kongres Zawodowy w Londynie na początku lipca tr. uchwalił ostry protest i wysłał energiczne wezwanie pod adresem Ligi Narodów przeciw zamachowi na Gdańsk.

Od 1923 r. Z. Piotrowski działał w Towarzystwie Uniwersytetów Robotniczych. Początkowo był skarbnikiem, zaś od 1934 r. pełnił najważniejszą funkcję w stowarzyszeniu — sekretarza generalnego. Z ramienia TUR uczestniczył w wielu międzynarodowych zjazdach poświęconych problematyce oświaty robotniczej, podczas których prezentował stanowisko polskiej organizacji. W 1924 r. brał udział w międzynarodowym zjeździe dotyczącym oświaty robotniczej w Oksfordzie. W 1925 r. wystąpił jako prelegent w Międzynarodowej Szkole Robotniczej w Szwecji.

W okresie drugiego dziesięciolecia międzywojennego współdziałał z Centralną Komisją Związków Zawodowych oraz Związkiem Zawodowym Kolejarzy. Po śmierci Kazimierza Kaczanowskiego (kwiecień 1937) objął kierownictwo redakcji „Kolejarza Związkowca”.

Brał udział w delegacji PPS, która wręczała 13 XII 1937 r. prezydentowi Ignacemu Mościckiemu memoriał zawierający m.in. żądanie zmiany polityki zagranicznej Polski i powrotu do demokratycznych form rządzenia w Polsce.

W dn. 6 XI 1939 r. opuścił Warszawę. Pieszko dotarł do Lwowa, gdzie wkrótce został aresztowany przez radzieckie organy bezpieczeństwa. Według relacji Adama Ciołkosza został zwolniony, a następnie powtórnie aresztowany. Na mocy decyzji Stalina z 5 III 1940 r. oprócz jeńców obozów w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku, wymordowano ok. 7300 Polaków przebywających w różnych więzieniach na terenach II Rzeczypospolitej włączonych do Związku Sowieckiego. Na Ukrainie rozstrzelano 3435 osób. Wśród tych zamordowanych był Zygmunt Kazimierz Piotrowski, na Ukrainiejskiej Liście Katyńskiej ma numer 2281. Został pochowany na otwartym w 2012 r. Polskim Cmentarzu Wojennym w Kijowie-Bykowni.

Zygmunt Piotrowski był odznaczony Krzyżem Niepodległości (1933).

W dn. 28 IV 2009 r., w ramach akcji „Katyń... pamiętamy”/„Katyń... Ocalić od zapomnienia”, na skwerze przy ul. Ignacego Daszyńskiego w Tuchowie został zasadzony Dąb Pamięci honorujący Zygmunta Kazimierza Piotrowskiego.

Publikacje własne Z. Piotrowskiego: *Dziesięć lat pracy 1908–1918 Polskiego Uniwersytetu Ludowego w Chicago* (Chicago 1918), *Ruch socjalistyczny w Ameryce*, [w:] *Księga Pamiątkowa PPS* (1923), *Socjaliści w sejmie. Działalność Związku Parlamentarnego Polskich Socjalistów w ostatnich dwóch latach 1924–1925* (1926), *Podstawy ideologiczne TUR* (1936), mowy sejmowe: *Kościół a szkoła* (1925), *Oskarżam* (1926), *PPS przeciw niesprawiedliwym podatkom. Mowy... wygłoszone w Sejmie imieniem Klubu P.P.S. przez posłów Mariana Nowickiego i Zygmunta Piotrowskiego*, [w:] *Państwo a wychowanie* (Warszawa 1930); liczne artykuły w czasopiśmie: „Robotnik”, „Naprzód”, „Światło”, „Gazeta Robotnicza”, „Łodzianin”, „Pobudka”.

CAW, akta Krzyża Niepodległości, sygn. KN 23 XII 1933; — T. i W. Rzepeccy, *Sejm i Senat 1922–27*, Poznań 1923, s. 157 (fot.), 159–160, 465, 471; A. Bełcikowska, *Przewodnik praktyczny po Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej* (1925), s. 46, 82; T. i K. Rzepeccy, *Sejm i Senat 1928–33*, Poznań 1928, s. 30 (fot.), 31, 205, 207, 212, 225; — Biogram Zygmunta Piotrowskiego na stronie Biblioteki Sejmowej, Nota biograficzna na stronie I LO w Nowym Sączu; Ciołkosz A., *Ludzie PPS*, Londyn 1981, *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*, pod red. H. Mościckiego i W. Dzwonkowskiego, Warszawa 1928;

Kalbarczyk S., *Ukraińska Lista Katyńska*, „Komentarze historyczne”, s. 55, Instytut Pamięci Narodowej; Kalbarczyk S., *Ukraińska i białoruska lista katyńska*, „Nasz Dziennik”, z 29 IV 2011, nr 99 (4030); — Fot. z internetu.

Władysław Kubiak

POPLAWSKI WŁADYSŁAW NORBERT

(1883–1933), architekt, przemysłowiec budowlany

Urodził się w Warszawie 6 VI 1883 r. Jego ojcem był Adam Popławski, matką Apolonia z d. Rupiewicz. Pochodził z rodziny fabrykantów. Ojciec posiadał fabrykę pierników i cukierków na ul. Elektoralnej w Warszawie. Fabryka ta w latach późniejszych sprzedana została

firmie „Wedel”. Wychowywany w duchu polskości (zabór rosyjski) od najmłodszych lat miał kontakt ze sprawami dotyczącymi prowadzenia działalności gospodarczej. Szkołę elementarną w Warszawie ukończył w 1903 r. Gimnazjum, także w Warszawie, ukończył w 1910 r. i otrzymał świadectwo maturalne. W l. 1910–1911 rozwijał swój talent w sławnej szkole rysunku Wojciecha Gersona w Warszawie, zlokalizowanej na rogu ul. Tłomackiej i Bankowej.

Do Włocławka przybył pod koniec 1911 r., na zaproszenie znanego architekta włocławskiego Antoniego Olszakowskiego. Chcąc rozwijać swój talent w zakresie rysunku, W. Popławski postanowił podjąć studia na wydziale architektury. Wybór padł na Szkołę Wyższą w Darfad (Estonia). Studiował tam na wydziale architektury w l. 1912–1915. Studia przerwała śmierć żony w 1915 r. Po jej śmierci postanowił wyjechać do Francji, aby uniknąć wcielenia do armii cesarskiej. Biegła znajomość języka niemieckiego pozwoliła mu na dokończenie studiów w Niemczech. Wybór padł na Politechnikę w Lipsku. Ukończył studia na wydziale architektury w 1918 r. W czasie studiów poznał późniejszego współni-

ka w firmie budowlanej — Ernesta Fürstenwalda. W czasie pobytu we Francji pracował w znanej firmie architektonicznej Dormier Hesse w Paryżu, gdzie poznał architekta Karola Osterloffa. Po zakończeniu I wojny światowej, pod koniec 1918 r., obaj wrócili do Włocławka.

W ostatnich miesiącach 1918 r. we Włocławku powstało „Przedsiębiorstwo Budowlane — W. Popławski, E. Fürstenwald”. Zlokalizowano je przy ul. Łęskiej 16. Przedsiębiorstwo to było największą firmą budowlaną w mieście. W sezonie letnim zatrudniano ponad 300 pracowników, w tym pracowników technicznych (projektowanie i kosztorysowanie) i księgowych. Na terenie przedsiębiorstwa znajdował się również skład materiałów budowlanych. Firma była doskonale zorganizowana i posiadała tzw. zaplecze techniczne, na które składały się: stolarnia mechaniczna, suszarnie drewna, silosy do mechanicznego lasowania wapna, podręczne warsztaty, magazyny. W swojej ofercie firma zapewniała wykonanie robót murarskich, betoniarskich, ciesielskich, stolarskich i brukarskich, jak również prace instalatorskie, kanalizacyjne i wykończeniowe.

W 1919 r. powstało równoległe „Biuro budowlane — K. Osterloff, W. Popławski”, jego siedzibą był nowo wybudowany obiekt (ob. róg ul. POW i pl. Wolności). Było to biuro o charakterze architektoniczno-projektowym. Wśród ważniejszych obiektów pobudowanych przez W. Popławskiego we Włocławku i okolicy są m.in.: tzw. pałacyk Müshama (róg pl. Wolności i ul. Kilińskiego), kompleks budynków warsztatowych Państwowej Szkoły Technicznej (ul. Ogniowa), Gimnazjum im. Marii Konopnickiej (ul. Bechiego), Gimnazjum Diecezjalne im. ks. J. Długosza (ul. Łęska), budynek Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego (ul. Piwna), Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej (ul. Słowackiego), gmach Państwowego Monopolu Spirytusowego (ob. Sąd Rejonowy, ul. Kilińskiego, przebudowany), Fabryka Celulozy braci Cassirerów (ul. Płocka, niektóre obiekty), Fabryka Cykorii „Gleba” (ul. POW), Fabryka Cykorii „Ferd. Bohm” (ul. Toruńska, niektóre obiekty), Fabryka „Nobiles” (ul. Stodólna), budynek szkoły podstawowej (pl. Stasica), szkoła podstawowa (ul. Papieżka). Przedsiębiorstwo zbudowało również liczne kamienice i wille znanymi obywatelom miasta. Poza Włocławkiem przedsiębiorstwo pobudowało: Starostwo w Aleksandrowie Kujawskim, Kasę Skar-

P

bową w Lipnie, Gimnazjum im. ks. Poniatowskiego w Łowiczu, Zakład Zdrojowy i łaźienki w Ciecho-cinku oraz młyn parowy w Wagańcu. Największą budową przedsiębiorstwa W. Popławskiego i E. Fürstenwalda był Szpital Psychiatryczny w Gostyninie. Cały kompleks szpitalny liczył ok. 20 budynków, a inwestorem był Skarb Państwa.

Był dwukrotnie żonaty. W 1912 r. zawarł związek małżeński z Józefiną Zofią z d. Szałas (Szalarz) [1884–1915], z pochodzenia Węgierką. Miał z nią dwóch synów: Wojciecha Stefana (1913–2007), architekta, pochowany w grobie rodzinnym we Włocławku na cmentarzu komunalnym, Stanisława (1914–zm. krótko po urodzeniu). Drugą żoną była Kazimiera Jarnuskiewicz z d. Górnikiewicz (1888–1936). Z tego związku urodzili się: Andrzej — inżynier, absolwent Politechniki Lwowskiej, Jan — technik chemik o specjalności papiernictwo.

Zmarł na zawał serca w pracy po otrzymaniu informacji, że nie dostanie pieniędzy za jedną z dużych budów, co doprowadziło przedsiębiorstwo do bankructwa. Pochowany został w grobie rodzinnym na włocławskim cmentarzu komunalnym (aleja główna, kwatery 50).

Arch. rodzinne Popławsich; Relacja syna arch. S. Popławskiego; Relacja wnuczki M. Popławskiej de Guevara; — Cybulski A., *Osterloff Karol*, [w:] *WSB*, t. 3, s. 125; Szeli-ga F., *Przemysł włocławski*, s. 84.

Marek Sandecki

PRUNHOFER (PRUNHOVER) ULRYK

(zm. po 1425), biskup tytularny termopilski (termopoleński), sufragan włocławski

Imię i nazwisko (przydomek) Ulryka wskazują na pochodzenie z krajów kręgu niemieckojęzycznego, wszakże w chwili swego wyniesienia na biskupstwo był mnichem w cysterskim klasztorze Sancti Salvatoris de Septimo pod Florencją. Przy okazji prowi-zji nazwany jest w dokumencie papieskim *Deifosia*, można więc przypuszczać, że takim mianem określali go włoscy współbracia z owego tokańskiego opactwa, dla których niemieckie nazwisko Prunhofer brzmiało obco. Tytularnym biskupem termopilskim vel termopoleńskim ustanowił Ulryka 5 (2) I 1413 r.

pizański (anty)papież Jan XXIII, przy czym nie wiadomo, do którego z biskupstw został skierowany do posługi, jakkolwiek niewykluczone, że mógł początkowo pełnić funkcję sufragana w Konstancji. Korrespondowałyby to z domysłem P. Czaplewskiego, że ordynariusz włocławski Jan z książąt opolskich, zwany Kropidło, właśnie w Konstancji, dokąd przybył na obrady soboru powszechnego, spotkał biskupa Ulryka i pozyskał dla pracy w swej diecezji.

Nie ulega wątpliwości, że w perspektywie zamierzonego udania się na sobór biskup z Włocławka musiał zatroszczyć się o zapewnienie zastępstwa *in pontificalibus* dla powierzonej jego trosce diecezji (brak pewności, czy działał w niej wówczas jeszcze Jan Kaldeborn, wszakże jeśli nawet tak, to był już raczej osobą posuniętą w latach). Ulryka Prunhofera Jan Kropidło spotkał albo w samej Konstancji (kronikarz soboru Ulryk von Richenthal nie wymienia tytulariusza termopilskiego w gronie uczestników obrad, co jednak w zupełności zrozumiałe, skoro ów trafił wówczas na Pomorze), albo też w jednej z diecezji na obszarze Cesarstwa, przez które podróżował w drodze na sobór. Niewykluczone jednak, że ścigał go tu jeszcze przed opuszczeniem ziem swego biskupstwa i wyposażył w stosowne pełnomocnictwa, ustanowiwszy wikariuszem *in spiritualibus*. W każdym razie w chwili, gdy w listopadzie–grudniu 1414 r. rozpoczynały się obrady soboru, Ulryk Prunhofer najwyraźniej przebywał już w granicach diecezji włocławskiej.

Jego działalność tu poświadczona jest od początku 1415 do 1417 r. włącznie, przy czym znane źródła zdają się wskazywać, że miastem, które obrał na swoją siedzibę, był Gdańsk; kilkakrotnie jest on też wzmiankowany z tytułem sufragana i wikariusza *in spiritualibus* (a więc nie tylko *in pontificalibus*). Natomiast po roku 1417 losy Ulryka nie są znane. W dwóch dokumentach papieskich z czerwca–lipca 1425 r. wspomina się o nim jako o byłym (a zatem wówczas już nie sprawował tej funkcji) wikariuszu *in spiritualibus* zmarłego cztery lata wcześniej Jana Kropidły, przy czym w odniesieniu do niego samego nie zaznaczono, iżby nie żył. Jego śmierć nastąpiła zapewne więc po tej dacie.

Chodyński S., *Biskupi sufragani*, s. 30; Czaplewski P., *Tytularny episkopat*, s. 118–120, 199; Haid W., *Die Constanzer Weihbischöfe zunächst von 1076 bis 1548*, „Freiburger Diö-

zesan-Archiv” 1873, Bd 7, s. 219–220; *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 483; Hoffman H., *Die Würzburger Weihbischöfe von 1206–1402*, [w:] *Fränkische Vergangenheit*, Würzburg 1964, s. 81–82 (*Würzburger Diözesangesichtsblätter*, 26); Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja*, s. 208; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 362 (również s. 37*); Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy*, wg indeksu (zwl. s. 304–305); tenże, *Stolice tytularne biskupów Kościoła katolickiego wpisanych w dzieje ziem polskich (XIII w.–2014 r.)*, Kraków 2014, s. 89, 257; Szarszewski A., *Szpital i kościół św. Jakuba w Gdańsku. Zarys historyczny*, Toruń 1999 [2000], s. 160–161; Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów*, s. 577; Willi D., *Päpste, Kardinäle*, s. 54 (nr 259), 92 (nr 554).

Krzysztof Rafał Prokop

PRZEDPEŁSKI JAN MARIAN h. Jastrzębiec (Ślepowron–Boleścic)

(1870–1940?), inżynier, właściciel Biura Techniczno-Przemysłowego (Techniczno-Ubezpieczeniowego) we Włocławku, kierownik Oddziału Włocławskiego Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych

Urodził się 10 VII 1870 r. w Tymienicy (wieś), par. Góra św. Małgorzaty, ówczesna gm. Leśmierz, pow. łęczycki, gub. kaliska, w rodzinie ziemiańskiej Walentego i Marianny (Marii) Anastazji Przedpełskich. Jego ojciec był współwłaścicielem dóbr Smardzewo (Smarczewo), które w posagu wniosła mu żona,

oraz rządcą dóbr dłużowskich (od 1850 r. należały do Aleksandra Kamockiego h. Jelita z Węgorzewic), a matka — córką Józefa i Rozalii (z d. Goszczyńskiej) Jaxa-Dębickich h. Gryf, dziedziców wsi Smardzewo.

Miał dziewięcioro rodzeństwa (czterech braci i pięć siostr — dwie z nich zmarły przed jego narodzinami). Jego starszy brat Stefan Franciszek (ur. 2 IX 1865 w Nowej Wsi, zm. 25 VIII 1930 w Łodzi — zob. *iPSB*) był inżynierem technologiem, wynalazcą w przemyśle tekstylnym, zasłużonym dla rozwoju przemysłu w Łodzi. Natomiast jego dwie młodsze

siostry — Maria (Marianna) Rozalia (ur. 17 VIII 1876 w Leśmierzu, zm. 13 I 1945 r. w Częstochowie), żona Mariana Kielczewskiego (zob. biogram), zasłużona włocławska działaczka społeczno-narodowa, oraz niezamężna Stanisława (ur. 15 IV 1881 w Leśmierzu, zm. 16 XI 1929 r. we Włocławku?) — przed 1895 r. mieszkały we Włocławku lub w jego okolicach.

Nie wiadomo, gdzie J.M. Przedpełski pobierał nauki na poziomie podstawowym — być może uczęszczał do szkoły funkcjonującej przy cukrowni w Leśmierzu (ówczesna gm. wiejska w pow. łęczyckim w gub. płockiej), w którym w l. 70. i 80. XIX w. (na pewno między 1873 a 1881 r.) mieszkali jego rodzice. W 1900 r. uzyskał dyplom (druga lista dyplomowanych) ukończenia czteroletniej Średniej Szkoły Mechaniczno-Technicznej H. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie (mieściła się przy ul. Mokotowskiej 4/6).

Po zakończeniu nauki otworzył we Włocławku Biuro Techniczno-Przemysłowe, które znajdowało się przy ul. Brzeskiej (ul. Brzeska 336 — jest to tzw. nr policyjny obowiązujący w zaborze rosyjskim; w kamienicy przy ul. Brzeskiej 16 mieszkała z mężem — właścicielem tej posesji — i czterema synami Maria Rozalia Kielczewska, jego siostra). Przed 1916 r. nazwa firmy uległa zmianie na Biuro Techniczno-Ubezpieczeniowe (być może funkcjonowało jeszcze w 1918 r.). Prowadzenie tego Biura łączył z działalnością we Włocławskim Towarzystwie Wzajemnego Kredytu (WTWK), lokalnej instytucji finansowej, której najważniejszym celem było udzielanie kredytów swoim członkom zajmującym się handlem, rzemiosłem i rolnictwem. J.M. Przedpełski w 1910 r. znajdował się w składzie 12-osobowego komitetu kredytowego WTWK.

Inżynier Przedpełski spędził we Włocławku ok. 26 lat, w l. 20. XX w. mieszkał w kamienicy przy ul. Kościuszki 5.

W czasie I wojny światowej (przynajmniej od 1917 r.) pracował we Włocławku jako taksator ubezpieczeń (urzędnik oceniający wartość majątku i na tej podstawie ustalający takse, zwaną obecnie składką na ubezpieczenie) na powiat niezawski w instytucji pn. Ubezpieczenia Wzajemne Budowli od Ognia w Królestwie Polskim (centralna instytucja ubezpieczeniowa z siedzibą w Warszawie, funkcjonująca od 1900 r. w zaborze rosyjskim, której działal-

ność, przerwana działaniami wojennymi, wznowiono w 1915 r.). Niewykluczone, że J.M. Przedpełski był w niej taksatorem już przed wybuchem I wojny światowej. Po odzyskaniu niepodległości nadal był taksatorem w tej samej instytucji (zwanej też Ubezpieczeniami Wzajemnymi Budowli od Ognia w byłym Królestwie Polskim). Od 1919 r. kierował Biurem Taksatora na powiat nieszawski, mieszczącym się w budynku przy ul. Jana Kilińskiego 8 we Włocławku. Od 1920 r. był inspektorem Oddziału Włocławskiego (obejmującego pow.: włocławski, nieszawski, lipnowski, rypiński, sierpecki, płocki, kutnowski i gostyński) teje instytucji ubezpieczeniowej — jego siedziba mieściła się przy Nowym Rynku 3. W późniejszym czasie awansował na kierownika Oddziału Włocławskiego Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych (PDUW, powołano ją ustawą sejmową z dn. 23 VI 1921 r.). Była to pierwsza powszechna i samorządowa instytucja ubezpieczeniowa niepodległej Polski. Jej Oddział Włocławski obejmował wyżej wymienione powiaty i miał siedzibę przy ul. 3 Maja 14. Na tym stanowisku pozostał do początku października 1926 r. — do czasu przeniesienia go do Lwowa, gdzie miał objąć analogiczną funkcję w tamtejszym oddziale PDUW. Przebiegu jego kariery zawodowej po opuszczeniu Włocławka i zamieszkaniu prawdopodobnie we Lwowie nie udało się ustalić.

Według zapisków i przekazów rodziny Kielczewskich z Poznania, w l. 30. J.M. Przedpełski mieszkał z żoną Wandą w tym mieście (ok. 1930 r. małżonkowie Przedpełscy przebywali w Toruniu), skąd w kilka miesięcy po wybuchu II wojny światowej okupanci niemieccy wyrzucili ich z mieszkania i osadzili w przejściowym obozie przesiedleńczym Lager Głowna, znajdującym się w poznańskiej dzielnicy Głowna, a następnie wywieźli prawdopodobnie na teren GG. W niemieckich wykazach wysiedlonych z Poznania w l. 1939–1940 figuruje małżeństwo Jan (emeryt lub rencista, ur. w 1870 r. w Nieświeżu?) i Wanda Przedpełscy, zamieszkali (w kamienicy) przy ul. Pamiątkowej 21 m. 9 (wysiedleni z mieszkania prawdopodobnie po 12 II 1940 r.).

W krótkiej notce o uroczystości pożegnalnej J.M. Przedpełskiego we Włocławku, zamieszczonej w „Kurierze Warszawskim” z 14 X 1926 r., napisano, że zdobył on sobie w tym mieście „wzięcie i poszanowanie za pracę obywatelską”. Tę opinię potwierdza historyk włocławski ks. Michał Morawski,

który w artykule pt. *Życie naukowe współczesnego Włocławka* („Nauka polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój”, R. XIX, Warszawa 1934, s. 377) napisał: „Oddział Kujawski Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego zał. w 1908 r. [...] popiera i subsydiuje, dzięki pomocy członka wieczystego J. Przedpełskiego, wyprawę naukową pod przewodnictwem Ludomira Sawickiego w celu zbadania jezior Chodeckich pod Włocławkiem i opracowania mapy kartograficznej terenu tych jezior”.

W czasie pobytu we Włocławku J.M. Przedpełski położył też zasługi dla miejscowej korporacji wioślarskiej. Przez cztery lata był skarbnikiem Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego (WTW). Prawdopodobnie po raz pierwszy został nim w 1909 r., na pewno pełnił tę funkcję od 1910 r. W dn. 11 III 1911 r. na ogólnym zebraniu WTW wybrano komitet jubileuszowy, w którym funkcję skarbnika powierzono J.M. Przedpełskiemu. Komitet ten organizował uroczystości jubileuszowe 25-lecia WTW (powstało w 1886 r.) — główne uroczystości miały miejsce w dn. 24 VI 1911 r. W dn. 20 III 1912 r. na ogólnym rocznym zebraniu wioślarzy włocławskich przeprowadzono wybory do zarządu WTW, w wyniku których skarbnikiem ponownie został J.M. Przedpełski (uzyskał 61 głosów — najwięcej ze wszystkich nowo wybranych osób).

Zasiadał także w elitarnej Resursie Obywatelskiej we Włocławku (założono ją w 1847 r. pod nazwą „Concordia”, zwano ją także Resursą Włocławską). W grudniu 1905 r. wybrano go na jednego z trzech zastępców wchodzących w skład jej zarządu. Resursa, zrzeszająca wyższe warstwy i inteligencję włocławską, prowadziła działalność kulturalno-oświatową i dobroczynną.

W kwietniu 1915 r. w okupowanym przez Niemców Włocławku Rada magistratu powołała komisję pojednawczo-rozjemczą zajmującą się sporami właścicieli domów z lokatorami i wierzycielami o procenty hipoteczne. Do komisji tej weszło pięć osób, w tym J.M. Przedpełski.

Wspomniane wyżej Ubezpieczenia Wzajemne Budowli od Ognia w Królestwie Polskim współpracowały ze strażami pożarnymi. Podobnie było także we Włocławku. Inżynier Przedpełski, będąc taksatorem ubezpieczeń na powiat nieszawski, zorganizował zjazd delegatów ochotniczych straży ognio- wych z powiatów włocławskiego i nieszawskiego.

Odbył się on na początku maja 1917 r. Wzięło w nim udział ok. 100 przedstawicieli straży ogniowych z: Aleksandrowa Kujawskiego, Brześcia Kujawskiego, Piotrkowa Kujawskiego, Chocenia, Ciecchocinka, Nieszawy, Chodcza, Przedcza, Kruszyna, Śmiłowic, Grabkowa, Osiecin, Lubania, Kowala i Sokółowa (oddział straży kruszyńskiej). J.M. Przedpeński otworzył zjazd i w krótkim przemówieniu podkreślił łączność straży ogniowej z organizacją ubezpieczeniową, którą reprezentował. Podczas dalszych obrad wygłosił referat pt. „Stosunek krajowej instytucji ubezpieczeń do straży ogniowych”, w którym stwierdził, że Związek Floriański (dopiero po wybuchu I wojny światowej, w kwietniu 1915 r., władze rosyjskie zezwoliły na powstanie związku strażackiego nazwanego Towarzystwem Świętego Floriana. Obradujący w Warszawie w dn. 8–10 IX Ogólnokrajowy Zjazd Straży Ogniowych z Królestwa Polskiego przekształcił go — za zgodą okupacyjnych władz niemieckich — w Związek Floriański) z siedzibą w Warszawie w trudnych wojennych warunkach pełni rolę centrali dla poszczególnych (lokalnych) straży pożarnych. Ponadto zaapelował, by władze komunalno-sejmikowe (sejmiki powiatowe) subsydiowały straże ogniowe. Dla straży ogniowych z powiatów włocławskiego i nieszawskiego ten — jak go określił — „zasilek” w rejestrze powiatowym powinien wynosić co najmniej 40 tys. marek rocznie.

W dn. 4 VIII (1 tegoż miesiąca wg przywołanego wyżej artykułu ks. M. Morawskiego, s. 378) 1918 r. utworzono we Włocławku Kujawskie Stowarzyszenie Techników (KST). W jego pierwszym zarządzie zasiadał J.M. Przedpeński. KST stawiało sobie następujące zadania: w wymiarze ogólnokrajowym włączenie się w odbudowę kraju ze zniszczeń wojennych i jego uprzemysłowienie oraz popieranie samodzielnej polityki ekonomicznej Polski, a w wymiarze regionalnym — integrowanie środowiska techników pochodzących z Kujaw oraz tutaj pracujących, popularyzowanie wiedzy zawodowo-technicznej (organizowanie uroczystości rocznicowych, odczytów dotyczących tematyki technicznej i gospodarczej, w tym poświęconych Włocławkowi, działalność wydawnicza), opieka nad zabytkami przeszłości (w tym technicznymi) i popieranie „swojskiego stylu budowlanego”.

Przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości J.M. Przedpeński używał tytułu inżyniera (lub go tak

tytułowano). W Rosji carskiej tytuł inżyniera nie był prawnie chroniony. W Polsce międzywojennej środowisko wawelberczyków domagało się, by tytuł zawodowy inżyniera nadać wstecznie wszystkim wychowankom szkoły Wawelberga od 1895 r. Zgodnie z rządowym projektem nowelizacji ustawy z 21 IX 1922 r. o tytule inżyniera, J.M. Przedpeńskiemu, jako absolwentowi Szkoły H. Wawelberga i S. Rotwanda, przysługiwałby tytuł inżyniera. Prace nad tym projektem, rozpoczęte w 1938 r., przerwał wybuch II wojny światowej.

Według zapisków Tadeusza Antoniego Kielczewskiego (s. Marii Rozalii) z Poznania, jego wuj Jan Przedpeński zmarł w marcu 1940 r., a żona wuja Wanda w czerwcu 1941 r. Źródła niemieckie z 1940 r. podają, że Wanda z d. Dolatowska urodziła się w 1886 r. we wsi Piaski, pow. sieradzki. Brak jest informacji o ewentualnym potomstwie małżonków Przedpeńskich.

APŁ, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Szczawinie z l. 1808–1913, sygn. 39; APPozn., Centrala Przesiedleńcza w Poznaniu, sygn. 10; — Arch. rodzinne Liliany Leitgeber z d. Kielczewskiej (córki Tadeusza Antoniego Kielczewskiego, wnuczki M.R. Kielczewskiej), fot. (z opisem) małżonków Jana i Wandy Przedpeńskich wykonana w Toruniu w 1930 r.; — Statut Kujawskiego Stowarzyszenia Techników we Włocławku, [Włocławek 1930], s.n.; — Cieślak M., *Włocławskie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu*, „Życie Włocławka” 2005, nr 10(54), s.14; *Członkowie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w dniu 31 grudnia 1913 r. Oddział Kujawski (we Włocławku)*, „Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy” 1914, R. V, nr 15, s. 18, szp. 3, s. 19, szp.1; Eytner T.J., *Monografia Szkoły Mechaniczno-Technicznej H. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie 1895–1907*, Warszawa 1907, s. 51, 126; Morawski M., *Życie naukowe współczesnego Włocławka*, „Nauka polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój”, R. XIX, Warszawa 1934, s. 377–378; *Nasz rodowód. 90 lat Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Jednodniówka Zarządu Głównego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej, 2011 — publikacja internetowa; Rutowska M., *Lager Glowna. Niemiecki obóz przesiedleńczy na Główniej w Poznaniu; dla ludności polskiej (1939–1940)*, [seria:] Documenta Occupations, t. XVI, Poznań 2008, s. 423; Sawicki L., *Z badań nad jeziorami Chodeckimi (Kujawy)*, „Pamiętnik Fizjograficzny”, T. XXII, Warszawa 1914, s. 25; Stefański K., *Ludzie, którzy zbudowali Łódź. Leksykon architektów i budowniczych miasta (do 1939 roku)*, Łódź 2009, s. 143 (hasło: Przedpeński Stefan); Szczechowicz H., *Odbudowa państwa polskiego*

na Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej 1918–1921, Włocławek 2014, s. 245–246; Świątkiewicz H., (oprac.), *To była wspaniała szkoła. Z dziejów Szkoły im. H. Wawelberga i S. Rotwanda w Warszawie (1895–1951). W stulecie założenia*, Warszawa 1995, s. 164; Wł.Tr. i Z.D., *Rozwój sportu wioślarskiego na ziemiach polskich. Korporacja włocławska*, „Wszechsport. Miesięcznik ilustrowany poświęcony wszystkim odłamom sportu. Dodatek do miesięcznika «Lotnik i Automobilista»”, R. I, 1912, nr 6 (październik), s. 17, fot. na s. 18; „Życ. Włocł. Okol.” 1929, nr 9, s. 14 (*Kronika. Z Włocławka*); „Kujawianin” 1916, R. II, Włocławek [b.d.w.], s. 2; tamże, 1917, R. III, Włocławek 1917, s. 248; tamże, 1920, R. VI, Włocławek 1919, s. 34; tamże, 1921, R. VII, Włocławek 1920, s. 37, 62; „Kurier Łódzki”, nr 234 z 27 VIII 1930 r., s. 6 (nekrolog Stefana Przedpełskiego); „Kurier Warszawski”, nr 351 z 20 XII 1907 r. (dodatek poranny), s. 3 (*Korespondencje. Włocławek*); tamże, nr 172 z 24 VI 1911 r., s. 12 (*Ze sportu. Włocławskie Tow. Wioślarskie*); tamże, nr 122 z 4 V 1917 r. (wyd. wieczorne), s. 3–4 (*Z kraju i spoza kraju. Zjazd straży ogniowych*); tamże, nr 283 z 14 X 1926 r. (wyd. wieczorne), s. 6 (*Z kraju. Włocławek. Od naszego korespondenta*. [ks. W.K.] *Pożegnanie*); „Ruch. Dwutygodnik poświęcony sprawom wychowania fizycznego i w ogóle normalnego rozwoju ciała”, R. V, 1910, nr 8(98), s. 93 (*Ze stowarzyszeń*); „Sport. Pismo ogólnosportowe ilustrowane”, R. II, 1911, nr 6, s. 6 (*Z towarzystw sportowych*); tamże, R. III, 1912, nr 1, s. 5 (*Włocławskie T-wo Wioślarskie*); nr 7, s. 6 (*Włocławskie T-wo Wioślarskie*); nr 8, s. 3 (*Włocławskie T-wo Wioślarskie*); — Brzozowski St.M., *Stefan Franciszek Przedpełski*, [w:] *Internetowy Polski Słownik Biograficzny* — <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stefan-franciszek-przedpełski>; — Ustne informacje Liliany Leitgeber z d. Kielczewskiej (córki Tadeusza Antoniego, wnuczki Mariana i Marii Rozalii Kielczewskich) z Poznania, z l. 2014–2017; *Netografia* [dostęp: 20 VI 2017].

Dariusz Jarębski

PRZYBYSZEWSKI STEFAN

(1903–1943), działacz ruchu robotniczego w Łodzi, założyciel Polskiej Partii Robotniczej we Włocławku, zamordowany przez Niemców w 1943 r.

Urodził się 29 X 1903 r. w Krzywych Błotach k. Włocławka, w rodzinie Mikołaja i Katarzyny z Adamskich. Jego ojciec był robotnikiem kamieniarzem, pracującym przy wyrobie kamieni młyńskich, który w poszukiwaniu pracy wyemigrował w 1911 r.

do Ameryki i tam zmarł w 1914 r. Przesyłał rodzinie pieniądze, ale niewielkie sumy przychodziły bardzo nieregularnie. Wraz z jego śmiercią skończyła się wprawdzie niewielka i nieregularna, lecz w skromnym budżecie domowym dość znacząca pomoc finansowa. Cały ciężar utrzymania rodziny, w tym trójki dzieci, spadł na matkę, która była robotnicą w pobliskim nadleśnictwie. Stefan liczył wtedy 11 lat i odtąd wraz ze starszą siostrą usiłował pomóc matce w jej ciężkiej pracy i wziąć na siebie częściowo ciężar utrzymania rodziny.

Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął pracę w Fabryce Fajansu Krupkego we Włocławku jako robotnik przy rozrabianiu gliny. Stefan był nadzwyczaj zdolny, nauczyciele podziwiali jego zdolności i błyskotliwą inteligencję. Nie mógł jednak kontynuować nauki, gdyż musiał pomagać matce zarabiać na utrzymanie pozostałych dzieci.

W Fabryce Fajansu początkowo pracował jako drejler, później został malarzem. Zmiana charakteru pracy wynikała ze skutków wypadku (stracił dwa palce u lewej ręki), jakiego doznał w wyniku bardzo złych warunków w miejscu pracy. Właściciel fabryki, obawiając się ewentualnych nieprzyjemności z powodu niedostatecznej ochrony zdrowia pracownika, aby załagodzić sprawę, przeniósł S. Przybyszewskiego na lepiej płatne miejsce do malarni ręcznej. Miał on niepospolite zdolności do rysunku. Jego praca odtąd polegała na ozdabianiu naczyń ręcznymi malowidłami.

Zmiana miejsca pracy pociągnęła za sobą rozszerzenie kręgu znajomych na terenie fabryki i stworzyła S. Przybyszewskiemu możliwości rozwinięcia działalności politycznej. Już wcześniej zapoznał się z podstawowymi problemami walki klasowej, często przebywając w Klubie im. T. Rechniewskiego, który powstał we Włocławku w 1916 r. Pracując w Fabryce Fajansu, wstąpił do PPS, ale po kilku miesiącach wystąpił z tej partii i związał się ze Związkiem Młodzieży Komunistycznej, który w 1930 r. zmienił nazwę na Związek Komunistycznej Młodzieży Polskiej. W 1921 r. był organizatorem komitetu fabrycznego w miejscu swojej pracy, który walczył o poprawę warunków pracy robotników. Kolejnym etapem była przynależność do KPP, w której pełnił funkcję sekretarza komórki fabrycznej. Z jego inicjatywy powstały komórki także w kilku innych włocławskich zakładach pracy. W 1926 r. wskutek donosu konfidenta

policyjnego, policja aresztowała S. Przybyszewskiego za kolportaż bibuły lewicowej i osadziła go w więzieniu przy ul. Gęsiej, ale po ośmiu tygodniach został zwolniony z aresztu z braku dowodów. To pierwsze uwięzienie nie tylko nie załamało S. Przybyszewskiego, ale wprost przeciwnie — wpłynęło na rozszerzenie działalności. W jego mieszkaniu przy ul. Długiej 25 odbywały się często zebrania przedstawicieli poszczególnych kół, podczas których dyskutowano i czytano literaturę lewicową. W marcu 1928 r. wspólnie z Zenonem Bartosiewiczem i Władysławem Zalewskim zorganizował, z okazji 57. rocznicy Komuny Paryskiej, wiec robotniczy we Włocławku z udziałem ok. tysiąca osób, który został rozpuśćony przez policję, a kilkunastu uczestników aresztowano. W uznaniu jego zdolności organizatorskich został wybrany na członka Komitetu Dzielnicowego (KD) KPP we Włocławku i egzekutywy Komitetu Okręgowego (KO) KPP Kutno–Włocławek. Dla stworzenia pozorów oficjalnej działalności partyjnej i jednocześnie dla wzmocnienia skuteczności działania należał też do PPS-Lewicy, w której był delegatem na jej II Zjazd w Łodzi w 1931 r. Nie uczestniczył jednak w obradach, gdyż będąc w drodze do Łodzi, wraz z M. Marusikiem, Skierskim, J. Perlikowskim i Kowalakiem, został aresztowany i przez pół roku przebywał w więzieniu. Wprawdzie nie skazano go, ale po wyjściu z więzienia musiał okresowo meldować się na posterunku policji.

Stefan Przybyszewski powrócił do Włocławka i zaczął ponownie pracować w Fabryce Fajansu, ale już nie jako malarz, lecz znów jako robotnik przy rozrabianiu gliny. Stało się tak prawdopodobnie wskutek ostrzeżenia udzielonego przez policję właścicielowi fabryki. S. Przybyszewski był wówczas pod nieustanną obserwacją policji, która w jego mieszkaniu dokonywała rewizji, szukając obciążających go dowodów.

W l. 1931–1932 z polecenia władz KPP przebywał w ZSRR i uczył się podstaw marksizmu w Międzynarodowej Szkole Leninowskiej, która była prowadzona przez Komintern w Moskwie. Po powrocie do Polski pod koniec 1932 r. został skierowany do działalności partyjnej w Łodzi, gdzie przygotowywał strajk powszechny włóknarzy. Skuteczna praca m.in. S. Przybyszewskiego doprowadziła do wybuchu w marcu 1933 r. wielkiego strajku powszechnego włóknarzy w Łodzi, który objął ok. 120 tys.

robotników, a jego celem była poprawa warunków pracy i płacy. Przyczyną strajku była przede wszystkim stale pogarszająca się sytuacja materialna robotników łódzkich. Ciągłe redukcje załóg, obniżanie płac i przedłużanie godzin pracy w fabrykach powodowały nasilające się zatargi z ich właścicielami. Robotnicy, pracując trzy do czterech dni w tygodniu, zarabiali od 7 do 12 zł tygodniowo, co nie wystarczało nawet na minimum egzystencji. W dn. 6 III 1933 r. wybuchł powszechny strajk włóknarzy w Łodzi, proklamowany poprzedniego dnia na wielkim wiecu delegatów wszystkich fabryk. Strajk objął wkrótce też Pabianice, Ozorków i Zgierz, następnie rozszerzył się na całe województwo, a później objął prawie cały przemysł włókienniczy w Polsce. Mimo różnych działań podejmowanych przez właścicieli fabryk aby zakończyć strajk, S. Przybyszewski wraz z całym komitetem strajkowym zdołał temu zapobiec i doprowadził do przyjęcia większości warunków. W dn. 13 IV tr. delegacja robotników podpisała nową umowę zbiorową, na mocy której uzyskano poprawę warunków pracy i płac.

Stefan Przybyszewski pełnił wówczas funkcję sekretarza Komitetu Okręgowego KPP w Łodzi, działał też w Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom, której celem było niesienie pomocy rewolucjonistom, więźniom politycznym i ich rodzinom, prowadziła także międzynarodowe kampanie protestacyjne. Działalność S. Przybyszewskiego spotykała się z prześladowaniami ze strony Policji Państwowej, był wielokrotnie aresztowany i więziony za działalność komunistyczną. W czerwcu 1934 r. partia powierzyła mu funkcję „okręgowca” KPP w Okręgu Katowice, gdzie był nieustannie inwigilowany przez policję i „defę” (tak popularnie nazywano policję polityczną). W tym samym roku na skutek denuncjacji S. Przybyszewski został aresztowany i skazany przez sąd w Katowicach na pięć lat więzienia. W wyniku amnestii obniżono mu karę do dwóch i pół roku. Po odsiedzeniu wyroku, pod koniec 1936 r. wyjechał do Łodzi i tam ponownie został „okręgowcem” KPP. Organizował wtedy wycieczki dla robotników z Łodzi i ich rodzin oraz obozy dla „czerwonego harcerstwa”. Nie mógł znaleźć stałej pracy i dlatego dzięki pomocy Stowarzyszenia Urlopów Robotniczych został zatrudniony jako kierownik domu wypoczynkowego w Tatrach, ale po kilku miesiącach wskutek interwencji policji został zwolniony. W okresie od

1937 r. do czasu rozwiązania KPP w 1938 r. był sekretarzem Komitetu Łódzkiego KPP.

Wybuch wojny we wrześniu 1939 r. zastał go w Łodzi. Wspólnie z kilkoma robotnikami próbował się przedostać do ZSRR, ale ze względu na przeszkody ze strony Niemców powrócił do Łodzi. Od początku okupacji niemieckiej podejmował próby zorganizowania działalności konspiracyjnej. W marcu 1940 r. z jego udziałem utworzona została w Łodzi organizacja podziemna zwana „grupą retkińską” (od miejsca jej powstania), złożona głównie z byłych członków KPP i Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej. W rezultacie prac scalieniowych z innymi grupami konspiracyjnymi powstał „Komitet Sabotażowy do walki z hitleryzmem”, który kierował całością tych działań. Pod koniec 1941 r. powstała organizacja „Front Walki za Naszą i Waszą Wolność”, która była polską lewicową organizacją podziemną, utworzoną przez byłych członków KPP na terenie Łodzi i okolic, z połączenia miejscowych grup sabotażowych, m.in. Ogólnołódzkiego Komitetu Sabotażowego. S. Przybyszewski należał, obok I. Logi-Sowińskiego i M. Moczara, do kierownictwa tej organizacji. Z inicjatywy Frontu Walki powstały komitety sabotażowe w wielu fabrykach pracujących dla Niemców; w Łodzi wydawano też konspiracyjny dwutygodnik (marzec–czerwiec 1942); ogółem ukazało się siedem numerów powielanych, w nakładzie do 1000 egzemplarzy. Organizacja współpracowała też z grupami łódzkich socjalistów oraz sprawowała ideowe kierownictwo nad organizacją młodzieżową „Promieniści”. W Łodzi S. Przybyszewski prowadził na Zarzewiu drukarnię, w której drukowano m.in. „Dziennik Łodzi”, „Chłopską Drogę” i sporadycznie ostrzegawcze gazetki dla volksdeutschów. Konspiracyjną prasę z Łodzi przewoził osobiście do ciotki zamieszkałej w Błędowie k. Chodcza, skąd jego matka przewoziła ją do Włocławka. W lutym 1942 r. Front Walki utworzył swoje komórki w Pabianicach, Włocławku i Płocku i nawiązał kontakt z ośrodkami robotniczymi w Poznaniu. S. Przybyszewski został wyznaczony na sekretarza Okręgu Włocławek–Kutno i często przebywał we Włocławku, organizując tutaj grupy konspiracyjne w zakładach pracy. Po czerwcu 1942 r. cała organizacja, po zaakceptowaniu deklaracji programowej PPR, włączona została w skład PPR. S. Przybyszewski organizował komórki PPR na terenie Łodzi, pełnił jednocześnie funkcję

sekretarza okręgowego PPR Włocławek–Kutno, a od marca 1943 r. sekretarza obwodowego PPR w Łodzi. W działalności konspiracyjnej używał pseudonimów Józef i Władek.

W dn. 18 IV 1943 r. w rezultacie wsypy został aresztowany wraz z ośmioma innymi towarzyszami podczas zebrania konspiracyjnego w mieszkaniu w łódzkiej dzielnicy Chojny. S. Przybyszewski został zamordowany prawdopodobnie 21 IV 1943 r. przez gestapo w Łodzi, w trakcie tortur podczas śledztwa. Pośmiertnie awansowany na majora i odznaczony Krzyżem Grunwaldu. Jego imieniem nazwano dawną ulicę Napiórkowskiego w Łodzi i Technikum Ceramiczne w Fordonie (ob. Bydgoszcz).

Stefan Przybyszewski zawarł związek małżeński z Władysławą Markowską (ur. w 1902 w Michałowie, par. Leszno, pow. Płońsk, c. Józefa i Franciszki z Kowalczyków, zm. 3 X 1968 we Włocławku) w kościele św. Stanisława we Włocławku. Małżonkowie mieli troje dzieci: córki Janinę i Barbarę Wioletę (ur. 23 IX 1941 we Włocławku, zm. 15 VII 2010 we Włocławku) oraz syna Jerzego Kazimierza (ur. 30 VI 1943 we Włocławku, zm. 26 I 2003 w Brześciu Kujawskim).

AAN, Zbiór akt osobowych działaczy ruchu robotniczego, Szkic biograficzny Stefana Przybyszewskiego — bojownika o wolność z lat 1920–1943, sygn. 4821; — Kapłan B., *Człowiek czynu. O Stefanie Przybyszewskim*, Bydgoszcz 1966; Kieszczyński L., *Przybyszewski Stefan, pseud. Józef, Władek (1903–1943), robotnik, działacz komunistyczny*, [w:] *PSB*, t. 39, s. 154–155; Cygański M., *Z dziejów okupacji hitlerowskiej w Łodzi*, Łódź 1965; Czaplinski T., *Z dziejów łódzkiej organizacji Polskiej Partii Robotniczej*, „Rocznik Łódzki” 1962, t. 6, s. 20, 22, 35, 45; Domanowska-Słomczewska W., *Stefan Przybyszewski (1903–1943)*, „Ziemia Kujawska” 1978, t. 5, s. 306–307; Kieszczyński L., *Ludzie walki*, Łódź 1967, s. 115–127; *Łódź w walce o wolność*, oprac. I. Tarłowska, Łódź 1947, s. 111–115; Przybyszewski S.M., *Pech Przybyszewskiego*, „Życie Literackie” 1977, nr 52, s. 8; Warneńska M., *Stefan Przybyszewski*, [w:] *Zginęli w walce*, Warszawa 1957; „Z Pola Walki” 1978, nr 9; Gronczewski E., *Walczyli o Polskę Ludową*, Warszawa 1982; Czaplinski T., *Z dziejów łódzkiej organizacji PPR*, „Rocznik Łódzki” 1962, t. VI(IX); Kieszczyński L., *Stefan Przybyszewski „Władek” (w 20 rocznicę śmierci)*, „Głos Robotniczy”, z 4 VIII 1963 r.; Perlikowski Cz., Kozłowski Cz., Kapłan B., *Z rewolucyjnych tradycji Włocławka*, Bydgoszcz 1965.

Władysław Kubiak

REDER MIECZYŚLAW WOJCIECH

(1913–1991), nauczyciel, wychowawca,
rzeźbiarz

Urodził się 24 IV 1913 r. w Woźnikach, pow. siedlecki, jako najmłodszy syn Juliana Redera i Kamili z d. Mioduszeńskiej. Ojciec pracował jako mleczarz w folwarku Woźniki, zm. w 1913 r. W l. 1929–1934 M.W. Reder uczył się w Państwowej Szkole Sztuk Zdobniczych w Poznaniu na Wydziale Architektury Wnętrz. W 1934 r.

został powołany do służby czynnej w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Zambrowie (18 IX 1934–1 X 1935). Ukończył ją jako kapral podchorąży rezerwy piechoty w 68 Pułku Piechoty we Wrześni. W 1937 r. rozpoczął naukę w Państwowym Instytucie Robót Ręcznych w Warszawie, który ukończył w 1939 r.

We wrześniu 1939 r. zgłosił się do wojska w Żychlinie k. Kutna i został przydzielony do Armii Poznań. Wraz z oddziałem stacjonował w Starych Budach. Wkrótce potem dostał się do niewoli, z której uciekł w czasie transportu i schronił się u krewnych w okolicach Konina, gdzie ukrywał się przez dwa lata. W 1942 r. został zmuszony do pracy na stanowisku pomocnika warsztatowego w parowozowni Konin.

Po wyzwoleniu w maju 1945 r. został powołany do Armii Polskiej, na cztery miesiące, w randze podporucznika, dowódcy plutonu (25 V–30 IX 1945). Służbę odbył w 34. pułku stacjonującym nad Nysą Łużycką, przerzucono go także do działań w Bieszczadach.

W grudniu 1945 r. przeniósł się do Włocławka. Został zakwaterowany przy ul. Łęskiej 48. Od 1 IX 1946 r. podjął pracę jako nauczyciel robót ręcznych i rysunków w Liceum i Gimnazjum Męskim im. Ziemi Kujawskiej. W grudniu 1947 r. wstąpił do PPR, a rok później do PZPR. Złożywszy egzaminy, otrzymał z dn. 1 VII 1950 r. mianowanie na nauczyciela etatowego w Państwowej Szkole Ogólnokształcącej Ziemi Kujawskiej. Ponownie wezwany do wojska,

od 24 VII do 17 X 1951 r. odbył ćwiczenia w Ośrodku Wyszkożenia Oficerów Rezerwy nr 2.

W 1953 r. złożył prośbę o przeniesienie do Technikum Papierniczego Ministerstwa Przemysłu Drzewnego i Papierniczego we Włocławku, w którym został zatrudniony z dn. 1 IX 1953 r. jako nauczyciel rysunku technicznego, wychowawca oraz prowadzący zajęcia świetlicowe. Od 1 IX 1955 r. pracował dodatkowo jako nauczyciel konsultant w Wydziale Zaocznym Technikum Celulozowo-Papierniczego we Włocławku. Po przejściu na emeryturę w 1973 r. nadal pracował w Technikum Papierniczym we Włocławku (od 1960 Zespół Szkół Chemicznych). Do 1990 r. prowadził zajęcia z rysunku technicznego, maszynoznawstwa oraz fotografii. Od 1 I 1983 r. uczył także we włocławskim Studium Nauczycielskim.

Był pasjonatem sztuki, podróży i fotografii. Zdolności plastyczne wykorzystywał w pracy, tworząc dekoracje okazjonalne oraz stałe w gmachu Technikum Papierniczego. Stworzył w szkole pracownię rzeźbiarską, do której miał dostęp także poza godzinami otwarcia placówki. Począwszy od l. 50. XX w., wykonywał liczne medaliony, popiersia i plakiety portretowe przedstawiające postacie historyczne oraz uczennice i uczniów szkoły. Z olbrzymiej kolekcji prac rzeźbiarskich, prezentowanych do drugiej połowy l. 90. w Zespole Szkół Chemicznych, do dziś pozostało popiersie Marii Skłodowskiej-Curie oraz fragment galerii rzeźb absolwentów. Wiele rzeźb portretowych trafiło w ręce prywatne samych modeli.

Twórczość rzeźbiarska M.W. Redera to przede wszystkim gipsowe i patynowane odlewy. W pracy wykorzystywał także masę celulozową, która umożliwiała wykonywanie wielkich i lekkich medalionów, które następnie pokrywał warstwą patyny imitującej brąz. W procesie tworzenia korzystał zarówno z obecności żywego modelu, jak i bogatej dokumentacji fotograficznej. Rzeźbiarz nie przyłączył się nigdy do działających we Włocławku grup twórczych, nie wystawiał swoich prac na oficjalnych wystawach ani ich nie sprzedawał. Wybrane dzieła ofiarowywał portretowanym osobom.

W uznaniu zasług na rzecz szkoły był wielokrotnie nagradzany z okazji Dnia Nauczyciela oraz odznaczony Srebrnym (20 VIII 1956) i Złotym Krzyżem Zasługi (6 X 1973) oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (9 I 1983).

R

Mieczysław Reder w dn. 3 XII 1948 r. ożenił się z Agrypiną Zofią Nowicką, z którą nie doczekali się potomstwa.

Zmarł 14 VIII 1991 r. i został pochowany na cmentarzu komunalnym we Włocławku.

Arch. Zespołu Szkół Chemicznych im. Marii Skłodowskiej-Curie we Włocławku, akta osobowe (Mieczysław Reder), sygn. 13/21; — Reder M., *Mieczysław Reder: nauczyciel — rzeźbiarz* [nota autobiograficzna — przedruk], [w:] *Próbówka — 50 lat Zespołu Szkół Chemicznych we Włocławku*, Włocławek 1996, s. 36–37; — Zapora A., *Mieczysław Wojciech Reder*, „Rocznik Muzealny” 2016, t. XVI, s. 207–211; Zasada Z.J., *Reder Agrypina Zofia*, [w:] *WSB*, t. 4, s. 132–134; — Fot. z arch. ZSCh we Włocławku.

Adam Zapora

REICH-RANICKI MARCEL

(1920–2013), urzędnik warszawskiego Judenratu, funkcjonariusz wywiadu PRL, niemiecki krytyk literacki, pisarz

Urodził się 2 VI 1920 r. we Włocławku jako Marceli Reich. Jego rodzicami byli Dawid (ur. 1881 w Płocku), syn kupca, i Helena z Auerbachów (ur. 28 VIII 1884 w Bieżuniu, pow. płocki), pochodząca z rodziny o tradycjach rabinackich (jej ojcem był rabin Mannheim Auerbach, żyjący w l. 1848–1936). Marceli we Włocławku był uczniem szkoły ewangelickiej przy ul. Słowackiego. Miał starszą siostrę Gerdę (ur. 1907), studentkę polonistyki w Warszawie, oraz brata Herberta Aleksandra (ur. 1911).

Ojciec, Dawid Reich, był uzdolniony muzycznie, kształcił się w akademii handlowej w Szwajcarii, ale jej nie ukończył. Rodzice Marcelego zawarli związek małżeński w 1906 r. We Włocławku zamieszkali przy ul. Wspólnej, później w kamienicy przy ul. Piekarskiej 4. Po 1907 r. oboje dość aktywnie udzielali się na niwie filantropii, m.in. w stowarzyszeniu Włocławskie Towarzystwo Wspomagania Biednych

Żydów. W tym czasie Dawid wraz ze swoim bratem Markiem i innymi współnikami zawiadywał spółką odpowiedzialną za oświetlenie miejskich ulic. Ponadto zarządzał fabryką papy i wyrobów smołowcowych „Dawid Reich”, prowadzoną przez jakiś czas wspólnie z Majerem Lesińskim. W 1915 r. zawieszono jej działalność. W dn. 10 V 1920 r. D. Reich ponownie założył firmę pod nazwą „Dawid Reich”, zajmującą się wytwórstwem tektury smołowcowej, asfaltu i wyrobów cementowych, z siedzibami przy ul. Kilińskiego 16 i Kaliskiej 68. W dn. 26 II 1931 r. decyzją sądu została ona ostatecznie zlikwidowana.

Ideologicznie D. Reich związany był silnie z miejscowym ruchem syjonistycznym. Należał do Organizacji Syjonistycznej, był jednym z jej przywódców. W l. 1924–1928 pełnił funkcję zastępcy członka zarządu gminy wyznaniowej żydowskiej we Włocławku. W 1919 r. posiadał nadal status kupca. Jego podatek religijny na rzecz wspólnoty możeszowej Włocławka wynosił 135 mkp. W 1923 r. miał do zapłacenia na rzecz gminy wyznaniowej składkę w wysokości 240 lub 288 tys. mkp., a w 1924 r. 66 mkp. W 1928 r. wniósł do kasy 250 zł, rok później — 100 zł. W 1929 r. określano go w dokumentach jako przemysłowca. Około 1930 r. prawdopodobnie mieszkał z rodziną w siedzibie firmy przy ul. Kilińskiego 16. Roczny podatek, jaki mu ustalono na rzecz gminy, wynosił 50 zł.

We Włocławku rodzina Reichów mieszkała do początku marca 1930 r., tj. do momentu, kiedy po upadku firmy zdecydowała opuścić miasto na zawsze. Przeniosła się do Berlina, w którym żył jeden z braci Heleny — Jakub Auerbach. Po przyjeździe do Niemiec, Reichowie zamieszkali w pobliżu dworca w Berlinie-Charlottenburgu. Gerda, po przerwaniu studiów w Polsce (ok. 1930), poślubiła niemieckiego Żyda Gerharda Böhma, z zawodu kupca-eksportera. Natomiast Herbert Aleksander zdobył na berlińskiej uczelni dyplom stomatologa (1935).

Początkowo M. Reich-Ranicki został uczniem szkoły powszechnej przy Witzlebenstraße (Berlin-Charlottenburg); jeszcze w 1930 r. został uczniem gimnazjum realnego im. Wernera von Siemens a w berlińskiej dzielnicy Schöneberg. W tej części miasta Reichowie znaleźli dla siebie kolejne lokum (przy Apostol Paulus Straße 19). W tym czasie młody Marceli zaczął na poważnie interesować

się literaturą i muzyką. Zimą 1935 r. został zapisany do gimnazjum Fichtego w dzielnicy Wilmersdorf. W 1938 r. — pomimo zagrożenia związanego z niedopuszczeniem do egzaminu uczniów pochodzenia żydowskiego — zdał pomyślnie maturę. Po egzaminie dojrzałości M. Reich-Ranicki miał aspiracje związane z podjęciem studiów na Uniwersytecie im. Fryderyka Wilhelma w Berlinie na kierunkach germanistyka i literatura, ale jego wniosek immatrykulacyjny został odrzucony. Przez jakiś czas pracował w biurze firmy eksportowej „Juan Casparius”. Po kolejnych państwowych antyżydowskich zarządzeniach, jakie wchodziły w życie, rozważał możliwość wyjazdu z siostrą i szwagrem do Anglii. Ostatecznie tylko Gerda i Gerhard wyjechali do Londynu (druga połowa 1939 r.). Pod koniec października 1938 r. M. Reich-Ranicki wraz z kilkunastoma tysiącami Żydów polskich zamieszkałych w Niemczech został deportowany za wschodnią granicę, do Polski (tzw. Polenaktion). Z pogranicznego Zbąszynia, w którym przebywało ponad 6 tys. deportowanych, bez większych przeszkód dostał się do Warszawy, w której mieszkał i prowadził gabinet stomatologiczny jego brat Herbert Aleksander. Od początku 1938 r. na ul. Złotej 43 mieszkali również ich rodzice. Całą rodzinę utrzymywał najstarszy z synów, znakomicie prosperujący w branży dentystycznej. Wojnę przeżyła tylko siostra Gerda, która przebywała w Anglii. Rodzice Dawid i Helena zginęli w Treblince (IX 1942), a brat Herbert Aleksander w obozie pracy w Poniatowej (XI 1943).

Współpracę z Radą Żydowską (Judenratem) w Warszawie rozpoczął M. Reich-Ranicki w połowie października 1939 r., w momencie przeprowadzania wielkiego spisu ludności żydowskiej w mieście. Zgłosił się na ochotnika, ponieważ poszukiwano „biuralistów”, tj. osób znających się na rachunkowości i posługujących się bardzo dobrze językiem niemieckim. Po utworzeniu getta rodzina Reichów zamieszkiwała kolejno pod adresami: ul. Chłodna 25 (1940–1941), ul. Chłodna 4 (1942), ul. Miła (przełom 1941/1942). Reich-Ranicki był dyrektorem biura tłumaczeń i korespondencji. Miejsce jego pracy znajdowało się w pobliżu gabinetu prezesa Adama Czerniakowa.

Marcel Reich-Ranicki był miłośnikiem literatury i kolekcjonerem nagrań muzycznych. W domu przy ul. Chłodnej posiadał sporą kolekcję płyt, z których

utwory wielokrotnie prezentował zaproszonym gościom. W okresie od 5 XII 1941 r. do 12 IV 1942 r. na łamach „Gazety Żydowskiej” ukazało się kilkanaście tekstów Reicha-Ranickiego, używającego pseudonimu Wiktor Hart. Pisał recenzje muzyczne z koncertów w getcie. W swojej autobiografii Reich-Ranicki parokrotnie próbował się utożsamić z ruchem oporu w warszawskim getcie. Niemniej do końca nie został rozpoznany jego udział w przekazywaniu dokumentów wytworzonych w Judenracie ludziom z kręgu Emanuela Ringelbluma, tj. z Archiwum Getta Warszawy („Oneg Szabat”), o znajomości z którym pisał w swoich wspomnieniach. Jeśli już, to bardziej nicią wiążącą pośrednio Reicha-Ranickiego z ludźmi Ringelbluma wydaje się osoba pisarki Gustawy Jareckiej, współpracownicy „Oneg Szabat”, na co dzień koleżanki Marcelego z biura Judenratu. To jej zasługą było dostarczanie do Archiwum Getta dokumentów wytworzonych w Judenracie, w tym np. rozkazu oficera SS Hermana Höfflego, pełnomocnika ds. przesiedlenia. W dn. 30 lub 31 I 1943 r. Reich-Ranicki miał też brać czynny udział w organizacji napadu na kasę Judenratu, za co otrzymał premię, a następnie — na początku lutego 1943 r. — przeplącił policjanta i opuścił z żoną getto.

Po wydostaniu się z getta na tzw. aryjską stronę zamieszkał z żoną przy ul. Pańskiej. Później ukrywał się u rodziny Gawinów w domu przy ul. Osada Ojców. W 1944 r. wstąpił do Ludowego Wojska Polskiego. W 1945 r. był kierownikiem grupy operacyjnej Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Katowicach. Po wojnie przedłożył w Centralnej Żydowskiej Komisji Historycznej zeznanie pt. „Wyrok w związku z likwidacją getta warszawskiego” (o rozkazie Höfflego). W l. 1945–1949 był pracownikiem cenzury pocztowej z ramienia Urzędu Bezpieczeństwa i cenzury wojskowej w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego oraz agentem wywiadu w Berlinie (o kryptonimie operacyjnym „Albin”) i Londynie (oficjalnie — jako zastępca konsula, a potem jako konsul PRL). W tym ostatnim z miast przyłączył do niego pseudonim Ranicki, którego później zaczął używać jako swojego nazwiska. W 1949 r. powrócił do Polski. Był w stopniu kapitana. Pracował jako lektor literatury niemieckiej w Wydawnictwie Ministerstwa Obrony Narodowej, a potem jako niezrzeszony pisarz. Współpracował z Polskim Radiem.

Po wyjeździe w 1958 r. do Republiki Federalnej Niemiec zmienił imię na Marcel. Jako krytyk, pisarz, publicysta literacki stał się tam „jednoosobową instytucją życia kulturalnego”, „władcą książek”, „papierem krytyki literackiej” oraz gwiazdą popkultury. Pisał recenzje, rozprawy, prowadził programy telewizyjne. W l. 1960–1973 pracował jako krytyk literacki dla „Die Zeit”. W l. 1968–1969 wykładał literaturę na uniwersytetach amerykańskich, a w l. 1971–1975 — na uczelniach szwedzkich. Od 1973 do 1988 r. kierował redakcją literacką „Frankfurter Allgemeine Zeitung”. Od 1988 do 2001 r. prowadził w telewizji ZDF program „Das literarische Quartet”. Jest redaktorem wielu książek, w tym pięciotomowej antologii prozy niemieckiej z l. 1900–1980.

Ożenił się w getcie warszawskim z Teofilą (Tosią) Langnas, uciekinierką z Łodzi, którą poznał na przełomie 1939 i 1940 r. W 1948 r. urodził się jego syn, Andrzej. M. Reich-Ranicki zmarł 18 IX 2013 r. we Frankfurcie nad Menem.

AŻIH, Akta Gminy Wyznaniowej Żydowskiej m. Włocławka, sygn. 113/5, k. 2, 23, 75, 132, 187, 293, 328, sygn. 113/6, k. 172, sygn. 113/7, k. 111–113, 119, 172; tamże, Relacje, sygn. 301/5010, sygn. 301/5011, sygn. 301/5012, sygn. 301/5013; APW, Akta miasta Włocławka, Magistrat miasta Włocławka z lat 1787–1918, sygn. 8554, k. nlb.; tamże, Sąd Okręgowy w Toruniu Wydział Zamiejscowy we Włocławku, sygn. 568; Arch. USC we Włocławku, nr 1974/1955; *Archiwum Ringelbluma. Getto warszawskie lipiec 1942–styczeń 1943*, oprac. R. Sakowska, Warszawa 1980, s. 33–37; Reich M., *Wyrok w związku z likwidacją getta warszawskiego*, [w:] *Dokumenty i materiały do dziejów okupacji niemieckiej w Polsce*, t. 2: „Akcje” i „wysiedlenia”, cz. 1, oprac. J. Kermisz, Warszawa–Łódź–Kraków 1946, s. 127–130; *Reich-Ranicki Marceli. Napad na kasę Judenratu warszawskiego w styczniu 1943 r.*, [w:] *Żydzi w walce 1939–1945. Opór i walka z faszyzmem 1939–1945*, t. 3, red. J. Roszkowski, wybór J. Roszkowski i J. Diatłowicki, Warszawa 2011, s. 216–218; Gnauck G., *Marcel Reich-Ranicki. Polskie lata*, przedmowa N. Davies, Warszawa 2009; Gontarczyk P., *Prawdziwy życiorys Marceliego Reicha*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 1–2, s. 126–139; Honsza N., Wolting S., *Marcel Reich-Ranicki: „Moją ojczyzną jest literatura”*, przekł. części S. Woltinga: E. Herden, Wrocław–Warszawa–Kraków 2007; Horch H.O., *Reich-Ranicki Marcel*, [w:] *Nowy Leksykon Judaistyczny. Pod redakcją Juliusa H. Schoepsa*, red. M. Mendelsohn Zentrum, J.H. Schoeps, W. Jasper (koordynator), B. Vogt, O. Glöckner, przeł. S. Lisiecka, Z. Rybic-

ka, E. Ptaszyńska-Sadowska, Warszawa 2007, s. 707–708; Janczewska M., „*Gazeta Żydowska*” (1940–1942), [w:] *Studia z dziejów trójjęzycznej prasy żydowskiej na ziemiach polskich (XIX–XX w.)*, red. J. Nalewajko-Kulikov, współpraca G.P. Bąbiak, A.J. Cieślakowa, Warszawa 2012, s. 167, 172; Kawski T., *Gmina żydowska we Włocławku (powiat włocławski)*, [w:] *Gminy żydowskie pogranicza Wielkopolski, Mazowsza i Pomorza w latach 1918–1942*, oprac. T. Kawski, Toruń 2007, przyp. 150, s. 241, przyp. 162, s. 244; Marianowicz A., *Życie surowo wzbronione*, Warszawa 1995, s. 68; Olejniczak A., *Ustawa Włocławskiego Towarzystwa Wspomagania Biednych Żydów (1908 r.)*, „*Zap. Kuj. Dobrz.*” 2006, t. 21, s. 129–137; Reich-Ranicki M., *Moje życie*, przekł. J. Koprowski, M. Misiorny, Warszawa 2000; Reich-Ranicki M., *Najpierw żyć, potem igrać. Szkice o literaturze polskiej*, przekł. E. Herden, Wrocław–Warszawa–Kraków 2005; Schirrmacher F., *Marcel Reich-Ranicki. Sein Leben in Bildern: Eine Bildbiografie*, Stuttgart-Monachium 2000; Taborska K., *Krytyka jako autokreacja. Wizerunki Marcela Reicha-Ranickiego*, Poznań 2008, s. 49–61; — Fot. z internetu.

Przemysław Nowicki

REUSE (RUSIN) MIKOŁAJ

(zm. 1474), biskup tytularny kallipoleński, sufragan włocławski

Mimo jego przydomka, pod którym jest znany, raczej trudno zakładać, że Mikołaj pochodził z Rusi. Około 1427 r. wstąpił do zakonu cystersów w Oliwie k. Gdańska i tam złożył profesję wieczystą. Z konwentem oliwskim był związany zdaje się nieprzerwanie do momentu wyniesienia na biskupstwo, a w każdym razie prowizję otrzymał jako tamtejszy profes (jakkolwiek cysterski historyk D. Willi uważa go za mnicha z Kołbacza w diecezji kamieńskiej).

Po nieudanej próbie wprowadzenia na włocławską sufraganię norbertańskiego prepozyta z Żukowa, Jana Knauera, ordynariusz włocławski Władysław z Oporowa (Oporowski) desygnował na tę funkcję Mikołaja Reuse. Zapewnił mu — za przyzwoleniem kapituły katedralnej z Włocławka — stosowne uposażenie i przekazał sprawę do Rzymu, gdzie pozytywna decyzja zapadła 25 IV 1447 r., kiedy to papież Mikołaj V udzielił oliwskiemu profesowi wizji na tytularną stolicę Callipolis. Stolica Apostolska

udzieliła też potrzebnego indultu na sprawowanie przez Mikołaja funkcji pontyfikalnych w diecezji wrocławskiej i przydzieliła mu dochody przeznaczone uprzednio przez ordynariusza i kapitułę dla postulowanego sufragana.

Jako biskup pomocniczy u boku — kolejno — Władysława z Oporowa i Mikołaja z Lasocic (Lasockiego), Mikołaj Reuse działał na Pomorzu Gdańskim i nosił tytuł *episcopi Vladislaviensis suffraganeus, in spiritualibus et temporalibus vicarius necnon officialis per terram Pomeraniae generalis* (był zatem nie tylko sufraganem, ale również wikariuszem i oficjałem generalnym na ów wydzielony w obrębie diecezji wrocławskiej obszar). Jego obecność tu w charakterze biskupa poświadczona jest w znanym materiale źródłowym po raz pierwszy w odniesieniu do początków roku 1449 (4 II). W okresie sporu o obsadę stolicy biskupiej we Wrocławku w l. 1449–1451 najwyraźniej opowiedział się po stronie niedopuszczanego przez króla Kazimierza IV Jagiellończyka do objęcia rządów nominata papieskiego Mikołaja Lasockiego, skoro tytułował się jego sufraganem i wikariuszem. Ów jednak rychło zmarł (9 IX 1450) i rządy w diecezji ostatecznie przypadły faworytowi monarchy Janowi z Gruszczyc (Gruszczyńskiemu), który — chcąc zapewne ukarać Mikołaja Reuse za zajętą uprzednio przezeń postawę — odebrał mu urząd oficjała pomorskiego. W odniesieniu do roku 1452 Mikołaj jest poświadczony już wyłącznie jako sufragan i wikariusz *in spiritualibus* (odjęto mu również kompetencje *in temporalibus*).

W dwa lata później wybuchła wojna trzynastoletnia (1454–1466), która nie pozostała bez wpływu na położenie rezydującego w Chełmie (Stolzenbergu) pod Gdańskiem biskupa pomocniczego. Być może przeniósł się on wówczas do samego Gdańska albo też w ogóle wyniósł się poza granice państwa krzyżackiego, jakkolwiek bulla papieża Kaliksta III z 17 IV 1458 r. wskazuje, że wówczas jeszcze przebywał na terenie diecezji wrocławskiej. Opuścił ją najpóźniej w pierwszej połowie 1464 r., bowiem w czerwcu tr. poświadczona jest już jego obecność w klasztorze cystersów w Neukamp (*Campus Novus*) k. Stralsundu. W tymże roku 1464 *dominus Nicolaus, episcopus Kaliensis [sic]* wpisał się do metryki młodego uniwersytetu w Gryfii, co pozwala domyślać się, że dołączył do grona dobroczyńców tej korporacji aka-

demickiej. Jedna z kronik oliwskich, źródło zapewne dobrze poinformowane o losach Mikołaja Reuse, podaje, że został on w Neukamp opatem (formalnie administratorem opactwa).

Już w 1467 r., a więc wkrótce po zakończeniu wojny trzynastoletniej, znalazł się na powrót na Pomorzu Gdańskim, w macierzystej Oliwie, a po rezygnacji w 1469 r. dotychczasowego tamtejszego opata Pawła został 21 X tr. wybrany na jego następcę. Wynik przeprowadzonej elekcji zatwierdzony był, imieniem kapituły generalnej zakonu, przez opata kolbackiego, który jednak z jakichś względów czy to odnośnego dekretu elekcyjnego nie dostarczył władzom zakonnym, czy też wyekspediowany przez niego dokument uległ zagubieniu w drodze do Citeaux (Cistercium). W tej sytuacji zebrana 14 IX 1472 r. kapituła generalna cystersów poleciła opatom z Mogiły i Paradyża zbadać w jej imieniu, czy wybór Mikołaja Reuse na przełożonego konwentu oliwskiego przeprowadzony był zgodnie z prawem, a jeśli tak, to go potwierdzić i udzielić wymaganej aprobaty, w przypadku zaś przeciwnym, wynik elekcji anulować i przeprowadzić ją na nowo. Ponieważ Mikołaj Reuse przy godności opackiej (administratora opactwa) dotrwał do śmierci, wnioskować można, że delegowani do zbadania kanoniczności jego wyboru opaci z Mogiły i Paradyża wydali w tej sprawie pozytywne orzeczenie. Po powrocie na Pomorze Wschodnie na nowo podjął też obowiązki sufragana w diecezji wrocławskiej, co poświadczają źródła z l. 1472–1473.

Zmarł 26 (27) II 1474 r., w piątym roku rządów w Oliwie, doszedłszy niewątpliwie do podeszłych lat. Pochowany został w kościele opackim macierzystego konwentu, przed ołtarzem wielkim, gdzie sprawiono mu płytę nagrobną.

Czaplewski P., *Biskupi sufragani*, s. 57, 61–62; tenże, *Tytułarny episkopat*, s. 126–131; Dąbrowski K., *Opactwo cystersów w Oliwie od XII do XVI wieku*, Gdańsk 1975, s. 134; Frydrychowicz R., *Geschichte der Cistercienserabtei Pelplin und ihre Bau- und Kunstdenkmäler*, Düsseldorf 1905, s. 390; *Hierarchia catholica*, t. 2, s. 115; Hirsch T., *Geschichte des Karthäuser Kreises*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” 1882, H. 6, s. 76–77, 95; Iwicki Z., *Konwent oliwski (1186–1831). Leksykon biograficzny i nie tylko*, współpr. M. Babnis, Gdańsk–Pelplin 2010, s. 129, 138–139; Jakubowski W., Solarczyk M., *Organiza-*

R

cja, s. 208; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 295 (również s. 37*); Oliński P., *Cysterskie nekrologii na Pomorzu Gdańskim od XIII do XVII wieku*, Toruń 1997, s. 212; Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy*, wg indeksu (zwl. s. 278–280); tenże, *Stolice tytularne biskupów Kościoła katolickiego wpisanych w dzieje ziem polskich (XIII w.–2014 r.)*, Kraków 2014, s. 56, 257; Willi D., *Päpste, Kardinäle*, s.75 (nr 420–421).

Krzysztof Rafał Prokop

ROZWADOWSKI JERZY

(1912–1999), dziennikarz i pisarz, absolwent Gimnazjum im. Jana Długosza we Włocławku

Urodził się 27 VIII 1912 r. w majątku Książenice k. Warszawy. W XIX w. Książenice zmieniały właścicieli wielokrotnie: Eustachy Marylski w 1864 r. odsprzedał Książenice rodzinie Sołtanów, od których odkupił je dziadek Jerzego Rozwadowskiego, Zdzisław Bochowicz, i przekazał swojej córce w posagu, kiedy w 1907 r. wyszła za mąż za Czesława Rozwadowskiego. Zgodnie z opisem, który zamieścił J. Rozwadowski w swojej książce *Ostatnie pokolenie*, na początku XX w. Książenice były dużym majątkiem: „licząca ok. 50 włók, z wielką gorzelnią, doskonałymi zabudowaniami gospodarskimi, dwoma mieszkalnymi domami, oficyną i wspianiałym 30 morgowym parkiem”. W środku parku, nad stawami, stał duży parterowy dwór.

Jerzy Rozwadowski był uczniem Gimnazjum im. Jana Długosza we Włocławku. Wyróżniał się w nauce i działalności społecznej, był m.in. członkiem Komitetu redakcyjnego, w imieniu samorządów klasowych, pisma pt. „WICI — pismo uczniowskie Gimnazjum hum. im. ks. Jana Długosza w Włocławku”. Reprezentował w nim klasę VIII, wydawcą pisma było ww. Gimnazjum, a drukowała je Drukarnia Diecezjalna we Włocławku. J. Rozwadowski pisał też do niego artykuły, głównie o tematyce lotniczej, co było jego ogromną pasją życiową, był m.in. autorem bardzo dojrzałego artykułu pt. *Rozwój lotnictwa polskiego* (1930, nr 2), w którym przedstawiał stan aktualny i perspektywy rozwoju lotnictwa cywilnego w Polsce: „Państwo nasze jest młode i samo dać sobie rady nie może. Naszym obowiązkiem jest

Mu dopomóc. Pracujemy więc nad rozwojem naszej floty powietrznej, mając zawsze w pamięci zasadę, że *si vis pacem, para bellum* [jeśli chcesz pokoju, szykuj się do wojny — przyp. W.K.]. Silne lotnictwo, to najpewniejszy środek zdolny zapewnić Ojczyźnie naszej potęgę i poprowadzić Ją na skrzydłach naszych ptaków srebrzystych w świetlaną przyszłość do potęgi i chwały”. W kolejnych numerach pisma kontynuował swoje rozważania o lotnictwie i zamieścił artykuł pt. *Konieczność szybkiego rozwoju komunikacji powietrznej w Polsce*. Swoją miłość do lotnictwa realizował również w praktyce, będąc jednym z najlepszych modelarzy w szkolnej modelarni. Jako uczeń klasy VII w dn. 2 III 1929 r. podczas ogólnopolskiego konkursu modeli redukcyjnych, do którego zgłoszono 96 modeli, zdobył wyróżnienie za swój egzemplarz samolotu Potez XXVIA. Otrzymał od Podlaskiej Wytwórni Samolotów nagrodę w postaci artystycznie wykonanej miniaturowej śmigła.

Po zdaniu egzaminu maturalnego typu humanistycznego i uzyskaniu świadectwa dojrzałości opuścił Włocławek i przeniósł się do Warszawy, gdzie rozpoczął studia prawnicze. Po pięciu latach studiów został absolwentem Wyższej Szkoły Dziennikarskiej w Warszawie. Do 1939 r. był zatrudniony jako kierownik pięciu działów w piśmie „Ostatnie Wiadomości”.

W okresie okupacji niemieckiej był (od 1939) członkiem konspiracyjnej organizacji Służba Zwycięstwu Polski, a następnie Związku Walki Zbrojnej i żołnierzem Armii Krajowej. Z racji swoich zainteresowań lotnictwem służył w Komendzie Głównej Armii Krajowej — Oddział III (Operacyjno-Szkoleniowy), Wydział Lotnictwa „Bociany”, Baza Lotnicza „Łużyce”. W stopniu porucznika (nr leg. AK581/T) uczestniczył w powstaniu warszawskim, walczył głównie w Śródmieściu, a po jego upadku dostał się do niemieckiej niewoli i został osadzony w obozie (nr obozowy 101509) w Niemczech, ale brak jest dokładniejszych informacji o miejscu tego obozu.

Po wyzwoleniu przez wojska amerykańskie w kwietniu 1945 r. służył w Niemczech w Polskich Kompaniach Wartowniczych podległych amerykańskim władzom okupacyjnym.

Po rozwiązaniu tych jednostek, w 1951 r. wyjechał do Kanady i zamieszkał w Toronto. Zajmował się dziennikarstwem i pisał początkowo w gazetach przeznaczonych dla Polaków. W l. 1965–1978 był

zatrudniony w tygodniku „Związkowiec” i przez dwa lata pracował w nim jako redaktor naczelny. Od 1965 r. wieloletni redaktor miesięcznika „Nasza Credit Union”, wydawanego przez największą polonijną, parafialną kasę kredytową na świecie — Credit Union Św. Stanisława i Św. Kazimierza w Toronto.

Był kapitanem lotnictwa. Autor wielu książek poświęconych lotnictwu polskiemu czasów wojny, wydanych nakładem oficyn polonijnych w różnych krajach. Członek Stowarzyszenia Polskich Komбатantów „Skrzydła 430 Warszawa”. Jerzy Rozwadowski był autorem licznych książek poświęconych głównie tematyce lotniczej. W Polsce wydał *Wiraz po starcie*, zaś w Niemczech: *5 lat* (1946), *3 lata w granatowej służbie* (1950). Gdy mieszkał w Kanadzie, opublikował: *15 lat Kola AK* (1964), *Na szlakach Ikara* (1986), *Skrzydła nad chmurami* (1987), *Dziś to już legendy* (1987), *O tym, czego już nie ma* (1988). Swoje książki wydawał także w USA: *Morski Dywizjon Lotniczy 1918–39* (1973), *Gwiazdzista eskadra* (1976), *Ostatnie pokolenie* (1984).

Jerzy Rozwadowski za działalność w strukturach ZWZ i AK oraz za uczestnictwo w powstaniu warszawskim otrzymał liczne odznaczenia bojowe i wyróżnienia: Krzyż Walecznych, Srebrny i Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kampanii Wrześniowej, Krzyż Armii Krajowej, Medal Lotniczy, Złotą Odznakę XXX-lecia Stowarzyszenia Lotników, kanadyjskie odznaczenie „Za 15 lat pracy społecznej”.

Jego żona, Zofia Rozwadowska (zm. w 2007), była aktywną działaczką społeczną licznych organizacji przy Kongresie Polonii Kanadyjskiej.

Jerzy Rozwadowski zmarł w 1999 r. w Toronto i tam został pochowany.

Kto jest kim w Polonii Kanadyjskiej 1993, wyd. 2, Toronto 1993; Rozwadowski J., *Rozwój lotnictwa polskiego*, „Wici. Pismo szkolne Gim. Im. Długosza we Włocławku”, styczeń–luty 1930, nr 2, s. 18–20; tenże, *Konieczność szybkiego rozwoju komunikacji powietrznej w Polsce*, tamże, wrzesień–listopad 1930, Rok II, nr 1(4), s. 15–16.

Władysław Kubiak

SCHEFFCHEN (SCHEFFCHIN)

JAN

(zm. po 1449), biskup farerski (Faröer), sufragan włocławski

Będący członkiem Zakonu Braci Mniejszych (franciszkanów) Jan Scheffchen w 1433 r. ustanowiony został spowiednikiem (*poenitentiarius minor*) w bazylice św. Piotra w Rzymie, którą to funkcję pełnił jeszcze w momencie swego wyniesienia na biskupstwo. Prowizję na godność ordynariusza Faröer uzyskał 31 I 1435 r. od papieża Eugeniusza IV, lecz po nominacji przez co najmniej rok (a zapewne dłużej) pozostał w Wiecznym Mieście. Do powierzonej mu diecezji (położonej w metropolii Trondheim), obejmującej usytuowane z dala od centrów życia kościelnego Wyspy Owcze (Faerøerne, Färoyar) na Oceanie Atlantyckim, zapewne w ogóle się nie udał, lecz zajęcia i przede wszystkim źródeł utrzymania szukał na kontynencie. Tak też w odniesieniu do lat 1438–1442 poświadczona jest jego działalność w diecezji włocławskiej, gdzie rezydował w Chełmie (Stolzenbergu) pod Gdańskiem i sprawował funkcję wikariusza generalnego *in pontificalibus* ordynariusza Władysława z Oporowa (Oporowskiego). Po raz pierwszy poświadczony jest z tym tytułem w dokumencie datowanym: Gdańsk, 17 V 1438 r. (*in pontificalibus vicarius generalis*). Do niego również należy odnieść informację o konsekracji kościoła w Kościerzynie, której dokonał 25 I 1439 r. *frater Ioannes, Dei et Apostolice Sedis gracia episcopus Pagensis* (wprost mianem włocławskiego sufragana jest on określany we współczesnych źródłach krzyżackich). W Gdańsku i okolicy Jan Scheffchen czynny był zdaje się do roku 1442 (podjął się tu m.in. wzniesienia zamku-rezydencji na Biskupiej Górze), kiedy to przeniesiony został przez biskupa W. Oporowskiego na pogranicze Prus (P. Czaplewski domyśla się, że do Komorska). Mimo czynionych przez gdańszczan zabiegów u ordynariusza włocławskiego o powrót do ich miasta sufragana, biskup farerski więcej się już tam nie pojawił. Wydaje się zresztą, że pomiędzy obydwojma tymi hierarchami mogło dojść do nieporozumień, bowiem najpóźniej w roku 1444 Jan Scheffchen w ogóle opuścił diecezję dotychczasowej posługi i przeniósł się do archidiecezji ryskiej, gdzie jego działalność poświadczona jest w l. 1444–1449.

Po raz ostatni o biskupie diecezji Faröer, jako czynnym w archidiecezji ryskiej, słyhać na przedwiośniu 1449 r., natomiast dalsze jego losy nie zostały dotychczas wyjaśnione (kolejny pasterz tej diecezji, również Jan, występuje, począwszy od drugiej połowy 1453 r.).

Czaplewski P., *Biskupi sufragani*, s. 56–57; tenże, *Tytularny episkopat*, s. 123–125; *Hierarchia catholica*, t. 2, s. 152; Hirsch T., *Die Ober-Pfarrkirche von St. Marien in Danzig*, t. 1, Danzig 1843, s. 74–75, 85, 89–90, 385; Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja*, s. 208; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 395–396 (również s. 37*); Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy*, s. 80, 149, 169, 176, 246–247; tenże, *Franciszkanie w gronie średniowiecznych biskupów tytularnych na ziemiach polskich*, „Studia Franciszkańskie” 2002, t. 12, s. 459–460; tenże, *Polscy biskupi franciszkańscy. Słownik biograficzny*, Kraków 2003, s. 135–137; Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów*, s. 552, 607.

Krzysztof Rafał Prokop

SIEMIŃSKA DANUTA

(1948–2012), pedagog, komendantka Włocławskiej Chorągwi Związku Harcerstwa Polskiego

Urodziła się 25 II 1948 r. we Włocławku w rodzinie inteligentnej, z ojca Bogusława (ur. 1920) i matki Moniki (1916–1984) z d. Simińskiej. Miała brata Wojciecha (ur. 1946), który był inżynierem chemikiem, siostrę Izabelę, po mężu Bergel (ur. 1950) — nauczyciela akademickiego, i brata Krzysz-

tofa (ur. 1959), inżyniera mechanika.

Do Szkoły Podstawowej nr 1 przy ul. Żeromskiego we Włocławku uczęszczała w l. 1954–1961. Po jej ukończeniu 1 IX 1961 r. rozpoczęła naukę w Liceum Pedagogicznym we Włocławku, które ówczesnie mieściło się w dzisiejszym gmachu Zespołu Szkół Katolickich im. Jana Długosza, a ukończyła w Technikum Przemysłowo-Pedagogicznym i Studium Nauczycielskim przy ul. Ogniowej 2. W dn. 23 VI 1966 r. otrzymała świadectwo dojrzałości, które

poświadczało posiadanie kwalifikacji nauczyciela-pedagoga i upoważniało do nauczania w szkołach podstawowych. Kontynuując własną edukację, 29 VII 1969 r. otrzymała dyplom ukończenia Studium Filologii Polskiej w Bydgoszczy. W dn. 15 XI 1975 r. ukończyła studia na UMK w Toruniu, uzyskując tytuł magistra filologii polskiej.

Jej pierwszą pracą zawodową (16 VIII 1966–31 VIII 1968) było nauczanie języka polskiego w Szkole Podstawowej w Choceniu (pow. włocławski), po czym od 1 IX 1968 r. została zatrudniona w Szkole Podstawowej nr 3 przy ul. Cyganka 6/10 we Włocławku, gdzie nauczala języka ojczystego w klasach młodszych. Po ukończeniu (18–27 II 1970) kursu drużynowych uzyskała patent drużynowego i w SP nr 3 prowadziła drużyny młodszoharcerskie, będąc także instruktorką Włocławskiego Hufca ZHP. W l. 1972–1977 uczyła języka polskiego w Zespole Szkół Zawodowych nr 1 we Włocławku (ul. Ogniowa 2). Z racji pracy w środowisku starszej młodzieży zaangażowała się w działalność drużyn starszoharcerskich działających w szczepie ZHP im. Jana Amosa Komeńskiego w Pedagogicznym Studium Technicznym, następnie w Zespole Szkół Technicznych we Włocławku. Od dn. 9 IX 1975 r., za zgodą Kuratora Oświaty i Wychowania we Włocławku, w wymiarze połowy etatu powierzono jej stanowisko opiekuna-instruktora ZHP w Pedagogicznym Studium Technicznym i Zasadniczej Szkole Zawodowej nr 1 we Włocławku. Jej też pomysłem i zasługą było uruchomienie Chorągwaniej Szkoły Aktywu na bazie lokalnej szkoły i jej kilkuletnia działalność.

Od 1 XI 1977 r. do 1 IX 1979 r. zamieniła stanowisko nauczycielki na pracownika turystyki wyjazdowej w Biurze Turystyki Młodzieżowej ZSMP „Juventur” we Włocławku.

Kolejne lata jej drogi zawodowej związane były z pracą we Włocławskiej Chorągwi ZHP im. Juliana Marchlewskiego. Najpierw jako kierownik Wydziału Szkoleniowego (1979–1983), gdzie była cenioną organizatorką szkoleń instruktorskich i autorką ciekawych akcji programowych. W 1983 r. została wybrana na zastępcę komendanta chorągwi ds. programowych, by podczas III Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej Włocławskiej Chorągwi ZHP, która odbyła się 16 I 1985 r., zostać jej komendantką. Prowadzona przez nią wojewódzka jednostka ZHP poprzez wieloaspektową działalność programową

i organizacyjną wyróżniała się na harcerskiej mapie Polski. Do jednych z najważniejszych przedsięwzięć zrealizowanych przez zespół pracowników Chorągwi i hufców kierowany przez D. Siemińską można zaliczyć m.in.: turnieje drużyn sztandarowych, Manewry Techniczno-Obrończe ZHP, turnieje harcerskich drużyn pożarniczych, kampanie programowe „Wierni tradycjom”, „Myśmy godnymi synami”, „Zdrowa przyroda — Zdrowy człowiek”, „Łączy nas Polska”, rajdy szlakami miejsc pamięci narodowej, festiwale piosenki harcerskiej. W każdym roku Włocławska Chorągiew była organizatorem wycieczki dla ok. 10 tys. uczniów, harcerzy i instruktorów oraz dzieci i młodzieży niezorganizowanej. Za działalność merytoryczną i organizacyjną, podczas kadencji D. Siemińskiej, w dn. 16 V 1978 r. Główna Kwatera ZHP odznaczyła Włocławską Chorągiew ZHP Krzyżem „Za Zasługi dla ZHP” oraz za merytoryczną i organizacyjną pracę Dyplomem uznania jej komendantkę.

Drużna hm Danuta Siemińska była delegatem Włocławskiej Chorągwi ZHP na VIII Zjazd Związku ZHP, który odbył się w dn. 28–31 III 1985 r.

W latach intensywnej pracy zawodowej w harcerstwie D. Siemińska sprawowała wielorakie funkcje społeczne. Dzięki jej harcerskim kontaktom z regionem Poitou-Charentes we Francji Zespół Pieśni i Tańca „Kujawy”, funkcjonujący we Włocławskim Centrum Kultury w l. 1977–1990, wielokrotnie uczestniczył w międzynarodowych festiwalach folklorystycznych we Francji.

Po rozwiązaniu Chorągwi w 1999 r. przez wiele lat organizowała spotkania, którym przewodniczyła, kręgu byłych instruktorów Włocławskiej Chorągwi ZHP.

Zobowiązanie instruktorskie złożyła w 1970 r., uzyskując jednocześnie stopień przewodnika, a następnie podharcmistra, harcmistrza i niefunkcjonujący już stopień harcmistrza PL.

Z racji zajmowanego stanowiska D. Siemińska, w latach sprawowania kierowniczych funkcji w ZHP, była członkiem PZPR w podstawowej organizacji partyjnej działającej przy włocławskich organizacjach młodzieżowych.

W 1989 r. powróciła do pracy dydaktycznej i została zatrudniona od września tr. w Zespole Szkół Technicznych we Włocławku. Tam uczyła języka polskiego, a w l. 1990–1994 pracowała w Studium Nauczycielskim we Włocławku, nauczając metodyki

ZHP oraz języka polskiego. Jako osoba pełna pasji była członkiem założycielem „Chóru Vladyslavia” przekształconego w Stowarzyszenie Chór „Vladyslavia” (działało do 2005). W ciągu 15 lat istnienia Chóru pełniła w nim funkcję skarbnika. Chór swój szeroki repertuar prezentował nie tylko we Włocławku, ale i w okolicznych miastach, a także poza Polską. Uzdolniona młodzież wielokrotnie, z sukcesami, występowała w ogólnopolskich i zagranicznych przeglądach i festiwalach.

Po blisko 40 latach pełnoetatową pracę zawodową D. Siemińska zakończyła w dn. 31 VIII 2005 r., przechodząc na emeryturę. Do 2008 r. pozostawała nauczycielką w szkole, w której zdobyła zawód nauczyciela i przez długi okres w niej pracowała.

Za zasługi dla harcerstwa i włocławskiej oświaty została odznaczona: Brązowym Krzyżem Zasługi (1984), Złotym Krzyżem Zasługi (1998), Złotym Krzyżem „Za Zasługi dla ZHP” (1987), Medalem 40-lecia PRL (1985), Medalem „Za Zasługi dla Obrońcy Kraju” (16 V 1985), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (29 V 2001).

Danuta Siemińska zmarła 29 XI 2012 r. i została pochowana na włocławskim cmentarzu komunalnym (sektor 105, rząd 8, nr grobu 131), gdzie spoczywa razem z matką. Uroczystości żałobne z udziałem bardzo licznej grupy harcerzy i instruktorów odbyły się 3 XII 2012 r. w kościele pw. NMP Królowej Polski na włocławskim Zawiszu. W ceremonii pogrzebowej liczny udział wzięli instruktorzy, harcerze i poczty sztandarowe ZHP z terenu byłego woj. włocławskiego.

Na znak pamięci po drużnie Danucie Siemińskiej komendant Hufca ZHP Włocławek Miasto, rozkazem specjalnym L1/2012 z dn. 1 XII 2012 r., ogłosił dwutygodniową żałobę w Hufcu ZHP Włocławek Miasto.

Arch. Zespołu Szkół Technicznych we Włocławku, Teka 189, Danuta Siemińska; Arch. rodziny Siemińskich; APW, Kronika Włocławskiej Chorągwi ZHP, sygn. 3; — Relacja Jadwigi Śniegowskiej — komendantki Włocławskiej Chorągwi ZHP; — Bitkowska H., *Historia Studium Nauczycielskiego i Liceum Pedagogicznego we Włocławku 1976–1994*, Włocławek 2010; Krajewski M.R., *Materiały do bibliografii i historii harcerstwa na Kujawach i Ziemi Dobrzyńskiej*, Włocławek 1982; Pawłowski J., *Księga pamiątkowa Instruktorskiego Kręgu Seniorów ZHP im. Andrzeja Malkowskiego*, Włocławek 1997; Siemińska

D., *Moje comebacks*, [w:] *Szkoła techniczna nad Wisłą*, Włocławek 2010; Słomski D., *Kalendarium ważniejszych faktów i wydarzeń z życia harcerstwa Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej*, Włocławek 1986; — <http://www.grobonet.mzucid.pl/grobonet/start.php>.; — Fot. ze zbiorów autora.

Zdzisław Jan Zasada

SŁOMSKI MIECZYŚLAW

(1921–2012), nauczyciel, kombatant, dyrektor szkół we Włocławku, działacz społeczny

Urodził się 7 IX 1921 r. w Chelmicy Małej, pow. lipnowski, w rodzinie chłopskiej. Jego ojciec Bolesław prowadził niewielkie gospodarstwo rolne, matka Marianna z d. Ziemiowicz zajmowała się domem i wychowywaniem dzieci. Miał czworo rodzeństwa: siostry Barbarę, Zofię

i Teresę oraz brata Bogdana. Po ukończeniu siedmiu lat rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Świątkowinie, a następnie uczył się w szkole w Fabiankach, gdzie w 1935 r. ukończył siedem oddziałów. Nie mając możliwości finansowych kontynuowania nauki, pracował do 1939 r. w gospodarstwie rolnym rodziców.

W dn. 1 IX 1939 r. na wieść o wybuchu II wojny światowej zgłosił się jako ochotnik do obrony Włocławka od strony Szpetala Górnego i został przydzielony do oddziału ppor. Bolesława Meresa, ale gdy żołnierze WP wobec ogromnej przewagi wroga wycofali się w kierunku Warszawy, ochotnicy zostali zwolnieni do domów. W czasie okupacji niemieckiej M. Słomski nadal pracował w gospodarstwie swoich rodziców. W marcu 1942 r. wraz z całą rodziną został wysiedlony z gospodarstwa i przeniesiony do wsi Witoszyn Stary. W czerwcu 1943 r. został wywieziony na roboty przymusowe do Gdańska, ale po miesięcznym pobycie uciekł stamtąd i wrócił do rodziców. W czasie powrotu został schwytyany przez gestapo i pobity, przez co doznał częściowej utraty zdrowia. W sierpniu 1944 r. Niemcy ponownie wywieźli go do przymusowej pracy, w okolice Brodnicy. Podej-

mował tam próby nawiązania kontaktów z polskimi organizacjami podziemnymi, ale bezskutecznie.

Po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej powrócił do domu i znów pracował w gospodarstwie rodziców. W październiku 1945 r. podjął pracę w Urzędzie Gminy w Szpetalu Górnym z siedzibą w Fabiankach w charakterze referenta administracyjnego. W czerwcu 1946 r. zwolnił się z pracy i w wrześniu tr. rozpoczął naukę w Liceum Pedagogicznym we Włocławku. Po pięciu latach nauki otrzymał, w kwietniu 1951 r., świadectwo dojrzałości.

Pierwszą pracę w zawodzie nauczyciela rozpoczął 1 II 1947 r. w Szkole Podstawowej w Kruszynie k. Włocławka. Już w pierwszych tygodniach pracy zorganizował w szkole drużynę męską ZHP, a później był jednym z inicjatorów ufundowania drużynie sztandaru.

Z dn. 1 VIII 1947 r. został przeniesiony do Szkoły Podstawowej w Grabkowie k. Kowala i tam również doprowadził do utworzenia drużyny ZHP. W uznaniu osiągnięć w pracy z harcerzami został skierowany na kurs zorganizowany przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania dla drużynowych ZHP. Podczas pracy w tej szkole wstąpił do Polskiej Partii Robotniczej i działał w PZPR aż do jej rozwiązania w 1990 r., pełniąc szereg funkcji społecznych z wyboru. Pracując jako nauczyciel, nieustannie podnosił swoje kwalifikacje zawodowe. W dn. 30 VII 1947 r. rozpoczął trzyletnie studia zaoczne w zakresie wychowania fizycznego, które ukończył 19 VIII 1950 r.

Z dn. 1 IX 1948 r. został przeniesiony do Szkoły Podstawowej nr 2 we Włocławku, od 1 IX 1949 r. do Szkoły Podstawowej nr 3. W dn. 1 II 1951 r. został powołany do pracy w charakterze instruktora wychowania fizycznego w Wydziale Oświaty Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku. Z dn. 1 IX 1951 r. przeszedł do pracy w Zarządzie Powiatowym Związku Nauczycielstwa Polskiego i pracował tam jako etatowy sekretarz zarządu do 31 VIII 1961 r. Od 4 I 1962 r. pracował w Powiatowym Wydziale Oświaty we Włocławku, gdzie objął stanowisko starszego referenta pedagogicznego.

W 1963 r. M. Słomski ukończył w trybie zaocznym studia na UMK w Toruniu, uzyskując dyplom magistra historii.

Z dn. 16 VIII 1964 r. został mianowany zastępcą inspektora szkolnego w Wydziale Oświaty na miasto i powiat Włocławek. W tym samym roku pod-

jął studia doktoranckie na UMK w Toruniu, ale ich nie ukończył. We wrześniu 1970 r. odszedł z pracy w Wydziale Oświaty we Włocławku i objął stanowisko zastępcy dyrektora Liceum Ogólnokształcącego dla Pracujących we Włocławku, a 1 I 1972 r. został mianowany jego dyrektorem. Dynamiczny rozwój tej szkoły spowodował przekształcenie jej w Centrum Kształcenia Ustawicznego we Włocławku. M. Słomski został jego dyrektorem, pracując na tym stanowisku aż do przejścia na emeryturę. Jednocześnie został wyznaczony na stanowisko przewodniczącego Wojewódzkiej Komisji Egzaminacyjnej dla Eksterntów z zakresu szkoły średniej ogólnokształcącej.

Mieczysław Słomski w trakcie swojej wieloletniej pracy zawodowej w szkolnictwie wykazywał się niezwykłą działalnością społeczną i inicjatywnością w wyzwalaniu aktywności wśród dzieci i młodzieży oraz nauczycieli. Będąc nauczycielem w SP nr 3 we Włocławku, zorganizował pierwsze w mieście Szkolne Koło Sportowe. Szkoła, w której wówczas pracował, zdobyła I miejsce w rozgrywkach piłki siatkowej chłopców i w piłce ręcznej dziewcząt. W czerwcu 1951 r. zorganizował we Włocławku olimpiadę sportową dla młodzieży włocławskich szkół, która cieszyła się ogromnym zainteresowaniem.

Był współinicjatorem powstania Zespołu Teatralnego Związku Nauczycielstwa Polskiego, orkiestry i nauczycielskiego zespołu tanecznego. Nauczycielski Zespół Teatralny wystawił w późniejszych latach dziesiątki sztuk teatralnych, nie tylko w kraju, ale również za granicą.

Od 1952 r. M. Słomski przez cztery kolejne lata pełnił społecznie funkcję kierownika radiowęzła we Włocławku, zaś w l. 1953–1957 pełnił społecznie funkcję przewodniczącego Komisji Rewizyjnej w Powiatowej Radzie Związków Zawodowych.

W 1950 r. Wydział Oświaty we Włocławku przyznał mu nagrodę za wybitną pracę zawodową i społeczną, w tym samym roku otrzymał także nagrodę Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu za osiągnięcia w działalności zawodowej i społecznej. W 1952 r. we Włocławku powstało Towarzystwo Miłośników Kultury, w którym pełnił społecznie funkcję sekretarza zarządu.

W dn. 1 XII 1964 r. został powołany na zastępcę przewodniczącego Państwowej Komisji Egzaminacyjnej (na miasto i powiat Włocławek) dla nauczy-

cieli i wychowawców zdających egzamin praktyczny w zawodzie nauczycielskim. W tym samym roku został wybrany społecznym prezesem zarządu Polskiego Towarzystwa Historycznego (PTH) Oddział we Włocławku. Działając w PTH, do końca swego życia był bardzo zaangażowany w popularyzację historii, szczególnie Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Na łamach różnych czasopism opublikował szereg prac popularnonaukowych z zakresu historii i wygłosił wiele odczytów w różnych środowiskach. PTH Oddział we Włocławku należał w tym czasie do grupy najlepszych oddziałów w Polsce.

Od 1950 r. był aktywnym działaczem Towarzystwa Wiedzy Powszechnej (TWP) we Włocławku. Do 1975 r. pełnił funkcję prezesa Oddziału TWP we Włocławku, a z chwilą utworzenia woj. włocławskiego został prezesem Zarządu Wojewódzkiego. Równoległe pełnił taką samą funkcję w PTH. W tym samym roku został wybrany przewodniczącym Komisji Historycznej ZNP we Włocławku. W l. 1975–1989 był przewodniczącym Wojewódzkiej Komisji Spółdzielni Uczniowskich we Włocławku.

W styczniu 1977 r. Zarząd Główny ZNP powołał M. Słomskiego na członka Sekcji Oświaty Dorosłych, a w tym samym roku został również wybrany na członka Komisji Historycznej Rady Związków Zawodowych we Włocławku. W sierpniu 1977 r. został powołany na przewodniczącego Komisji Wydawniczej Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa we Włocławku.

Od 1950 r. był również aktywnym członkiem Ligi Przyjaciół Żołnierza, przekształconej w 1962 r. w Ligę Obrony Kraju (LOK). Od 1964 r. był członkiem prezydium Zarządu Powiatowego LOK we Włocławku, a wraz z nowym podziałem administracyjnym kraju, w 1975 r. został członkiem Prezydium Zarządu Wojewódzkiego LOK i jednocześnie prezesem Zarządu Rejonowego LOK we Włocławku. W październiku 1988 r. za owocną działalność społeczną w szeregach tej organizacji Zarząd Główny LOK w Warszawie nadał M. Słomskiemu tytuł „Zasłużony dla Ligi Obrony Kraju” i wpisał jego nazwisko do Księgi Zasłużonych dla LOK.

Mieczysław Słomski od chwili powstania w 1979 r. Włocławskiego Towarzystwa Naukowego był jego aktywnym członkiem. Był także członkiem zarządu Kujawsko-Dobrzyńskiego Towarzystwa Kulturalnego we Włocławku.

Od 1978 r. był zaangażowany w działalność Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, a następnie, po przekształceniu organizacyjnym — w Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polski i Byłych Więźniów Politycznych we Włocławku. Podczas sesji okolicznościowych i zebrań statutowych wygłosił szereg odczytów o tematyce historycznej. Był członkiem honorowym Związku Inwalidów Wojennych we Włocławku.

Opracował dziesiątki artykułów w prasie lokalnej i „Włocławskim Informatorze Kulturalnym”, głównie o tematyce historycznej i martyrologii społeczeństwa Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w okresie II wojny światowej. Szereg artykułów i obszerniejszych prac z historii jego autorstwa ukazało się w czasopismach „Ziemia Kujawska”, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”.

Za swą wieloletnią pracę zawodową w oświacie i działalność społeczną M. Słomski otrzymał szereg odznaczeń państwowych i organizacyjnych oraz nagród różnego szczebla. Otrzymał m.in.: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1987), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1978), Złoty Krzyż Zasługi (1968), Srebrny Krzyż Zasługi (1954), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1977), Medal 10-lecia, 30-lecia i 40-lecia Polski Ludowej, Krzyż „Za Zasługi dla Związku Harcerstwa Polskiego”, Złotą Odznakę Związku Nauczycielstwa Polskiego, Odznakę „Zasłużony Działacz Kultury”, Złotą Odznakę „Za Zasługi dla woj. włocławskiego”, Odznakę Zasłużonego Działacza Ruchu Spółdzielczego, Odznakę Honorową Związku Inwalidów Wojennych, Złoty Medal Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.

W 1974 r. M. Słomski otrzymał Nagrodę Ministra Oświaty i Wychowania III stopnia za wybitne osiągnięcia w pracy dydaktycznej i wychowawczej, a w 1979 r. Nagrodę Ministerstwa Oświaty i Wychowania I stopnia za osiągnięcia w pracy dydaktycznej i wychowawczej. W 1985 r. Wojewoda Włocławski przyznał mu Nagrodę „Za szczególne osiągnięcia w dziedzinie nauki i społeczno-gospodarczego rozwoju województwa włocławskiego” jako autorowi i współautorowi prac i szeregu artykułów poświęconych historii Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Ponadto otrzymał szereg dyplomów uznania i podziękowania od instytucji i organizacji z terenu miasta Włocławka i regionu Kujaw, m.in. został uhonorowany przez

ZG PTH Dyplomem „Za długoletnią ofiarną pracę na rzecz Towarzystwa i dobra Polskiej Nauki Historycznej”. W uznaniu za wieloletnią działalność w zakresie upamiętniania miejsc męczeństwa i walki społeczeństwa Kujaw i ziemi dobrzyńskiej został przez Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce w 1988 r. powołany na członka Okręgowej Komisji w Bydgoszczy.

W 1995 r. przeszedł na emeryturę, po 50 latach niezwykle wytrwałej pracy zawodowej, ale nadal działał społecznie. Przez kilka następnych lat był społecznym sekretarzem Zarządu Stowarzyszenia Polaków Poszkodowanych przez III Rzeszę. Kontynuował też swoją działalność w Sekcji Nauczycieli Emerytów i Rencistów Zarządu Okręgowego ZNP we Włocławku. W 2004 r. w związku z 65. rocznicą napaści Niemiec na Polskę opracował, wspólnie z Z. Małkowskim, kolejne dwie publikacje historyczne: *Eksterminacja nauczycieli Włocławka i rejonu w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945* (Włocławek 2004) i *Tajne nauczanie we Włocławku i rejonie w okresie okupacji 1939–1945* (Włocławek 2004).

W dn. 23 IX 1948 r. zawarł związek małżeński z Anną z d. Michalską (ur. 5 I 1929 r. we Włocławku). Małżonkowie mieli dwóch synów: Dariusza Antoniego (ur. 31 V 1952 r. we Włocławku) i Janusza (ur. w 1950–zm. tuż po urodzeniu).

Mieczysław Słomski zmarł 29 X 2012 r. we Włocławku i został pochowany na cmentarzu komunalnym we Włocławku.

Materiały wspomnieniowe otrzymane od rodziny M. Słomskiego — żony Anny i syna Dariusza; — Fot. ze zbiorów rodziny Słomskich.

Władysław Kubiak

SOBAŃSKA AGNIESZKA

(1960–2013), miłośniczka Włocławka, propagatorka turystyki krajowej, działaczka regionalnych i krajowych organizacji turystycznych, twórczyni punktu informacji turystycznej we Włocławku

Urodziła się 22 VIII 1960 r. we Włocławku, jako córka Edmunda (ur. 1930) i Anny (ur. 1929) z d. Banaszkiewicz. Była absolwentką Szkoły Wyższej im.

Pawła Włodkowska w Płocku (kierunek pedagogika — komputery w edukacji) oraz Studium Zarządzania i Kierowania Placówkami Oświatowymi (1985), a także Studium Turystyki i Rekreacji KOLFER w Bydgoszczy (specjalność: obsługa turystyki i hotelarstwa 1998). Ukończyła wiele szkoleń z branży tu-

rystycznej, m.in. rozwoju turystyki w programach przedakcesyjnych i strukturalnych Unii Europejskiej (2003). W 2007 r. ukończyła Studium Podyplomowe Organizacji i Zarządzania dla Kadr Kierowniczych na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania UMK w Toruniu.

Od 1989 r. zawodowo była związana z turystyką. W l. 1989–1996 pracowała jako samodzielny referent ds. turystyki w Polskim Biurze Podróży „Orbis”. W 1996 r. utworzyła Centrum Informacji Turystycznej, w ramach Oddziału Regionalnej Agencji Promocji Turystyki w Bydgoszczy. Dzięki jej staraniom i konsekwencji w działaniu nie doszło do zamknięcia tej placówki — w 1999 r. Centrum Informacji Turystycznej działało w ramach Zachodniopomorskiej Szkoły Businessu. W 2001 r. doprowadziła do włączenia „it” w struktury samorządu wrocławskiego. Do końca życia zawodowego pełniła obowiązki dyrektora Wrocławskiej Informacji Turystycznej (WIT). Prowadzone przez nią biuro prężnie się rozwijało i odnosiło sukcesy, czego dowodem jest wiele wyróżnień zarówno dla biura, jak i dla niej osobiście: WIT najlepsza w Polsce w 2009 r. (I miejsce w konkursie Polskiej Organizacji Turystycznej „Na najlepszy punkt IT”), wyróżnienie dla WIT w 2006 r. (w konkursie Polskiej Organizacji Turystycznej „Na najlepszy punkt IT”), Odznaka Honorowa Ministra Sportu i Turystyki „Za Zasługi dla Turystyki” dla WIT w 2009 r., cztery gwiazdki w kategorii punktów informacji turystycznych na rok 2010 i 2011, jak i tych przyznanych.

Inicjowała i opracowywała materiały promocyjne dotyczące Wrocławka i regionu. Była współautorką publikacji z zakresu turystyki, m.in. przewodników *Wrocław i okolice* oraz *Ciechocinek i okolice*, informatorów turystycznych (w 1997, 2001, 2003,

2004 i 2006), mapy turystycznej województwa wrocławskiego (1997) oraz planu miasta Wrocław (2000).

Promowała aktywnie wszelkie inicjatywy i imprezy turystyczne w prasie lokalnej i ogólnopolskiej. Promowała miasto Wrocław i region na targach krajowych — Tour Salon w Poznaniu (w l. 1996–2011), Międzynarodowych Targach Turystycznych „Na styku kultur” w Łodzi oraz „Glob” w Katowicach, a także na targach zagranicznych — ITB w Berlinie (w l. 1997–2011) w 2000 r. była koordynatorką stoiska woj. kujawsko-pomorskiego).

Inicjowała i organizowała cykliczne imprezy turystyczne w mieście, jak również o zasięgu regionalnym — Wojewódzkie Obchody Światowego Dnia Turystyki (2002). Współpracowała czynnie z Oddziałem Kujawskim PTTK, z Polskim Towarzystwem Schronisk Młodzieżowych oraz z branżą turystyczną. Podejmowała inicjatywy mające na celu zainteresowanie turystyką młodzieży szkolnej: Ogólnopolski Konkurs „Poznajemy Ojcowiznę”, Konkurs Krasomówczy i Krajoznawczy itp. Od 1997 r. posiadała uprawnienia przewodnika turystycznego po byłym województwie wrocławskim i Szlaku Piastowskim. Uczestniczyła w pracach nad „Strategią rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego”. Ponadto organizowała: spotkanie kierowników informacji turystycznych z kraju (Ciechocinek 1998), ogólnopolskie konferencję nt. „Zróżnicowany rozwój przestrzenno-gospodarczy terenów wokół Zalewu Wrocławskiego” (1999), dwudniowe szkolenie (w hotelu „Wikaryjka” w Jedwabnej k. Wrocławka) nt. „Podnoszenie jakości usług w turystyce” (2000).

Od 2004 r. w imieniu prezydenta Wrocławka organizowała wycieczki rowerowe, które gromadziły do 500 uczestników. Była pomysłodawczynią spacerków po mieście z przewodnikiem. W ramach promocji Zalewu Wrocławskiego nadzorowała prace dotyczące rejsów po Zalewie, spacerków z przewodnikiem po zaporze wodnej, wydanie folderu itp. Była liderką grupy partnerskiej Aktywne Kujawy (produkt turystyczny: Z biegiem Wisły, w ramach programu Turystyka — wspólna sprawa). Reprezentowała gminę miasto Wrocław w Kujawsko-Pomorskiej Organizacji Turystycznej jako wiceprzewodnicząca komisji rewizyjnej, zasiadała w zarządzie Forum Informacji Turystycznej przy Polskiej Organizacji Turystycznej (dwie kadencje). Wiele czasu poświęcała

na działalność społeczną. Była sekretarzem w Towarzystwie Miłośników Włocławka, wiceprezesem w Kole Przewodnickim PTTK.

Agnieszka Sobańska otrzymała wiele wyróżnień za swoją pracę zawodową i społeczną, m.in. Wyróżnienie Wojewody Województwa Włocławskiego (1998), Wyróżnienie Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego (1999, 2001, 2006, 2007), Wyróżnienie Ministerstwa Gospodarki i Polskiej Organizacji Turystycznej w Warszawie (2000), Nagrodę Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego (2005), Wyróżnienie Prezydenta Miasta Włocławek (2001, 2003), Odznakę Honorową „Za Zasługi dla Turystyki” (2006), wyróżnienie za wybitne osiągnięcia w rozwoju informacji turystycznej (2008), honorowy tytuł „Przyjaciel Zabytków” przyznany przez Fundację Odnowy Zabytków Torunia im. J. Remera (2009).

Agnieszka Sobańska zmarła 7 IV 2013 r. we Włocławku, po ciężkiej chorobie. Została pochowana w Czerniewicach, w rodzinnej miejscowości. Dla uczczenia jej pamięci każdego roku pierwszy włocławski rajd rowerowy inauguruje nowy sezon nosi jej imię.

W dn. 2 VIII 1980 r. zawarła związek małżeński z Bogdanem Sobańskim. Miała dwóch synów — Dawida (ur. 10 V 1982) i Patryka (ur. 23 III 1986).

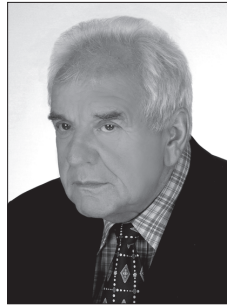
Arch. prywatne rodziny Sobańskich; Arch. Włocławskiego Centrum Organizacji Pozarządowych i Wolontariatu; — Fot. z arch. prywatnego rodziny Sobańskich.

Maria Palińska, Dawid Sobański

SOBIERAJSKI EDWARD

(1932–2010), ekonomista, przedsiębiorca, długoletni dyrektor Zakładów Polam w Gostyninie

Urodził się 20 III 1932 r. we wsi Zasady k. Brodnicy. Jego rodzicami byli Walenty i Stanisława z d. Czachorowska. W 1958 r. ukończył (z wynikiem bardzo dobrym) Wyższą Szkołę Ekonomiczną w Katowicach, a 24 XI 1971 r. uzyskał tytuł doktora nauk ekonomicznych w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu. Początkowo pracował na Ziemiach

Odzyskanych — w Słubicach, Gubinie i Krośnie Odrzańskim, a od początku l. 90. XX w. związał się zawodowo z regionem kujawsko-gostynińskim. Pracował m.in. we Włocławskim Przedsiębiorstwie Budownictwa Ogólnego oraz Włocławskim Przedsiębiorstwie Robót Inżynieryjnych.

Z dn. 15 IV 1974 r. został zatrudniony jako dyrektor Zakładów Sprzętu Oświetleniowego Polam Gostynin, stanowisko to objął po zwolnionym z powodu strajku kobiet, w dn. 18 II 1974 r., Stanisławie Kusto. Funkcję tę pełnił do 31 I 1981 r. Za jego dyrekcji zakład osiągnął największy rozkwit. Przełomowym momentem był zakup licencji z Hiszpanii na produkcję stateczników do światła fluorescencyjnego oraz rozbudowa hal produkcyjnych w l. 1975–1979. Zbudowano wówczas obiekty o powierzchni 26 tys. mkw. Towary Polamu były eksportowane pod koniec l. 70. do 20 krajów, m.in.: Związku Radzieckiego, Bułgarii, Węgier, Kuby, Francji, RFN, Egiptu, Wielkiej Brytanii, Belgii, Włoch, Hiszpanii, Wybrzeża Kości Słoniowej, Iranu, Indonezji, Turcji, Ghany, Australii. W 1979 r. wprowadzono do produkcji oprawy do lamp sodowych. Zakład stał się wówczas bezpośrednim eksporterem swoich produktów. Za osiągnięcia w gospodarce Zakłady Polam zdobyły II miejsce w wojewódzkim konkursie na Zakład Najwyższej Jakości. W 1978 r. Polam zatrudniał 3 tys. pracowników, a w 1980 r. 3,3 tys., w tym 2 tys. kobiet. W 1977 r. rozpoczęto w Gostyninie budowę bloków mieszkalnych na osiedlu im. Józefa Bema, głównie dla pracowników Polamu. Zasadą dyr. Sobierajskiego było też wybudowanie dwóch żłobków na placu pomiędzy ul. Jarosława Dąbrowskiego (ob. Armii Krajowej) i Wojska Polskiego (w 1979 i 1980). Z inicjatywy Polamu założono również dwa przedszkola w budynkach o lekkiej konstrukcji — nr 3 (w 1976) i nr 4 (w 1979). Żłobki istniały do 1992 r. W miejsce obu żłobków i przedszkola nr 3 w 1991 r. otwarto Szkołę Podstawową nr 4.

Po odejściu z Polamu (31 VII 1981) Sobierajski rozpoczął działalność w przemyśle odzieżowym. Początkowo współpracował z firmą polonijną i budował szwalnię MARKIT w Rypinie, Lipnie i Wieńcu,

a następnie, już w ramach własnej działalności, wybudował Grację we Włocławku w 1991 r., a w 1993 r. Przedsiębiorstwo Maddalena Export-Import w Gostyninie przy ul. Wspólnej 10. Zakład w Gostyninie zajmował się szyciem odzieży na eksport do Niemiec. Początkowo były to dwa budynki, lecz w 1997 r. szwalnia rozbudowała się, duże hale wyposażone zostały w japońskie maszyny Juki, urządzono nowoczesną wzorcownię, prasownię, magazyny mogące pomieścić od 2 tys. do 4 tys. sztuk odzieży. Zakład zatrudniał wówczas 300 osób z Gostynina i powiatu. Jako pierwszy w Gostyninie przyjął do pracy szwaczki z Ukrainy, w większości z polskimi korzeniami, z uwagi na brak w tym okresie szwaczek na polskim rynku pracy. Założył również szwalnię Kati Aktuell Mode w Tucholi i szwalnię w Żurominie.

Edward Sobierajski zmarł w Bydgoszczy 21 IV 2010 r. na skutek ran odniesionych w wypadku samochodowym. Pochowany jest we Włocławku.

Miał dwóch synów — Sławomira Pawła (zm. w 2005) i Leszka.

Informacje syna, Leszka Sobierajskiego; — Osmalek M., *Gostynin w latach 1945–1989*, [w:] *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, pod red. B. Konarskiej-Pabiniak, Gostynin 2010, s. 574–575; Konarska-Pabiniak B., *Maddalena w Sądzie*, „Głos Gostyniński” 1997, nr 3, s. 1, 5; też, *Białe niewolnice*, „Głos Gostyniński” 1997, nr 5, s. 6; Gierula B E., *Strajk kobiet w gostynińskim „Polamie” w dokumentach Służby Bezpieczeństwa i Komitetu Zakładowego PZPR*, „Notatki Płockie” 2012, nr 3, s. 33; — Fot. z arch. rodzinnego Leszka Sobierajskiego.

Barbara Konarska-Pabiniak

SPORER (SPROWER) WACŁAW

(zm. po 1429), biskup tytularny lidoryceński, sufragan włocławski

Nie posiadamy wiadomości, skąd pochodził, jednak niewykluczone, że z którejś z pogranicznych względem Królestwa Polskiego prowincji (Pomorze, krzyżackie Prusy lub Śląsk). Nieznany jest również przebieg jego posługi w zakonie dominikanów, którego był członkiem, w okresie przed osiągnięciem biskupstwa. Prowizję na tytularne biskupstwo lidoryceńskie uzyskał 7 VIII 1413 r. od pizańskiego (anty)papieża Jana XXIII, wszakże ze znanych źródeł

nie wynika, w której konkretnie diecezji miał podjąć posługę. Niejasne są też okoliczności, w jakich trafił do diecezji włocławskiej, bowiem nic nie wskazuje, aby już przy nominacji biskupiej przeznaczony został na tutejszego sufragana. Raczej pozyskał go dopiero w okresie trwania Soboru Konstancjańskiego (1414–1418) uczestniczący w jego obradach ordynariusz włocławski Jan z książąt opolskich, zwany Kropidło. Jeśli tak, to ów dominikański hierarcha był związany uprzednio zapewne z którąś diecezją na obszarze Rzeszy.

Wszystkie znane fakty odnoszące się do działalności Sporera w diecezji włocławskiej, ale także w sąsiednich diecezjach (pomezkańskiej i chełmińskiej), przypisane są do roku 1418 (już 6 I tr. przewodniczył — w zastępstwie pasterza diecezji — zgromadzeniu synodalnemu we Włocławku). Jego godność sufragana w odniesieniu do tego biskupstwa poświadczają źródła rzymskie, w których wzmiankowany jest jako *vicarius in spiritualibus generalis* ordynariusza z Włocławka. Mianem tym określony został w bulli papieża Marcina V z 28 VII 1429 r., w związku z czym słowa *olim beatae memoriae Iohannes, episcopus Wladislaviensis* dotyczyć mogą albo Jana Kropidły, albo też jego następcy Jana Pelli z Niewieszka. O ile jednak w odniesieniu do pontyfikatu pierwszego z nich działalność Wacława Sporera faktycznie znajduje poświadczenie w materiale archiwalnym, o tyle, gdy chodzi o lata rządów drugiego, świadectw takich nie znamy. Ponieważ w dokumencie papieskim wyraźnie mowa jest tylko o jednym biskupie tego imienia, przy którym Wacław sprawował urząd wikariusza *in spiritualibus*, przyjąć można, że chodzi właśnie o Jana z książąt opolskich (Kropidłę), a zatem posługa biskupa Wacława w diecezji włocławskiej nie trwała dłużej jak do roku 1421.

Wspomniany dokument papieża Marcina V z 28 VII 1429 r. dotyczy uwolnienia od cenzur kościelnych samego biskupa Wacława, który dopuścił się poważnych przewinień w materii funduszy kościelnych (chodziło o pieniądze pochodzące z opłat za dokonywane przezeń czynności pontyfikalne). Swą posługę Wacław sprawował zatem niegodnie, postępując wbrew ustawodawstwu kościelnemu, czym sciągnął na siebie ekskomunikę, zdjętą dopiero po uczynieniu przezeń zadość za popełnione przewinienia. Niewykluczone, że to właśnie nowy ordynariusz (Jan Pella czy dopiero Jan Szafraniec) pozbył się

z diecezji zachłannego na dobra materialne sufragana i — dla uzyskania rekompensaty za wyrządzone przez niego szkody — uciekł się do surowych środków, jakie w takiej sytuacji stawało do jego dyspozycji prawo kościelne.

Dalsze losy Wacława Sporera nie są znane, podobnie jak czas i okoliczności jego śmierci.

Chodyński S., *Biskupi sufragani*, s. 30–31; Czaplewski P., *Tytularny episkopat*, s. 120–121; *Diecezja chełmińska*. s. 625–626; Frydrychowicz R., *Geschichte der Cistercienserabtei Pelplin und ihre Bau- und Kunstdenkmäler*, Düsseldorf 1905, s. 554; *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 309; Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja*, s. 208; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 414 (również s. 37*); Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy*, wg indeksu (zwl. s. 306–307); tenże, *Polscy biskupi dominikańscy*, s. 149–150; tenże, *Stolice tytularne biskupów Kościoła katolickiego wpisanych w dzieje ziem polskich (XIII w.–2014 r.)*, Kraków 2014, s. 72, 261; Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów*, s. 557, 607.

Krzysztof Rafał Prokop

STASZEWSKI JACEK

(1933–2013), profesor zwyczajny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, prezes Polskiego Towarzystwa Historycznego, członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego

Urodził się 3 IX 1933 r. w Płocku. Jego ojciec Jerzy był adwokatem, ale od 1938 r. podjął pracę w sądzie grodzkim we Włocławku. Matka Irena była z zawodu nauczycielką. W okresie okupacji niemieckiej Staszewscy musieli przenieść się do Sochaczewa. Tu Jacek Staszewski uczył się w szkole podstawowej, korzystał z tajnych kompletów. Po wojnie rodzina powróciła do Włocławka, gdzie kontynuował naukę w Gimnazjum i Liceum Ziemi Kujawskiej. W tej szkole otrzymał w 1951 r. świadectwo dojrzałości.

Po nieudanej próbie podjęcia studiów reżyserskich w Łodzi, rozpoczął ostatecznie studia historyczne na

UMK. Po ich ukończeniu w 1955 r., rozpoczął prace na tej uczelni jako asystent. Następnie przechodził kolejne szczeble kariery akademickiej: w l. 1956–1960 był aspirantem naukowym, w l. 1960–1963 starszym asystentem, w l. 1963–1972 adiunktem, w l. 1972–1982 docentem, w l. 1982–1989 profesorem nadzwyczajnym i od 1989 r. profesorem zwyczajnym.

W początkowym okresie działalności naukowej uczestniczył w seminarium prowadzonym przez prof. Witolda Łukaszewicza i prowadził badania w zakresie historii ruchu robotniczego na przełomie XIX i XX w. oraz nad działalnością Kościoła katolickiego w tym okresie.

Dość szybko jednak zmienił zainteresowania — w l. 60. XX w. rozpoczął mianowicie badania nad czasami saskimi (1697–1763), które stanowiły wówczas w historiografii tzw. białą plamę. Efektem była dysertacja doktorska (1963), której promotorem był prof. Łukaszewicz, na temat stosunków dyplomatycznych kurii rzymskiej z Augustem II. J. Staszewski wykorzystał w niej przede wszystkim nieznaną dotąd polskim badaczom archiwalia z Saskiego Archiwum Krajowego (ob.: Sächsische Hauptstaatsarchiv) w Dreźnie. Odtąd pracował systematycznie w tym Archiwum, co zaowocowało rozprawą habilitacyjną na temat stosunków dyplomatycznych polsko-sasko-francuskich na przełomie XVII i XVIII w. (1971), a następnie całą serią monograficznych opracowań i książek.

Zgodnie z własną koncepcją prowadzenia badań uważał, że tę epokę powinno się poznawać „krok po kroku”, weryfikując jednocześnie błędne interpretacje oraz „czarną legendę”, która utrzymywała ocenę tego okresu jako „dna upadku państwa”. Te opinie i oceny formułowane były bowiem w określonych kontekstach politycznych lub wynikały z nieznamośći źródeł. Wśród jego najważniejszych prac znalazły się pierwsze w historiografii polskiej, obszerne i bogato udokumentowane źródłowo biografie Augusta III Sasa (1989) i Augusta II Mocnego (1998). W biografiach tych znajdujemy staranną rekonstrukcję dziejów Rzeczypospolitej i Saksonii we wzajemnych powiązaniach, które daleko wykraczały, jak się okazało, poza ramy bieżącej polityki i poniekąd wyjaśniały popularność polsko-saskich relacji jeszcze w XIX w. Badania J. Staszewskiego zainspirowały w znacznym stopniu nowe spojrzenie

na czasy saskie, czyli rewizję dotychczasowych poglądów. Te prace ugruntowały jego naukową pozycję w kraju i za granicą. Uznawany był za jednego z najwybitniejszych znawców epoki. Uczestniczył w tym charakterze w licznych konferencjach naukowych w kraju i za granicą. Nie chodziło przy tym o jakąś „rehabilitację” polityki Wettynów, ale podkreślenie jej specyfiki i lepsze poznanie.

Ale zakres zainteresowań badawczych prof. Staszewskiego był znacznie szerszy. W jego bibliografii znajdujemy liczne pozycje dotyczące dziejów kultury polskiej, ustroju Rzeczypospolitej i Saksonii w czasach nowożytnych — również na tle porównawczym. Wymagało to kwerend w archiwach krajowych i zagranicznych. Nie zaniedbywał też historii regionalnej. Na uwagę zasługują dwutomowe, obszernie dzieje Włocławka. Profesor Staszewski redagował je wraz z prof. S.L. Bagdzińskim, a po jego śmierci doprowadził dzieło do końca (tom pierwszy ukazał się w 1999 r., drugi w 2001 r.). Profesor Staszewski interesował się również historią Torunia w czasach nowożytnych, co zaowocowało kilkoma ważnymi artykułami. Przez pewien czas zajmował się także historią UMK.

Zmiana zainteresowań naukowych na początku kariery spowodowała, że prof. Staszewski rozpoczął pracę w Zakładzie Historii Powszechnej i Polski XVI–XVIII w., którą kierował, do emerytury, prof. Jerzy Wojtowicz (zm. 1996). Od 1991 r. Zakładem tym zaczął kierować prof. Staszewski. W 1987 r. został wybrany na członka Komitetu Nauk Historycznych PAN, a od 1993 r. był członkiem zarządu Societas Jablonoviana w Lipsku.

Prowadził zajęcia ze studentami — wykłady z historii nowożytnej oraz seminaria — magisterskie i doktorskie. Wypromował 10 doktorów (z których większość stanowią obecnie samodzielni pracownicy nauki) i ok. 200 magistrów. Sprawował też ważne funkcje na UMK — prodziekana Wydziału Humanistycznego (1972–1975) oraz dyrektora Instytutu Historii i Archiwistyki UMK (1978–1980).

Niezwykle intensywna działalność naukowa i dydaktyczna prof. Staszewskiego nie przeszkadzała mu w rozwijaniu innych form aktywności. Przede wszystkim więc, w l. 1991–1997, został wybrany na prezesa PTH. Angażował się bardzo w prace regionalnych towarzystw naukowych — w Toruniu, Płocku, Włocławku, ale też, jako członek założyciel,

w Sandomierzu. Był również członkiem Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN. Przykładał ogromną wagę do popularyzacji historii — był przewodniczącym Komitetu Głównego Olimpiady Historycznej (1991–2009), a następnie przewodniczącym honorowym (2009–2013). Zasiadał w redakcjach wielu czasopism historycznych, w tym „Kwartalnika Historycznego” (od 1972), „Archiwisty Polskiego”, „Klio”, „Baroku”, „Folia Historica” i „Problemów Społecznego Ruchu Naukowego”. Został również zaproszony do rad naukowych muzeów — Okręgowego w Toruniu i włocławskiego MZKiD. Ważne miejsce w jego działalności społecznej zajmowała spółdzielczość mieszkaniowa — w l. 1975–1988 był przewodniczącym Rady Nadzorczej Młodzieżowej Spółdzielni Mieszkaniowej w Toruniu.

Odniesienia i nagrody: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1998), Medal Komisji Edukacji Narodowej, Złota Odznaka Zasłużony dla Województwa Włocławskiego, Honorowy Medal Prezydenta Miasta Torunia „Thorunium” (2003), Medal „Za zasługi położone dla rozwoju uczelni”, Nagroda Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego III stopnia (dwukrotnie, nagroda zespołowa MNSzWiT, 1984).

Żona Danuta — dr hab. nauk chemicznych. Dwoje dzieci: Adam (ur. 1960) i Jadwiga (ur. 1963).

Zmarł 26 VIII 2013 r. Spoczywa na cmentarzu św. Jerzego w Toruniu.

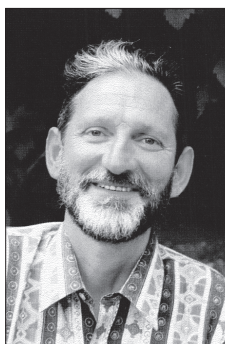
Ważniejsze publikacje prof. J. Staszewskiego: *Stosunki Augusta II z Kurią Rzymską w latach 1704–1706 (Misja rzymska)*, Toruń 1965, ss. 166 („Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1966, R. 71, z. 1); *O miejsce w Europie. Stosunki Polski i Saksonii z Francją na przełomie XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1973, ss. 534, 2, res.; *Polacy w osiemnastowiecznym Dreźnie*, Wrocław 1986, ss. 183, 1, tabl. 32, il.; *August III Sas*, Wrocław 1989, ss. 305, 3, tabl. 24; *August III — Kurfürst von Sachsen und König von Polen. Eine Biographie*, Berlin 1996, ss. 278; *Jak Polskę przemienić w kraj kwitnący...? Szkice i studia z czasów saskich*, Olsztyn 1997; *August II Mocny*, Wrocław, 1998, ss. 307, 8, tabl. 24, il.; redakcja: *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 1: *Od początków do 1918 roku*, Włocławek 1999, ss. 727, il., t. 2: *Lata 1918–1998*, Włocławek 2001, ss. 862, il.; *Wettynowie*, Olsztyn 2005, ss. 278.

Arch. UMK, Teczka osobowa Jacka Staszewskiego, sygn. K-104N/71; — *UMK 1966–1980*, t. I, pod red. J. Belkotta, Toruń 1992, s. 83–108; *Pracownicy nauki i dydaktyki UMK 1945–1994. Materiały do biografii*, oprac. H. Duczowska-Moraczewska, M. Golembiowski, R. Karpiesiuk, pod red. nauk. S. Kalembki, Toruń 1995, s. 644–645; Porazinski J., *Profesor Jacek Staszewski (1933–2013). Nauczyciel i Mistrz*, [w:] *Homines et historia. Odnowienie doktoratów Profesorów Jacka Staszewskiego, Mieczysława Wojciechowskiego i Wojciecha Wrzesińskiego*, Toruń 2013, s. 15–67; Porazinski J., *Professor Jacek Staszewski (1933–2013). Historiker der Sachsenzeit*, „Barok. Historia — literatura — sztuka. Półrocznik” 2014, XXI/1(41), s. 13–27, tamże bibliografia prac J. Staszewskiego za l. 1957–2010 oprac. A. Wieczorek; Fot. z internet.

Jarosław Porazinski

STEC ZBIGNIEW WŁADYSŁAW

(1952–2014), artysta malarz

Urodził się we Włocławku 20 I 1952 r. Rodzicami byli Antoni Stec (1922–1992) — lekarz weterynarii, pochodzący z Tuchowa pod Tarnowem, i Bogna z d. Aktaboska (ur. 1920, zm. 2010 we Włocławku). Ojciec w czasie okupacji był członkiem AK, brał udział w bitwie z Niemcami pod Jamną. Matka była córką

adwokata Władysława Aktaboskiego i Leokadii ze Skowrońskich. Krótco przed wojną rozpoczęła studia stomatologiczne w Warszawie. W czasie okupacji wraz z rodziną była wysiedlona w okolice Tuchowa. Tam poznała A. Steca, z którym zawarła związek małżeński w 1943 r. Po wyzwoleniu nie podjęła dalszej nauki, pracowała jako urzędniczka. Zbigniew Stec miał starszego brata Andrzeja (1946–2009), absolwenta Politechniki Poznańskiej (1970), inżyniera pracującego w Zakładach Mechanicznych Ursus we Włocławku, miłośnika fotografii. W pierwszych latach życia Z. Stec mieszkał we Włocławku przy ul. Kilińskiego, w 1957 r. rodzice przeprowadzili się do Lubienia Kujawskiego, gdzie ojciec miał praktykę weterynaryjną. W 1965 r. po wybudowaniu

domu przy ul. Bukowej 1 rodzina przeprowadziła się ponownie do Włocławka. W tym domu, rozbudowanym w 1978 r. m.in. o pracownię malarską, Z. Stec mieszkał i tworzył do śmierci.

Pierwsze nauki z zakresu sztuki pobierał u ojca, którego pasją było malowanie koni i kopiowanie obrazów m.in. Piotra Michałowskiego czy Kossaków. W wieku 11 lat Z. Stec namalował pierwszy autoportret. W latach szkolnych uczęszczał na zajęcia do Ogniska Plastycznego przy Muzeum Kujawskim we Włocławku, prowadzonego przez Helenę Kuczyńską — artystkę wywodzącą się ze środowiska malarzy wileńskich. W l. 1967–1971 był uczniem III Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Konopnickiej we Włocławku. Nauczycielem wychowania plastycznego w szkole był artysta malarz i architekt wnętrz Waldemar Dołęgowski, który dodatkowo przygotowywał Z. Steca do egzaminów praktycznych na studia.

Po zdaniu matury Z. Stec, mimo coraz wyraźniejszych symptomów nieuleczalnej choroby, dwukrotnie próbował zdać na studia artystyczne w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Poznaniu, bez powodzenia. Korzystając z możliwości mieszkania u ciotki w Poznaniu, uczęszczał na studia jako wolny słuchacz na zajęcia z rysunku i malarstwa z myślą o trzecim podejściu do egzaminu. Ze względu na postępującą chorobę studiów wyższych nigdy nie podjął. Malowania obrazów nie zaprzestał, z pasją studiował albumy dawnych mistrzów, uczył się z podręczników technologii malarstwa, korzystał z rad innych artystów malarzy.

W 1974 r. zadebiutował na wystawach plastyków amatorów, miał też pierwszą wystawę indywidualną, zorganizowaną przez Muzeum Kujawskie w klubie „Krokus” we Włocławku, a w 1975 r. kolejną — w klubie „Iskra” w Toruniu. Pierwszym krytykiem jego obrazów był ojciec. W l. 70. XX w. pojawili się w jego otoczeniu Andrzej Ściepuro i Bogusław Mansfeld — pracownicy naukowii Wydziału Sztuk Pięknych UMK w Toruniu, którzy udzielali mu wielu wskazówek dotyczących malowania obrazów. W 1978 r. Z. Stec został członkiem Związku Polskich Artystów Plastyków, po rekomendacji wybitnego artysty prof. Tadeusza Brzozowskiego.

Zbigniew Stec na początku malował w konwencji realistycznej — portrety, pejzaże; kolejną inspiracją było malarstwo fowistów, widoczne w tworzonych

w l. 70. martwych naturach. Z czasem najbardziej zafascynował go surrealizm. Kierunkowi temu, z którego wzięł podstawy do wypracowania własnego stylu, do końca życia pozostał wierny. Nigdy nie kierował się modą, malował tak, jak mu dyktowała jego wyobraźnia. W pierwszych latach podpatrywał starych mistrzów, których bardzo cenił, m.in. Hieronima Boscha czy Piotra Breughla. Inspirował się metafizyczną twórczością Giorgia de Chirico, czerpał też z literatury iberoamerykańskiej, zwłaszcza Gabriela Garcii Marqueza.

Dzięki talentowi, żmudnej, systematycznej pracy, wsparciu rodziny oraz uczestniczeniu w wystawach środowiska plastyków toruńskich i wrocławskich bardzo szybko osiągnął sukcesy. Już w 1979 r. uzyskał wyróżnienie w prestiżowym konkursie malarzkim im. Jana Spychalskiego w Poznaniu i wzięł pierwszy raz udział w wystawie za granicą (Barcelona). W 1980 r. otrzymał stypendium MKiS. W 1981 r. miał pierwszą wystawę indywidualną w Warszawie (Galeria Rzeźby Stołecznej BWA), w 1982 r. wzięł udział w „Wystawie Młodych Ekspresjonistów” w Paryżu. Ze względu na dorobek i liczne wystawy indywidualne stał się jednym z najbardziej aktywnych plastyków w środowisku wrocławskim. W 1986 r. miała miejsce w Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Wrocławku pierwsza i zarazem największa wystawa retrospektywna, obejmująca dorobek z l. 1967–1986 (scenariusz: K. Kotuła, E. Liszka), na której pokazano 90 obrazów i cztery rysunki. W 1987 r. wystawa została zaprezentowana w Mohylewie i Bobrujsku na Białorusi. Jako pierwszy pokaz malarstwa surrealistycznego wzbudziła tam wielkie zainteresowanie. Od tego czasu popularność „wrocławskiego surrealisty” wzrastała, zapraszano go na wystawy, miał oferty zakupu z galerii, sprzedawał obrazy do wielu krajów Europy i USA.

Sukcesy artystyczne łączyły się z jego osobistym dramatem — postępującą chorobą i niesprawnością ruchową. Dotąd chodził z trudem o lasce, od 1986 r. poruszał się na wózku inwalidzkim. Mimo choroby pracował systematycznie, codziennie w małym brulionie szkicował zrodzone, jak zawsze podkreślał, „między snem i jawą” pomysły, malował na płótnach, których formaty dopasowane były do jego możliwości — do sprawności rąk.

W 1988 r. miał kolejne wystawy indywidualne, m.in. w Katowicach, Krakowie, Toruniu, wzięł też

udział w ważnej wystawie ogólnopolskiej „Każdemu czasowi jego sztuka. Arsenał 88” w Warszawie, rok później w „Tumulcie Toruńskim 89” w Toruniu. W 1990 r. został stypendystą MKiS. W 1991 r. otrzymał stypendium Pollock-Krasner Foundation z Nowego Jorku.

W tym czasie w jego inspirowanych surrealizmem obrazach zaczęły często pojawiać się konkretne budowle i fragmenty z Wrocławka. Jedno z płócien o tematyce „wrocławskiej” — „Spojrzenie na kościół św. Witalisa” — zostało подарowane papieżowi Janowi Pawłowi II w czasie jego wizyty we Wrocławku w 1991 r. W 1992 r. Z. Stec został uhonorowany nagrodą Redakcji „Gazety Wyborczej” w Bydgoszczy — „Feliks”, przyznawaną ludziom sukcesu, w następnym roku otrzymał nominację Międzynarodowego Centrum Biograficznego w Cambridge do tytułu „Międzynarodowy Człowiek Roku 1992/93”, w 1995 r. otrzymał prestiżową w województwie wrocławskim nagrodę „Pegaz” za zasługi w dziedzinie kultury.

Zbigniew Stec oprócz malarstwa uprawiał rysunek satyryczny. Pisał też krótkie teksty autobiograficzne zamieszczone m.in. w katalogach wystaw. Używał swoje obrazy do ilustrowania tomików poezji i czasopisma „Awers”, wydawanych przez Stowarzyszenie Pisarzy Regionu Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej w l. 90. W 1989 r. na wystawie „Zbigniew Stec. Na skrzydłach marzeń. Malarstwo” w Pałacu Branickich w Warszawie zafascynował się jego twórczością Zbigniew Kresowaty — poeta, krytyk literacko-artystyczny, rysownik. Nawiązana znajomość, odwiedziny we Wrocławku, a przede wszystkim wrażenia, jakie wywarły na Z. Kresowatym obrazy Z. Steca, stały się motywem jego esejów.

Zbigniew Stec brał aktywny udział w wystawach środowiska wrocławskich plastyków: w Triennale Plastyki Wrocławskiej (od 1994) organizowanym przez Galerię Sztuki Współczesnej, odnosząc sukcesy w 1., 2., 4.–7. edycji. Systematycznie brał udział w organizowanych od 1994 r. przez DKTK 20 edycjach konkursu „Wrocławskie Impresje”, w których zawsze był honorowany nagrodami bądź wyróżnieniami. To sprawiło, że po jego śmierci, od 22. edycji w 2015 r., przyznano konkursowi jego patronat. Wysyłał też prace, z sukcesami, na cykliczny konkurs „Dzieło Roku” organizowany przez ZPAP w Toruniu. W l. 2001–2010 miał wystawy indywi-

dualne m.in. we Włocławku, Wrocławiu, Toruniu i Lubostroniu. Poza malowaniem obrazów tworzył okładki do tomików poezji, książek, płyt, udostępniał obrazy na okładki lokalnych czasopism, np. „Życie Włocławka”. Miał też sukcesy w dziedzinie karykatury — w 2005 i 2011 r. otrzymał I nagrodę w Ogólnopolskim Konkursie Rysunku Satyrycznego w Żyrardowie. Należał do Stowarzyszenia Polskich Artystów Karykatury i do Stowarzyszenia Marynistów Polskich. W ostatnich latach życia udzielał też indywidualnych lekcji rysunku.

Jako malarz stworzył własny styl. Nawiązując do surrealizmu, komponował obrazy z elementów, które w realnym świecie nie mogłyby z sobą współistnieć. Łączył światy rzeczywiste (przedmioty z rodzinnego domu, konkretne budowle) z wymyśloną architekturą lub wnikającymi w pejzaż czy przedmioty twarzami. Malował w technice olejnej na płótnach i na sklejkach, laserunkowo, stosował barwy czyste, klarowne. Obrazom nadawał tytuły, wykorzystując język pełen metafor.

Namalował kilkaset obrazów. Większość z nich znajduje się w zbiorach prywatnych, w kraju i zagranicą, i w zbiorach rodzinnych. Spośród muzeów największą kolekcję posiada Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku — 24 obrazy z l. 1976–2009, a ponadto Muzeum Okręgowe w Toruniu i Muzeum Śląskie w Katowicach.

Wystawy indywidualne: 1974 — Włocławek, klub „Krokus”; 1975 — Toruń, klub „Iskra”; 1976 — Bydgoszcz, klub „Orion”; 1978 — Toruń, klub „Iskra”; Włocławek, Wojewódzki Dom Kultury; 1980 — Kwidzyn, Muzeum; 1981 — Warszawa, Stołeczne BWA „Galeria Rzeźby”; 1982 — Toruń, Galeria PSP; 1984 — Warszawa, „Galeria Ściana Wschodnia”; 1985 — Konin, klub „Hutnik”; 1986 — Włocławek, MZKiD, „Otwartych oczu sen”; 1987 — Mohylew, Galeria Sztuki; Bobrujsk, Galeria Sztuki; Katowice, Centrum Kultury; 1988 — Katowice, Związek Literatów Polskich; Kraków, „Galeria Pisma Literacko-Artystycznego”; Włocławek, pokaz „Narodziny obrazu” w ogrodzie przydomowym; Włocławek, Galeria PSP; 1989 — Włocławek, MZKiD (Zbiory Sztuki): „Przestrzenie moich światów”; Izbica Kujawska, GOK; 1990 — Poznań, Galeria „A”; Włocławek, KMPiK; Włocławek, kościół pw. św. Józefa; 1991 — Brodnica, galeria „Baszta”; Włocławek, PGSW, „Optymizm poszukiwań”; 1992

— Bydgoszcz, Galeria „Gazety Wyborczej”; Kopenhaga, Ratusz Miejski; Toruń, Galeria ZPAP „Na Piętrze”; Bydgoszcz, Bydgoski Bank Komunalny; Gdańsk, „Art. Carillon Gallery”; 1993 — Lussac les Chateau (Francja), „Trzy razy metafora”; 1994 — Toruń, Galeria Twórczości Niepełnosprawnych; 1995 — Włocławek, PGSP, „Krople wyobraźni”; Bydgoszcz, BWA, „Krople wyobraźni”; 1996 — Konin, Państwowa Galeria, „Wieża ciśnień”; Częstochowa, Miejska Galeria Sztuki; Ustka, Galeria Bałtycka; Sławno, Dom Kultury; Darłowo, Zamek Książąt Pomorskich; Radziejów, biblioteka; 1997 — Ciechocinek, kawiarnia „Uroczą”; 1998 — Inowrocław, Muzeum im. J. Kasprzowicza; Aabenraa (Dania), Galeria „Jutta”; Warszawa, Galeria Prezydenta Warszawy, „Na skrzydłach marzeń”; 1999 — Ciechocinek, klub „Amazonka”, „Prezentacje 99”; Bydgoszcz, Galeria „Teatralna”; Włocławek, GSW, „Mój czas, twój czas”; 2000 — Radziejów, biblioteka; 2001 — Toruń, hotel „Petite fleur”; 2003 — Toruń, hotel „Retman”; 2004 — Toruń, Galeria „Salwador”; 2005 — Wrocław, hotel HP „Park Plaza”; 2007 — Włocławek, DKTK; 2010 — Lubostron, pałac.

Ważniejsze wystawy zbiorowe: 1978 — Biennale Młodych Twórców, Sopot; „Malarstwo figuratywne Polski Północnej”, Toruń; 1979 — Biennale „Sport w sztukach pięknych”, Barcelona; Ogólnopolski konkurs na obraz im. J. Spychalskiego, Poznań; 1981 — „Współczesne malarstwo i grafika z Torunia”, Getynga; Ogólnopolski Salon Zimowy Plastyki, Radom; 1982 — „Biennale Młodych Ekspresjonistów”, Paryż; Ogólnopolski Salon Zimowy Plastyki, Radom; 1984 — Targi sztuki „Interart”, Poznań; 1985 — Biennale „Sport w sztukach pięknych”, Barcelona; 1988 — „Każdemu czasowi jego sztuka — Arsenal”, Warszawa; 1989 — „Tumult Toruński 89. Sztuka poza centrum”, Toruń; 1991 — „Bóg, diabeł, demony i...”, Warszawa, Katowice; 1993 — „Polsko-czeska współpraca na morzu”, Warszawa, Szczecin; 1994 — „Tendances”, Lens, Bruayls Baissiere (Francja); 1995 — „Polscy surrealiści”, Częstochowa, Sieradz, Wrocław, Włocławek, Radom, Kielce, Praha; 1998 — „VII Biennale sztuki religijnej”, Gorzów Wielkopolski, Kołobrzeg; 1998 — „V Biennale '97”, Warszawa, Toruń; 1999 — „Aqua fons vitae”, Bydgoszcz, wystawa pokonkursowa „Dzieło roku 99”, Toruń; 2001 — Getynga, Dom Plastyka; 2003 — Sztokholm, targi sztuki; 2004 — „Kunstbrucke —

Sztuka buduje pomost — Trzy generacje polskiego malarstwa współczesnego”, Berlin. W l. 1994–2010 brał udział w konkursie „Włocławskie Impresje” — DKTK we Włocławku, w l. 1994–2012 w Triennale Sztuki Współczesnej — GSW we Włocławku.

Za osiągnięcia artystyczne otrzymał nagrody: 1979 — I nagroda w konkursie malarskim im. P. Michałowskiego w Grudziądzu; wyróżnienie w konkursie malarskim „Obraz Roku” w Toruniu; wyróżnienie w konkursie malarskim im. J. Spychalskiego w Poznaniu; 1982 — I nagroda w konkursie malarskim „Dzieło na zamówienie” we Włocławku; 1983, 1984, 1986 — wyróżnienia w konkursie malarskim „Dzieło roku” we Włocławku; 1989 — II nagroda w konkursie malarskim „Obraz roku” w Toruniu; wyróżnienie w ogólnopolskim konkursie „Prowincja” we Włocławku; 1991 — III nagroda w konkursie malarskim „Zabytki województwa włocławskiego w sztuce”, MZKiD we Włocławku; 1992 — nagroda „Felix” za osiągnięcia twórcze, ufundowana przez „Gazetę Wyborczą”, Bydgoszcz; 1994 — wyróżnienie w I Triennale Plastyki Włocławskiej, GSW; 1995 — nagroda „Pegaz” — Medal Wojewody Włocławskiego dla największej indywidualności w kulturze 1994/1995; 1997 — I nagroda w konkursie „Dzieło roku 96” w Toruniu; II nagroda w II Triennale Plastyki Włocławskiej; 1998 — wyróżnienie w konkursie „Dzieło roku 97” w Toruniu; 1998 — Nagroda Wojewody Kujawsko-Pomorskiego na „V Annale 97” w Toruniu; 1999 — Nagroda Prezydenta Włocławka; 2005 — I nagroda w Ogólnopolskim Konkursie Rysunku Satyrycznego w Żyrardowie; 2006 — wyróżnienie w V Triennale Plastyki Włocławskiej; 2009 — III nagroda w VI Triennale Plastyki Włocławskiej; 2011 — I nagroda w II Ogólnopolskim Konkursie Satyrycznym „Manufaktura Satyry” w Żyrardowie; 2012 — II nagroda w VII Triennale Plastyki Włocławskiej. W konkursie „Włocławskie Impresje”, DKTK — I nagroda (1994, 2005, 2006, 2007, 2011), II nagroda (2000, 2009), III nagroda (2002, 2010), wyróżnienie (1995, 1997, 1998, 2004).

Zbigniew Stec zmarł 10 VI 2014 r. we Włocławku. Został pochowany w dn. 14 VI na cmentarzu komunalnym we Włocławku przy al. Chopina w grobowcu rodzinnym (sektor 29, rząd 12, nr grobu 286).

W 2001 r. Z. Stec ożenił się z Jolantą z d. Sawicką, absolwentką pedagogiki o specjalności pedagogika rewalidacyjna i studiów podyplomowych o spe-

cialności oligofrenopedagogika, pracującą w szkole w Bobrownikach, prowadzącą nauczanie indywidualne z osobami z niepełnosprawnością intelektualną. Z tego związku urodził się syn Filip Mikołaj.

(BEL), *Włocławski Chirico*, „Alchemik”, z 1 II 1988 r., nr 3, s. 8; Chomicz Z., *Światy wielkie i male*, „Kobieta i Życie” 1984 (z 11VII); Goździalska M., *Otwartych oczu sen*, „Włocławski Tydzień” 1992 (z 8 I); Elert B., *Radość tworzenia*, „Kujawy” 1987 (z 9XII), s. 9; też, *Niewidzialny wymiar*, „Ilustrowany Kurier Polski” 1988 (z 23 I); też, *Przestrzenie nierealne*, „Włocławski Tydzień” 1990, nr 36 (z 19 XI); też, *Optymizm poszukiwań*, Włocławek 1991; Fiderkiewicz M., Wisłocki S., *Zbigniew Stec. Malarstwo*, [kat. wyst.] Galeria „Semafor”, Katowice 1987, s. 2–7; też; *Bóg, diabeł, demony i...*, [kat. wyst.], Warszawa 1991; Kędzierska J., *Świat marzeń Zbigniewa Steca* — artysty malarza Ziemi Kujawskiej, maszyn., pr. magist. pod kier. prof. dr. hab. R. Pichalskiego, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu, Łowicz 1999; Kisielewski S. (Kisiel), *Moje uniki, samotność, odpoczynek*, „Tygodnik Powszechny” 1988, nr 36 (z 4 IX); Kotula K., *Otwartych oczu sen. Malarstwo Zbigniewa Steca*, Włocławek 1986; też, *Son odkrytych głaz. Żiwopis Zbigniewa Steca*, Mohylew 1987; też, *Włocławskie tematy w twórczości Zbigniewa Steca*, „Rocz. Muz.” 1988, t. VII, s. 113–135; też, *Zbigniew Stec*, Włocławek 1997; też, *Zbigniew Stec. Malarstwo*, Włocławek 2007; też, *Została pusta sztaluga. Wspomnienie Zbyszka Steca*, „Ład Boży” 2014, nr 43 (z 26 X), s. IV; też, *Zbigniew Stec (1952–2014). Sztuka była dla niego nieskończonością*, „Rocz. Muz.” 2016, t. XVI, s. 197–202; Kresowaty Z., *Spotkanie z duszą artysty*, [w:] *Zbigniew Stec*, Włocławek 1999; tenże, *Zbigniew Stec. Nadrealność spokojnie wrażliwa*, „Akant” 1999, nr 2/115, s. 18; tenże, *Rozmowa z wybitnym malarzem surrealistą Zbigniewem Stecem przeprowadzona w pracowni artysty przez Zbigniewa Kresowatego*, [w:] *Rozmowa Pobocza*, „Pobocze” 2002, nr 1; tenże, *Zbigniew Stec — nasz polski Salvador Dali*, WWF. Pisarze. Pl [dostęp: 15 IX 2014]; Kudel R., *Melancholia i słodkie ciasteczka*, „Kujawski Tydzień” z 1 X 1998 r., s. 3; też, *Podróże wyobraźni*, „Gaz. Kuj.” z 23 I 1997 r., s. 6; też, *Zbigniew Stec i jego uśpione demony*, „Gaz. Pom.” z 22 VII 2010 r.; też, *Oczyrna wyobraźni widzę nasze zakorkowane miasto*, „Gaz. Kuj.” z 24 VII 2010 r.; Kulesza M., *Dotknięcie niewidzialnego*, „Promocje Pomorskie” 1993, nr 3/4, s. 43; też, *Z codzienności w beczasz*, „Kujawy i Pomorze” 1993, nr 10, s. 17; Mansfeld B., *Malarstwo Z. Steca z Włocławka*, „IKP” 1975 (z 15 V); tenże, *Zbigniew Stec. Malarstwo*, Warszawa 1981; Mąka H., *Morze przenika ściany*, „Morze” 1985, nr 1, s. 16–17; Olejnik A., *Artystyczny świat Zbigniewa Steca*, „Ład Boży” 1988 (z 14 VIII), s. IV; Piechocka-Witczak L., *Oceany wy-*

obraźni. *O światach Zbigniewa Steca cenionego Malarza i człowieka, który nauczył się przekraczać granice*, [w:] *Kalendarz 2013*, Włocławek 2013, s. 154–156; *Polscy surrealiści. Katalog wystawy*, Częstochowa 1995, s. 92; Siemaszko P., *Zbigniew Stec*, Bydgoszcz 1992; Sieniawski L., *Malarski dialog z surrealizmem*, [w:] *Zbigniew Stec*, Włocławek 2006; Ściepuro A., *Zbigniew Stec. Malarstwo*, Bydgoszcz 1976; *Tumult Toruński. Sztuka poza centrum. Katalog wystawy*, Toruń 1989; *Zbigniew Stec. Krople wyobraźni. Katalog wystawy indywidualnej*, Włocławek 1995; *Zbigniew Stec. Na skrzydłach marzeń. Malarstwo*, Warszawa 1998; *Żiwopis Zbigniewa Steca. W Domaszniej tiszcy*, „Polsza” 1987, nr 1, s. 30–31; Żbikowski Z., *Między jawą a snem*, „Radar” 1984, nr 11, s. 12–13; Żydowicz M., *Zbigniew Stec*, Toruń 1992; — Fot. z arch. rodzinnego Jolanty Stec.

Krzyszyna Kotula

STEFAN ZE LWOWA

(zm. 1416), biskup chełmski, sufragan włocławski

Według twierdzenia nowożytnych historiografów dominikańskich Stefan miał być z pochodzenia Ormianinem, za czym też opowiedzieli się z pewną ostrożnością niektórzy późniejsi badacze (Władysław Abraham uważa, że przyszedł biskup chełmski może być tożsamy ze sprawującym obowiązki wikariusza swego zakonu we Lwowie ok. 1376 r. dominikaninem Stefanem, synem Szymona). Na biskupstwo w Chełmie powołany został ok. 1380 r., po ustanowieniu na Rusi Halicko-Włodzimierskiej organizacji metropolitalnej obrządku łacińskiego. W powierzonych mu diecezji przebywał tylko okresowo, bowiem udzielał się z posługą biskupią w innych diecezjach w Królestwie Polskim, m.in. w 1383 r. poświadczony jest w Poznaniu, gdzie 30 VI tr. wystawił przywilej dotyczący sołectwa w majątku biskupim Słupia, która to włość znajdowała się wówczas w jego użytkowaniu. Choć w akcie tym Stefan nie tytułuje się sufraganem, piszący o nim autorzy uznali, że był biskupem pomocniczym u boku młodocianego ordynariusza poznańskiego Jana z książąt opolskich, zwanego Kropidło, na co zdaje się wskazywać właśnie fakt posiadania dóbr należących do „stołu biskupiego” (*mensa episcopalis*) diecezji poznańskiej.

Wraz z translacją Jana Kropidły z Poznania do Włocławka (nastąpiła w 1384) biskup chełmski Stefan przeniósł się w ślad za nim do diecezji włocławskiej, gdzie jego posługa poświadczona jest w ciągu trzech dziesięcioleci, m.in. 28 VIII 1386 r. *frater Stephanus, Dei gratia episcopus Chelmensis nec non reverendissimi domini Ioannis, episcopi Wladislaviensis vicarius generalis* dokonał zatwierdzenia Bractwa Bożego Ciała w Koronowie i udzielił mu odpustu. W formule datacyjnej tego aktu widnieją słowa: *datum in curia nostra Ciechocinensi*, a zatem rezydencją bp. Stefana stanowił w tym czasie dwór w Ciechocinie (k. Chojnic). Zwraca uwagę fakt, że niemal we wszystkich aktach z l. 1388–1413 Stefan tytułuje się (czy też jest tytułowany) wikariuszem generalnym, nie zaś sufraganem (lub wikariuszem *in pontificalibus*) kolejnych ordynariuszy włocławskich; wyjątek w tym względzie stanowią dokumenty z 8/13 VIII 1392 r. i 7 IV 1401 r. (w drugim biskup chełmski wystąpił jako reprezentant ordynariusza Mikołaja z Kurowa w sporze z opactwem cystersów w Byszewie o dziesięć wsi ze wsi Zaduszynki).

W jakiś czas później Stefan wyruszył na Chełmszczyznę, bowiem jego obecność tam poświadczona jest w odniesieniu do daty 15 I 1403 r., kiedy to wystawił w Latyczowie (k. Szczepieszyna) akt erekcji kościoła parafialnego w Lipiu. Dowodnie zatem sprawy powierzonej mu diecezji nie były dlań obojętne (jak zdają się sugerować niektórzy badacze), o czym świadczą też dalsze fakty. W dn. 24 VI 1404 r. bp Stefan przydzielił świątyni parafialnej w Gorzkowie k. Krasnegostawu, ufundowanej przez podkanclerzego Królestwa Mikołaja Trąbę (późn. prymasa), dziesięć wsi z tej wsi. Analogiczny dokument ordynariusza chełmskiego, przyznający dziesięć wsi kościołowi parafialnemu w Czernięcinie nad rzeką Por (Wyżyna Lubelska), nosi datę 10 I 1406 (?) r. Oba te akty wystawione zostały *in curia episcopali Sobbow*, tj. w Subkowach na Pomorzu Gdańskim, dokąd widocznie biskup ten przeniósł się z Ciechocina. Biskupowi chełmskiemu przypisywane jest konsekrowanie 7 X 1403 r. kościoła klasztorowego w pomorskich Kartuzach.

Poza tedy okresowymi bytnościami ordynariusza na Chełmszczyźnie, bieżącymi sprawami diecezji chełmskiej zajmował się w jego imieniu ustanowiony przezeń wikariusz generalny.

W niektórych opracowaniach znaleźć można opinię, jakoby Stefan ze Lwowa zmarł wkrótce po 29 VIII 1406 r. (wtedy to wystąpił jeszcze jako świadek w wystawionym w Subkowach akcie ordynariusza wrocławskiego Jana Kropidły). Hierarcha ten jest wszakże poświadczony jako osoba żyjąca również w odniesieniu do roku 1413, z jego też imieniem S. Barącz wiąże dokonane przez króla Władysława Jagiełłę po zwycięstwie grunwaldzkim uposażenie biskupstwa chełmskiego (faktycznie nastąpiło ono 19 VIII 1417, a więc z pewnością po śmierci Stefana). Współczesne źródło informuje (nie nazywając go wszakże z imienia), że życie tego duchownego dobiegło kresu w roku 1416, podczas grasującej na Pomorzu zarazy, co koresponduje z datą pojawienia się jego następcy na urzędzie pasterskim w diecezji chełmskiej w osobie Jana Biskupca (jako elekt wzmiankowany po raz pierwszy 16 VIII 1417). Ponieważ Stefan zmarł w diecezji wrocławskiej, tu też zapewne został pochowany, z dala od ziem swego biskupstwa, któremu w poprzednich latach poświęcał zdaje się mniej uwagi aniżeli sprawom pomorskim.

Abraham W., *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*, t. 1, Lwów 1904, s. 313, 353, 418; Barącz S., *Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce*, t. 2, Lwów 1861, s. 38–39; Chodyński S., *Biskupi sufragani*, s. 29–30; tenże, *Wikariusze katedry wrocławskiej*, Wrocław 1912, s. 225; Czaplewski P., *Biskupi sufragani*, s. 56; tenże, *Kartuzja kaszubska*, Gdańsk 1966, s. 16; tenże, *Tytułarny episkopat*, s. 111–114, 138; *Dominikanie jako biskupi pomocniczy w Poznaniu*, [w:] *Nasi dominikanie*, pod red. J. Wiesoławskiego, Poznań 2004, s. 153; Dziecielski M., *Dzieje ziemi mirachowskiej od XII do XVIII wieku*, Gdańsk 2000, s. 110; Graff T., *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008, s. 56; Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja*, s. 54, 158, 208; Karczewski D., *Z dziejów wewnętrznych klasztoru cystersów w Byszewie (Koronowie) w okresie przedtrydenckim*, „Nasza Przeszłość” 2001, t. 96, s. 26; Librowski S., *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Wrocławu*, seria 2, t. 4: *Kopiarz kanonika P. Piotrkowskiego z 1551 roku*, Wrocław 2000, s. 52–53 [gdzie Stefanowi błędnie przypisano godność kanonika wrocławskiego]; Nitecki P., *Biskupi*, kol. 419 (również s. 3*, 26*, 37*); Nowacki J., *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, Poznań 1964, s. 175–176, 178; Obertyński Z., *Historia Kościoła ormiańskiego w Polsce*, Warszawa 1990, s. 11; Ogrodnik R., *Organizacja diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego w latach 1375–1546*, [w:] *Średniowieczny Ko-*

ściół polski. Z dziejów duszpasterstwa i organizacji kościelnej, pod red. M.T. Zahajkiewicza i S. Tylusa, Lublin 1999, s. 142–143; Pawelec W.F., *Biskupstwo chełmskie (szkic historyczny)*, cz. [6], „Wiadomości Diecezji Lubelskiej” 1934, R. 16, nr 11, s. 288–289, 388; Prokop K.R., *Biskupi pomocniczy*, wg indeksu (zwl. s. 297–299); tenże, *Polscy biskupi dominikańscy*, s. 132–135; tenże, *Rzymskokatolicki biskupi ordynariusze diecezji na ziemiach ruskich dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów (do czasów I wojny światowej)*, Warszawa–Drohiczyń 2014, s. 97–98; Raepke K., *Kościół dawnej kartuzji kaszubskiej w Kartuzach. Zarys historii*, t. 1, Wejherowo 1992, s. 42–43; Sochacka A., *Stefan (zm. 1416/17), biskup chełmski*, [w:] *PSB*, [w:] t. 43, s. 147–149; Szostkiewicz Z., *Katalog biskupów*, s. 560 (również s. 599, 605, 607); Szymborski W., *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków 2011, s. 355 (nr 473), 364 (nr 522–523); Trajdos T.M., *Dominikanie i franciszkanie na ziemiach ruskich Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec władzy państwowej za panowania Władysława II Jagiełły*, [w:] *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, pod red. M. Derwicha i A. Pobóg-Lenartowicza, Wrocław–Opole–Warszawa 2005, s. 435; tenże, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434)*, t. 1, Wrocław 1983, s. 217, 222.

Krzysztof Rafał Prokop

STOBIECKI OSTOJA JÓZEF

(1809–1886), ksiądz, wychowanek Seminarium Duchownego, kanonik kapituły katedralnej, członek Rady Miejskiej we Wrocławku

Urodził się 3 IV 1809 r. w Kurdwanowie k. Sochaczewa, w rodzinie Klemensa i Tekli z Wolickich. Do 1819 r. pobierał nauki początkowe w domu rodzinnym, a następnie w szkole średniej w Płocku. W 1828 r. wstąpił do Seminarium Duchownego przy kościele Świętego Krzyża w Warszawie. Tu otrzymał niższe święcenia. Po upadku powstania listopadowego, na życzenie rodziców (mieli oni krewnych na Kujawach), przeniósł się do Seminarium Duchownego we Wrocławku, a po jego ukończeniu 5 IV 1832 r. został wyświęcony na kapłana w katedrze płockiej przez bp. Konstantego Plejewskiego, sufragana płockiego.

Po święceniach objął na kilka miesięcy funkcję wikariusza w parafii Śmiłowice (ob. gm. Chocień).

Przy poparciu swego wuja, Teofila Wolickiego (1768–1829), arcybiskupa gnieźnieńskiego, uzyskał 28 IX 1832 r. zgodę władz carskich na wyjazd do Rzymu, na studia w Akademii Sapienza, które odbył przy wsparciu finansowym rodziny. Uwieńczył je uzyskaniem doktoratu teologii 7 VIII 1835 r.

Po ukończeniu studiów wrócił do kraju i w dn. 21 X 1835 r. został mianowany przez władzę diecezjalną proboszczem w Kowalu (pozostawał nim formalnie do końca życia). Natomiast Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego powołała go na stanowisko opiekuna szkół elementarnych w Kowalu i Rakutowie. Od 30 VI 1838 r. był zastępcą dziekana, a od 1 I 1851 do 1857 r. dziekanem dekanatu kowalskiego.

Do Włocławka przeniósł się, zachowując stanowisko proboszcza kowalskiego, w 1857 r. i zamieszkał, jako kanonik gremialny, przy katedrze. W l. 1858–1874 był członkiem komisji przeprowadzającej egzaminy konkursowe na obsadę stanowisk proboszczowskich w diecezji kujawsko-kaliskiej. W 1858 r. został członkiem Rady Opiekuńczej Zakładów Dobroczynnych pow. włocławskiego, a 24 IX 1862 r. wszedł w skład ośmioosobowej Rady Miejskiej m. Włocławka. W czasie powstania styczniowego w 1863 r. rosyjska policja wykryła w jego mieszkaniu korespondencję rewolucyjną, za co został postawiony przed sądem polowym i nałożono na niego karę 300 rb.

W 1866 r. powrócił na stałe do Kowala. Został kościoł parafialny w bardzo złym stanie technicznym i bez ogrodzenia. Wystarał się o fundusze z Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i przeprowadził generalny remont świątyni. Zbudował ogrodzenie wokół kościoła, wraz z bramą (rozebraną w czasie okupacji niemieckiej), oraz murowane ogrodzenie cmentarza grzebalnego. Wyposażył także kościół w organy. W 1877 r. wznosił przy drodze do Lubienia Kujawskiego kościół pw. św. Rocha (rozebrany przez Niemców w 1940 r.). Będąc proboszczem w Kowalu przez ponad 50 lat, dobrze poznał mieszkańców, ich życie i problemy, w których starał się im pomagać. Prowadził działalność charytatywną, nie wyłączając z niej mieszkających w parafii Żydów.

Odnaczał się zdolnościami kaznodziejskimi i znany był pod tym względem w wielu parafiach kujawskich. Był znawcą i kolekcjonerem dzieł sztuki.

Zajmował się rzeźbieniem i malarstwem. Osobiście wykonał dwie tablice znajdujące się w kościele parafialnym w Kowalu. Pierwsza z nich jest poświęcona Zygmuntowi i Salomei Kretkowskim, druga Marianie Kretkowskiej, sędzinie pokoju. W ostatnich latach życia był unieruchomiony przez paraliż nóg.

Opracował i wydał książeczkę dewocyjną pt. *Święta Barbara, czyli zbiór nabożeństw do św. Barbary* (Warszawa 1868), przeznaczoną dla Bractwa św. Barbary przy kościele w Kowalu.

Odnaczony był godnościami kościelnymi: najpierw kanonika honorowego kapituły katedralnej w Płocku (1836), a potem kanonika gremialnego kapituły katedralnej we Włocławku (1857).

Zmarł 10 VI 1886 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Kowalu. W tamtejszym kościele parafialnym upamiętnia go pamiątkowa tablica z napisem: „Ksiądz Józef Ostoja Stobiecki, doktor św. teologii, kanonik katedry włocławskiej, proboszcz parafii kowalskiej przez 50 lat. Ur. 1809, zm. 1886”.

APW, akt urodzenia 68, ks. 1809 r.; ADW, Akta Konsystorza Diecezjalnego, Akta personalne ks. J. Stobieckiego; — *Schematyczny... 1832–1887*; — Chodyński S., *Katalog prałatów*, k. 871–873; Giergielewicz J., *Stobiecki Ostoja Józef*, [w:] *Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium*, pod red. Z.J. Zasady i B. Ziółkowskiego, Włocławek–Kowal 2006, s. 218–219; Gruszczyńska M., *Organizacja władz miejskich Włocławka w latach 1793–1914*, [w:] *Włocławek*, t. 1, s. 415–416; Kieloch T., *Udział Włocławka w walkach o niepodległość w latach 1794–1918*, [w:] *Włocławek*, t. 1, s. 671; tenże, *Włocławek w czasie powstania styczniowego (1861–1864)*, [w:] *Z dziejów powstania styczniowego na Kujawach i Ziemi Dobrzyńskiej*, pod red. S. Kalemki, Warszawa 1989, s. 671; Kubicki P., *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915*, cz. 1, t. 1, Sandomierz 1933, s. 542–543; cz. 3, t. 2, Sandomierz 1939, s. 76; [Nekrolog], „Kurier Warszawski” 1886, R. 66, nr 195a (z 17 VII), s. 3; „Przegląd Katolicki” 1886, nr 28 (z 15 VII), s. 440–441.

Jerzy Giergielewicz

SZAŁWIŃSKI EUGENIUSZ STANISŁAW h. Szalawa

(1893–1928), oficer I Brygady Legionów, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1920 r., urzędnik państwowy, przedsiębiorca, działacz społeczny

Urodził się 16 VII 1893 r. w rodzinnym majątku Lijewo k. Kruszyna w pow. włocławskim, w ziemiańskiej, wywodzącej się z Podola, rodzinie o patriotycznych tradycjach sięgających czasów konfederacji barskiej, jako siódme dziecko Teofila z jego drugiego małżeństwa — z Marianną Wiktoria z Wojciechowskich.

Przez kilkanaście lat, do połowy l. 70. XIX w., rodzina była w posiadaniu dóbr Szczepanki w ziemi lipnowskiej. Jednakże — ze względu na utrudniony zbytu płodów rolnych spowodowany przede wszystkim naturalną zaporą, jaką stanowiła Wisła (do 1865 r. nie było stałej przez nią przeprawy), oraz niedostatkami ówczesnej komunikacji, co w przypadku prowadzenia gospodarstwa wielotowarowego, jakim był każdy majątek, było wręcz sprawą nadrzędną — podjęto decyzję o nabyciu odpowiedniej własności ziemskiej w lewobrzeżnej części, na Kujawach. W dn. 1 VII 1875 r. Teofil Szalawski za blisko 11 tys. rbs kupił od Juliusza Geschke Lijewo, wchodzące niegdyś w skład dóbr rodu Sokołowskich. W rękach rodziny posiadłość pozostawała do ok. połowy l. 30. XX w., gdy wdowa po ostatnim jej właścicielu, Aleksandrze Gabrielu Szalawskim (drugim synu Teofila z pierwszego małżeństwa), Katarzyna z Rogozińskich, sprzedała ją Willandowi.

Eugeniusz jako dziecko był świadkiem niezwykle trudnej sytuacji, w jakiej znalazł się majątek. Zaciągnięte na początku XX w. w Towarzystwie Kredytowym Ziemskim w Warszawie środki na jego rozwój i unowocześnienie zbiegły się z nagłym zwrotem sytuacji gospodarczej i politycznej związanej z wydarzeniami 1905 r. w Rosji i odcisnęły dramatyczne piętno na stabilizacji finansowej Lijewa. Na fali rewolucyjnego zamętu, który przeniósł się na teren Królestwa, wykształciły się czynniki oddziałujące

pośrednio, jak choćby utrudnienia zbytu produkcji rolnej w głąb imperium, i bezpośrednio, czyli masowe strajki robotników folwarcznych wypowiedających posłuszeństwo pracodawcom. Szczególnie te ostatnie przyczyniły się do marnotrawstwa na dużą skalę, podkopującego podstawę bytu właścicieli ziemskich, doprowadzając wielu z nich do ruiny. Duże majątki, z bezpieczną hipoteką, w miarę sobie poradziły, przeczekując czas politycznego fermentu.

Stosunkowo nieduże Lijewo stanęło na skraju bankructwa. Tylko dzięki dużemu wysiłkowi bliższej i dalszej rodziny walka o utrzymanie majątku zakończyła się wyprowadzeniem go z niezwykle trudnej sytuacji. Starsze rodzeństwo Eugeniusza (dzieci Teofila z jego pierwszego małżeństwa, z Wiktoria z Bojańczyków, c. Kazimierza — twórcy potęgi znanego rodu) poręczyło spłatę zadłużenia własnymi nieruchomościami (siostra Sabina i Wacław małżonkowie Kłódkowscy — we Włocławku, a brat Władysław Prosper — majątkiem Słobodka Smotrycka k. Kamieńca Podolskiego). Pomoc finansową (w gotówce) zaoferowali Szymon Piotr Wojciechowski z Włocławka, Jan Hoffman z Łopatek (k. Nakonowa) i Artur Haack, właściciel Kruszyna i Dębic (spowinowacony z Szalawskimi poprzez żonę, Irenę z Bojańczyków). Taka solidarność rodzinna mieściła się w wypracowanych przez pokolenia wartościach. Okoliczności walki rodziny o byt, gdy ważyły się jej losy i związana z tym panująca wówczas atmosfera, wpłynęły pozytywnie i mobilizująco na Eugeniusza, kształtując jego charakter.

Elementarną edukację zdobył, praktykowanym dość powszechnie w ziemiaństwie, domowym zwyczajem. Zdolny, podobnie jak pozostałe rodzeństwo, uzyskując na wysokim poziomie (o czym świadczy nabyta przez niego w tym czasie znajomość pięciu języków obcych) średnie wykształcenie gimnazjalne, rozpoczął studia techniczne na niemieckich uczelniach wyższych w Berlinie i Dreźnie, zdobywając tuż przed wybuchem I wojny światowej tytuł inżyniera ceramika ze specjalnością ceramiki budowlanej.

Wychowanie przez rodzinę w duchu patriotyzmu i tęsknoty pokoleń za wolną Ojczyzną dało o sobie znać wkrótce po powrocie do kraju. W 1914 r., gdy tuż po wybuchu światowego konfliktu, grupa zapaleńców z przepelnionymi nadzieją sercami na rozkaz Józefa Piłsudskiego wyruszyła — przekraczając gra-

nice Królestwa i wierząc głęboko w dziejowy moment — tworzyła Pierwszą Kompanię Kadrową, która przeistoczyła się w Legiony, E. Szałwiński wstąpił do stworzonego przez Władysława Belinę-Prażmowskiego Dywizjonu Kawalerii i służył w jego pierwszym szwadronie. Jako „Beliniak” odbył legionową kampanię w I Brygadzie, aż do 1916 r. Przedtem jednak przeszedł chrzest bojowy w zwycięskiej z Rosjanami (22–26 XII 1914) bitwie pod Łowczówkiem w okolicach Tarnowa. Ponownie, wraz ze szwoleżerami Beliny, wziął udział w działaniach bojowych nad Nidą, w marcu 1915 r., a następnie pod Kona-rami (16–22 V) oraz Jastkowem (31 VII–2 VIII) na Lubelszczyźnie. W lecie 1916 r. walczył w ramach wyprawy wołyńskiej w bojach pod Kostiuchnówką (4–7VII), w których grupa rotmistrza Beliny-Prażmowskiego wykazała się bohaterską postawą, uniemożliwiając Rosjanom okrążenie oddziałów austro-węgierskich.

W drugiej połowie lipca 1916 r. E. Szałwiński powrócił na rodzime Kujawy. Było to związane z wyraźnie rysującymi się już wcześniej tarciami wewnątrz samych Legionów, które zaowocowały rozkazem (wynikającym z kryzysu na linii pomiędzy dowództwem Legionów a wojskowymi władzami monarchii Austro-Węgierskiej) J. Piłsudskiego wzywającym wszystkich ochotników z Kongresówki do złożenia raportów o zwolnienie z wojska (dotąd Legiony przebywające na austriackim żołdzie i przez nie subsydiowane działały w ramach armii cesarsko-królewskiej).

Wyniesiony przez niego z bitewnych pól duch bojowości początkowo zaktywizował się na niwie działalności we wrocławskim oddziale Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W dn. 30 VII 1916 r. odbyło się we Wrocławku spotkanie organizacyjne sokolstwa w gościnnie użyczonej przez Towarzystwo Wioślarskie sali hotelu „Pod Trzema Koronami”. E. Szałwiński wszedł wówczas w skład jego pierwszego zarządu (równocześnie w sekcji kobiecej „Sokoła”, jako animator kultury, działała także jego siostra Feliksa). Jesienią 1916 r. podjął służbę w Biurze Powiatu Wrocławskiego, jednocześnie kończąc kursy dla naczelników kancelarii w Warszawie przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Po ukończeniu przewidzianej prawem praktyki administracyjnej (od 17 III 1917 do 29 X 1918), na wniosek komisarza Rządu Polskiego z dn. 16 XI 1918 r. otrzymał pole-

cenie pełnienia obowiązków referenta Wydziału IV Wojskowo-Policyjnego Starostwa Wrocławskiego. W zakres jego powinności wchodziły sprawy policyjne, nadzór nad zgromadzeniami, wystawianie paszportów i legitymacji, pozwoleń na broń oraz ewidencja ludności. W rzeczywistości, jak wynika ze świadectwa (z dn. 22 VIII 1925) wystawionego zainteresowanemu przez starostę wrocławskiego, zakres jego uprawnień był szerszy i w sumie odpowiadał za ogół spraw na szczeblu wojskowości. W okresie urzędowania w Starostwie E. Szałwiński wprowadzał samodzielnie w życie rozporządzenia władz wyższych dotyczące wojskowych spraw mobilizacyjnych. W zastępstwie starosty przewodniczył też w komisjach rejestracji koni. W jego gestii znajdowały się również kwestie organizacyjne związane z rozkwaterowywaniem oddziałów będących w przemarszu w obrębie pow. wrocławskiego oraz przeprowadzanie poborów koni i ludzi.

W odpowiedzi na odezwę Naczelnika Państwa J. Piłsudskiego wydaną w dn. 3 VII 1920 r. — w związku z realnym zagrożeniem niepodległości Polski ze strony Rosji Sowieckiej, spowodowanej bolszewicką inwazją — ppor. E. Szałwiński w dn. 7 VII 1920 r. wstąpił do Armii Ochotniczej. Otrzymał przydział do 1 Pułku Szwoleżerów świeżo sformowanej 1 Brygady Jazdy pod dowództwem dawnego przełożonego z czasów legionowych, Beliny-Prażmowskiego, wchodzącej w skład 6. armii gen. Wacława Iwaszkiewicza-Rudoszańskiego. Uczestniczył w końcowej fazie (rozpoczętej 25 kwietnia) wyprawy kijowskiej J. Piłsudskiego, walcząc na Froncie Południowym w rejonie Zbrucza i Dniestru. Po odrocie wojsk polskich z rubieży i przesunięciu linii obrony, E. Szałwiński z pierwszym szwadronem 1 Pułku Strzelców Konnych IV Brygady Kawalerii, dowodzonej przez płk. Feliksa Jaworskiego, w dn. 16 VIII 1920 r. wziął udział w kontruderzeniu znad Wieprza, które zdecydowało o dalszym rozwoju wydarzeń. W ramach batalii o stolicę walczył w grupie uderzeniowej szwoleżerów pod Kockiem i Sycowem, a następnie, przy kierowaniu się ochotniczej brygady jazdy na północ, pod Kąkolewnicą. Po złamaniu oporu wroga pod Warszawą, w ramach rozpoczętych działań pościgowych, wraz ze swym szwadronem uczestniczył w bitwie niemeńskiej (20–28 września) w okolicach Grodna.

Po spełnieniu swego obowiązku patrioty i Polaka w dn. 18 XII 1920 r. został przeniesiony z wojska do cywila. Towarzyszyły temu ze strony jego macierzystego Urzędu Starostwa we Włocławku liczne prośby o przyspieszenie zwolnienia go z armii. Wynikały one z potrzeby instytucji, dla której, jak zaznaczono w kolejnym wniosku, „obecność jego jest niezbędna”. Bojową karierę zakończył w stopniu podporucznika. W myśl rozporządzenia Ministerstwa Spraw Wojskowych z dn. 24 II 1921 r. otrzymał przeniesienie do rezerwy.

W 1925 r., w związku z tworzeniem Korpusu Oficerów Rezerwy, za zasługi frontowe otrzymał nominację na stopień porucznika. Z dn. 31 XII 1922 r. E. Szałwiński przestał pełnić obowiązki urzędowe w Starostwie Włocławskim. Wynikało to z podjęcia przez niego już jakiś czas wcześniej decyzji o zajęciu się działalnością przedsiębiorczą, zgodną z uzyskanym kierunkiem wykształcenia. W dn. 17 V 1920 r. wraz ze współnikiem otworzył (zarejestrowaną 11 VI tr.) firmę pod nazwą „Fabryka Kafli i Wyrobów Kamionkowych — Eugeniusz Szałwiński Władysław Skiermański” przekształconą następnie (24 XI 1922) w spółkę z o.o., która mieściła się przy ul. Kilińskiego 11. Zajmował się w niej działem (poszerzonym o handlowy i sądowy) administracyjnym. Był to wówczas jedyny polski (w sensie zarządzania i zatrudnienia) zakład ceramiczny we Włocławku. Mieszkał i tam też prowadził odrębne biuro przedsiębiorstwa przy ówczesnej ul. Ogrodowej 8 (ob. ul. Słowackiego, pod tym samym numerem).

Zmarł 3 IV 1928 r. — przedwcześnie i dość nieoczekiwanie w wieku zaledwie 35 lat — w wyniku powikłań będących następstwem nieszczęśliwego wypadku: podczas konnej jazdy przez most na Wiśle spłoszony koń skoczył w nurty pokrytej wiosennym lodem rzeki. Spoczywa w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym w podwłocławskim Kruszynie.

Miał liczne rodzeństwo, oprócz ww. trojga starszego przyrodniego, także: Feliksa (studiował w Petersburgu), Irenę Eufemię (której mąż Waclaw Konieczny projektował, a później zarządzał cegielnią „Rumaki”), Zenobię Paulinę (żonę włocławskiego inżyniera geodety Józefa Przybylczyka, zginął w 1915 r., Mariannę (po mężu Weiss, której syn prof. Marian Aleksander Weiss był lekarzem w Konstancinie pod Warszawą), Feliksę (znaną włocławską nauczycielkę

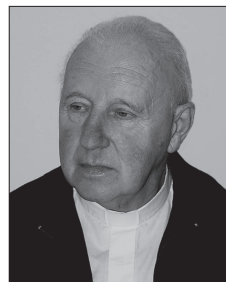
i działaczkę), Hannę (po mężu Kanczewską), Bolesława Tomasza (poległego w 1918 r. obrońcy Lwowa), Zofię Alicję (jej mąż Edward Wiktor Tokarski — aktor, był powstańcem warszawskim, zginął w sierpniu 1944 r.).

APW, Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej, Kruszyn (150/1893), sygn. 187; APW, Akta osobowe Urzędu Starostwa Powiatowego we Włocławku, sygn. 244; APW, Księga Hipoteczna dóbr Lijewo, sygn. 309–310; APW, Akta Sądu Okręgowego we Włocławku. Rejestr handlowy dz. A Nr. 1111, MHW; Relacje sióstr, Feliksi i Zenobii Szałwińskich oraz wspomnienia rodzinne Jacka Reya, faktografia (fotografie rodzinne, epitafium nagrobne); — *Dzieje oręża polskiego*, pod red. W.J. Wysockiego, Warszawa 2000; *Naprzód*, praca zbior. członków Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego, Włocławek 1917; *Kujawianin: kalendarz ludowy na 1921 i 1931 rok*; www: ipn.gov.pl/ziemianie. pamiec/pl/wystawa/ — *Europa w rodzinie. Ziemiaństwo polskie w XX w.*, IPN, Warszawa 2015; *Polskie tradycje wojskowe*, praca zbior. pod red. J. Dyskanta, Warszawa 1995; — Fot. ze zbiorów rodzinnych sióstr F. i Z. Szałwińskich, użyczona przez Jacka Reya.

Grażyna Ode-Zwolińska

SZCZEBLEWSKI STEFAN

(1936–2014), ksiądz, wychowanek, potem profesor Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, kapelan w Szpitalu Wojewódzkim we Włocławku, redaktor „Ładu Bożego”

Urodził się 22 VIII 1936 r. w miejscowości Marchwacz (pow. kaliski) z ojca Stefana, z zawodu kucharza w majątku Marchwacz (zastrzelony przez żołnierzy sowieckich 21 I 1945 r.), i matki Wandy z d. Kuczmanńskiej. Był najmłodszym z czworga rodzeństwa.

Do szkoły podstawowej zaczął uczęszczać 1945 r. w Marchwaczu. W 1947 r. z matką i rodzeństwem przeniósł się do Kalisza, gdzie ukończył szkołę podstawową w 1950 r. Następnie uczył się w I Liceum Ogólnokształcącym im. A. Asnyka, gdzie 24 VI 1954 r. uzyskał świadectwo dojrzałości.

Po uzyskaniu matury, w 1954 r. zgłosił się do Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, gdzie odbył sześćdziesięcioletnie studia filozoficzno-teologiczne. Tu ujawniły się jego zainteresowania historyczne, zainspirowane zapewne wykładami z historii Kościoła prowadzonymi przez wybitnego historyka ks. prof. Stanisława Librowskiego w l. 1955–1957. S. Szczebleski uczęszczał także na seminarium prowadzone przez ks. Librowskiego i napisał pracę dyplomową pt. „Dzieje kultu św. Józefa Kaliskiego” (1960). Jako kleryk kursu V (1958/1959) był przez rok superiorem (wychowawcą) alumnów w Niższym Seminarium Duchownym we Włocławku. W pamięci ówczesnych podopiecznych zapisał się jako wychowawca łatwo nawiązujący kontakt z młodzieżą i powszechnie przez nią akceptowany. Po ukończeniu studiów został wyświęcony na kapłana 5 VI 1960 r. w kościele św. Mikołaja w Kaliszu. Po święceniach najpierw pracował, zaledwie miesiąc, jako prefekt szkół we Włocławku (od I IX 1960), a następnie jako wikariusz w Lubaniu (od 6 X 1960).

W 1961 r. został skierowany na studia specjalistyczne z historii Kościoła w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Trafił tutaj na prowadzone przez znanego historyka, bernardyna o. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego (1918–1993) seminarium z nowożytnej historii Kościoła Powszechnego w Polsce. W 1965 r. (22 VI) — po złożeniu wymaganych egzaminów i przedstawieniu pracy pt. „Bernardynki kaliskie. Studium źródłoznawcze o tzw. kaliskim kopiarzu” (Warszawa 1965) — uzyskał stopień magistra teologii w zakresie historii Kościoła. Zamierzając kontynuować pracę naukową, podjął w celu uzyskania doktoratu opracowanie tematu: „Diecezja kujawsko-kaliska w okresie rezydencji ordynariuszy w Kaliszu (1818–1850)”. Zebrał materiały do pracy, ale z powodu obciążenia różnymi obowiązkami dydaktycznymi i duszpasterskimi w diecezji nie ukończył jej.

Od I IX 1965 r. ks. Szczebleski objął, jako profesor, wykłady z historii Kościoła w Seminarium włocławskim i prowadził je przez 15 lat (zwolniony 15 VII 1980). Otrzymał najpierw wykład kursoryczny dziejów Kościoła, a w 1967 r. przejął też, prowadzone dotychczas przez ks. S. Librowskiego, seminarium naukowe (pod jego kierunkiem powstało ok. 20 prac dyplomowych, niektóre z nich na poziomie prac magisterskich).

Dodatkowo był obciążany różnymi zajęciami duszpasterskimi. Najpierw pracował na pół etetu jako wikariusz parafii katedralnej (I IX 1967–14 XII 1968), następnie przez niespełna trzy lata (I IX 1969–15 VII 1972) był kapłanem Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w ich Domu Głównym we Włocławku. W tym czasie (od I IX 1971) bp Jan Zaręba mianował go ponadto penitencjarzem katedralnym i skierował do pomocy w pracy duszpasterskiej w parafii katedralnej we Włocławku. Wreszcie 15 VII 1972 r. został skierowany jako duszpasterz do parafii w podwłocławskim Rózinowie.

Gdy w 1982 r. stało się realne wznowienie czasopisma diecezjalnego „Ład Boży” (wychodzącego w l. 1945–1953), bp Zaręba zlecił ks. Szczebleskiemu zorganizowanie redakcji i administracji czasopisma we Włocławku, co ks. Szczebleski zrealizował w ciągu kilku miesięcy 1982 r. Pod jego kierunkiem zostało przygotowanych 19 pierwszych numerów „Ładu Bożego”: 17 numerów w 1982 r. (pierwszy numer ukazał się 30 V) i dwa w 1983 r. W tych numerach pojawiały się też pisane przez niego teksty.

Kiedy już wszystko było zorganizowane, bp Zaręba niespodziewanie w styczniu 1983 r. powierzył ks. Szczebleskiemu parafię Kłodawa i mianował go dziekanem kłodawskim. Te pięć lat proboszczowania w Kłodawie nie były szczęśliwym okresem w jego działalności. Cały kompleks zabudowań pokarmelitańskich, należący teraz do parafii, był bardzo zniszczony i wymagał szybkiego kompleksowego remontu. Nie mając specjalnych predyspozycji do prac gospodarczych, nie potrafił uporać się z wielkim wyzwaniem, jakie stanęło w tym zakresie przed nim.

W 1988 r. ks. Szczebleski złożył rezygnację z parafii w Kłodawie na ręce nowego biskupa włocławskiego Henryka Muszyńskiego, który udzielił mu rocznego urlopu naukowego na ukończenie pracy doktorskiej (z zamieszkaniem w Lipnie). Jednak przebyta wkrótce poważna choroba uniemożliwiła te plany. W 1989 r. (10 VI) został mianowany kapłanem w Szpitalu Wojewódzkim we Włocławku. Funkcję tę pełnił przez 13 lat, z dużym pożytkiem dla pacjentów szpitala i jego personelu medycznego (zwolniony z niej został 30 VI 2002 r. z powodu osiągnięcia wieku emerytalnego).

Oprócz prac pisanych na stopień ks. Szczebleski ma w swym dorobku naukowym jeden znaczący artykuł: *Seminarium duchowne diecezji włocławskiej*,

napisany z okazji 400-lecia tej instytucji i wydrukowany w „Ateneum Kapłańskim” (1969, t. 72, s. 237–256), oraz kilka mniejszych tekstów. Zgromadził do swego użytku księgozbiór (ok. 1,5 tys. tomów), służący mu jako warsztat pracy naukowej i pomoc do pracy duszpasterskiej; księgozbiór ten po przejściu na emeryturę podzielił między różne instytucje.

Ksiądz Szczeblewski miał predyspozycje do głoszenia kazań, rozważań, konferencji, mówił bowiem w sposób refleksyjny, „ciepły”, podniosły, często nawiązywał do nauczania Jana Pawła II. Jako wyróżniający się kaznodzieja znany był nie tylko w diecezji wrocławskiej, ale także poza jej granicami i często był zapraszany do prowadzenia rekolekcji i misji.

Uznaniem jego zasług dla diecezji wrocławskiej było mianowanie go kanonikiem gremialnym kapituły kolegiackiej w Sieradzu (11 IV 1993).

Po zakończeniu posługi w Szpitalu Wojewódzkim we Wrocławku zamieszkał w domu księży emerytów w Ciechocinku, gdzie przeżył jeszcze 12 lat, udzielając się czasami w duszpasterstwie. Zmarł tam 5 I 2014 r. i został pochowany na miejscowym cmentarzu.

ADW, AKDW, Akta personalne ks. S. Szczeblewskiego, b. sygn., k. nlb.; — *Schematyzmy... 1962–2013*; — Hanc W., *Dorobek naukowy ostatniego ćwierćwiecza*, [w:] *Od wieków kształci pasterzy. Wyższe Seminarium Duchowne we Wrocławku*, Wrocław 1994, s. 50; Rulka K., *Zmarł ks. kan. Stefan Maciej Szczeblewski*, „Miesięcznik Diecezji Wrocławskiej — Kronika” 2014, t. 97, s. 281–288; tenże, *Losy księgozbiorów profesorskich seminarium duchownego we Wrocławku w XX wieku*, [w:] tenże, *Wokół słowa drukowanego i pisanego*, Miłkowice 2016, s. 90; — Fot. z dokumentacji KDW.

Kazimierz Rulka

SZKLARSKI ALFRED

(1912–1992), pisarz, popularny twórca literatury młodzieżowej, autor cyklu powieści o Tomku Wilmowskim

Urodził się 21 I 1912 r. w Chicago (USA), w rodzinie Andrzeja i Marii z d. Karkosik. Miał młodszą siostrę Klarę. Ich ojciec był dziennikarzem, działaczem Organizacji Bojowej PPS i emigrantem politycznym, który musiał w 1908 r., w obawie przed aresztowa-

niem przez carską Ochronę, wyjechać poza granice Królestwa Polskiego. A. Szklarski naukę rozpoczął jeszcze podczas pobytu w USA.

Mając 16 lat, powrócił z matką i siostrą do Polski w 1928 r. i zamieszkał we Wrocławku. Wybór Wrocławka wynikał z faktu, że było to rodzinne miasto jego matki. Tutaj kontynuował naukę w Gimnazjum im. Jana Długosza, gdzie w 1931 r. zdał egzamin maturalny i uzyskał świadectwo dojrzałości. W następnym roku rozpoczął studia na Wydziale Konsularno-Dyplomatycznym Akademii Nauk Politycznych w Warszawie. W 1938 r. uzyskał dyplom, który był podstawą do jego kariery dyplomatycznej.

Wojna pokrzyżowała plany o karierze dyplomaty i dalekich podróżach. W czasie II wojny światowej A. Szklarski przebywał w Warszawie. W sierpniu 1944 r. wstąpił do Armii Krajowej i był żołnierzem o pseud. Szklarz w II plutonie Kompanii Lotniczej Batalionu „Piorun” w zgrupowaniu Zaremba-Piorun. Brał udział w powstaniu warszawskim jako strzelec ochotnik, a po jego upadku przedostał się do Krakowa, gdzie doczekał wyzwolenia spod okupacji niemieckiej. W lutym 1945 r. przeniósł się do Katowic i mieszkał tam aż do swojej śmierci w 1992 r. Do końca życia zachował obywatelstwo amerykańskie, ale nie chciał tam wracać.

Jego debiut literacki miał miejsce w grudniu 1939 r. W okresie okupacji niemieckiej opublikował w polskojęzycznych gazetach wydawanych przez okupanta trzy powieści dla dorosłych (1942 — *Żelazny pazur*, 1943 — *Krwawe diamenty*, 1944 — *Tajemnica grobowca*). Powieści te były opublikowane pod pseud. Aleksander Gruda. W 1949 r. był sądzony za publikacje w gadzinówkach i został skazany na karę ośmiu lat więzienia, z czego odbył połowę, zwolniony dzięki amnestii w 1953 r. Sam Szklarski twierdził, że pisanie dla tych gazet było przykrywką dla jego współpracy z podziemiem i zdobywaniem informacji. W 1951 r. jego utwory, pisane pod pseud. Alfred Bronowski, zostały wycofane z polskich bibliotek oraz objęte cenzurą. W l. 1954–1977 był redaktorem w katowickim wydawnictwie „Śląsk”. Od 1957 r. nakładem tego wydawnictwa ukazywały się kolejne powieści z cyklu o Tomku Wilmowskim.

Powieści pisane w okresie okupacji niemieckiej, publikowane na łamach polskojęzycznych gazet wydawanych przez Niemców, spotkały się pozytywnymi opiniami. A. Szklarski kontynuował swoją twór-

czość, wydając w następnych latach, już po zakończeniu wojny, kolejne powieści. Pisał je pod pseud. Alfred Bronowski i Fred Garland (1946 r. — *Gorący ślad, Trzy siostry*, 1947 r. — *Błędne ognie, Ludzie bez nazwisk, Nie czekaj na mnie*, 1948 r. — *Tomek w tarapatach*). Ze względu na dużą popularność ostatniej powieści (dla młodych czytelników), za namową wydawnictwa zaczął pisać kolejne książki dla dzieci i młodzieży, ale już pod swoim własnym nazwiskiem. Rozpoczął w ten sposób cykl książek o przygodach w różnych stronach świata młodego Polaka Tomka Wilmowskiego. Cykl obejmował dziewięć książek, z tym że ostatnia powieść *Tomek w grobowcach faraonów* została ukończona już po jego śmierci przez przyjaciela pisarza, ks. Adama Żelęę, według notatek pisarza, i wydana w 1994 r. Opowiada o wyprawie do Egiptu i Sudanu.

Seria książek o przygodach Tomka na początku XX w. opisuje egzotyczne, łowieckie wyprawy młodzieńca, a później młodego mężczyzny Tomasza Wilmowskiego, odbywane w towarzystwie grupy polskich emigrantów: swego uczciwego i szlachetnego ojca, tajemniczego Smugi oraz rubasznego i prostolinijnego bosmana Nowickiego; czasem towarzyszyli mu: rezolutna i piękna żona Sally Allan, kuzyn Zbyszek i jego żona Natasza. Powieści prezentują przygody Tomka Wilmowskiego na różnych kontynentach: bierze udział w wyprawie łowieckiej na kangury w Australii i przeżywa niebezpieczne przygody w Afryce, żyje wśród czerwonoskórych Nawajów i Apaczów, staje oko w oko z legendarnym Yeti, zwiedza Tybet, ratuje przyjaciół z syberyjskiej niewoli oraz poznaje tajemnicze piramidy. W te niezwykle przygody wpleciona jest historia odkryć dokonywanych przez polskich podróżników. Pierwotnym wzorem postaci Tomka Wilmowskiego był bohater powieści pt. *Tomek w tarapatach*, pierwszej powieści dla młodzieży Alfreda Szklarskiego, opublikowanej w 1948 r. pod pseud. Fred Garland. W 2004 r. powieść została wydana ponownie, pod prawdziwym nazwiskiem autora. Tomasz Wilmowski, jako około 50-letni oficer polskiego kontrwywiadu, pojawia się na kartach książki Małgorzaty i Michała Kuźmińskich *Sekret Kroke* (wyd. Świat Książki, Warszawa 2009), której akcja rozgrywa się w przededniu II wojny światowej.

Ogromna popularność wydawanych powieści, trwająca do dziś, przyniosła A. Szklarskiemu sze-

reg nagród. W 1968 r. zdobył nagrodę „Orle Pióro”, w trzy lata później na wniosek młodych czytelników otrzymał Order Uśmiechu, a w 1973 i 1987 r. uzyskał Nagrodę Prezesa Rady Ministrów. W 1963 r. ukazało się pierwsze wydanie powieści science-fiction pt. *Sobowtór profesora Rawy*, zaś w l. 70. A. Szklarski wspólnie z żoną opublikował trylogię indiańską pt. *Złoto Gór Czarnych* (t. 1 w 1974, t. 2 w 1977, t. 3 w 1980). A. Szklarski nie skończył pisać kolejnych przygód Tomka Wilmowskiego — zapowiadana od 1978 r. ostatnia część pt. „Przygody Tomka na Alasce” nie ujrzała światła dziennego. Jego książki były tłumaczone na język rosyjski, bułgarski oraz zostały wydane systemem Braille’a; ukazały się dotychczas w łącznym nakładzie ponad 11 mln egzemplarzy.

W dniu, kiedy do Warszawy wkraczali Niemcy, A. Szklarski zawarł związek małżeński z Krystyną, koleżanką ze studiów. Małżonkowie mieli dwoje dzieci: syna i córkę Bożenę (ob. Szklarska-Nowak).

Alfred Szklarski zmarł 9 IV 1992 r. w Katowicach i został pochowany na miejscowym cmentarzu.

Jest patronem wielu szkół, jego imię noszą: Szkoła Podstawowa nr 29 w Dąbrowie Górniczej i Gimnazjum nr 7 w Dąbrowie Górniczej (Zespół Szkół nr 3 w Dąbrowie Górniczej, ul. Morcinka), Gimnazjum nr 3 w Katowicach, Szkoła Podstawowa nr 15 w Mysłowicach, Szkoła Podstawowa nr 32 w Rybniku, Szkoła Podstawowa nr 13 w Rudzie Śląskiej, Szkoła Podstawowa w Sarnowie, Szkoła Podstawowa nr 6 w Orzeszu-Zawiści, Szkoła Podstawowa w Koziegłowach.

Popiersie Alfreda Szklarskiego znajduje się w Galerii Artystycznej (pl. Grunwaldzkiej w Katowicach), która upamiętnia artystów związanych z tym miastem.

Snoch B., *Górnośląski Leksykon Biograficzny. Suplement do wydania drugiego*, Katowice 2006, s. 111, 112; Kłosiński K., *Pierwszy „Tomek”. Egzotyzm po polsku*, „Guliwer” 1997, nr 4, s. 10–17; Kaczmarek R., *Podróże z Tomkiem Wilmowskim*, „Reporter. Czasopismo Stowarzyszenia Rozwoju Ziemi Pajęczańskiej” 2000, nr 9, s. 8–9; tenże, *W ósmą rocznicę śmierci Alfreda Szklarskiego*, „Guliwer” 2000, nr 3, s. 83–86; Studentkowska-Piątkowska B., *Alfred Szklarski na szlaku odwagi, lojalności i patriotyzmu*, „Guliwer” 2004, nr 1, s. 9–15; Bobowski S., *Nie tylko przygoda. Polskie powieści indiańskie dla młodzieży w perspektywie etnologicznej*, Wrocław 2012.

Władysław Kubiak

SZTOLCMAN ABRAM (ALFRED, ADOLF)

(1890–1943), inżynier, bankier, urzędnik, radny miasta Włocławka, członek i wiceprezes Rady Żydowskiej w Warszawie

Urodził się w 1890 r. prawdopodobnie we Włocławku, w rodzinie żydowskiej wyznania mojżeszowego. Z wykształcenia był bankierem, był też radnym w mieście przez kilka kadencji. Należał do władz włocławskiego okręgu Organizacji Syjonistycznej. W 1922 i 1927 r. startował z listy Komitetu Kupców Żydowskich i Grupy Narodowej Żydowskiej; w 1932 i 1934 r. — jako radny z listy Zjednoczonego Narodowego Żydowskiego Komitetu Wyborczego. W 1931 r. A. Sztolcman, jako przedstawiciel włocławskich syjonistów, został wybrany do komisji wyborczej w związku z zarządzonymi przez starostę wyborami do rady Gminy Wyznaniowej Żydowskiej. Wielokrotnie też przemawiał na wiecach wyborczych. Świadczą o tym ocalałe druki ulotne Zjednoczonego Narodowo-Żydowskiego Komitetu Wyborczego z początku l. 30. XX w. Od 1926 r. pełnił również funkcję wiceprezesa Magistratu miasta. W 1927 i 1928 r. jako ławnik sprawował nadzór nad Wydziałem Majątków Miejskich, Rzeźnią i Lasami Miejskimi. Mniej więcej w tym czasie został skazany na rok więzienia za niedokładności budowlane, ale szybko go uniewinniono. W 1928 r. Sztolcman znalazł się w pierwszym składzie Rady i Zarządu Komunalnej Kasy Oszczędności miasta Włocławka. Około 1919 r. mieszkał we Włocławku przy ul. Nowej 9, a następnie (1923–1924) przy ul. 3 Maja (dawn.: Nowa) pod nr. 16 oraz 22.

Jak wynika z zapisów w zachowanych rozkładach podatku na rzecz Gminy Wyznaniowej Żydowskiej we Włocławku, A. Sztolcman w 1919 r. posiadał status handlarza. Jego roczne zobowiązanie pieniężne na rzecz Gminy wyniosło 20 mkp. W 1923 i 1924 r., jako handlarz, miał wnieść do kasy gminnej, kolejno: 6 mkp. i 10 (lub 12) tys. mkp. Natomiast w 1928 r. na liście podatników figurował już jako urzędnik. Jego zobowiązanie roczne wobec Gminy wynosiło 40 zł. Rok później (1929) w dokumentach odnotowany był jako ławnik. W 1930, 1931 i 1932 r. temu włocławskiemu ławnikowi przypisano stawkę gminnego podatku równą 40 zł. W 1933 r. inż. Sztolcman miał do

uiszczenia podatek w wysokości 20 zł, a rok później — 10 zł.

Inżynier Sztolcman był we Włocławku członkiem wielu stowarzyszeń, m.in. Zgromadzenia Kupców Żydów („Stowarzyszenie Kupców Żydów m. Włocławka”), Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego „Makabi” (jako prezes), Oddziału Towarzystwa Szerzenia Pracy Zawodowej i Rolnej wśród Żydów „ORT”, Oddziału Stowarzyszenia Pomocy Studentom Żydom w Polsce (zasiadał we władzach centralnych organizacji jako przedstawiciel z Włocławka), Towarzystwa Przyjaciół Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie. To ostatnie — jako oddział — powstało 14 IV 1925 r. z inicjatywy A. Sztolcmana i Maurycego Straucha. Przed wojną w swojej działalności społeczno-politycznej utrzymywał kontakty z organizacjami żydowskimi w Lipnie (m.in. z oddziałem „Makabi”).

Józef A. Poznański w swoich wspomnieniach o Sztolcmanie pisał, że „był to człowiek bardzo wymowny, energiczny, bez skrupułów, który z ramienia ugrupowań żydowskich był pracownikiem magistrackim”. Miał też być siłą napędową większej organizacji kupieckiej we Włocławku. W 1936 r., w związku z narastającym kryzysem kupieckim w mieście, jego „Stowarzyszenie Kupców Żydów m. Włocławka” straciło na znaczeniu, a Sztolcman zlikwidował swą firmę i wraz z rodziną wyprowadził się do Warszawy, gdzie dalej rozwijał zawodową karierę. W związku z wyjazdem stracił mandat radnego Włocławka, a w jego miejsce wszedł prof. Kreusler, dotychczasowy zastępca. W Warszawie pełnił m.in. funkcję sekretarza Związku Kupców Żydowskich, był też dyrektorem banku handlowego żydowskiego. Był protegowanym Abrahama Gepnera, społecznika i kupca, radnego m.st. Warszawy.

Wojna zastała A. Sztolcmana i jego rodzinę w Warszawie. Najprawdopodobniej od początków znalazł się z rodziną w getcie (utworzone zostało 12 X 1940 r.). Od 3 X 1939 r. był w pierwszym składzie Rady Żydowskiej (Judenratu); był w niej członkiem Komisji ds. Szpitalnictwa, Komisji Opieki Socjalnej oraz Komisji Emigracyjnej. Natomiast w okresie od września 1940 do lutego 1941 r. był członkiem Żydowskiego Komitetu Opiekuńczego Miejskiego. Był też członkiem żydowskiej delegacji wysłanej w marcu 1940 r. do Krakowa na spotkanie

z gubernatorem Hansem Frankiem (delegację podjął dr Fritz Arlt; rozmowy dotyczyły sytuacji ludności żydowskiej w Warszawie, a Sztolcman przedstawił tam zagadnienia gospodarcze getta). Natomiast Chaim Kapłan wspominał, że to wydarzenie miało miejsce w październiku 1940 r. W 1940 r. A. Sztolcman był szefem sekretariatu w Wydziale Rejestracyjnym i Meldunkowym oraz członkiem Komisji Rekrutacyjnej. W marcu 1941 r. jako przewodniczący Wydziału Ewidencji Ludności Żydowskiej zatwierdził dokument „Stan ilości mieszkańców i nieruchomości w Dzielnicy Żydowskiej na dzień 1 stycznia 1941 r.”. Sztolcman w getcie warszawskim był pracownikiem Urzędu Statystycznego. W lipcu 1941 r. jego nazwisko widniało (obok innego wrocławianina, Szmuela Wintera) w składzie zarządu Zakładu Zaopatrywania. Po 15 VIII 1942 r. występował jako przewodniczący Wydziału Gospodarczego (przy Zamenhofa 19), Referatu Ścisłej Opieki Społecznej. Ponadto był członkiem rady nadzorczej i zarządu spółki przy Judenracie — Towarzystwa Dostaw Wyrobów Przemysłu Żydowskiego (TODOS), Komisji ds. Centrali Żydowskiej Samopomocy Społecznej (oraz innych komisji w ramach ŻSS: koordynacyjnej i zaopatrzeniowej). Sztolcman pełnił też w getcie funkcję rady.

Na początku 1941 r. wraz z małżonką był członkiem komitetu honorowego podwieczorka artystycznego, organizowanego w lokalu Wydziału Opalowego przy ul. Leszno 14. Posiadał talent oratorski — w imieniu Judenratu przemawiał do tłumu w getcie, np. pod koniec marca 1942 r. w trakcie turnieju szachowego. Według zapisek Leona Najberga, A. Sztolcman w dn. 18 VII 1942 r. w publicznym wystąpieniu przed budynkiem Rady Żydowskiej, uspokajał tłumy zaniepokojone losem osób wywożonych z getta, prosząc o rozejście się i nieprovokowanie Niemców.

W dn. 22 VII 1942 r. został aresztowany, m.in. z A. Gepnerem i Zundelewiczem. Wspominał o tym Ch. Kapłan — w notce z 22 VII 1942 r. o dokonanych aresztowaniach wśród władz gminy. Według zapisek Abrahama Lewina, Sztolcman został 5 VIII 1942 r. powtórnie aresztowany (tym razem na krótko), wraz z dr. Borensztajnem i „jakąś dziewczyną”.

Po śmierci Adama Czerniakowa (23 VII 1942), prezesa warszawskiego Judenratu, oraz po zwolnieniu Sztolcmana z aresztu na Pawiaku, wszedł on w skład trzyosobowego Prezydium Rady, zostając jednym z jej wiceprezesów. Jesienią 1942 r. mieszkał

przy Muranowskiej 42, w mieszkaniu znajdującym się w bocznej oficynie kamienicy (mieszkał też przy Siennej 43, w sąsiedztwie innego członka Rady Żydowskiej — Beniamina Zabłudowskiego). Według wspomnień Cywii Lubetkin, zasłużonej bojowniczką ŻOB, A. Sztolcman należał w Judenracie do zdeklarowanych przeciwników tej organizacji, wielokrotnie też wysuwał oszczerstwa wobec jej działaczy. Miał informować Polskie Państwo Podziemne (w jego imieniu działał niejaki Tenenblat lub Tenenbaum) o tym, że skorumpowani, szantażujący bojowcy ŻOB zajmują się grabieżą, a nie walką — stąd nie należy im pomagać. Według Bernarda Marka, Sztolcman miał też udostępniać polskiej konspiracji materiały dotyczące pracy Rady Żydowskiej w Warszawie. Natomiast J.A. Poznański pisał, że „podobno działał nie na korzyść swych gnębionych współbraci”, mając przez cały okres w getcie poważanie u Niemców, pomimo że kilku wrocławianom z ziomkostwa (działał w jego komitecie m.in. z Sz. Winterem) pomógł znaleźć pracę w Zakładzie Zaopatrywania. Posiadał nawet „zwolnienie z opaski”, czyli należał do garstki Żydów w getcie, którzy mieli specjalną przepustkę na opuszczanie murów getta bez opasek. W styczniu 1943 r. dzięki wstawiennictwu Karla Brandta, szefa referatu ds. Żydów w warszawskim gestapo, Sztolcman z rodziną został zwolniony z Umschlagplatzu, dzięki czemu uniknął deportacji do Treblinki. Inżynier z Włocławka został zastrzelony w dn. 23 IV 1943 r., w czasie trwania powstania w getcie, wraz z innymi członkami Judenratu.

Sztolcman w dokumentach występuje co najmniej pod trojgiem imion; w tych z okresu międzywojennego jako Alfred i, zapewne omyłkowo, Aron (winno być: Abraham lub Abram), zaś w ucalałych z pożogi wojennej, zdeponowanych głównie w Podziemnym Archiwum Getta Warszawy (tzw. Archiwum Ringelbluma), jak i w zbiorach „Relacje” i „Pamiętniki Żydów” w Żydowskim Instytucie Historycznym, przy jego nazwisku pojawiają się imiona: Abraham, Abram i Adolf lub jednocześnie dwa: Abraham Adolf (np. w pamiętniku B.H., niewykluczone że autorstwa Beniamina Horowitza, kierownika jednego z wydziałów Zakładu Zaopatrywania). Często jednak w źródłach imię sygnowane jest tylko inicjałem (A.). Brak szczegółowych informacji o życiu rodzinnym A. Sztolcmana. Jeśli chodzi o jego fizyczne cechy, to według wspomnień Stanisława Gombińskiego i Be-

niamina Horowitza był on mężczyzną wysokim, dobrze zbudowanym („olbrzymi Sztolcman”). Żonaty był prawdopodobnie z Rachelą, członkinią Żydowskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku. W getcie warszawskim żona Sztolcmana była kierowniczką kuchni przy Radzie Żydowskiej.

AŻIH, Relacje, sygn. 301/509; sygn. 301/2277; sygn. 301/2816; tamże, Pamiętniki Żydów, sygn. 302/121; sygn. 302/129; tamże, Akta Gminy Wyznaniowej Żydowskiej m. Włocławka, sygn. 113/1, k. 20; sygn. 113/5, k. 28, 81, 138, 193, 298, 333; sygn. 113/6, k. 28, 65, 103, 142, 177; sygn. 113/7, k. 9, 90, 92; sygn. 113/27, k. 96, 101; sygn. 113/29, k. 26, 29; Arch. Kibucu Bojowników Gett (Ghetto Fighters' House), Kolekcja Adolfa Bermana, sygn. 5947, Ludwik Hirsberg, Moje wspomnienia, k. 34; — *Archiwum Ringelbluma*, t. 1: *Listy o Zagładzie*, oprac. R. Sakowska, Warszawa 1997, s. 65, 67; *Archiwum Ringelbluma*, t. 11: *Ludzie i prace „Oneg Szabat”*, oprac. A. Bańkowska, T. Epsztein, Warszawa 2013, s. 259; *Archiwum Ringelbluma*, t. 12: *Rada Żydowska w Warszawie (1939–1943)*, oprac. M. Janczewska, Warszawa 2014, s. 76, 162, 602, 706, 707, 710, 711, 713, 730, 732; *Archiwum Ringelbluma*, t. 14: *Kolekcja Hersza Wassera*, oprac. K. Person, Warszawa 2014, s. 4, 5, 55; *Archiwum Ringelbluma*, t. 27: *Żydowska Samopomoc Społeczna w Warszawie (1939–1943)*, oprac. A. Bańkowska i M. Ferenc Piotrowska, Warszawa 2017, s. L, LI, 74, 76, 126, 131, 148, 156–160, 175, 211, 213, 233, 259, 265, 308, 572, 772, 940, 1125, 1139, 1140, 1153, 1180; *Archiwum Ringelbluma*, t. 33: *Getto warszawskie, cz. I*, red. nauk. T. Epsztein, K. Person, Warszawa 2016, s. 10, 415; *Archiwum Ringelbluma*, t. 34: *Getto warszawskie, cz. II*, red. nauk. T. Epsztein, Warszawa 2016, s. 224, 226, 543, 603; Chaskielewicz S., *Ukrywałem się w Warszawie. Styczeń 1943–styczeń 1945*, Kraków 1988, s. 178; — Dzik T., *Związki i stowarzyszenia mniejszości narodowych we Włocławku w okresie międzywojennym*, „Zap. Kuj. Dobrz.” 1999, t. 13, s. 17, 29, 31, 33, 34; Engelking B., Leociak J., *Getto warszawskie. Przewodnik po nieistniejącym mieście*, Warszawa 2001, s. 149, 235, 386; Gombiński S. (Mawult J.), *Wspomnienia policjanta z warszawskiego getta*, red. nauk. i wprowadzenie M. Janczewska, Warszawa 2010, s. 71, 82, 140, 144; Gruszczyńska M., *Organizacja władz miejskich Włocławka w latach 1914–1939*, [w:] *Włocławek*, t. 2, s. 109, 117, 119, 124, 126, 127; Kawski T., *Gmina żydowska we Włocławku (powiat włocławski)*, [w:] *Gminy żydowskie pogranicza Wielkopolski, Mazowsza i Pomorza w latach 1918–1942*, oprac. T. Kawski, Toruń 2007, s. 221–267; Kawski T., „Wspomnienia o Włocławku” *Józefa Adolfa Poznańskiego*, „Zap. Kuj. Dobrz.” 2007, t. 22, s. 175–176; Lewin A., *Dziennik*, oprac. K. Person, wyd. 2, Warszawa 2016, s. 174, 185, 252; Lubetkin C., *Zagłada*

i powstanie, przekł. M. Krych, Warszawa 1999, s. 112, 197; *Ludność żydowska w Warszawie w latach 1939–1943. Życie — walka — zagłada*, oprac. J. Kazimierski, współpraca J. Grabowski, M. Jaszczyńska, D. Skorwider, Warszawa 2012, s. 17–18, 660, 661, 662, 666, 687, 694, b.p., 1407; Mark B., *Walka i zagłada warszawskiego getta*, wyd. 2, Warszawa 1959, s. 15, 134, 351; Najberg L., *Ostatni powstańcy getta*, Warszawa 1993, s. 13; *Pamiętniki z getta warszawskiego. Fragmenty i regesty*, oprac. M. Grynberg, Warszawa 1988, s. 101, 367; wyd. 2 popr. i rozszerz., Warszawa 1993, s. 104, 372; Stankowski W., *Witold Mystkowski. Ostatni prezydent miasta Włocławka Drugiej Rzeczypospolitej. Życie — działalność — losy*, Włocławek 2012, s. 49, 103; *Tak było... Sprawozdania z warszawskiego getta 1939–1943 (wybór)*, wybór, wstęp i oprac. J. Adamska, J. Kaźmierska, R. Sakowska, Warszawa 1988, s. 30–32; Trunk I., *Judenrat. The Jewish Councils in Eastern Europe Under Nazi Occupation*, Lincoln 1996, s. 292, 299, 300; Urynowicz M., *Adam Czerniaków 1880–1942. Prezes getta warszawskiego*, Warszawa 2009, s. 241, 256, 260, 263, 264, 279, 323; Żbikowski A., *Żydowskie przesiedleńcy z dystryktu warszawskiego w getcie warszawskim, 1939–1942 (z pogranicza opisu i interpretacji)*, [w:] *Prowincja noc. Życie i zagłada Żydów w dystrykcie warszawskim*, pod red. B. Engelking, J. Leociaka i D. Libionki, Warszawa 2007, s. 259; <http://warszawa.getto.pl> [dostęp: 18 VI 2017].

Przemysław Nowicki

TRUSZCZYŃSKI STEFAN KONSTANTY

(1892–1966), organmistrz, dyrektor fabryki organów Dominika Biernackiego we Włocławku

Urodził się 1 II 1892 r. w Grąbicach (par. Jeżewo) w pow. sierpeckim. Był synem ekonomy Antoniego Truszczyńskiego (1866–1956) i Stefanii z d. Biernackiej. Od młodości związany był z fabryką organów Dominika /I/ Biernackiego (1870–1928) w Dobrzyniu n. Wisłą, gdzie pobierał nauki, a następnie rozpoczął pracę zawodową (od 1910 r. wykonywał remonty instru-

mentów, następnie pracował jako intonator i stroiciel). Fabrykę prowadzono na sposób przemysłowy, jak czytamy w prospekcie reklamowym wydanym z okazji Wystawy Przemysłu i Rolnictwa w Częstochowie: „siłą motoru przy współudziale ludzi, w tym fachu gruntownie wykwalifikowanych — niektórzy z nich po kilkanaście lat pracują — tak że organy, budowane w tej fabryce, wykończone są zawsze z subtelną dokładnością”. Produkcja, przy zatrudnieniu 32–50 robotników, skierowana była głównie na Królestwo Polskie i w 25 proc. na Cesarstwo Rosyjskie. D. Biernacki stał się jednym z najbardziej znanych polskich organmistrzów, uzyskując nawet tytuł dostawcy dworu carskiego (firmowe organy zainstalowano w kaplicy w Carskim Siole oraz w kościele św. Katarzyny w Sankt Petersburgu). Za dobór materiałów i sumienne wykonanie dawał gwarancję na 20 lat. Wobec dużej liczby zamówień szukano sposobu rozbudowy fabryki, postanawiając ostatecznie w 1914 r. przenieść ją do Włocławka.

Przemysł Fabryczny w Królestwie Polskim za rok 1910 i 1911 podaje, że S. Truszczyńskiemu jeszcze w okresie „dobrzyńskim” powierzono zarząd nad całym przedsiębiorstwem. Wydaje się to mało prawdopodobne ze względu na młody wiek budowniczego, chociaż jako pracownik odznaczał się fachowością i wysokim poziomem wiedzy, legitymując się już w 24. roku życia tytułem organmistrza. W l. 1914–1918 fabryka, usytuowana we Włocławku przy ul. Kaliskiej 17 (ob. POW), na skutek braku zamówień stała przeważnie nieczynna, skupiając się wokół konserwacji i restauracji organów. Zespół zabudowy fabryki złożony był z piętrowego domu D. Biernackiego, mурowanego warsztatu z mansardą oraz mурowanej oficyny. S. Truszczyński, którego rodzice mieszkali w ówczesnym czasie w Rosji, przebywał razem z rodziną Biernackich, zawierając 20 I 1917 r. w miejscowej par. św. Jana związek małżeński z Jadvigą Emilią Biernacką (1895–1959), nauczycielką, córką Dominika /I/ i Emilii z d. Napiórkowskiej. Razem z żoną zamieszkał w kamienicy przy ul. Słowackiego 7 we Włocławku.

W l. 20. XX w. zakład zajął ponownie czołowe miejsce w produkcji organów kościelnych. Z najważniejszych prac tego okresu należy wymienić budowę organów dla kościołów św. Pawła w Nowym Bytomiu (o 78 głosach; 1927–1928) oraz św. Katarzyny we Lwowie (1926). Te ostatnie prasa określała

jako największe i najwspanialsze w Polsce: „Przedstawiają się imponująco. Posiadają 4320 piszczałek, dochodzących do wysokości 11 m, o średnicy 48 cm. Zawierają one 73 głosów i 420 rejestrów. Piszczałki zrobione są z różnych gatunków metali i drzewa, stosownie do instrumentów, których głos naśladowują. Trzy elektryczne wentylatory wlewają życie w ten ogromny instrument, pracując cicho i niezawodnie. Do organów włączono również głosy dzwonów, dźwięk i czystość tonów wspaniałe, a siła ich jest tak ogromna, że robi na słuchaczach wrażenie, jakby chciały rozerwać więżące je mury”. Pełną charakterystykę przedsiębiorstwa kreśli metryka sporządzona przez Starostwo Powiatowe we Włocławku. Stanowisko dyrektora fabryki piastował S. Truszczyński, natomiast pierwszego i drugiego wicedyrektora synowie właściciela — Waclaw /II/ Stanisław (1901–1954) oraz Dominik /II/ (1906–1970). Starając się o udoskonalenie techniczne, stanęli na czele tego rodzaju produkcji w całym kraju, konkurując jakością i ceną z wyrobami zagranicznymi (firma szczyliła się trzema złotymi medalami otrzymanymi: w 1909 r. na wystawie w Częstochowie, w 1929 r. na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu oraz na wystawie w Kaliszu). Przy zatrudnieniu 26 robotników oraz ośmiu kierowników, majstrów i urzędników wykorzystywano jednakże tylko połowę zdolności produkcyjnych.

Dominik /I/ Biernacki zmarł 26 X 1928 r. Jeszcze przed śmiercią (29 VIII) udzielił rejentalnie pełnej prokury na prowadzenie interesów firmy swojemu synowi Waclawowi /II/. Przedsiębiorstwem w dalszym ciągu kierowała cała ww. trójka, współpracując początkowo z fabrykami w Warszawie i Wilnie należącymi do Waclawa /I/ Biernackiego (1878–1954). W 1929 r. zbudowano m.in. organy w kościołach: Najświętszego Imienia Maryi w Częstochowie oraz Przemienienia Pańskiego w Aleksandrowie Kujawskim. Niestety, lata wielkiego kryzysu spowodowały szybkie załamanie i upadek całej działalności. Sytuacji nie ułatwiał brak formalnego właściciela. Produkcję wznowiono w 1933 r. (budowa organów w kościele Matki Boskiej Zwycięskiej w Łodzi) w atmosferze konfliktu.

W listopadzie 1935 r. S. Truszczyński zarejestrował firmę, rozpoczynając budowę organów pod własnym nazwiskiem. Firma dzierżawiła i prowadziła przedsiębiorstwo Dominik Biernacki Fabryka Organów.

Do jej głównych realizacji z l. 1935–1939 należą organy w kościołach: św. Barbary w Pionkach (1935), Trójcy Przenajświętszej w Starym Dzikowie (wykonane w 1936 r. na zamówienie par. Zabłatów, należącej do archidiecezji lwowskiej), św. Michała Archanioła w Blachowni (1936), św. Zygmunta w Siennie (1936), św. Witalisa we Włocławku (1936), św. Bartłomieja w Charłupi Wielkiej (1937), św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Sieradzu (1937), św. Anny w Kobieliach Wielkich (1938), Najświętszego Serca Jezusowego w Ostrowcu Świętokrzyskim (koniec l. 30.) oraz w ewangelickim kościele parafialnym w Łęczycy (1937).

W czasie II wojny światowej, 13 II 1940 r. S. Truszczyński został wysiedlony wraz z całą rodziną do Generalnego Gubernatorstwa. Początkowo mieszkał w Krasocinie k. Włoszczowy, następnie w Kobieliach Wielkich, gdzie w ramach spłaty należności za wybudowane organy otrzymał leśniczówkę. Majątek pozostawiony we Włocławku skonfiskowały władze niemieckie. Budynek fabryczny zostały zburzone, zakład wykreślono z rejestru handlowego, natomiast wyposażenie i maszyny przekazano firmie budowlanej Paula Krügera, mieszczącej się przy ul. Karnkowskiego 18a. W powojennym kwestionariuszu szkód S. Truszczyński wykazał stratę w surowcach (drewno, cyna, ołów, cynk), produkcji (organy, fisharmonie, głosy, klawiatury, miechy, wentylatory) i maszynach (wyposażenie fabryki; samochód osobowy marki „Chrysler”) na łączną kwotę 122 tys. zł.

Uruchomienie zakładu po powrocie do Włocławka w kwietniu 1945 r. okazało się niemożliwe. Państwowe Przedsiębiorstwo Budowlane odmówiło oddania warsztatów stolarskich, których zwrot miał rzekomo unieruchomić produkcję otworów drzwiowych i okiennych dla odbudowy stolicy. Nowe komunistyczne władze zajęły także dom przy ul. Kaliskiej. Wobec powyższego S. Truszczyński zmuszony był objąć zakład stolarsko-mechaniczny po firmie „Rudolf Winkler” przy ul. Zapiecek 10 (dawna fabryka mydła). Nieruchomość z całą zabudową wydzierżawił od Jakuba Lubowskiego, przedwojennego właściciela, na sześć lat za 100 tys. zł. Zorganizowaną wówczas wytwórnię organów, otwartą 3 XI 1945 r., prowadził pod tym adresem już do swojej śmierci. Zajmował się modernizacją (bazylika archikatedralna Wniebowzięcia NMP w Białymstoku, 1955–1959), strojeniem i remontami organów (kole-

giata Wszystkich Świętych w Sieradzu, wraz z bratem Romanem, 1948; kościół św. Jakuba Apostoła w Krzepicach, 1955–1956; bazylika katedralna we Włocławku, 1962). Jednakże głównym przedmiotem działalności firmy pozostała budowa organów w kościołach: św. Marii Magdaleny w Suchożebrach (1946), Matki Bożej Anielskiej w Mostowie (1947), św. Józefa Oblubieńca NMP i Podwyższenia Krzyża Świętego w Ozorkowie (1947), Narodzenia NMP oraz św. Apostołów Piotra i Pawła w Leśnej Podlaskiej (1949–1950), św. Jana Chrzyciela w Kazimierzu (Lutomiersk, l. 40.), św. Apostołów Piotra i Pawła w Częstochowie (1952), Przemienienia Pańskiego w Gdyni-Cisowej (1953), św. Józefa Robotnika w Pstrągowej (1953–1954), Niepokalanego Poczęcia NMP w Garnku (1953–1954), św. Józefa w Częstochowie (1954), Wniebowzięcia NMP w Siemiatyczach (1959), Matki Bożej Królowej Polski w Jabłonie (1960), Narodzenia NMP w Młodzieszynie (1960); św. Jana Chrzyciela we Włocławku, św. Bartłomieja Apostoła we Włodowicach, NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku (bliżej niewydatowane). Największe organy zbudowane przez mistrza S. Truszczyńskiego znajdują się w bazylice Znalezienia Krzyża Świętego i Narodzenia Najświętszej Maryi Panny na Jasnej Górze w Częstochowie, posiadające 85 głosów, zbudowane w l. 1953–1956. Na uwagę zasługują także 50-głosowe organy w sali koncertowej Filharmonii Pomorskiej w Bydgoszczy (1958–1960). Firma S. Truszczyńskiego w ciągu 31 lat istnienia zbudowała około 50 instrumentów (głównie o trakturze pneumatycznej i wiatrownicach stożkowych).

Zmarł 6 VI 1966 r. we Włocławku i pochowany został na miejscowym cmentarzu komunalnym przy al. Chopina (sektor 44, rząd 1).

Wykształcił wielu uczniów, w tym dwóch swoich synów: Włodzimierza (1925–2013) i Sławomira, a także Zygmunta Pietrzaka oraz Tadeusza Rajkowskiego (1917–2005). T. Rajkowski, mąż Zofii Truszczyńskiej (1920–2015), praktykował i pracował u swego teścia w l. 1945–1958. Po usamodzielnieniu wybudował własny drewniany warsztat naprawy organów, na terenie dawnej fabryki D. Biernackiego.

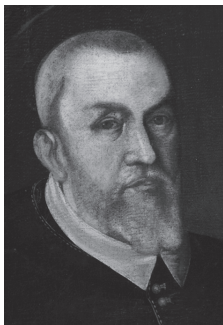
APW, Sąd Okręgowy we Włocławku i Sąd Okręgowy w Toruniu Wydział Zamiejscowy we Włocławku z lat 1917–1939 [1955], sygn. 134, 137, 138, 2162; APW, Sta-

rostwo Powiatowe we Włocławku z lat 1918–1939, sygn. 1285, 1296; APW, Akta Notariusza Piotra Walickiego z Włocławka z lat 1929–1939, 1945–1951, sygn. 35, 37, 40; APW, Akta Notariusza Józefa Moldenhawera z Włocławka z lat 1928–1929, sygn. 1; APW, Zbiór dokumentacji architektoniczno-budowlanej z terenu miasta Włocławka z lat 1918–1972, sygn. 2768, 2781; APW, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski we Włocławku z lat 1945–1950, sygn. 263, 270; APW, Sąd Grodzki we Włocławku z lat 1945–1950, sygn. 15/95; APW, Okręgowy Urząd Likwidacyjny w Bydgoszczy Biuro Obwodowe we Włocławku z lat 1945–1950, sygn. 297, 309; APozn., Urząd Powierniczy w Poznaniu z lat [1907–1939] 1939–1945, sygn. 5733; — *Przemysł Fabryczny w Królestwie Polskim*, R. VI, oprac. A. Sroka, Warszawa 1910, nr 4294 i ogłoszenie nr 297; „Światowid. Ilustrowany Kurier Tygodniowy” 1926, R. III, nr 33, s. 15; „Codzienna Gazeta Handlowa” 1938, R. XIII, nr 88, s. 10; — Szeliga F., *Przemysł włocławski*, Włocławek 1928, s. 87–88; Pawlak A., *Biernacki*, [w:] *Encyklopedia Muzyczna PWM*, t. 1: *AB. Część biograficzna*, red. E. Dzieńbowska, Kraków 1979, s. 318; Kuczma R., *Rody i Działacze Rzemiosła Pomorza i Kujaw*, Bydgoszcz 1989, s. 53–54; Bieńko K., *Działalność organizatorska Włodzimierza Truszczyńskiego*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 2013, t. 34, s. 375–376; Łyjak W.Z., *Organy na Mazowszu w diecezji płockiej od 1818 do 1925 roku*, Płock 2008, s. 119, 167, 350–351.

Tomasz Michalski, Ryszard Sobczak

TYLICKI PIOTR h. Lubicz

(1543–1616), biskup chełmiński, warmiński, kujawsko-pomorski (włocławski) i krakowski; podkanclerzy koronny

Urodził się w 1543 r. na wójtostwie w Kowalu, w ówczesnym woj. brzesko-kujawskim. Pochodził ze zubożałej szlachty. Był najmłodszym synem małżonków Andrzeja, wójta Kowala, i Jadwigi Bilińskiej h. Rolicz. Ród Tylickich (Wielickich, Widlickich) wywodzi się z ziemi dobrzyńskiej. W Prusach Królewskich osiedlił się na

początku XVI w., kiedy wszedł w posiadanie majątku Tylice w ziemi chełmińskiej.

Początkowe nauki Piotr pobierał na Kujawach i Pomorzu. W wieku 15 lat, w 1558 r., rozpoczął studia z prawa w Akademii Krakowskiej. Po ukończeniu nauk, ale bez uzyskania stopnia naukowego, zaczął pracować w kancelarii królewskiej, gdzie przeszedł kolejne szczeble kariery urzędniczej: pisarz (1562–1569), sekretarz (1585–1595), referendarz (1591–1595). W 1575 r. przyjął święcenia diakonatu, co otworzyło mu drogę do beneficjów kościelnych; pozyskał m.in. probostwo w Małogoszczu k. Kielc (1578), kanonie: przemyską (1578), poznańską (1580), krakowską (1584), płocką, sandomierską, warmińską (1584, rezygn. 1600) i warszawską, a także prepozyturę gnieźnieńską (1584) oraz scholasterię łączyczką (1584).

Kariera P. Tylickiego związana była z osobą króla Zygmunta III Wazy, który doceniał jego działania jako oddanego urzędnika dworskiego i nagradzał go dostojenstwami świeckimi i kościelnymi. W marcu 1591 r. przyjął w katedrze na Wawelu święcenia kapłańskie, co otworzyło mu drogę do dalszej kariery kościelnej.

Gdy po śmierci bp. Piotra Kostki (25 I 1595) zwolniło się biskupstwo chełmińskie, król Zygmunt III desygnował 6 IV 1595 r. na nie P. Tylickiego. Sakrę biskupią otrzymał w katedrze na Wawelu z rąk biskupa łuckiego Bernarda Maciejowskiego, po którym w przyszłości objął biskupstwo krakowskie. Nowy biskup miał wówczas 52 lata i był pasterzem na Pomorzu i administratorem diecezji pomezjańskiej. W tym czasie za jego sprawą kapituła katedralna w Chełmży otrzymała nowe statuty. W sprawach rangi państwowej opowiedział się za kodyfikacją pruskiego prawa ziemskiego z 1598 r. Nie mógł jednak całkowicie poświęcić się sprawom diecezji, ponieważ w 1598 r. został podkanclerzym koronnym, z obowiązkiem nadzoru nad polityką zagraniczną i częściowo wewnętrzną państwa. Tak więc w wieku 55 lat należał już do elity najwyższych urzędników polskich. W Polsce był to czas reform przeprowadzanych przez Zygmunta III, usprawniających funkcjonowanie państwa i polegających na powiększeniu armii, reorganizacji sejmu oraz reformie podatków. Zapewne wiele królewskich poczynań nie byłoby możliwych bez politycznego doświadczenia oraz zyczliwości dla sprawy państwowej bp. P. Tylickiego.

W czasie sześcioletniego sprawowania rządów w diecezji chełmińskiej działalność utrudniała mu

obecność wielu innowierców. Mimo tego spełnił zamiar swojego poprzednika, Piotra Kostki, i ufundował w Toruniu klasztor jezuitów przy rynku, zaznaczając w ten sposób obecność zakonów katolickich w tym pełnym protestantów mieście. Odzyskał kilka kościołów zajętych przez innowierców.

W 1600 r. (5 VI) został wybrany przez kapitułę warmińską na biskupa diecezji warmińskiej. Papieską prekonizację otrzymał 7 XI 1600 r. Z racji licznych obowiązków państwowych objął biskupstwo warmińskie dopiero w kwietniu 1601 r. i kierował nim do sierpnia 1604 r. W 1602 r., na prośbę Reginy Protmann, założycielki sióstr katarzynek w Braniewie, przystosował regułę zakonu do ducha i potrzeb czasu i uzyskał na to aprobatę Stolicy Apostolskiej. Jego zasługą było wprowadzenie obowiązku nauczania i wychowania chłopców i dziewcząt oraz prowadzenia szkół przez domy zakonne w Braniewie, Ornecie, Lidzbarku Warmińskim i Reszlu.

W listopadzie 1603 r. król Zygmunt III wysunął jego kandydaturę na biskupa kujawsko-pomorskiego — po Janie Tarnowskim przeniesionym na arcybiskupstwo gnieźnieńskie. W petycji do papieża z 30 I 1604 r. Zygmunt III przedstawił swojego kandydata jako najlepiej przygotowanego do walki z protestantyzmem w pomorskiej części diecezji kujawsko-pomorskiej. Ordynariuszem zatwierdzony został przez papieża Klemensa VIII w dn. 14 VI 1604 r.

Rządy diecezją kujawsko-pomorską objął w sierpniu 1604 r. przez swego pełnomocnika. Uroczysty ingres do wrocławskiej katedry odbył się 17 III 1605 r. Pragnąc poświęcić się całkowicie obowiązkom w swoim rodzinnym biskupstwie, w 1604 r. złożył pieczęć mniejszą. Już 14 IV 1605 r. na posiedzeniu kapituły katedralnej wezwał kapłanów do duszpasterskiej gorliwości i wypełniania pobożnie obowiązków. Jako biskup był głęboko zaangażowany w realizowanie reform kościoła po Soborze Trydenckim, szerzenie chwały Bożej i obronę wiary. W środowisku wrocławskim uważany był za wybitnego kaznodzieję i znawcę historii.

W grudniu 1605 r. koronował na królową drugą żonę Zygmunta III Wazy — Konstancję Habsburżankę. Gdy powtórny ożenek króla wywołał rewoltę wśród szlachty, bp Tylicki stanął po stronie Zygmunta III, choć był przyjacielem jednego z rebeliantów — Mikołaja Zebrzydowskiego, marszałka wielkiego

koronnego. W celu zaprowadzenia spokoju w kraju podjął się mediacji, która doprowadziła do zakończenia konfliktu, ale program reform w kraju został zarzucony na długie lata.

Hojnie wyposażył położone w diecezji wrocławskiej rodzinne miasto Kowal, przeznaczając na kowalską fundację 30 tys. złp. Wraz z siostrą Zofią z Tylickich Tomicką był fundatorem odbudowy świątyni parafialnej (ukończonyj w 1608). Ponadto ufundował przy świątyni w Kowalu kolegium misjonarzy, podnosząc tym samym kowalski kościół do godności prepozytury.

Duszpasterska działalność P. Tylickiego na Kujawach została zakończona w połowie 1606 r., po trzech latach zasiadania na stolicy wrocławskiej. Pozostała po nim opinia nie tylko jednego z wybitniejszych biskupów, ale również dobrodzieja katedry, której skarbiec wzbogacił m.in. w złoty kielich z pateną oraz cenny zestaw szat liturgicznych.

W końcu 1606 r. wybrany został, z woli króla, przez kapitułę katedry wawelskiej na metropolitę krakowskiego. W dn. 15 I 1607 r. otrzymał prekonizację od papieża Pawła V. Formalnie władzę nad diecezją krakowską objął 16 II 1607 r., a uroczysty ingres biskupi odbył się 21 III tr. Jako biskup krakowski był członkiem polskiego senatu i nosił tytuł księcia siewierskiego.

Rządził diecezją krakowską w czasach reformy potrydenckiej. W 1612 r. pod jego przewodnictwem w nieistniejącej już kolegiacie Wszystkich Świętych w Krakowie odbył się reformistyczny synod diecezjalny. W czasie jego trwania zatwierdził *Modus instituendae iuventutis* opracowany przez Akademię Krakowską, który przewidywał w programie nauczania młodzieży podstaw śpiewu i muzyki.

W diecezji krakowskiej odbył szereg wizytacji kanonicznych. W 1609 r. przeprowadził wizytację Akademii Krakowskiej, która w tym czasie uchodziła za jedną z najlepszych uczelni w Europie, słynna zwłaszcza z kierunków matematycznego i astronomicznego. Zwizytował wiele zakonów i klasztorów. Bliskie i częste były zwłaszcza jego kontakty z jezuitami. Był także założycielem istniejącego do dziś szpitala bonifratrów, będącego jedną z pierwszych w Polsce zorganizowaną placówką służby zdrowia. Karmelitom bosym, którzy przybyli do Krakowa 28 XI 1605 r., pomagał w założeniu siedziby przy ul.

Poselskiej oraz w budowie kościoła św. Michała i Józefa wraz z klasztorem. W 1609 r. wniósł prośbę do papieża Pawła V o wyniesienie na ołtarze Szymona z Lipnicy (1432–1482), krakowskiego zakonnika, bernardyna i kaznodzieję katedralnego.

Erygował nowe parafie w: Nowodworze, Ostalowie, Skarżycach, Tarłowie, Tyliczu Zaczarnie i Zaklikowie. W 1612 r. założył na prawie magdeburkim miasto Tylicz w kluczu muszyńskim na Pogórze Karpackim. Erygował 15 VII 1613 r. słynne Dróżki Najświętszej Maryi Panny w Kalwarii Zebrzydowskiej, będące miejscem pielgrzymek Polaków przez następne wieki aż do dnia dzisiejszego. W Pilicy założył kolegiatę św. Jana Ewangelisty wraz z prepozyturą i archidiaconią. W Kielcach upamiętnił się pomocą udzieloną braciom Caccio, Włochom z Bergamo, założycielom fabryki broni oraz hutnikom z przełomu XVI i XVII w., którzy zbudowali w Polsce pierwsze wielkie piece i kuźnie służące do produkcji łuf armatnich i broni palnej. U schyłku swego życia odnowił na Wawelu kaplicę królowej Zofii Jagiellowej, ufundowaną przez nią w l. 1431–1432, zwaną również kaplicą Świętej Trójcy.

Zmarł 13 VII 1616 r. w Krakowie i został pochowany w kaplicy Świętej Trójcy na Wawelu.

W diecezji wrocławskiej, w kościele parafialnym w Kowalu, pamięci zmarłego poświęcona jest tablica epitafijna wmurowana w 1985 r. Ponadto Gimnazjum Publiczne w Kowalu nosi jego imię oraz jedna z głównych ulic Kowala nazwana jest imieniem Piotra Tylickiego.

Z rodzeństwa Piotra znani są: najstarszy Bartłomiej był kasztelanem brzeskim, starostą rogozińskim i człuchowskim, zmarł niezony w wieku 72 lat; młodszy Jakub był cześnikiem kaliskim, żonaty z Anną Zielińską, z którą miał syna i pięć córek, zmarł w 1615 r.; siostra Jadwiga po śmierci męża Andrzeja wyszła ponownie za mąż, za Mikołaja Komorskiego. W kościele w Lipach k. Lubawy (woj. warmińsko-mazurskie) zachował się obraz epitafijny z poł. XVII w., na którym poniżej wyobrażenia Trójcy Świętej przedstawiona jest prawdopodobnie rodzina Tylickich.

Achremczyk S., *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994, s. 155–157; tenże, *Warmia*, Olsztyn 2000, s. 177; Bogdan D., *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 2008, s. 193–202; Bruździński A., *Pasterz sprawiedliwy i kraj*

milujący. Biskup kujawsko-pomorski Piotr Tylicki (1604–1607), „Zap. Kuj. Dobrz.” 2007, t. 22, s. 73–83; Damałowicz S., *Vitae Vladislaviensium episcoporum*, Kraków 1642, s. 425–429; *Encyklopedia kościelna*, wyd. przez M. Nowodworskiego, t. 29, Warszawa 1907, s. 332–334; Jędrzejewski A., *Kalendarz historyczny miasta Kowala na Kujawach. Rok 1920*, Włocławek 1920, s. 23–27; tenże, *Historia miasta Kowala*, Włocławek 1921, s. 52–54; Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, t. 2, Olsztyn 2000, s. 336; tenże, *Tylicki Piotr*, [w:] *EK*, t. 19, kol. 1217–1218; Korytkowski J., *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, t. 4, Gniezno 1883, s. 171–183; Kuczyński S.K., *Księga królów i książąt polskich*, Warszawa 2003, s. 136–139; Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002, s. 418–421; Łętowski L., *Katalog biskupów, pralatów i kanoników krakowskich*, t. 2, Kraków 1852, s. 162–169; Morawski M., *Monografia Włocławka*, Włocławek 1993, s. 237–238; Niesiecki K., *Herbarz*, t. 9, s. 158–170; Oracki T., *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 r.*, Warszawa 1963, s. 294–295; Ostrowski J.K., *Kraków*, Warszawa 1992, s. 202; Palka M., *Tylicki Piotr*, [w:] *Kazimierz Wielki i niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium*, pod red. Z.J. Zasady i B. Ziółkowskiego, Kowal–Włocławek 2006, s. 214–244; Prokop K.R., *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 125–127; Przybyszewski B., *Krótki zarys dziejów diecezji krakowskiej*, Kraków 1993, s. 76–83, 132, 164; Szorc A., *Dzieje Warmii 1454–1660*, Olsztyn 1999, s. 51–52; Zaleski W., *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1997, s. 407–408; *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII w. Spisy*, pod red. A. Gąsiorowskiego, t. 10, Kórnik 1992, s. 110, 137, 146, 211; Wiśniewski J., *Katalog pralatów i kanoników sandomierskich*, Radom 1926, s. 300–301.

Małgorzata Monika Palka

TYWONEK STANISŁAW

(1903–1966), ksiądz, wychowanek, a następnie moderator Wyższego Seminarium Duchownego, działacz społeczny we Włocławku

Urodził się 18 I 1903 r. w Sobieniach Biskupich, w ziemi podlaskiej. Po ukończeniu czterech klas gimnazjalnych w Warszawie przeniósł się do Liceum im. Piusa X (Niższe Seminarium Duchowne) we Włocławku. Następnie wstąpił tutaj do Wyższego Seminarium Duchownego i po odbyciu w l. 1924–1929 studiów filozoficznych i teologicznych otrzy-

mał święcenia kapłańskie 6 X 1929 r. w katedrze wrocławskiej.

Dalsze studia specjalistyczne z teologii podjął dopiero kilka lat po wojnie i uzyskał stopień magistra teologii na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1954 r. Pod koniec życia przez rok (1964–1965) studiował w Prymasowskim Studium Życia Wewnętrznego.

Po święceniach kapłańskich został skierowany do pracy duszpasterskiej w diecezji wrocławskiej. Pierwsze kroki stawiał w niej pod kierunkiem znanego społecznika ks. Waclawa Błizińskiego, w Liskowie, pełniąc funkcję kapelana w tamtejszym Zakładzie Wychowawczym (1929–1931). Potem krótko był wikariuszem w Bądkowie (1931) i w Błazkach (1931–1932). Zapisał się przede wszystkim umiejętnością zjednywania sobie serc i miłości parafian. W l. 1932–1933, jako kuracjusz, był kapelanem u sióstr urszulanek w Rokicinach k. Rabki.

W 1933 r. został proboszczem w par. Kalinowa. W ciągu dwóch i pół roku pobudował tam nową plebanię, dom katolicki oraz kaplicę w Kawęczynku. Przy pomocy miejscowych nauczycieli organizował przedstawienia teatralne dla parafian. Wynajdywał zdolniejszą młodzież i starał się zapewnić jej wykształcenie.

W 1936 r. został przeniesiony do Włocławka, gdzie razem z ks. Stefanem Wyszyńskim zajął się pracą społeczną. Był tu kapelanem i ojcem duchownym domu Zgromadzenia (braci) Sług Najświętszej Maryi Panny (przy ul. Leśnej) oraz opiekunem duchowym prowadzonych przez nie zakładów rzemieślniczo-wychowawczych św. Józefa (1936–1937). Przede wszystkim zaznaczył się jednak jako patron Chrześcijańskich Związków Zawodowych (mianowany 8 II 1936). Jego dziełem jest wybudowanie we Włocławku okazałego Domu Robotników Chrześcijańskich im. Piusa XI (przy ul. Litewskiej 14, przemianowanej następnie na ul. Leona XIII, a po wojnie na ul. Związków Zawodowych), który został uroczystie otwarty 18 VI 1939 r. Za zebrane składki kupił w 1939 r. ponad 50 ha ziemi w podwrocławskim Michelinie na założenie tam osiedla robotniczego. Pla-

ny te pokrzyżowała wojna. Po wojnie zaś zarówno Dom Robotników Chrześcijańskich, jak i zakupiona w Michelinie ziemia zostały zagarnięte przez polskie władze komunistyczne. Do propagowania i dokumentowania pracy społecznej w diecezji wrocławskiej wykorzystywał też „Kronikę Diecezji Włocławskiej”, której redaktorem był od 1937 r.

Należał do Stowarzyszenia Księżę Charystów diecezji wrocławskiej, które zajmowało się doskonaleniem formacji duchowej kapłanów, a także — ubocznie — działalnością społeczną; w 1937 r. został wybrany na członka zarządu tej instytucji i powierzono mu funkcję skarbnika. W 1937 r. notowany jest jako wiceprezes Chrześcijańskiej Kasy Bezprocentowej.

Początek wojny, po krótkim pobycie w Warszawie, spędził (od marca 1940) we Włocławku, mieszkając konspiracyjnie w domu sióstr „Wspólnej Pracy” i spiesząc z posługą religijną do pobliskich parafii: Chełmica, Szpetal Górny i Zaduszniaki. Obawiając się stale grożącego mu aresztowania, w październiku 1940 r. opuścił Włocławek i osiadł w Łowiczu, gdzie pełnił obowiązki kapelana sióstr „Wspólnej Pracy” i pomagał w duszpasterstwie księżom kilku parafii dekanatu łowickiego.

W lutym 1945 r. powrócił do macierzystej diecezji i objął stanowisko proboszcza par. Lubraniec. Przyjął na swojej plebanii Wyższe Seminarium Duchowne, które we Włocławku nie miało wówczas odpowiednich warunków do rozpoczęcia działalności. Gdy Seminarium wróciło do Włocławka, 11 IV 1945 r. mianowany został w nim prokuratorem (dyrektorem ekonomicznym). Wyremontował gmach seminaryjny, uporządkował jego otoczenie, stopniowo zakładał centralne ogrzewanie. W l. 1945–1946 był także dyrektorem Diecezjalnej Centrali Caritas. W 1952 r. powierzono mu funkcję ojca duchownego, którą pełnił do 1956 r., uważany powszechnie za wręcz charyzmatycznego spowiednika i konferencjonistę. W tym czasie ponadto wykładał w Seminarium ascetykę i mistykę oraz teologię pastoralną.

W 1956 r. został mianowany proboszczem w Koźminku. Zaraz po usunięciu nauczania religii ze szkół wystawił salę katechetyczną. Za swoją gorliwą działalność duszpasterską był nieustannie szykanowany przez władze komunistyczne. Znękany ciągłymi przeciwnościami, zrzekł się probostwa w 1964 r. i otrzymał urlop naukowy. W 1965 r. został mianowany zastępcą proboszcza w Kole, ojcem du-

chownym kleru diecezjalnego oraz powierzono mu sprawę budzenia powołań kapłańskich i zakonnych w diecezji wrocławskiej.

Za zasługi dla diecezji otrzymał godność kanonika honorowego kapituły kolegiackiej kaliskiej (1949).

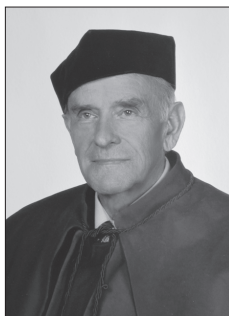
Zmarł 12 V 1966 r. w szpitalu w Łodzi. Pochowany został na cmentarzu we Wrocławku przy al. Chopina, w kwaterze kapłańskiej. Jego nazwisko figuruje na tablicy upamiętniającej zmarłych rektorów i profesorów w Seminarium wrocławskim.

ADW, Akta personalne ks. S. Tywonka, b. sygn., k. nlb.; — *Schematyzmy... 1925–1966*; — Frączzak W., *Diecezja wrocławska*, s. 101, 103, 104, 106, 305, 362; tenże, *Kościół rzymskokatolicki we Wrocławku w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Wrocław*, t. 2, s. 243; Jaros M., *Dyrektorzy ekonomiczni (prokuratorzy)*, [w:] *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Profesorowie*, s. 156; Librowski S., *Materiały*, s. 247–248; Michalski T., *Ojcowie duchowni*, [w:] *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Profesorowie*, s. 149–150; Rulka K., *Z dziejów ruchu charytowskiego w Polsce i w diecezji wrocławskiej*, „*Studia Włocł.*” 2006, t. 9, s. 430, 435, 437; [Rulka K.] KAZ, *Od chleba do nieba*, „*Lad Boży*” 1997, nr 4 (16 II), s. 6 (fot.); Szczeblewski S., *Ks. Stanisław Tywonek*, „*Kron. Diec. Włocł.*” 1967, t. 50, s. 286–287; Werbiński I., *Formacja duchowa w seminarium wrocławskim w XX wieku*, „*Studia Włocł.*” 2002, t. 5, s. 347–348; — Fot. z dokumentacji KDW.

Kazimierz Rulka

WĘGIERSKI ZBIGNIEW HENRYK

(1931–2012), nauczyciel, kurator, doktor habilitowany nauk pedagogicznych

Urodził się 19 I 1931 r. we wsi Wola, gm. Osówka, pow. Lipno, w rodzinie Romana, nauczyciela tamtejszej szkoły, i Stanisławy z d. Ramlau.

Przed 1939 r. ukończył trzy klasy szkoły powszechnej w Woli. Okupację spędził w rodzinnej wsi, pracując w niemieckim gospodarstwie rolnym jako młodociany robotnik. Ojciec został aresztowa-

ny i osadzony w obozie koncentracyjnym w Dachau, w którym zginął 15 XII 1940 r. Po wyzwoleniu, w 1946 r. Z. Węgierski ukończył szkołę powszechną w Kikole. Kontynuował naukę w Liceum Pedagogicznym w Wymyślinie, w którym ukończył (w l. 1946–1948) dwie klasy. Trudne warunki materialne zmusiły go do zamieszkania w Państwowym Domu Młodzieży „Młody Las” w Toruniu. Pobyt w tej placówce wywarł na niego wielki wpływ, który przejawiał się w naukowych zainteresowaniach opieką nad dziećmi i młodzieżą przez całe życie. Mieszkając w „Młodym Lesie”, uczył się w Państwowym Koedukacyjnym Liceum Spółdzielczym w Toruniu i uzyskał w nim świadectwo dojrzałości w 1950 r.

Kilka dni po maturze podjął pracę (1 VII 1950) w Państwowym Biurze Rachunkowym „Samopomoc Chłopska” w Lipnie, na stanowisku księgowego w oddziale w Kikole. Pracował tam do 31 VIII 1951 r., po czym zwolnił się i zatrudnił w szkole w Kończewicach (pow. Toruń). Po dwóch miesiącach pracy został powołany do Szkoły Oficerów Rezerwy (SOR) Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW) w Legnicy. Ukończył ją w 1953 r. w stopniu chorążego.

Nauką w SOR KBW rozpoczął Z. Węgierski tak typowy w tamtym czasie dla wielu Polaków etap życia, w którym łączył pracę zawodową ze zdobywaniem wykształcenia. Pierwszym krokiem było przystąpienie do egzaminu na nauczyciela szkół podstawowych (25 VI 1955 LO w Lipnie przed Komisją Egzaminacyjną powołaną przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Wydział Oświaty w Toruniu). Rozpoczął też studia pedagogiczne w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie, zakończone egzaminem (21 IX 1957) na nauczyciela szkół średnich w zakresie przysposobienia wojskowego. Dalsze studia odbył na Uniwersytecie Warszawskim, w którym po przedłożeniu pracy pt. „Wpływ organizacji pracy domowej i czasu wolnego uczniów z internatu na oceny szkolne”, napisanej pod kierunkiem prof. Wincentego Okonia, i zdaniu egzaminu (30 V 1964) otrzymał stopień magistra pedagogiki. Następnie uczestniczył w seminarium doktoranckim prowadzonym przez prof. Kazimierza Podoskiego w Gdańsku. Udział w tym seminarium zakończył napisaniem rozprawy doktorskiej *Rola i zadania internatów szkolnych jako środowiska wychowawczego na przykładzie internatów w województwie bydgoskim (funkcja założona a rze-*

czywistość). Stopień doktora nauk humanistycznych otrzymał uchwałą Rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego w dn. 18 XII 1975 r. Nawiązana z prof. K. Podoskim współpraca przyczyniła się do napisania i opublikowania w następnych latach kilku artykułów i rozpraw, m.in. *Internat jako środowisko wychowawcze* (Warszawa 1979), *Funkcje internatów szkolnych* (Warszawa–Poznań 1980). Rozprawę *Internat szkolny. Geneza, rozwój, problemy pedagogiczne* przedłożył jako rozprawę habilitacyjną na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Kolokwium habilitacyjne zdał przed Radą Wydziału Nauk Społecznych UAM, która 1 IV 1985 r. nadała mu stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki.

W następnych latach poszerzył badania nad różnymi trudnymi sytuacjami wychowawczymi, w jakich znajdowały się dzieci. Wśród publikacji Z. Węgierskiego i jego współpracowników z przełomu XX i XXI w. na szczególną uwagę zasługuje rozprawa *Opieka nad dzieckiem osieroconym. Teoria i praktyka* (Toruń 2006). Większą pracę napisał i opublikował z zespołem W. Gulin, S. Piekut-Burzyńska, P. Prusak — *Szkola i opiekunowie wobec eurosieroctwa w województwie kujawsko-pomorskim* (Bydgoszcz 2010). Ogółem Z. Węgierski napisał około 200 publikacji, prawie wszystkie poświęcone są problemom wychowawczo-opiekuńczym.

Po roku pracy w Biurze Rachunkowym w Kikole zatrudnił się w szkole, a następnie został wcielony do wojska. Po odbyciu służby wojskowej przez rok (1953/1954) uczył w szkole w Woli. Zamiar podjęcia studiów akademickich skłonił go do poszukiwania pracy w mieście mającym dogodne połączenia komunikacyjne z ośrodkami akademickimi. Uzyskał (1 IX 1954) posadę wychowawcy w internacie I LO im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu. Pracował tam do 1 III 1970 r. jako wychowawca, kierownik internatu (1 I 1959–11 V 1966), nauczyciel przysposobienia wojskowego w I LO oraz w II LO im. Marii Konopnickiej (1956/1957, 1957/1958), w Liceum Pedagogicznym dla Wychowawczyń Przedszkoli (1 X–31 XII 1958), Technikum Gospodarczym i Zasadniczej Szkole Zawodowej nr 2 (1961/1962) oraz sekretarz propagandy KM PZPR (1 X 1966–1 III 1970).

Zbigniew Węgierski od gimnazjalnych lat należał do lewicowych organizacji młodzieżowych, odbył służbę (wakacje w 1950 r.) w brygadzie Powszech-

nej Organizacji „Służba Polsce” przy odbudowie Warszawy, wstąpił do PZPR. Za zgodą KW PZPR oraz ministra oświaty i szkolnictwa wyższego prof. Henryka Jabłońskiego 1 III 1970 r. objął stanowisko wicekuratora woj. bydgoskiego. Po dwóch latach awansował (1 VII 1972) na stanowisko kuratora. Pracochłonny urząd kuratora utrudniał Z. Węgierskiemu pracę naukową. Zrezygnował z niego (12 VII 1978) za zgodą ministra Jerzego Kuberskiego i KW PZPR. Przeszedł na stanowisko dyrektora Instytutu Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Bydgoszczy, którym kierował do 1989 r., do likwidacji tej placówki.

Po zamieszkaniu w Bydgoszczy Z. Węgierski rozpoczął także pracę (od 1973) w Instytucie Pedagogiki Wyższej Szkoły Pedagogicznej (WSP, późn. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, ob. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego). Mimo przejścia na emeryturę 26 VI 1991 r. pracował do 2000 r. Współpracując z WSP, Z. Węgierski rozwijał bardzo aktywną działalność naukową w kraju i nawiązywał kontakty z uczelniami w Austrii (Salzburg) i Niemczech (Tybinga, Schleibich, Halle).

Zmiana ustroju w Polsce umożliwiła nauczycielom akademickim podejmowanie pracy w kilku uczelniach. Skorzystał z tego Z. Węgierski, podejmując pracę konsultanta naukowego w Kolegium Nauczycielskim w Ciechanowie (1 X 1993–30 VI 2004), w Bałtyckiej Wyższej Szkole Humanistycznej w Koszalinie (1 X 1996–30 IX 2001), w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku (1 I 2001–30 IX 2005), w Wyższej Szkole Informatyki w Łodzi (21 IX 2004–30 IX 2008), w Wyższej Szkole Społeczno-Ekonomicznej w Warszawie (2005/2006), w Kujawsko-Pomorskiej Szkole Wyższej w Bydgoszczy (1 X 2004, do śmierci), w Toruńskiej Szkole Wyższej (1 X 2010, do śmierci). W wymienionych uczelniach pracował na etatach profesora nadzwyczajnego i powoływany był na stanowisko kierownika zakładu lub katedry (w zależności od struktury organizacyjnej danej uczelni). Zarząd Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, na wniosek Rektora WSHE we Włocławku, powołał go na dziekana Wydziału Pedagogicznego (1 X 2002–1 X 2005). We wszystkich uczelniach, w których pracował, Z. Węgierski starał się nie tylko uczyć studentów, ale i inspirować oraz prowadzić badania naukowe w powierzonych mu jednostkach. Tworzył

zespoły w celu rozpoznania różnych aktualnie występujących w szkołach, domach dziecka itp. placówkach problemów wychowawczo-opiekuńczych. Wyniki tych badań prezentował na sesjach, sympozjach, konferencjach, publikował w czasopismach naukowych i społecznych.

Trudno jest ustalić, ile prac licencjackich i magisterskich zostało napisanych pod opieką Z. Węgierskiego. On sam oceniał ich liczbę na około 900. Zrecenzował 25 rozpraw doktorskich i jedną habilitacyjną.

Zbigniew Węgierski był nagradzany przez rektorów, wojewodów, marszałków województw i ministrów. Otrzymał odznaczenia państwowe, m.in. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1977), Zasłużony Nauczyciel PRL (1978), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1978), Złotą Odznakę Związku Nauczycielstwa Polskiego (1990).

Zbigniew Węgierski był dwukrotnie żonaty. W dn. 2 VI 1956 r. w Inowrocławiu poślubił Teresę Michalak, pielęgniarkę. Mieli troje dzieci: Krzysztofa (25 XI 1957–14 XII 1998) — absolwent prawa UMK, adwokat; Beatę (ur. 16 XII 1964) — wykształcenie średnie, pracownik umysłowy; Grażynę (ur. 7 X 1970) — absolwentka historii WSP w Bydgoszczy, współwłaścicielka firmy WW System w Bydgoszczy. Drugi związek małżeński zawarł z dr Danutą Głuszak, adiunktem WSP w Bydgoszczy, 20 XII 1980 r.

Zmarł 16 IV 2012 r. w Bydgoszczy. Został pochowany na cmentarzu komunalnym przy ul. Wiślanej w Bydgoszczy (sektor VI-B, rząd 8, miejsce 17).

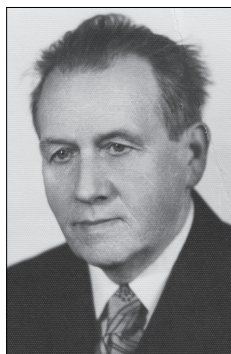
Arch. Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy, Akta osobowe Z.H. Węgierskiego,teczka nr 5310; — Teczki osobowe Z.H. Węgierskiego w archiwach uczelni, w których pracował; obszerna ankieta personalna napisana w 2012 r. dla potrzeb dziekanatu Wydziału Pedagogicznego KPSW w Bydgoszczy; — Bombicki M.R., *Kto jest kim w Polsce nowego milenium (2000–2002)*, Poznań 2002, s. 556; Krajewski M., *Nowy słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej*, t. 2: *M–Ż*, Rypin 2014, s. 466; *Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy (2000–2010)*, red. T. Górnikiewicz, Bydgoszcz 2010, s. 55, 61, 113; Kwaśniewska K., Rak M., *Naukowcy Bydgoszczy. Słownik biograficzny 1977*, Bydgoszcz 1997, s. 353; Kwaśniewska K., Woźny J., *Słownik biograficzny naukowców bydgoskich*, Bydgoszcz 2009, s. 250; Wiśniewski P.J., *Zbigniew Henryk Węgierski (1931–2010), nauczyciel, kurator oświaty, nauczyciel akademicki*, „Rocznik Dobrzyński” 2015, t. 8, s. 313–315 (gdzie błędna data

zgonu Z. Węgierskiego); *Złota Księga Nauk Humanistycznych*, red. K. Pikoń, Gliwice 2004, s. 424; — Fot. Archiwum Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku.

Marian Pawlak

WIERZBICKI ANTONI

(1914–1994), organista w katedrze włocławskiej; muzyk, kompozytor, pedagog

Urodził się 9 IX 1914 r. we Włocławku jako jeden z sześciorga dzieci Antoniego (dekarza) i Salomei z d. Garwackiej (gospodyni domowej). W 1929 r. ukończył 7-klasową Publiczną Szkołę Powszechną nr 8 we Włocławku. Już od najmłodszych lat swoje zainteresowania muzyczne rozwijał pod kierunkiem miejscowych organistów:

Kazimierza Antkowskiego i Władysława Maliszewskiego. W dn. 1 IX 1931 r. rozpoczął naukę w Salezjańskiej Szkole Organistowskiej w Przemyślu. Został tam skierowany przez ks. Franciszka Korszyńskiego — ówczesnego modertora Stowarzyszenia Księży Charystów, którzy m.in. zabiegali o kształcenie organistów parafialnych dla diecezji włocławskiej, zapewniając im także odpowiednie środki materialne na czas nauki. W szkole tej A. Wierzbicki był wzorowym uczniem. Pod kierunkiem takich profesorów, jak: Feliks Rączkowski, ks. Karol Lewandowski, ks. Idzi Mański, otrzymywał najwyższe oceny ze śpiewu, chorału gregoriańskiego, harmonii, form muzycznych i kontrapunktu, historii muzyki, instrumentacji, dyrygowania, organoznawstwa, gry na organach i na klawercie. Szkołę tę ukończył z wyróżnieniem 14 VI 1934 r.

Po otrzymaniu dyplomu podjął pracę jako organista i kapelmistrz orkiestry dętej i symfonicznej w gimnazjum salezjańskim w Łądzie n. Wartą. W 1937 r. został zatrudniony jako organista i nauczyciel w Salezjańskiej Szkole Organistowskiej w Przemyślu, gdzie wykładał harmonię, uczył gry na organach oraz był kapelmistrzem. Tam też przebywał w czasie II wojny światowej.

Po wojnie pracował w parafii św. Wita w Tuliszkowie. Od 1 I 1947 r., na prośbę bp. Franciszka Korszyńskiego, wrócił do Włocławka, gdzie objął stanowisko katedralnego organisty, na którym pracował przez 47 lat. Przez cały czas współpracował z dyrygentami Chóru Katedralnego i Rzemieślniczego Chóru „Lutnia”. Ważne miejsce w jego życiu zajmowała działalność dydaktyczna. Prowadził lekcje z indywidualnymi uczniami. W 1980 r. został nauczycielem Diecezjalnego Studium Organistowskiego we Włocławku. Jako doświadczony organista przekazywał swoją wiedzę podczas zajęć harmonii i lekcji nauki gry na organach. Wspomagał uczniów własnymi kompozycjami i opracowaniami przeznaczonymi na organy. Jego pragnieniem było zagrać dla Jana Pawła II, co spełniło się w czasie pielgrzymki Ojca Świętego do Włocławka w 1991 r.

Jego wiedza w zakresie muzyki kościelnej była także wykorzystywana w gremiach troszczących się o stan śpiewu i muzyki kościelnej w diecezji włocławskiej: był członkiem Komisji Diecezjalnej ds. Śpiewu, Muzyki i Służby Liturgicznej, a następnie Komisji Muzyki Sakralnej Kurii Diecezjalnej Włocławskiej.

Antoni Wierzbicki był człowiekiem bardzo skromnym i wrażliwym, chętnym do pomocy, nigdy nie odmawiał ludziom, którzy go prosili o opracowanie muzyczne utworów. Traktował swoją pracę jako dar wdzięczności Bogu za talent muzyczny. Niezwykle pieczołowitą troskę sprawował nad organami katedralnymi. Grał na nich, aby ludzie łatwiej i piękniej śpiewem chwalili Boga. Czarował swoją grą na organach katedralnych, dużo improwizował.

Jego dorobek muzyczny to twórczość wokalna i instrumentalna, w większości pozostająca w rękopisach. Jego kompozycje mają charakter nostalgiczny, lubił mellowe tonacje.

Dla użytku swoich uczniów i organistów zharmoizował w większości *Śpiewnik kościelny* ks. Siedleckiego i wiele nowych pieśni, podając akompaniament prosty, łatwy, ale zawsze przemyślany i — na miarę możliwości uczniów — urozmaicony. Utwory te, zebrane z jego rękopisów, zostały wydane drukiem po jego śmierci — *Pieśni i nabożeństwa* (Włocławek 1998). Natomiast opracowania pieśni kościelnych (dwi- i trzygłosowe) zostały wydrukowane w publikacji *Cantica cordis mei* (Włocławek 2014). *Śpiewnik scholi katedralnej „Kyrie”* pozostaje w rękopisie w zbiorach ks. Józefa Nowaka.

Opracował wielogłosowo dla Chóru Katedralnego, Chóru „Lutnia” oraz scholi kleryckiej ponad 70 pieśni kościelnych (kolędy i pieśni: wielkopostne, wielkanocne, maryjne oraz opracowania mszy) i patriotycznych. Do najczęściej wykonywanych przez Chór Katedralny należą pieśni: „Boże Ojców”, „Kantata papieska”, „Ludu, mój ludu”, „Magnificat”, „Nie było miejsca dla Ciebie”, „O Chryste”, „Popule meus”, „Wisi na krzyżu”, „Wiatr w przelocie”. Napisał także wiele samodzielnych kompozycji wykonywanych przez Chór Katedralny, należą do nich m.in.: „Chwała”, mszalne z ludem (sześć), msze z tekstem liturgicznym, sekwencja wielkanocna, „Serca ludzkie się radują” (kolęda), „Tu es sacerdos”, „Zdrowaś Maryja”, kantata do słów Stanisława Wyspiańskiego z *Wyzwolenia*, „Kujawiak o Włocławku”.

Twórczość instrumentalna A. Wierzbickiego to przede wszystkim utwory organowe (ok. 107): canzony, nokturny, chorały, preludia, requiem, fantazje, utwory żałobne, marsze weselne. Zbiory preludiów z l. 1981–1994, pozostające w tylko rękopisach, znajdują się w zbiorach ks. Zbigniewa Szygandy, ks. Józefa Nowaka i Arkadiusza Wanata.

Wyrazem uznania dla zasług Antoniego Wierzbickiego dla Kościoła było odznaczenie go 24 II 1986 r. medalem papieskim „Bene merenti”.

Zmarł 7 VII 1994 r. Został pochowany na cmentarzu komunalnym we Włocławku przy al. Chopina.

Z małżeństwa z Wilhelminą Hałaszkówną (przed wojną również ukończyła prywatną szkołę muzyczną), zawartego w Przemyślu 2 II 1943 r., urodziło się troje dzieci: Maria, Krystyna i Antoni (wszyscy otrzymali wykształcenie muzyczne).

ADW, AKDW, Teczka personalna organisty A. Wierzbickiego; — *Cudze chwalcie, swego nie znacie* [wywiad z Beatą Grzegorowską], „Ex Cathedra” (Włocławek) 2014, nr 7/8, s. 9–10; Poniński A., *Organista katedralny*, „Ład Boży” (Włocławek) 1994, nr 17 (z 21 VIII), s. 7; Szygenda Z., *Organista i pedagog*, „Ład Boży” (dod. do „Niedzieli”) 1998, nr 23 (z 7 VI), s. III; *Z pokolenia na pokolenie. Z córką Antoniego Wierzbickiego — Marią Bereską rozmawia Piotr Grzelak*, „Ład Boży” (dod. do „Niedzieli”) 2004, nr 27 (z 4 VII), s. II, IV; Złakowski M., *Życie i twórczość muzyczna Antoniego Wierzbickiego*, Bydgoszcz 1998 (pr. magist.); — Fot. ze zbiorów ks. Józefa Nowaka.

Józef Nowak

WINTER SZMUEL

(1891–1943), kupiec zbożowy z Włocławka, miłośnik folkloru i języka żydowskiego, mecenas kultury i sztuki, członek kierownictwa Archiwum Getta Warszawy

Urodził się 26 III 1891 r. w Sompolnie. Jego ojciec Szulim (ur. 11 IV 1862 w Kramsku, zm. 13 X 1941 w getcie włocławskim) jako wiernik zajmował się sprawami finansowymi Gminy Wyznaniowej Żydowskiej we Włocławku. W 1931 i 1932 r. jego roczna pensja wynosiła 2990 zł, w 1933

i 1934 r. — 2422 (lub 2691) zł. Matką była Ryfka z Kuczyńskich (ur. 1 IX 1863 w Sompolnie). W domu rodzinnym Szmuel otrzymał staranne tradycyjne religijne wychowanie. Miał dwie siostry: starszą — Esterę (ur. 30 IX 1890 w Sompolnie) oraz młodszą — Frajdę (ur. 4 VII 1895 we Włocławku). Około 1895 r. miejscem jego dzieciństwa, a później dorastania stało się miasto Włocławek. Tutaj też, już w wieku dorosłym, rozwijał swoje umiejętności kupieckie. Prowadził dużą firmę eksportową, udzielał się w życiu społeczno-gospodarczym i kulturalnym miasta. Dał się poznać jako mecenas kultury żydowskiej (interesowały go zwłaszcza publikacje i teatr), a także jako filantrop. Około 1928 r. mieszkał we Włocławku przy ul. Chmielnej 50. W 1923 i 1924 r. oraz w 1929 i 1930 r. mieszkał lub prowadził działalność kupiecką przy ul. Brzeskiej 29. W 1931, 1932 i 1934 r. jego adresem zamieszkania lub działalności firmy była ul. Zamcza 14.

Według zachowanych rozkładów podatku na rzecz gminy żydowskiej Szmuel Winter posiadał status kupca. W 1923 r. miał do zapłacenia 240 tys. mkp., w 1924 r. musiał wnieść do kasy gminnej 176 mkp., natomiast w 1928 r. jego zobowiązanie roczne wobec gminy wynosiło 700 zł. W 1930, 1931, 1932 i 1933 r. ten włocławski kupiec miał nadal jedną z wyższych stawek podatku, wynoszącą od 500 do 600 zł.

Szmuel Winter był absolwentem studiów handlowych o specjalności ekonomia, które ukończył

we Frankfurcie. Po ich odbyciu zajął się handlem zbożem i nasionami, na czym dorobił się fortuny. Zarządzał jednym z większych polskich przedsiębiorstw importowo-eksportowych pod nazwą „Nasiona” z siedzibą we Włocławku. Oprócz niego udziałowcami w spółce byli: Krakowski, Tchórz i Judzki. W 1929 r. spółka handlowa „Nasiona” była „jedyną firmą na Włocławek i okolice, która prowadzi hurtowy handel nasionami”. W lipcu 1930 r. wraz z Bernardem Gombińskim był delegowany przez włocławską gminę żydowską do Warszawy. Debatowano tam o wymiarach wysokości składek podatkowych na rzecz żydowskiej wspólnoty religijnej. Kilkakrotnie zajmował strategiczne stanowiska w polskich, żydowskich oraz polsko-żydowskich przedsiębiorstwach rolnych, był też członkiem krajowych władz Żydowskiego Związku Kupieckiego (Jidiszer Sojchrim Farejn) oraz członkiem Państwowej Izby Handlowej.

Należał również do założycieli, a potem członków zarządu Żydowskiego Instytutu Naukowego w Wilnie (JIWO), największej w przedwojennej Europie instytucji gromadzącej dzieła i dokumenty z zakresu żydowskiej literatury, filologii, historii, sztuki, ludoznawstwa, statystyki, gospodarki, pedagogiki, psychologii itd. Szmuel Winter, żywo zainteresowany folklorem żydowskim, dialektem jidysz i gwarą kujawską, na łamach periodyków wydawanych przez JIWO publikował szereg swoich artykułów (np. w „JIWO Bleter”). Pisywał także do wileńskiego czasopisma kulturalnego „Wilner Tog” oraz do „Filologisze Szriftn” i „Jidisze Filologie”. (W tym ostatnim przytoczył opowieść o pewnym Żydzie, który za przyzwoleniem cadyka z Sompolna — miejscowości, w której urodził się Winter — udał się w celach leczniczych do chłopca znachora, mieszkańca dalekiego Służewa). Spis jego 87 tekstów w jidysz, z l. 1926–1938, do nieznanego z tytułu czasopisma, znajduje się w zbiorach Podziemnego Archiwum Getta Warszawy (tzw. Archiwum Ringelbluma). W okresie pracy w JIWO Winter poznał Emanuela Ringelbluma i Abrahama Gitermana — przyszyły filar Archiwum. Badania, jakie prowadził nad żydowskim językiem i folklorem, zbliżyły go do Noacha Pryłuckiego — znanego publicyście, etnografa, filologa, literata i działacza społeczno-politycznego w Warszawie i Wilnie, oraz do czasopisma „Jidisze far ale”.

Szmuel Winter sympatyzował początkowo z lokalnymi, później z centralnymi działaczami należącymi do Bundu — żydowskiej socjaldemokratycznej partii robotniczej. Posiadał bibliotekę tematyczną (folklor, gwara), liczącą kilka tysięcy woluminów. Był również miłośnikiem historii lokalnej i w ramach tej pasji, wraz z przyjaciółmi Jecheskelem Brotsteinem (Breitsteinem, Bratsteinem) i Chaimem Tchorzem, przygotowywał duży projekt dotyczący historii Żydów z regionu kujawskiego, który niestety nie został zrealizowany. W 1927 r. założył we Włocławku Towarzystwo Przyjaciół Żydowskiego Instytutu Naukowego, które swoją siedzibę miało przy ul. Tumskiej 9. W 1928 r. był przewodniczącym jego zarządu. W 1935 r. został delegatem z Włocławka na zjazd JIWO, gdzie wygłosił referat — jeden z owych jego pracy nad dziejami Żydów z Kujaw.

W 1940 r. Szmuel z żoną i trojgiem dzieci (przed wojną urodziła się im jeszcze córka) znalazł się w getcie wrocławskim. W 1941 r. został przewieziony z najbliższymi do Warszawy. W tamtejszej dzielnicy zamkniętej, przy Radzie Żydowskiej (Judenracie), był kierownikiem jej agendy — Zakładu Zaopatrywania (i bliskim współpracownikiem Abrahama Gepnera), członkiem jego zarządu, mężem zaufania „Jointu”, rzeczoznawcą produktów spożywczych, a także członkiem Komisji ds. 100 tys. obiadów. Organizował pomoc dla ubogich, chorych, sierot, przesiedleńców i uchodźców, m.in. członków ziomkostwa wrocławian (np. jako członek komitetu ziomkostwa wrocławskiego załatwił pracę Rawickiemu w biurze zakładu, pod adresem Leszno 12). Mieszkał przy ul. Żelaznej 101. Winter wspierał politykę oświatowo-kulturalną getta (był członkiem organizacji „JIKOR”; przyjaźnił się z pisarzem Jehoszuą Perle), w tym Archiwum Getta („Oneg Szabat”). W okresie od końca sierpnia 1941 r. do końca lipca roku następnego świadczył na jego rozwój wysokie środki pieniężne. Darowizny przebiegały pod przykrywką tajemnicznej firmy „ZIS”. Jako przedstawiciel instytucji podległej Judenratowi otwierał półinternat dla dzieci (7 X 1941). Pełnił też rolę łącznika między Judenratem (ul. Grzybowska) a Żydowską Samopomocą Społeczną (ul. Tłomackie). W getcie pisał pamiętnik, którego jednak nie przekazał do Archiwum Getta. Odnaleziono kilka zwęglonych kartek, zapisy te jednak zaginęły w niedługim czasie po ich wydo-

byciu (co innego wynika z lektur książek Bernarda Marka, który jakoby korzystał z zapisanych kartek dziennika Wintera z lutego i marca 1943 r.). Często też znalezisko to (plik zniszczonych kartek odnalazł Hersz Wasser, sekretarz Archiwum Getta) utożsamiano z trzecią, niewydaną jak dotąd częścią Archiwum Getta, ukrytą rzekomo przy ul. Świętojerskiej (ob. teren ambasady chińskiej).

Winter był wielce zaufanym człowiekiem Ringelbluma, współtwórcy Archiwum, bowiem — jak donosiła Rachela Auerbach, ocalała z grupy „Oneg Szabat”, pisarka, historyk — „czytał on wszystko, co trafiało do archiwum”. Sama miała bardzo dobre stosunki z Winterem; to ona przekazywała mu w częściach zapiski Abrahama Krzepickiego, uciekiniera z Treblinki. W biurze Wintera, pod pretekstem dostaw dla kuchni ludowych, najważniejsi członkowie „Oneg Szabat” spotykali się i omawiali materiały archiwalne. W zbiorach Archiwum Ringelbluma jego personalia padają m.in. w listach Feli Mazierskiej z Kutna, adresowanych do Szymona Szmysio w getcie warszawskim (22–23 I 1942). Jest też adresatem listu niejakiego Dawida („Chasyda”), błagającego o pomoc materialną, który nazywa go „wielbicielem żydowskiego słowa drukowanego” (29 VII 1942). Przetrawił jego pismo do prezesa Rady Żydowskiej w obronie prezesa jednego z komitetów domowych w getcie (ze stycznia 1942). Jako członek „Oneg Szabat” był w składzie jury, w związku z „Projektem konkursu faktograficznego na opracowanie wybranych tematów z życia Żydów w czasie wojny” (po 21 I 1942). Wintera wspominał inny wrocławianin, Stanisław Gombiński, członek żydowskiej policji, pisząc, że jako radca z Judenratu, członek Zakładu Zaopatrywania i Wydziału Zaopatrzenia Rady Żydowskiej, na spotkaniach pojawiał się „pochmurny”, szczególnie gdy „o macę mowa” była (Winter należał do Komisji Rozdawania Macy).

W zapisie z 21 IV 1942 r. prezes Rady Żydowskiej Adam Czerniaków podał, że Winter był na liście represyjnej w związku z aresztowaniami w getcie po wykryciu tajnych tytułów pism. Winter miał też dostęp do konspiracyjnych czasopism Polskiego Państwa Podziemnego. Natomiast trzy miesiące później, 21 VII 1942 r. — według zapisu pozostawionego przez Mary Berg — Winter trafił wraz z innymi członkami Judenratu, inżynierami i leka-

rzami, do więzienia na Pawiaku (zwolniony został dzień później — za poręczeniem A. Czerniakowa). „Zimowski”, czyli Winter, radca z Judenratu, należał do ścisłego kierownictwa Archiwum Getta. Według Samuela D. Kassowa stanowiło to „wyjątek potwierdzający regułę”, bowiem „Oneg Szabat” trzymał się z dala od przedstawicieli oficjalnej władzy żydowskiej getta. Ze względu na swoją oficjalną pozycję w strukturze getta wiele razy udawało mu się uchronić współtowarzyszy z konspiracji przed deportacjami. Wielokrotnie też nieoficjalnie przekazywał do Archiwum Getta pisma i dokumenty wytworzone przez Judenrat. Przed wybuchem powstania (1943), jako członek finansowego komitetu organizacji walczącej, pozyskiwał pieniądze na zakup broni dla Żydowskiej Organizacji Bojowej. W czasie powstania ukrywał się w bunkrze przy ul. Franciszkańskiej 30.

Szmuel Winter zginął na początku maja 1943 r., po wyprowadzeniu z bunkra, w egzekucji na placu przed Judenratem (ul. Zamenhofa 19). W zbiorze fotografii z warszawskiego getta, przechowywanym w Archiwum Ringelbluma, znajduje się zdjęcie z marca 1942 r., na którym — zdaniem Jana Jagielskiego — widnieje Winter z Czerniakowem i grupką ludzi.

Po ukończeniu 30. roku życia ożenił się w Płocku (1 XI 1921) z rodowitą mieszkanką tego miasta — Taubą Kowadło (ur. 19 VI 1894), córką Icka i Małki Szyby. Najstarszy syn Szmuela, Julek (ur. 1924), „wysoki, chudy, w okularach, rzucający się w oczy”, członek wrocławskiej syjonistycznej młodzieżówki Ha-Szomer-ha-Cair, trafił prawdopodobnie na Majdanek, a potem do Auschwitz-Birkenau, gdzie zginął. Młodszy syn, Henryk (ur. 16 III 1928 we Wrocławku), również wrocławski szomr, został wraz z matką Wintera deportowany do Treblinki (lipiec 1942). Natomiast córka Marysia prawdopodobnie zginęła wraz z ojcem 3 V 1943 r.

AŻIH, Podziemne Archiwum Getta Warszawy, sygn. ARG II 327; tamże, Akta Gminy Wyznaniowej Żydowskiej m. Wrocławka, sygn. 113/1, k. 23–24, 27; sygn. 113/2, k. 87, 100, 113, 144, 154, 164, 171, 182; sygn. 113/3, k. 26–27; sygn. 113/5, k. 31, 88, 145, 200, 213, 336, 344, 365; sygn. 113/6, k. 31, 68, 106, 144, 180, 191; Arch. Kibucu Bojowników Getta (Ghetto Fighters' House), Kolekcja Adolfa Bermana, sygn. 5947, Ludwik Hirsberg, Moje wspomnienia,

k. 34; APW, AmW, Zarząd Miejski we Wrocławku lata 1918–1939, dopływ spis 1/98; — *Adama Czerniakowa dziennik getta warszawskiego 6 IX 1939–23 VII 1942*, oprac. i przyp. M. Fuks, Warszawa 1983, s.268, 304; *To Live with Honor and Die with Honor!... Selected Documents from the Warsaw Ghetto Underground Archives „O.S.” („Oneg Shabbath”)*, ed. and annotated by J. Kermish, Jerusalem 1986, s. 28, 112, 433, 448, 764; *Archiwum Ringelbluma*, t. 1: *Listy o Zagładzie*, oprac. R. Sakowska, Warszawa 1997, s. XIV, s. 13, 15; tamże, t. 2: *Dzieci — tajne nauczanie w getcie warszawskim*, oprac. R. Sakowska, Warszawa 2000, s. 288; *Archiwum Ringelbluma*. t. 4: *Życie i twórczość Geli Seksztajn*, oprac. M. Tarnowska, Warszawa 2011, s. XL; tamże, t. 11: *Ludzie i prace „Oneg Szabat”*, oprac. A. Bańkowska, T. Epsztein, Warszawa 2013, s. XXII, XXIV, XXV, XXXII, XXXIII, 18, 19, 21, 23, 25, 29–31, 33, 35, 36, 38, 39, 42, 46, 117, 335; tamże, t. 12: *Rada Żydowska w Warszawie (1939–1943)*, oprac. M. Janczewska, Warszawa 2014, s. XXX, XXXIII, 186, 187, 602, 603, 651, 707; tamże, t. 15: *Wrzesień 1939. Listy kaliskie. Listy płockie*, oprac. T. Epsztein, J. Majewska, A. Bańkowska, Warszawa 2014, s. 328, 358, 367; tamże, t. 23: *Dzienniki z getta warszawskiego*, oprac. K. Person, Z. Trębacz, M. Trębacz, Warszawa 2015, s. 269, 312; tamże, t. 24: *Obozy pracy przymusowej*, oprac. M. Janczewska, Warszawa 2015, s. 348; tamże, t. 27: *Żydowska Samopomoc Społeczna w Warszawie (1939–1943)*, oprac. A. Bańkowska i M. Ferenc Piotrowska, Warszawa 2017, s. 120, 697, 1061, 1065, 1181; tamże, t. 33: *Getto warszawskie, cz. I*, red. naukowa T. Epsztein, K. Person, Warszawa 2016, s. 119, 339, 445, 480; — Auerbach R., *Pisma z getta warszawskiego*, oprac. K. Szymaniak, wyd. 2, Warszawa 2016, s. 25, 38; Baranowska A., *Żydzi wrocławscy i ich zagłada 1939–1945*, Toruń 2005, s. 123–126; Berg M., *Dziennik z getta warszawskiego*, przekł. M. Salska, Warszawa 1983, s. 180; Charlasz J., Winter Szmuel, [w:] *Leksikon fun der najer jidiszer literatur*, red. E. Auerbach, M. Sztarkman, J. Charlasz, b. 3, New York 1960, kol. 429–431; Cukierman I. („Antek”), *Nadmiar pamięci. (Siedem owych lat). Wspomnienia 1939–1946*, przekł. Z. Perelmuter, red. naukowa i przedmowa M. Turski, posłowie W. Bartoszewski, Warszawa 2000, s. 64, 208; Dziki T., *Związki i stowarzyszenia mniejszości narodowych*

we Włocławku w okresie międzywojennym, „Zap. Kuj. Dobrz.” 1999, t. 13, s. 33; Gombiński S. (Mawult J.), *Wspomnienia policjanta z warszawskiego getta*, red. naukowa i wprowadzenie M. Janczewska, Warszawa 2010, s. 244; Gutman I., *Żydzi warszawscy 1939–1943. Getto — podziemie — walka*, przeł. Z. Perelmuter, Warszawa 1993, s. 128, 129, 165, 416, 418, 419, 426, 427, 458, 465; Janczewska M., *Winter Szmuel* (maszyn. niepublikowany); Kassow S.D., *Ostatni rozdział zagłady warszawskiego getta. „Kto napisze naszą historię?”*. *Ukryte archiwum Emanuela Ringelbluma*, przekł. G. Waluga, O. Zienkiewicz, Warszawa 2010, s. 19, 145, 150, 152–156, 158, 187, 192, 202, 206, 209, 211, 281, 284, 287, 314, 324, 325, 327–329, 395–396; Kawski T., *Gmina żydowska we Włocławku (powiat włocławski)*, [w:] *Gminy żydowskie pogranicza Wielkopolski, Mazowsza i Pomorza w latach 1918–1942*, oprac. T. Kawski, Toruń 2007 s. 248–249; Mark B., *Powstanie w getcie warszawskim ma tle ruchu oporu w Polsce. Geneza i przebieg*, wyd. 2, rozszerz. i popr., Warszawa 1954, s. 20, 49, 122, 176, 181, 196, 197, 203, 204, 305; Mark B., *Walka i zagłada warszawskiego getta*, wyd. 2, Warszawa 1959, s. 28, 70, 71, 146, 185, 193, 212, 221, 222, 372; Ringelblum E., *Kronika getta warszawskiego. Wrzesień 1939–styczeń 1943*, wstęp i red. A. Eisenbach, przekł. A. Rutkowski, wyd. 2, Warszawa 1988, s. 497, 561, 571; Sakowska R., *Dwa etapy. Hitlerowska polityka eksterminacji Żydów w oczach ofiar. Szkic historyczny i dokumenty*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 74; Stankowski W., *Z problematyki mniejszości narodowych we Włocławku w XIX i XX wieku*, [w:] *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Materiały z sesji naukowej (9–10 maja 1994 roku)*, red. O. Krut-Horonziak i L. Kajzer, Włocławek 1995, s. 239 (tab. 5); Temkin-Bermanowa B., *Dziennik z podziemia*, wstęp, oprac., przyp. A. Grupińska, P. Szapiro, Warszawa 2000, s. 49, 288; Tuszewicki M., *Żaba pod językiem. Medycyna ludowa Żydów aszkenazyjskich przełomu XIX i XX wieku*, Kraków–Budapeszt 2015, s. 117, 118, 519; Tuszewicki M., *Motywy chrześcijańskie w medycynie ludowej Żydów polskich*, „Etnografia Nowa” 2015, nr 7–2016, nr 8, s. 443; *Winter Szmuel*, [w:] *Hurbn un oyfshand fun di yidn in Varshe*, red. M. Noy (Neustadt), t. 2, Tel Aviv 1948, s. 447–448; *Z profesorem Israeliem Gutmanem rozmawia Barbara*

Engelking, „Zagłada Żydów. Pismo Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN” 2013, nr 9, s. 218, 219, 233, 234; — Fot. ze zbiorów ŻIH.

Przemysław Nowicki

WŁOSIŃSKI MARIAN

(1945–2016), profesor Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, krajowy duszpasterz kuratorów oświaty, kapelan papieski

Urodził się 5 X 1945 r. w Wójcinie (gm. Piotrków Kujawski, pow. Radziejów) w wielodzietnej rodzinie jako siódmy syn Adama i Bronisławy z d. Kaczorowskiej. Jego braćmi byli: Michał, Jan, Stanisław, Józef, Władysław, Ryszard. Szkołę podstawową ukończył w Wójcinie,

a Liceum Ogólnokształcące w Sompólnie, zdając maturę w 1964 r. W tym samym roku rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku. Świecenia kapłańskie z rąk bp. Jana Zaręby przyjął 27 V 1970 r. w katedrze włocławskiej.

W l. 1970–1983 był wikariuszem w następujących parafiach: Stawiszyn (15 VI 1970–1 VII 1972), Brześć Kujawski (1 VII 1972–1 VII 1974), Koło (1 VII 1974–15 VI 1978), parafia katedralna we Włocławku (15 VI 1978–30 VI 1983). W l. 1973–1978 odbył studia zaoczne w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, uzyskując dyplom magistra teologii w zakresie katechetyki. W 1980 r. obronił pracę doktorską w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, pisząc pracę u prof. Stanisława Grzybka pt. „Człowiek w odwiecznych planach Bożych w ujęciu Syr. 17, 1–14”.

W l. 1980–1988, na prośbę bp. Romana Andrzejewskiego, był diecezjalnym duszpasterzem młodzieży akademickiej, młodzieży i nauczycieli, a także kierownikiem diecezjalnych pielgrzymek maturzystów na Jasną Górę (1975–1988). Równocześnie, od 30 VI 1983 r. aż do śmierci, był kapelanem w nowicjacie

Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi. W l. 1983–2003 pełnił szereg funkcji: dyrektora Wydziału Katechetycznego Kurii Diecezjalnej we Włocławku, diecezjalnego wizytatora religii, był także członkiem Rady Duszpasterskiej, Komisji ds. Katechetycznych, Komisji ds. Księży Emerytów, wiceprezesem Zarządu Fundacji im. ks. Jana Długosza (200–2005).

W l. 1984–1996 był członkiem Komisji Episkopatu Polski ds. Duszpasterstwa Młodzieży. W l. 1991–2012 był krajowym duszpasterzem kuratorów oświaty przy Ministerstwie Edukacji Narodowej.

Ksiądz Włosiński był obdarzony licznymi godnościami kościelnymi: kanonika honorowego włocławskiej kapituły katedralnej (17 I 1990), kanonika gremialnego teże kapituły (4 II 1996–25 II 2009), kapelana Jego Świątobliwości Ojca Świętego Jana Pawła II (13 III 1996), członka Międzynarodowej Konfraterni Paulińskiej (22 VI 2009).

Pełniąc szereg odpowiedzialnych funkcji kościelnych, ks. Włosiński rozwijał równocześnie swoją karierę naukową i akademicką. W dn. 11 XII 2007 r. uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego na Uniwersytecie Komeńskiego w Bratysławie. Z kolei 26 XI 2013 r. otrzymał z rąk prezydenta Słowacji tytuł profesora nauk teologicznych. Rok później, w 2014 r., został powołany na członka Rady Naukowej Katolickiego Uniwersytetu w Ružomberku na Słowacji.

W l. 1991–1998 był wykładowcą w Punkcie Konsultacyjnym Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie z siedzibą w Płocku. W l. 1998–2003 prowadził zajęcia dydaktyczne w Zamiejscowym Oddziale Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Koninie i we Włocławku. W l. 2003–2007 był wykładowcą i jednocześnie prorektorem Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku. Począwszy od 2007 r., związał się aż do śmierci z Wyższą Szkołą Humanistyczno-Ekonomiczną we Włocławku (od 2015 r. Kujawską Szkołą Wyższą, po zmianie jej nazwy). Pełnił w niej szereg funkcji, m.in. przewodniczącego Rady Wydawniczej, członka Senatu oraz przewodniczącego Uczelnianej Komisji Dyscyplinarnej ds. Nauczycieli Akademickich.

Ksiądz prof. M. Włosiński wypromował ponad 60 licencjatów i ponad 170 magistrów. Był promotorem ośmiu dysertacji doktorskich na Słowacji, recenzentem dziesięciu doktoratów oraz czterech za-

granicznych rozpraw habilitacyjnych. Jest autorem, współautorem i redaktorem naczelnym 31 publikacji naukowych oraz autorem 248 artykułów naukowych drukowanych w opracowaniach zwartych, czasopismach naukowych krajowych i zagranicznych. Aktywnie działał społecznie we Włocławskim Towarzystwie Naukowym, którego członkiem został w 2012 r. W l. 2012–2016 piastował funkcję członka zarządu Towarzystwa oraz redaktora naczelnego Wydawnictw WTN.

Ksiądz Włosiński w swoich publikacjach i dociekaniach naukowych ogniskował uwagę wokół szeroko pojętej problematyki nauk społecznych i humanistycznych. Był reprezentantem jednej z doniosłych subdyscyplin pedagogiki, jaką jest pedagogika religii. W swoich dociekaniach naukowych zajmował się życiem człowieka zarówno z aksjologicznego punktu widzenia, jak i jego usytuowaniem w realiach współczesnego świata. Dokonywał analizy licznych wystąpień papieża Jana Pawła II, wskazując na istotne z punktu widzenia człowieka wartości, które powodują pozytywne zmiany w egzystencji społeczeństwa pod względem etycznym, moralnym, socjalnym i solidarnościowym. Podkreślał rolę tradycji kulturowych w życiu człowieka, które łączą, a nie dzielą współczesny świat i współczesną cywilizację.

Ksiądz Włosiński w uznaniu zasług i wkładu w rozwój nauki otrzymał szereg medali i wyróżnień: Medal Komisji Edukacji Narodowej (1996), Medal Za Zasługi dla Zespołu Szkół Katolickich im. ks. Jana Długosza we Włocławku (2011), Medal Za Zasługi dla Rozwoju Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku (2012).

Ksiądz profesor Marian Włosiński zmarł 15 VI 2016 r. po długiej i ciężkiej chorobie. Pogrzbem z udziałem duchowieństwa z bp. Wiesławem Alojzym Meringiem na czele, sióstr zakonnych, nauczycieli akademickich, studentów oraz przyjaciół odbył się 18 VI 2016 r. w parafii pw. Ducha Świętego na osiedlu Michelin we Włocławku, gdzie spoczął na miejscowym cmentarzu.

Arch. Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku; — *Księga Pamiątkowa* wydana z okazji 70. rocznicy urodzin Księdza Profesora Mariana Włosińskiego, red. naukowa S. Kunikowski, Włocławek 2015; Z. Zasada, *Z żałobnej karty. Ksiądz Marian Włosiński (1945–2016). Profesor nauk teologicznych,*

nauczyciel akademicki, członek Zarządu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, „Zap. Kuj. Dobrz.” 2016, t. 30, s. 9–11; W. Frątczak, Ks. Marian Włosiński, „Mies. Diec. Włocł. – Kron.” 2017, 100, nr 1, s. 97–100; — Fot. ze zbiorów KSW we Włocławku.

Stanisław Kunikowski

WRÓBLEWSKI BOLESŁAW BONAWENTURA

(1867–1951), duchowny, działacz społeczno-narodowy, poseł na Sejm II RP

Urodził się 19 VIII 1867 r. we wsi Rzuchów (par. Chełmno n. Nerem) w rodzinie inteligenckiej. Był synem urzędnika sądowego Wojciecha Wróblewskiego i Eufemii Franciszki z Majewskich. Po ukończeniu gimnazjum klasycznego w Kaliszu w 1884 r. wstąpił do włocławskiego seminarium duchownego. Święcenia kapłańskie przyjął 21

XII 1889 r.

Jako wikariusz pracował w parafii Warta k. Sieradza, następnie w Częstochowie, początkowo w parafii św. Zygmunta, później w parafii św. Barbary. W l. 1894–1906 był proboszczem w Rędzinach k. Częstochowy, gdzie wybudował murowany kościół w stylu neogotyckim. W 1906 r. został proboszczem parafii Wolbórz k. Piotrkowa Trybunalskiego; gruntownie odrestaurował tamtejszą romańską świątynię.

Za działalność społeczną i patriotyczną został pozbawiony przez władze carskie probostwa. Przez rok przebywał w Kaliszu (1909–1910), gdzie był objęty nadzorem policji. Wbrew zakazom władz bp Stanisław Zdzitowiecki w 1911 r. mianował go proboszczem parafii Praszka k. Wielunia. Odremontował i rozbudował tamtejszy kościół oraz wybudował plebanię i założył przedszkole. W 1917 r. został dziekanem dekanatu praszковского.

Po utworzeniu 29 X 1917 r. parafii pw. Świętej Rodziny w Częstochowie został jej pierwszym probosz-

czem; funkcję tę sprawował aż do śmierci. W parafii tej dokończył budowę kościoła w stylu neogotyckim (ob. katedra archidiecezji częstochowskiej). Jako proboszcz prowadził akcje charytatywne na rzecz bezrobotnych, a także bezdomnych dzieci, dla których zorganizował zakład prowadzony przez siostry służebniczki starowiejskie. Prowadził także duszpa-sterstwo wśród francuskich pracowników zakładów włókienniczych w Częstochowie. W 1919 r. został dziekanem częstochowskim.

W 1918 r. wszedł do zarządu Towarzystwa Dobroczynności dla Chrześcijan, a od 1929 r. był jego prezesem. Pełniąc tę funkcję, zorganizował dom noclegowy dla kobiet, przytułek dla starców oraz oddział Polskiego Związku Zawodowego Chrześcijańskiej Służby Domowej. Podczas walk polsko-ukraińskich o Lwów (1918–1919) współtworzył Komitet Niesienia Pomocy dla Lwowa, a w czasie powstań śląskich działał w Komitecie Niesienia Pomocy dla Górnego Śląska. W okresie wojny polsko-bolszewickiej (1920) zorganizował wraz ze swoją matką kuchnię i herbaciarnię dla wyruszających na front.

Współtworzył lub działał w takich organizacjach, jak: Związek Obrony Kresów Zachodnich, Komitet Obrony Przeciwgazowej, Liga Obrony Przeciwgazowej, Polski Czerwony Krzyż. Z ramienia Polskiego Zjednoczenia Ludowego został posłem na Sejm Ustawodawczy (1919–1922). W ramach Komisji ds. Opieki Społecznej pracował nad programem pomocowym dla bezdomnych dzieci, sierot i przebywających w zakładach karnych. Po utworzeniu w 1925 r. diecezji częstochowskiej czynnie włączył się w organizowanie i wybudowanie seminarium duchownego w Krakowie.

W czasie okupacji niemieckiej organizował pomoc dla biednych, m.in. w ramach Polskiego Komitetu Opiekuńczego, za co był represjonowany. Zajął się także ratowaniem dzieci żydowskich znajdujących się w częstochowskim getcie; umieszczał je w sierocińcach lub domach polskich rodzin.

Za podejmowane działania został uhonorowany godnościami kościelnymi, i tak 18 X 1917 r. otrzymał godność kanonika honorowego w kapitule kolegiackiej w Kaliszu, 4 X 1919 r. został kanonikiem honorowym w kapitule lubelskiej, a 16 IX 1924 r. prałatem domowym Jego Świątobliwości. Z okazji jubileuszu 60-lecia kapłaństwa papież Pius XII mianował go (31 X 1949) protonotariuszem apostolskim

(infułatem). Władze państwowe za działalność charytatywną i społeczną odznaczyły ks. B. Wróblewskiego Złotym Krzyżem Zasługi (1938), Medalem Niepodległości (1938), a Polonia amerykańska Medalem Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce (1929).

Zmarł 7 VI 1951 r. w Częstochowie, gdzie został pochowany na cmentarzu Kule.

W katedrze częstochowskiej i kolegiacie w Wolborzu znajdują się tablice poświęcone ks. Wróblewskiemu. Jedna z częstochowskich ulic nosi jego nazwisko.

Arch. Archidiecezji Częstochowskiej, sygn. II 226, akta pers. ks. Wróblewskiego; tamże, sygn. I 145, akta Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego dotyczące kościoła filialnego w Rędzinach należącego do kościoła metrycznego w Mstowie; tamże, sygn. I 258, Akta dziekana dekanatu częstochowskiego dotyczące kościoła filialnego w Rędzinach; Arch. Państwowe w Częstochowie, sygn. 5244, s. 4., Akta Komitetu Przyjęcia Księdza Biskupa Teodora Kubiny; Arch. Ojców Paulinów na Jasnej Górze, sygn. 1877, P. Przeździecki, *Kronika Jasnej Góry 1925–1926*, s. 23; — Dębiński J., *Księga diecezji wrocławskiej posłami i senatorami w II Rzeczpospolitej*, „Studia Włocł.” 2006, t. 9, s. 446–447; Filipiński R., *Po wyborach sejmowych*, „Kron. Diec. Kuj. Kalis.” 1919, R. XIII, s. 54–58; Pietrzykowski J., *Hitlerowcy w Częstochowie w latach 1939–1945*, Poznań 1959, s. 11–12; Sętowski J., *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowa 2005, s. 347–348; Skrodzki W., *Archikatedra Świętej Rodziny w Częstochowie*, Częstochowa 1996, s. 22–24, 28–29, 32; Związek J., *Wróblewski Bolesław (1867–1951)*, [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t.: R–Ż, Lublin 1995, s. 194–195; tenże, *Patriotyczna działalność duchowieństwa katolickiego w Częstochowie w latach 1865–1945*, [w:] *Częstochowy drogi do niepodległości*, red. R. Szwed i W. Palus, Częstochowa 1998, s. 130–131, 133–134; tenże, *Życie i działalność ks. Bolesława Wróblewskiego (1867–1951)*, Częstochowa 2001; tenże, *Towarzystwo Dobroczynności dla Chrześcijan w Częstochowie (1921–1939)*, „Biuletyn Instytutu Filozoficzno-Historycznego WSP w Częstochowie” 1999, R. 21(6), s. 25–36; tenże, *Z przeszłości parafii p.w. św. Barbary w Częstochowie*, [w:] *Przy źródle Jasnogórskiej Pani*, red. J. Mazur, Kraków 2007, s. 15–53; tenże, *Działalność patriotyczna ks. Bolesława Bonawentury Wróblewskiego*, „Rocznik Muzeum Częstochowskiego” 2009, t. 9, s. 148–162; tenże, *Wróblewski Bolesław Bonawentura*, [w:] *EK*, t. 20, k. 981–982.

Józef Dębiński

WYPIJEWSKI JAN

(1921–2011), działacz społeczny, regionalista, autor publikacji, więzień niemieckiego więzienia policyjnego na Radogoszczu w Łodzi

Urodził się 17 XII 1921 r. w Lubominie, pow. wrocławski (ob. gm. Boniewo), w rodzinie rolników Konstantego i Władysławy z Grudzieckich. Pierwsze lata życia spędził w Kolonii Piaski, gm. Piaski (ob. gm. Lubraniec).

We wrześniu 1928 r. został uczniem Szkoły Powszechnej w Lubrańcu. Rok później był uczniem w pięcioklasowej Szkole Powszechnej w Lubominie, w której uczył się do czerwca 1934 r. Absolwentem Szkoły Powszechnej w Boniewie (tu ukończył VI i VII klasę) został w czerwcu 1936 r. Edukację kontynuował w Szkole Ogrodniczej w Koźminie Wielkopolskim. Z dn. 30 VIII 1939 r. szkołę tę rozwiązano, co uniemożliwiło J. Wypijewskiemu ukończenie nauki. Jednakże nieco wcześniej, podczas Wielkanocy 1939 r., w tajemnicy przed rodzicami, zgłosił się jako ochotnik do żywych torped w Marynarce Wojennej, co wynikało z patriotycznego wychowania wyniesionego z domu rodzinnego i ze szkoły.

Okres II wojny światowej spędził w Lubominie, gdzie pomagał rodzicom w pracach gospodarskich (sadownictwo, warzywnictwo, uprawa tytoniu) oraz prowadzeniu dwóch punktów odbioru mleka w Lubominie i Sarnowie. W 1941 r. rodzinie Wypijewskich odebrano gospodarstwo. Pozwolono im jednak w dalszym ciągu prowadzić punkty odbioru mleka, dzięki czemu kilkakrotnie uniknęli przymusowego przesiedlenia. J. Wypijewski był odpowiedzialny za punkt mleczarski w Sarnowie.

Od grudnia 1943 r. do sierpnia 1944 r. w domu rodziny Wypijewskich ukrywał się poszukiwany przez okupanta niemieckiego Bogumił Wiśniewski, członek konspiracyjnej organizacji „Miecz i Plug”, a następnie „Wolność i Niezawisłość”, który działał w Lubrańcu. B. Wiśniewski wysłał J. Wypijewskiego do Łodzi w celu nawiązania zerwanej łączności z okręgowym dowództwem.

W dn. 4 VIII 1944 r., pod pozorem wyjazdu po zakup nasion do upraw ogrodniczych, J. Wypijewski wyruszył do Łodzi. Po dotarciu pod wskazany adres został aresztowany i przewieziony do siedziby policji kryminalnej (Kriminalpolizei) przy ul. Kilińskiego 152. W areszcie przebywał ok. dwóch tygodni, podczas których był kilkakrotnie przesłuchiwany. Następnie został przeniesiony do niemieckiego Rozszerzonego Więzienia Policijnego na Radogoszczu w Łodzi. Był tam przetrzymywany wśród więźniów oddanych do dyspozycji gestapo. Wielokrotnie doznał tortur i sadystycznego znęcania się strażników. W dn. 19 XII 1944 r. został przeniesiony do więzienia o łagodniejszym rygorze, przy ul. Kopernika 29 w Łodzi, dzięki temu uniknął śmierci podczas likwidacji więzienia na Radogoszczu nocą z 17 na 18 I 1945 r. W dn. 8 I 1945 r. został skazany przez Sąd Specjalny (Sondergericht) w Łodzi na sześć miesięcy obozu karnego. Z więzienia na ul. Kopernika został zwolniony warunkowo podczas wycofywania się Niemców 17 I 1945 r. (wyrok kończył się 4 II 1945). W dn. 20–25 I 1945 r. pełnił służbę w łódzkiej milicji. Następnie powrócił do domu.

Po zakończeniu działań wojennych, 17 IV 1945 r. został powołany do służby w Ludowym Wojsku Polskim i skierowany do 21 Zapasowego Pułku Artylerii w Tomaszowie Mazowieckim, szkolącego podoficerów artylerii. Będąc w czynnej służbie, 15 V 1945 r. został aresztowany przez Główny Zarząd Informacji Wojskowej (organ represyjny złożony z oficerów NKWD i Smierszu, tj. Kontrwywiadu Wojskowego Armii Czerwonej). Przetrzymywany w areszcie Informacji Wojskowej, a następnie w więzieniu UB przy ul. św. Antoniego 20 w Tomaszowie Mazowieckim, był oskarżony o wrogą działalność. Po oczyszczeniu z zarzutów i zwolnieniu z więzienia, 17 VII 1945 r. został ponownie wcielony do służby wojskowej, do 76 Warszawskiego Manewrowego Pułku Artylerii w Tomaszowie Mazowieckim. Pracował w kancelarii, a następnie w kwatermistrzostwie. Po przeformowaniu wojska został wcielony do nowo utworzonego 54 Sudeckiego Pułku Artylerii Lekkiej w Elku. Do czasu zdemobilizowania (10 X 1946) pełnił funkcję szefa kancelarii kwatermistrzostwa.

Po powrocie z wojska w dalszym ciągu prowadził mleczarnię w Sarnowie i pomagał rodzicom w gospodarstwie. W l. 1947–1948 prowadził sklep błatwno-galanteryjny w Lubieniu Kujawskim, który

na skutek walki z prywatną inicjatywą gospodarczą został doprowadzony przez władzę do likwidacji. Od I V 1949 r. do 31 XII 1952 r. pracował jako główny księgowy w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Boniewie i współuczestniczył w jej rozwoju.

W 1954 r. przejął gospodarstwo po swoich rodzicach, które prowadził do czasu przejścia na emeryturę 10 X 1984 r. Głównym kierunkiem w gospodarstwie, a równocześnie pasją J. Wypijewskiego pozostało sadownictwo. Poprzez uczestnictwo w sympozjach organizowanych przez Instytut Sadownictwa w Skierśniewicach podnosił swoje kwalifikacje, wprowadzał nowe nasadzenia i odmiany oraz intensyfikował mechanizację i ochronę roślin. W gospodarstwie zajmował się również uprawą rzepaku, a okresowo gorczycy, estragonu oraz brokułów. Prowadził szkółkę sadowniczą.

Na początku l. 60. XX w. organizował i współprowadził Kółko Rolnicze w Lubominie, które poprzez rozwijanie dostępu do maszyn rolniczych przyczyniło się do znacznego postępu w mechanizacji miejscowego rolnictwa. W okresach o mniejszym zapotrzebowaniu na sprzęt, traktorzystów wraz z ciągnikami wysyłano na Śląsk do pracy na budowach. Przez cały okres funkcjonowania Kółka Rolniczego w Lubominie J. Wypijewski prowadził jego księgowość.

Ze względu na swoje doświadczenie i szacunek, jakim darzyli go ludzie, J. Wypijewski czynnie włączył się w prace organizacji rolniczych na terenie woj. wrocławskiego. W l. 1975–1980 był przewodniczącym Komisji Rewizyjnej w Wojewódzkim Związku Kółek Rolniczych we Wrocławku. Przez dwie kadencje (1975–1985) pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Rewizyjnej w Wojewódzkiej Spółdzielni Ogrodniczej we Wrocławku. Od 1976 r. do 1981 r. był wiceprzewodniczącym Wojewódzkiego Zarządu Zrzeszenia Plantatorów Roślin Oleistych we Wrocławku, a w l. 1981–1990 przez dwie kadencje pełnił w nim funkcję przewodniczącego.

Ponadto do 1996 r. współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym w Warszawie. Jako wieletni korespondent został odznaczony brązową, srebrną i złotą odznaką GUS.

Jan Wypijewski był patriotą i wybitnym działaczem społecznym. Był zaangażowany przy likwidacji analfabetyzmu w gminie Boniewo. Bardzo aktywnie włączył się w budowę kościoła parafialnego

pw. Trójcy Świętej w Lubominie w l. 1950–1954. Ufundował dzwon o imieniu „Jan” — jako wotum wdzięczności za cudowne ocalenie z radogoskiego więzienia. Dzwon został konsekrowany 24 V 1959 r. przez ks. bp. Franciszka Korszyńskiego. W 1997 r. był inicjatorem budowy i głównym fundatorem pomnika Pamięci Ofiar Totalitaryzmu XX w. na cmentarzu parafialnym w Lubominie, który został odsłonięty 31 VIII 1997 r. Z tej okazji wybito pamiątkowy medal, którego pomysłodawcą i fundatorem był J. Wypijewski. Był współinicjatorem odnowienia grobów żołnierzy poległych w bitwie pod Szczytnem we wrześniu 1939 r., które znajdują się na cmentarzu parafialnym w Boniewie, oraz sponsorem renowacji tablicy pamiątkowej znajdującej się w kościele parafialnym w Boniewie. Z okazji Miesiąca Pamięci Narodowej zapewnił wyjazd do Oddziału Martyrologii Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi na Radogoszczu dla 180 uczestników (uczniów Szkoły Podstawowej i Gimnazjum w Boniewie, kombatanów i mieszkańców okolicy). Bardzo aktywnie angażował się w organizację gminnych uroczystości patriotycznych, m.in. z okazji obchodów 60. rocznicy zakończenia II wojny światowej. Przez wiele lat uczestniczył w uroczystościach związanych z rocznicami masakry w radogoskim więzieniu w Łodzi, na których wygłaszał przemówienia. Jest jednym z pięciu bohaterów filmu dokumentalnego „Radogoszcz — hitlerowskie więzienie 1939–1945”, nakręconego w 2005 r. Ufundował medal upamiętniający 60. rocznicę mordu więźniów na Radogoszczu. Medale wręczono podczas premiery ww. filmu 21 VI 2005 r. W 2005 r. własnym nakładem finansowym odnowił trzy najstarsze, XIX-wieczne nagrobki na cmentarzu parafialnym w Lubominie. Był współzałożycielem społecznego Komitetu Przywrócenia Pamięci o Janie Linde w Lubrańcu.

W 1994 r. J. Wypijewski wstąpił do plockiego oddziału Stowarzyszenia Polskich Byłych Więźniów Politycznych. W l. 2000–2011 pełnił funkcję prezesa Gminnego Koła Związku Kombatanów RP i Byłych Więźniów Politycznych w Boniewie.

Jan Wypijewski był również autorem dwóch książek: *Wspomnienia 1939–1945* (Włocławek 1997, ss. 78) oraz *Chleb mojego życia: opowiadania autobiograficzne* (Włocławek 2004, ss. 367). Ponadto własnym sumptem uzupełnił i wznowił broszurę *600-lecie Bitwy pod Płowcami i historia Klasztoru*

w Radziejowie Kujawskim (Lubomin 1999, ss. 56). W 2002 r. za rękopis książki *Chleb mojego życia* otrzymał nagrodę III stopnia w konkursie „Opis życia własnego w XX stuleciu”, którego organizatorem było Toruńskie Towarzystwo Kultury. Fragment wspomnień pt.: *Moje lata wczesne* opublikowano w zbiorowej pracy *Opowiedzieć życie swoje. Wybór prac nadesłanych na konkurs Toruńskiego Towarzystwa Kultury „Opis życia własnego w XX stuleciu”* (Toruń 2004, s. 209–232). Prace napisane przez J. Wypijewskiego są cennym źródłem wiedzy dla historyków specjalizujących się w historii Kujaw XX w. Był ceniony przez bliskich, znajomych oraz współpracowników.

Decyzją prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego z dn. 2 IV 2001 r. został mianowany na stopień podporucznika. Decyzją ministra obrony narodowej z dn. 24 VI 2003 r. został mianowany na stopień porucznika.

Za swoją działalność otrzymał wiele dyplomów uznania, odznaczeń branżowych, wojskowych i państwowych, w tym m.in.: Za Zasługi dla Kółek Rolniczych (1979), Odznakę Zasłużony Działacz Ruchu Spółdzielczego (1983, 1984), Złoty Krzyż Zasługi (11 I 1984), Order Męczeństwa i Zwycięstwa (1996), Odznakę Za Zasługi dla Związku Kombatanów RP i BWP (1997), Odznakę Pamiątkową w 80-lecie utworzenia Marynarki Wojennej (1998), Srebrny Medal Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej (2004), Medal Za Zasługi dla Województwa Włocławskiego.

Jan Wypijewski zmarł 23 XII 2011 r. w Lubominie. Został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Jan Wypijewski w dn. 24 VI 1952 r. w Świerczynie ożenił się z Anną Gołębiewską (ur. 10 VI 1931 w Kolonii Czamanin, zm. 30 IX 2014 w Lubominie). Małżeństwo miało pięcioro dzieci: Zofię Barbarę, Piotra, Jakuba, Jana Konrada i Ewę.

APW, Powiatowe Biuro Geodezji i Urzędzeń Rolnych we Włocławku [1945] 1962–1975, sygn. 243; Arch. Parafii Rzymskokatolickiej w Lubominie, Kronika parafii pw. Trójcy Świętej w Lubominie, s. 257, 261, 300, 306, 324; — Bereszczyński M., *Oddali cześć pomordowanym*, „Polska. Dziennik Łódzki”, nr 7 z 21 I 2013 r., s. 69; Burmistrz S., *Ślad na polskiej ziemi*, t. 5, Bydgoszcz 2013, s. 73, 129–131; (jot), *Bitwa w Szczytnie*, „Tu i teraz. Gazeta Powiatu Włocławskiego”, z X 2007, nr 2, s. 8; Przybysz W., *Jan Wypijewski 1921–2011*, „Głos Lubrańca” 2012, nr 4, s. 12–13;

Przybysz W., *Lubranieckie szkice historyczne*, Lubraniec 2014, s. 70–73; — Wypijewski J., *Chleb mojego życia. Opowiadania autobiograficzne*, Włocławek 2004, passim; Wyrwich M., *Ludzie-torpedy*, „Przewodnik Katolicki” 2004, nr 40; — Fot. ze zbiorów rodziny Wypijewskich.

Jan Wypijewski (wnuk), Michał Raczkowski

ZAWIŚLAK JÓZEF

(1900–1953), nauczyciel, prezydent Włocławka, przewodniczący Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku

Urodził się 11 VI 1900 r. w Bogorii Pofolwarcznej w pow. łowickim, w rodzinie chłopskiej. Był synem Aleksandra i Marcjanny z d. Wiechno. Po ukończeniu nauk przygotowawczych, w 1916 r. wstąpił do Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Łowiczu, które ukończył w 1920 r.

W dn. 1 XII 1920 r. objął posadę nauczyciela w szkole powszechnej w Świecinach w pow. kutnowskim, lecz po miesiącu został przeniesiony do szkoły w Suchodołach (gm. Krośniewice). Z dn. 1 IX 1921 r. jako nauczyciel został zatrudniony w 7-klasowej Publicznej Szkole Powszechnej w Krośniewicach, gdzie pracował do 31 VIII 1927 r. W 1926 r. ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski w Warszawie.

Pracę zawodową łączył z działalnością społeczno-polityczną. Od marca 1921 r. należał do Związku Nauczycielstwa Polskiego, był założycielem i sekretarzem Towarzystwa Popierania Oświaty, staraniem którego z zebranych pieniędzy wybudowano nowy gmach szkolny. Był członkiem Towarzystwa Kulturalno-Śpiewaczego „Lutnia” i organizatorem Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego na terenie Krośniewic, w ramach którego prowadził pogadanki i odczyty. W czerwcu 1926 r. wstąpił do PPS-Lewicy działającej na terenie Krośniewic.

Z dn. 1 IX 1927 r. decyzją Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego został kierownikiem szkoły powszechnej w Kalenii Małej (gm. Rdutów w pow. kutnowskim). Podobnie jak w Krośniewi-

cach pracę zawodową łączył z działalnością społeczno-polityczną na terenie gminy Rdutów. W l. 1932–1935 był radnym gminy i prezesem Gminnej Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowej w Rducie. W dn. 1 IX 1935 r. objął stanowisko kierownika Publicznej Szkoły Powszechnej III stopnia w Sycyminie (pow. sochaczewski), gdzie pracował do 21 IX 1939 r.

Aby uniknąć aresztowania przez niemieckie władze okupacyjne, do marca 1940 r. ukrywał się w Puszczy Kampinoskiej. Po powrocie do Skierniewic, w marcu 1940 r. podjął pracę nauczyciela w Woli Pękoszewskiej (gm. Kowiesy). W dn. 12 IX 1940 r. został aresztowany przez gestapo i osadzony na Pawiaku. Po zwolnieniu z więzienia, w dn. 23 XI 1940 r. powrócił do Skierniewic i od 1 XII 1940 r. do 31 X 1943 r. pracował jako nauczyciel w Publicznej Szkole Powszechnej III stopnia w Wysokiewiczach (gm. Głuchów), a od 1 XI 1943 r. do 12 II 1945 r. kierował Szkołą Powszechną III stopnia w Jeruzalu (gm. Doleck w pow. skierniewickim). Przez cały okres okupacji jako nauczyciel w Woli Pękoszewskiej, Wysokiewiczach i Jeruzalu starał się realizować pełny przedwojenny program nauczania, organizował tajne nauczanie przedmiotów zakazanych przez okupanta (historia, geografia), zorganizował tajne nauczanie na poziomie klasy I i II gimnazjum ogólnokształcącego w Jeruzalu. Działalność pedagogiczną prowadził w porozumieniu z tajnie działającą Komisją Oświaty i Kultury Powiatowego Oddziału ZNP w Skierniewicach.

Po wyzwoleniu wraz z rodziną wyjechał do Włocławka, gdzie z dn. 13 II 1945 r. objął stanowisko kierownika Szkoły Powszechnej nr 6. Czynnie włączył się w życie społeczno-polityczne Włocławka. W maju 1945 r. podjął działalność partyjną w PPS, z którą był związany od 1926 r. Po kongresie zjednoczeniowym polskiego ruchu robotniczego, został członkiem PZPR. Był aktywnym członkiem partii, pełnił funkcję prelegenta, członka komisji szkoleniowej, od czerwca 1949 r. członka egzekutywy Komitetu Miejskiego PZPR we Włocławku. Z ramienia PZPR od 1946 r. był radnym MRN, od 1 I 1947 r. do 7 XI 1948 r. pełnił funkcję sekretarza Miejskiej Komisji Oświatowej, a w okresie od 30 IX do 5 XI 1948 r. zastępcy przewodniczącego MRN. W dn. 5 XI 1948 r. uchwałą MRN powołany został na przewodniczącego MRN i przewodniczącego Miejskiej Komisji Oświatowej.

Po rezygnacji Bogumiła Wesołkowskiego ze stanowiska prezydenta miasta, wybrany został jednogłośnie w dn. 31 V 1949 r. na prezydenta miasta Włocławka. Urząd prezydenta pełnił do 30 V 1950 r., do momentu wejścia w życie przepisów ustawy z 20 III tr., która w zasadniczy sposób zmieniła charakter dotychczasowego prezydium MRN, przekształcając go w organ administracji państwowej, znosząc organy wykonawcze samorządu terytorialnego (m.in. urząd prezydenta miasta). Po raz ostatni J. Zawiaślak w roli prezydenta wystąpił na posiedzeniu MRN w dn. 30 V 1950 r., podczas którego omawiano reorganizację władz miejskich i wybór nowego prezydium. W dn. 1 VI 1950 r. na sesji MRN został wybrany nowym przewodniczącym Prezydium MRN we Włocławku z rekomendacji klubu radnych PZPR. W dn. 30 I 1952 r. na sesji MRN J. Zawiaślak złożył rezygnację z zajmowanego stanowiska ze względu na zły stan zdrowia. W wystąpieniu pożegnalnym radni podkreślili jego zasługi na polu kulturalno-oświatowym, „w szczególności troskę o szkolnictwo powszechne i zawodowe oraz zwalczanie analfabetyzmu”.

Józef Zawiaślak z wykształcenia był pedagogiem, ale również wielkim społecznikiem. Po przybyciu do Włocławka w 1945 r. czynnie włączył się w odbudowę szkolnictwa i rozwój oświaty na terenie miasta Włocławka. Po reaktywowaniu ZNP, od 1 III 1945 r. do 25 XI 1946 r. był członkiem Zarządu Oddziału Powiatowego ZNP we Włocławku, a od 15 I do 2 VI 1949 r. jego prezesem. Był współzałożycielem i przewodniczącym Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, które powołane zostało w 1946 r., oraz sekretarzem reaktywowanego w 1946 r. Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego we Włocławku. Był inicjatorem i organizatorem Szkoły Pracy Społecznej TUR we Włocławku, która działała w l. 1947–1949, przewodniczącym Społecznego Komitetu Radiofonizacji Kraju (1948–1951), Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Warszawy (1949–1950), członkiem założycielem Myśli Wolnej i Towarzystwa Miłośników Włocławka.

Józef Zawiaślak zmarł 29 V 1953 r. i pochowany został na cmentarzu komunalnym we Włocławku.

Ze związku małżeńskiego z Bronisławą Kussy miał dwoje dzieci: syna Cezarego (ur. 1929) i córkę Grażynę (ur. 1934).

Arch. Zakładowe UM Włocławek, akta osobowe J. Zawiaślak; APW, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski we Włocławku lata 1945–1950, sygn. 326, 352; tamże, Prezydium MRN we Włocławku lata 1950–1972 [1973], sygn. 72, 74; — Kozłowski R., *Życie społeczno-polityczne w latach 1945–1959*, [w:] *Włocławek*. t. 2, s. 470–480; — Fot. z Arch. Zakładowego UM Włocławek.

Marianna Gruszczyńska

ŻUKOWSKA z d. ŁAZOWSKA ZOFIA

(1932–2013), profesor nauk kultury fizycznej.

Urodziła się 29 V 1932 r. w Rządziej Woli. Jej rodzicami byli Aurelia z Czyżewskich i Jerzy Łazowski, lokalny przemysłowiec. W związku z wyjazdem służbowym ojca chrzest odbył się 5 VIII 1934 r. w kościele parafialnym w Brześciu Kujawskim. Udzielał go ks. Stefan Gosszyński, dziecku nadano imiona Zofia Bogdana. Dzieciństwo i lata młodzieńcze spędziła w domu rodzinnym. Po ukończeniu edukacji podstawowej i szkoły średniej na poziomie matury (I Liceum Ogólnokształcące im. Ziemi Kujawskiej we Włocławku) podjęła studia wyższe w Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie. Inspiracją do studiowania wychowania fizycznego było czynne uprawianie sportu, głównie lekkoatletyki.

W 1952 r. ukończyła uczelnię, uzyskując uprawnienia nauczyciela wychowania fizycznego. Jednocześnie podjęła studia pedagogiczne na Uniwersytecie Warszawskim, które ukończyła w 1954 r. uzyskując tytuł zawodowy magistra pedagogiki. W 1963 r. otrzymała stopień naukowy doktora nauk humanistycznych na Uniwersytecie Warszawskim. Dysertację pt. „Nauczyciele wychowania fizycznego w świetle pracy dydaktyczno-wychowawczej i zainteresowań osobistych” napisała w oparciu o własne badania, jakie przeprowadziła na reprezentatywnej

grupie 560 nauczycieli. W wyniku kolokwium habilitacyjnego, na podstawie dorobku naukowego i monografii pt. „Styl życia absolwentów uczelni wychowania fizycznego” uzyskała w 1979 r. stopień naukowy doktora habilitowanego nauk kultury fizycznej. W 1989 r. otrzymała tytuł profesora nauk kultury fizycznej.

Od 1952 do 2002 r. pracowała w AWF w Warszawie, w Katedrze, a następnie Zakładzie Pedagogiki, zajmując w czasie swojej kariery stanowiska — od asystenta do profesora. Kierowała Zakładem Pedagogiki (1971–2002), była dyrektorem Instytutu Nauk Humanistycznych (1990–1996). Kierowała Katedrą Nauk Humanistycznych (1996–2002). Była dziekanem Wydziału Wychowania Fizycznego (1981–1984). W zakresie obowiązków dydaktycznych w AWF prowadziła ćwiczenia, wykłady, seminaria magisterskie i konwersatoria dla studentów w zakresie podstaw pedagogiki, teorii nauczania, teorii wychowania, organizacji szkoły i szkolnictwa, pedeutologii, pedagogiki specjalnej, pedagogiki szkoły wyższej, pedagogiki sportu i edukacji zdrowotnej.

W l. 1956–1966 pracowała również jako nauczyciel szkoły podstawowej i średniej. Pracowała także na stanowisku kierownika ogniska metodycznego i podinspektora szkolnego.

W l. 1992–2001 pracowała w Uniwersytecie Łódzkim na Wydziale Nauk o Wychowaniu na stanowisku profesora zwyczajnego. W Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku w Wydziale Nauk Pedagogicznych kierowała Katedrą Wychowania Fizycznego i Zdrowotnego (2001–2006). Od lutego 2006 do 2013 r. pracowała w Wydziale Zamiejscowym AWF w Białej Podlaskiej na stanowisku profesora zwyczajnego. Jako visiting profesor wykładała na wielu uniwersytetach, m.in. w Ołomuńcu, Pensylwanii, Salzburгу, Erlangen-Nurnberg, Kolonii.

Była członkiem licznych stowarzyszeń i organizacji naukowych, m.in. Polskiego Towarzystwa Naukowego Kultury Fizycznej (w l. 1977–1981 była wiceprzewodniczącą Zarządu Głównego), Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk (1996–1999), Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego (od 1994), członkiem założycielem Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, członkiem założycielem Europejskiego Stowarzyszenia Fair Play (EFPM, 1994), członkiem indywidualnym Mię-

dzynarodowego Komitetu Fair Play przy UNESCO (IEPC), członkiem założycielem Akademickiego Towarzystwa Andragogicznego (1994), członkiem założycielem Polskiego Stowarzyszenia Nauk Animacji Rekreacji i Turystyki (1999), członkiem Polskiego Komitetu Olimpijskiego, Polskiej Akademii Olimpijskiej, członkiem założycielem Polskiego Stowarzyszenia Sportu Kobiet, członkiem ministerialnego zespołu ekspertów ds. reformy oświaty (1995–1996). Pełniła szereg funkcji, m.in.: członkostwo w Zarządzie Głównym Towarzystwa Wiedzy Powszechnej; członek Rady Kultury Fizycznej przy Głównym Komitecie Kultury Fizycznej i Turystyki; sekretarz Zespołu Kultury Fizycznej Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego; członek Zarządu Polskiego Komitetu Olimpijskiego, Polskiej Akademii Olimpijskiej, Komisji Kultury i Wychowania Polskiego Komitetu Olimpijskiego; przewodnicząca Klubu Fair Play Polskiego Komitetu Olimpijskiego (1981–2013) członek Komisji Edukacji Zdrowotnej w Ministerstwie Edukacji Narodowej (l. 90.); członek Zespołu Ekspertów ds. Reformy Oświaty przy Premierze (1995–1996); członek zarządu Polskiego Związku Kajakowego (1976–1986). Była recenzentem Komitetu Badań Naukowych oraz Ministerstwa Nauki i Informatyzacji. Prowadziła wykłady z pedagogiki sportu (1962–2006) dla trenerów na klasę I organizowanych przez Centralny Ośrodek Sportu. Była radną stołecznej Rady Narodowej (1982–1988).

Wielokrotnie nagradzana i wyróżniana orderami, medalami i odznakami, m.in. nagrody resortowe ministra I, II i III stopnia, Złoty Krzyż Zasługi (1973), Krzyż Kawalerski (1983), Oficerski (1992) i Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (2005), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1980), Złota Odznaka Honorowa Za Zasługi dla Warszawy (1986, 2002), Złota Odznaka Zasłużony Działacz Kultury Fizycznej (1977), Medal i Honorowa Odznaka Za Zasługi dla Polskiego Ruchu Olimpijskiego (1974, 1981), Złota Odznaka Honorowa „Zasłużony Popularyzator Wiedzy — Towarzystwa Wiedzy Powszechnej” (1970), Złota Odznaka „Zasłużony Działacz Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej” (1970), Złota Odznaka Honorowa Polskiego Związku Lekkiej Atletyki (1979), Złota Odznaka Honorowa Polskiego Związku Kajakowego (1980), Honorowy Wawrzyn Olimpijski Polskiego Komitetu Olimpijskiego

(1995), Medal 100-lecia Sportu Polskiego, Trofeum UNESCO Fair Play im. Pierre de Coubertina (1995), Medal 10-lecia Europejskiego Stowarzyszenia Fair Play (2004), Medal Prezydenta RP za 50-letnie Pożycie Małżeńskie (2004), Krzyż Komandorski Litwy za zasługi w promocji fair play w wychowaniu młodzieży (2005), Medal Pierre de Coubertina Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego (2009), Ordere Ecce Homo (2009), którym wyróżnia się tych, którzy swoją działalnością dowodzą prawdziwości słów: „Człowiek to brzmi dumnie”.

Była autorką i współautorką ok. 400 prac naukowych, popularnonaukowych, metodycznych i innych. Najważniejsze obejmują: 52 monografie, studia, rozprawy, 115 artykułów i komunikatów naukowych; sześć podręczników i skryptów, cztery prace metodyczne, 22 popularnonaukowe, 36 rozpraw doktorskich (m.in. znanej we wrocławskim wychowaniu fizycznym dr Wandy Churskiej — „Warunki i czynniki efektywności pracy nauczycieli wychowania fizycznego”, 16 XII 1981, AWF w Warszawie) oraz kilkaset prac magisterskich i licencjackich. Recenzowała ponad 50 prac doktorskich i kilkanaście habilitacyjnych, kilka wniosków do tytułu profesora oraz kilkanaście książek dla różnych wydawnictw.

Chronologia badań Zofii Żukowskiej przebiegała w następujący sposób: nauczyciel wychowania fizycznego jako przedmiot badań, styl życia absolwentów uczelni wychowania fizycznego, wychowawcze walory sportu, olimpizm — edukacja olimpijska — wolontariat w poglądach pedagogicznych, fair play jako pedagogiczne wołanie pomocy dla współczesnego sportu i świata, edukacja zdrowotna i promocja zdrowia.

Zofia Żukowska dokonała przełomu w badaniach nad wychowawczymi funkcjami sportu poprzez wydaną w 1963 r. książkę pt. *Wybrane zagadnienia pedagogiczne w pracy trenera*.

W obrębie pedagogiki humanistycznej wykreowała humanistyczny nurt wychowania przez sport i do sportu.

Była inicjatorką wprowadzenia do programu doskonalenia zawodowego trenerów treści z zakresu nowej, stworzonej przez siebie subdyscypliny pedagogiki — pedagogiki sportu.

Wspólnie z R. Żukowskim opracowała autorski, nowoczesny program edukacji olimpijskiej dla szkół wyższych kształcących nauczycieli wychowania

fizycznego i trenerów (AWF w Warszawie i Białej Podlaskiej).

Przetłumaczyła na język polski i opublikowała Manifest Międzynarodowego Komitetu Fair Play 2011.

Środowisko naukowe nazywało ją Pierwszą Damą nauk o kulturze fizycznej ze względu na kulturę słowa, elegancję i takt, a także wdzięk i urok osobisty.

Zmarła po bardzo ciężkiej chorobie, wspierana przez męża Ryszarda (związek małżeński zawarli 12 VIII 1953 r. w Warszawie) i syna Witolda, 21 XI 2013 r. Pochowana w Alei Sławy na Cmentarzu Powązkowskim.

Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymsko Katolickiej z Brzeźcia Kujawskiego z 1934 roku; — *Aktywność fizyczna i społeczna osób trzeciego wieku: książka dedykowana profesor Zofii Żukowskiej w 60-lecie pracy naukowo-dydaktycznej*, (red. nauk.) J. Nowocień, K. Zuchora, Warszawa, 2012; — *Czysta gra: fair play*, (zespół red.) K. Hądzelek, M. Rejf, H. Zdebska-Biziewska, Warszawa 2014; — Fot.: PAP, fot. Leszek Szymański.

Marek Wódecki

INFORMACJE O AUTORACH BIOGRAMÓW (WSB, t. VII)

BUCZKOWSKA KATARZYNA, córka Jana Jaźwierskiego, mgr inż., absolwentka Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku.

CIECHALSKI ARKADIUSZ, mgr filologii polskiej, absolwent podyplomowych studiów z ochrony środowiska i zarządzania oświatą, wicedyrektor Zespołu Szkół CKR w Kowalu, regionalista, fotografik (laureat wielu konkursów i uczestnik wystaw), współpracownik prasy głównie regionalnej, autor publikacji z zakresu literatury, historii oraz przyrody Kujaw wschodnich.

DĘBIŃSKI JÓZEF, ks., dr hab. nauk humanistycznych w zakresie historii, profesor Wyższej Szkoły Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu, wiceprzewodniczący komitetu redakcyjnego naukowego pisma „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie”, autor wielu prac naukowych z zakresu historii i teologii.

GIERGIELEWICZ JERZY, mgr historii, emerytowany nauczyciel, zajmuje się dokumentowaniem dziejów Kowala i okolic, autor wielu biogramów postaci związanych z Kowalem, członek kolegium redakcyjnego „Zapisek Kazimierzowskich”, w których zamieszcza swoje artykuły.

GRUSZCZYŃSKA MARIANNA, mgr historii i archiwistyki, emerytowany kierownik Archiwum Państwowego w Toruniu Oddział we Włocławku, członek rady redakcyjnej „Zapisek Kujawsko-Dobrzyńskich”, członek oddziału toruńskiego Stowarzyszenia Archiwistów Polskich i włocławskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, autorka artykułów popularyzujących zasób archiwum włocławskiego i rozpraw historycznych dotyczących Włocławka i regionu.

JANKOWSKI ZBIGNIEW, akwarelista, członek Związku Polskich Artystów Plastyków, historyk amator, współautor książki *Od Kronenberga do Anwilu. Szkice z dziejów Różinowa i okolic*, aktywny działacz Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, autor kilku artykułów w „Biuletynie Przewodniczkim”, członek Towarzystwa Miłośników Włocławka.

JARĘBSKI DARIUSZ, pasjonat historii, zajmuje się historią wojskowości (zwłaszcza działaniami powietrznymi; zwycięzca konkursu Krajowej Rady Lotnictwa i miesięcznika „Skrzydłata Polska” — „90 lat lotnictwa polskiego”, 2008 r.), należy do Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział we Włocławku.

JUSZCZYŃSKI IRENEUSZ, ks., mgr lic. teologii, studia doktoranckie na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, twórca i redaktor miesięcznika „Siew Brzeski”, autor artykułów popularyzujących lokalną duchowość i historię, wieloletni dyrektor uniwersytetów ludowych diecezji włocławskiej, proboszcz.

KONARSKA-PABINIAK BARBARA, dr nauk humanistycznych, członek Towarzystwa Naukowego Płockiego, prezes Gostynińskiego Towarzystwa Kulturalno-Naukowego i redaktor „Rocznika Gostynińskiego”. Autorka książek, m.in.: *Teatr w dawnym Płocku 1808–1939*, *Teatry prowincjonalne w Królestwie Polskim 1863–1914*, redaktor *Gostynińskiego słownika biograficznego*.

KOTULA KRYSZYNA, mgr historii sztuki, starszy kustosz Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku. Autorka wystaw z zakresu sztuki dawnej i współczesnej, w tym stałych (dwór w Kłóbce, Muzeum S. Noakowskiego w Nieszawie, w Zbiorach Sztuki we Włocławku), monografii artystów Włocławka i Kujaw.

KUBIAK WŁADYSŁAW, absolwent historii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 2004 r. obronił pracę doktorską. Mieszka we Włocławku. Były wicewojewoda i wojewoda włocławski. W latach

2006–2012 wicemarszałek i radny województwa kujawsko-pomorskiego. Od 1981 r. członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. W latach 2013–2016 prorektor Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, obecnie członek Senatu KSW. Regionalista zajmujący się historią Kujaw wschodnich, autor licznych artykułów naukowych i książek.

KUNIKOWSKI STANISŁAW, dr hab., prof. nadzw. Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, nauczyciel akademicki Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, rektor, b. sekretarz generalny i prezes Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, członek honorowy WTN, redaktor i autor wielu publikacji z historii regionu, specjalista z zakresu historii miar w Polsce.

LEWANDOWSKI JERZY LUDWIK, mgr inż. doradztwa rolniczego, rzeczoznawca majątkowy, biegły sądowy, prowadzi własną kancelarię we Włocławku. Prezes Polskiego Stowarzyszenia Rzeczoznawców Wyceny Nieruchomości Oddział we Włocławku, wiceprezes Fundacji Humanitarnej, przewodniczący komisji rewizyjnej Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Miłośnik historii Włocławka i ziemi dobrzyńskiej.

ŁASZKIEWICZ TOMASZ, dr hab., prof. Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, prezes Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Inowrocławiu, redaktor naczelny czasopisma naukowego „Ziemia Kujawska”, edytor źródeł, prowadzi badania nad dziejami ziemiaństwa, codzienności, mniejszości narodowych, zwłaszcza w rejonie Pomorza, Kujaw i Wielkopolski.

MAJEWSKA JADWIGA, pracownik gastronomii i administracji, obecnie na emeryturze, hobbistycznie zajmuje się rękodziełem (robótki ręczne), miłośniczka muzyki klasycznej.

MICHALSKI TOMASZ, mgr ochrony dóbr kultury w zakresie konserwatorstwa, historyk, archiwista, pracownik Archiwum Państwowego w Toruniu Oddział we Włocławku.

NOWAK JÓZEF, ks., mgr, absolwent muzykologii Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, wykładowca muzyki kościelnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i w Diecezjalnym Studium Organistowskim we Włocławku, przewodniczący Komisji Muzyki Kościelnej Diecezji Włocławskiej, dyrektor i dyrygent Chóru Katedry Włocławskiej.

NOWAKOWSKA MARIA, wnuczka Karola Orzechowskiego, córka Władysławy, mgr inż. diagnosta laboratoryjny, kierownik Działu Diagnostyki Laboratoryjnej w Samodzielnym Publicznym Zespole Przyrodniczo Specjalistycznych we Włocławku.

NOWICKI PRZEMYSŁAW, mgr historii, członek Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział we Włocławku i Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, autor publikacji z zakresu dziejów diaspory żydowskiej na ziemiach polskich w XIX i XX w., przygotowuje pracę doktorską na temat gmin żydowskich w powiecie włocławskim w pierwszej połowie XIX w.

NOWOSAD ROKSANA, mgr archiwistyki, absolwentka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, pracownik Archiwum Państwowego w Toruniu, pasjonatka lotnictwa, współautorka edukacyjnego portalu internetowego poświęconego polskiemu lotnictwu wojskowemu z lat 1918–1920 — www.bequickorbedead.com.

ODE-ZWOLIŃSKA GRAŻYNA, miłośniczka regionu, autorka biogramu Feliksa Szałwińskiego (*WSB*, t. II), kilku opowieści i przekazów z lokalnej przeszłości historycznej wydanych w cyklu *Redecz Krukowy i Okolice. Kraina prastara*, a także genealogicznego ujęcia rodziny „W boju i znoju... jak kłosa na kamień rzucone” (w opracowaniu), członek Kujawsko-Pomorskiego Stowarzyszenia Kulturalnego.

PALIŃSKA MARIA, dyrektor Biura Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej; w WCEE działa od 1997 r. (do 2000 r. — sekretarz zarządu, od 2000 r. do chwili obecnej — skarbnik). Jest prezesem Ligi Ochrony Przyrody Okręg we Włocławku, członkiem Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Jest autorką i współautorką wielu programów edukacyjnych z zakresu szeroko pojętej ekologii, realizowanych

w WCEE. Stopień doktora nauk biologicznych uzyskała w 2006 r. na Uniwersytecie Śląskim, na Wydziale Biologii i Ochrony Środowiska. Jest autorką wielu artykułów naukowych oraz popularnonaukowych. Otrzymała trzecią nagrodę w Trofeum Ziemia Planeta Kobiet 2011 w Fundacji Yves Rocher oraz Nagrodę Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego w 2013 r. za zasługi na rzecz środowiska naturalnego, jak również Medal Komisji Edukacji Narodowej w 2015 r.

PAWLAK MARIAN, prof. dr hab., historyk oświaty i wychowania, były pracownik naukowy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, autor licznych prac naukowych i artykułów z zakresu historii Kujaw, Pomorza oraz szkolnictwa.

PAWŁOWSKA KRYSZYNA, mgr etnografii, kustosz Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej, kierownik Muzeum Etnograficznego we Włocławku, specjalistka z zakresu sztuki ludowej i kultury duchowej, autorka wielu publikacji naukowych i popularyzatorskich, animatorka kultury ludowej regionu, wieloletnia współpracownica „Ładu Bożego” i „Siewu Brzeskiego”.

PERSON ANDRZEJ, absolwent Liceum im. Marii Konopnickiej we Włocławku, a także Wydziału Prawa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i dziennikarstwa na Uniwersytecie Warszawskim. Senator z Włocławka i Kujaw w latach 2005–2015 w kadencji VI, VII i VIII. Przewodniczący senackiej komisji ds. Polonii i Polaków za granicą w latach 2008–2015. Dziennikarz sportowy prasy, radia i telewizji. Uczestnik 15 igrzysk olimpijskich, kilkudziesięciu mistrzostw świata i Europy w wielu dyscyplinach sportu. Laureat Wawrzynu Olimpijskiego PKOL za książkę *Sport rządzi światem* i dwukrotnie nagrodzony Złotym Piórem. Prezes i honorowy prezes Polskiego Związku Golfa. Przewodniczący Rady Sportu przy Prezydencie Włocławka.

PONIŃSKI ANTONI, ks., dr teologii, studia specjalistyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, badania najnowszych dziejów Kościoła w Polsce, zwłaszcza w diecezji włocławskiej, i postaci kard. Stefana Wyszyńskiego.

PORAZINSKI JAROSŁAW, prof. dr hab., emerytowany pracownik naukowy Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Specjalizuje się w historii nowożytnej. Były dyrektor Archiwum Państwowego w Toruniu, prezes Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w latach 2002–2012.

RACZKOWSKI MICHAŁ, mgr historii, absolwent Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, członek Dobrzyńskiego Towarzystwa Naukowego, autor publikacji z zakresu historii Kujaw, publikuje m.in. w słowniku *Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny* i „Roczniku Dobrzyńskim”.

RULKA KAZIMIERZ, ks., mgr historii Kościoła, emeryt, autor m.in. artykułów dotyczących historii diecezji włocławskiej, w tym także biogramów kapłanów włocławskich.

SANDECKI MAREK, mgr inż., członek Towarzystwa Miłośników Włocławka, członek Polskiego Towarzystwa Historii Przemysłu, kolekcjoner miar i wag, z zamiłowania historyk metrologii. Autor książki *Wagi stołowe*. Znamca żegluga parowej na Wiśle, autor książki *Włocławek nad Wisłą. Żegluga od czasów najdawniejszych do końca ery parowców*, współautor książki *Historia na wodzie pisana. Dzieje holownika „Lubecki”*.

SARNOWSKA KRYSZYNA, mgr filologii polskiej, absolwentka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego (pierwsza przewodnicząca Sekcji Literacko-Artystycznej). Laureatka nagród i wyróżnień literackich. Autorka opracowań: o Januszu Odrowąż Pieniążku (*Rodem z Kujaw*), o Marii Danilewicz Zielińskiej (*Miejsca na Ziemi. Opowiadania*), dramatu *Droga Prawdy*, tomików poezji, nagradzanych tekstów piosenek w konkursach ogólnopolskich i międzynarodowych (m.in. w Koninie) i wielu książeczek dla dzieci, adresatka listów z Watykanu (*Odzwajemianie*). Obecnie mieszka w Warszawie.

ŚLAWIŃSKI PIOTR, dr nauk humanistycznych w zakresie historii, pracownik Archiwum Państwowego w Kielcach Oddział w Sandomierzu. Interesuje się dziejami oświaty, kulturą religijną i prasoznawstwem. Autor kilkunastu książek i ponad stu artykułów naukowych i popularnonaukowych.

SOBAŃSKI DAWID KRZYSZTOF, syn Agnieszki Sobańskiej (1960–2013), mgr inż., absolwent Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy, kierunek elektronika i telekomunikacja, specjalność informatyczne systemy sterowania i zarządzania. Życie zawodowe początkowo związał z branżą budowlaną, uczestniczył m.in. w realizacji projektu elektrowni atomowej OL3 w Finlandii, po kilku latach powrócił do pracy w branży zgodnej z kierunkowym wykształceniem, m.in. w sektorze bankowym i e-commerce, obecnie programista.

SOBCZAK RYSZARD, emerytowany pracownik Biura Cechu Rzemiosł Różnych we Włocławku, członek włocławskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, kolekcjoner włocławianów i miłośnik historii Włocławka.

SZCZEPAŃSKI ANDRZEJ, krajoznawca, regionalista, członek Polskiego Towarzystwa Historycznego, Wielkopolskiego Klubu Publicystów Krajoznawczych, przewodnik Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, redaktor „Biuletynu Przewodnickiego”, autor wielu artykułów propagujących historię i walory zabytkowej architektury Włocławka i okolic, były pracownik Muzeum Diecezjalnego we Włocławku.

WASILEWSKI HENRYK, mgr filologii polskiej, nauczyciel języka polskiego i wiedzy o kulturze w II Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika we Włocławku; publicysta, autor publikacji dotyczących literatury, historii i kultury regionu, krajoznawca, przewodnik Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, wiceprzewodniczący Sekcji Filologiczno-Artystycznej Włocławskiego Towarzystwa Naukowego.

WITCZAK HENRYK, ks., dr teologii, studia specjalistyczne z zakresu historii Kościoła, wykładowca historii Kościoła w Studium Teologicznym w Koninie, należącym do Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie.

WÓDECKI MAREK, absolwent Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Od 1984 r. nauczyciel wychowania fizycznego. W latach 2005–2015 dyrektor Gimnazjum nr 2 we Włocławku, od 2016 r. dyrektor Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 1 we Włocławku. W latach 2007–2017 prezes KU AZS. Autor publikacji z zakresu historii kultury fizycznej.

WRÓBEL ADAM, dr nauk humanistycznych, profesor nadzw. Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, kierownik Studium Języka Polskiego i Kultury KSW, sekretarz generalny zarządu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, prezes zarządu Towarzystwa Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie.

WYPIJEWSKI JAN, mgr inż. inżynierii gazowniczej, absolwent Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, genealog i badacz dziejów rodziny, działacz na rzecz przywrócenia Włocławkowi tradycyjnej liturgii katolickiej, pasjonat genealogii klasycznej i genetycznej.

ZABOROWSKA ELŻBIETA ALICJA, mgr bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, była dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Zdzisława Arentowicza we Włocławku, członek Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich oraz skarbnik Towarzystwa Miłośników Włocławka.

ZAPORA ADAM, mgr historii sztuki, kustosz w Dziale Sztuki Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, artysta plastyk, ikonopis, krytyk sztuki, autor licznych wystaw muzealnych i prac własnych oraz publikacji z zakresu sztuki dawnej i współczesnej.

ZASADA ZDZISŁAW JAN, dr, absolwent Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy i studiów w Szkole Głównej Służby Pożarniczej. Młodszy brygadier w stanie spoczynku Państwowej Straży Pożarnej, regionalista, historyk pożarnictwa. Autor kilkunastu książek z tego zakresu. Prezes Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Założyciel i długoletni sekretarz Stowarzyszenia Króla Kazimierza

Wielkiego, obecnie przewodniczący kolegium redakcyjnego „Zapisek Kazimierzowskich”. Członek Komisji Historycznej Zarządu Głównego ZOSP RP. Honorowy obywatel Miasta Kowal.

ZIÓLKOWSKA BARBARA, mgr bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, kustosz Biblioteki Głównej i Archiwum Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, autorka publikacji z zakresu bibliografii, prasoznawstwa oraz historii Kujaw.

ZIÓLKOWSKI BOGDAN, dr nauk humanistycznych, pracownik naukowy Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, autor wielu publikacji z najnowszej historii świata, specjalista w zakresie dziejów konspiracji w okresie II wojny światowej i historii regionu.

WYKAZ HASEŁ TOMÓW I-VII*

- Adam z Wiskitek (Wiskicki) *III*
Adamecki Jan *I*
Adamowski Jan *III*
Adamski Włodzimierz *IV*
Albierz *V*
Albrecht Zygmunt *II*
Altman Tosia (Taube, Tusia) VII
Ambroziak Stanisława *II*
Anc Bolesław VII
Andrzej z Niesułkowa *II*
Andrzejewski Adam *VI*
Andrzejewski Leon *III*
Andrzejewski Roman *I*
Andrzejkiewicz Czesław *I*
Apanowicz Cyprian Adam *I*
Arabski Józef Szymon *IV*
Arentowicz Józef *I*
Arentowicz Zdzisław Walenty *I*
Arnold *III*
Aspis Bogumił *I*
Aspis Aleksandra *I*
Augsburg Albert *I*
Augsburg Samuel *V*
Augsburg Samuel Jan *I*
- Babiński Antoni *IV*
Bacciarelli Cezary *IV*
Bagdziński Stanisław Leszek *I*
Banasiak Jan VII
Banaszak Dominik Leon *III*
Banaszak Celina Regina Milada *III*
Barcki Kazimierz *VI*
Barcikowski Aleksander *IV*
Bartczak Stanisław *IV*
Barthel de Weydenthal Przemysław
Antoni Marian *I*
Barto (Barta) *V*
Bauer Ludwik Teodor *I*
Baurski Janusz *II*
Bechi Elbano Stanisłao de *II*
Bekier Jerzy *II*
Benigna *V*
Bieńkowski Józef *V*
- Bereśniewicz Aleksander Kazimierz *III*
Betman Waldemar (Bettmann, Bethmann) *III*
Bettmann (Bethmann) Stefan *II*
Bettmann Edward *I*
Betto Maria Danuta VII
Białkowski Stanisław Marian *II*
Biegała Leszek *II*
Bielski Jan *I*
Bieniecki Kazimierz *II*
Biesiada Maria *III*
Biron Janina *III*
Biskup Marian Adam VII
Biskupski Stefan *III*
Bliziński Waclaw *II*
Błędowski Zygmunt *III*
Bociański Stanisław *II*
Bogdański Antoni *I*
Bogusza z Lubania, Mazowsza *III*
Bogusza, Leszczyc *III*
Bojakowska Janina
w zgrupowaniu Serafia *III*
Bojakowski Paweł Roman *III*
Bojańczyk Jerzy Zygmunt *II*
Bojańczyk Kazimierz *IV*
Bojańczyk Leon Piotr *III*
Bojańczyk Rafał *IV*
Bojańczyk Wincenty Albrecht *II*
Bojarska z d. Sułowska Teresa Jadwiga VII
Bojarski Zbigniew Leon *I*
Bolesław Mieszkowicz *IV*
Bokota Piotr Andrzej *VI*
Borkowski Kazimierz Leon *II*
Borowski Antoni *I*
Borowy Bohdan *V*
Borowy Stanisław *I*
Borowy Zbigniew *V*
Boryssowicz Stanisław *II*
Bouchard (Buszard) Ludwik Aleksander *I*
Brajczewski Józef *II*
Brandt Zdana Ludwika *III*
Branicka z d. Michałowska Maria Kazimiera VII
Bratoszewski Ludwik Karol *VI*

*Pismem półgrubym wyróżniono hasła z tomu VII

Brejser Felicjan Roman *V*
Brochocki Leonard w zakonie Odoryk *III*
Brochocki Walery *II*
Brodzikowski Stefan *V*
Bromski Józef *II*
Brzóska Józef *V*
Brzuski Henryk krypt. Ks. H.B. *III*
Bubnow Bogdan Edward *I*
Buchholtz (Buchholz) Teodor Gustaw *III*
Byszewski Antoni Władysław *I*

Cackowski Stefan *VI*
Cassirer Max *VI*
Celmer Bożena *V*
Centkowski Jan *I*
Chajkowski Jerzy Wojciech *I*
Charbicki Stefan Kazimierz *IV*
Charszewski Ignacy Lojola Paulin *VI*
Chmura Józef *IV*
Chodyński Stanisław *V*
Chodyński Zenon *V*
Chruściel Antoni *II*
Churska Wanda Helena *II*
Chwieckowski Józef *V*
Chwilczyński Marian Tadeusz *I*
Chyliński Józef VII
Ciechanowski Aleksander *VI*
Ciechurski Jerzy *V*
Cieszanowska Zofia *VI*
Cieślak Bolesław VII
Cieślak Helena Teresa *VI*
Cieśliński Karol *II*
Czajka Stanisław *II*
Czaki Tytus Wincenty *VI*
Czamański Leopold (Lemel Icek) *II*
Czapla Piotr *III*
Czapski Walenty Aleksander *III*
Czarnecka Alojza *IV*
Czarnecki Paweł *V*
Czartoryski Florian Kazimierz *III*
Czołomiej Cecylia Dioniza zgromadzenie
Cecylia *IV*
Czyżewski Henryk *IV*

Damalewicz Stefan *I*
Domaradzki Kazimierz *IV*
Dominikowski Julian Józef *IV*
Danilewicz Zielińska Maria *I*
Daszkowska (Daczkowska) Wanda *II*
Dąbrowski Henryk *I*

Dąbski Stanisław Kazimierz VII
Degen-Ślósarska Zofia *II*
Dembezyk Sylwan *III*
Dembecki Stanisław *II*
Dembowski Antoni Sebastian *III*
Denikin Anton Iwanowicz *VI*
Dębowski Leon *VI*
Dołęgowski Waldemar *II*
Domagała Henryk *III*
Dowmont Feliksa *II*
Downar Stefan *VI*
Drapella Juliusz Alfred *VI*
Drohojowski Jan *III*
Drzewicki Maciej *I*
Dudek Wincenty *IV*
Dulny Tadeusz *IV*
Dwornicki Walerian w zakonie Feliks *IV*
Dziadak Tadeusz *V*
Dziejowski Bolesław Emil *I*
Dziekanowski Stanisław *V*
Dziennicki Stanisław *VI*
Dzierzgowski Mikołaj *IV*
Dzięcielski Józef Marceli (Marcelin) VII

Eichenwald Elżbieta VII
Elert (Ellert) Franciszek *VI*
Englert Józef *V*
Ernest Jerzy *I*

Falkowska Wiesława Teresa *III*
Fajans Igacy *IV*
Felczyński Adam Jan *VI*
Feliks z Karyntii vel Dalmata *VI*
Fijałkowski Antoni Melchior *IV*
Filipski Rudolf *IV*
Fischer (Fischer) Józef *II*
Florczak Józef *VI*
Florian z Gniewkowa *III*
Fopp Tadeusz Cyprian *IV*
Fopp Tadeusz Maria Bronisław *IV*
Fraćkiewicz Kazimierz VII
Fulman Marian Leon *III*

Gabryś Amelia w zgromadzeniu Augustyna *III*
Gajdamowicz Edward *V*
Gajzler Czesław *II*
Gaworska Mieczysława *VI*
Gąszczyński Waclaw *V*
Gembicki Jan *VI*
Gembicki Tadeusz *VI*

Gembicki Wawrzyniec *IV*
Gerko Włodzimierz Mieczysław *I*
Gerward z Ostrowa *VII*
Gissa Baltazar Aleksander *VI*
Giszter Władysław *II*
Glasenapp Hugo Ernest *III*
Gluziński Władysław Antoni *VII*
Gładyszewski Mateusz *IV*
Głębocki Bartłomiej *VI*
Głowacka Maria *V*
Gniazdowski Włodzimierz *III*
Gniewosz Mikołaj *II*
Godlewski Feliks *I*
Godlewski Leszek *I*
Goldberg Szymon *VII*
Gołańczewski Maciej *VI*
Gołańczewski Zbylut *VI*
Gołębiowski Waclaw *II*
Gombiński Stanisław *VII*
Gondek Wojciech *V*
Gostyński Adam *II*
Gościński Franciszek *VII*
Goślicki (Goslicius, Grimaldus) Wawrzyniec *II*
Górkowski (Gurkowski) Michał
w zakonie Cherubin *II*
Górzyński Władysław *I*
Grabowski Adam Stanisław *VII*
Grajnert Jan Paweł *I*
Grąbczewski Aleksander Henryk *I*
Grekowicz Antoni *III*
Grekowicz Helena *V*
Grodzki Edward *IV*
Grotkowski Sebastian *I*
Grotowski Wiktor Marian *II*
Gruchalski Stanisław *IV*
Gruell Mieczysław *III*
Gruse Feliks *V*
Gruszczyński Jan *III*
Gruszczyński Mirosław *III*
Grzelak Jan *VI*
Grzeškowiak Jan Zdzisław *VII*
Grzymała Edward *V*
Grzywacz Władysława *VI*
Gutkowski Jan Stefan *II*
Guttmejer Eugeniusz *VII*
Guzenda Tadeusz Roman *VI*
Guzowski Aleksander Julian *III*
Guzowski Julian *II*
Guzowski Stanisław Jan *V*

Guzowski Waclaw *III*
Guzowski Wincenty *III*
Haack Fryderyk Wilhelm Aleksander *I*
Haack Hugo *I*
Hajczuk Mieczysław *III*
Hajdo Teofil *III*
Halagiera Marianna w zgromadzeniu Antonia *IV*
Halicki Leszek Leopold *VII*
Haltrecht Dawid Aleksander *VII*
Hankowska Romualda *II*
Hecker Natalia Emilia Teofila
w zgromadzeniu Magdalena *III*
Helbich Wojciech *IV*
Henryk *III*
Insadowski Henryk *II*
Iwanicki Józef *I*
Izbicka Mira *VII*
Jakub z Sienna (Sienieński) *II*
Jakubowski Józef Władysław *III*
Jan (zm. po 1349) *VII*
Jan (zm. 1468/1469) *VII*
Jan Lutek z Brzezia *V*
Jan Scheffchen *VII*
Jan Wilkowiec, Awdaniec *III*
Janasik Jan *III*
Janisz Stanisław *V*
Jankowski Adam *III*
Jankowski Józef *VII*
Jarczewska Elżbieta *II*
Jarczewska Zofia *II*
Jarczewski (Jaraczewski) Wojciech *II*
Jarczewski Florian *II*
Jarczewski Jan *II*
Jarnuszkiewicz Czesław *I*
Jasiński Włodzimierz Bronisław *II*
Jastrzębski Zdzisław *VI*
Jaźwierski Józef *VII*
Jóźwiak Franciszek *I*
Jurzysta z d. Witkowska Jadwiga *III*
Kaczorowski Henryk *III*
Kajzer Leszek (Lech) Jerzy Stefan *VII*
Kaldeborn (Kaldenborn) Jan *VII*
Kalemka Sławomir *VI*
Kaliszek Stanisław Zygmunt *II*
Kaltmann Adam Juda Adolf *III*
Kałużewska Łucja *III*
Kaniewski Władysław *VII*

Kapuścińska Kazimiera *V*
 Karnkowski Jan *II*
 Karnkowski Stanisław *II*
Karolak Stanisław *VII*
Karolewski Leonard Stefan *VII*
Karpiński Ignacy *VII*
 Kazimierowicz Henryk *IV*
 Kazimierz Konradowicz *V*
 Kaźmierczak Jerzy *V*
 Kędzierski Waclaw Piotr *IV*
 Kieloch Tadeusz Józef *IV*
**Kielczewska z d. Przedpelska Maria
 (Marianna) Rozalia *VII***
Kielczewski Marian *VII*
 Kietlicz Henryk *III*
 Kletkiewicz Stefan *IV*
 Klonowicz Acernus Sebastian Fabian *I*
 Kłodawski Józef Kazimierz *III*
 Kłosowicz Kazimierz *VI*
Knapiński Tadeusz Władysław *VII*
 Kneblewski Waclaw *III*
 Kobierski Jan *III*
 Kołacz Leokadia Eugenia *IV*
 Komecka Maria Jadwiga *VI*
Konopka Waclaw *VII*
 Konrad I Mazowiecki *V*
 Konwicka Irena z d. Poradowska *V*
 Konwicki Franciszek *V*
 Konwicki Inocenty *V*
 Kopanka (Koponka) Paweł *III*
 Kopff Stanisław, Mateusz *IV*
 Korona Marek (Corona) *III*
 Korszyński Franciszek Salezy *I*
 Korwin-Piotrowski Czesław *II*
 Korzeniowski Tomasz *III*
 Kosiński Florian *VI*
 Kossowski Henryk Piotr *I*
 Kostkowski Bronisław Jerzy *IV*
 Kościuszko Andrzej Tadeusz Bonawentura *I*
 Kotelko Antoni *II*
 Kowalczyk-Obniski Jan *VI*
 Kowalewska Wanda Zofia *V*
 Kowalewski Bogdan Ignacy *V*
 Kowalewski Dominik *V*
 Kowalewski Leon *V*
 Kowalewski Leszek *I*
 Kowalewski Przemysław Stanisław Kazimierz *I*
 Kowalewski Waclaw Antoni *V*
 Kowalska Anna *V*
 Kowalski Stefan *VI*
 Kownacki Henryk Paweł *I*
 Kozal Michał *III*
 Kozierowski Kandyd *VI*
 Koziński Józef *I*
 Kozłowski Roman Stanisław *I*
 Koźmian Józef Szczepan *III*
 Krause August *II*
 Krauze Edmund *IV*
 Kremer Piotr *II*
 Kretkowska Maria *VI*
 Kropidło Jan *II*
 Królikowska Henryka *I*
 Kronenberg Leopold Julian *VI*
 Kronenberg Leopold Stanisław *VI*
 Kruszyński Józef *III*
 Krynicki Paweł Władysław *VI*
 Krysiak Tadeusz *II*
 Krystyn *IV*
 Krzemiński Eugeniusz *IV*
 Krzesław Krystynowicz, Łabędź *III*
 Krzesław z Kurozwęk *IV*
 Krzyżanowski Bronisław Teofil *VI*
 Kubecki Ignacy *II*
 Kubicki Władysław *III*
Kubski Kazimierz *VII*
 Kuczyńska Helena Aldona *II*
 Kujawa Tadeusz *V*
Kulesza Bohdan *VII*
 Kułaczkowski Włodzimierz *V*
 Kułakowska Barbara *V*
 Kuncewiczowa Maria Zofia *I*
 Kunka Bolesław *I*
 Kuntze Leopold *III*
 Kurowski Mikołaj *II*
 Kurpiński Tadeusz *IV*
 Kurzawa Józef *VI*
 Kwarciański Waclaw *V*
 Kwiatkowski Franciszek (Kułak Feliks) *I*
 Kwiatkowski Waclaw Antoni *IV*
 Kwieciński Zbigniew *V*
Landau Samuel *VII*
Lasocki Mikołaj *VII*
 Laszenko Aleksander *I*
 Laszenko-Pławska Ludmiła *II*
 Lech Janina *I*
 Lech Maria Magdalena *IV*
Lejeles Aron (właściwie: Glantz Aron) *VII*

Lejman Stanisław *II*
Lenczowski (Lenczewski) Michał Mikołaj *II*
Leski Franciszek w zakonie Innocenty *II*
Leszczyński Stanisław Wiktor *VI*
Leszek Bolesławic *IV*
Leśniewski Apolinary Józef *II*
Leśnik Józef *VI*
Lewandowski Bogumił *III*
Lewandowski Czesław *VI*
Lewandowski Wiktor *VI*
Lewental Franciszek Salezy (Salomon) *VII*
Librowski Stanisław *I*
Lidwin Ludwik *II*
Lindener Kasper Junior *III*
Lipski Andrzej *II*
Lipszyc-Lipski Waclaw *VI*
Lisiecki Józef *IV*
Lorentowicz Michał *VI*
Lubicz Sawicki Michał *V*
Ludwig Juliusz Adolf Teodor *II*
Lutoborski Felician *V*
Łabęcki Czesław *VII*
Łada (Ładewski, Ładowski) Kazimierz *I*
Łaguna Marcela Marianna *VI*
Łapka (od 1581 Łapczyński) Walenty *I*
Łubieński Maciej *I*
Lukaszewicz (Lucassewitz) Kazimierz (Casimirus) *VII*
Machnowska Jadwiga w zgromadzeniu
Jadwiga *IV*
Maciej z Raciąza *V*
Maciejewski Józef *IV*
Madaliński Bonawentura *V*
Maderski Jerzy *V*
Magielski Władysław *IV*
Maik Feliks *II*
Majdański Kazimierz *VI*
Majewski Paweł *VI*
Majcher Anna w zakonie Weronika *IV*
Majchrowicz Józefa *IV*
Majczyńska Julia Romualda *I*
Majczyński Stanisław Andrzej *II*
Majorkiewicz Wolf Majer *VI*
Makaruk Maria *VII*
Makowski Karol *V*
Makuch Tomasz *I*
Malczewski (Skarbek) Franciszek *IV*
Malendowicz Marianna *V*

Malinowska Anna *IV*
Małachowski Władysław *VI*
Manowski Waldemar *I*
Mańkiewicz Józef *IV*
Marcinkowska Maria *III*
Marchlewski Julian Baltazar *VI*
Marchlewski Leon Paweł *V*
Markiewicz Leszek Kazimierz *IV*
Marszałek Stanisław *V*
Marszewski Michał Jan *II*
Marusik Maciej *VII*
Materka Florian (Florek) *III*
Maternowski Stanisław Kostka Ignacy *II*
Matraś Józef *II*
Matulka Janina w zakonie Jadwiga *IV*
Matusiak Jan *VI*
Matuszewski Wincenty *VI*
Maurycy *III*
Mazierski Stanisław *I*
Mazurek Józef *I*
Mączyński Franciszek *III*
Metler Bonawentura *III*
Michalska Wiesława *V*
Michał *V*
Michałek Elżbieta Rozalia *VI*
Michałowski August *III*
Michewicz Benedykt *VI*
Michler Zygmunt *I*
Mietz Andrzej Witold *VII*
Mijakowski Hugo *III*
Mikołaj z Kujaw *IV*
Miller Ludwik Krzysztof *VI*
Mirecki Edward Adam *III*
Mirski (Miemiec) Władysław *IV*
Misiąg Ignacy *I*
Mniewski Dionizy *I*
Moczyński Leon *VI*
Moll Jan Witold *I*
Morawski Michał *VI*
Moszczyńska Cecylia *IV*
Moszyński Piotr z Bnina,
z Mosiny, z Radlina *I*
Motowidło Jerzy Stanisław *II*
Mroziński Józef *V*
Mroźewski Zdzisław Wiktor *II*
Mühsam Hugo *I*
Mularski Franciszek *II*
Murzynowski (Suszycki) Stanisław *I*
Musiał Barbara Elżbieta *VII*

Mystkowski Witold Łukasz *II*

Nadara Edward VII

Nagórski Jan *II*

Nagórski Zygmunt *V*

Narębski Stefan *II*

Nassalski Marian *II*

Nawrocki Michał Leonard *IV*

Nawrocki Stanisław Ignacy *VI*

Nejman Mieczysław *III*

Neuman Herman *IV*

Neuman Izydor Jerzy *IV*

Newerly Igor *II*

Nikonowicz Olga *VI*

Noakowski Stanisław Witold *I*

Nodzyński Andrzej VII

Nowacki Kazimierz VII

Nowacki Leon Czesław *III*

Nowak Edmund *III*

Nowak Kazimierz Jan *II*

Nowakowska Aniela Marianna *I*

Nowakowski Tadeusz VII

Nowicki Marian *IV*

Nowicki Walery *V*

Nowierski Janusz VII

Nurkiewicz Zdzisław *V*

Nyke Ładysław *V*

Obernikowicz Wojciech *III*

Odrowąż Pieniążek Janusz VII

Ojerz (Ogierz) *V*

Okolów-Hryniewicz Zofia *V*

Olejniczak Franciszek *V*

Olejniki Stanisław Stefan VII

Oleradzka Sabina *III*

Olszakowski Antoni Franciszek *I*

Olszewski Adam Julian Marian *IV*

Olszewski Józef *I*

Olszewski Zygmunt *VI*

Onold (Onolf) *IV*

Oporowski Andrzej *VI*

Oporowski Władysław

(właściwie Władysław z Oporowa) *I*

Oprządek Jan *V*

Orlicka Maria *V*

Orszt Antonina *IV*

Orszt Feliksa przybrane nazwisko: Olszewska
Maria *IV*

Orszt Ludwik, przybrane nazwisko: Dąbski *IV*

Orzechowski Karol VII

Ossowski Stanisław *III*

Osterloff Karol *III*

Osterloff Stanisław *III*

Owczarek Wojciech (Stanisław) *II*

Pacewicz Roman VII

Pachnowski Stefan *III*

Pakulski Jan *VI*

Pal (Pahl) Ferdynand Adolf VII

Pankiewicz Jakub *V*

Pawlak Marian Zdzisław VII

Pawlicki Józef *VI*

Pawłowski Antoni *VI*

Pawłowski Jerzy *V*

Pawłowski Piotr Karol VII

Perlicki Tadeusz *VI*

Person-Zasadzińska Krystyna VII

Petrykowski Stefan VII

Pęczarski Feliks *I*

Piasecki Witold Emil *III*

Piasecki Zygmunt *I*

Piecyk Stanisław VII

Pieczychowski Leonard *V*

Pieniążek Jan VII

Piernikowski Sławomir Ryszard VII

Pieszkański Jerzy *I*

Pietrkiewicz (Peterkiewicz) Jerzy Michał VII

Pietruszka-Jablonowski Stefan VII

Piętka Walenty *I*

Piotr Stary Wszeborzyc *III*

Piotr z Bnina Moszyński zob.: Moszyński Piotr
z Bnina, z Mosiny, z Radlina *I*

Piotrkowski Piotr *V*

Piotrowski Stanisław *II*

Piotrowski Zygmunt Kazimierz VII

Piskorski Przemysław Marek *VI*

Plażewski Wit *II*

Płoski Edmund Walenty *II*

Płoszay Leon *I*

Płoszczyński Franciszek *I*

Podgórski Andrzej *V*

Pokorowski Stanisław *IV*

Polak Janusz Stanisław *III*

Pollner Karol Ludwik *III*

Pomianowski Witold Waław *IV*

Pomirski Włodzimierz Witold *IV*

Ponikowski Stanisław w zakonie Franciszek *I*

Popiel Chościak Wincenty Teofil *III*

Popiel Jan Kazimierz *I*

Popiołek Irena w zgrupowaniu Gabriela *III*
Popławski Władysław Norbert VII
 Poradowski Michał *II*
 Poradowski Stefan Bolesław *IV*
 Postolski Stanisław *V*
 Postolski Tadeusz *IV*
 Poszwiński Zygmunt *III*
 Potempa Wiktor Filip *III*
 Poznański Józef *V*
 Protwicz Marcin *VI*
 Prószyński Zygmunt *V*
Prunhofer (Prunhofer) Ulryk VII
Przedpelski Jan Marian VII
 Przerębski Wincenty *V*
 Przybecki Waldemar *VI*
 Przybylska Teresa Władysława *IV*
 Przybylski Tadeusz *VI*
 Przybyszewska Ewa
Przybyszewski Stefan VII
 Pstrokoński Maciej *III*
 Pukijaniec Zygmunt Stanisław *III*
 Purman Leon *V*
 Pytko Kazimierz Nikifor *VI*

 Radoński Karol Mieczysław *II*
 Radziszewski Idzi Benedykt *II*
 Rakowska Franciszka *I*
 Rapa Wiesław Józef *VI*
 Reder Agrypina Zofia *IV*
Reder Mieczysław Wojciech VII
Reich-Ranicki Marcel VII
 Reichstein Tadeusz *I*
 Rejmanowski Tadeusz *VI*
 Rejmer Wincenty *VI*
Reuse (Rusin) Mikołaj VII
 Rode-Rodecki Stefan *VI*
 Rodzeń Józef *III*
 Rogaliusz Tomasz *V*
 Rohatiner Oswald Leon *VI*
 Rojewska Zofia Leokadia *III*
 Roliński Jan Arkadiusz *I*
 Romatowski Stanisław *I*
 Romatowski Wojciech *I*
 Rozrażewski (Rozdrażewski) Hieronim *III*
Rozwadowski Jerzy VII
 Rybarski Eugeniusz *IV*
 Rybiński Józef Ignacy *VI*
 Rychalski Michał *VI*
 Rzeczycki Stanisław *I*

 Rzeszewski Marian *II*

 Sadowski Jan *IV*
 Sadowski Józef *IV*
 Sajnok Zygmunt *VI*
 Samulczyk Józef *V*
 Sarnowski Stanisław *VI*
 Sasak Józef Roman *IV*
Scheffchen (Scheffchin) Jan VII
 Seipp (Sejpp) Józefa *IV*
 Sędzimir Zygmunt *III*
 Sforski (Sworski) Narcyz Marcelin *I*
 Sidor Czesław Tadeusz *II*
Siemińska Danuta VII
 Sieradzki Ireneusz Jerzy *III*
 Siniarski Bogumił *V*
 Sisinius (Sysyniuz, Zyznowicz, Kąkol) Maciej *I*
 Skarzyński Stanisław Jakub *I*
 Skierski Kazimierz Zenon *VI*
 Skórczyński Leon *V*
 Skrocka Cecylia *VI*
 Smolka Stanisław *VI*
 Sławatycki Henryk Romuald *III*
 Sławiński Tadeusz *V*
Słomski Mieczysław VII
 Słotwińska Pelagia *III*
Sobańska Agnieszka VII
 Sobczak Stanisław *II*
 Sobczyński Jan Nepomucen *V*
Sobierajski Edward VII
 Sokołowski Florian *III*
 Sokołowski Henryk *V*
 Sokołowski Jan *VI*
 Sokołowski Stanisław (Socolovius) *III*
 Sokołowski Stanisław Antoni *III*
 Solikowski Jan Dymitr *I*
 Sowiński Jan Mieczysław *III*
Sporer (Sprower) Waclaw VII
 Spryszyńska Irena *II*
 Stachurska Elżbieta *IV*
 Staliński Stanisław w zakonie Bonawentura *II*
 Stalkowski Bronisław *III*
 Stampe Jakub Krystian Henryk *I*
 Stanecka Barbara *III*
 Stankiewicz Leon *I*
 Stanny Helena *IV*
 Starkiewicz Szczęsny (Feliks) Konstanty *VI*
Staszewski Jacek VII
Stec Zbigniew Władysław VII

Stefan *IV*
Stefan ze Lwowa VII
 Stefański Wojciech Ludwik *III*
 Stefański Zbigniew *II*
 Steinbok Janina *II*
 Steinhagen Feliks Aleksander *VI*
 Steinike Wilhelm Ludwik Teodor *I*
 Stępień Jan *II*
Stobiecki Ostoja Józef VII
 Stpicyński Aleksander *II*
 Straszewski Józef *II*
 Sudoł Franciszek Marian *II*
 Sutorowski Tadeusz *II*
 Synakiewicz (Szynakiewicz) Franciszek
 Hilary w zakonie Feliks *III*
 Swidger *IV*
 Szade Stanisław *II*
 Szafrąński Władysław *IV*
 Szałwińska Feliksa *II*
Szałwiński Eugeniusz Stanisław VII
 Szatkowska Halina *V*
Szczoblewski Stefan VII
 Szczepaniak Jan *IV*
 Szczepański Józef Dionizy *I*
 Szczerbiak Jan Aleksander *II*
 Szczygłowska Maria *I*
 Szczygłowski Wojciech Adam *I*
 Szelański Stanisław Teodoryk
 w zakonie Ludwik *III*
 Szewczyk Maria *I*
Szklarski Alfred VII
 Szmidt Tadeusz Idzi *III*
 Szpotańska Maria *V*
Sztoleman Abram (Alfred, Adolf) VII
 Szulc Kazimierz Józef *II*
 Szuleta Józef *III*
 Szummer Franciszek Heliodor *IV*
 Szwabiński Michał *III*
 Szymak Józef *VI*
 Szymański Antoni *II*
 Szymczak Henryka *V*
 Ślipek Michał *IV*
 Śliwiński Jan *II*
 Świtalski Władysław *IV*
 Tarnowski Tadeusz Feliks *III*
 Teodorczyk Mieczysław Roman,
 przybrane nazwisko: Opolski Tadeusz *I*
 Teodorowicz Jerzy *IV*
 Tokarski Leszek Zbigniew *VI*
 Tomaszewski Piotr Franciszek *IV*
 Tomaszewski Stanisław w zakonie Andrzeja *III*
 Tomaszewski Walenty Maciej *IV*
 Tomaszewski Waław *IV*
 Tournelle Franciszek *III*
Truszczyński Stefan Konstanty VII
 Tucholska (Tucho) Maria Adamina,
 w zgrupowaniu Maria *IV*
 Turczynowicz Adrian *I*
 Turczynowicz Danuta Maria *II*
 Turchan Jan *V*
 Tyburski Zygmunt *II*
 Tydelski Jan Bogumił *II*
 Tykociński Józef (Tykociner Joseph) *VI*
Tylicki Piotr VII
 Tysarczyk Stefania *V*
Tywonek Stanisław VII
 Uchański Jakub *II*
 Waberski Konstanty *VI*
 Waczyński Roman *VI*
 Walter Jadwiga *II*
 Warecki Henryk *V*
 Warmuz Antoni *V*
 Warych Stanisława w zgrupowaniu Stanisława *IV*
 Wasilkowski Ludwik *III*
 Wiśniewski Kazimierz *V*
 Waśniewski Waław *IV*
 Wiśniewski Zygmunt *V*
 Wawrzyniecki Antoni *IV*
 Wawrzynkiewicz Tadeusz *VI*
 Werner *IV*
 Wesółkowski Bogumił *VI*
 Wesółowski Leon *VI*
Węgiński Zbigniew Henryk VII
 Wiercioch Walenty *VI*
Wierzbicki Antoni VII
 Wiliński Tadeusz *I*
 Wilk z Izbicy Awdaniec *IV*
Winter Szmuel VII
 Wiśniewska Zofia Michalina *IV*
 Władysław z Oporowa zob.: Oporowski Władysław
 (właściwie Władysław z Oporowa) *I*
 Włodkowska Krystyna *V*
Włosiński Marian VII
 Wodka Mikołaj z Kwidzyna, zw.: Polonus,
 Abstemius *I*

Wodzicka Helena *IV*
Wojciech (1228–1233), kasztelan wrocławski *III*
Wojciech (kasztelan, wyst. 1257) *III*
Wojciechowska Danuta,
przybrane nazwiska: Wysocka, Orłowska *I*
Wojciechowski Konstanty *IV*
Wojdyłło Henryka *IV*
Wojniewicz Michalina *V*
Wojśa Stanisław *IV*
Wojtyła Karol Józef, Jan Paweł *II III*
Wolimir *V*
Wolna Genowefa *VI*
Wolska Leokadia *I*
Wolski Mikołaj *III*
Wołowicz Andrzej *IV*
Wosch Hugo Teodor *IV*
Woźnicka Maria *III*
Woźnicki Jan *VI*
Woźnicki Teofil Zenon *II*
Wronowicz Maciej Hiacynt *II*
Wróblewski Bolesław Bonawentura VII
Wrześniak Waław Jan *II*
Wyględowska 1° v. Nowacka Jadwiga *IV*
Wypijewski Jan VII
Wyszyński Stefan *I*

Zabłocki Aleksander *III*
Zagajewski Stanisław *V*
Zakrzewski Wawrzyniec w zakonie Laurenty *IV*
Zalewska Zofia, z d. Bromont *V*
Zaleski Szymon Leon *VI*
Zaręba Jan *I*
Zawiślak Józef VII
Zbiegniewska Izabela *II*
Zdzisław ze Sławaska *III*
Zdzitowiecki Stanisław Kazimierz *I*
Zebrzydowski Andrzej *V*
Zglińska Zofia *IV*
Zielińska Cecylia *II*
Zieliński Kazimierz *V*
Ziółko Władysława *V*
Ziółkowski Bogdan *VI*
Zirkwitz Rudolf Henryk *I*

Żak Jan Stanisław *I*
Żbikowski Piotr *VI*
Żebrowski Saturnin Tadeusz *IV*
Żmijewski Henryk Marian *IV*
Żuchowska Magdalena *I*
Żuchowski Maciej *I*
Żukowska z d. Łazowska Zofia VII

SPIS TREŚCI

Do Czytelnika	V
Wstęp	VII
Wykaz skrótów.....	IX
Wykaz skrótów stosowanych w bibliografii	XII
I. Opracowania zwarte	XII
II. Czasopisma.....	XIII
Biogramy (A–Ż).....	1
Informacje o autorach biogramów WSB, t. VII	195
Wykaz haseł tomów I–VII	200

